

ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՍԻ ԻՆՅԵՐՆԵՑԸԼ
հավազոսուոմցիոն կենտրոն
TRANSPARENCY INTERNATIONAL
anti-corruption center

Օրինավորության ազգային համակարգի գնահատում

Սույն ծրագիրն իրականացվել է Մեծ Բրիտանիայի միջազգային զարգացման նախարարության և Թրանսպարենսի Ինթերնեշնլ քարտուղարության աջակցությամբ

Ծրագրի համակարգողներ

Ամալյա Կոստանյան

Վարուժան Հոկտանյան

Առաջատար հետազոտող

Վարուժան Հոկտանյան

Հետազոտողներ

Սոնա Այվազյան

Անդրանիկ Թևանյան

Դավիթ Թումանյան

Արմեն Խուդավերդյան

Խաչիկ Հարությունյան

Հրայր Ղուկասյան

Բորիս Նավասարդյան

Հերիքնազ Տիգրանյան

Թրանսպարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
Հայաստան, Երևան 0025, Այգեստան 9-րդ փողոց, տուն 6

Հեռ.՝ +374-10-569910, 553069

Ֆաքս՝ +374-10-571399

Էլ. փոստ՝ info@transparency.am

www.transparency.am

Երևան 2013

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՕՐԻՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ 2012**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՊԱՏԿԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	3
ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՅՎԱԾ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ	8
ՀԻՄՔԵՐ	12
Քաղաքական-ինստիտուցիոնալ	12
Սոցիալ-քաղաքական	15
Սոցիալ-տնտեսական	18
Սոցիալ-մշակութային	26
ՕՐԻՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՍՅՈՒՆԵՐ.....	28
Օրենսդիր իշխանություն	28
Գործադիր իշխանություն	78
Դատական իշխանություն	104
Հանրային ծառայություն	135
Իրավապահ մարմիններ	167
Ընտրություններ/իկառավարման մարմին	191
Բարձրագույն վերահսկիչ կառույց.....	226
Կուսակցություններ	242
Մեդիա	268
Քաղաքացիական Հասարակություն.....	292
Բիզնես.....	320
Հանրապետության Նախագահ.....	336
Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	353

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ՊԱՏԿԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Կոռուպցիան Հայաստանում նոր խնդիր չէ: Կոմունիստական համակարգի փլուզումը և անկախության ձեռքբերումը ցավոք սրտի չհանգեցրին կոռուպցիայի կրճատմանը: Ավելին, հայ հանրությունը ականատես եղավ կոռուպցիայի նոր տեսակների, որոնք մինչ այդ իրեն հայտնի չէին, և որոնք բնութագրական են շուկայական տնտեսություններին և բազմակուսակցական քաղաքական համակարգերին: Այդնորտեսակի շարքին ենդասվում քաղաքական կոռուպցիան, պետական գնումների ոլորտում կոռուպցիան և մասնավորեցման ընթացակարգերը, “պետության զավթումը” և այլն: Կոռուպցիան շարունակում է մնալ խոչընդոտ երկրի քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական զարգացման համար: Քաղաքական և բիզնես էլիտաների սերտաճումը, քաղաքական և տնտեսական իշխանության մենաշնորհը, ինչպես նաև իշխանության ճյուղերի միջև զսպումների և հակակշիռների պատշաճ մեխանիզմների բացակայությունը, հանդիսանում են գոյություն ունեցող համակարգային կոռուպցիայի հիմնական պատճառները: Կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարին խոչընդոտում է նաև հասարակության կողմից այդ չարիքի հանդեպ հանդուրժողականության բարձր մակարդակը: Նշված գործոնների համակցությունը հանգեցնում է մի իրավիճակի, երբ իրավական մի շարք բարեփոխումների ընդունումը և ռազմավարական փաստաթղթերը հիմնականում մնացին միայն, որպես թղթի վրա գրված: Ինչպես նշվում է ՏՀԶԿ-ի Հահակոկոռուպցիոն ցանցի (ՀՑ) Ստամբուլյան գործողություններ ծրագրի (ՄԳԾ) վերջին մոնիտորինգային զեկույցում. “Այնուամենայնիվ, այն ինչը բացակայում է (կոռուպցիայի դեմ պայքարում) դա պատշաճ կիրարկումն է”:¹

Մի շարք այնպիսի կազմակերպությունների, ինչպես օրինակ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի, Ֆրիդոմ Հաուզի կամ Համաշխարհային բանկի կողմից պարեպարաբար անցկացված հարցախույզները և հետազոտությունները հաստատում են վերոնշյալ փաստարկները Հայաստանում կոռուպցիայի խնդրի լրջության մասին: Այս կազմակերպությունների կողմից հաշվարկված որոշակի քանակական տվյալները (տես ներքևում), ցույց են տալիս, որ վերջին 5 տարիների ընթացքում (2007-2011) երկրում կոռուպցիան հետևողաբար ընկավում է, որպես բարձ մակարդակի և ինչն ավելի անհանգստացնող է դա այն է, որ այս ընկալման առումով դրական միտումներ առկա չեն՝

¹ OECD/Anti-corruption network, Second round of monitoring: Monitoring Report on Armenia, 2011, էջ 11

մնալով նույն, կամ գրեթե նույն մակարդակին կամ անգամ դառնալով ավելի վատ: Մասնավորապես, ԹԻ-ի Կոռուպցիայի ընկալման համաթվում (ԹԻԿՀ) Հայաստանի միավորի և զբաղեցվող հորիզոնականի միտումները վեր են հանում ընկալման մոնոտոն և դանդաղ վատթարացում, երբ ԹԻԿՀ միավորը 3.0-ից (2007թ.) դառնում է 2.6 (2011թ.): Ըստ էության, ԹԻԿՀ միավորի նման ցածր դիրքերը ցուցանում են թերևս Հայաստանում համակարգային կոռուպցիայի առկայության բարձր հավանականության մասին: Մեկ այլ մտահոգիչ նշան է Հայաստանի ԹԻ ԿՀՀ դիրքի աստիճանական հետընթացը, ինչպես կարելի է տեսնել Աղյուսակ 1-ում: Նահանջը 99-104 հորիզոնականներից (2007թ.) դեպի 129-133 հորիզոնականներ (2011թ.-ին 2007թ.-ի համեմատությամբ ընդամենը 4 երկիր են ավելացվել ԹԻ ԿՀՀ-ի դասակարգման մեջ) նշանակում է որ ավելի և ավելի շատ երկրներ, որոնք ավելի վատ դրության մեջ էին, քան Հայաստանը 2007թ.-ին, 2011թ.-ին այդ երկրները առաջընթաց են գրանցել, դառնալով օտարերկրյա ներդրումների համար ավելի գրավիչ քան Հայաստանը:

Նմանապես, «Ֆրիդոմ Հաուս»-ի *Անցումային երկրներ* սումմասիքային Կոռուպցիայի ցուցիչը ցածր միավորը (5.50) հիմնավորվում է այն փաստով, որ «Կոռուպցիան մնում է, որպես Հայաստանի ժողովրդավարական զարգացման համար էական խոչընդոտ», և 2011թ.-ին այն մնաց առանց փոփոխության հետևյալի պատճառով՝ «բոլոր մակարդակներում կոռուպցիայի վերացման ուղությամբ ուժեղ և համակարգային ջանքերի բացակայությունը»:² Վերջապես Համաշխարհային բանկի «Կոռուպցիայի հսկողություն» ցուցիչը նույնպես ցուցանում է, որ Հայաստանի զբաղեցրած ցածր դիրքերը պայմանավորված են կոռուպցիայի իրավիճակով և սկսած 2008թ.-ից զբաղեցրած հորիզոնականների աստիճանական վատթարացումը:

Աղյուսակ 1 Որոշ տվյալներ Հայաստանում կոռուպցիայի վերաբերյալ

	2007	2008	2009	2010	2011
ԹԻ ԿՀՀ. Ցուցիչի միավորը					

² Freedom House, *Nations in Transit: Armenia Country Report 2011*, 2011 (տես <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2011/armenia>) Մինևոյն ժամանակ, նույն կազմակերպությունը իր 2012 *Nations in Transit* զեկույցում (լույս է տեսել 2012թ.-ի հունիսին) գրանցել է որոշակի առաջընթաց նշելով «հաշվառնելով կառավարության առավել կոնսոլիդացված ջանքերը կոռուպցիան վերցնելու ուղղությամբ» (տես <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia>).

<p>տատանվում է 0-ից 10 միջակայքում (0 – ընկալվում է, որպես չափազանց կոռումպացված, իսկ 10-ը՝ չափազանց մաքուր) հետազոտված երկրների թվում զբաղեցրած հորիզոնականը</p>	<p>3.0/99-րդ հորիզոնականի և 104-րդ հորիզոնականի միջակայքում 179 երկրների շարքում</p>	<p>2.9/109-րդ հորիզոնականի և 114-րդ հորիզոնականի միջակայքում 180 երկրների շարքում</p>	<p>2.7/120-րդ հորիզոնականի և 125-րդ հորիզոնականի միջակայքում 180 երկրների շարքում</p>	<p>2.6/123-րդ հորիզոնականի և 126-րդ հորիզոնականի միջակայքում 178 երկրների շարքում</p>	<p>2.6/129-րդ հորիզոնականի և 133-րդ հորիզոնականի միջակայքում 183 երկրների շարքում</p>
<p>Ֆրիդրմ Հաուզ, Անցումային երկրներ, կոռուպցիայի ցուցիչը 1-ից 7 միջակայքում (1 – ցածրագույն մակարդակ, 7 – բարձրագույն մակարդակ)</p>	<p>5.75</p>	<p>5.75</p>	<p>5.50</p>	<p>5.50</p>	<p>5.50</p>
<p>Համաշխարհային բանկ “Կոռուպցիայի հսկողություն” ցուցիչ, 0-ից 100 տոկոսային աստիճան (0 – ցածրագույն աստիճան, 100 – բարձրագույն</p>	<p>29.5</p>	<p>34.3</p>	<p>33.8</p>	<p>30.6</p>	<p>29.9</p>

աստիճան)					
----------	--	--	--	--	--

Աղբյուրներ: ԹԻ ԿԸՀ 2007-2011թթ., Ֆրիդրմ Հաուզ, *Անցումային երկրներ, Հայաստանի մասին զեկույցներ 2007-2011*, ՀԲ Կառավարման համաշխարհային ցուցիչներ Հայաստանի մասով 2007-2011թթ.-երի համար

Հայաստանում կոռուպցիայի ընկալումը, քաղաքացիների վերաբերմունքը դրա նկատմամբ, տարբեր հատվածներում դրա միջադեպերը և այլ ասպեկտները գնահատվել են մի շարք հետազոտություններում, վերլուծականներում և գնահատականներում, իրականացված վերջին հինգ տարիների ընթացքում: Ամենից ընդգրկունը եղել է 2008թ.-ից 2010թ.-ի միջակայքում երեք շարունակական տարիների ընթացքում անցկացված հետազոտությունների շարքը: Առաջինը, որը տնային տնտեսությունների հետազոտություն էր և անց է կացվել 2008թ.-ին, իրականացվել է ԱյէֆԻԷս-ի և Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոններ-Հայաստանի (ՀՌԿԿ) միջև համագործակցությամբ և աջակցություն է ստացել Եվրասիա համագործակցության հիմնադրամի կողմից: Եվս երկու կոռուպցիայի վերաբերյալ հետազոտություններ, որտեղ առաջինը ներառում էր տնտեսային տնտեսությունները և ձեռնարկություններն, իսկ երկրորդը միայն ձեռնարկությունները, իրականացվել են ԱՄՆ ՄԶԳ Հակակոռուպցիոն գործողության մոբիլիզացման ծրագրի (ՀԳՄԾ) կողմից 2009 և 2010թթ.-երին՝ ՀՌԿԿ-ի աջակցությամբ: Այս հետազոտությունները հանդիսանում էին կոռուպցիայի, կոռուպցիայի հետ առնչվելու անձնական փորձի, կոռուպցիայի հետ կապված սոցիալական և անհատական վերաբերմունքի, հակակոռուպցիոն նախաձեռնությունների գնահատման և իրազեկման, հանրային կառույցների նկատմամբ վստահության մակարդակի վերաբերյալ հետազոտություններ:³ Համաձայն ՀԳՄԾ-ի 2010թ.-ի հարցախույզի, կոռուպցիան երկրի առջև ծառայացած խնդիրների շարքում զբաղեցնում էր 6-րդ հորիզոնականը:⁴ Հետազոտության հիշատակման արժանի այլ արդյունքներից են՝

- Ռեսպոնդենտների 82%-ը նշել է, որ կոռուպցիան Հայաստանում լուրջ կամ շատ լուրջ խնդիր է⁵,

³ OECD/ACN, *Second Round of Monitoring. Monitoring Report on Armenia*, 2011, էջ 15
⁴ Mobilizing Action against Corruption, *2010 Corruption Survey for Households*, 2011, էջ 4 (տես http://www.crrc.am/store/files/corruption/2010_Corruption_Household_Survey_Report_English.pdf)
⁵ *Նույնտեղում*, էջ 14

- Ռեսպոնդենտների 65%-ը մեծամասամբ կամ մասամբ համաձայնվել է, որ կոռուպցիան Հայաստանում կյանքի իրականություն է (2008թ.-ի 51%-ի համեմատությամբ աճ)⁶,
- Ռեսպոնդենտների 37%-ը պնդել է, որ կոռուպցիայի մակարդակները բարձրացել են նախկին տարվա հետ համեմատությամբ (2008թ.-ին միայն 17%-ն էր համաձայն այս պնդման հետ)։ Միևնույն ժամանակ միայն 14%-ն է (2008թ.-ին 30%) հակառակ կարծիքի կողմնակից՝ պնդելով որ կոռուպցիայի մակարդակները նվազել են նախորդ տարվա համեմատությամբ⁷,

Վերջապես, համեմատած 2008թ.-ի հետ 2010թ.-ին ավելի շատ ռեսպոնդենտներ են կարծել, որ կոռուպցիան Հայաստանում չի կարող նվազել ընդհանրապես։ 2010թ.-ին ռեսպոնդենտների 32%-ն էր համաձայն այս փաստարկի հետ, մինչդեռ 2008թ.-ին 22%-ը⁸։

Վերջին ԿԸԲ-ի կողմից վերհանված պատկերը նույնպես տխրեցնող է⁹։ Մասնավորապես, ռեսպոնդենտների 50%-ը պնդել է, որ վերջին երեք տարիների ընթացքում կոռուպցիան Հայաստանում աճել է (միայն 15%-ն է պնդել, որ նվազել է)։ Ռեսպոնդենտների միայն 27%-ն է կարծել, որ Հայաստանի կառավարության կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործողությունները արդյունավետ են եղել, մինչդեռ 54%-ը հակառակն է կարծել։ Որպես ամենից շատ կոռումպացված ընկալվող կառույցներից նշվել է կրթությունը (4.2 միավորով 1-ից 5 սանդղակում, որտեղ 1-ը համարվում է չափազանց մաքուր և 5-ը չափազանց կոռումպացված), որին հաջորդել է ոստիկանությունը և դատական համակարգը, յուրաքանչյուրը 4.1 միավորով։

Վերոնշյալ գնահատումները և ուսումնասիրությունները վեր հանեցին Հայաստանում կոռուպցիայի դեմ պայքարում ամենից լուրջ խոչընդոտները։ Դրանք են՝ իշխանությունների կողմից իրական քաղաքական կամքի պակասը սոսկ օրենքների ընդունումից և հիմնականում ցածրաստիճան պատշտոնեաների կալանավորումից կատարել անցում դեպի ավելի բարձր մակարդակ, հասարակության ներսում կոռուպցիայի հանդեպ հանդուրժողականությունը, օրենքների թույլ կիրառումը, մենաշնորհների հանդեպ արդյունավետ հսկողության բացակայությունը, լայնատարած անպատժելիությունը և այլն։

⁶ Նույնտեղում, էջ 16

⁷ Նույնտեղում, էջ 17

⁸ Նույնտեղում, էջ 20

⁹ Global Corruption Barometer 2010/11, <http://gcb.transparency.org/gcb201011/results/>

ԿՈՌՈՒՊՑԻԱՅԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

Վերջին տարիների ընթացքում հանրային իշխանությունները, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները և միջազգային դոնորները իրականացրել են որոշակի գործողություններ, որոնք միտված են եղել Հայաստանում կոռուպցիայի խնդրին: Այնուամենայնիվ, ինչպես կարելի է նկատել Հայաստանի կոռուպցիոն պատկերի վերաբերյալ նախորդ բաժնում բերված ցուցիչներից, այս գործողություններն իրավիճակի վրա ունեցել են շատ սահմանափակ կամ ընդհանրապես ոչ մի ազդեցություն:

Համաձայն Կառավարության 2008-2012թթ. ծրագրի, Կառավարության գործողություններից երկրորդ հիմնական նախապատվությունը հանդիսանում է “պետական, տեղական ինքնակառավարման և մասնավոր հատվածներում արդյունավետ կառավարման համակարգերի ձևավորումը, ինչպես նաև կորպորատիվ կառավարման մշակույթի ներդրումը”, ինչն “ենթադրում է ակտիվ և հետևողական պայքար կոռուպցիայի դեմ”:¹⁰ 2008թ.-ից սկսած Հայաստանի իշխանությունների կողմից ձեռնարկված միջոցների բացարձակ մեծամասնությունը եղել են օրենքների, ենթաօրենսդրական ակտերի և քաղաքականության փաստաթղթերի ընդունումը, ինչպես նաև այն պաշտոնեաների վերապատրաստումը, ովքեր իրենց պաշտոնի բերումով ներկայացնում էին կոռուպցիայի դեմ պայքարի պատասխանատու մարմիններին (ոստիկանության ծառայողներ, դատախազներ, դատավորներ և այլն): Այնուամենայնիվ, ինչպես կարելի է տեսնել որոշ կարևոր սյունների նկարագրությունից (տես՝ Դատական իշխանություն, Գործադիր իշխանություն, Իրավապահ մարմիններ), գործնականում այս մարմինների կատարողականն ապացուցում է որ ընդունված իրավական ակտերի իմպլեմենտացիան մնում է խղճուկ և վերապատրաստումները անհրաժեշտ փոփոխություններ չեն առաջացնում մասնակիցների մոտ:

¹⁰Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2008-2012թթ.-երի ծրագիր, էջ 3-4 (տես <http://www.gov.am/files/docs/82.pdf>): Պետք է նշել, որ կոռուպցիայի պատճառների վերացումը հանդիսանում է գործողություններից ամենակարևոր ուղղություններից մեկը միտված իրագործելու 2012թ.-ի հունիսին նոր ձևավորված Կառավարության 2012-2017թթ.-երի ծրագրում հայտարարված երրորդ նախապատվությունը (տես <http://www.gov.am/files/docs/970.pdf>, էջ. 7)

Առաջին համապարփակ հակակոռուպցիոն քաղաքականության փաստաթուղթը՝ Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և գործողությունների ծրագիրը, ընդունվել է 2003թ.-ին:¹¹ Փաստաթուղթը ուղղակիորեն չէր նշում իր Գործողությունների ծրագրի իրականացման ժամանակահատվածը, այնուամենայնիվ նրանում նշված ժամանակացույցերից պարզ էր դառնում, որ այն պետք է իրականացվեր մինչև 2006թ.-ի ավարտը: 2007թ.-ի սեպտեմբերի 7-ին Կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհրդի նիստում պաշտոնապես հրապարակվեց, որ Ռազմավարությունը և Գործողությունների ծրագիրը իրականացվել են:¹² Նույն հանդիպման ժամանակ հայտարարվեց նոր Ռազմավարության և դրա Գործողությունների ծրագրի մշակման անհրաժեշտության մասին, և նաև ձևակերպվեցին դրա մշակման սկզբունքները: Այդ սկզբունքների շարքում հատուկ ուշադրություն էր դարձվել դրա մշակման ընթացքում քաղաքացիական հասարակության ընդգրկման ապահովմանը: Սկսած 2008թ.-ի մարտ-ապրիլ ամիսներից, հատուկ ստեղծված աշխատանքային խումբը սկսեց նոր Ռազմավարության և դրա Գործողությունների ծրագրի մշակումը և 2009թ.-ի մայիս-հունիս ամիսներին աշխատանքն ավարտվեց: Իր գործունեության ողջ ժամանակահատվածի ընթացքում, աշխատանքային խումբը քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հետ գտնվում էր մշտական շփման մեջ, առաջին հերթին ԹԻՀԿ-ի հետ, որի գործողությունները վերաբերվում էին հակակառուպցիային և որին ուղարկվում էին Ռազմավարության գլուխները և Գործողությունների ծրագիրը՝ վերանայելու, մեկնաբանությունների և առաջարկությունների համար: Այս մեկնաբանություններից և առաջարկություններից որոշները, ներառյալ նրանք որոնք արվել էին ԹԻՀԿ-ի կողմից, հաշվի էին առնվել:

Նոր հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա Գործողությունների ծրագիրը 2009-2012թթ.-երի համար ընդունվել է 2009թ.-ի հոկտեմբերին:¹³ Համեմատած նախկին Ռազմավարության հետ, այս նոր փաստաթուղթն ավելի լավ էր կառուցված, և ընդհանուր առմամբ այն համապատասխանում էր ռազմավարական փաստաթղթերի լավագույն ստանդարտներին, քանի որ այն ուներ պարզ և թերևս կոնկրետ վերլուծություն կոռուպցիայի ներկայիս իրավիճակի մասին, նպատակների և խնդիրների պարզ և հստակ

¹¹Կառավարության որոշում N 1522-N, 6-ըդեկտեմբերի 2003թ.

¹² 2007թ.-ի սեպտեմբերի 8-ի Հայաստանի Հանրապետություն օրաթերթի թիղթարկում, http://www.hhpress.am/index.php?sub=hodv&hodv=20070908_22&flag=am

¹³Կառավարության թիվ N1272-Ն որոշում, 10-ըդեկտեմբերի 2009թ. (ուժիմեջեմտել 2009թ.-ի դեկտեմբերի 3-ին)

սահմանումներ, ցուցումներ, ակնկալվող արդյունքներ, անհրաժեշտ ինստիտուցիոնալ կարգավորումներ, մասնագետների և վերաբերելի պաշտոնեաների դասընթացներ և կոռուպցիայի դեմ պայքարի հիմնական գործիքներ: Այն նաև մի շարք ոլորտների հակակոռուպցիոն քաղաքականությունների հիմնական նպատակներն ու խնդիրներն է ձևակերպում, ինչպես նաև իր մոնիտորինգի և գնահատման համակարգը: Գործողությունների ծրագրի միջոցառումների իրականացման արդյունքում, ինչպես նաև ԳԲԵԿՈ-ի և ՏՀԶԿ-ի հանձնարարականների իրականացման արդյունքում, արդեն իսկ մի շարք իրավական ակտեր ընդունվել են: Դրանց թվում ամենից կարևորներն են Գնումների մասին օրենքը (2011թ.), Հանրային ծառայության մասին օրենքը (2011թ.), նոր Ընտրական օրենսգիրքը (2011թ.) և այլն: Որոշակի այլ իրավական ակտերում կատարվեցին փոփոխություններ և լրացումներ, ինչպես օրինակ Հատուկ քննչական ծառայության մասին օրենքում (2010թ.), Դատախազության մասին օրենքում (2010թ.), Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին օրենքում (2010թ.), ԱԺ Կանոնակարգ օրենքում (2012թ.), Կուսակցությունների մասին օրենքում (2012թ.) և այլն:

Չնայած սույն հետազոտության ավարտի ժամանակ, Ռազմավարությունը և Գործողությունների ծրագիրը դեռևս ավարտված չէին (համաձայն նշված որոշման, այն պետք է ավարտին հասցվի 2012թ.-ի դեկտեմբերի 31-ին) և տեղական և միջազգային փորձագետները նշել են մի շարք թերություններ, որոնք Ռազմավարությունը պարունակում է, ինչպես նաև Գործողությունների ծրագրի միջոցառումների թերևս չբավարար իմպլեմենտացիայի մակարդակի մասին: Արդեն իսկ 2008թ.-ին (Ռազմավարության մշակման ընթացքում), ԹԻՀԿ-ն նշել էր մի շարք թերություններ, որոնցից հիմնական մասը մնաց տեքստի վերջնական տարբերակում:¹⁴ Ի թիվս դրանց կարող են նշվել քաղաքական կոռուպցիային բավականաչափ անդրադարձ չկատարելը, Ռազմավարության իրականացման ընթացքում քաղաքացիական հասարակության կառույցների ներգրավման մեխանիզմների բացակայությունը, որոշակի կարևոր ոլորտներում միջոցառումների բացակայությունը, ինչպես օրինակ բնապահպանության, բանակի, քաղաքաշինության և այլն:

Ինչպես նշվել է ՏՀԶԿ/ՀՅԵրկրորդ փուլի Հայաստանի վերաբերյալ մոնիտորինգային զեկույցում. “Էական խնդիր է իմպլեմենտացիայի վերաբերյալ ամբողջական մոտեցման

¹⁴ԹԻՀԿ-ի մեկնաբանությունները և առաջարկությունները տես <http://transparency.am/comments.php>

բացակայությունը, ուղեկցվող ուժեղ առաջնորդությամբ և օժանդակվող մշտական Քարտուղարության կողմից...Շնորհանուր առմամբ, կարծես թե հակակոռուպցիոն միջոցառումները, որոնք ձեռնարկվել են Հայաստանում, հիմնականում օրենսդրական բնույթ են կրում և չեն հանդիսանում հետևանք կամ չեն ածանցվում Հակակոռուպցիոն ռազմավարության սիստեմատիկ իմպլեմենտացիայից”:¹⁵

¹⁵ OECD/ACN, *Second round of monitoring. Monitoring report Armenia*, 2011, էջ 14

Քաղաքական ինստիտուցիոնալ

Որքանո՞վ են երկրի քաղաքական կառույցներն աջակից ազգային օրինավորության արդյունավետ համակարգի համար:

Միավոր - 50

«Բերթելսման Անցումային ցուցիչ 2011»-ը հայտնում է, որ Հայաստանն ունի փակ քաղաքական համակարգ:¹⁶ Երկու կուսակցություններից բաղկացած կոալիցիոն կառավարությունը (Հանրապետական կուսակցություն և «Օրինաց երկիր») զբաղեցնում է բոլոր նախարարական պաշտոնները: Անկախ բազմակուսակցական կոալիցիոն կառավարություն ունենալու հանգամանքից՝ կառավարական պաշտոնների համար մրցակցության արդյունքները հիմնված են երկրինախագահի վերջնական կամքի վրա: Ինչպես փորձագետներից մեկը նշում է. «Ի հեճուկս նախագահական իշխանության հանդեպ սահմանափակումների՝ ինչը առաջացավ 2005 թ.-ի բարեփոխումների արդյունքում, պետության գլուխը դեռևս պահպանում է երկրում գրեթե բոլոր կարևոր հարցերի շուրջ վերջնական խոսք ստելու իրավունքը»:¹⁷ Նույն հրապարակման մեջ նույն փորձագետը նշում է, որ կառավարության ձևավորման համակարգը կոռումպացված է:¹⁸

Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական իրավունքներին՝ «Ֆրիդրմ Հաուզ»-ը 2011 թ.-ի կտրվածքով գտել է, որ Հայաստանը քաղաքացիական ազատությունների համար արժանի է 4 միավորի:¹⁹ Նույն միավորը շնորհվել է 2011-2012 թթ.-ի ժամանակահատվածի համար:²⁰ 2011 թ.-ի ընթացքում լուրջ աստիճանի բարձրացավ ոչ պատերազմական պայմաններում բանակում մահացության աստիճանը: Հելսինկյան քաղաքացիական

¹⁶ Bertelsmann Transformation Index 2010, Country Report Armenia, էջ 4. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.bti-project.org/uploads/tx_jdownloads/BTI_2010_Armenia.pdf, (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

¹⁷ South Caucasus-20 Years of Independence, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011: "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy" (written by Boris Navasardyan), էջ 96

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 99

¹⁹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/armenia> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

²⁰ Freedom in the World 2011-2012, Freedom House, էջ 14. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/FIW%202012%20Booklet--Final.pdf

ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակը հայտնում է, որ 2010 թ.-ի ընթացքում բանակում գրանցվել են 42 մահվան դեպքեր, և դրանցից միայն 9-ն են եղել զինադադարի խախտման հետևանք:²¹ «Հուման Ռայթս Ուոչ»-ն իր «Համաշխարհային զեկույց 2012»-ում նշում է. *«Մարդու իրավունքների տեղական խմբերը հայտնում են վատ վերաբերմունքի, ոչ կանոնակարգային հարաբերությունների և բանակում ոչ մարտական իրավիճակների մահվան մտահոգիչ քանակի մասին»:*²²

«Բերթելսման Անցումային ցուցիչ 2012»-ը նշում է, որ բացի Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի ուժեղացումից, ոչ մի դրական քայլեր չեն ձեռնարկվել: Մասնավորապես, այն նշում է. *«Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը Հայաստանում մնում է անկատար, թերություններով, որոնք հիմնականում հանդիսանում են թույլ և կամայական օրենքի իշխանության կիրառման հետևանք: Նախկին երկու տարվա ընթացքում պետության կողմից քաղաքացիական իրավունքների ճշգրտ խախտումների հերթական դեպքերը, մեծամասամբ քաղաքական դեպքերի առումով, վերահաստատեցին անկախ դատական համակարգի կողմից պատշաճ վերահսկողության կարիքը: Միակ դրական քայլը եղավ Մարդու իրավունքների պաշտպանի կառույցը, որն ակտիվորեն վիճարկեց պետության անկարողությունը պաշտպանելու և նույնիսկ քաղաքացիական ազատությունների ակտիվ խախտումները»:*²³

Զրպարտության ապաքրեականացումից հետո մի շարք տպագիր լրատվամիջոցների դեմ հայցեր ներկայացվեցին, որով պահանջեցին վճարել ահռելի գումարներ որպես բարոյական վնասի փոխհատուցում: Այս կապակցությամբ «Հուման Ռայթս Ուոչ»-ը նշում է. *«2010 թ.-ի մայիսին Հայաստանը ապաքրեականացրեց զրպարտությունը: Այնուամենայնիվ, Քաղաքացիական օրենսգրքում կատարված լրացումները ներմուծեցին դրամական տուգանքներ զրպարտության և վարկաբեկման համար, ինչը մղեց թերթերի հանդեպ հայցերի աճին, մասնավորապես, պետական պաշտոնյաների կողմից: Որոշ դեպքերում դատարանների կողմից վնասների համար անհամամասնորեն մեծ փոխհատուցումների տրամադրումը սպառնում է թերթերի գոյատևմանը: Լրագրողները և*

²¹ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.hcav.am/attachments /d3a35_%D5%8E%D5%AB%D5%B3%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%A3%D6%80%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6..pdf

²² Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-armenia>

²³ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

խմբագիրները հայտնում են մեծ տուգանքների իրավունքը կամովին սահմանափակելու ծանր ազդեցության մասին (chilling effect):²⁴

Օրենքի իշխանությունը երկրում մնում է թույլ: Հայաստանում բացակայում է արդյունավետ «զսպումների և հակակշիռների»²⁵ մեխանիզմը, և սա մասամբ հետևանք է նախագահի ձեռքում իշխանության կենտրոնացման, առանց ում որևէ կարևոր հարց չի լուծվում:²⁶ «Հերիթիջ Հիմնադրամ»-ը հայտնում է, որ Հայաստանում բացակայում է վստահելի օրենքի իշխանություն:²⁷

Ինչ վերաբերում է կառավարության՝ մարդկանց կյանքի համար կարևոր հարցերի վրա ազդեցության կամ վերահսկման ունակությանը, ապա պետք է նշել, որ հաշվի առնելով Հայաստանի ներկայիս քաղաքական իրավիճակը, ինչը կարող է բնութագրվել որպես պետության զավթում, կառավարությունը պահպանում է խիստ վերահսկողություն ցանկացած այնպիսի հարցի նկատմամբ, ինչը կարող է «վտանգ» հանդիսանալ կառավարող քաղաքական իշխանության համար: ԲԱՑ-ն այս կապակցությամբ նշում է, որ Հայաստանի իշխանություններն, ըստ էության, որպես կանոն ունեցել են չվիճարկվող իշխանություն:²⁸ Ըստ էության՝ Հայաստանի սոցիալական կյանքում չկա գեթ մի ոլորտ, որտեղ կառավարությունը չունենա արդյունավետ վերահսկողություն:

Հայաստանի ամենից շատ վստահություն վայելող կառույցը հանդիսանում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը, որին համապատասխանորեն հետևում են նախագահը, կառավարությունը, դատական իշխանությունը և խորհրդարանը:²⁹ Հայաստանի կառույցներն ընդհանրապես իրենց պարտականությունները բավարար չափով չեն կատարում, ինչն արտացոլում է իրենց և՛ իրական ժողովրդավարության պակասը, և՛ ինստիտուցիոնալ առումով իրենց հատուկ թուլությունը: Այս գործոններից յուրաքանչյուրը համակցված է լեգիտիմության և հանրային ընտրական մանդատի պակասով:³⁰

²⁴ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-armenia>

²⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

²⁶ Օրինակի համար տես South Caucasus-20 Years of Independence, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011: "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy" (written by Boris Navasardyan), էջ 96

²⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.heritage.org/index/country/armenia>

²⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

²⁹ Caucasus Analytical Digest, (Dis) trusting people and political institutions in Armenia by Yevgenya Paturyan, No. 31, 21.11. 2011, էջ 7

³⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

Սոցիալ-քաղաքական

Որքանո՞վ են սոցիալական խմբերում և սոցիալական խմբերի միջև հարաբերությունները և քաղաքական համակարգը նպաստում երկրի ազգային օրինավորության արդյունավետ համակարգի կայացմանը:

Միավոր - 25

Հայաստանը հիմնականում մոնոէթնիկ երկիր է: Ամենից մեծ ազգային փոքրամասնությունը եզդիների համայնքն է (40620 մարդ),³¹ որին հետևում է ռուսական համայնքը (14660), ասորիների համայնքը (3409), ուկրաինացիների համայնքը (1633), քրդերի համայնքը (1519) և հույների համայնքը (1176). Ընդհանուր առմամբ, ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները ոտնահարված չեն: Համաձայն Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ «Հայաստանում գերակշռում է հանդուրժողականության և ազգային փոքրամասնությունների և հասարակության մեծամասնության միջև ընդհանուր վերահանուր միջնորդությունը... Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները չեն հայտնել իրենց համայնքների անդամների նկատմամբ անհանդուրժողականության մասին»:³² Համաձայն ՌԱԵՀ-ի՝ Հայաստանում առկա չէ թշնամություն ազգային փոքրամասնությունների և ազգակից չհանդիսացողների հանդեպ:³³

Եթե ազգային փոքրամասնությունների ոլորտում հասարակության մեջ առկա չէ հսկա բաժանում, նույնը ճիշտ չէ կրոնական փոքրամասնության խմբերի դեպքում: Հայերի բացարձակ մեծամասնությունը պատկանում է Հայ Առաքելական եկեղեցուն, և ազգային ինքնությունը նույնպես հիմնված է Հայ Առաքելական եկեղեցուն պատկանելիությամբ: Համաձայն ՌԱԵՀ-ի՝ հայ հասարակությունը մտահոգվում է Հայաստանում նոր «եկեղեցիներ» հիմնադրելու փորձերի մեծամասնությունից, և հատկապես Եհովայի վկաները բնեռում են մեծ բացասական հնչեղություն մեղիայում:³⁴ Այնուամենայնիվ, ՌԱԵՀ-ն միևնույն ժամանակ ընդունում է, որ «Հայաստանը չի բախվում հատուկ

³¹ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.armstat.am/file/article/armenia_11_3.pdf

³² Տես հետևյալ հղմամբ

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1903365&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

³³ ECRI report, էջ 7

³⁴ Նույն տեղում, էջ 14, կետ 46

ռասիստական բռնության խնդրին».³⁵ Այնուամենայնիվ, պետք է ընդունել, որ վերջիններս անդամները երբեմն գործադրել են ագրեսիվ վարքագիծ: 2011 թ.-ի մայիսի 15-ին վերջինիս երկու ներկայացուցիչներ հարձակվել են Հայ Առաքելական եկեղեցու քահանայի վրա. ավելի ուշ նրանցից մեկը դատապարտվեց 6 ամսվա ազատազրկման:³⁶

Համաձայն Մարդկային զարգացման համաթիվի՝ Հայաստանը աշխարհում զբաղեցնում է 86-րդ տեղը, և իր անհավասարության միավորը կազմում է 0.639:³⁷ Ջեկուցվող տարվա ընթացքում փոքրամասնությունների և հասարակության միջև բախումներ չեն գրանցվել: Հասարակությունում ամենից խոցելի խումբ են հանդիսանում ԼԳՏԲ խմբի ներկայացուցիչները: Համաձայն «Հանրային տեղեկատվություն և գիտելիքի կարիք» ՀԿ-ի իրականացրած հետազոտության՝ հարցվածների 66.9%-ը կարծում է, որ ԼԳՏԲ մարդիկ պետք է դատապարտվեն հասարակության կողմից, և դատապարտման կողմնակիցների 55.3%-ը նշում է, որ եթե իմանա, որ իր ընկերակազմում ԼԳՏԲ ներկայացուցիչ է, ապակողմնակիցները հարաբերություններն այդ ընկերակազմում փոխանակվեն:³⁸

Կապված փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության խնդրի հետ՝ պետք է նշել, որ ամենից վատ դրության մեջ գտնվում են հենց ԼԳՏԲ մարդիկ և կրոնական փոքրամասնությունները:

Համաձայն Հայաստանի Հելսինկյան ասոցիացիայի՝ «Կառավարության կառույցների կողմից չկա քաղաքական կամք՝ պաշտպանելու ԼԳՏԲ իրավունքները, և շատ հաճախ այդ կառույցներն իրենք են հանդես գալիս իրավախախտների դերում»:³⁹ Վերջինիս համաձայն, ԼԳՏԲ մարդիկ շատ հաճախ չեն դիմում ոստիկանություն կամ վախի և կամ անվստահության պատճառով:⁴⁰ Կրոնական փոքրամասնությունների հիմնական խնդիրը կրոնական դրդապատճառներով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելն է: Թոմաս Համարբերգը, ԵԽ-ի Մարդու իրավունքների հանձնակատարը, իր 09.05.2011 թ.-ի զեկույցում, կոչ է արել Հայաստանի իշխանություններին ազատ արձակել կրոնական դրդապատճառներով զինվորական ծառայության չանցած այն անձանց, ովքեր բանտում

³⁵ Նույն տեղում, էջ 16, կետ 59

³⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/news/7306/jehovahs-witness-gets-6-months-for-attacking-priest.html>

³⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/ARM.html>

³⁸ Ավելին տես հետևյալ հղմամբ <http://pinkarmenia.org/wp-content/uploads/2010/05/WAORSocio.pdf>

³⁹ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.hahr.am/files/report2012_1.pdf, էջ 86

⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 91

են գտնվում:⁴¹ 2012թ.-ի մարտի դրությամբ ավելի քան 70 անձինք այժմ ազատազրկված էին բանակում ծառայության կատարելուց հրաժարվելու պատճառով կամ այլընտրանքային զինվորական ծառայություն չանցնելու պատճառով: Այլընտրանքային ծառայության ժամկետը 42 ամիս է, մինչդեռ կանոնավոր զինվորական ծառայությանը 24 ամիս, ինչը համաձայն Հանձնակատարի, ունի պատժիչ բնույթի պոտենցիալ:⁴² Այլընտրանքային ծառայության կատարումը մնում է զինվորական գերատեսչության հսկողության ներքո, ինչը Եհովայի վկաների համայնքի ներկայացուցիչների համար համարվում է մեծխոչընդոտ՝ իրենց կրոնական համուզմունքների հիմքով:⁴³

Կուսակցությունների կողմից սոցիալական խմբերի շահերի ներկայացման հետ կապված՝ ոլորտի առաջատար փորձագետ Ալեքսանդր Իսկանդարյանը նշում է. *«Այսպիսով, Հայաստանում դեռևս առկա չեն կուսակցություններ, որոնք կներկայացնեին այնպիսի սոցիալական խմբերի շահերը, ինչպիսիք են օրինակ, գյուղացիները կամ փոքր բիզնեսը, թոշակառուները կամ միջին խավը: Հասարակությունը դեռևս չի ձևավորել այնպիսի քաղաքական մշակույթ, երբ խորհրդարանում կիրականացվեր շահերի ներկայացման կազմակերպված կարիքը»:*⁴⁴

Համաձայն ԲԹՅ-ի՝ Հայաստանի քաղաքացիական հասարակությունը ակտիվ է, բայց նրա ազդեցությունը ընդհանուր առմամբ կաշկանդված է պետության կողմից նրան կառուցողական երկխոսության մեջ ընդգրկելու կամ նրան հանրային բանավեճի և կամ քաղաքականության ձևավորման մեջ դերի շնորհման բացթողումով:⁴⁵ Նույն կազմակերպությունը նաև նշում է, որ երկրի և՛ տնտեսական և՛ քաղաքական համակարգը փակ է: Խնամիականությունը ընդհանուր բնույթ է կրում կառավարական պաշտոնյաների շրջանում,⁴⁶ և քաղաքական համակարգը լրջորեն խոչընդոտված է քաղաքական պատրոնաժով:⁴⁷

⁴¹ Տես հետևյալ հղմամբ

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1784273&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>, կետ 157

⁴² Տես նույն տեղում, կետ 154

⁴³ Տես նույն տեղում

⁴⁴ "Armenia between authocracy and poliarchy" by Alexander Iskandaryan, project Pro et Contra, May-August 2011, page 26. Ռուսական տարբերակը հասանելի է հետևյալ հղմամբ

http://carnegieendowment.org/files/ProetContra_52_19-28.pdf. Մուտքը վերջին անգամ կատարվել է 24.03.2012:

⁴⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap3>

⁴⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/armenia>

⁴⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap3>

Սոցիալ-տնտեսական

Որքանո՞վ է երկրի սոցիալ-տնտեսական դրությունը նպաստում ազգային օրինավորության արդյունավետ համակարգի կայացմանը:

Միավոր - 25

2010 թ.-ի Հայաստանի ՀՆԱ-ն կազմում էր 9,37 միլիարդ ԱՄՆ դոլար,⁴⁸ երկրի բնակչությունը կազմում էր 3,092,072 մարդ,⁴⁹ իսկ ՀՆԱ-ի աճը կազմում էր 2,1 տոկոս:⁵⁰ Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն 2010 թ.-ին կազմում էր 3,200 ԱՄՆ դոլար:⁵¹ Աղքատությունը հասել է հսկած ավելների: Մարդիկ, ովքեր ապրում են օրական 2 ԱՄՆ դոլարից քիչ գումարով, հասավ 12,4 տոկոս:⁵² 1998/99-ից մինչև 2008 թ. աղքատությունը 56%-ից նվազել էր 28%-ի, ծայրահեղ աղքատությունը 2008 թ.-ին կազմում էր 1,6%, մինչդեռ 2009 թ.-ին դրա ծավալն աճեց՝ կազմելով 3,6%:⁵³ Համաձայն Համաշխարհային բանկի՝ 2010 թ.-ին աղքատության մակարդակը դարձավ 35,8%:⁵⁴ Աղքատության ցուցանիշներն ավելի բարձր են գյուղական (35%), քան քաղաքային վայրերում (34%), սակայն ամենից բարձր արդյունքները գրանցվել են մայրաքաղաքից դուրս քաղաքային վայրերում (42%), և ամենից ցածր աղքատության մակարդակը (27%) գրանցվել է Երևանում՝ արտացոլելով տնտեսական զարգացման անհամաչափությունը:⁵⁵

2009 թ.-ին գրանցվել էր անհավասարության աճ՝ համեմատած 2008 թ.-ի հետ. եկամուտների անհավասարությունը աճել էր 4,7%-ով, իսկ սպառողական անհավասարությունը՝ 6,2 %-

⁴⁸ Տես հետևյալ հղմամբ

<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0,,menuPK:301584~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:301579,00.html>

⁴⁹ Տես հետևյալ հղմամբ

<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0,,contentMDK:20169001~menuPK:301604~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:301579,00.html>

⁵⁰ Տես հետևյալ հղմամբ

<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0,,contentMDK:20169001~menuPK:301604~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:301579,00.html>

⁵¹ Տես հետևյալ հղմամբ

<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0,,contentMDK:20169001~menuPK:301604~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:301579,00.html>

⁵² Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/>

⁵³ Social Protection and Social Inclusion in Armenia, Azerbaijan and Georgia. Synthesis Report. European Commission. 2011. Էջ 43

⁵⁴ Տես հետևյալ հղմամբ <http://data.worldbank.org/country/armenia>

⁵⁵ Social Protection and Social Inclusion in Armenia, Azerbaijan and Georgia. Synthesis Report. European Commission. 2011. Էջ 44

ի եկամուտների տարբերության Ձիւնի գործակիցը կազմել էր 30,9 %, անհավասարության ճշգրտող եկամուտների ցուցիչը 2011 թ. կազմել էր 0.504 (արժեք) և 10,8% (կորուստ):⁵⁷ Ինչպես հայտնում է Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոններ (ՀՌԿԿ) Հայաստանը, Հայաստանում աղքատության և անհավասարության մասին հետազոտությունները բացահայտել են, որ 1990-ականների ընթացքում գրանցված արագորեն տարածվող զանգվածային աղքատության և անհավասարության բարձր աստիճանի արդյունքում առաջ եկան էական սոցիալական կորուստներ, ինչպես օրինակ, հասարակության խորացող շերտավորումը և բևեռացումը, ավանդական սոցիալական կապիտալի և նախկինում ստեղծված սոցիալական ցանցի քայքայումը, ինչը փորձագետների կողմից դիտարկվում է որպես հիմնական պայմաններ հետևալի համար. Ա. Հանրության կողմից հանրային կառավարման նկատմամբ վստահության պակաս՝ հատկապես ավելի աղքատ խմբերի կողմից.

Բ. Հանրության մեծամասնության օտարացումը քաղաքական որոշումներից՝ ներառյալ աղքատների, մասնավորապես, ոչմիայն իրազեկվածության պակասով, սոցիալական բացառվածության պատճառով:

Առաջին հերթին սա արտացոլված է ստվերային տնտեսության ամենաբարձր մակարդակում ուղեկցվող կոռուպցիայով և աշխատանքային տարիքի բնակչության արտագաղթով:⁵⁸

Համաձայն Մարդկային զարգացման 2011թ.-ի զեկույցի՝ ծննդյան պահից կյանքի տևողությունը Հայաստանում կազմում է 74.2 տարի:⁵⁹ Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայությունը հայտնում է, որ 2009 թ.-ի ընթացքում հիվանդության ժամանակ խորհրդատվության կամ բուժման նպատակով դիմել է հարցվածների 30,5%-ը: Մայրաքաղաքի բնակիչները առավել հաճախ են դիմել (36,2%), մինչդեռ գյուղացիները դիմել են պակաս չափով (22,2%):⁶⁰ Բայց պատկերն այլ է, երբ համեմատվում են դիմողների սոցիալական կարգավիճակները: Համաձայն նույն աղբյուրի՝ հիվանդության ժամանակ

⁵⁶ Armenia: Social Protection and Social Inclusion. Country Report. CRRC, 2011. Էջ 96

⁵⁷ Տես հետևյալ հղմամբ http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf

⁵⁸ Նույն տեղում

⁵⁹ Տես հետևյալ հղմամբ http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf

⁶⁰ Այստեղ և այսուհետ տես Social picture of Armenia and poverty. State Statistics Service of RA. Yerevan 2010. Էջ 142-144

աղքատների միայն 21,4%-ն է դիմել խորհրդատվության կամ բուժման համար, և ծայրահեղ աղքատների միայն 1,2%-ը, մինչդեռ աղքատ դիմողների թիվը կազմում է 35,3%: Բնակչության գրեթե կեսը խորհրդի համար դիմել է պետական բժշկական հաստատություններին (47,1%), մինչդեռ մնացած կեսը խորհրդի համար դիմել են դեղատներին (47,5%): Պետական բժշկական կազմակերպություններից պոլիկլինիկաներին դիմել է դիմողների 58%-ը, քանի որ նրանց ծառայություններն անվճար են: Ամենից աղքատները պոլիկլինիկաներին դիմել են առավել հաճախ (75%), ում հետևում են աղքատները (61%), իսկ ոչ աղքատ դիմողների թիվը կազմում է 57%: Հիվանդանոցներին առավել հաճախ դիմել են ոչ աղքատները (27%), մինչդեռ աղքատները և ծայրահեղ աղքատները դիմել են առավել նվազ հաճախականությամբ (20% և 22% համապատասխանաբար): Մասնավոր բժշկական հաստատություններին ծայրահեղ աղքատները չեն դիմել, և դիմողներից միայն 13%-ն է եղել աղքատ, մինչդեռ դիմողների 87%-ը եղել են ոչ աղքատներ: Խորհրդատվության կամ բուժման համար չդիմելու 37% դեպքերում որպես պատճառ է հանդես եկել հիվանդության ոչ լրջությունը, 33%-ի դեպքում՝ ինքնաբուժումը, և 28%-ի դեպքում՝ ֆինանսների բացակայությունը: Նույն աղբյուրը նշում է, որ աղքատ տնային տնտեսությունների հիվանդ անդամների համար հատկապես բժշկական օգնություն ստանալը շատ թանկ է:

Ինչ վերաբերում է համապատասխան կացարանին, տնային տնտեսությունների 90,7%-ը հանդիսանում է իր բնակության վայրի սեփականատեր: Գյուղական վայրերում մարդկանց մեծամասնությունը բնակվում է առանձնատներում (90,5%), իսկ քաղաքներում մարդկանց 70,4%-ը բնակվում է բնակարաններում (condominium):⁶¹ Ժամանակավոր բնակության վայրերում հիմնականում բնակվում են աղքատ մարդիկ (5,6% աղքատներ և 4,2% ծայրահեղ աղքատներ): 2009 թ.-ին միայն 59%-ն էր ապահովված բնակության վայրով (ըստ մեկ տնային տնտեսության) և 15,7%-ը (ըստ տնային տնտեսության անդամի): Ամենից վատ բնակարանային պայմանները աղքատ և ծայրահեղ աղքատների շրջանում է:

Բնակության մակերեսի հավասարության մասին բողոքել է աղքատ մարդկանց 34,6%-ը և ծայրահեղ աղքատների 42,4%-ը: Աղքատների 19,1%-ը բողոքել է վատ ստանդարտներից, 53,7%-ը՝ ջեռուցումից, խոնավությունից՝ 40,2%-ը, տանիքի արտահոսքից՝ 25,3%-ը,

⁶¹ Նույն տեղում էջ 179- 183

քանդված պատերի ցկատից՝ 35,1%-ը, արդյունաբերական մաշվածությունից՝ 2,1%-ը, ջրամատակարարումից՝ 31,3%-ը, աղբահանումից՝ 31,4%-ը:

Համաձայն գեկույցներից մեկի՝ «Հայաստանում նույնիսկ հավասարաչափ բաշխված ջրային ռեսուրսներ: Խմելու և մակերևութային ջրերի աղտոտման պատճառով են հիմնականում աղիքային և ֆեկցիոն հիվանդությունները պատահում:

Առկա է ջրահեռացման համակարգերի ընդհանուր պակաս: Խողովակներով տրվող ջրամատակարարման և կեղտաջրերի խառնվումը էապես ավելի բարձր է քաղաքային շրջաններում, քան գյուղական վայրերում:⁶² Նույն աղբյուրը նշում է, որ անվտանգ խմելու ջրի հասանելիությունը Հայաստանում բարձր է, և Հայաստանի բնակչության առավել քան 85 տոկոսն ունի խողովակներով ջրամատակարարում, և մոտավորապես 10 տոկոսն օգտագործում է խմելու ջրի այլ կատարելագործված աղբյուրներ: 5 տոկոսից քիչ մարդիկ հենվում են խմելու ջրի անկատար աղբյուրների վրա: Համաձայն Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության Առողջապահության համաշխարհային վիճակագրության՝ Հայաստանում խմելու ջրի կատարելագործված աղբյուրներ օգտագործող բնակչության տեսակարար բաժինը կազմում է 96%, մինչդեռ Վրաստանում՝ 98% և Ադրբեջանում՝ 80%:⁶³

Համաձայն նույն աղբյուրի՝ թերակշռող 5 տարեկանից բարձր երեխաների տոկոսը կազմում է 4,2%, մինչդեռ Վրաստանում կազմում է՝ 2,3% և Ադրբեջանում՝ 8,4%:⁶⁴ Համաձայն «Հացաշխարհի համար» ինստիտուտի Սովի 2011 թ.-ի գեկույցի՝ Հայաստանում սննդակարգային և ենթակառուցվածքային օգտագործման նվազագույն աստիճանից ցածր բնակչության համամասնությունը կազմում է 22%:⁶⁵ Համաձայն Սովի գլոբալ 2010 թ.-իցուցիչի՝ Հայաստանի միավորը 2010 թ.-ի համար կազմում էր 9,8, մինչդեռ Վրաստանի համարայն 5,5 է, իսկ Ադրբեջանի համար՝ 7,7:⁶⁶ 2011 թ.-ին Հայաստանի միավորը նվազեց մինչև 9,5-ի, իսկ Վրաստանի միավորը դարձավ 5-ից պակաս նույն Ադրբեջանի մասով:⁶⁷

⁶² Willems, S. and Anakhayan, E., 2011. Analysis for European Neighbourhood Policy (ENP) Countries and the Russian Federation of social and economic benefits of enhanced environmental protection – Armenia Country Report. Էջ 65

⁶³ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.who.int/whosis/whostat/EN_WHS2011_Full.pdf, էջ 40

⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 23

⁶⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://files.hungerreport.org/reports/2011/hunger-2011.pdf>, էջ 162

⁶⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi10.pdf>, էջ 17

⁶⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ghi11.pdf>, էջ 17

Ընդհանուր առմամբ,

Հայաստանում սոցիալական պաշտպանության համակարգը բաժանված է սոցիալական ապահովագրության և սոցիալական աջակցության:

Սոցիալական պաշտպանության պետական համակարգի գործառույթները հստակորոշված են,

որի վրա հիմնվելով՝ համապատասխան ծրագրեր են կազմակերպվում խոցելի խմբերի համար:

⁶⁸ Այս ծրագրերը ներառում են.

- պետական սոցիալական աջակցության ծրագրեր
- սոցիալական ապահովագրության ծրագրեր
- սոցիալական պաշտպանության ծրագրեր
- պետական սոցիալական ապահովագրության ծրագրեր
- զբաղվածության ծրագրեր
- նպաստների ծրագրեր:

Համաձայն «ԲԹՅ 2012»-ի՝ ընդհանուր գերկախվածությունը արտաքին օգնություններից և ազգային արժույթի լուրջ արժևորումը (ինչն ավելի լայն կտրվածքում նվազեցրեց դոլարի, եվրոյի և ռուբլու, որոնք հանդիսանում են փոխանցումների ամենից տարածված արժույթներ, փոխանակման արժեքը) ընտանիքների մեծամասնության համար նվազեցրեց սոցիալական ապահովության ցանցի արժեքը և համապատասխանությունը:⁶⁹

Համաձայն ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության՝ 2011 թ.-ին ընտանիքի աղքատության և նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացել է 363,000 մարդ, ինչը կազմում է 96,000 տնային տնտեսություն: Այս ծավալից 87%-ը (84,000 տնային տնտեսություն, 333,000 մարդ) ստացել է միայն ընտանիքի աղքատության նպաստ:⁷⁰

Համաձայն ԵՄ-ի՝ աշխատանքային օրենսգիրքը և զբաղվածության և դրա հետ կապված սոցիալական պաշտպանության օրենսդրությունը, սոցիալական աջակցությունը և պետական կենսաթոշակները ամբողջությամբ չեն գործադրվում:⁷¹

⁶⁸ Armenia: Social Protection and Social Inclusion. Country Report. CRR. 2011. էջ 12

⁶⁹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/>

⁷⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.b24.am/economy/35431.html>

⁷¹ Տես հետևյալ հղմամբ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_639_en.pdf

Պետական կենսաթոշակի ապահովագրության համակարգը ներառում է.

- 1) Ծերության կենսաթոշակներ
- 2) Երկարատև ծառայության կենսաթոշակներ
- 3) Հաշմանդամության կենսաթոշակներ
- 4) Ապահովագրական կենսաթոշակը նտանիքներին,
ովքեր կորցել են տնային տնտեսության գլխին:

Այս կենսաթոշակները հիմնված են սոցիալական ապահովագրության պարտադիր մուծումների վրա սահմանում են աշխատանքային (ապահովագրական)

կենսաթոշակային համակարգը: 2010 թ.-
ի միջին ամսական ծերության կենսաթոշակը կազմում էր 30,646 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 60 եվրո), հաշմանդամության համար՝ 21,750 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 42 եվրո), կերակրող ինկորցելու դեպքում՝ 22,537 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 44 եվրո), երկարատև ծառայության համար՝ 32,403 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 63 եվրո):⁷²

Համաձայն «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ի՝
Հայաստանի միավորը ենթակառուցվածքների համար կազմում է 3,8, և 142
երկրների շարքում գրադեցնում է 77-րդ հորիզոնականը:

Հայաստանը ցամաքով շրջապատված երկիր է,
որն ունի բացահամաններ միայն Վրաստանի և Իրանի հետ,
մինչդեռ Ադրբեյջանի և Թուրքիայի հետ սահմանները փակ են:

Հայաստանի առաջնային ճանապարհներն ընդհանուր կազմում են 10,818 կիլոմետր (կմ),
և բաժանված է միջպետական (1,686 կմ), հանրապետական (1,747 կմ), տեղային (4,271 կմ)
և քաղաքային (3,114 կմ) ճանապարհների:⁷³ Տեղական ճանապարհների մոտավորապես
1,962 կմ-ը կամ մոտավորապես 61%-ը կարիք ունի
անհապաղ բարելավման:⁷⁴ Կառավարությունը բարելավել է ընդհանուր ճանապարհների
(7,704 կմ) մոտավորապես 13%-ը (մոտավորապես 988 կմ), 49%-ը (3,811 կմ)
պահպանել է լավի ճակում, և ծրագրում է բարելավել մնացած 38%-ը (2,905 կմ):

⁷² Տես հետևյալ հղմամբ http://www.bamf.de/SharedDocs/MILO-DB/DE/Rueckkehrfoerderung/Laenderinformationen/Informationsblaetter/cfs-armenien-download-englisch.pdf?__blob=publicationFile

⁷³ Տես հետևյալ հղմամբ <http://developmentasia.org/documents/reports/armenia-transport-outlook/armenia-transport-outlook.pdf>, էջ 4

⁷⁴ Տես նույն տեղում

Կառավարությունը վերականգնել է 1,686 կմ գլխավոր ճանապարհների ցանցի 15%-ը (253 կմ). գլխավոր ճանապարհների ցանցի մոտավորապես 75%-ը լավ վիճակում է և 10%-ը (մոտավորապես 169 կմ) կարիք ունի վերականգման: Երկրորդային ճանապարհների 1,747 կմ համակարգի մոտավորապես 62%-ը (մոտավորապես 1,083 կմ) բարեկարգվել է կամ գտնվում է լավ վիճակում, իսկ մոտավորապես 1,540 կմ-ը վերականգնման կարիք ունի:

Ճանապարհների իրականացումը, ըստ «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ի, Հայաստանի հորիզոնականը 92-րդն է, ինչը ենթադրում է, որ իրավիճակը պահանջում է բարձր ու շաղկապ ունեցող միջադրություն և ավետ քաղաքականություն:

Կապված երկաթուղային գծերի ենթակառուցվածքների հետ՝ պետք է նշել, որ 732 կմ ցանցից մոտավորապես 370 կմ-ը ամբողջով ինգործում է. Երևան-Վրաստան գիծը, Երևան-Երասխուղևորական գիծը և Երևան-

Ադրբեջան/Վարդենիս գծերի սեկցիաներից մի քանիսը:⁷⁵ Հիմնական գծի՝ Երևան-Գյումրի-Այրում (վրացական սահման) մեծ մասը վատ վիճակում է գտնվում: Համաշխարհային քանակը վերականգնել է գծի 72 կմ-ը, սակայն մնացած 107 կմ-ը դեռևս կարիք ունի աշխատանքի: Իլրումն՝ 41 կամուրջներ (որոնցից 8-ը լայն են) կարիք ունեն վերականգման: 2008 թ.-ի հունիսից սկսած՝ Հարավային Կովկասի երկաթուղիները գործում են որպես Ռուսական երկաթուղիների դուստրընկերություն: «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ում երկաթուղիների ենթակառուցվածքի որակի առումով Հայաստանը զբաղեցնում է 69-րդ հորիզոնականը:

Հայաստանն ունի երեք հիմնական օդանավակայաններ՝ Զվարթնոց, Շիրակ և Էրեբունի: Զվարթնոց միջազգային օդանավակայանը հիմնականն է:

Օդային ծառայությունները գործում են Արմավիայի հետևողականության համաձայնագրի հիման վրա, որը հանդիսանում է մասնավոր հայկական փոխադրող և ունի 10 տարվա բացառիկ իրավունքներ բոլոր տեղական և միջազգային ուղիների

⁷⁵ Այստեղ և այսուհետ տեղի հետևյալ հղմամբ <http://developmentasia.org/documents/reports/armenia-transport-outlook/armenia-transport-outlook.pdf>, էջ 7

առումով:⁷⁶Ներկայումս Զվարթնոց միջազգային օդանավակայանը կարողանում է սպասարկել լմինչև 1,8 միլիոն ուղևորների, ինչը կարող է աճել 3,2 միլիոնի, երբ սկսվեցին երկրորդ տերմինալը:

Հայաստանը օդային տրանսպորտի ենթակառուցվածքների իրականացումով զբաղեցնում է 74-րդ հորիզոնականը («Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»):

Ինտերնետի ցուցանիշների թիվը Հայաստանում հասնում է 1,396,550-ի նմուտքանողների բաժինը 47,1% է:⁷⁷ Համաձայն «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ի՝ ֆիքսված հեռախոսային գծերի և բջջային հեռախոսների բաժանորդների առումով Հայաստանը զբաղեցնում է համապատասխանաբար 69-րդ և 33-րդ հորիզոնականները:

Համաձայն «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ի՝ Հայաստանը զբաղեցնում է 92-րդ հորիզոնականը:

Տնտեսության վրահսկայական ազդեցությունը նշխարահային ճգնաժամը, ինչը 2009 թ.-ին հանդիսացավ ՀՆԱ-ի մոտավորապես 14,2%-ով նվազման պատճառ:⁷⁸ Հայաստանի արտաքին արտաքը 2010 թ.-ի համար աճեց 46-ից 50%-ի միջակայքում:⁷⁹ Կառավարությունը սկսեց ճնշել բիզնեսին՝ հայտարարագրելու համար նրա եկամուտները, ինչը հանդիսացավ սովորաբար ինտեսության նվազման պատճառ՝ 2007 թ.-ի ՀՆԱ-ի 51,7-ից մինչև 35-40% 2010 թ.-ին: Տարվավերջում Հայաստանի տնտեսությունը աճեց 2,1 տոկոսով:

Այնպիսի ապրանքների ներկրման շուկան, ինչպես օրինակ, սննդամթերքը (օրինակ՝ այլուրը), գերակայվում է այսպես կոչված «օլիգոպոլ» խաղացողների կողմից՝ դժվար դարձնելով նոր ձեռնարկատարների համար շուկա մտնելը:⁸⁰ Այս եզրահանգումը ապացուցվում է «Մրցակցության գլոբալ համաթիվ 2011-2012»-ով, որը հակամենաշնորհային քաղաքականության արդյունավետության համար Հայաստանին

⁷⁶ Նույն տեղում, էջ 11

⁷⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.internetworldstats.com/stats3.htm>

⁷⁸ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia.pdf, էջ 71

⁷⁹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap11>

⁸⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://fpc.org.uk/fsblob/1331.pdf>, էջ 27

հատկացրել է 138-րդ հորիզոնականը:⁸¹ Միևնույն ժամանակ համաձայն «Հերիթաջ» հիմնադրամի Հայաստանը հանդիսանում է 39-րդ ազատ երկիրը:⁸²

Մոցիալ-մշակութային

Միավոր – 25

Որքանո՞վ են հասարակությունում գերակայող էթիկան, նորմերնևարժեքները նպաստում ազգային օրինավորության արդյունավետ համակարգի կայացմանը:

Միջանձնային վստահությունը շատ բարձր չէ: Համաձայն ՀՌԿԿ-ի հետազոտության՝ հայերի 50%-ը վստահում է ընկերներին, հարևաններին և ազգականներին՝ որպես տեղեկատվության աղբյուրի:⁸³ Հանրային հեռուստատեսությունը, որն սփռվում է ողջ երկրով մեկ, ամենից շատ վստահվող և միաժամանակ ամենից քիչ վստահվող տեղեկատվական աղբյուրն է:⁸⁴ Բնակչության մեծամասնությունը վստահում է առցանց լուրերին (83%):⁸⁵ Հասարակությունը ապատիկ է՝ ընտրությունների հանդեպ ցածր վստահության պարզ պատճառով: Այս կապակցությամբ փորձագետներից մեկը նշում է. «Իմաստ ունի ենթադրել, որ վստահությունը կամ անվստահությունը ազդում է անձի՝ ընտրելու անխատրամադրվածության վրա: Առավել պակաս տրաբանական են ենթադրել, որ ընտրություն կատարելու որոշումը, եթե վաղը ընտրություններ անցկացվեն, ազդում են ավրա, թե որքանով է անձը վստահում կառավարությանը: Պատճառաբանման այս գիծը չի հանդիսանում պատճառականության ապացույց, սակայն հետազոտության տվյալները նշում են, որ անտրամադրվածությունը միասին վերցված առաջարկում են, որ վստահությունը ազդում է ընտրելու անխատրամադրվածության վրա: Նրանց, ովքեր վստահում են կառավարությանը, առավել հեշտ է մոբիլիզացնել, մինչդեռ նրանք, ովքեր վստահում են միջազգային կառույցներին, նույնպես ամենայն հավանականությամբ կը վերաբերեն, սակայն այս կապը առավել թույլ է: Ավելի կարևոր է, որ նրանք, ովքեր չեն վստահում ուրիշներին կամ կառույցներին,

⁸¹ Տես հետևյալ հղմամբ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf

⁸² Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.heritage.org/index/country/armenia>

⁸³ Armenian Media Landscape, CRRC, 2011. Էջ 7

⁸⁴ Նույն տեղում, էջ 5

⁸⁵ Նույն տեղում, էջ 36

առավել լքիչ հավանական է, որ կքվեարկեն: Վստահության պակասը առաջ է բերում քաղաքական ապատիա»:⁸⁶

Նույն հայտարարությունը կիսում է «ՖորինՓոլիսիՍենթը»-ը: Մասնավորապես. «Գերիշխող քաղաքական տրամադրությունը հիասթափությունն է, և՛ քաղաքական էլիտայից՝ առաջարկվողներ կայիսալը նրանքներից: Ներկայումս սափոխադրվում է ապատիայի, այնուամենայնիվ, ինչպես գրելու ընթացքում ցույց տվեցին Միջին արևելքի իրադարձությունները, նման տրամադրությունները պարտադիր չէ պահպանել, մասնավորապես, եթե խոստացված բարեփոխումների ծրագրերը կրկին իրականություն չեն դառնում նույն տեսությունը պրկվում է»:⁸⁷

⁸⁶ Caucasus Analytical Digest, No. 31, November 2011, page 7.

հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-31.pdf>

⁸⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://fpc.org.uk/fsblob/1331.pdf>, էջ 8

ՕՐԻՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՍՅՈՒՆԵՐ

Օրենսդիր իշխանություն

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Օրենսդիր իշխանություն			
Սյան ընդհանրական միավորը: 54.17			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 50	Ռեսուրսներ	75	25
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 62.5	Թափանցիկություն	100	75
	Հաշվետվողականություն	75	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	50	25
Դերակատարություն 50	Գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն	50	
	Օրենսդրական բարեփոխումներ	50	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանի խորհրդարանն (Ազգային ժողով) իր ներկայիս տեսքով ստեղծվել է 1995 թ.-ին՝ նույն թվականի հուլիսի 5-ին անցկացված՝ ՀՀ առաջին Սահմանադրության ընդունման հանրաքվեի հիման վրա: Նույն օրն անցկացվեցին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի (ՀՀ ԱԺ) առաջին ընտրությունները: ԱԺ-ն

միապալատ խորհրդարան է՝ բաղկացած 131 անդամներից, որոնցից 90-ը ընտրվում են համամասնական, իսկ 41-ը՝ մեծամասնական կարգով (պարզ մեծամասնության սկզբունք): Ցայսօր յուրաքանչյուր 4 տարին մեկ անցկացվել են խորհրդարանական ընտրություններ, ուստի տեղի են ունեցել 4 ընտրություններ (1995, 1999, 2003 և 2007 թթ.-ին):

Սակայն 2005 թ.-ին տեղի է ունեցել 27-ի հանրաքվեով Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կրացումներ կատարելու ցիտո ԱԺ ընտրություններ կանցկացվեն յուրաքանչյուր 5 տարին մեկ: Ուստի, գալիք խորհրդարանական ընտրությունները կանցկացվեն 2012 թ.-ին: Ընտրությունները տեղի են ունենում ՀՀ Նախագահի հրամանագրով:⁸⁸

ԱԺ պագամավորների համար Սահմանադրությունը սահմանում է ընտրվելու իրավունքի չափանիշներ: Ըստ այդմ՝ ԱԺ պագամավորներ կարող են ընտրվել 25 տարեկանից բարձր այն անձինք, ովքեր նախքան ընտրությունները վերջին 5 տարում եղել են ՀՀ քաղաքացի և մշտապես բնակվել են այնտեղ և ունեն ընտրական իրավունք:⁸⁹ ԱԺ-ն պրոֆեսիոնալ մարմին է, ինչը նշանակում է, որ նրա անդամներն իրենց լիազորությունները կատարում են մշտական հիմունքներով:⁹⁰

ԱԺ-ն իր հերթական նստաշրջանները գումարում է տարիներ կուանգամ:

Գարնանային նստաշրջանը

գումարվում է փետրվարի առաջին երկու շաբթիի նստաշրջանի սկզբից մինչև օգոստոսի վերջին շաբթիին, իսկ աշնանային նստաշրջանը գումարվում է սեպտեմբերի երկրորդ երկու շաբթիի նստաշրջանի սկզբից մինչև օգոստոսի վերջին շաբթիին:⁹¹ ԱԺ-

նկարող է գումարել նաև արտահերթ նստաշրջաններ:

Նստաշրջանների ընթացքում լիազումարն իստերը տեղի են ունենում մեկ և 3 շաբաթը մեկ՝ երկու շաբթիից մինչև շաբթի:⁹²

⁸⁸ ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 68,

⁸⁹ Նույն տեղում, հոդված 64

⁹⁰ Նույն տեղում, հոդված 65

⁹¹ «ԱԺ կանոնակարգ» ՀՀ օրենք, հոդված 35

⁹² 2011 թ.-ի ապրիլի 12-ին ԱԺ-ն «ԱԺ կանոնակարգ» ՀՀ օրենքում ընդունեց նոր լրացումներ փոփոխություններ (որոնք ուժի մեջ են մտել ապրիլի 14-ին) և համաձայն դրանցից մեկի՝ ԱԺ-ն կարող էր ողջել 4-օրյան իստերը հերթական նստաշրջանի ընթացքում տեղափոխել մեկ այլ երկու շաբթի՝ պայմանով, որ տեղափոխված 4-օրյան իստերը չեն համընկնում մեկ այլ 4-օրյան իստերի հետ կամ արտահերթ իստի հետ: Այս փոփոխությունը արդեն իսկ մեկ անգամ կիրառվել է, երբ 2011 թ.-ի մայիսի 2-5-

ԱԺ-ն գլխավորվում է նրա նախագահի նվեր ջինիսերկուտեղակալների կողմից, ովքեր ընտրվում են նորընտիր ԱԺ-ի առաջին նստաշրջանի բացման օրը:⁹³ Օրենսդրական ակտերի նախագծերի նախարարների նախնական քննարկման և նորանցվերաբերյալ եզրակացություններ ներկայացնելու համար, ըստ Սահմանադրության պահանջի, պետք է ստեղծվեն մշտական հանձնաժողովներ, որոնց քանակը չի կարող գերազանցել 12-ը:⁹⁴ Համաձայն ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի, մշտական հանձնաժողովների քանակը, անվանումները և գործունեության ոլորտները սահմանվում են ԱԺ որոշմամբ, իսկ հանձնաժողովների քանակը ԱԺ առաջին նստաշրջանի ընթացքում:⁹⁵ 2012 թ.-ի հունիսի դրությամբ ԱԺ-ում գործում էր 12 մշտական հանձնաժողով:

Բացման նստաշրջանի ընթացքում նաև ստեղծվում են խմբակցությունները⁹⁶ և պատգամավորական խմբերը:⁹⁷ Յուրաքանչյուր խմբակցություն, որը կրում է այն նույն անվանումն, ինչ իրեն ԱԺ-ում ներկայացնող կուսակցությունը կամ կուսակցությունների դաշինքը⁹⁸, կազմված է ԱԺ այն պատգամավորներից, ովքեր համամասնական կարգով ընտրվել են այդ կուսակցության կամ դաշինքի ցուցակով, ինչպես նաև այն պատգամավորներից, ովքեր մեծամասնական կարգով առաջադրվել են վերոնշյալ կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի կողմից: Խմբակցության անդամն իրավունք ունի դուրս գալ խմբակցությունից: 2012 թ.-ի մայիսի խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում, ԱԺ-ում կան 6 խմբակցություններ, որոնցից 2-ը ձևավորում են իշխող կոալիցիան: Այդ կուսակցություններն են Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ) և Օրինաց երկիր կուսակցությունը (ՕԵԿ):

Իշխության իստերը տեղափոխվեցին մյուս շաբաթ՝ մայիսի 10-12-ը (Մայիսի 9-ը տոն էր նախորդ շաբաթի նիստը արվեց)

⁹³ Համաձայն Սահմանադրության հոդված 68-ի՝ նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանը գումարվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն երկու երրորդի ընտրությունից հետո՝ երրորդի ինքաբերությամբ:

⁹⁴ Հոդված 73, ՀՀ Սահմանադրություն

⁹⁵ Հոդված 21, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք

⁹⁶ Հոդված 14, «ԱԺ կանոնակարգ» ՀՀ օրենք. քանի որ 2012 թ.-ի մայիսի խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքով միայն 6 կուսակցություններ են ներկայացված ԱԺ-ում (5 կուսակցություններ և 1 դաշինք), ապա այդ իսկ պատճառով ներկայումս մասնավորապես ԱԺ-ում կամ միայն 6 խմբակցություն:

⁹⁷ Հոդված 15, «ԱԺ կանոնակարգ» ՀՀ օրենք

⁹⁸ ՀՀ Ընտրական օրենսգրքի ընտրությունների դրույթներում սահմանված ընտրության օրենսգրքի 2012 թ.-ի մայիսի խորհրդարանական ընտրությունների դաշինքներ (Հոդված 106, Ընտրական օրենսգրք): Այդ դեպքում դաշինքը կազմում է կամ միասնական ցուցակ՝ համամասնական համակարգի համար:

Նվազագույնը ԱԺ 10 պատգամավորներ կարող են ձևավորել պատգամավորական խումբ: Խմբակցությունների նմանությամբ պատգամավորական խմբի անդամը կարող է լքել խումբը: Պատգամավորական խումբը կարող է ձևավորվել ԱԺ այն պատգամավորների կողմից, ովքեր խմբի ստեղծման պահին չեն անդամակցում որևէ խմբակցության: Դրանք ԱԺ այն պատգամավորներն են, ովքեր կամ ինքնաառաջադրվել են և ընտրվել են մեծամասնական կարգով (անկախ պատգամավորներ), ինչպես նաև նրանք, ովքեր դուրս են եկել իրենց խմբակցությունից: Եթե պատգամավորական խմբի կազմը նվազում է 10 անդամից, ապա խումբը լուծարվում է: Ներկայումս ԱԺ-ում պատգամավորական խմբեր գոյություն չունեն: ԱԺ պատգամավորը միաժամանակ կարող է միանալ միայն մեկ խմբակցության կամ պատգամավորական խմբի:

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա Օրենսդիր իշխանության կողմից իր պարտականությունների արդյունավետ կատարման համար համապատասխան ֆինանսական, մարդկային և ենթակառուցվածքային ռեսուրսներ տրամադրող իրավական նյութեր:

Պետական բյուջեից ֆինանսավորվող այլ կառավարական կառույցների կարչություններին անությամբ՝ ԱԺ-ին ֆինանսական միջոցների տրամադրումը կարգավորվում է բյուջետային համակարգի մասին օրենքով: Համաձայն այդ օրենքի՝ վարչապետի կողմից սահմանված ժամկետում պետական մարմինները գրավոր դիմումով ներկայացնում են իրենց բյուջետային առաջարկները ՀՀ Ֆինանսների նախարարությանը՝ որպես լիազոր մարմնի: Դիմումների ներկայացումից հետո, դիմորդները՝ ներառյալ ԱԺ-ն, սկսում են Ֆինանսների նախարարության հետ բանակցել տվյալ կառույցի բյուջեի վերջնական չափի շուրջ: Ինչպես կարելի է նկատել, ԱԺ-ի բյուջեն, ինչպես նաև այլ կառավարական կառույցների, միանձնյա չի կազմվում ԱԺ-ի կողմից, կորպորատիվ հետևանք ԱԺ-ն չի ստանում այնքան,

որքանայնկցանկանար: Այնուամենայնիվ, այնուհիորոշակիլծակներբյուջեկազմելու հարցումնկարողէկառավարությանհետքանակցել՝ ստանալուհամարիրխնդրածիէականմասը:

ԱԺ նախագահըլիազորված է տնօրինելու նշված ֆինանսական միջոցները և այլ ֆինանսական միջոցներ (օրինակ՝ օտարերկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից ստացված դրամաշնորհները և վարկերը), ինչպես նաև ԱԺ գործունեության համար ձեռք բերված տեխնիկական, մարդկային և ենթակառուցվածքային ռեսուրսները:⁹⁹ԱԺ կանոնակարգօրենքինույնհոդվածը, ինչպես նաև «ԱԺ աշխատակազմումպետականծառայությանմասին» ՀՀ օրենքը¹⁰⁰սահմանում են, որԱԺ նախագահընաև իրավասու է նշանակելու կամ ազատելու ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարին¹⁰¹ և ԱԺաշխատակազմիվարչություններիղեկավարներին:

ԱԺայլաշխատակիցներինշանակմաննկազատմանհարցերըգտնվումենԱԺ աշխատակազմիղեկավարիիրավասությաններքո:¹⁰²

ԱյսմիջոցներիտնօրինումըիրականացվումէԱԺ աշխատակազմիմիջոցով, որի ստեղծումը նախատեսված է ԱԺ կանոնակարգ օրենքով:¹⁰³ ԱԺ աշխատակազմի ներկայիս կանոնադրությունը և կառուցվածքը սահմանված են ԱԺ նախագահի համար ՆՈ-005-Ն որոշմամբ՝ ընդունված 2009 թ. հոկտեմբերի 5-ին, որն ուժի մեջ է մտել 2009 թ. հոկտեմբերի 19-ին:¹⁰⁴

ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրությանկետ 1-ըսահմանումէ, որ «ԱԺ աշխատակազմն ապահովում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ Ազգային ժողովին վերապահված լիազորությունների լիարժեք և արդյունավետ իրականացումը, Ազգային ժողովի բնականոն գործունեությունը և քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին

⁹⁹Հոդված 79, ՀՀՍահմանադրությունհոդված 20, ԱԺկանոնակարգօրենք

¹⁰⁰Հոդված 16, «ԱԺաշխատակազմումպետականծառայությանմասին» ՀՀօրենք

¹⁰¹ԱԺաշխատակազմիղեկավարնիպաշտոնէ (ex officio) ԱԺգլխավորքարտուղարնէ, ևսաներմուծվեց «ԱԺաշխատակազմումպետականծառայությանմասին» ՀՀօրենքումփոփոխություններկարգումներկատարելումասին» ՀՀօրենքով, որնընդունվեցԱԺ-իկողմից 2011 թ.-իմայիսի 26-ինևմտավուժիմեջ 2011 թ.-իհուլիսի 4-ին:

¹⁰²Նույնտեղում,

¹⁰³Հոդված 18, ԱԺկանոնակարգօրենք

¹⁰⁴ՀՀՊաշտոնականտեղեկագիր 2009/50(716), 09.10.09

նրա մասնակցությունը»։ ԱԺ աշխատակազմն իր կառուցվածքային ստորաբաժանումներին իջոցով պարտավոր է (ըստ իր կանոնադրության) ԱԺ պատգամավորներին, հանձնաժողովներին և խմբակցություններին տրամադրել կազմակերպչական, իրավական, տեղեկատվական և այլ տեսակի աջակցություն։ Կանոնադրությունը սահմանում է աշխատակազմի խնդիրները և գործառույթները, նրա կառուցվածքը, կառավարումը, իրավական կարգավորումը և նրա պաշտոնյաների և աշխատակիցների հիմնական գործառույթները և կառուցվածքային միավորները։¹⁰⁵

ԱԺ կանոնակարգ օրենքի և ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրության մի շարք դրույթներ հստակ սահմանում են, թե ինչ տեսակի մարդկային և տեխնիկական ռեսուրսներ պետք է հատկացվեն ԱԺ ղեկավարությանը, պատգամավորներին, հանձնաժողովներին և խմբակցություններին՝ ապահովելու համար նրանց արդյունավետ աշխատանքը։ Մասնավորապես, ԱԺ կանոնակարգ օրենքը նախատեսում է, որ ԱԺ պատգամավորներին պետք է հատկացվեն պատշաճ կահավորված, տեխնիկական (ներառյալ համակարգիչ) և կապի (ներառյալ ինտեռնետ) միջոցներով հագեցված աշխատատեղեր։¹⁰⁶ Այն ԱԺ պատգամավորներին, ովքեր մշտապես նրանակվում են Երևանում (որը ԱԺ գտնվելու վայրն է), տրվում են Երևան քաղաքում բնակարանի վարձի ն համարժեք փոխհատուցում, որի չափը սահմանվում է ԱԺ նախագահի կողմից։¹⁰⁷ Օրենքը տեղական ինքնակառավարման մարմիններից պահանջում է խմբակցությանը, պատգամավորական խմբին կամ պատգամավորին ամսական առնվազն մեկ օր կահավորված սենյակ կամ դահլիճ հատկացնել (ըստ վերջիններիս պահանջի)՝ իրենց ընտրողների ընդունելության համար։¹⁰⁸ Վերջապես, օրենքը նախատեսում է, որ ԱԺ

¹⁰⁵ ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրությունը սահմանում է, որ ԱԺ պաշտոնյաներին աշխատակիցների իրավական վիճակը և հիմնական գործառույթները, ինչպես նաև ԱԺ կառուցվածքային ստորաբաժանումների իրավական վիճակը, սահմանվում են ԱԺ կանոնակարգ օրենքով,

Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենքով կայ լիրավականակտերով (կետ 20 և 43, կանոնադրություն)

¹⁰⁶ Հոդված 8, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹⁰⁷ Նույն տեղում, հոդված 10

¹⁰⁸ Նույն տեղում, հոդված 7

պատգամավորը կարող է ունենալ երկու օգնական, որոնցից մեկը աշխատում է վճարովի հիմունքներով, իսկ մյուսը՝ հասարակական հիմունքներով:¹⁰⁹

Նույն օրենքը նաև նախատեսում է, որ բոլոր խմբակցությունները և պատգամավորական խմբերը ապահովվում են պատշաճ կահավորված, տեխնիկական և կապի միջոցներով հագեցած աշխատասենյակներով, օրենքների նախագծերով և դրանց վերաբերյալ կառավարության և ԱԺ աշխատակազմի եզրակացություններով, ինչպես նաև *Պաշտոնական տեղեկագրի և «Հայաստանի Հանրապետություն»* օրաթերթի թողարկումներով:¹¹⁰ Նույն հոդվածը նախատեսում է, որ յուրաքանչյուր խմբակցությանը կամ պատգամավորական խմբին հատկացվում է մեքենա: Եվ վերջում, նշված հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր խմբակցության և պատգամավորական խումբ ունենում են մեկ գործավար և կախված խմբակցության/պատգամավորական խմբի անդամների թվից՝ մեկից-չորս փորձագետներ:¹¹¹ Վերջապես, նշված հոդվածը նաև նախատեսում է, որ այս աշխատակիցները նշանակվում են համապատասխան խմբակցությունների կամ պատգամավորական խմբերի ղեկավարների առաջադրմամբ:¹¹²

Մարդկային, տեխնիկական և ենթակառուցվածքային ռեսուրսներով ԱԺ մշտական հանձնաժողովների ապահովումը նույնպես կարգավորում է ԱԺ կանոնակարգ օրենքով:¹¹³ Յուրաքանչյուր մշտական հանձնաժողով ունի իր սեփական քարտուղարությունը, որը հանդիսանում է ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքային ստորաբաժանում, որը գործում է ԱԺ աշխատակազմի և մշտական հանձնաժողովի կանոնադրությունների հիման վրա, և ղեկավարվում է մշտական հանձնաժողովի նախագահի կողմից: Մշտական հանձնաժողովի քարտուղարությունը ապահովում է մշտական հանձնաժողովի կազմակերպչական, տեղեկատվական, վերլուծական,

¹⁰⁹ *Նույն տեղում*, հոդված 11. Համաձայն ԱԺ Աշխատակազմի կանոնադրության կետ 41-ի՝ ԱԺ պատգամավորների վճարովի հիմունքներով աշխատող օգնականների նպաշտոնի նշանակում և պաշտոնից ազատում է ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարը

¹¹⁰ *Նույն տեղում*, հոդված 16

¹¹¹ 10 կամ պակաս անդամ ունեցող խմբակցությունները պետք է ունենան մեկ փորձագետ: 11-ից 14 անդամներ ունեցող խմբակցությունները վարձու մեներկու փորձագետների, և 14-ից 20 անդամ ունեցող խմբակցություններին պետք է կցվեն երեք փորձագետներ: Հոդված 16-ը առանձին նշում է խմբերի համար փորձագետների քանակը հետևյալ կարգով. Մինչև 14 անդամ ունեցող խմբակցությունը կամ խումբը մեկ գործավար և 3 փորձագետ, իսկ 14 անդամից ավելին ունեցող խմբակցությունը կամ խումբը մեկ գործավար և 4 փորձագետ:

¹¹² Համաձայն ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրության կետ 40-ի՝ խմբերի և խմբակցությունների փորձագետները նշանակվում են ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարի կողմից

¹¹³ Հոդված 21, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

փաստաթղթային մասնագիտական գործունեությունը: Յուրաքանչյուր

մշտական հանձնաժողովունի մեկ գործավարներ քվորդա գետ:

Գործավարը պաշտոնին նշանակվում է մեկ ամսով և համապատասխան

մշտական հանձնաժողովի համաձայնությամբ, իսկ փորձագետները՝ համաձայն ԱԺ-
ում պետական ծառայության իրականացման մասին օրենսդրության: ԱԺ

մշտական հանձնաժողովների փորձագետները հանդիսանում են պետական ծառայողներ,
նրանց նշանակմանը նթացակարգը մանքաղաքացիական ծառայողների նշանակմանը նթ-
ացակարգին կարգավորվում է ԱԺ

աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենքի 3-րդ գլխի (Հոդվածներ 11-21)
դրույթներով:¹¹⁴ Նշված դրույթները չեն թույլատրում, որ պետքի մշտական հանձնաժողովներն

անմիջականորեն ընդգրկված լինեն իրենց փորձագետներին նշանակման մեջ,

չնայած դրանց նախագահները կամ անդամները կարող են ընդգրկվել մրցութային հանձնաժող-
ովների կազմերի մեջ, եթե փորձագետի հաստիքը չի լրացվել արտամրցութային կարգով:¹¹⁵

Օրենքի նույն հոդվածը նախատեսում է, որ մշտական հանձնաժողովները ապահովվում
են ՀՀ Նախագահի, ԱԺ-ի, կառավարության և Սահմանադրական դատարանի կողմից
ընդունված իրավական ակտերով, ինչպես նաև «*Հայաստանի Հանրապետություն*»
օրաթերթով: Վերջապես, ԱԺ ժամանակավոր հանձնաժողովները (եթե ստեղծվում են)
նույնպես պետք է ապահովվեն փորձագետներով:¹¹⁶

ԱԺ նախագահը և երկու տեղակալներից յուրաքանչյուրն ունի իր աշխատակազմը, որոնք
հանդիսանում են ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքային մասը:¹¹⁷ ԱԺ նախագահի
աշխատակազմը բաղկացած է ԱԺ Նախագահի խորհրդականներից, օգնականներից,
մամուլի քարտուղարից և ռեֆերենտներից¹¹⁸, ովքեր նշանակվում են ԱԺ նախագահի

¹¹⁴ ԱԺ աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենքի հոդված 4-ը սահմանում է, որ ԱԺ պատգամավորների վճարովի իմունքներով աշխատող օգնականները, աշխատակազմի ղեկավարի խորհրդականները և օգնականները,

խմբակցությունների և պատգամավորական խմբերի փորձագետները չեն համարվում պետական ծառայողներ և ունեն հոդվածի համաձայն նշված օրենքի դրույթները չեն կիրառվում նրանց հանդեպ:

¹¹⁵ ԱԺ աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենքի հոդված 40-ը սահմանում է, որ ԱԺ պատգամավորները կարող են նաև ներգրավվել մրցութային հանձնաժողովների մեջ

¹¹⁶ Հոդված 22, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹¹⁷ Գետ 13, ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրություն

¹¹⁸ Նույն տեղում,

կողմից:¹¹⁹ Նրանք նշանակվում են ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարի կողմից՝ ԱԺ նախագահի համապատասխան տեղակալի ներկայացմամբ:¹²⁰

Համաձայն ԱԺ աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենքի՝ ԱԺ աշխատակազմում ԱԺ աշխատակազմի աշխատակիցների վարձատրությունը որոշվում է Քաղաքացիական ծառայողների վարձատրության մասին օրենքով՝ կիրառելով նույն ընթացակարգերն, ինչ քաղաքացիական ծառայողների համար, և վարձատրությունը համարժեք է նմանատիպ պաշտոններ զբաղեցնող քաղաքացիական ծառայողների վարձատրությանը:¹²¹ Նույն օրենքը ԱԺ աշխատակազմի պետական ծառայողներից նաև պահանջում է առնվազն երեք տարին մեկ անցնել վերապատրաստում, և վերապատրաստման բոլոր ծախսերը կատարվում են պետական բյուջեի հաշվին:¹²²

2012թ.-ի մարտի 24-ին, ԱԺ Նախագահի համար ՆՈ-005-Ն որոշման մեջ լրացում կատարվեց, որի համաձայն հիմնադրվեց Ներքին աուդիտի վարչությունը:¹²³

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Գործնականում խորհրդարանն ունի՞, արդյոք, համապատասխան ռեսուրսներ իր պարտականությունները կատարելու համար:

Ազգային ժողովի աշխատակազմում առկա է Հրատարակչության բաժին, որը պատասխանում է «Ազգային ժողով» ամսագրի հրատարակման համար:¹²⁴ Այնուամենայնիվ, համացանցում միակ տեղեկատվությունը, որին արավոր է գտնել այս ամսագրի մասին, այն է, որ առաջին անգամ այն հրատարակվել է 2003 թ.-ին:¹²⁵

«Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքը մանրամասնորեն մատնանշում է Ազգային ժողովի աշխատակազմի, Ազգային ժողովի հանձնաժողովների և

¹¹⁹ Նույն տեղում, կետ 17

¹²⁰ Նույն տեղում, կետ 30

¹²¹ Հոդված 29, ԱԺ Աշխատակազմում պետական ծառայության մասին օրենք

¹²² Նույն տեղում, հոդված 22

¹²³ ԱԺ Նախագահի որոշում ՆՈ-015-Ն (24.03.2012)

¹²⁴ Տես հետևյալ հղմամբ http://parliament.am/na_staff.php?sel=division&ID=71&lang=arm

¹²⁵ Օրինակի համար տես հետևյալ հղումը [http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=310&year=%7B\\$Year%7D&month=%7B\\$Month%7D&day=%7B\\$Day%7D](http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=310&year=%7B$Year%7D&month=%7B$Month%7D&day=%7B$Day%7D)

պատգամավորների օգնականների քանակը նրանց ֆունկցիաները: Այնուամենայնիվ, այսուրոտում առկա են խնդիրներ, որոնք ներկայացնում են ողջ ախտահանողությունները չմիայն հանրության համար ընդհանրապես, այլև հենց պատգամավորների համար:

ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Սամվել Նիկոյանը 2011 թ.-ի դեկտեմբերի 6-ի ելույթում նշել է հետևյալը. «Երկու բառ, հարգելի գործընկերներ, ուզում եմ ասել ԱԺ-ի աշխատակազմ-պառլամենտ, նկատի ունեմ՝ պատգամավորական կորպուս փոխհարաբերությունների մասին: Կարծես թե, մեզ մոտ ձեւավորվել է թյուր տպավորություն, որ ոչ թե աշխատակազմն է սպասարկում պատգամավորների աշխատանքը, այլ հակառակը: Այստեղ մենք ունենք անելիքներ»:¹²⁶ ԱԺ նախագահը շարունակել է. «Եվ ավելորդ չեմ համարում նաեւ, հարգելի գործընկերներ, ձեզ ներկայացնել, որ անհրաժեշտ եմ համարում ԱԺ-ի աշխատակազմում ներդնել էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառության համակարգ, ինչը բացի արդյունավետության բարձրացումից եւ աշխատանքային կարգապահության վերահսկման հնարավորությունից կընձեռնի նաեւ հնարավորություն՝ բարձրացնել աշխատանքների օպերատիվությունը, թափանցիկությունը, ինչպես նաեւ հանրային վերահսկողությունը»:¹²⁷ Ինչ վերաբերվում է տեխնիկական հագեցվածությանը, ապա դեռևս առկա են որոշակի հարցեր: Չնայած ԱԺ նիստերի դահլիճը վերանորոգելուց հետո հագեցած է համակարգիչներով,¹²⁸ սակայն որոշ պատգամավորներ բողոքում են իրենց գրասենյակներում հին համակարգիչների առկայությունից:¹²⁹

«Հետք» էլեկտրոնային պարբերականի հետաքննող-լրագրող Գրիշա Բալասանյանն իր «Ազգային ժողովի հայերը և որդիները» հոդվածում օրինակներ է բերում, թե ինչպես են պատգամավորները փորձել իրենց զավակներին համար օգնականների աշխատանք փնտրել Ազգային ժողովում:¹³⁰ Նա, մասնավորապես, նշում է, որ որոշ պատգամավորների զավակներ ընդունվել են աշխատանքի Ազգային ժողովում իրենց կուլեգաների մոտ և կամ հենց անմիջականորեն իրենց մոտ: Համաձայն ԱԺ կանոնակարգ օրենքի հոդված 11-ի՝

¹²⁶ Տես հետևյալ հղմամբ [http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=4900&year=%7B\\$Year%7D&month=%7B\\$Month%7D&day=%7B\\$Day%7D&lang=eng](http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=4900&year=%7B$Year%7D&month=%7B$Month%7D&day=%7B$Day%7D&lang=eng)

¹²⁷ See նույն տեղում

¹²⁸ Օրինակի համար Հայ հեղափոխական դաշնակցության կողմից ԱԺ պատգամավորի հարցազրույցը Reort.am վեբ կայքին հետևյալ հղմամբ <http://www.report.am/news/society/lilit-galst-torosyan-aj-dahlich.html>

¹²⁹ See <http://old.hetq.am/am/politics/parliament-39/>

¹³⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/articles/2278/>

յուրաքանչյուր պատգամավոր կարող է ունենալ երկու օգնական, պայմանով, որ նրանցից մեկը աշխատի կամավորական հիմունքներով: Օգնականներն իրավունք ունեն օգտվել պատգամավորներին տրամադրված գրասենյակից և սարքավորումներից: Վճարովի օգնականի աշխատավարձը կազմում է 90,000 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 215 ԱՄՆ դոլար: Պատգամավորի գուտ աշխատավարձը կազմում է 240,000 ՀՀ դրամ կամ մոտավորապես 574 ԱՄՆ դոլար:

Համաձայն Հայաստանի 2011 թ.-ի բյուջեի՝ 2,731,843,200 ՀՀ դրամ, ինչը կազմում է մոտավորապես 6,535,510 ԱՄՆ դոլար, տրամադրվել էր Ազգային ժողովի աշխատակազմի և պատգամավորների պահպանման համար,¹³¹ որից 350,000,000 ՀՀ դրամը՝ որպես ճանապարհածախս: 2011 թ.-ի համար արտերկիր պատգամավորների յուրաքանչյուր ճանապարհորդության համար միջինը հատկացվում է 3,000 եվրո:¹³² Այնուամենայնիվ, ՀՀ վերահսկիչ պալատը գտել էր, որ 2010 թ.-ի առումով որոշ պատմավորներ պարտքեր ունեն բյուջեի նկատմամբ, քանի որ նրանց ճանապարհածախսերն ավելի էին, քան նախատեսված էր օրենսդրությամբ:¹³³ Որոշ պատգամավորների կողմից էլ մատնանշվել էր պետական բյուջեի կողմից հատկացվող ճանապարհածախսերի անբավարարությունը:¹³⁴

Ինչ վերաբերվում է ԱԺ գրադարանի հետազոտական կարողություններին, ապա գրադարանային բաժնի վարիչ Ֆաթմա Խաչատրյանը նշել է, որ գրադարանն ունի 9.400 միավոր գրականություն և տարեկան սպասարկում է 500 պատգամավորների և աշխատակազմի աշխատակիցների և բավարարում է նրանց: Ավելին, գրադարանը տրամադրում է առցանց գործիքներ պատգամավորների համար, և պահանջված գրականությունը կարող է նրանց ուղարկվել էլեկտրոնային փոստի միջոցով:¹³⁵

Անկախություն (Օրենք)

¹³¹Տես հետևյալ հղմամբ <https://www.e-gov.am/interactive-budget/>

¹³²Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.armtown.com/news/en/news/20111005/76680/>

¹³³Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.armlur.am/print.php?id=4848>

¹³⁴Տես հետևյալ հղմամբ <http://asekose.am/2011/07/28/%D5%88%D6%80%D6%84%D5%A1%D5%B6-%D5%A5%D5%B6-%D5%BE%D5%A1%D5%BF%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%BA%D5%A1%D5%B7%D5%BF%D5%B8%D5%B6%D5%B5%D5%A1%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8-%D4%B5%D5%BE%D6%80/>

¹³⁵Տես հետևյալ հղմամբ <http://armenpress.am/arm/news/666538/>

Ըստ օրենքի՝ օրենսդիր իշխանությունը որքանով է անկախ և ազատ արտաքին դերակատարների նստորակարգվելուց:

Սահմանադրություն հոդված 74.1-ը հստակ կերպով սահմանում է ԱԺ-ի արձակման հիմքերը:

Հանրապետության Նախագահը **արձակում է** ԱԺ-ն,

երբ երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում ԱԺ-

ն հավանություն չի տալիս Կառավարության ծրագրին:

Մնացած երեք դեպքերում ՀՀ Նախագահը **կարող է** արձակել ԱԺ-ն, սակայն միայն ԱԺ

նախագահին վարչապետի հետ խորհրդակցելուց հետո Այդ դեպքերն են՝

ա)

Ազգային ժողովը հերթական նստաշրջանի երեք ամսվա ընթացքում որոշում չի կայացնում կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ.

բ)

հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովին իստերը երեք ամսից ավելի չեն գումարվում.

գ)

հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որեւէ որոշում չի կայացնում:

Ոչ Սահմանադրությունը և ոչ էլ ԱԺ կանոնակարգ օրենքը չեն սահմանում ԱԺ-ի նքնարձակման համար կարգավորումներ:

ԱԺ անկախության երաշխիքների թվին են դասվում այն սահմանադրական դրույթները, որոնց համաձայն ԱԺ-ն ընտրում է նախագահ և նախագահի երկու տեղակալներ,¹³⁶ ինչպես նաև, որ ԱԺ հերթական նստաշրջանների գումարման ժամկետները և կարգը սահմանվում են ԱԺ կանոնակարգ օրենքով.¹³⁷ Ինչպես արդեն նշվեց *Կառուցվածք և կազմակերպում* բաժնում, ԱԺ առաջին նստաշրջանի բացման օրը պատգամավորներն իրենց կազմից ընտրում են ԱԺ նախագահ, նախագահի տեղակալներ և մշտական

¹³⁶ Հոդված 79, ՀՀ Սահմանադրություն

¹³⁷ *Նույն տեղում*, հոդված 69

հանձնաժողովների նախագահներ: Այդ նստաշրջանի ընթացքում նրանք կազմավորում են նաև մշտական հանձնաժողովները: Ժամանակավոր հանձնաժողովները նույնպես ստեղծվում են ԱԺ-ի կողմից: Եվ վերջում, համաձայն ԱԺ կանոնակարգ օրենքի, ԱԺ-ն սահմանում է մշտական հանձնաժողովների թիվը, անվանումները և գործունեության ոլորտները,¹³⁸ ինչպես նաև դրանց կազմավորման ընդհանուր կարգերը:¹³⁹ Որևէ այլ պետական մարմին կամ իշխանության ճյուղ իրավագոր չէ միջամտելու այս գործընթացներին:

Համաձայն Սահմանադրության՝ ԱԺ ժամանակացույցը սահմանվում է ԱԺ կանոնակարգ օրենքով, և ինչպես արդեն վերը՝ *Կառուցվածք և կազմակերպում* բաժնում նշվեց, այդ ժամանակացույցը սահմանվում է նշված օրենքի 35-րդ հոդվածով:¹⁴⁰ ԱԺ կանոնակարգ օրենքը սահմանում է, որ ԱԺ նախագահը ԱԺ-ի հաստատման է ներկայացնում նստաշրջաններ եւ չորսօրյա նիստերի օրակարգերի նախագծերը:¹⁴¹ Նույն օրենքը սահմանում է նաև հերթական նստաշրջանի օրակարգի և չորսօրյա նիստերի օրակարգի բովանդակությունը,¹⁴² ԱԺ աշխատանքային խորհրդակցության ընթացքում դրանց քննարկումը և հաստատումը,¹⁴³ ինչպես նաև լիազումարնիստերի ընթացքում դրանց քննարկման և քվեարկման կարգը:¹⁴⁴ Մինչև նույն ժամանակ, Հայաստանի Սահմանադրությունը սահմանում է, որ արտահերթ նստաշրջանների կամ նիստի գումարումը կարող է նախաձեռնվել ընդհանուր ԱԺ պատգամավորների կողմից (եթե նրանց ինքնուրույն կազմակերպումը մեկերրորդը լինում է նախաձեռնությանը), բայց նաև ՀՀ Նախագահի կամ կառավարության կողմից, և նման նստաշրջանների կամ նիստերի ժամկետները և օրակարգը սահմանվում է նախաձեռնողների կողմից:¹⁴⁵ Այսպիսով, Նախագահի կամ կառավարության կողմից նախաձեռնված արտահերթ նստաշրջանների կամ նիստերի դեպքում

(որոնք ԱԺ պրակտիկայում կանոնավոր կերպով տեղի են ունենում) ԱԺ-ն չի հսկում դրանց օրակարգերը և ժամկետները: Չնայած արտահերթ նստաշրջանների կամ նիստերի փորձը եզակի չէ (այն առկա է, օրինակ, Ճապոնիայում, Ֆրանսիայում և

¹³⁸ Հոդված 21, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹³⁹ *Նույն տեղում*, հոդված 25

¹⁴⁰ Հոդված 69, ՀՀ Սահմանադրություն

¹⁴¹ Հոդված 18, մաս 1. Ձ, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹⁴² *Տես նույն տեղում*, Հոդված 36 և 37 նստաշրջանների և քառօրյա նիստերի համար՝ համապատասխանաբար

¹⁴³ *Նույն տեղում*, Հոդված 110

¹⁴⁴ *Նույն տեղում*, Հոդված 38

¹⁴⁵ Հոդված 70, ՀՀ Սահմանադրություն

Ֆիլիպիններում),¹⁴⁶ սահմանադրագետները դիտարկում են սա որպես գործադիր իշխանության կողմից խորհրդարանական հերթական նստաշրջանների տևողությունը սահմանափակելու փորձի դրսևորում, որի միջոցով խուսափեն նստաշրջանների միջև ընկած ժամանակաընթացքում գործադիր իշխանության հանդեպ օրենսդիր իշխանության վերահսկողությունից և կամ ընդարձակ են նրա օրինաստեղծ լիազորությունները:¹⁴⁷

ԱԺ-ի նախագահի իրավասություններից է ԱԺ-ի նստավայրի տարածքի և շենքերի անվտանգության կանոնների հաստատումը:¹⁴⁸ ԱԺ-ի տարածքը և շենքերը ներառված են երկրի կարևորագույն օբյեկտների ցանկում, և ունենալով այսպիսի կարգավիճակ, դրանք պահպանվում են ոստիկանության զորքերի կողմից՝ համաձայն «Ոստիկանության զորքերի մասին» ՀՀ օրենքի:¹⁴⁹

Ինչպես կարելի է նկատել, ընդհանուր առմամբ Հայաստանի խորհրդարանի անկախության իրավական հիմքերը համահունչ են միջազգային չափանիշներին և երաշխավորում են խորհրդարանի անկախությունը: Օրենսդրությունը բացառում է ԱԺ-ի ստորադասությունը որևէ արտաքին դերակատարի՝ լիազորելով նրան իր անկախ գործունեության համարիս կելիքներ քննընթացակարգերը: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ, ըստ Սահմանադրության, Հայաստանը կիսանախագահական հանրապետություն է, ուստի խորհրդարանի արձակման սահմանադրական դրույթները հանդիսանում են Նախագահի կողմից խորհրդարանի արձակման լիազորության էական սամնափակումներ:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է խորհրդարանն անկախ արտաքին սուբյեկտների հանդեպ ստորադասությունից:

¹⁴⁶ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Խմբագրված ԳՀՀ արությունյանի, Ա. Վաղարշյանի կողմից. Երևան, «Բրավունք» հրատարակչատուն, 2010թ., էջ 718

¹⁴⁷ Նույն տեղում,

¹⁴⁸ Հոդված 18, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹⁴⁹ Հոդված 3, «Ոստիկանության զորքերի մասին» ՀՀ օրենք

2011 թ.-ին ԱԺ-ն հրավիրել էր 4 արտահերթ նիստ և նստաշրջան (1 արտահերթ նստաշրջան (21.06.2011) և 3 արտահերթ նիստ (15.04.2011, 28.11.2011, 06.12.2011):¹⁵⁰ Միայն 06.12.2011 թ.-ի վերջին արտահերթ նիստն է, որ հրավիրվել էր պատգամավորների նախաձեռնությամբ՝ ԱԺ նախագահի տեղակալ ընտրելու համար:

2010 թ.-ին միայն 2 դեպքերում է արտահերթ նստաշրջան հրավիրվել (23.06.2010 և 13.12.2010):¹⁵¹ 23.06.2010-ի նստաշրջանը գումարվել է պատգամավորների նախաձեռնությամբ՝ որոշ օրենքների նախագծեր քննարկելու և ընդունելու համար:

2012թ.-ի առաջին կիսամյակի ընթացքում, հունիս ամսին գումարվեց մեկ արտահերթ նստաշրջան՝ անմիջապես առաջին նստաշրջանի ավարտից հետո:¹⁵²

ՀՅԴ խմբակցության պատգամավոր Արծվիկ Մինասյանը հայտարարել էր կառավարության կողմից նախաձեռնված օրենքների նախագծերի մեծ քանակի առումով իր հիասթափությունը. *«Օրենքի նախագծերի 76 տոկոսը կառավարության նախաձեռնությունն է: Կառավարությունը, փաստորեն, ոչ միայն գործադիր աշխատանքներ է իրականացնում, այլև օրենսդիր: Կառավարության ղեկավարն էլ հորդորում է նախարարներին, որ ակտիվ գործունեություն իրականացնեն Ազգային ժողովում, որպեսզի ընդունվեն իրենց նախաձեռնած օրենքի նախագծերը: Փաստորեն, 76 տոկոսը քիչ է, փորձում են ԱԺ-ում լինել նախաձեռնության 99 տոկոսի հեղինակը»:*¹⁵³

2010 թ.-ի ձմեռային արտահերթ նստաշրջանի ընթացքում որոշ պատգամավորների կողմից արված հայտարարությունները փաստում են, որ ԱԺ-ն ունակ չէ իր աշխատանքը կատարել անկախ կերպով և որոշ դեպքերում խորհրդարանական ընդդիմությունը մեծագույն ջանքերով է կարողանում համոզել մեծամասնությանն իր կողմն անցնել: Այսպիսով, 2010 թ.-ի ձմեռային արտահերթ նստաշրջանի ընթացքում կառավարությունը ետ վերցրեց օրենքների որոշ նախագծեր օրակարգից, ինչը ՀՅԴ պատգամավորի կողմից բնութագրվեց որպես ԱԺ-ի հաղթանակ:¹⁵⁴ Նույն նստաշրջանի ընթացքում «Ժառանգություն» խորհրդարանական խմբակցության ղեկավար Ստյոպա Սաֆարյանը

¹⁵⁰Ավելի համարտես www.parliament.am

¹⁵¹Տես www.parliament.am

¹⁵² <http://www.parliament.am/agenda.php?AgendaID=314&day=22&month=06&year=2012&lang=#22.06.2012>

¹⁵³Տես հետևյալ հղմամբ <http://old.hetq.am/am/politics/aj-25/>

¹⁵⁴Տես հետևյալ հղմամբ <http://ankakh.com/2010/12/79823/>

առաջարկեց ԱԺ նախագահին քայլեր ձեռնարկել, որպեսզի Կառավարությունը ետ կանչի Լեզվի և հանրային կրթության մասին օրենքների նախագծերը, հակառակ դեպքում իրենք կընտրեն պայքարի այլ ձևեր: ԱԺ նախագահը խոստացավ **բանակցել** կառավարության հետ:¹⁵⁵

«Ֆրիդրմ Հաուզ»-ը Հայաստանի վերաբերյալ իր «Անցումային երկներ 2011» զեկույցում նշում է. *«Հայաստանի օրենսդրությունը նախատեսում է ժողովրդավարություն և օրենքի իշխանություն, սակայն իրականության մեջ էլիտայի մի փոքր խումբ շարունակում է գերակայել քաղաքական և տնտեսական ասպարեզներում: Քաղաքական մրցակցությունը մնում է թույլ՝ նորեկների հանդեպ գործող իշխանության անազնիվ առավելությամբ»:*¹⁵⁶

«Բերթելսմանն Անցումային Համաթիվ»-ը Հայաստանի վերաբերյալ 2010 թ.-ի զեկույցում նշում է. *«Այնուամենայնիվ, ի հեճուկս այս բարելավումների, գործադիր իշխանությունը դեռևս պահպանում է դոմինանտ դրություն իշխանության այլ ճյուղերի հանդեպ և պահպանում է պետական իշխանության գրեթե բոլոր հիմնական գործիքների հանդեպ վերահսկողությունը: «Զսպումների և հակակշիռների» որևէ արդյունավետ կամ իշխանությունների տարանջատման բացակայությունը մնում է Հայաստանի ժողովրդավարական վերափոխման ամենից լուրջ խոչընդոտը»:*¹⁵⁷

Կապված Հայաստանում իշխանությունների ոչ համապատասխան տարանջատման հետ՝ նմանատիպ կարծիք ունի նաև տեղական հայտնի հետազոտական կենտրոններից մեկը: *«Եթե Բարգավաճ Հայաստանը չդիմադրի ճնշմանը և զիջի, ապա Հանրապետական-Բարգավաճ-Օրինաց երկիր կոալիցիան կապահովեն մեծամասնություն և Հայաստանի Ազգային ժողովը չի ծառայի որպես զսպում և հակակշիռ»:*¹⁵⁸

«Հերիթաջ Հիմնադրամ»-ը իր 2012 թ.-ի «Տնտեսական ազատության համաթիվ»-ում պարզորեն հայտնել է, որ Հայաստանը չունի վստահելի օրենքի իշխանություն:¹⁵⁹

¹⁵⁵Տեսնույնտեղում

¹⁵⁶Տեսհետևյալիղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf, էջ 68

¹⁵⁷Տեսհետևյալիղմամբ <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/country-reports/laendergutachten/cis-and-mongolia/armenia/#democracy>

¹⁵⁸Հասանելիէհետևյալիղմումով www.cilitasfoundation.org, (Armenia 2011. Without Illusions) էջ 35. 2012թ.-

իխորհրդարանականընտրություններիցհետոԲարգավաճՀայաստանկուսակցությունըլքեցիշխողկոալիցիան

¹⁵⁹Տեսհետևյալիղմամբ <http://www.heritage.org/index/country/armenia#rule-of-law>

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ են առկա դրույթներ, որոնք երաշխավորում են հանրությանը՝ ձեռք բերելու

խորհրդարանի գործունեության նորոշումների կայացման գործընթացների մասին պատշաճ և պատեհ տեղեկատվություն:

ԱԺ կանոնակարգ օրենքը նախատեսում է, որ ԱԺ դոնբացնի ստիք վեարկության արդյունքները տեղադրվում են ԱԺ-ի վեբ-կայքում:¹⁶⁰ Համաձայն «Իրավականակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ԱԺ որոշումները հրապարակվում են ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում:¹⁶¹ ԱԺ հերթական ստաշրջանների օրակարգը, ինչպես նաև նորան առնչվող փոփոխությունները նյութում են նորոշումները նախատարակվում են ԱԺ տեղեկագրում: ԱԺ-ում շրջանառության մեջ դրվելուց հետո օրենքի նախագծերը¹⁶² տեղադրվում են ԱԺ վեբ կայքում:¹⁶³ Օրենքը չի նշում, որ մշտական հանձնաժողովների նիստերի օրակարգերը պետք է հրապարակվեն: Մշտական հանձնաժողովների օրակարգները (միայն հայերենով) հասանելի են ԱԺ կայքում՝ մշտական հանձնաժողովների էջերում:¹⁶⁴ 2012թ.-ի մարտի 19-ին ԱԺ Կանոնակարգ օրենքը լրացվեց ՀՕ-111-Ն օրենքով, որը ներմուծեց 52.1 նոր հոդվածը կապված՝ օրենքների և ԱԺ որոշումների նախագծերի գրանցմանը: Համաձայն այս հոդվածի, օրենքների այն նախագծերը (նախագծերի փաթեթներ) և ԱԺ որոշումների նախագծերը, որոնք դրվել են շրջանառության մեջ հոդվածներ 51 (1)-ի և 52 (3)-ին համապատասխան, գրանցվում են ԱԺ-ում շրջանառության մեջ դրված հարցերի ռեեստրում (Ռեեստր), և Ռեեստրը տեղադրվում է ԱԺ-ի պաշտոնական կայքում: Ինչպես նաև, արտահերթ նստաշրջանների

¹⁶⁰ Հոդված 112, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹⁶¹ Հոդված 62, «Իրավականակտերի մասին» ՀՀ օրենք

¹⁶² ԱԺ-

ում օրենքի նախագիծը շրջանառության մեջ դնելու ընթացակարգը կարգավորված է ԱԺ կանոնակարգ օրենքի հոդված 51-ով:

¹⁶³ ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրության 46.1 կետի ենթակետ 22-ը սահմանում է, որ նշվածը պետք է իրականացվի ԱԺ քարտուղարության միջոցով:

¹⁶⁴ Օրինակ՝ տես ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության հարցերի մշտական հանձնաժողովի 2010 թ.-

ի գարնանային նստաշրջանի հանդիպումների օրակարգերը http://www.parliament.am/committees.php?do=show&ID=111154&showdoc=1529&cat_id=177&month=all&year=2010&lang=arm

օրակարգերը չեն հրապարակվում ՀՀ պաշտոնական տեղեկարգում, չնայած դրանք հրապարակվում են «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում:

Խորհրդարանին ԱԺ պատգամավորների գործունեության լուսաբանման առումով լրագրողներին համար չկան իրավական սահմանափակումներ: Միննույն ժամանակ, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքը պահանջում է, որ պես լրագրողները հավատարմագրվեն այն պետական կառույցներում, որոնց գործունեությունը նրանք պատրաստվում են լուսաբանել: Համաձայն դրա՝ պետական մարմինը պարտավոր է հավատարմագրել լրագրողին հինգ օրվա ընթացքում՝ լրագրողին ներկայացնող լրատվամիջոցի դիմումից հետո:¹⁶⁵ Հավատարմագրումը իրականացվում է համաձայն «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի, ն հավատարմագրման կարգը սահմանվում է ինդրոառարկա պետական մարմնի կողմից: Համաձայն ԱԺ կանոնակարգ օրենքի՝ լրագրողներին հավատարմագրման կարգը հաստատվում է ԱԺ Նախագահի կողմից:¹⁶⁶ Ներկայ իս հավատարմագրման կարգը ներդրվել է 2009 թ. օգոստոսի 21-ին:¹⁶⁷ ԱԺ կանոնակարգ օրենքը սահմանում է, որ դր բաց ի ստերը բաց են լրագրողներին համար:¹⁶⁸ Եվ Սահմանադրությունը ն ԱԺ կանոնակարգ օրենքը սահմանում են, որ ն ստա շրջանները դր բաց են:¹⁶⁹ Միննույն ժամանակ, Սահմանադրությանն ԱԺ կանոնակարգ օրենքին շված հող վաճենքը սահմանում են, որ ԱԺ-ն կարող է նաև իրորո շվամբ գումարել դր ն փակ ն ի ստեր: Այնուամենայնիվ, ն շված իրավական փաստաթղթերը հստակ չեն սահմանում դր ն փակ ն ստա շրջաններանց կանցելու չափանիշները:

Պահանջվում է, որ պես լրագրումար ն ի ստերի սղագրությունները պահպանվեն:¹⁷⁰ ԱԺ Կանոնակարգ օրենքին ն հող վաճը, որը պահանջում է սղագրությունների պահպանում, սահմանում է, որ շր սորյան ի ստերի, արտահերթ ն ստա շրջանի կամ արտահերթ ն ի ստի ավարտից հետո 10

¹⁶⁵ Հոդված 6, Զանգվածային լրատվության մասին օրենք
¹⁶⁶ Հոդված 18, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք
¹⁶⁷ ՀՀ Պաշտոնական Տեղեկագիր 2009/42(708), 24.08.09
¹⁶⁸ Հոդված 43, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք
¹⁶⁹ Հոդված 69, ՀՀ Սահմանադրությունն հող վաճ 43, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք
¹⁷⁰ Հոդված 46, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք

օրվա ընթացքում սղագրությունները նվազագույնում են հասնում հանրությանը, իսկ ԱԺ-ի պաշտոնական կայքում (www.parliament.am)

Հողված ընկերությունները սղագրությունները հրատարակում են: Մշտական ժամանակավոր հանձնաժողովների նիստերի սղագրությունների առումով չկան իրավական դրույթներ: Այնուամենայնիվ, օրակարգերի հարցի համանմանությամբ (տես վերը), ԱԺ մշտական հանձնաժողովների նիստերի արձանագրությունները տեղադրվում են ԱԺ-ի վեբ-կայքում:¹⁷¹

Մինչև 2007 թվ.-ը ԱԺ կանոնակարգը ենթարկվել է փոփոխումների, որ Հանրային հեռուստաընկերությունը պարտավոր է հեռարձակել ԱԺ պատգամավորների կողմից արված բոլոր հայտարարությունները և ԱԺ պատգամավորների և կառավարության հարցու պատասխանը:¹⁷² Իրոք մենք՝ ԱԺ-ի անդամները պետք է հեռարձակվեն Հանրային ռադիոյի լուրի դեպքում, եթե ԱԺ-ն այլ որոշում չի ընդունել:¹⁷³ Այնուամենայնիվ, 2007 թ.-ին Սահմանադրական դատարանը որոշեց, որ նստաշրջանների հեռարձակման վերաբերյալ բոլոր վերոնշյալ դրույթները կամ «*Խորհրդարանական շաբաթ*» ծրագրի ընդհանուր սահմանադրական են:¹⁷⁴ Այդ որոշման պատճառաբանությունը կայանում էր նրանում, որ այս դրույթները խախտում են Սահմանադրությամբ¹⁷⁵ պետության կողմից երաշխավորված լրատվության և տեղեկատվության այլ միջոցների անկախությունը և խոչընդոտում էին անկախ Հանրային ռադիոյի և Հանրային հեռուստաընկերության գործունեությունը միտված՝ տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային ծրագրերի

¹⁷¹ Օրինակ՝ տես ԱԺ առողջապահության, մայրության և մանկության մշտական հանձնաժողովի 2011 թ.-ին նոյեմբերի 11-ին իստիսղագրությունը www.parliament.am կայքի համապատասխան էջում

¹⁷² Հողված 35, ԱԺ կանոնակարգը ենթ. նույն հողվածը սահմանում է, որ ԱԺ հայտարարությունները պետք է կատարվեն՝ 4-օրյան իստերի ժամանակ երեք շաբթի օրերին՝ 17.00-ից 18.00-ը (անհրաժեշտության դեպքում կարող են 30 րոպեով երկարացվել), իսկ հարցերը շաբթի օրերին՝ 16.:30-ից 18.00-ը: Այս իստերը պետք է տեսագրվեն և հեռարձակվեն Հանրային հեռուստատեսությամբ 4-օրյան իստերի շաբթի օրերին՝ սկսած 21.30-ից:

¹⁷³ *Նույն տեղում*, հողված 112: Նույն հողվածը սահմանում է, որ շաբաթ օրերին ժամը 21.00-ին Հանրային հեռուստատեսությունը պետք է հեռարձակի «*Խորհրդարանական շաբաթ*» ծրագիրը, որը պատրաստվում է ԱԺ աշխատակազմի կողմից, և հրատարակի ԱԺ-ի, նրա հանձնաժողովների, խմբերի և մեմբերությունների գործունեությունը:

¹⁷⁴ Սահմանադրական դատարանի ՄԴՈ-678 որոշումը, ընդունված՝ 16.02.2007-ին

¹⁷⁵ Հողված 27, ՀՀ Սահմանադրություն

բազմազանեցմանը:¹⁷⁶ 2009 թ. ապրիլի 30-ին ԱԺ-ն խնդրին անդրադարձավ ԱԺ կանոնակարգ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու միջոցով, համաձայն որոնց, վերոնշյալ նիստերի հետարձակումը կֆինանսավորվի պետական բյուջեի միջոցների հաշվին:¹⁷⁷

ԱԺ կանոնակարգ օրենքը թույլատրում է հասարակության ներկայացուցիչներին մասնակցել ԱԺ և նրա մշտական հանձնաժողովների նստաշրջաններին և նիստերին, եթե դրանք դոնբաց են:¹⁷⁸ Դրա համար անհրաժեշտ է, որ պետքի քաղաքացին ստանա հրավեր: ԱԺ լիազումար նիստի դեպքում հրավերը պետք է հղվի կամ "լիազոր" հանձնաժողովից (մշտական կամ ժամանակավոր հանձնաժողով, որը լիազորված է ներկայացնել նիստի օրակարգի կոնկրետ թեման¹⁷⁹) կամ նիստը նախագահողի կողմից:¹⁸⁰ Հանձնաժողովների նիստերի դեպքում, հրավերը պետք է հղվի հանձնաժողովի նախագահի կողմից: Նիստը նախագահողի կամ գլխադասային հանձնաժողովի դեկավարի առաջարկությամբ ԱԺ-ն կարող է որոշել թույլատրելու հրավիրված անձանց արտահայտելու քննարկվող հարցի վերաբերյալ իրենց կարծիքը: Իլրումն՝ ԱԺ նախագահը ԱԺ աշխատանքային հանդիպումներին ԱԺ կարող է հրավիրել հասարակության ներկայացուցիչներին, որոնք, որպես կանոն, անցեն կացվում ԱԺ գարնանային կամ աշնանային նստաշրջանների կամ հերթական չորս օրյա նիստերի սկսվելու ցառաջուր բաթորերին ժամը 17:30-

¹⁷⁶ Պետք է նշել, որ Հանրային հեռուստատեսությունը որոշում կայացրեց դադարեցնել «Նոր հրդարանական շաբաթ» հաղորդման հեռարձակումը, չնայած այն այժմ հեռարձակվում է ոչ թե ժամը 21.00-ին (ինչը հանդիսանում է հեռուստատեսության ավագույն ժամը՝ «prime time»), բայց փոխարենը շաբաթօրերին առավոտյան 10-11-ի մոտակայքում:

¹⁷⁷ Հոդված 41, ԱԺ կանոնակարգ օրենքում փոփոխություններ կլրացումներ կատարելու մասին ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2009/28(694) 3.06.09. Չնայած օրենքը մտելու ժամեջ 2010 թ.-ի հունվարի 1-ից, ցայտօրոշմի հեռուստարևելություն ուղիղ թերթով չի հեռարձակել ԱԺ որևէ նիստ: Մինտույն ժամանակ, 2011 թ.-ի ապրիլի 12-ին ԱԺ-ն ընդունեց ԱԺ կանոնակարգ օրենքում փոփոխություններ կլրացումներ կատարելու մասին նոր օրենք (մտելու ժամեջ ապրիլի 14-ին) և համաձայն այդ փոփոխություններից մեկի՝ 2012 թ.-ի հունվարի 1-ից ոչ ոչորն բաց նիստերը պետք է հեռարձակվեն ԱԺ վեբկայքի (www.parliament.am) ուղիղ թերթով: Միջարքը ազդեր, մեկնաբանելով փոփոխությունը, նշեցին, որ այս փոփոխությունը կատարվել է հեռուստատեսության բոլոր ուղիղ հեռարձակման ապահանջը ընդհանրացնելու համար:

¹⁷⁸ Հոդված 28 (մշտական հանձնաժողովների դեպքի համար) և 43 (ԱԺ լիազումար նիստերի դեպքի համար), ԱԺ կանոնակարգ օրենք

¹⁷⁹ Հոդված 30, ԱԺ կանոնակարգ օրենք՝ «լիազոր» հանձնաժողովի առաջադրման ընթացակարգի վերաբերյալ
¹⁸⁰ Նույն տեղում, հոդված 43

ին:¹⁸¹ Հրավերի ուղարկման կարգը կարգավորված է ԱԺ

աշխատակազմի կանոնադրությամբ:¹⁸²

Ե՛վ ԱԺ-ն, և՛ պատգամավորներն անհատապես օրենքով պարտավորված են պատասխանելու քաղաքացիների հարցումներին: Ի լրումն՝ ԱԺ աշխատակազմը պարտավոր է նաև ընդունել քաղաքացիներին: Քաղաքացիների հետ հանդիպելը և նրանց ընդունելը ԱԺ պատգամավորի իրավունքներից են:¹⁸³ Բացի այդ, ԱԺ պատգամավորի պարտականություններից է քաղաքացիներից ստացված առաջարկությունների ուսումնասիրությունը և դիմումներին պատասխանելը:¹⁸⁴

Համաձայն ԱԺ նախագահի՝ ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքը և կանոնադրությունը հաստատելու մասին որոշման,¹⁸⁵ աշխատակազմի հիմնական գործառույթներից մեկն է հանդիսանում ԱԺ նախագահին ուղղված նամակների ուսումնասիրությունը, վերլուծությունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանց վերահասցեագրումը համապատասխան մարմիններին կամ պաշտոնատար անձանց և ԱԺ ղեկավարությանը համապատասխան հաշվետվության ներկայացումը՝ կապված այս նամակների հետ կատարված աշխատանքի, ինչպես նաև քաղաքացիների ընդունելության կազմակերպումը և նրանց առաջարկությունների, դիմումների և բողոքների գրանցումը:¹⁸⁶ Այս գործառույթները կատարվում են ԱԺ աշխատակազմի քաղաքացիների ընդունելության և նամակների բաժնի (ԱԺ ընդունարան) կողմից:¹⁸⁷

ԱԺ գործունեության լուսաբանումը կարգավորվում է ԱԺ կանոնակարգ օրենքով և ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրությամբ: Ինչպես արդեն նշվել է, ԱԺ կանոնակարգ օրենքը նշում է, որ ԱԺ-ի, նրա հանձնաժողովների, խմբակցությունների և պատգամավորական խմբերի գործունեությունը լուսաբանվում է *«Խորհրդարանական շաբաթ»* հեռուստահաղորդմամբ:¹⁸⁸ Համաձայն ԱԺ աշխատակազմի կանոնադրության՝

¹⁸¹ Նույն տեղում, հոդված 110

¹⁸² Հրավերները պատրաստվում են ԱԺ քարտուղարության կողմից

¹⁸³ Նույն տեղում, հոդված 5

¹⁸⁴ Նույն տեղում, հոդված 6

¹⁸⁵ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2009/50(716), 9.10.09

¹⁸⁶ Կետ

12.8

և

12.9

ԱԺ նախագահի որոշումը ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքը և կանոնադրությունը հաստատելու մասին

¹⁸⁷ Նույն տեղում, կետ 46.12

¹⁸⁸ Հոդված 112, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

հաղորդումը պետք է պատրաստվի ԱԺ աշխատակազմի հասարակության և տեղեկատվության միջոցների հետ կապերի վարչության կողմից:¹⁸⁹ Կանոնադրության նույն կետով, նույն վարչությունը նաև պատասխանատու է ԱԺ հանրային կապերի բոլոր ասպեկտների համար, ինչպես նաև ԱԺ պաշտոնական կայքի «*Լուրեր*» բաժնի վարման համար: Իլրումն՝ ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքում մեկ այլ ստորաբաժանում՝ հրատարակչությունը, ապահովում է «*Ազգային ժողով*» ամսագրի հրատարակումը:

Ինչպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց համար,¹⁹⁰ այնպես էլ օրենսդիրների գույքի և եկամուտների հայտարարագրումը կարգավորվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:¹⁹¹ Օրենքը սահմանում է, որ հայտարարագրի ստացումից 3 օրվա ընթացքում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովը,¹⁹² այն կառույցը, որին պաշտոնյաները պետք է ներկայացնեն իրենց հայտարարագրերը, ներառում է հայտարարագրերի ռեեստրում:¹⁹³ Ինչնից, օրենքը միայն սահմանում է, որ կառավարությունը սահմանում է հայտարարագրում ներառված՝ հրապարակման (տրամադրման) ենթակատվյալների ցանկը և բովանդակությունը:¹⁹⁴ Սա ենթադրում է, որ

¹⁸⁹ Կետ 46.5, ԱԺ նախագահի որոշումը ԱԺ աշխատակազմի կառուցվածքը և կանոնադրությունը հաստատելու մասին
¹⁹⁰ 2011 թ. -ի մայիսի 26-ին ԱԺ-ն ընդունեց «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, որը ուժի մեջ մտնի 2012 թ. -ի հունվարի 1-ին: Այս օրենքի ուժի մեջ մտնելով՝ կվերացվի Ֆիզիկական անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին օրենքը: Պետք է նշել նաև, որ ի տարբերություն Ֆիզիկական անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին օրենքի, որը պահանջում էր պետական պաշտոնյաների մեծամասնությունից ներկայացնել հայտարարագրեր, ապա Հանրային ծառայության մասին օրենքը սահմանում է, որ միայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք պետք է նման հայտարարագրեր ներկայացնեն: Օրենքի հոդված 5-ը տալիս է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց սահմանումը և այդ սահմանումը ներառում է նաև ԱԺ պատգամավորներին: Իթիվ ԱԺ պատգամավորների՝ նշված օրենքի հոդված 5-ը որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ սահմանում է ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարին և նրա տեղակալներին, ինչպես նաև ԱԺ նախագահի խորհրդակալներին և օգնականներին: Հետևաբար նրանք նսպարտավոր են ներկայացնել հայտարարագրեր:
¹⁹¹ Իթիվ ԱԺ պատգամավորների՝ նշված օրենքի հոդված 5-ը որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ սահմանում է ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարին և նրա տեղակալներին, ինչպես նաև ԱԺ նախագահի խորհրդակալներին և օգնականներին: Հետևաբար նրանք նսպարտավոր են ներկայացնել հայտարարագրեր:
¹⁹² Նշված հանձնաժողովի ստեղծումը կգործել ընդհանուր սովորաբար հանրային ծառայության մասին նույն օրենքով (օրենքի գլուխ 8 (հոդված 38-44))
¹⁹³ Հոդված 37, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք
¹⁹⁴ 2011 թ. -ի դեկտեմբերի 15-ի համար 1835-Ն որոշմամբ կառավարությունը սահմանեց նշված ցանկը և նրա բովանդակությունը, ինչպես նաև հայտարարագրերի ձևերը:

հայտարարագրերի ռեեստրը, որը ներառում է բարձաստիճան պաշտոնատար անձանց գույքի և եկամուտների ողջ տեղեկատվությունը, հանրության համար հասանելի չէ:¹⁹⁵

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում հանրությունը խորհրդարանի գործունեության և որոշումների կայացման ընթացակարգերի մասին որքանո՞վ կարող է ստանալ վերաբերելի և պատեհաժամ տեղեկատվություն:

Սա այն ոլորտն է, որտեղ Ազգային ժողովը ցուցադրում է հաջողություններ: Նրա լավ մշակված «www.parliament.am» պաշտոնական կայքէջը պարբերաբար թարմացվում է և հասանելի է 4 լեզուներով (հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն և ֆրանսերեն): «ՖորինՓոլիսիՍենթթր»-ը նշում է. «Ազգային ժողովը նաև շարունակաբար բարելավել է իր առցանց ներկայությունը և այսօր իր վեբկայքի միջոցով հասանելի է դարձնում խորհրդարանին ներկայացված օրենսդրական ակտերի բոլոր նախագծերի տեղեկատվական բազան»:¹⁹⁶Վեբ-կայքը տրամադրում է տեղեկատվություն օրենքների նախագծերի, հանձնաժողովների օրակարգերի, հանձնաժողովների նիստերի արձանագրությունների և Ազգային ժողովի մասին ընդհանրապես, խորհրդարանի ժամանակագրությունը և գրեթե ամեն անհրաժեշտ տեղեկատվություն: Այնուամենայնիվ, Տեղեկատվության ազատության կենտրոնն իր 2011 թ.-ի «Տեղեկատվության ազատությունը Հայաստանում» զեկույցում, Ազգային ժողովը ՀՀ ոստիկանության հետ միասին, հարցումներին պատասխանելու առումով, դիտարկել է որպես վատագույն պետական մարմին:¹⁹⁷

ԱԺ նստաշրջանների ընթացքում յուրաքանչյուր կիրակի Հանրային հեռուստալիքով հեռարձակում է «Խորհրդարանական ժամ» ծրագիրը, իսկ նիստերը հեռարձակվում են առցանց: Չնայած օրենքների նախագծերը հրապարակվում են, այնուամենայնիվ, դրա վերաբերյալ արժե մեջբերել հետևյալը. «Առկա չէ հստակ արտահայտված պահանջ օրենքի նախագծման ընթացքում քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ

¹⁹⁵ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 37-ի մաս 2-ը սահմանում է այն տեղեկությունների ցանկը (հայտարարագրերում ներառնված), որը կարող է հրապարակվել, և այնչպեք է ներառի այն պիսիտեղեկություններ, ինչը հնարավորություն կտան օրենսդրական ակտերի նախագծերի հանդեպ հարցազրույցը:

¹⁹⁶ See Foreign Policy Center, Spotlight on Armenia էջ 41

¹⁹⁷ http://foi.am/u_files/file/Eng_monitoring.pdf

խորհրդակցելու մասին: Խորհրդակցության գոյություն ունեցող դեպքերը ավելի շուտ ներկայացնում են մասնատված պատկեր, քան օրինաչափություն, և քաղաքացիական հասարակությանը ներառելու որոշումը թողնված է տվյալ կառավարական գործակալության հայեցողությանը: Հայաստանի ԵՀՔ-ի իրականացման 2010 թ.-ի զեկույցը մտահոգությամբ նշում է օրենսդիր գործունեության «արագացված» պրակտիկան, երբ օրենքները երեք ընթերցմամբ ընդունվում են մեկ օրվա ընթացքում, ինչը խորհրդակցությունների ազդեցությունը հասցնում է նվազագույնի: ԵՀՔ-ի իրականացման զեկույցը նաև նշում է ինքնակամ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներին «մանրակրկտորեն զտելու» և նրանց ըստ անհրաժեշտության օրենսդրության նախագծման աշխատանքային խմբում ներառելու՝ առաջացող միտումների մասին»:¹⁹⁸

ԱԺ-ի բյուջեն, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների բյուջեները, մանրամասնորեն հասանելի են ինտերակտիվ բյուջեի միջոցով [«https://www.e-gov.am/interactive-budget/»](https://www.e-gov.am/interactive-budget/) կայքում: Կառավարության գործունեության մասին զեկույցները հրապարակվում են: Քվեարկության արդյունքները յուրաքանչյուր քվեարկության մասով նույնպես հասանելի են կայքում: ԱԺ բոլոր պատգամավորների գույքի և եկամտի հայտարարագրերը 2011թ.-ի տեղադրված են Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի Հայտարարագրերի ռեեստրում:¹⁹⁹

Հաշվետվողականությունը

Որքանո՞վ են առկա դրոշմներ, որոնք ապահովում են, որպեսզի խորհրդարանն իր գործունեության վերաբերյալ լինի հաշվետու և զեկույցի:

Համաձայն Սահմանադրության՝ Սահմանադրական դատարանի իրավասություններից մեկը հանդիսանում է ԱԺ օրենքների և որոշումների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի պարզումը:²⁰⁰ Սահմանադրական դատարանի կողմից

¹⁹⁸ FPC, Spotlight on Armenia, page 41

¹⁹⁹ See <http://www.ethics.am/restr/category/parliament>

²⁰⁰ Հոդված 100, ՀՀ Սահմանադրություն

նման գործերի քննությունը կարգավորվում է Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով:²⁰¹

ԱԺ կանոնակարգ օրենքը նախատեսում է խորհրդարանական լսումների մեխանիզմներ, որոնց միջոցով հանրությունը կարող է ներկայացնել իր տեսակետը և կարծիքները օրենքների նախագծերի վերաբերյալ:²⁰² Նույն հոդվածը նաև նախատեսում է, որ լսումները պետք է կազմակերպվեն ԱԺ մշտական հանձնաժողովների կամ ԱԺ նախագահի կողմից, և այդպիսի լսումներ չեն կարող անցկացվել ուրբաթ օրերին կամ այնօրերին, երբ պետք է տեղի ունենա ԱԺ նիստ: Յուրաքանչյուր մշտական հանձնաժողով մեծ նստաշրջանի (գարնանային կամ աշնանային) ընթացքում պետք է կազմակերպի առնվազն մեկ խորհրդարանական լսում: Այնուամենայնիվ, առկա չեն պատգամավորների կողմից հանրության արտահայտած մտահոգություններն և կարծիքները հաշվի առնելը ապահովող իրավական դրույթներ: Օրենքով տրամադրվող հանրային խորհրդակցության մեկ այլ տեսակ է հանդիսանում քաղաքացիների դիմումներում արձարձվող օրենսդրական բնույթի առաջարկություններին ԱԺ պատգամավորների կողմից պատասխանելը (տես վերը՝ *Թափանցիկությունը* ցուցիչի վերլուծությունում): Օրենքը ԱԺ պատգամավորներից չի պահանջում հաշվետու լինել իրենց ընտրողների առջև,²⁰³ չնայած, ինչպես արդեն նշվել է,

տեղական ինքնակառավարման մարմինները պարտավոր են նյալական միջոցներ հատկացնել ԱԺ պատգամավորներին իրենց ընտրողների հետ հանդիպումների համար: Իլրոմն՝ ԱԺ նախագահը վերջերս լիազորվեց ձևավորել հասարակության ներկայացուցիչներից կազմված խորհրդակցական մարմիններ:²⁰⁴

ԱԺ-ի, որպես պետական մարմնի որոշումները/գործողությունները, կարող են բողոքարկվել ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից այն նույն տեղանակով, ինչորայլ պետական մարմինների դեպքում՝ օգտագործելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը:

²⁰¹ Հոդված 68, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենք

²⁰² Հոդված 32, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

²⁰³ Ընտրողների նգեկուցելու դասական մոտեցումը կիրառելի է միայն ԱԺ թվով 41 այն պատգամավորների հանդեպ, ովքեր ընտրվել են մեծ մասնական համակարգով: Մնացած 90 պատգամավորների համար, ովքեր ընտրվել են համամասնական համակարգով, այս մոտեցումը կիրառելի է կուսակցական մակարդակով:

²⁰⁴ Հոդված 1, ԱԺ կանոնակարգ օրենքում փոփոխություններն լրացումներ կատարելու մասին օրենք. Օրենքը ընդունվել է 2010 թ. -ի ապրիլի 8-ին և տեղում է 2010 թ. -ի մայիսի 15-ին:

Առանձին վերցրած ԱԺ պատգամավորները չեն ընդունում իրավական բնույթի որոշումներ:

Կապված ԱԺ պատգամավորների գործողությունների հետ,

եթե այդ գործողությունները բխել են ԱԺ պատգամավորի կարգավիճակից, ապա նրանք անձեռնմխելի են քրեական հետապնդումից (տես ներքում):

Սահմանադրությունը²⁰⁵ և ԱԺ կանոնակարգ օրենքը²⁰⁶ երաշխավորում են ԱԺ պատգամավորների անձեռնմխելիությունը: Պատգամավորն իր պատգամավորական լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորի՝ իր կարգավիճակից բխող գործողությունների, այդ թվում՝ Ազգային ժողովում հայտնած կարծիքի համար, եթե այն զրպարտություն կամ վիրավորանք չի պարունակում: Միայն ԱԺ համաձայնությամբ ԱԺ պատգամավորը կարող է ձերբակալվել (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ձերբակալությունն իրագործվում է հանցագործության կատարման պահին, որի դեպքում ձերբակալությունն իրականացնող իրավապահ մարմինը ձերբակալության մասին անհապաղ տեղեկացնում է Ազգային ժողովի նախագահին), որպես մեղադրյալ ներգրավվել, կալանավորվել, և կամ նրա նկատմամբ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարց հարուցվել:

Հայաստանի Սահմանադրությունը օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը շնորհում է ԱԺ պատգամավորներին և կառավարությանը:²⁰⁷ Հետևաբար,

ԱԺ մշտական հանձնաժողովները որպես սուբյեկտ չունեն օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, ինչը նվազեցնում է ԱԺ-ի համար ներքին հաշվետվողականության մեխանիզմներ տրամադրելու նրանց կարողությունը: Այս առումով, ինչպես իրավական փորձագետներն են նշում, հայկական խորհրդարանական մշտական հանձնաժողովներն ավելի նվազ դեր են կատարում, քան թե իրենց կոլեգաները շատ այլ երկրներում, հատկապես ԵՄ անդամ երկրներում (օրինակ՝ Իտալիայում, Իսպանիայում, ՄԹ-ում կամ Բուլղարիայում):²⁰⁸ Այնուամենայնիվ, նրանք կարևոր դեր են խաղում օրինագծերի կատարելագործման հարցում՝ լինելով ներսիմիակ սուբյեկտը, ովում ի համապատասխան լիազորություններ դրահամար:

²⁰⁵ Հոդված 66, ՀՀ Սահմանադրություն

²⁰⁶ Հոդված 9, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

²⁰⁷ Հոդված 75, ՀՀ Սահմանադրություն

²⁰⁸ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 727

նախագահը այնու դարևում էր լոր մշտական հանձնաժողովների նախնական կողմից լիազարգացված ինհանձնաժողով:²⁰⁹ Իրենց հերթական նիստերի ընթացքում, որոնք հրավիրվում են ստաշրջանի յուրաքանչյուր րբաթ օրը,²¹⁰ մշտական հանձնաժողովները քննարկում են օրինագծերը: ԱԺ նիստերին օրինագծերի քննարկման ընթացքում գլխադասային հանձնաժողովը ներկայացնում է օրինագծի վերաբերյալ իր եզրակացությունը, նախ մշտական հանձնաժողովները կարող են նույնպես ներկայացնել իրենց եզրակացությունները:²¹¹ Սովորաբար, այս եզրակացություններն է ապես ազդում են նիստում քվեարկության արդյունքի վրա: Մշտական հանձնաժողովի հրավրումը՝ նախաձեռնելու խորհրդարանական կառույցներ²¹², ինչպես նաև կազմավորելու ենթահանձնաժողով(ներ) նմանական հանձնաժողովների ներքո աշխատանքային խմբեր²¹³, նույնպես կարող է իտարկվել որպես մշտական հանձնաժողովների դերի քարտեզացման համար գործոններ: Եվ վերջում, մշտական հանձնաժողովի շատ կարևոր լիազորություն է հանդիսանում պետական մարմիններին, հիմնարկներին, կազմակերպություններին, ինչպես նաև կազմակերպություններին հարցումներով դիմելը:²¹⁴ Նման հարցումները կապված են օրենսդրական ակտերի նախագծերի հետ, որոնք տվյալ մշտական հանձնաժողովը քննարկում է:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով են խորհրդարանն ու իր անդամները զեկուցում և պատասխանում իրենց գործողությունների համար:

Հանրային խորհրդակցությունները ավելի շուտ ներկայացնում են մասնատված պատկեր, քան օրինաչափություն: Ժողովրդականություն չվայելող մի քանի օրենքի նախագծեր, որոնք դրվել էին շրջանառության մեջ առանց հասարակության հետ նախապես խորհրդակցության, բարձրացրեցին բողոքներ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների շրջանակում: Օրինակ՝ 2010 թ.-ին կառավարության կողմից

²⁰⁹ Հոդված 51, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

²¹⁰ Նույն տեղում, հոդված 27

²¹¹ Նույն տեղում, հոդված 55

²¹² Նույն տեղում, հոդված 32

²¹³ Նույն տեղում, հոդված 23

²¹⁴ Նույն տեղում, հոդված 30.1

նախաձեռնվեց փոփոխություններ և լրացումներ «Լեզվի մասին» և «Հանրային կրթության մասին» ՀՀ օրենքներում, որոնք միտված էին վերացնելու հայերենի՝ որպես Հայաստանում կրթության միակ լեզվի արգելքը: Այս գործողությունն առաջ բերեց քաղաքացիական հասարակության խմբերից մեկի կազմավորմանը, որը կոչվում է «Մենք դեմ ենք օտարալեզու դպրոցների բացմանը»:²¹⁵ Մեկ այլ նման օրինակ էր «Անհատ տաքսու վարորդների իրավունքների պաշտպանություն» հանրային նախաձեռնությունը:²¹⁶

Առանձին խմբակցությունների, խորհրդարանական խմբերի և պատգամավորների կողմից հանրությանը զեկուցելու մշակույթը լավ զարգացած չէ Հայաստանում: Միայն «Ժառանգություն» ընդդիմադիր խորհրդարանական խմբակցությունն է, որ 2009 թ.-ին ներկայացրել տարեկան գործունեության զեկույց:²¹⁷

Օրինավորության մեխանիզմները

Որքանո՞վ են առկա խորհրդարանի անդամների օրինավորությունը ապահովող մեխանիզմներ:

Խորհրդարանի օրինավորության իրավական կարգավորումը տրված է Սահմանադրությամբ, Հանրային ծառայության մասին և ԱԺ կանոնակարգ օրենքներով: Հայաստանի Սահմանադրությունը ամրագրում է, որ պատգամավորը չի կարող զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, զբաղեցնել պաշտոն պետական կամ տեղական

²¹⁵Տես հետևյալ հղմամբ <http://organize-now.am/am/%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%B1%D5%A5%D5%BC%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D6%85%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%AC%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82-%D5%A4%D5%BA%D6%80%D5%B8%D6%81%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D6%85%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%AC%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82-%D5%A4%D5%BA%D6%80%D5%B8%D6%81%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%BE%D5%A5%D6%80%D5%A1%D5%A2%D5%A1%D6%81%D5%B4%D5%A1%D5%B6-%D5%A4%D5%A5%D5%B4/>

²¹⁶Տես հետևյալ հղմամբ [http://organize-now.am/am/%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%B1%D5%A5%D5%BC%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D5%A1%D5%B6%D5%B0%D5%A1%D5%BF-%D5%BF%D5%A1%D6%84%D5%BD%D5%B8%D6%82-%D5%BE%D5%A1%D6%80%D5%B8%D6%80%D5%A4%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%BE%D5%B8%D6%82%D5%B6%D6%84%D5%B6%D5%A5%D6%80/](http://organize-now.am/am/%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%B1%D5%A5%D5%BC%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D5%A1%D5%B6%D5%B0%D5%A1%D5%BF-%D5%BF%D5%A1%D6%84%D5%BD%D5%B8%D6%82-%D5%BE%D5%A1%D6%80%D5%B8%D6%80%D5%A4%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%BE%D5%B8%D6%82%D5%B6%D6%84%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D5%A1%D5%B6%D5%B0%D5%A1%D5%BF-%D5%BF%D5%A1%D6%84%D5%BD%D5%B8%D6%82-%D5%BE%D5%A1%D6%80%D5%B8%D6%80%D5%A4%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%BE%D5%B8%D6%82%D5%B6%D6%84%D5%B6%D5%A5%D6%80/)

²¹⁷Տես հետևյալ հղմամբ [http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=3702&year=%7B\\$Year%7D&month=%7B\\$Month%7D&day=%7B\\$Day%7D](http://www.parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=3702&year=%7B$Year%7D&month=%7B$Month%7D&day=%7B$Day%7D)

ինքնակառավարման մարմիններում կամ առևտրային կազմակերպություններում, կատարել այլ վճարովի աշխատանք՝ բացի գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից:²¹⁸ 2012 թ. հունվարի 1-ին ուժի մեջ մտած Հանրային ծառայության մասին օրենքը ավելի մանրակրկիտ նկարագրություն է տալիս ձեռնարկատիրական գործունեություն, ստեղծագործական, գիտական կամ մանկավարժական աշխատանքների սահմանումներին:²¹⁹

Հանրային ծառայության մասին օրենքը սահմանում է հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկական հիմնական կանոնները, որը, ինչպես արդեն վերը նշվեց, ներառում է նաև ԱԺ պատգամավորներին:²²⁰ Օրենքը պարունակում է սահմանափակող դրույթներ, որոնք վերաբերում են և նրանց աշխատանքին,²²¹ ինչպես նաև նրանց աշխատանքի հետ չկապված այլ գործունեությանը²²², որը նույնպես կարգավորում է նրանց վարքագիծը: Օրինակ՝ այս կանոնները պահանջում են, որպեսզի պաշտոնյային հատկացված նյութական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները օգտագործվեն միայն աշխատանքի հետ կապված նպատակներով: Ի լրումն՝ օրենքը նաև նշում է, որ օրենքով սահմանված էթիկայի կանոնները սպառնիչ չեն և կարող են լրացվել հանրային ծառայության առանձին ոլորտները կարգավորող օրենքներով:²²³ Սա թույլ է տալիս ԱԺ պատգամավորների համար սահմանել էթիկայի լրացուցիչ կանոններ: Չնայած Հանրային ծառայության մասին օրենքը սահմանում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի ստեղծում և գործունեության ծավալում, սակայն այդ հանձնաժողովը իրավասություն չունի ԱԺ պատգամավորների էթիկայի և շահերի բախման խախտումների նկատմամբ:²²⁴

²¹⁸ Հոդված 65, ՀՀ Սահմանադրություն

²¹⁹ Հոդված 24, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

²²⁰ *Նույն տեղում*, մաս 3, հոդված 28

²²¹ *Նույն տեղում*, հոդված 23

²²² *Նույն տեղում*, հոդված 24

²²³ *Նույն տեղում*, մաս 4, հոդված 28

²²⁴ *Նույն տեղում*, մաս 1 ենթակետ 3, հոդված 43: Այնուամենայնիվ, արժենշել, որ համաձայն նույն օրենքի, բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց մասին որոշակի դրույթներ կիրառելի չեն ԱԺ բոլոր անդամների հանդեպ (նույնը ճիշտ է Սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների համար): Դրանց ջարքում են այն դրույթները, որոնք վերաբերում են շահերի բախմանը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի իրավասությանը:

Հանձնաժողովը չունի իրավասություն առնչվելու վերոնշյալ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց առնչությամբ շահերի բախման գործերի և աշխատանքի հետ կապված էթիկայի խախտումների հետ (իսկ ԱԺ պատգամավորների դեպքում՝ անգամ աշխատանքի նշվեց վերաբերող էթիկայի խախտումների հետ):

Հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը, ներառյալ ԱԺ պատգամավորը կամ ԱԺ աշխատակազմում ղեկավարման պաշտոններ զբաղեցնող անձինք, չեն կարող ընդունել նվերներ կամ համաձայնվել դրանք ընդունել ապագայում:²²⁵ Օրենքի նույն հոդվածը, սահմանում է «նվեր» հասկացությունը, համաձայն որի նվեր է հանդիսանում «ցանկացած գույքային առավելություն, որը ողջամտորեն չէր տրամադրվի պաշտոնատար անձի հանդիսացող անձի»։ Համաձայն օրենքի՝ այս հասկացությունը ընդհանրապես չի ներառում հյուրընկալությունը կամ ազգականի կամ ընկերոջ կողմից տրված նվերները,²²⁶ եթե նվերն իր էությանմբ և չափով «ողջամտորեն համապատասխանում է միմյանց միջև հարաբերությունների բնույթին»։ Այս վերջին ձևակերպումը թերևս անորոշ է, քանի որ բարեկեցությունը նվեր տալու ընդունելու մեջ ներգրավված անձանց կարգավիճակ իրեն կալումը ազդում է նվերի էության և չափի վրա (օրինակ՝ հարուստ գործարարի կողմից իր ընկերոջը տրված նվերն իր էությանմբ չափով անշուշտ կտարբերվի ուսուցչի կողմից իր ընկերոջը տրված նվերից։ Որոշակի կոնկրետ դեպքերում հանրային ծառայողին կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին թույլատրվում է նվեր ընդունել:²²⁷ Այդ դեպքերն են .

ա) պաշտոնական միջոցառումների ժամանակ սովորաբար տրվող նվերները, պարգևները և կազմակերպվող հյուրասիրությունը, ք) ծառայողական օգտագործմանն պատակով ստացված գրքերը, համակարգչային ծրագրերը և մանատիպայլ նյութերը, գ) մրցույթով ստացված կրթաթոշակները, դրամաշնորհները կամ նպաստները։ Եթե նման նվերների շուկայական արժեքը գերազանցում է 100,000 դրամը, կամ մոտավորապես 259 ԱՄՆ դոլարը,²²⁸ ապա հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը պետք է այն տրամադրի բարեգործական նպատակների համար։ Այս տեղապարզ է, թե

²²⁵ Նույն տեղում, հոդված 29: Մինչև Հանրային ծառայության մասին օրենքի ուժի մեջ մտնելը, պետական պաշտոնյաների կողմից նվերների ստացումը կարգավորվում էր կառավարության 1993 թ. - ի փետրվարի 17-ի համար 48 որոշմամբ: Չնայած այս որոշումը դեռևս ուժի մեջ է, այն ուսման այն իվ, քանի որ Հայաստանում օրենքը կառավարության որոշումից բարձր ավանակտ է (հոդված 14, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք), ապա պետք է հաշվի առնվի Հանրային ծառայության մասին օրենքի կողմից տրամադրվող կարգավորումը:

²²⁶ Հյուրասիրության առումով օրենքը չի մասնավորեցնում, թե ում կողմից է այն առաջարկվում, ինչը կարող է մեկնաբանվել՝ որքան կացած անձի կողմից առաջարկվող հյուրասիրությունը թույլատրելի է:

²²⁷ Հոդված 29, «Հանրային ծառայության մասին» օրենք

²²⁸ 2012 թ. -ի հունիսի դրությամբ, 1 ԱՄՆ դոլար = 406 դրամ

ինչուզհիրքկամծրագիրստացողըպետքէդրանիցհրաժարվիբարեգործականնպատակներով : Հետևաբար, եթենվերստացողըկամավորչիհրաժարվումնվերից, ապա այսդէպքիհամարօրենքըմէխանիզմներչիտրամադրում:

Հանրային ծառայողի կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի համար միակ հետաշխատանքային սահմանափակումը այն է, որ իր պաշտոնիցագատվելուցհետո,առնվազնմեկտարվաընթացքում, նա չի կարող ընդունվելաշխատանքիայնգործատուիմոտկամդառնալայնկազմակերպությանաշխատող ը, որինկատմամբնաանմիջականհսկողությունէիրականացրելիրպաշտոնավարմանվերջին մեկտարվաընթացքում:²²⁹Սա վերաբերում է ԱԺ պատգամավորներին և ԱԺ աշխատակազմին:

ԱԺ կանոնակարգ օրենքում նաև առկա չեն դրույթներ, որոնք նախատեսում են սանկցիաներ առանց հարգելի պատճառի բացակայության համար: Օրենքը սահմանում է ԱԺ պատգամավորի լիազորությունների դադարում այն դեպքում, երբ պատգամավորը նստաշրջաններիքվեարկություններիցհաճախբացակայումէառանցհարգելիպատճառի:²³⁰ Իլրումն՝ ԱԺպատգամավորըչիստանումաշխատավարձայնօրերիհամար, երբնաբացակայելէառանցհարգելիպատճառի:²³¹

Հանրայինծառայությանմասինօրենքիընդունմամբ, սկսած 2012 թ. հունվարի 1-ից, միայնբարձրաստիճանպաշտոնատարանձինքներանցհետփոխկապակցվածանձինք²³²պետքէներկայացնենգույքինեկամուտներիհայտարարագրեր: Օրենքիհոդված 33-

²²⁹ Նույնտեղում, հոդված 23
²³⁰ ԱԺկանոնակարգօրենքիհոդված 99: Չնայածնույնօրենքիհոդված 33-ըսահմանումէպատգամավորներիներառումըմշտականհանձնաժողովներում՝ դրանցաշխատանքումմասնակցությանհամար, սակայնոչհարգելիբացակայություններիհամարայնսանկցիաներչինախատեսում:
²³¹ Հոդված 6, ԱԺկանոնակարգօրենք
²³² ՀամաձայնՀանրայինծառայությանմասինօրենքիհոդված 5-ի՝ բարձրաստիճանպաշտոնատարանձանցհետփոխկապակցվածանձինքներանքեն, որոնքգտնվումենպաշտոնատարանձիկամնրամուսնուհետառաջիններկրորդաստիճանիարյունակցականկապիմեջ: Անձինք, ովքերառաջինաստիճանիարյունակցականկապիմեջենգտնվումպաշտոնատարանձինքնրամուսնուհետ, հանդիսանումեննրանցերէխաները, ծնողները, քույրերըևեղբայրները: Անձինք, ովքերերկրորդաստիճանիարյունակցականկապիմեջենգտնվում՝ նրանքեն, որոնքգտնվումենառաջինաստիճանիարյունակցականկապիմեջայնանձանցհետ, ովքերպաշտոնատարանձիկամնրամուսնուհետգտնվումենառաջինաստիճանիարյունակցականկապիմեջ:

ըսահմանումէ,

որպաշտոնատարանձրիհայտարարագիրըներկայացնումէպաշտոնըստանձնելուցևավարտելուց 15 օրվաընթացքում, ինչպեսնաևայնտարվափետրվարի 15-ին, որըհետևումէհայտարարագիրներկայացնելու տարուն:²³³Համաձայննույնհոդվածի՝ հայտարարագրերըներկայացվումեն բարձրաստիճանպաշտոնատարանձանցէթիկայիհանձնաժողով, որըլիազորվածէստուգելուդրանք:²³⁴

Հանրայինձառայությանմասինօրենքիհամաձայն՝ ԱԺպատգամավորները, որպեսբարձրաստիճանպաշտոնատարանձինք, գույքիևեկամուտներիհայտարարագրերըպետքէներկայացնեն բարձրաստիճանպաշտոնատարանձանցէթիկայիհանձնաժողով:²³⁵Ավելին, նմանհայտարարագրերըմիաժամանակ ներկայացվում են նաև նրանց մերձավորազգականներիկողմից, ներառյալամուսինների, ինչպեսնաևձնողներինմիայնակչափահասերեխայիկողմից, ովքնակվումէիրենցհետ:²³⁶Ազգականների շրջանակը թերևս նեղ է, քանի որ այն չի ներառում պաշտոնատար անձի հետ չբնակվող ձնողներին և երեխաներին, հարազատեղբայրներինևքույրերին, ինչպեսնաևերկրորդկարգիազգականներին: Օրենքըսահմանումէ, որ բարձրաստիճանպաշտոնատարանձանցէթիկայիհանձնաժողովըհայտարարագրերիստացումիցհետո 3 օրվաընթացքումներառումէդրանքիհայտարարագրերիռեեստրում:²³⁷

2012թ.-իմարտի 19-ինընդունվեցՀՕ-111-Նօրենքն, որնուժիմեջմտաց 2012թ.-իմայիսի 31-ին: ԱյսօրենքովեականրացումներկատարվեցինԱԺկանոնակարգօրենքում, այնպիսիբնագավառումիչպեսԱԺանդամներիօրինավորությունըապահովվելնէ: Մասնավորապեսներդրվեցինէթիկայիկանոններպատգամավորներիհամար²³⁸, շահերիբխամանկանոններպատգամավորներիհամար²³⁹, պատգամավորներիգործունեությանսահմանափակումներևայդսահմանափակումներիեր աշխավորումը²⁴⁰, Էթիկայիհանձնաժողովը²⁴¹,

²³³Պետքէնշել, որհամաձայնօրենքիհոդված 49-ի, 2011 թ.-իհայտարարագրերըպետքէներկայացվենմինչև 2012 թ.-իապրիլի 15-ը:

²³⁴Հոդված 43, «Հանրայինձառայությանմասին» ՀՀօրենք

²³⁵Հոդված 32, մաս 1, «Հանրայինձառայությանմասին» ՀՀօրենք

²³⁶Նույնտեղում, մաս 4, հոդված 32

²³⁷Հոդված 37, «Հանրայինձառայությանմասին» ՀՀօրենք

²³⁸ՀՀՕրենքըԱԺԿանոնակարգ, հոդված

²³⁹Նույնտեղում, հոդված 6.2

²⁴⁰Նույնտեղում, հոդվածներ 9.1 և 9.2

²⁴¹Նույնտեղում, հոդվածներ 24.1-24.5 Էթիկայի հանձնաժողովիմասին

պատգամավորի լիազորություններն իրարեցման կարգը այն դեպքում երբ նախատեսված է Մա հմանադրության համատեղ ելույթի նպատակները:²⁴²

Այս նորըացումներով նախատեսված է թիկայի կանոնները վերաբերվում են նաև պատգամավորի կողմից իր լիազորություններին կատարմանը՝ նրա ամենօրյա գործունեությանը:²⁴³ Պատգամավորի թիկայի կանոններն են՝

- ա) հարգել օրենքը և ենթարկվել օրենքին.
- բ) հարգել հանրության բարոյական նորմերը.
- գ) պահպանել Ազգային ժողովին նրա հանձնաժողովների նիստերի անցկացման կարգը.
- դ) իր լիազորություններն իրականացնելիս չառաջնորդվել իր կամի իր հետ փոխկապակցված անձանց հանձնակա նշաններով.
- ե) չօգտագործել պատգամավորի պաշտոնի հեղինակությունը իշխանի կամ անկախ անձի.
- զ) իր գործունեության մասին պատգամավորի Ազգային ժողովին կատարված տարածական հարցաքննարկումներում և նրանք անհարգանքի ձևերով արմանը.
- է) ամենուրև ցանկացած գործունեության մեջ բաղվել ի սղր սկոբել պատգամավորին վայել վարքագիծ.
- ը) հարգալից վերաբերմունք ցուցաբերել քաղաքականը նդրի մախոսների, Ազգային ժողովում հարցերի քննարկման մասնակիցների, ինչպես նաև երկրային անձանց նկատմամբ, որոնց հետ պատգամավորը շփվում է իր լիազորություններն իրականացնելիս:

Նորըացումները նաև համարում են պատգամավորի շահերի բախումը:
Շահերի բախման սահմանումը նախատեսված է հոդված 6.2-ում: Համաձայն դրա՝
“Պատգամավորի կողմից իր կամի իր հետ փոխկապակցված անձանց հանձնակա նշաններով առաջնորդվելը նշանակում է օրենսդրական նախաձեռնության մեջ հանդես գալը կամ Ազգային ժողովի քննարկմանը որոշման նախագիծ ներկայացնելը,
Ազգային ժողովում շրջանառության մեջ դրված հարցի վերաբերյալ առաջարկություններ կայացնելը, ինչպես նաև Ազգային ժողովին, նրա հանձնաժողովներին, ենթահանձնաժողովներին նիստերում ելույթ ունենալը կամ քվեարկությանը մասնակցելը, որը թեև ինքնիստ ինչպես նաև, սակայն պատգամավորը տեղյակ է, որ այն հանգեցնում կամ նպաստում է կամ ողջամտորեն կարող է հանգեցնել կամ նպաստել նաև՝

- ա) իր կամի իր հետ փոխկապակցված անձի գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.
- բ) իր կամի իր հետ փոխկապակցված անձի նդամակցած ոչ առևտրային կազմակերպության գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.
- գ) իր կամի իր հետ փոխկապակցված անձի մասնակցության մեջ առևտրային կազմակերպության գույքային կամ իրավական դրության բարելավմանը.
- դ) իր հետ փոխկապակցված անձի նպաշտոնում նշանակմանը:”

²⁴² Նույն տեղում, հոդված 99.1
²⁴³ Նույն տեղում, հոդված 6.1

Այսխրթին սահմանում փցին արավորեն կատել, որառկան 4 տեսակի գործողություններ, երբ կարող է ծագել շահերի բախման հավանականություն: Այդ գործողություններն են

- ա) օրենսդրության նախաձեռնությունը
- բ) ԱԺ քննարկման ընթացքում նախագիծներ կայացնելը
- գ) ԱԺ-ում շրջանառության մեջ դրված հարվիվերաբերյալ առաջարկություններ կայացնելը
- դ) Ազգային ժողովի, նրա հանձնաժողովների, ենթահանձնաժողովների նիստերում ելույթ ունենալը կամ քվեարկության ըմբանակցելը

Նույն հոդվածը նաև սահմանում է բացառություններ վերոնշյալ շահերի բախման սահմանում փց: Համաձայն դրա. պատգամավորը չի առաջնորդվում իր կամ իր հետ փոխկապակցված հանձնական շահերով, էթենահանդես է գալիս Ազգային ժողովի հանձնաժողովի, խմբակցության կամ պատգամավորական խմբի հանուն փց, կամ տվյալ գործողությունը²⁴⁴

ա) վերաբերում է պետական սեփական ինքնակառավարման մարմինների, պետական կամ համայնքային շահեր տրային կազմակերպությունների, հիմնարկների կամ դրանց պաշտոնատարան ձևանց գործունեությանը.

բ) ունի համընդհանուր կիրառելիություն և անդրադառնում է հասարակությանը լայն շերտերի վրա, այնպես, որողջամտորեն չի կարող մեկնաբանվել որպես պատգամավորի կամ նրա հետ փոխկապակցված հանձնական շահերով առաջնորդվել.

գ) վերաբերում է պատգամավորի՝ օրենքով նախատեսված վարձատրությանը, պատգամավորական գործունեության հետ կապված ծախսերի փոխհատուցմանը կամ արտոնություններին:

Այստեղ վտանգը կայանում է նրանում, որ երբ պատգամավորը հանդես է գալիս հանձնաժողովի, խմբակցության կամ ԱԺ պատգամավորական խմբի հանուն փց, ապա նա չի դիտարկվում, որպես իր կամ իր հետ փոխկապակցված հանձնական շահերով առաջնորդվող: Լրացումը չի տրամադրում պատգամավորի նիստերի կապակցված հանձնահամանումը, այլ հղում է կատարում Հանրային ծառայության մասին օրենքում առկա սահմանմանը:²⁴⁵

Ազգային ժողովի նիստի, նրա հանձնաժողովների կամ ենթահանձնաժողովների նիստերի ընթացքում ծագող շահերի բախում ծագելու դեպքում պատգամավորը պետք է հանդես գա շահերի բախման մասին հայտարարության մեջ նաև պատգամավորի նիստում ելույթ ունենալը կամ քվեարկելը, եվերբնահանդես է գալիս օրենսդրական նախաձեռնությամբ, Ազգային ժողովի քննարկման ներկայացնում ընթացքում նախագիծ կամ Ազգային ժողովում շրջանառվող հացրիվերաբերյալ առաջարկություններ են ներկայացնում, ապա պատգամավորը պետք է ներկայացնի գրավոր հայտարարություն շահերի բնույթը փաստող համապատասխան փաստաթղթերի հետ միասին:²⁴⁶

ԱԺ նիստի ընթացքում պատգամավորը հանդես է գալիս շահերի բախման մասին հայտարարությամբ ԱԺ Կանոնակարգի օրենքի հոդված 56-ի 2-

²⁴⁴ Նույն տեղում
²⁴⁵ Նույն տեղում, մաս 2
²⁴⁶ Նույն տեղում, մաս 3

րդ պարբերության՝ զ՝ կետով նախատեսված կարգով:
Այս դեպքում պատգամավորը կարող է նաև հայտնել այն մասին,
որ ինքը հրաժարվում է մասնակցել ինդրոտոարկաքնվեարկությանը,
և իր բացակայությունը այս դեպքում համարվում է հարգելի:²⁴⁷

Խնդիրն այն է,
որ նշե՞լ կայի կանոններ ինչպես ստանահամար նշահերի քախման ինչպես ստանահամար սահմանված չեն սանկցիաներ: Երկուսն էլ լի տարկվում են,
որ պես պատգամավոր ինչպես գորություններ ի դադարեցման հիմք՝ համաձայն ԱԺԿ անոնակարգորենքի 12-րդ հոդվածին:

Մինչև թիկայի կանոններ ինչպես ստանահամար նշահերի քախման համար չկան սանկցիաներ, ապանույնը չէ նահամատեղելիության մասին սահմանադրական դրույթի ինչպես ստանահամար նշահերի պատգամ (Սահմանադրության հոդված 65): Այս դրույթի ինչպես ստանահամար նշահերի 12-րդ հոդվածին էր քոհիմք է հանդիսանում պատգամավոր ինչպես գորություններ ի դադարեցման համար:

Օրենքը նաև կատարել է լրացումներ անհամատեղելիության սահմանադրական դրույթի վերաբերյալ (Սահմանադրության հոդված 65): Համաձայն նոր լրացված հոդված 9.1-ի, գիտական, կրթական կամ ստեղծագործական աշխատանքը պարզելիս, ինչպես նաև ձեռնարկատիրական գործունեության, հղում է պետք կատարել Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 24-ին:²⁴⁸ Գիտական, կրթական կամ ստեղծագործական աշխատանքի համար վարձատրությունը չպետք է լինի ողջ ախտի չափից դուրս, այսինքն գումարորդ ձևավորվում է նմանորակավորումներուն եցող անձին, սակայն ով չի հանդիսանում պատգամավոր:²⁴⁹ Պատգամավորի պարտականությունները գերակայում են գիտական, կրթական կամ ստեղծագործական աշխատանքով զբաղվելուն և նոր անցով զբաղվելը չի կարող ի տարկվել, որ պես մեկ կանոնավոր նստաշրջանի ընթացքում քվեարկություններ ի կեսից ավելի ինքնագակայելու արդարություն:²⁵⁰

Համաձայն նոր ներդրված հոդված 9.2-ի, Պատգամավորը ներկայումս սահմանապատասխան ընտրական հանձնաժողովի որոշմանը նդունում իցի հետո՝ մեկամսվա ընթացքում, պատգամավորը պարտավոր է՝
ա) դուրս գալ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական հաշվառումից,
բ) դուրս գալ առևտրային կազմակերպությունից կամ դրական նահամատեղելիության մասին իր բաժնեմասնամբողջության մեջ ներկայումս արմազրային կառավարման,
գ) հրաժարվել առևտրային կազմակերպությունում ունեցած շահույթի հավատարմագրային կառավարումից,
դ) ազատվել պետական կամ ստեղծական ինքնակառավարման մարմիններում զբաղեցրած պաշտոններից,

²⁴⁷ Նույն տեղում, պարբերություն 2
²⁴⁸ Նույն տեղում, հոդված 9.1 (2)
²⁴⁹ Նույն տեղում, պարբերություն 4
²⁵⁰ Նույն տեղում, հոդված 9.1 (3) և (5)

ե) ազատվել վճարովի հիմունքներով աշխատանքից, Եթեդա
«Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 24-
րդ հոդվածի համաձայն չի համարվում գիտական,
մանկավարժական կամ ստեղծագործական աշխատանք:

ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 24.1-
ը կարգավորում է Էթիկայի հանձնաժողովի ձևավորումը:
Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանում,
ինչպես նաև կուրաքանչյուր հերթական նստաշրջանի առաջին չորս օրյան խստում խմբակցությո
ուններին երկայացմամբ կազմավորվում է Էթիկայի հանձնաժողով,
որը գործում է մինչև նույն գումարման Ազգային ժողովի հաջորդ Էթիկայի հանձնաժողովի կազմ
ավորումը:²⁵¹ Կազմը հաստատվում է Ազգային ժողովին ախազահի կողմից,
ինչպես նաև նախնական կում է հանձնաժողովին ախազահի նստեղակայվին:

Յուրաքանչյուր խմբակցություն իրավունք ունի Էթիկայի հանձնաժողովում առաջադրել նվազ
ագույնը մեկ պատգամավոր:
Եթե չընդդիմադիր խմբակցություններ չի թիվը հավասար չընդդիմադիր խմբակցություններ
ի թիվին, ապա Էթիկայի հանձնաժողովի կազմն ավելանում է լրացուցիչ անդամով
(անդամներով) հետևյալ կարգով. ա)
Եթե չընդդիմադիր խմբակցություններ չի ընդհանուր թիվը մեծ է ընդդիմադիր խմբակցությունն
եր ի ընդհանուր թիվից, ապա դրանց տարբերությունը կազմող տեղում (տեղերում)
մեկ կան լրացուցիչ անդամ հաջորդաբար առաջադրելու իրավունքը պատկանում է ընդդիմա
դիր խմբակցություններին. բ)
Եթե ընդդիմադիր խմբակցություններ չի ընդհանուր թիվը մեծ է չընդդիմադիր խմբակցությունն
եր ի ընդհանուր թիվից, ապա դրանց տարբերությունը կազմող տեղում (տեղերում)
մեկ կան լրացուցիչ անդամ հաջորդաբար առաջադրելու իրավունքը պատկանում է չընդդիմ
ադիր խմբակցություններին.

Լրացուցիչ անդամ (ներ) առաջադրվում է (են)
մինչև Էթիկայի հանձնաժողովում չընդդիմադիր ընդդիմադիր խմբակցություններին երկայ
ացուցիչ ներթիվի հավասարվելը: Լրացուցիչ անդամի (ների)
առաջադրման հաջորդականությունը որոշվում է ըստ նրա (նրանց)՝
առաջադրման իրավունք ունեցող խմբակցություններ ի թիվի՝ մեծաթվից փոքրաթիվ:

Էթիկայի հանձնաժողովին ախազահի նստեղակայվող նշանակվում է Էթիկայի հանձնաժողովի ա
նդամներ ի թիվից՝ խմբակցություններ ի առաջադրմամբ:
Էթիկայի հանձնաժողովին ախազահի ու ընդհանուր թիվը կազմող երկու իրավունքը պատկ
անում է ամենից մեծ ընդդիմադիր ընդդիմադիր խմբակցություններին:

Եթե Էթիկայի հանձնաժողովին ախազահի պաշտոնը գրադեցնում է ամենից մեծ չընդդիմադիր
րկու սակցության ներկայացուցիչը,
ապա հանձնաժողովին ախազահի նստեղակայվող պաշտոնի գրադեցման իրավունքը պատկանու
մ է ընդդիմադիր խմբակցության ընդհանուր կարգով:
Խմբակցություններ ի իրավունք ունեն Էթիկայի հանձնաժողովում իրենց ներկայացուցիչներ ի
փոփոխման իրավունք:

²⁵¹ Նույն տեղում, հոդված 24.1

Հանձնաժողովուն իքսարտուղարություն, որը բաղկացած է 1 քարտուղարից և 1 գործավարից:²⁵² Էթիկայի հանձնաժողովի քարտուղարը և գործավարը (օգնականը) աշխատանքի են ներդրում մեկնազատվում Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական և առաջնության մասին օրենսդրությանը համապատասխան:²⁵³

Էթիկայի հանձնաժողովի րավասությունները սահմանված են հոդված 24.2-ում:
Համաձայն այդ հոդվածի Հանձնաժողովն ներդրում է որոշումներ և եզրակացություններ:
Որոշումները վերաբերում են երկու դեպքերի:²⁵⁴

1. Պատգամավորի կողմից էթիկայի կանոնների խախտմանը
2. Պատգամավորի կողմից շահերի բախման մասին հայտարարությամբ հանդես չգալուն:

Եզրակացություններն առնչվում են 3 դեպքերի.

1. Սահմանադրության 65-րդ հոդվածով սահմանված սահմանափակումների պատգամավորի կողմից խախտմանը (սահմանափակում է միակ փաստաթղթի օրինակը, որը ներկայացվում է ԱԺ քննարկման համար)
2. Պատգամավորի ներքին ադրամեզրակացություն առիթով կողմից նշված աշխատանքի համատեղելիությանը Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 24-ին
3. Պատգամավորի ներքին ադրամեզրակացություն առաջատգամավորի կողմից նշված հարցի վերաբերյալ շահերի բախման հայտարարությամբ հանդես գալու կարիքի առկայության վերաբերյալ:

Հանձնաժողովն ունի լազյն լիազորություններ, ինչպես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից, կազմակերպություններից, կառույցներից և դրանց հանրային պաշտոնեաներից²⁵⁵ փաստաթղթերի ձեռքբերումը, պահանջել նրանցից իրականացնել ստուգումներ, ումասնասիրություններ և փորձագիտական հետազոտություններ (բացառությամբ դատարաններից, դատավորներից և դատախազներից)²⁵⁶ և ազատորեն այցելել ցանկացած պետական կամ տեղական ինքնակառավարման կազմակերպություն կամ հիմնարկ և ծանոթանալ ցանկացած փաստաթղթի կամ նյութի կապված Հանձնաժողովում քննարկվող հարցի ուսամնասիրության հետ:²⁵⁷

Յուրաքանչյուր ոք կարող է դիմել Հանձնաժողովին այն դեպքերի համար որոնք վերաբերվում են համատեղելիության սահմանադրական դրույթի խախտմանը (հոդված 65), էթիկայի կանոններին (ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 6.1 (2)) և շահերի բախման

²⁵² Նույն տեղում, հոդված 24.5 (1)

²⁵³ Նույն տեղում, հոդված 24.5 (2)

²⁵⁴ Նույն տեղում, հոդված 24.2

²⁵⁵ Նույն տեղում, մաս 2

²⁵⁶ Նույն տեղում

²⁵⁷ Նույն տեղում, մաս 4: Այն դեպքում, երբ տեղեկատվությունը պարունակում է գաղտնիքներ, ինչպես օրինակ պետական, առևտրային, ծառայողական կամ օրենքի կողմից պաշտպանվող ցանկացած այլ գաղտնիք, ապա Հանձնաժողովի անդամները կարող են ծանոթանալ մանտեղեկատվության հետ համաձայն օրենքի կողմից սահմանված կարգին

վերաբերյալ հայտարարությամբ հանդես չգալուն (ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 6.2 (3)):²⁵⁸

Դիմումը ստանալուց հետո 10 օրվա ընթացքում Հանձնաժողովը որոշում է արդյոք սկսել հարցի քննարկումը թե ոչ²⁵⁹, և երկու դեպքում էլ 3 օրյա ժամկետում Հանձնաժողովի քարտուղարությունն ուղարկում է ծանուցում և դիմորդին և դիմումի մեջ նշված պատգամավորին:²⁶⁰ Քննարկման ժամկետը պետք է լինի 30 օր: Այնուամենայնիվ, եթե առկա է անհրաժեշտություն հավաքելու լրացուցիչ տեղեկատվություն կամ փաստաթղթեր և եթե անհնարին է ըստ էության որոշում ընդունելու կամ երզրակացություն տրամադրելը մնացած ժամկետում, ապա ժամկետը կատրղ է երկարաձգվել մինչև 20 օրով:²⁶¹

Նույն հոդվածը նաև նախատեսում է դեպքեր, երբ քննությունը պետք է կասեցվի: Կան միայն 2 դեպքեր երբ քննությունը պետք է կասեցվի²⁶².

1. անհնարին է տվյալ հարցի վերաբերյալ էթիկայի հանձնաժողովի որոշման կամ եզրակացության ընդունումը մինչև սահմանադրական, վարչական, քաղաքացիական կամ քրեական նյութաբանական կարգով քննվող գործով որոշում (դատականակտ) կայացնելը.
2. էթիկայի հանձնաժողովի ուսումնասիրության ընթացքում հիայտեն գալիս հանցագործության հատկանիշներ:

Հանցագործության հատկանիշներ ի հայտ գալու դեպքում, Հանձնաժողովը կասեցնում է քննությունը և էթիկայի հանձնաժողովի քարտուղարը 24 ժամվա ընթացքում հարցին առնչվող բոլոր նյութերն ուղարկում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազին:

Հանձնաժողովի նիստերը դոնփակ են, բացառությամբ այն դեպքերի երբ դիմումի մեջ նշված պատգամավորն առաջարկում է անցկացնել բաց նիստ: ²⁶³ Մինչ վերջնական որոշում կամ եզրակացություն ընդունելը, դիմումի առարկան ենթակա չէ բացահայտման:²⁶⁴ Էթիկայի հանձնաժողովի նախագահը էթիկայի հանձնաժողովի որոշումն է ըրնեզրակացությունները հրապարակում է Ազգային ժողովի հերթական նստաշրջանի առաջ իկաչորս օրյան նիստերում, որից հետո դրանք տեղադրվում են Ազգային ժողովի նիստերնետային կայքում:²⁶⁵

Մեկ այլ լրացված հոդված է 99.1-ը, որը նախատեսում է պատգամավորի լիազորությունների դադարեցման կարգը Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի խախտման համար (պատմագամավորի անհամատեղելիության մասին դրույթը): Համաձայն դրա, եթե էթիկայի հանձնաժողովը քննության արդյունքում ընդունում է եզրակացություն առ այն որ պատմագամավորը խախտել է Սահմանադրության 65-րդ հոդվածը, ապա 24 ժամվա

²⁵⁸ Նույն տեղում, հոդված 24.3

²⁵⁹ Նույն տեղում, մաս 4

²⁶⁰ Նույն տեղում, մաս 6

²⁶¹ Նույն տեղում, մաս 7

²⁶² Նույն տեղում, մաս 8

²⁶³ Նույն տեղում, հոդված 24.4

²⁶⁴ Նույն տեղում, հոդված 24.4 (1) (Ժ)

²⁶⁵ Նույն տեղում, մաս 3

ընթացքում այն ուղարկվում է ԱԺ Նախագահին:²⁶⁶ Այնուհետև, Հանձնաժողովի եզրակացությունը ընդգրկվում է ԱԺ կանոնավոր նստաշրջանի օրակարգ և առաջիկա քառօրյա նիստերի օրակարգում և քննարկվում է արտահերթ: Հանձնաժողովի եզրակացությունը քննարկվում է ԱԺ-ում, որտեղ որպես հիմնական զեկուցող է հանդես այդ նպատակով Հանձնաժողովի կողմից լիազորված անդամը, իսկ եզրակացությունում նշված պատգամավորը (կամ նրա կողմից լիազորված մեկ այլ պատգամավոր) կարող է հանդես գալ որպես հարակից զեկուցող: Քննարկման ավարտին Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի խախտված լինելու հանգամանքը դրվում է քվեարկության: Այս հարցի մասին որոշումը ԱԺ-ի կողմից ընդունվում է գաղտնի քվեարկությամբ՝ քվեարկությանը մասնակցող պատգամավորների մեծամասնությամբ, պայմանավոր որ պատմգամավորների ընդհանուր քանակի կեսից ավելին մասնակցել է քվեարկությանը: Այն դեպքում երբ ստացվում է անհրաժեշտ քվեներ հոդված 65-ի խախտման մասին, ապա կազմվում է պատգամավորի լիազորությունների դադարման մասին արձանագրություն: Արձանագրությունը պետք է ստորագրվի ԱԺ Նախագահի կողմից, ով պետք է այն ուղարկի Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով 5 օրյա ժամկետում:

Ընդհանուրառոմամբ,

Հանրային ծառայության մասին օրենքի ընդունումը հնարավոր դարձրեց խորհրդարանի օրինակավորության միջառքի նդիրների անրադարձը,

ինչը նախկինում չէր կատարվել կամ կատարվել է շատ թերի: Այս խնդիրներից է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հիմնական կանոնները, որոնք ընդգրկում են ԱԺ պատգամավորներին, նրանց հետաշխատանքային կարգավորումներին, նվերների ընդունման կանոնները, գույքի և եկամուտների հայտարարագրերի ստուգման առավել իրատեսական մեխանիզմները և այլն: Միննույն ժամանակ, նշված օրենքը չի կարգավորում խորհրդարանի օրինակավորության շատ կողմեր, որոնց մասին անդրադարձ կկատարվի ԱԺ կանոնակարգ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ ընդունելու միջոցով:

Սա

լրջորեն

ենդացում է խորհրդարանականների օրինակավորության հանդեպ անկախ վերահսկողությունը: Օրենքը զերծ չէ միջառքերություններից, որոնց թվի նդասվում, օրինակ, նվերների ստացման դեպքում դրանց հայտարարագրելու սանկցիաների մեխանիզմների բացակայությունը,

և կամ գույքի և եկամուտների հայտարարագրերի ներկայացման պարտականությունները և երկուսն էլ ազգականների շրջանակի սահմանափակումները:

Օրինակավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված պատգամավորների օրինակավորությունը:

²⁶⁶ Նույն տեղում, հոդված 99.1

Ինչպես նշում է ՏՀԶԿ-ն, «... Սակարծես ամենից ամեն տահոգության խնդիրն է, որին Հայաստանը պետք է անդրադառնա... Եվ նախկին ներկայարգավորումների գործադրումը մնում է հանգուցալուծային:

Մոնիտորինգային խումբը շատ քննադատություններ լսեց քաղաքական գործիչներին հերքելիք ախման մասին, ովքեր պաշտպանում են իրենց բիզնես շահերը և պրոմենայն պիսիկյանքով, որը չի կարող հիմնավորվել, մինչդեռ պաշտոնապես մինչ այդ դառույլատրված չէր: Մնում է տեսնել,

թե արդյոք նոր կարգավորումները կգործադրվեն ավելի արդյունավետ կերպով».²⁶⁷ Խնդիրն այն քան հիմնավորված է,

որ անգամ վարչապետն իր հարցազրույցներին ցուցում է անաչել փաստը նշել, որ պետք է բայլեր ձեռնարկվեն՝ ապահովելու, որ պետք է սոցիալական անհիք, ովքեր զբաղվում են բիզնեսով, չդառնան պատգամավոր:²⁶⁸ Օրինակ՝ կոալիցիոն «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության նախագահ Գագիկ Օստուկյանը, ով ԱԺ պատգամավոր է,

միաժամանակ հանդիսանում է ամենից հայտնի հարուստ գործարարներից մեկը Հայաստանում: Ի պատասխան «Հետքoline»-ի լրագրողի հարցին, թե արդյոք այս փաստը չի խախտում Սահմանադրությունը,

վերջինիս ամալոք արտուղար Խաչիկ Գալստանը նշել էր, որ դա ձեռներեցների, որ պետ Հայաստանի քաղաքացիների, անքակտելի քաղաքական իրավունքներ: Իրում նա նշել էր, որ 2003 թ.-ից կսած Գագիկ Օստուկյանի բիզնեսը կառավարվում է «Մուլտի Գրուպ» կոնցեռնի միջոցով, և ինքը, որ պետ պատգամավոր, գործում է ՀՀ Սահմանադրության ըհամապատասխան:²⁶⁹

Դերակատարում

Գործադիր իշխանության հանդեպ վերահսկողություն

Որքանո՞վ է խորհրդարանը իրականացնում արդյունավետ վերահսկողություն գործադիր իշխանության նկատմամբ:

²⁶⁷ Տես ՏՀԶԿ, էջեր 68-69

²⁶⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://aravot.am/old/am/articles/politics/87347/view>

²⁶⁹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/print/3338/>

Սահմանադրությունը սահմանում է անհրաժեշտությանդեպքում ժամանակավոր (ad hoc) հանձնաժողովների ստեղծմանն գործունեության հնարավորություն՝ առանձին օրենքների և խազժերի և խնականքնարկման համար, ինչպես նաև որոշակի հարցերի, իրադարձությունների կամ փաստերի շուրջ զբաղակալությունների և տեղեկանքների պատրաստմանն ներկայացման համար:²⁷⁰ Ժամանակավոր հանձնաժողովների ստեղծմանն գործունեությանը թացակարգերը սահմանված են ԱԺ կանոնակարգ օրենքով:²⁷¹ Ժամանակավոր հանձնաժողովների լիազորությունները՝ իմասնավոր ինրանց իրավունքը համապատասխան պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ցպահանջել և ստանալ անհրաժեշտ փաստաթղթեր, սահմանվում է նման հանձնաժողովներ ստեղծելու մասին ԱԺ համապատասխան որոշմամբ: Ժամանակավոր հանձնաժողովների ստեղծմանն գործունեության միջոցով ԱԺ-ն կարող է (և իրականում այն միջանիան գամվարվել է այդպես) ուսումնասիրել (բայց ոչ Արևմուտքում հայտնի խորհրդարանական հետաքննությունների իմաստով) գործադիր իշխանության գործողությունները:²⁷² Իր խնդիրների իրականացումից հետո ժամանակավոր հանձնաժողովը պատրաստում է զեկույց, որը քննարկվում է նիստում, և այս զեկույցի և քննարկումների հիման վրա ԱԺ-ն ընդունում է իր պաշտոնական որոշումը:²⁷³ Այնուամենայնիվ, ժամանակավոր հանձնաժողովը չունի հետաքննչական գործառնություններ, որը թուլացնում է իր վերահսկողական գործառնությունը: Մեկ այլ գործոն ինչը թուլացնում է ժամանակավոր հանձնաժողովի վերահսկման գործառնությունը, ԱԺ-ի կողմից այն մարմինների կամ պաշտոնյաների հանդեպ, ովքեր, համաձայն ժամանակավոր հանձնաժողովի զեկույցի, կասկածվում են խախտման մեջ, քրեական կամ վարչական պատասխանատվության վարույթի հարուցման լիազորության բացակայությունն է, չնայած պրակտիկայում իրավապահ մարմինները սովորաբար հարուցում են նման հետաքննություններ: Նշված գործոնները, ինչպես նաև

²⁷⁰ Հոդված 73, ՀՀ Սահմանադրություն

²⁷¹ Հոդված 22, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք

²⁷² Նման օրինակ էր

2003 թ.-ի սեպտեմբերի

10-

ին Օտարերկրյա պետություններից միջազգային կազմակերպություններից ստացված փոխառությունների, վարկերի,

դրամաշնորհների և մարդասիրական օգնությունների օգտագործման արդյունավետությունն ուսումնասիրող Ազգային ժողովի ժամանակավոր հանձնաժողովի ստեղծումը (ԱԺՆ-014-3 որոշում, 10.09.2003 թ., հրապարակված ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագրում 2003/49(284) 01.10.03):

Այս հանձնաժողովը քննում էր համապատասխան գործադիր մարմինների գործողությունները որոշումները կապված Կառավարության կողմից ստացված վերոնշյալ վարկերի, փոխառությունների,

դրամաշնորհների և մարդասիրական օգնության հետ

²⁷³ Հոդված 22, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք

Ժամանակավոր հանձնաժողովների ստեղծման փորձը, երբ նմանօրինակ հանձնաժողովները ստեղծվել են, որպես կանոն, քաղաքականնպատակահարմարությունիցելնելով, պայմանավորված տվյալ պահիքաղաքականիրադրությամբ, շատփորձագետներիհիմքետալիսպնդելու, որ ԱԺ Ժամանակավոր հանձնաժողովներն իրականում գործադիրիշխանությաննկատմամբվերահսկողությանգործառույթչենիրականացնում:²⁷⁴

Խորհրդարանիգործադիրիշխանությաննկատմամբվերահսկողության` Սահմանադրությամբընձեռնվածայլգործիքներիցենկառավարությանծրագրիհաստատումը, կառավարությանը հարցերուղելու` ԱԺպատգամավորներիև հարցապնդումներով դիմելու` խմբակցություններիևպատգամավորականխմբերի իրավունքը: Իր ձևավորումից հետո, համաձայն Սահմանադրության,²⁷⁵ 20 օրվա ընթացքում կառավարությունը հաստատման համար ԱԺ է ներկայացնում իր ծրագիրը, և այն ներկայացնելուց հետո 5 օրվա ընթացքում ԱԺ-ն քվեարկում է դրա վերաբերյալ: Ծրագիրըհաստատվումէքվեարկությամբ` պարզմեծամասնությամբ: ՄիննույնԺամանակ, Սահմանադրությունըսահմանումէ, որեթեերկուամսվաընթացքումԱԺ-նհավանությունչիտալիսկառավարությանծրագրին, ապաՀանրապետությանՆախագահըարձակումէԱԺ-ն:²⁷⁶Այս կարգավորումները բխում են մեկ այլ սահմանադրական սկզբունքից (հիմնված կիսանախագահական կառավարման համակարգի տրամաբանության վրա), երբ Նախագահը, ով նշանակում է կառավարությանը, պետք է այդ նշանակումները կատարի` հիմնվելով ԱԺ-ում քաղաքական ուժերի ներկայացվածության վրա, այսինքն` կառավարությունը պետք է վայելի խորհրդարանի մեծամասնության վստահությունը:²⁷⁷ Որպես դրա հետևանք, կառավարությունը ավտոմատ կերպով ստանում է ԱԺ-ում խորհրդարանական մեծամասնության աջակցությունը, ինչը իր ծրագրի անցկացումը վեր է ածում զուտ ձևականության, ինչն իր հերթին նշանակում է, որ վերոնշյալ հաստատման վերահսկողականկողմը, ըստ էության, վերանում է: Մեկ այլ գործոն, որը թուլացնում է ծրագրի հաստատման ընթացակարգի վերահսկողական գործառույթը, կայանում է

²⁷⁴ ՀայաստանիՀանրապետությանՍահմանադրությանմեկնաբանություններ, էջ 760

²⁷⁵ Հոդված 74, ՀՀՍահմանադրություն

²⁷⁶ Նույնտեղում, հոդված 74.1

²⁷⁷ Նույնտեղում, կետ 4, հոդված 55

նրանում, որ Սահմանադրությունը չի թույլատրում պատգամավորներին լրացնել կամ փոփոխության ենթարկել ծրագիրը:

Համաձայն Սահմանադրության՝ պատգամավորները կարող են գրավոր և բանավոր հարցերով, իսկ խմբակցությունները և պատգամավորական խմբերը՝ գրավոր հարցապնդումներով դիմել Կառավարությանը:²⁷⁸ Միջազգային պրակտիկայում այսգործիքները իտարկվում են որպես խորհրդարանի կողմից գործադիր իշխանության հանդեպ վերահսկողության արդյունավետ միջոցներ:

Յուրաքանչյուր պատգամավոր մեկ ամսվա ընթացքում կարող է ներկայացնել միայն մեկ գրավոր և մեկ բանավոր հարց:²⁷⁹ Յուրաքանչյուր խմբակցություն կամ պատգամավորական խումբ մեկն ստաշրջանի ընթացքում կառավարությանը հարցապնդումով կարող է դիմել մեկ անգամ:²⁸⁰ Չնայած Սահմանադրությունը

չի լիազորում պատգամավորներին հարցումներով կառավարությանը դիմելը, սակայն նման լիազորությունն ախտեսված է Աժկանոնակարգորենքով:²⁸¹ Այնուամենայնիվ, ինչպես իրավական փորձագետներն են նշում,²⁸² այն փաստը, որ հարցապնդումներ իցիխող Աժ համապատասխանորոշումները պետք է պարունակեն միայն առաջարկություններ գործադիր իշխանության համապատասխան այն արմնին, որին հարցապնդումը ուղված է եղել,²⁸³ որը (Աժ որոշումները) չի կարող իտարկվել որպես իրի բանացումը գործադիր արմնին պարտավորեցնող պարտադիր բանականակտ, և հետևաբար ոչ մի իրավական հետևանքի չհանգեցնող, ապա հարցապնդման ինստիտուտը, որպես օրենսդիր իշխանության վերահսկողության միջոց, կորցնում է իր կարևորությունը: Նույնը ճշմարիտ է պատգամավորների հարցումների առումով: Ընդհանրապես, խորհրդարանի գործադիր իշխանության հանդեպ վերահսկողության հետ կապված խնդիրները որոշ առումով ծագում են այն փաստից, որ

²⁷⁸ Հոդված 80, ՀՀ Սահմանադրություն. Հոդված 5, 105 և 105.1, Աժկանոնակարգորենքի. Կարգավորում են հարցերի հարցապնդումներին ներկայացման կարգերը, դրանց Աժ-ում քննարկումը և Աժ համապատասխանորոշումներին նույնումը: Մասնավորապես, հոդված 105.3-ը սահմանում է,

որ հերթական ստաշրջանի չորս օրյան իստերի յուրաքանչյուր չորեքշաբթի օրվա ընթացքին իստում վարչապետը և կառավարության անդամները պատասխանում են պատգամավորների հարցերին:

²⁷⁹ Հոդված 105, Աժկանոնակարգորենք

²⁸⁰ Նույն տեղում, հոդված 105.1

²⁸¹ Նույն տեղում, հոդված 5

²⁸² Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 769

²⁸³ Մաս 5, հոդված 105.1, Աժկանոնակարգորենք

ոչ Սահմանադրությունը և ոչ էլ ԱԺ կանոնակարգ օրենքը հստակ կերպով չեն սահմանում մանվերահսկողության հայեցակարգը:

Համաձայն Սահմանադրության՝ ԱԺ-ն հաստատում է Կառավարության կողմից ներկայացված բյուջեն:²⁸⁴ Սահմանադրության նույն հոդվածը սահմանում է, որ բյուջեի նախագծի քննարկման և ընդունման կարգը սահմանվում է օրենքով:²⁸⁵ Սահմանադրությունը նաև սահմանում է, որ կառավարությունը բյուջեի նախագիծը ԱԺ է ներկայացնում բյուջետային տարին (հունվարի 1) սկսվելուց առնվազն 90 օր առաջ:²⁸⁶ Սահմանադրության մեկ այլ հոդվածով,²⁸⁷ ԱԺ-ն լիազորված է վերահսկել բյուջեի կատարումը և ՀՀ վերահսկիչ պալատի եզրակացության առկայությամբ քննարկել և հաստատել կառավարության կողմից ներկայացված պետական բյուջեի կատարման մասին տարեկան հաշվետվությունը:²⁸⁸ Եվ վերջում, յուրաքանչյուր եռամսյակի ավարտից հետո՝ 40 օրվա ընթացքում, կառավարությունն ԱԺ-ին տեղեկանք է ներկայացնում բյուջեի կատարման ընթացքի մասին:²⁸⁹

ԱԺ-ն իրավունք չունի ստուգելու գործադիր պաշտոնների նշանակումները, և դրանց զբաղեցնողներին կանչել պատասխանատվության: Մինև նույն ժամանակ, Սահմանադրությունը ԱԺ-ին լիազորում է պաշտոնանկ անել Հանրապետության Նախագահին պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար:²⁹⁰ Այնուամենայնիվ, ընթացակարգը երկարատև է և բարդ: Առաջին հերթին, ԱԺ-ն պետք է պարզ մեծամասնությամբ քվեարկի և կայացնի որոշում Սահմանադրական դատարան դիմելու մասին: Դրանից հետո Սահմանադրական դատարանը պետք է լուծի այդ հարցը: Եթե որոշումը լինի դրական, ապա ԱԺ-ն պետք է մեկ անգամ ևս քննարկի պաշտոնանկության վերաբերյալ, բայց այս անգամ պաշտոնանկության մասին որոշումը պետք է կայացվի ձայների որակական մեծամասնությամբ (նվազագույնը երկու երրորդը):

²⁸⁴ Հոդված 76, ՀՀ Սահմանադրություն

²⁸⁵ Գլուխ 10 (հոդված 79-86), ԱԺ կանոնակարգ օրենք. կարգավորում է բյուջեի նախագծի քննարկումը ընդունումը

²⁸⁶ Հոդված 90, ՀՀ Սահմանադրություն

²⁸⁷ *Նույն տեղում*, հոդված 77

²⁸⁸ Գլուխ 11 (հոդված 87-89), ԱԺ կանոնակարգ օրենք. կարգավորում է բյուջեի կատարողականի տարեկան զեկույցի քննարկումը

²⁸⁹ Հոդված 86, ԱԺ կանոնակարգ օրենք

²⁹⁰ Հոդված 57, ՀՀ Սահմանադրություն

Սահմանադրությունը նաև ԱԺ-ին լիազորում է անվստահություն (պարզ մեծամասնությամբ) հայտնել (բացառությամբ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ) կառավարությանը:²⁹¹ Սահմանադրության նույն հոդվածով անվստահություն հայտնելու

որոշումը պետք է ներկայացվի կամ Հանրապետության Նախագահի կամ առնվազն ԱԺ պատգամավորների մեկ երրորդի կողմից:

Համաձայն Սահմանադրության՝ ԱԺ-ն

Մարդու իրավունքների պաշտպանին ընտրում է պատգամավորների ընդհանուր ժողովը՝ հայտնելով իր առնվազն երեքինը երրորդով՝ վեց տարի ժամկետով:²⁹² Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ ԱԺ-ն նաև նշանակում է Վերահսկիչ պալատին՝ 6
տարի ժամկետով և չավելի,

քան մեկ անգամ վերանշանակվելու իրավունքով:²⁹³ ԿՀ նշեց, որ ընտրվում է իրանդամների կողմից նշանակվում է Նախագահի հրամանագրով (տես ավելին *Ընտրությունների կառավարման մարմին* սյունի գլխում): Խորհրդարանի միջոցով գործադիր իշխանության կողմից պետական գնումները մոնիտորինգի ենթարկելու մասին ուղղակի և բացահայտ հսկման մեխանիզմներ չկան: Այնուամենայնիվ, ԱԺ-ն կարող է անուղղակիորեն մոնիտորինգի ենթարկել պետական գնումները՝

բյուջեի ընդունման և կատարման վերահսկողության սահմանադրական լիազորության միջոցով:²⁹⁴ Մասնավորապես, ըստ Սահմանադրության նույն հոդվածի, ԱԺ-ն քննարկում և հաստատում է բյուջեի կատարման մասին կառավարության տարեկան հաշվետվությունը միայն Վերահսկիչ պալատի եզրակացության առկայության դեպքում, որը իրավունք ունի նաև գնումները ենթարկել աուդիտի:

Ինչպես նշվել է վաղեկույցի «Անկախություն» բաժնում,
Ազգային ժողովը լիարժեք չի իրականացնում գնումների և հակակշիռների իր լիազորությունները: Ֆրիբուրգի համալսարանի ցրոկտոր՝ Նիկոլ Գալինը գրում է.

«Համեմատաձև նախագահի լիազորություններին, այլքադաքական կառույցները մնում են թույլ (մասնավորապես՝ խորհրդարանը):

Վարչապետը վայելում է համեմատորեն փոքր իշխանություն: Տեսականորեն,

²⁹¹ Նույն տեղում, հոդված 84
²⁹² Նույն տեղում, հոդված 83.1
²⁹³ Նույն տեղում, հոդված 83.4
²⁹⁴ Նույն տեղում, հոդված 77

այնուամենայնիվ, նրանք պետք է չին են կարևոր քաղաքական խաղացողներ, քանի որ Հայաստանն ունի կիսանախագահական համակարգ: Կուսակցությունները, բացառությամբ ազգային հռետորաբանության, քիչ քանուն են առաջարկել ունկարող են դիտարկվել որպես անձնական կարիքների և շխանությանն ապահովման համար ոչ պաշտոնական միավորումներ»:²⁹⁵ Անհատի տագնապը տողի այս հարարությունը հիմնավորվում է ԵԽԽՎ-ի կողմից.

«10. Խորհրդարանն էր հարդյունավետությունը մեծապես հանդիսանում է իրենց ներկայացուցչությանն ստարբեր քաղաքականության միջոցով սերկիտություն հարթակ ծառայելու ունակության հետևանք: Ցավոք սրտի, միջարքեր կրներում էր կիտությունը վտանգված է տարբեր պատճառներով.

Նրանց իցորոշներում խորհրդարանները մենաշնորհի վաճեն սահմանափակ քանակի քաղաքականության էր կողմից (Ադրբեջան, Հայաստան, Ռուսաստանի Դաշնություն, Վրաստան) և/կամ ընդդիմությունը շատ թույլ է կամ մասնատված (Ադրբեջան, Ռուսաստանի Դաշնություն, Վրաստան): 19.3.

Կապված գործադիր զործողություններին հանդեպ խորհրդարանական վերահսկողությանն խորհրդարան էր կարողություններին ուժեղացման հետ: 19.3.1. Հայաստանի, Ադրբեջանի, Վրաստանի, Ռուսաստանի Դաշնությանն Ուկրաինայի խորհրդարանները վերանայ են իրենց օրենսդրությունները գործադիր զործողություններին հանդեպ իրենց խորհրդարանական վերահսկողությանը երի ուժեղացմանն պատակով»:²⁹⁶

Վերջին չորս տարիներին ընթացքում միակ ձևավորված հետաքննող հանձնաժողովը 2008 թ.-ի մարտի 1-ին դեպքերը հետաքննող հանձնաժողով են: Հանձնաժողովի աշխատանքը շատ սրբանկատորեն դիտարկվել է վրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի կողմից: Վերջինս իր 1837 (2011) բանաձևում նշում է. «2. Վեհաժողովը ի գիտություն է ընդունում Ազգային ժողովի ժամանակավոր խորհրդարանական հետաքննող հանձնաժողովի գեկույցը ն գտնում է, որ, ի հեճուկ միջարքերություններին, նրա առաջարկությունները կարող են լինել ադեկվատ հիմք՝ 2008 թ.-ի մարտի դեպքերի հիմքում ընկած պատճառներին անրադատն ալու համար նման օրինակի րավիճակներին կրկնությունը ապագայում կանխարգելելու համար: 3. Վեհաժողովը կրկնում է

²⁹⁵Տես հետևյալ հղմամբ http://cria-online.org/10_3.html
²⁹⁶Տես հետևյալ հղմամբ <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc10/EDOC12275.htm>

մահերի հառնչության մրքննության արդյունքների հրատարակության առնչությամբ հրատարակված հոդվածները:

Այդիս կապատ ճառով այնուհետև նույն մեջայաստանի Նախագահի կողմից վերջին ամիսներին տրված նորացված ազդակը...»²⁹⁷

Հաշվառան էլով քաղաքական ներկայի ճակը՝ կարելի է պնդել որ խորհրդարանի վերահսկողական գործառույթը չի կարող դիտարկվել որպես արդյունավետ՝ պարզապես գործադիրից հրկախվածության պատճառով:

Իրավական բարեփոխումներ

Որքանո՞վ է օրենսդիրի շխանությունը առաջնայնություն տալիս կոռուպցիայի դեմ պայքարին և կառավարմանը՝ որպես երկրի կարևոր խնդիրներ:

Գնահատելու համար բերքանով օրենսդիրի շխանությունը առաջնայնություն տալիս կոռուպցիայի դեմ պայքարին և կառավարմանը, ապա որպես ցուցիչ կարող էլինել ԱԺ կողմից ընդունված օրենքների այնքանակը, որոնք ընդգրկվել են 2009-2012 Հակակոռուպցիոն ծրագրի միջոցառումների ծրագրում: 2011 թ. դեկտեմբերի 29-ին Հայաստանի կառավարությունը վերջապես հրվերկայքի համապատասխան էջում հրապարակեց (նշված Միջոցառումների ծրագրի 2009 թ. դեկտեմբերի 3-ի ուժի մեջ մտնելու պահից) վերառաջին անգամ) հակակոռուպցիոն ռազմավարության 2009-2012 թթ.-ի միջոցառումների ծրագրի 2010 թ. արդյունքների վերաբերյալ մոնիտորինգի հաշվետվությունը (տես միայն հայերենով <http://www.gov.am/files/docs/914.pdf>) և հակակոռուպցիոն ռազմավարության 2009-2012 թթ.-ի միջոցառումների ծրագրի 2011 թ. առաջին կիսամյակի արդյունքների վերաբերյալ մոնիտորինգի հաշվետվությունը (տես միայն հայերենով <http://www.gov.am/files/docs/915.pdf>):

Համաձայն այս հաշվետվությունների՝ ԱԺ-ն 2010 թ. հունվարի 1-ից 2011 թ. հունիսի 30-ը ընկած ժամանակահատվածում ընդունել է 3 նոր օրենք և 1 օրենսգիրք, ինչպես նաև

²⁹⁷Տես հետևյալ հղմամբ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/ERES1837.htm>

կատարել է փոփոխություններ և լրացումներ 8 օրենքներում և օրենսգրքերում, որոնք նախատեսված են Միջոցառումների ծրագրով:²⁹⁸ Նոր օրենքներն էին. Ներքին աուդիտի մասին (ուժի մեջ է մտել 2011 թ. փետրվարի 5-ին), Գնումների մասին (ուժի մեջ է մտել 2011 թ. հունվարի 1-ին) և Հանրային ծառայության մասին օրենքները (ուժի մեջ կմտնի 2012 թ. հունվարի 1-ին): Նաև ԱԺ-ն ընդունել է նոր Ընտրական օրենսգիրքը, որն ուժի մեջ է մտել 2011 թ. հունիսի 26-ին: ԱԺ-ն նաև կատարել է փոփոխություններ և լրացումներ Մաքսային օրենսգրքում, Քրեական օրենսգրքում (երկու անգամ), Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքում, Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին օրենքում, հին Ընտրական օրենսգրքում, Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին և Դատախազության մասին օրենքներում: Համաձայն Միջոցառումների ծրագրի՝ այս իրավական ակտերից յուրաքանչյուրը միտված է հասնելու որոշակի հակակոռուպցիոն նպատակների: Մասնավորապես, Ներքին աուդիտի մասին օրենքը կկատարելագործի աուդիտային պլանավորման և հաշվետվության որակը՝ ֆինանսական և վարչական համապատասխանության և արդյունավետության աուդիտի, ինչպես նաև ռիսկերի գնահատման մեթոդոլոգիաների և ընթացակարգերի միջոցով: Գնումների մասին նոր օրենքը, իրապակենտրացվածության միջոցով, կբարձրացնի հայկական պետական գնումների համակարգի թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունը և օրինավորությունը, որը կբարձրացնի պետական կառույցների դերակատարությունը և կարողությունները (Գնումների մասին հին օրենքով կենտրոնական իշխանության բոլոր գնումները կատարվում էին կենտրոնացված մարմնի՝ Պետական գնումների գործակալության միջոցով): Հակակոռուպցիոն հիմնական նպատակներից, համաձայն միջոցառումների ծրագրի, այն պիսիք, որոնք ձեռք բերվել են նոր Ընտրական օրենսգրքի ընդունմամբ, հանդիսանում են ընտրական հանձնաժողովներում քաղաքականակտիվիստների ընդգրկման բացառումը՝ ընտրական հանձնաժողովների²⁹⁹ ձև

²⁹⁸ Արժեն շեյրերբեկյանը օրենքներում օրենսգրքերում անհրաժեշտ փոփոխությունները և լրացումները մի աժամանակ ընդունվեցին, վերջիններս այս գեկույցում հաշվի չեն առնվել
²⁹⁹ Գենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի (ԿԸՀ) ձևավորման նոր սկզբունքը, ինչպես նաև նոր Ընտրական օրենսգրքով ձևավորված ընտրատարածքային ընտրական հանձնաժողովները (ԸԸՀ) քննադատվել են փորձագետների և ընդհանուր կրկուսակցությունների կողմից (այդ մասին ավելի տես *Ընտրությունների կարգավորման մարմին* այս վերլուծությունում),

ավորման սկզբունքի փոփոխմամբ,
ընտրությունների ընթացքում խախտումների վերաբերյալ բողոքների և դիմումների իրավա-
կան ընթացակարգերի կատարելագործումը: Միջոցառումների ծրագրով նշված մի շարք
նպատակների հնարավոր կլինի հասնել Հանրային ծառայության մասին օրենքով:
Առաջին հերթին, այս օրենքով բոլոր տեսակի հանրային ծառայությունները և դրանց
թվում՝

պետական առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների կողմից մատուցված ծառայ-
ությունները կարգավորվեն մեկ ընդհանուր օրենքով: Երկրորդ հերթին, բոլոր հանրային
ծառայողների համար սահմանված են ընդհանուր սկզբունքներ իրավունքների և
պարտականությունների, աշխատանքի ընդունման, առաջխաղացման, ազատման,
էթիկայի, շահերի բախման և օրինավորության այլ խնդիրների առումով: Երրորդ հերթին,
ցուցաբերվել է բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևացույթի ներկայումս տեղի հայտարարա-
գրերի ստուգման առավել իրատեսական մոտեցում:

Այնուամենայնիվ, հակակոռուպցիոն ազգավարության 2009-2012 թթ.-ի միջոցառումների ծրագրի 2011 թ.
առաջին կիսամյակի արդյունքների վերաբերյալ մոնիտորինգի
հաշվետվությունում նաև նշվում է,
որ Միջոցառումների ծրագրով միջաբնականներն ընդունված օրենքի ընդունմամբ չեն լուծվել,
քանի որ համապատասխան դրույթները չեն ներառվել օրենքի վերջնական տեքստի մեջ:

Առաջին, օրենքը չսահմանեց (ինչպես նախատեսված էր Միջոցառումների ծրագրում)
մեկ միասնական լիազորված մարմնի ստեղծումը (Հանրային ծառայության խորհրդին ման),
որը կարգավորեր հանրային ծառայության ողջ շղթան, նկմշակեր ու
կիրառեր ծեղի հանրային ծառայության համալիր քաղաքականություն:³⁰⁰ Միջոցառումների
ծրագրի համաձայն պետք է ներառվեր մեկ այլ դրույթ, թեև դա չարվեց, ըստ որի,
հանրային կառույցների աշխատակազմների ղեկավարները պետք է վերածվեին
աշխատակազմի համալրման համար միակ պատասխանատու պաշտոնյաների, որով

քանի որ այստարբերակով հանձնաժողովներ հանդամները առաջադրվում են այնպիսի պետական կառույցների կողմից, որոնք պարակտիկայում մտնում են ինչպես նաև Նախագահի ցեղործադրից:

³⁰⁰ Ինչպես նաև պետք է նշել նաև Զեկույցի հեղինակները, նման մարմիններ դրոմը ենթադրում է հանրային ծառայության առանձին հատուկ լուրտներում արդեն առկա նույն անման մարմինների լուծարում (օրինակ՝ քաղաքացիական ծառայության ոլորտում Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը), քանի որ միասնական հանրային ծառայության մարմնի հանրային ծառայության կոնկրետ ոլորտում անման օրինակ մարմնի առկայությունը կհանգեցնի երկու մարմնի ներկայումս գործառնությունների կողմից հայի կրկնմանը: Դեռևս կառավարության նախապատվություն է հանրային ծառայության առանձին լուրտներում արդեն նկատվող մարմինների պահպանումը:

Էականորեն կնվազեր քաղաքական պաշտոնյաների դերը հանրային ծառայողների աշխատանքի անցնելու հարցում: Հանրային ծառայության իրավական կարգավորման առավել մանրակրկիտ վերլուծության համար տես *Հանրային ծառայություն* սյունը:

Հայաստանը, որպես Եվրոպայի խորհրդի անդամ, ԱԺ-ի միջոցով վավերացրել է Կոռուպցիայի մասին քրեական իրավունքի կոնվենցիան (2006) և Կոռուպցիայի մասին քաղաքացիական իրավունքի կոնվենցիան (2005): 2007 թ. մարտին Հայաստանը նաև վավերացրեց ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան:

Ինչպես Բերթելսման Ստիթտունգ հետազոտական կենտրոնն էնշում. “Հայաստանի հակակոռուպցիոն քաղաքականությունների թերությունները պարզորեն չիցույց դրվեց Հայաստանի փոքրաթիվ հարուստ քաղաքական էլիտայի (այսպես կոչված օլիգարխներ) դերակատարությամբ, ովքեր ունենում էին կոմերցիոն ստեսական ուժ (կարտելների միջոցով փաստացի մոնոպոլիաների), բայց ովքեր նաև ձեռք են բերել քաղաքական իշխանություն՝ պատգամավորներ դառնալու ցիետոն:

Առանց հսկողության թողնված նրանց կոռուպցիա ծնող հարստությունը քաղաքական իշխանությունը սպառնում էն ժողովրդավարացմանը և օրենքի գերակայությանը, ինչպես նաև թույլ են տալիս նրան ցառավել կոնսոլիդացնել և պաշտպանել իրենց չպաշտոնական ազդեցության ցանցերը:³⁰¹

³⁰¹ <http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap3>

Գործադիր իշխանություն

Ցուցիչների միավորների ցանկ

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ			
ՍՅՈՒՆԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐ: 52.77			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 58.3	Ռեսուրսներ		50
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 50	Թափանցիկություն	50	75
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորություն	50	25
Դերակատարություն 50	Հանրային հատվածի կառավարում	50	
	Իրավական համակարգ	50	

Կառուցվածքնկազմակերպում

Համաձայն Հայաստանի Սահմանադրության՝ Հայաստանն իր կառավարման համակարգով հանդիսանում է կիսանախագահական հանրապետություն՝ նման մոդելներում՝ Նախագահը ռանձնացված գործադիր իցև իտարկվում է որպես մեկը, ով «սպահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը»:³⁰² Կառավարության քաղաքականությունը տարբեր բնագավառներում շակվում է իրականացվում է հանրապետ

³⁰² Հոդված 49, ՀՀ Սահմանադրություն

տական գործադիր արմիններն էլ կողմից (ՀԳՄ),

որոնք են նախարարությունները և կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման արմինները:³⁰³ Համաձայն Սահմանադրության՝ կառավարությունը կազմված է վարչապետի ցինախարարներից,

և նախարարներից մեկը կարող է վարչապետի առաջարկությամբ՝ Նախագահի կողմից նշանակվել փոխվարչապետ և փոխարինել վարչապետին նրա Բացակայության ժամանակ:³⁰⁴ Ներկայումս փոխվարչապետն է տարածքային կառավարման նախարարը:

Վարչապետի առաջարկությամբ՝ Նախագահը նշանակում և ազատում է նախարարներին:³⁰⁵

Սահմանադրությունը սահմանում է կառավարության ձևավորմանը թացակարգը:³⁰⁶ Խորհրդարանում պատգամավորական տեղերի բաշխմանն պատգամավորական խմբակցություններին է տրվում հրահանգներ և կցություններ ի հիման վրա՝ Նախագահը պատգամավորներին է ծամասնություն անվատ հույսով նրվայելող անձին նշանակում է վարչապետ, իսկ էթեղահնարավոր չէ (այդպիսի անձ կա), ապա նշանակում է նրան, ով վայելում է առավել լավ պատգամավորների վատ հույսով:

Վարչապետը վերահսկում է կառավարության գործունեությունը և համակարգում այլ պետական մարմիններին կազմակերպելու շխատանքը, որոնք գտնվում են իրեն թակայության ներքո:³⁰⁷

2003 թ.-ի հունիսի ցիվեր Հայաստանի կառավարությունը կալիցիոն կառավարություն է, և կալիցաները ձևավորվում են՝ հիմնվելով ԱԺ-

ում ներկայացված քաղաքական ուժերի փոխդասավորության վրա,

ինչը հանդիսանում է հետևանք խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքների:

Չնայած կալիցիայի կազմը տարիներին թացքում փոփոխվել է,

սակայն կուսակցություններից միայն մեկը՝

Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ),

հանդիսացել է դրամշտական անդամ: Ավելին, ՀՀԿ-

նայն տեղ միշտ առաջատար քաղաքական կուսակցություն է՝ ներառյալ ներկայիս կազմում:

³⁰³ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նրան են թակա պետական կառավարման այլ մարմիններին գործունեության կազմակերպման կարգը սահմանելու» ՀՀ Նախագահի ՆՀ-174-Ն հրամանագիր (Հուլիս 18, 2007), ՀՀ ՊՏ 2007/37(561) 25.07.07
³⁰⁴ Հոդված 85, ՀՀ Սահմանադրություն
³⁰⁵ Նույն տեղում, հոդված 55
³⁰⁶ Նույն տեղում
³⁰⁷ ՀՀ Նախագահի ՆՀ-174-Ն հրամանագիր (Հուլիս 18, 2007)

Կոալիցիաները ձևավորվում են՝ հիմնվելով կոալիցիոն հուշագրի կամ համաձայնությունների վրա: 2012թ. - ի հունիսին,

Ազգային ժողովի ընտրությունների ցիկլի տևողության և Կառավարություն.

Բոլոր նախարարական պաշտոնները զբաղեցված են ՀՀԿ-ի և ՕԵԿ-ի կողմից,

ինչպես նաև կան նախարարներ, որոնք քաղաքական կապվածություն չունեն:

Սահմանադրությունը սահմանում է նաև կառավարության հրաժարականի դեպքերը:³⁰⁸ Կառավարությունը պետք է հրաժարական ներկայացնի հետևյալ դեպքերում. ա)

անմիջապես այնույն օրը, երբ նորընտիր ԱԺ-ն հրավիրում է հրառաջին՝ բացման նիստը, բ)

երբ Նախագահը ստանձնում է հրապաշտոնը, գ) երբ ԱԺ-

նանվստահություն է հայտնում կառավարությանը

(այսմասին ավելի նույն տեսակետով է տվողականությունը ցուցիչի մասում), դ) երբ ԱԺ-

նդեմ է քվեարկում կառավարության ծրագրին, ե)

երբ վարչապետը ներկայացնում է հրաժարականը կամ գ)

վարչապետի պաշտոնի թափուրմնալու դեպքում:

Համաձայն Սահմանադրության՝ կառավարության կառուցվածքը կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով,

իսկ կառավարության գործունեության կարգը նպատակաճանկառավարման այլ մարմինների կառուցվածքը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Նախագահի հրամանագրով:³⁰⁹ Կառ

ավարության կառուցվածքի մասին օրենքը սահմանում է, որ կառավարությունը կազմված է 18 նախարարություններից:³¹⁰ Այդ նախարարություններն են.

- Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն
- Առողջապահության նախարարություն
- Արդարադատության նախարարություն
- Արտակարգ իրավիճակների նախարարություն
- Արտաքին գործերի նախարարություն
- Բնապահպանության նախարարություն
- Գյուղատնտեսության նախարարություն
- Էկոնոմիկայի նախարարություն
- Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարություն

³⁰⁸ Կետ 4, Հոդված 55, ՀՀ Սահմանադրություն

³⁰⁹ Նույն տեղում, հոդված 85

³¹⁰ ՀՀ ՊՏ 2008/40(630) 25.06.08

- Կրթության և գիտության նախարարություն
- Մշակույթի նախարարություն
- Պաշտպանության նախարարություն
- Սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարություն
- Սփյուռքի նախարարություն
- Տարածքային կառավարման նախարարություն
- Տրանսպորտի և կապի նախարարություն
- Քաղաքաշինության նախարարություն
- Ֆինանսների նախարարություն

Նախարարության կառուցվածքը ընգրկում է նախարարին, փոխնախարարին, նախարարի խորհրդականներին, մամլո քարտուղարին, օգնականներին, նախարարության աշխատակազմին, տարածքային միավորներին, ինչպես նաև նախարարության ենթակայության ներքո գտնվող պետական մարմիններն և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները:

Կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների ցանկը սահմանված է Նախագահի հրամանագրով:³¹¹ Դրանք են Ազգային անվտանգության ծառայությունը, Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեն, Ոստիկանությունը, Պետական գույքի կառավարման վարչությունը, Քաղաքացիական ավիացիայի գլխավոր վարչությունը, Միջուկային անվտանգության կարգավորման պետական կոմիտեն և Պետական եկամուտների կոմիտեն: Պետական կառավարման մարմնի կառուցվածքը նման է նախարարության կառուցվածքին:

ՀԳՄ-ների աշխատակազմը ներառում է կառուցվածքային (վարչություն, բաժին, քարտուղարություն) և առանձնացված ստորաբաժանումներ (գործակալություն և տեսչություն): Գործակալությունները հիմնադրված են քաղաքացիներին ծառայություններ մատուցելու համար (օրինակ՝ Զբաղվածության պետական ծառայություն գործակալություն, Պետական առողջապահական գործակալություն, Մտավոր սեփականության գործակալություն և այլն), և տեսչությունները՝ ընկերությունների,

³¹¹ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքը սահմանելու մասին» ՀՀ Նախագահի ՆՁ-1063 հրամանագիր (մարտի 16, 2002)

կազմակերպությունների և ձեռնարկությունների գործունեության հսկման և վերահսկման համար (օրինակ՝ Աշխատանքի պետական տեսչություն, Կրթության տեսչություն և այլն):

Եվ վերջում. կառավարության տարածքային քաղաքականությունը իրականացվում է մարզպետների կողմից, ովքեր համակարգում են ՀԳՄ-ների մարզային կառույցների գործունեությունը: Մարզպետները նշանակվում և ազատվում են կառավարության որոշումներով, որոնք վավերացվում են Նախագահի կողմից:³¹²

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանո՞վ է գործադիր իշխանությունն ապահովված համապատասխան ռեսուրսներով իր պարտականությունները արդյունավետորեն իրականացնելու համար:

Ֆինանսական ռեսուրսների անբավարարության մասին պատկերավոր նշան է օտարեկրյա պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից ստացված տարբեր դրամաշնորհները: ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտը նշում է. «Հայաստանը ստացել է էական աջակցություն միջազգային կազմակերպությունների կողմից: Արժույթի միջազգային հիմնադրամը (ԱՄՀ), Համաշխարհային բանկը, Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկը (ՎԶԵԲ), ինչպես նաև այլ միջազգային ֆինանսական կառույցներ (ՄՖԿ-եր) և օտար երկրներ, մասնավորապես Ռուսաստանը, տրամադրում են նշանակալի դրամաշնորհներ և վարկեր: Այս վարկերը միտված են բյուջեի դեֆիցիտը կրճատելուն, տեղական արժույթը կայունացնելուն, մասնավոր բիզնեսը զարգացնելուն, էներգիայի և գյուղատնտեսության, սննդամթերքի վերամշակման, տրանսպորտի և առողջապահության և կրթության հատվածների համար: 2009 թ.-ին Հայաստանը ստացավ ավելի քան 1.5 միլիարդ ԱՄՆ դոլար որպես դոնորային ֆինանսավորում բյուջեի աջակցության և կառավարության կողմից իրականացվող տարբեր հակաճգնաժամային ծրագրերի համար: 2011 թ.-ին Եվրասիական տնտեսական համայնքը (ԵվրԱզԵս), մի տնտեսական կազմակերպություն, որում Ռուսաստանը հանդիսանում է առաջնային

³¹²Հոդված 88.1, ՀՀՍահմանադրություն

մասնակից, հիմնական միջոցների փոխանցման դիմաց տրամադրեց 500 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ Հայաստանի արտաքին պարտքը ֆինանսավորելու և Հայաստանի տնտեսության մի շարք ճյուղեր վերակառուցելու համար: Այնուհետև, ռուսական էներգիայի կոնգլոմերատները պարտավորվեցին 2011 թ.-ին Հայաստանի բնական գազի և էլեկտրականության բաշխման ցանցում ներդնել 71 միլիոն ԱՄՆ դոլար:³¹³

Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի ղեկավար Մանվել Բադալյանը նշել է, որ ցածր աշխատավարձի պատճառով քաղաքացիական ծառայությունը շատ գրավիչ չէ փորձառու փորձագետների համար, որոնք նախընտրում են աշխատել մասնավոր հատվածում կամ միջազգային կազմակերպություններում:³¹⁴ Վարչապետը նույնպես ընդունել է այս խնդիրը և հայտարարել, որ կառավարությունը պատրաստվում է աշխատավարձերի բարձրացման ճանապարհով բարձրացնել հանրային հատվածի աշխատատեղերի գրավչությունը՝ գործի դնելով բյուրոկրատիայի կրճատմանը միտված տարբեր մեխանիզմներ:³¹⁵

Այս կապակցությամբ Բերթելսման Անցումային Համաթիվն ընդունում է, որ Կառավարությունը վերջին 2 տարիների ընթացքում մշակել է բավական արդյունավետ ռեսուրսային հիմք և գրանցել է ձեռքբերումներ քաղաքացիական ծառայության ոլորտում լայնածավալ բարեփոխումների արդյունքում, այնուամենայնիվ Հայաստանը պետք է օգտագործի նվիրված և անհրաժեշտ հմտությունների տեր նոր սերունդին:³¹⁶ Այն հաստիակ կերպով նշում է, որ “ռեսուրսների կառավարման ամենից հիմնարար թերությունը եղել է մերիտոկրատիկ առաջխաղացման բացակայությունը”, քանի որ պաշտոնները և օգուտները հասել են այն մարդկանց ովքեր ունեն կապեր: ³¹⁷

Կոռուպցիայի և իր գործունեության կարիքները ապահովելու ունակության միջև կապը նշվել է 2010թ.-ին նույն կազմակերպության կողմից:³¹⁸

³¹³ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5275.htm>

³¹⁴ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.cdaily.am/home/paper/2011_06_03/news/15544/

³¹⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://ankakh.com/2011/08/140217/>

³¹⁶ <http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap3>

³¹⁷ Նույն տեղում

³¹⁸

<http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2010/index.nc>

Կոռուպցիան Հայաստանում մեր կայացնում է կարևոր խոչընդոտ նարդար տնտեսական զարգացման և կապակցության արման համար: Երկարաժամկետ կտրվածքում,

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ գործադիրը որքանով է անկախ:

Մեփական որոշումների կայացման մեջ գործադիրի անկախության աստիճանը կարող է գնահատվել՝ բացահայտման ենթակա դարձնելով գործադիրի նշանակալի գործառույթների իրականացմանն այլ դերակատարների ներգրավվածության մակարդակը և այդ ներգրավվածության որոշիչ լինելու հանգամանքը: Նմանօրինակ միակ դերակատարը Հանրապետության Նախագահն է, ում ներգրավվածությունը, համաձայն Սահմանադրության, սահմանափակված է արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերով: Նման ներգրավվածությունը մեկնաբանվում է տարբեր կերպ (տես ներքևում), ներառյալ տրվում է այն մեկնաբանությունը, ըստ որի, գործադիրը որոշ չափով կախված է Նախագահից:

Համաձայն Սահմանադրության՝ կառավարությունը մշակում և իրականացնում է երկրի ներքին քաղաքականությունը:³¹⁹ Այնուամենայնիվ, Սահմանադրության նույն հոդվածը սահմանում է, որ կառավարությունը արտաքին քաղաքականությունը մշակում և իրականացնում է Նախագահի հետ համատեղ: Սա կարող է համարվել որպես Նախագահի կողմից գործադիրի անկախության սահմանափակում, չնայած որոշ փորձագետներ կարծում են, որ դա սահմանափակում չէ, այլ փոխարենը մեխանիզմ է, որը հատուկ է կիսանախագահական կառավարման ձևի համար, որտեղ Նախագահը և կառավարությունը համատեղ ձևակերպում և մշակում են արտաքին քաղաքականության ընդհանուր նպատակները և սկզբունքները, երբ Նախագահը իրականացնում է դրա ընդհանուր վերահսկողությունը, իսկ կառավարությունը ապահովում է դրա իրագործումը:³²⁰

կոռուպցիան լոպսոցում մեկ տարի և ավելի ընդհանուր քաղաքացիական լիցենզիայի ստանդարտները, ինչպես նաև սահմանափակելով ֆինանսական կարողությունները ցածրացնելով էական հարկային հատկացումները:

Չնայած հարկերի հավաքումը նախկոռուպցիայի հետ կապված գործությունները սահմանափակում են նաև ավարական սոցիալական ծրագրերի (օրինակ՝ հիամարկրություն, առողջապահություն և կենսաթոշակներ) պետական ֆինանսավորումը,

սակայն զրանքն անսեղ մեկնաբանությունը կարող է լինել իրանգամառավելան հապաղ ընդհանրությունը պարտավորությունները և կանոն օպերացիոն կարիքները:

³¹⁹ Հոդված 85, ՀՀ Սահմանադրություն

³²⁰ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, Խմբագրված Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի կողմից, Երևան, «Իրավունք» հրատարակչություն, 2010, էջ 829-830.

Հետևելով վերոգրյալ իրադրության տրամաբանությանը՝ կապված երկրի արտաքին քաղաքականության ձևակերպման և իրականացման հետ, Սահմանադրությունը նախատեսում է, որ Նախագահը կարող է հրավիրել և վարել կառավարության այն նիստերը, որոնք վերաբերում են արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերին:³²¹ Միննույն ժամանակ, կառավարության հերթական նիստերը, որոնց ժամանակ այն ընդունում է իր որոշումները, հրավիրում և վարում է վարչապետը:³²²

Կառավարության այլ կարևոր գործառույթների որոշումների ընդունման նկատմամբ, ինչպես օրինակ, մարզպետների նշանակումը,³²³ պետական բյուջեի նախագծումը և կատարումը, պետական սեփականության կառավարումը, ֆինանսական, հարկային և վարկային քաղաքականությունների իրականացումը և այլն,³²⁴ չկան սահմանափակումներ: Ընդհանուր առմամբ, իրավական դրույթները թույլատրում են պնդել, որ գործադիրն անկախ է այլ դերակատարներից:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է գործադիր իշխանությունն անկախ:

Գործնականում, միայն Հանրապետության Նախագահն է սահմանափակում գործադիր իշխանության անկախությունը՝ կիրառելով Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված վերևում քննարկված լիազորությունները: Վերջին երեք տարիների ընթացքում տեղի չի ունեցել միջամտություն՝ զինվորականության, օրնեսորի կամ ցանկցացած այլ ինստիտուցիոնալ դերակատարների կողմից:

Կառավարումը

Թափանցիկություն (Օրենք)

³²¹ Հոդված 86, ՀՀ Սահմանադրություն

³²² *Նույն տեղում:* Պետք է նշել ընդհանուր առմամբ Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ կարող են լինել (ընդունված 2005 թ.-ի նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով), նույնիսկ վաճառված սահմանում էր, որ կառավարությունն ի ստերը հրավիրում և վարում է Նախագահը, կամ նրա առաջարկությամբ վարչապետը:

³²³ Հոդված 88.1, ՀՀ Սահմանադրություն

³²⁴ Կառավարության այս կարևոր գործառույթները նշված են Սահմանադրության հոդված 89-ում

Որքանոք էն առկա գործադիրի համապատասխան գործունեության թափանցիկությունն ապահովող կանոնակարգեր:

Այլ պետական մարմինների նմանությամբ կառավարության թափանցիկության ապահովման օրենսդրական հիմքը հանդիսանում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը: Համաձայն այդ օրենքի՝ տեղեկատվությունն օրինող պետական մարմինը տարին առնվազն մեկ անգամ հրապարակում է տեղեկատվություն իրեն առնչվող իրականացված (իրականացման ենթակա) աշխատանքների նժառայությունների, իր բյուջեի, գրավոր հարցումների ձևերի նորանքլրացնելու վերաբերյալ խորհրդատվական ցուցումների մասին, ինչպես նաև այլ տեղեկություններ:³²⁵

Հետևելով Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքի վերոնշյալ պահանջներին՝ կառավարության նորոշումներին ախազները տեղադրվում են նրավեր-կայքում (մինչև կառավարությանն իստը, որ իր նթացքում այսն ախազները պետք է քննարկվեն նրոն վեոն): Այսն ախազների տեղադրման ժամկետների վերաբերյալ չկան իրավականակտեր:³²⁶

Պետական բյուջեն, որի մի մասը հանդիսանում է կառավարության բյուջեն, ինչպես նաև նորակատարման ժամանակացույցը, հրապարակված է Ֆինանսների նախարարության վեո-կայքում (www.minfin.am):³²⁷ Մյուս այլ օրենքների նմանությամբ՝ «Պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքը (կոնկրետ տարվա համար) պետք է հրապարակվի Պաշտոնական տեղեկագրում:³²⁸

Ինչ վերաբերում է Հանրային ծառայության մասին օրենքին, ապա գործադիրի նդամների,³²⁹ որ պետք է արձատի ձան պաշտոնատար անձանց,

³²⁵ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 7

³²⁶ Գործնականում,

կառավարության նորոշումներին ախազները տեղադրվում են կառավարության հերթականն իստից 3 օր առաջ:

³²⁷ Չնայած ինչպես արդեն նշվեց, Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքի 7-րդ հոդվածի համաձայն, համապատասխան պետական կառույցի բյուջեն (տվյալը պքում՝ կառավարության) պետք է տեղադրվի այդ կառույցի վեո-կայքում www.gov.am,

վերջին իստի բյուջեն տեղադրված է Ֆինանսների նախարարության վեո-կայքում:

³²⁸ «Իրավականակտերի մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 62

³²⁹ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 5

գույքի եկամուտների հայտարարագրումը կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին նույն օրենքով և նույն կարգով, ինչորայլ բարձրաստիճան հանրային ծառայողների դեպքում (Տես *Օրենսդիր իշխանության* սյունի համապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը):

Եզրափակելով քննարկումը՝ պետք է նշել, որ գործադիր թափանցիկության կյանքի կոչման իրավական կազմավորումը ունի որոշակի թերություններ: Մասնավորապես, առկա չեն նիստերի արձանագրությունները հրապարակայնացնելու կառավարությանը պարտավորեցնող իրավադրույթներ: Ինչպես նաև սահմանված չեն որոշումների նախագծերի տեղադրման ժամկետները մինչև նիստերի անցկացումը, չնայած գործնականում այդ նախագծերը փակցվում են կառավարության հերթական նիստից 3 օր առաջ: Եվ վերջապես, գործադիր իշխանության թափանցիկությունը ստվերվում է գույքի և եկամուտների հայտարարագրի այն սահմանափակ տեղեկատվությամբ, որը թույլատրված է բացահայտել (հրապարակել):

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է առկա թափանցիկությունը գործադիր իշխանության համապատասխան գործունեությունում:

Կառավարության պաշտոնական վեբ-կայքը (www.gov.am) նախագծված է օգտատերերի համար հարմար եղանակով: «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցում վարչապետն ունի իր անձնական էջը, որով երբեմն շփվում է այլոց հետ: Նաև կառավարությունը գործարկել է www.e-gov.am վեբ-կայքը, որը Տեղեկատվության ազատության կենտրոնի կողմից ճանաչվել է որպես լավագույն վեբ-կայք:³³⁰ Այս վեբջին վեբ-կայքը նաև հասանելի է դարձնում Հայաստանի ինտերակտիվ բյուջեն: Կառավարության նիստերի արձանագրությունները չեն հրապարակվում: Կապված գույքի և եկամուտների հայտարարագրման հետ՝ օրենսդիր իշխանության համապատասխան մասում ներկայացված իրավիճակը վերաբերելի է նաև այս կառույցին: Այնուամենայնիվ, 2010 թ.-ի համար Տեղեկատվության ազատության կենտրոնը հավաքել է եկամուտների և գույքի հայտարարագրերը և հրապարակել:³³¹ Տեղեկատվության ազատության կենտրոնը, որը փորձագետ է տվյալ ոլորտում, չի տրամադրում տվյալներ այն հարցի վերաբերյալ, թե

³³⁰Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.foi.am/en/news/item/260/>

³³¹Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.foi.am/hy/declarations/>

քանի անգամ է կառավարությունը մերժել կենտրոնի հարցումները: Այնուամենայնիվ, համաձայն Տեղեկատվության ազատության կենտրոնի՝ «Տեղեկատվության ազատությունը Հայաստանում» 2011 թ. մոնիտորինգային զեկույցի՝ կառավարության կենտրոնական մարմինների շարքում լավագույն արդյունքներ են ցույց տվել ՀՀ արդարադատության նախարարությունը և ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը:³³² Միննույն ժամանակ, նշված կենտրոնը գործարկել է այսպես կոչված «Սև և Սպիտակ» ցուցակները այն պաշտոնյաների համար, ովքեր համապատասխանաբար խոչընդոտներ են ստեղծել տեղեկատվության իրավունքի իրականացման առումով և կամ պաշտպանել են այդ իրավունքը: Համաձայն այս ցուցակի՝ 2011 թ.-ի սև ցուցակում, ի թիվս այլոց, տեղ գտել նաև պաշտպանության և արտակարգ իրավիճակների նախարարները, իսկ սպիտակ ցուցակում ՀՀ առողջապահության նախարարությունն էր:³³³

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ, որոնք ապահովում են, որպեսզի գործադիր իշխանության անդամներն իրենց գործունեության վերաբերյալ հաշվետուլինեն զեկույցն:

Սահմանադրությունը գործադիր իշխանության հանդեպ վերահսկողության լիազորությունը շնորհում է ԱԺ-ին և Նախագահին: ԱԺ-ն վերահսկում է կառավարության կողմից բյուջեի կատարումը, ինչպես նաև արտասահմանյան պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից ստացված փոխառությունների և վարկերի օգտագործումը:³³⁴ Նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ ԱԺ-

նքննարկում և հաստատում է կառավարության կողմից բյուջեի կատարման մասին հաշվետվությունը,

և այսընթացակարգը իրականացվում է միայն Վերահսկիչ պալատի եզրակացության առկայության դեպքում: Վերջինս, ինչպես նաև սահմանադրական մեկ այլ դրույթ, որը սահմանում է, որ Վերահսկիչ պալատը վերահսկողություն է իրականացնում բյուջեի միջոցների,

պետական նահանգային սեփականության օգտագործման նկատմամբ,³³⁵ նույնպես հնարավոր է դարձնում վերահսկիչ պալատի կողմից գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկող

³³² Տես հետևյալ հղմամբ http://www.foi.am/u_files/file/Eng_monitoring.pdf

³³³ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.foi.am/hy/years/>

³³⁴ Հոդված 77, ՀՀ Սահմանադրություն

³³⁵ Նույն տեղում, հոդված 83.4

ւթյունը: Համաձայն Վերահսկիչ պալատի մասին օրենքի՝ այն իրականացնում է ֆինանսական, համապատասխանության, արդյունավետության (կատարողական) եւ քաղաքականության վերահսկողությունը:³³⁶

Հանրապետության Նախագահը վերահսկում է գործադիր իշխանությանը՝ հիմնվելով սահմանադրական այն դրույթի վրա, համաձայն որի, Նախագահը ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը:³³⁷ Հիմնվելով այս դրույթի վրա՝ Նախագահի վերահսկողական ծառայությունը լիազորված է նպաստելու Նախագահին վերապահված լիազորությունների լիարժեք և արդյունավետ իրականացմանը:³³⁸

Բացի գործադիր իշխանության նկատմամբ վերոնշյալ արտաքին վերահսկողության ձևերից, օրենսդրությունը նաև նախատեսում է վերահսկողության ներքին ձևեր: Վարչապետը վերահսկում է կառավարության գործունեությունը:³³⁹ Այս վերահսկողությունն իրականացվում է կառավարության աշխատակազմի միջոցով:³⁴⁰ Նաև ազորագործադիր իշխանությանն անդամների հանդեպ կարգապահական տույժեր և խրախուսանքի միջոցներ կիրառելու իրավունք ունի:³⁴¹ Նախարարները, ՀԳՄ-ների և տարածքային կառավարման մարմինների ղեկավարները պարբերաբար վարչապետի նզեկուցում են կառավարության որոշումների և դրանցից հետևողականորեն կատարված վարչապետի որոշումների իրականացման ընթացքի վերաբերյալ: Կառավարության աշխատակազմը նաև վերահսկում է նշված մարմինների գործունեությունը, վերլուծում և ամփոփում է թե ինչպես են նրանք իրականացնում իրենց գործունեությունը և արդյունքների մասին պարբերաբար զեկուցում է վարչապետին: Այն նաև վերահսկում է կառավարության գործունեության տարեկան ծրագրի կատարումը:

Այնուամենայնիվ, վերահսկողության իրավական մեխանիզմներն ունեն լուրջ թերություններ: Հիմնական խնդիրը կայանում է նրանում, որ միայն ԱԺ-

³³⁶ Հոդված 1, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

³³⁷ Հոդված 49, ՀՀ Սահմանադրություն

³³⁸ Գետ 1, Նախագահի ՆԿ-126-Ն (2008 թ. - ի հուլիսի 18)

կարգադրությունը Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի վերահսկողական ծառայության կանոնադրությունը հաստատելու մասին.

³³⁹ Գետ 121, Նախագահի ՆԿ-126-Ն (2008 թ. - ի հուլիսի 18) կարգադրություն

³⁴⁰ Նույն տեղում, կետ 147

³⁴¹ Նույն տեղում, կետ 142

ի կողմից վերահսկողության դեպքում է, որ գործադիր շխտանության կողմից իր հստակ նախանշված գործառույթների չիրականացման համար առկա է սանկցիա: Համաձայն Սահմանադրության՝ Եթե ԱԺ-ն կառավարության կողմից ներկայացված պետական բյուջեի նախագիծը կամ միջոցառումներ ի ծրագիրը չի հաստատում, ապա կառավարությանը անվստահություն հայտնելու ընթացակարգը պետք է սկսվի ավարտվել՝ կյանքի կոչվի:³⁴² Վերահսկողության վերոնկարագրյալ մյուս բոլոր դեպքերում պատշաճ կատարելու համար սանկցիաներ սահմանված չեն, կամ դրանք թողնված են Նախագահի կամ վարչապետի հայեցողությանը:

2009 թ. մայիսին մարզպետների աշխատանքների գնահատման համար կառավարությունը հաստատեց չափորոշիչները և նորանց հիման վրա գնահատականների միավորների համակարգ:³⁴³ Այս չափորոշիչներին երդումը հնարավոր դարձրեց տարածքային կառավարման պաշտոնյաների գործունեության գնահատումը: Ցավոք սրտի, ոչ նման չափորոշիչներ կան մշակված և ոչ էլ հաշվետվողականության համակարգ սահմանված՝ այլ ՀԳՄ-ների համար: Նաև նշված որոշումը չի նախատեսում սանկցիաներ այն դեպքերի համար, երբ մարզպետները չեն բավարարում կամ մասամբ են բավարարում այդ չափորոշիչների պահանջներին:

Իրավական ակտերի մասին օրենքը սահմանում է, որ կառավարության որոշմամբ կամ Նախագահի հրամանագրով կառավարության կողմից մշակված և ԱԺ ներկայացված օրենքների նախագծերը *կարող են* հրապարակվեն մամուլով կամ զանվածային լրատվության այլ միջոցներով, ինչպես նաև դառնալ հանրության քննարկման առարկա:³⁴⁴ 2010 թ.-ի մարտի 25-ի կառավարության համար 296-Ն որոշումը տրամադրում է հանրային քննարկումների անցկացման և կազմակերպման կարգը:

345

³⁴² Հոդված 84 և 90, ՀՀ Սահմանադրություն
³⁴³ 2009 թ.-ի մայիսի 21-ի ՀՀ կառավարության N562-Ն (2009 թ.-ի մայիսի 21) որոշումը Հայաստանի Հանրապետության մարզպետների կողմից աշխատանքների գնահատման կարգը, Հայաստանի Հանրապետության մարզպետների կողմից կատարված աշխատանքների գնահատման չափորոշիչները, ինչպես նաև նորանց հիման վրա ձևավորվող գնահատականների միավորների հաստատելու մասին.
³⁴⁴ Հոդված 29, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք
³⁴⁵ 2010 թ.-ի մարտի 25-ի ՀՀ Կառավարության որոշումը Հանրային քննարկումների կազմակերպման և անցկացման կարգի մասին

Բացի դատական կարգով գործադիր իշխանության անդամին պատասանատավության կանչելուց, որը ընդհանուր է բոլոր հանրային ծառայողների համար, գործադիր իշխանության անդամները կարող են նաև ենթակա լինել կարգապահական սանկցիաների: Նման սանկցիաները կարող են կիրառվել վարչապետի կամ Նախագահի կողմից, և աշխատանքից ազատելու սանկցիան կիրառելու դեպքում, այն կիրառվում է այն անձի կողմից, ով իրավունք ունի այդ պաշտոնին նշանակումներ կատարել:³⁴⁶

Գործադիր իշխանության բարձրաստիճան պաշտոնյայի կողմից կատարվող մեկ այլ խախտում է գույքի և եկամուտների հայտարարագիրը չներկայացնելը կամ հայտարարագիրը կեղծ տեղեկությամբ լրացված ներկայացնելը: Հայտարարագրերին ներկայացման կիրարկումը կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքով:

Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց թիվային հանձնաժողովը հանդիսանում է այն միա կմարմինը,

որը լիազորված է ձեռնարկել վարույթ՝ կապված գույքի և եկամուտների բացահայտման հետ:³⁴⁷

Այնուամենայնիվ, հանձնաժողովի լիազորությունը սահմանափակ է, քան իր օրենքին ույն հողվածով,

հանձնաժողովը իրավասու է չէ պատժել խախտում կատարողներին: Այն միայն կարող է իրեզրակացությունը ներկայացնել Հանրապետության Նախագահին և այդ պաշտոնյայի վերա դասին,³⁴⁸ ով այդ հարցի հետ կապված կայացնում է վերջնական որոշում,

կամ նյութերն ուղարկել լրիվ լիազոր դատախազություն, եթե գտնում է, որ կան հանցանշաններ:

Համաձայն Հանրային ծառայության մասին օրենքի՝ գործադիր իր բարձրաստիճան անձինք, ովքեր նաև հանդիսանում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները, պետք է հայտարարագրեն իրենց գույքը և եկամուտները, և

³⁴⁶ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի ՆՀ-174-Ն հրամանագիրը (2007 թ. - ի հուլիսի 18)

³⁴⁷ Նույն տեղում, կետ 2, հոդված 44. նշված կետի հայտարարագրերի չներկայացման կամ հայտարարագրում կեղծ տեղեկատվություն ներառելու համար ուղակիորեն չի սահմանում վարույթի սկսում: Այն միայն սահմանում է, որ հանձնաժողովը պետք է վարույթ հարուցի բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից թիվային կանոններ իրախտման համար: Մին նույն ժամանակ, նույն օրենքի հոդված 28-ով սահմանված թիվային կանոնների թվում առկա է մի կանոն, որը պահանջում է հարգել ներկայվել օրենքին: Եվ քան ի որ ճշգրիտ տեղեկատվությամբ հայտարարագիր ներկայացնելը պարտավորություն է, ապա այդ պարտավորությունը չհարգելը կարող է դիտարկվել որպես թիվային կանոնների խախտում:

³⁴⁸ Մաս 1 ենթակետ 18, հոդված 5. Հանրային ծառայության մասին օրենքը պարզում է, թե որ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձն է համարվում վերադաս:

այդ հայտարարագրերը պետք է ներկայացվեն Բարձրագույնագրական պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով:³⁴⁹ Մանրամասների համար տես *Օրենսդիր իշխանություն* այունի համապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը:

Եզրափակելով, կարելի է պնդել, որ չնայած գոյությունի ունի գործադիր իշխանության հաշվետվողականության համապատասխան իրավական համակարգ, սակայն այն չի տարածվում գործադիր իշխանության հաշվետվողականության բոլոր կողմերի վրան իրական հաշվետվողականությունից խուսափելու համար ունի բացեր, որոնք հիմնականում պայմանավորված են պատշաճ չկատարման համար սանկցիաների սահմանման մեխանիզմների բացակայությամբ, գործադիրի հաշվետվողականության գնահատման (որոշ դեպքերում) և հաշվետվողականության համակարգի սահմանման անորոշությամբ, ինչպես նաև օրենքի նախագծերի հանրային քննարկման առարկա դարձնելու դրույթի ոչ պարտադիր բնույթով:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է առկա արդյունավետ վերահսկողություն գործադիր իշխանության գործունեության նկատմամբ:

Կառավարությունը ներկայացնում է զեկույցներ՝ ինչպես պահանջվում է օրենքով: Ինչ վերաբերում է ներքին աուդիտներին՝ պետք է նշել, որ օրենքը դեռ նոր է ընդունվել, և այն դեռ պետք է իրագործվի: ՀՀ վերահսկիչ պալատը կառավարության գործակալություններում և մարմիններում իրականացնում է ստուգումներ, և մինչ այսօր կարծես թե այս մեխանիզմն ապացուցում է, որ արդյունավետ է: Օրինակ՝ 2008-2009 թթ.-ի ընթացքում վերահսկիչ պալատի կողմից ներկայացված նյութերի հիման վրա հարուցվել են 11 քրեական գործեր, բայց 2010 թ.-ին ՀՀ գլխավոր դատախազությունը չի ստացել ոչ մի արձանագրություն կամ նյութ վերահսկիչ պալատի կողմից:³⁵⁰

Ինչպես Հայաստանի մասով նշում է «Անցումային երկրներ 2011» զեկույցը՝ «Նոյեմբերին, վարչապետ Սարգսյանը սկսեց կառավարությունում բարձրագույնագրական պաշտոնյաների

³⁴⁹ Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք
³⁵⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.genproc.am/am/234/item/6460/>

հեռացումների շարք՝ ուշադրությունը բնեռելով գյուղատնտեսության, ֆինանսների, կրթության և առողջապահության նախարարությունների վրա: Հիմնվելով Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատի, որը մի մարմին է, որը մոնիտորինգ է անում կառավարության ծախսերը, բացահայտումների վրա: Մարգայանը մեղադրեց այս նախարարություններին խորնիկ կոռուպցիայի և վատ ղեկավարման համար և նախարարներին հրամայեց կարճ ժամանակահատվածում ներկայացնել զեկուցված խնդիրների հաշվով կառուցվածքային և անձնակազմի վերաբերյալ լուծումներ: Մի քանի դեպքում վարչապետը պահաջեց հատուկ պաշտոնաթողումներ (Հայաստանի իրավունքով, քաղաքացիական ծառայողները չեն կարող հեռացվել առանց Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի համաձայնության): Առողջապահության երկու փոխնախարարներ պաշտոնաթող եղան վարչապետի նոյեմբերյան քննադատությունից անմիջապես հետո, ղեկտեմբերին հեռացվեց գյուղատնտեսության նախարար Գերասիմ Ալավերդյանը, և նույն ամսվա ընթացքում հեռացվեց նաև Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Պետական սոցիալական ապահովության ծառայության ղեկավար Վազգեն Խաչիկյանը»:³⁵¹

Հանրային քննարկումներ անցկացնելու իրավական պահանջները ձևականորեն պահպանվում են: Ինչ վերաբերվում է սանկցիաների մեխանիզմների կիրառմանը, ապա դրանք կիրառվում են հազվադեպ դեպքերում: Դրանց թվին է դասվում կաշառակերության համար 2 բարձրաստիճան պաշտոնեաների (Բնապահպանական տեսչության պետը և իր տեղակալը) կալանավորումը (ուշ 2009թ.-ին) և ազատազրկումը (2010թ.-ի օգոստոս):³⁵² Մեկ այլ ուշադրության արժանի դեպք էր պաշտոնական դիրքի չարաշահման և պետական ունեցվածքի մեծածավալ հափշտակման համար (մեքենաների վառելիք) ճանապարհային ոստիկանության ղեկավար գեղապետ Օհանյանի կալանքը և հետագայում ազատազրկումը:³⁵³ Բացի այդ սկանդալային գործ էր նաև ՀՀ Ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր վարչության պետ պրն. Հովհաննես Թամամյանի կալանավորումը և հետագա 4 տարով ազատազրկումը:³⁵⁴ Մրանք քիչ դրական նշաններն էին, և դեռևս ՏՀԶԿ-ի եզրակացությունները իրավունք

³⁵¹Տես հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf, էջ 82

³⁵²<http://www.aravot.am/2010/08/07/180673/>

³⁵³Տես http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia#_edn2 և

<http://www.azatutyun.am/content/article/24598383.html>

³⁵⁴<http://www.slaq.am/eng/news/55059/>

ունեն դիտարկվել ակտուալ: Այնուամենայնիվ, ինչպես արդեն նշվել է, ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը մասնավորապես նշում է, որ «Կոռուպցիոն հանցագործությունների վերաբերյալ (կատարված բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից), հետաքննությունների, մեղադրանքների առաջադրման և դատապարտումների թիվը շատ համեստ է: Կոռուպցիայի համար հիմնականում միջին օղակի պաշտոնյաներն են ենթարկվում հետաքննության և մեղադրանքի առաջադրման, ներառյալ՝ իրավապահ մարմինների պաշտոնյաները, կազմակերպությունների տնօրենները և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարները»: Այնուամենայնիվ, ցցուն օրինակ է Սյունիքի մարզպետ Սուրեն Խաչատրյանի գործը, ով 2011 թ.-ի նոյեմբերի 14-ին «Armenia Marriot» հյուրանոցում հարվածեց ձեռներեց Սիլվա Համբարձումյանին, ինչը գրանցվել էր հյուրանոցում տեղադրված տեսախցիկների կողմից: ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության կողմից քրեական գործ հարուցվեց, սակայն Սուրեն Խաչատրյանին մեղադրանք չառաջադրվեց, քանի որ Ս. Համբարձումյանը չէր ստացել ֆիզիկական վնասվածքներ և Ս. Խաչատրյանը զոջացել էր իր կատարածի համար, ինչն ըստ Հատուկ քննչական ծառայության, բավարար հիմք է դադարեցնելու համար հետագա քննությունը:³⁵⁵ Սուրեն Խաչատրյանը դեռևս շարունակում է պաշտոնավարել:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա գործադիր իրանդամների օրինավորությունը ապահովող մեխանիզմներ:

Հանրային ծառայության մասին օրենքի ընդունումն առաջին քայլն էր՝ միտված գործադիր իշխանության օրինավորության համապարփակ իրավական դաշտի ստեղծման ուղղությամբ: Մինչ այս օրենքի ուժի մեջ մտնելը միակ իրավական դրույթը, որ վերաբերում էր շահերի բախմանը, առկա էր Սահմանադրության մեջ, համաձայն որի, կառավարության անդամը չի կարող զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, իր պարտականությունների հետ չկապված՝ զբաղեցնել պաշտոն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնում, կամ կատարել այլ վճարովի աշխատանք՝ բացառությամբ գիտական, մանկավարժական կամ ստեղծագործական աշխատանքից:³⁵⁶ Նշված օրենքը ինչ որ առումով լրացրեց այս սահմանադրական դրույթը իրավական մեխանիզմով, ինչպես նաև տրամադրեց ձեռնարկատիրական գործունեության և

³⁵⁵Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.haynews.am/hy/suren-khachatryan-1323766017>

³⁵⁶Հոդված 88, ՀՀ Սահմանադրություն

գիտական, մանկավարժական կամ ստեղծագործական աշխատանքների սահմանումները:³⁵⁷

Հանրային ծառայության մասին օրենքը նաև սահմանում է հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հիմնական կանոնները:³⁵⁸ Օրենքը պարունակում է նաև դրույթներ նրանց պաշտոնի,³⁵⁹ ինչպես նաև նրանց աշխատանքի հետ չկապված այլ գործունեության³⁶⁰ սահմանափակումների մասին, ինչը նաև կարգավորում է նրանց վարքագիծը: Նշված հոդվածները պարունակում են նաև հատուկ հակակոռուպցիոն դրույթներ, ինչպես օրինակ, մերձավոր ազգականի հետ համատեղ աշխատելու արգելքը, եթե նրանց աշխատանքային պարտականությունները ենթադրում են միմյանց հանդեպ ստորադասություն կամ վերահսկողություն (բացառությամբ ԱԺ պատգամավորների դեպքում): Այս կանոնները նաև պահանջում են պաշտոնյայից իրենց հատկացված նյութական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցներն օգտագործել միայն աշխատանքին առնչվող նպատակներով: Ի լրումն՝ օրենքը նաև սահմանում է, որ օրենքով սահմանված էթիկայի կանոնները սպառիչ չեն և կարող են լրացվել հանրային ծառայության հատուկ ոլորտը կարգավորող կանոններով:³⁶¹ Սաթույլատրում է գործադիր շխանության բարձրաստիճան պաշտոնյաների համար սահմանված էթիկայի լրացուցիչ կանոններ:

Օրենսդիր շխանություն նյան գլխում քննարկված՝ Հանրային ծառայության մասին օրենքի համապատասխան դրույթները՝

շահերի բախման սահմանման նորակարգավորման հետ համատեղ,³⁶² նվերների վերաբերյալ կանոնները³⁶³ և ետ աշխատանքային սահմանափակումները³⁶⁴ կիրառվում են նաև գործադիր շխանության բարձրաստիճան պաշտոնյաների նկատմամբ:

Չնայած Հանրային ծառայության մասին օրենքը պարունակում է դրույթներ՝ միտված խախտու

³⁵⁷ Հոդված 24, Հանրային ծառայության մասին օրենք

³⁵⁸ Նույն տեղում, մաս 3, հոդված 28

³⁵⁹ Նույն տեղում, հոդված 23

³⁶⁰ Նույն տեղում, հոդված 24

³⁶¹ Նույն տեղում, մաս 4, հոդված 28

³⁶² Նույն տեղում, հոդված 31

³⁶³ Նույն տեղում, հոդված 29

³⁶⁴ Նույն տեղում, մաս 1 ենթակետ 9, հոդված 23

մների մասին տեղակայնող անձանց պաշտպանությանը,³⁶⁵ սակայն դրանք կիրառվում են միայն հանրային ծառայողների համար նկրնար կվեն **Հանրային հատված** ճառու սակում:

Օրինավորություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված գործադիրի անդամների օրինավորությունը:

Կանոնագրքերի և կանոնների գործադրման մասին քիչ բան է հայտնի: Ինչպես նշում է ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը. «Արդեն իսկ առկա են մի շարք վարքագծի և էթիկայի կոմիտեներ. Այնուամենայնիվ, դրանց իրական ազդեցությունը սահմանափակ է».³⁶⁶ 2012թ-ի հունվարին Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի հիմանդրումից հետո առկա է հնարավորություն գործի դնելու Հանրային ծառայության մասին օրենքն ավելի խիստ: Այնուամենայնիվ, վերոնշյալ մարզպետի գործը և հետագա դրա չպատժելը, ինչպես նաև այլ գործեր, կարող են ծառայել որպես ցուցիչ այն հանգամանքի, որ Հանձնաժողովի համար շատ դժվար կլինի ապացուցելու սեփական արդյունավետությունը:

Կապված գործադիր իշխանության անդամների շրջանում շահերի բախման հանգամանքի հետ՝ պետք է նշել, որ դա համատարած խնդիր է: «Հետք online»-ի ղեկավար, հետաքննող լրագրող Էդիկ Բաղդասարյանն իր հարցազրույցներից մեկում նշում է, որ կան շատ նախարարներ, ովքեր բիզնես ունեն:³⁶⁷ Վարչապետն իր հարցազրույցներից մեկում նույնպես նշել է, որ էթիկայի փաթեթը միտված է սահմանադրական այն դրույթի ապահովմանը, ըստ որի, պատգամավորները չեն կարող զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ:³⁶⁸ **«Պտտվող դռան»** (revolving door) նշանների վերաբերյալ ոչ մի հրապարակված գործ չի եղել: Միակ գործը, որը կարող է վերաբերել լինել, հանդիսանում է աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարար Գևորգ Պետրոյանի դեպքը, ով, որպես իր ազատման պատճառ, նշեց միջազգային կազմակերպությունում ստացած նոր պաշտոնը:³⁶⁹

³⁶⁵ Նույն տեղում, հոդված 22

³⁶⁶ OECD, էջ 6

³⁶⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.azatutyun.am/content/article/2211921.html?s=1>

³⁶⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://aravot.am/old/am/articles/politics/87347/view>

³⁶⁹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.report.am/news/politics/gevorg-petrosyan2.html>

Իրավախախտումների մասին զեկուցողների (whistleblower) դրույթների արդյունավետության հետ կապված՝ «Լրագրողներ առանց սահմանների» կազմակերպությունը նշում է. «Անկախ և ընդդիմադիր թերթերին գրաքննության ենթարկելու փորձերը շարունակվում են, սակայն ավելի քաղաքակիրթ ճանապարհով՝ և առաջին հերթին դատական հալածանքների ճանապարհով: 2011 թ.-ին դատական գործերի աճը նպաստեց պահպանելու մասնավոր հատվածի առաջատար ընկերությունների գործունեությունը հետաքննող կամ կոռուպցիան լուսաբանող և կամ քաղաքական գործիչներին քննադատող լրագրողների հանդեպ ճնշումը»:³⁷⁰ Աման կարծիք է հնչեցրել նաև Հայաստանի վերաբերյալ ԲԱՀ 2012 զեկույցի մեդիա փորձագետներից մեկը՝ «Ծանր տուգանքներ որոնք առաջարկվում են գրապարտության և «վարկաբեկող լուսաբանման» համար, լրագրողների շրջանում միայն կխրախուսեն ավելի մեծ «ինքնագրաքննությունը», ինչը կհանգեցնի վախի մթնոլորտի, որում «լրագրողները այլևս չեն ծեծվի, այլ կդատակոչվեն դատարան»:³⁷¹

Դերակատարում

Հանրային սեկտորի կառավարում (Օրենք և իրականություն)

Որքանով է գործադիր իշխանությունը հետամուտ և ներգրավված պատշաճ կառավարվող հանրային հատվածի զարգացման մեջ:

Ընդհանուր առմամբ, գործադիր իշխանության կողմից թերևս լավ է զարգացվել հանրային հատվածի կառավարման իրավական դաշտը, չնայած առկա են որոշ թերություններ, որոնց դեռևս կարիք կա անդրադառնալու: Հիմնական իրավական ակտը, որի միջոցով գործադիր իշխանությունը ձեռք է բերել համապատասխան մեխանիզմներ քաղաքացիական ծառայության աշխատանքը արդյունավետորեն վերահսկելու և կառավարելու համար, հանդիսանում է Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքը, որը ուժի մեջ է մտել 2002 թ.-ին: Հետևելով այդ օրենքի պահանջներին, որպեսզի քաղաքացիական ծառայության նկատմամբ իրականացվի արդյունավետ վերահսկողություն, ստեղծվեց Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը (ՔՕԽ) և ՀԳՄ-ների աշխատակազմների ղեկավարների ինստիտուտը: Այս երկու մարմինները

³⁷⁰Տես հետևյալ հղմամբ <http://en.rsf.org/report-armenia.88.html>

³⁷¹<http://www.bti-project.org/laendergutachten/pse/arm/2012/#chap3>

սահմանված են որպես քաղաքացիական ծառայության վերահսկման և կառավարման պատասխանատուներ³⁷² և ՔԾԽ-ի և ՀԳՄ-ների աշխատակազմների ղեկավարների միջոցով գործադիրը վերահսկում և կառավարում է քաղաքացիական ծառայության գործունեությունը: Համաձայն օրենքի՝ ՔԾԽ-ն իրականացնում է քաղաքացիական ծառայության միասնական պաշտոնական քաղականություն:³⁷³ Աշխատակազմների ղեկավարների լիազորությունները և գործառնությունները սահմանված են «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ օրենքով:³⁷⁴ Համաձայն այդ օրենքի՝ ՀԳՄ-ի ղեկավարը, ով հանդիսանում է գործադիր իշխանության անդամ, պետք է ստանա իր համապատասխան հիմնարկի գործունեության մասին հաշվետվությունները և քննիչական գործունեության ստուգման արդյունքները:³⁷⁵

Հայաստանի կառավարությունն, իր Պետական սեկտորի կառավարման և վարչական բարեփոխումների հայեցակարգով ընդունված՝ 2009 թ. սեպտեմբերի 10-ին N 37 արձանագրային որոշմամբ (չիրապարակված), հաստատեց հանրային հատվածում բարեփոխումների նոր ռազմավարություն, որը պետք է իրականացվի մինչև 2015 թվ.-ը:³⁷⁶ Հայեցակարգի հիմնական նպատակն է հանրային հատվածի կատարողականի արդյունավետության բարձրացումը հանրային ռեսուրսների առավել նպատակաուղղված օգտագործման միջոցով: Հիմնվելով այս որոշման վրա՝ կառավարությունը պատրաստեց և ԱԺ ներկայացրեց «Հանրային ծառայության մասին» օրենքի նախագիծը, որն ընդունվեց 2011 թ. մայիսի 26-ին և ուժի մեջ մտավ 2012 թ. հունվարի 1-ին:

Այս առումով մեկ այլ կարևոր իրավական ակտ է հանդիսանում կառավարության 2009 թ. ապրիլի 30-ին ընդունված N 18 արձանագրային որոշումը Աշխատանքային ծրագրերի մշակման և դրանց կատարման գնահատման ուղեցույցի հաստատման (չիրապարակված) մասին:³⁷⁷ Որոշումը նախարարությունների, դրանց կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների, ինչպես նաև քաղաքացիական ծառայողների համար սահմանում է աշխատանքային ծրագրերի մշակման և դրանց կատարման գնահատման համար սկզբունքներ և կարգեր:

³⁷² Հոդված 36, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

³⁷³ *Նույն տեղում*, հոդված 37

³⁷⁴ *Պաշտոնական տեղեկագիր 2001/37(169) 03.12.01*

³⁷⁵ Հոդված 12, «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ օրենք

³⁷⁶ *ԲԼՏԵԿ*. իրավական տեղեկատվական համակարգ Հայաստանի իրավական ակտերի մասին (հայերենով)

³⁷⁷ *Նույն տեղում*

Եզրափակելով վերլուծությունը՝ կարելի է նկատել, որ, ընդհանուր առմամբ, թերևս համապատասխան է գործադիր իշխանության կողմից հանրային ծառայության կառավարման իրավական դաշտը: Միակ հիմնական խնդիրը կայանում է նրանում, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքը քաղաքացիական ծառայության ոլորտում ՔԾԽ-ի նմանությամբ չի նախատեսում հատուկ մարմնի առկայություն, որը գործադիր իշխանությանը հնարավորություն կընձեռներ վերահսկել և կառավարել հանրային ծառայության ողջ համակարգը՝ որպես միասնական մարմին՝ միասնական քաղաքականության մեխանիզմներով միասնականորեն կարգավորվող:

Հայաստանի վերաբերյալ Բերթելսման Անցումային Համաթիվ 2012-ը նշում է, որ կառույցներն ընդհանուր առմամբ թերանում են, ինչը ի թիվս այլոց ինստիտուցիոնալ առումով արտացոլում է նրանց բնորոշ թուլությունը:³⁷⁸ Միննույն ժամանակ հիմնական վարչարարության մասով, նույն կազմակերպությունը նշում է, որ այն իսկապես լավ զարգացած է՝ ընդհանուր առմամբ կոմպետենտ վարչական կառուցվածքները գործում են կառավարության մի քանի մակարդակներում, սակայն այնուամենայնիվ վարչական կառույցվածքներում կոռուպցիան մնում է լուրջ մարտահրավեր և կառավարումը խոչընդոտվում է խորհրդային շրջանի գործելակերպերի ժառանգությամբ:³⁷⁹ Ռեսուրսների կառավարումը վերլուծելիս նշվել էր, որ ամենից հիմնարար թերությունը դա ունակությունների վրա հիմնված առաջխաղացման բացակայությունն է և պաշտոններն և օգուտները հասնում են նրանց ովքեր ունեն կապեր, սակայն ոչ ադեկվատ վճարային սանդղակը խրախուսեց առավել մեծածավալ քրոնիզմ:³⁸⁰ Նաև գնումների մասին և ներքին աուդիտի մասին նոր օրենքների ընդունումը կարող է դիտարկվել որպես դրական նշան, ինչը ապակենտրոնացված գնումներն են: Դրանց արդյունավետության մասին գնահատականներ կատարելը դեռևս վաղ է:

Իրավական համակարգ (օրենք և իրականություն)

Որքանո՞վ է գործադիր իշխանությունը առաջնայնություն տալիս կոռուպցիայի դեմ պայքարին և կառավարմանը որպես երկրի կարևոր խնդիր:

³⁷⁸<http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/2012#chap4>

³⁷⁹<http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

³⁸⁰ <http://www.bti-project.org/country-reports/pse/arm>

Հայաստանի կառավարությունն իր 2008-12 ծրագրում՝ ընդունված 2008 թ. ապրիլի 28-ին կառավարության N 380-Ա որոշմամբ և ԱԺ ներկայացված հաջորդ օրը՝ ապրիլի 29-ին,³⁸¹ կոռուպցիայի դեմ պայքարը հռչակել է որպես իր նպատակներից մեկը՝ իրականացնելու համար իր գործունեության **երկրորդ առաջնայնությունը**, որն է՝ արդյունավետ հանրային, տեղական ինքնակառավարման, մասնավոր հատվածի կառավարման զարգացումը և կորպորատիվ կառավարման մշակույթի արմատավորումը:³⁸² Կառավարման բարեփոխման և կոռուպցիայի դեմ պայքարի ոլորտի ենթաոլորտներից մեկում է, որտեղ ի թիվս այլոց, կառավարությունը հավաստում է, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարը հանդիսանում է կառավարության կողմից իրականացվող քաղաքականությունների էական բաղադրիչը:³⁸³ Կոռուպցիայի դեմ պայքարի ծրագրում, ի թիվս կառավարության հիմնական մոտեցումների, նշված է «լիարժեք բազմակուսակցական համակարգի ստեղծումը, որը աջակցում է իրական քաղաքական մրցակցությանը, կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարի և հանրային վստահության ձևավորման հիմնական նախադրյալն է»:³⁸⁴ Այն նաև «հատուկ ուշադրություն կդարձնի իրավապահ մարմինների կողմից գործունեության արդյունքում պարզված կոռուպցիոն գործերին»:³⁸⁵

Կառավարության կողմից վերջին տարիներին ընդունված մեկ այլ կարևոր հակակոռուպցիոն փաստաթղթերից է Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա իրականացման՝ 2009-12 թթ.-ի միջոցառումների ծրագիրը՝ ընդունված 2009 թ. հոկտեմբերի 8-ին Հայաստանի կառավարության կողմից 1272-Ն որոշմամբ, որն ուժի մեջ մտավ նույն տարվա դեկտեմբերի 3-ին:³⁸⁶ Ռազմավարության

³⁸¹ 2008 թ.-ի ապրիլի 9-ին, Հանրապետության գործող Նախագահը ստանձնեց պաշտոնը և հռչակեց 55-ի կետ 4-ի պահանջներից մեկի համաձայն՝ հին կառավարությունը իր փառապանքները կայացրեց:

Հետևելով Մահմանադրության հոդված 74-

ի պահանջին՝ համաձայնորինորը նտրված կառավարությունը ներկայացնում է իր ծրագիրը ԱԺ-

ին իր ձևավորումից հետո 20 օրվա ընթացքում, 2008 թ.-ի ապրիլի 29-

ին նոր կառավարությունը իր ծրագիրը ներկայացրեց ԱԺ-ի հաստատմանը: ԱԺ-ն հաստատեց այն,

նույն կառավարությունը ցայսօր գործում է:

³⁸² <http://www.gov.am/files/docs/77.pdf>, էջեր 13-14

³⁸³ Նույն տեղում, էջ 22-23

³⁸⁴ Նույն տեղում, էջ 23

³⁸⁵ Նույն տեղում

³⁸⁶ Մանման երկրորդ փաստաթուղթն է:

Առաջին ռազմավարությունն ուղրա իրականացման միջոցառումների ծրագիրը ընդունվեց 2003 թ.-ի նոյեմբերի 6-ին կառավարության N1522-Ն որոշմամբ և իրականացվեց 2003-2007 թթ.-ին:

հիմնական նպատակն է Հայաստանում կոռուպցիայի մակարդակի էական նվազումը:³⁸⁷ Կառավարությունը ակնկալում է, որ որպես միջոցառումների ծրագրի իրականացման հետևանք 2012 թ.-ին կոռուպցիան Հայաստանում կդադարի համակարգային բնույթ կրելուց, նրա տարածվածությունը էապես կնվազի, բնակչությանը մատուցվող հանրային ծառայությունների որակը կաճի, սոցիալական արդարության ընկալումը տնային տնտեսությունների և բիզնեսի մոտ էականորեն կբարձրանա, երկրի քաղաքական կայունությունը կուժեղանա և կստեղծվեն տնտեսական արդյունավետության բարձրացման նախադրյալներ, հետևաբար, կբարձրացվի երկրի մրցունակությունը և ներդրումների առումով գրավչությունը:³⁸⁸ Ռազմավարությունը կարևոր դեր է հատկացնում գործադիր իշխանության այն մարմիններին, որոնք իրականացնում են հակակոռուպցիոն քաղաքականություններ, ինչպես նաև այն մարմիններին, որոնք պետական մարմինների անձնակազմի համար վերապատրաստումներ և մասնագիտացում են իրականացնում:³⁸⁹ Մասնավորապես, համաձայն ռազմավարության՝ Կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհրդի ղեկավարը, ով պետք է կյանքի կոչի պաշտոնական հակակոռուպցիոն քաղաքականության համապարփակ և արդյունավետ իրականացումը,³⁹⁰ հանդիսանում է վարչապետը:³⁹¹ Գործադիր իշխանության անդամները նույնպես պետք է ներառնվեն Հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացման մոնիտորինգի հանձնաժողովում:³⁹² Կոռուպցիոն հանցագործությունների բացահայտման և հետաքննման հարցում ռազմավարական փաստաթղթերը լուրջ դեր են հատկացնում ոստիկանությանը և Պետական եկամուտների կոմիտեին (երկուսն էլ հանդիսանում են գործադիր իշխանության մաս):³⁹³

Միջոցառումների տվյալ ծրագրի վրա տարվել է առավել շատ աշխատանք, և այն առավել համապարփակ է, քան նախկինը, որն իրականացվեց 2003-2007 թթ.-ին: Այնուամենայնիվ, այն նույնպես ունի որոշակի թերություններ: Օրինակ՝ քաղաքական կոռուպցիան չի

³⁸⁷ Հայաստանի Հանրապետության Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը 2009-2012 թթ.- իրախիականացման միջոցառումների ծրագիրը, *ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր, հատոր 60(726), դեկտեմբերի 2, 2009*, էջ 73.

³⁸⁸ *Նույն տեղում*

³⁸⁹ *Նույն տեղում*, էջ 76-80

³⁹⁰ *Նույն տեղում*, էջ 76-77

³⁹¹ ՀՀ Նախագահի իրամանագրի համար 100-Ն, հունիսի 1, 2004թ. 2009թ.- ի նորոգված վարկերը նդունում ից հետո, խորհրդի կազմը նաև նույնը

³⁹² Հայաստանի Հանրապետության Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը 2009-2012 թթ.-

իրախիականացման միջոցառումների ծրագիրը, էջ 77

³⁹³ *Նույն տեղում*

ներառում իր դրսևորումների հիմնական մասը և սահմանափակված է միայն խորհրդարանում քաղաքական կոռուպցիայի հարցերով: Անդրադարձ չի կատարվել քաղաքական կոռուպցիայի այնպիսի կարևոր ոլորտի, ինչպիսին է քաղաքական կուսակցությունների ֆինանսավորումը: Մեկ այլ թերություն է, որ ոչ բոլոր ոլորտներ են ընդգրվել միջոցառումների ծրագրում, ինչպես օրինակ, բնապահպանությունը կամ պաշտպանությունը, ինչը նշանակում է, որ այս ոլորտներում հակառուպցիոն միջոցառումներ չեն նախատեսվում:

2009-2012 միջոցառումների ծրագիրը ներկայումս իրագործման ընթացքի մեջ է, և 2011 թ.-ի դեկտեմբերի 29-ին Հայաստանի կառավարությունը (նշված միջոցառումների ծրագրի ուժի մեջ մտնելուց ի վեր առաջին անգամ) իր վեբ-կայքի համապատասխան էջում տեղադրեց հակակոռուպցիոն ռազմավարության 2009-2012 թթ.-ի միջոցառումների ծրագրի 2010 թ.-ի արդյունքների մոնիտորինգի հաշվետվությունը (<http://www.gov.am/files/docs/914.pdf>) և 2011 թ. առաջին կիսամյակի արդյունքների մոնիտորինգի հաշվետվությունը (<http://www.gov.am/files/docs/915.pdf>): Պետք է նկատել, որ բոլոր 12 օրենքների և օրենսգրքերի նախագծերը, որոնք ԱԺ ընդունեց, և որոնք ներառվեցին 2009-2012 միջոցառումների ծրագրում (այդ մասին ավելին տես ***Օրենսդիր իշխանություն*** սյունի ***Իրավական բարեփոխումներ*** ցուցիչի վերլուծությունում) մշակվել և առաջարկվել էին կառավարության կողմից: Միջոցառումների ծրագրի շրջանակներում կառավարությունն ընդունել է 22 որոշումներ: Ի լրումն՝ մի շարք նախարարություններ և կառավարությանն առընթեր մարմիններ կայացրել են հրամաններ՝ ուղված միջոցառումների ծրագրում թվարկված մի շարք միջոցների իրագործմանը:

Ըստ էության գործադիրի բոլոր անդամները հայտարարել են կոռուպցիայի դեմ պայքարի անհրաժեշտության մասին: Ինչպես ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը նշում է. “Վերջին տարիներին Նախագահը և Կառավարությունը պաշտոնապես, հրապարակային հայտարարություններում կանոնավոր կերպով արտահայտել են իրենց պատրաստակամությունը պայքարել կոռուպցիայի դեմ”:³⁹⁴ Բարձրաստիճան ոստիկանների կալանքի վերոնշյալ գործերը ունեն եզակի բնույթ, քան թե կայուն: Եռակողմ կռալիցիոն անդամներից (մինչև 2012թ.-ի ընտրությունները), միայն Բարգավաճ Հայաստանն է, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարը ներառել է իր ծրագրում և տեղադրել իր

³⁹⁴OECD monitoring group, country report, Armenia 2011, էջ 11

կայքում:³⁹⁵ Նախագահի ծրագիրը նույնպես պարունակում է դրույթներ կոռուպցիայի դեմ պայքարի մասին:³⁹⁶ Այնուամենայնիվ պետք է նշել որ բոլոր ծրագրերը հնչեցնում են իրավական պետության և ժողովրդավարությունը հիմնման կարիքը երկրում:

³⁹⁵<http://bhk.am/pages.php?al=project>

³⁹⁶<http://president.am/library/program/arm/>

Դատական իշխանություն

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Դատական իշխանություն			
Սյունի ընդհանրական միավորը: 61.1			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 62.5	Ռեսուրսներ	100	50
	Անկախություն	50	50
Կառավարում 70.8	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	100	50
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	50
Ղերակատարում 50	Գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն	50	
	Կոռուպցիայի հետապնդում	50	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Համաձայն Հայաստանի Սահմանադրության՝ Հայաստանում արդարադատությունն իրականացվում է բացառապես դատարանների կողմից:³⁹⁷ Կառուցվածքային առումով, Հայաստանի դատական համակարգը բաղկացած է երեք ենթահամակարգերից, այն է՝ Հայաստանի Սահմանադրական դատարանը, ընդհանուր իրավասության

³⁹⁷Հոդված 91, ՀՀՍահմանադրություն

դատարանները և մասնագիտացված դատարանները:³⁹⁸ Հայաստանում բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, հանդիսանում է վճռաբեկ դատարանը, և բացի այդ, դատական համակարգը բաղկացած է առաջին ատյանի դատարաններից, վերաքննիչ դատարաններից և օրենքով սահմանված դեպքերում՝ մասնագիտացված դատարաններից:³⁹⁹ Սահմանադրության նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է: Դատական օրենսգիրքը սահմանում է վերաքննիչ երեք դատարանների գոյությունը՝ քաղաքացիական վերաքննիչ դատարան, քրեական վերաքննիչ դատարան և վարչական վերաքննիչ դատարան:⁴⁰⁰ Դատական օրենսգրքի նույն հոդվածով սահմանվում է, որ Հայաստանում մասնագիտացված դատարաններն են վարչական դատարանը և վարչական վերաքննիչ դատարանը:⁴⁰¹ Դատական օրենսգիրքը նաև սահմանում է, որ Հայաստանում պետք է լինեն ընդհանուր իրավասության 16 դատարաններ (7-ը Երևանում և 9-ը մարզերում),⁴⁰² որոնցից յուրաքանչյուրը կազմված է դատարանի նախագահից և դատավորներից:⁴⁰³ Կախված դատարանի ընդդատությունը ենթակա բնակչության քանակից՝ դատավորների թիվը դատարանից դատարան տատանվում է: Վարչական դատարանը գտնվում է Երևանում և կազմված է նախագահից և 16 դատավորներից:⁴⁰⁴

Վերաքննիչ բոլոր երեք դատարաններն էլ գտնվում են Երևանում:⁴⁰⁵ Քաղաքացիական վերաքննիչ դատարանը և քրեական վերաքննիչ դատարանը կազմված են նախագահից և 15 դատավորներից, իսկ վարչական վերաքննիչ դատարանը՝ նախագահից և 6

³⁹⁸ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 906

³⁹⁹ Հոդված 92, ՀՀ Սահմանադրություն: Այս դրույթը ենթադրում է, որ ընդհանուր իրավասության մասնագիտացված դատարանների ենթահամակարգը եռաստիճան է, չնայած Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի նշում: Առաջին աստիճանը բաղկացած է առաջին ատյանի դատարաններից, երկրորդը՝ վերաքննիչ դատարաններից և երրորդը՝ Վճռաբեկ դատարանից:

⁴⁰⁰ Հոդված 41, ՀՀ դատական օրենսգիրք

⁴⁰¹ Այս երկու մասնագիտացված դատարանները հանդիսանում են վարչական դատարանների առաջին երկրորդ աստիճանի դատարաններ:

⁴⁰² Երևանի երկու մեծ քաղաքային շրջաններից յուրաքանչյուրում (Շենգավիթև Մալաթիա) առկա է մեկ դատարան, իսկ մնացած 5 դատարանները ընդդատությունը տարածվում է երկու իրար կից վարչական շրջանների վրա: Երևանից դուրս, 8 մարզերից յուրաքանչյուրում (10 մարզից) կամ մեկ դատարան, իսկ երկու իրար կից գտնվող մարզերում են մեկ դատարան (Արարատն և Վայոց Ձորը, որը Հայաստանի մեծագույն մարզն է):

⁴⁰³ Հոդված 24, ՀՀ Դատական օրենսգիրք

⁴⁰⁴ Նույն տեղում, հոդված 37

⁴⁰⁵ Նույն տեղում, հոդված 41

դատավորներից:⁴⁰⁶ Վճռաբեկ դատարանը նույնպես գտնվում է Երևանում և կազմված է նախագահից և 14 դատավորներից:⁴⁰⁷ Այն կազմված է երկու պալատից՝ քրեական պալատ և քաղաքացիական և վարչական գործերով պալատ, որոնցից յուրաքանչյուրը կազմված է համապատասխանաբար նախագահից և 5 կամ 9 դատավորներից:

Սահմանադրության 93 հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացվում է Սահմանադրական դատարանի կողմից, որի կազմը, լիազորությունները, անձանց շրջանակը, ովքեր կարող են դիմել դատարանին, ինչպես նաև նրա գործունեության հիմնական սկզբունքները տրված են Սահմանադրության 99-102 հոդվածներում: Մասնավորապես՝ Սահմանադրության 99 հոդվածը սահմանում է, որ Սահմանադրական դատարանը կազմված է 9 անդամներից: Նրա չորս անդամները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից⁴⁰⁸, իսկ հինգը՝ Ազգային ժողովի կողմից:⁴⁰⁹ ԱԺ-ն նաև նշանակում է Սահմանադրական դատարանի նախագահին:

Եվ վերջում, Հայաստանի դատական համակարգի ևս մեկ կարևոր բաղադրիչ է հանդիսանում արդարադատության խորհուրդը: 94.1 հոդվածը սահմանում է, որ արդարադատության խորհրդի կազմի մեջ մտնում են Հայաստանի Հանրապետության դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից գաղտնի քվեարկությամբ հինգ տարի ժամկետով ընտրված ինը դատավորներ, Հանրապետության Նախագահի եւ Ազգային ժողովի կողմից նշանակված երկուական իրավաբան-գիտնականներ: Արդարադատության խորհուրդը էական դեր է կատարում դատավորների նշանակման, ծառայողական առաջխաղացման և լիազորությունների դադարեցման առումով (բացառությամբ՝ Սահմանադրական դատարանի անդամների), ինչպես նաև նրանց նկատմամբ կարգապահական սանկցիաներ կիրառելու հարցում:

⁴⁰⁶ Նույնտեղում

⁴⁰⁷ Նույնտեղում, հոդված 52

⁴⁰⁸ Կետ 10, հոդված 55, ՀՀՍահմանադրություն

⁴⁰⁹ Նույնտեղում, կետ 1, հոդված 83

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա օրենքներ՝ միտված դատական իշխանության համար ապահովելու պաշտոնավարման ժամկետների պատշաճ քաղաքականություն, աշխատավարձ և աշխատանքային պայմաններ:

Ընհանուր առմամբ, Հայաստանի Սահմանադրությունը և օրենքները դատական իշխանության համար ապահովում են պատշաճ աշխատավարձի, աշխատանքային պայմանների և պաշտոնավարման ժամկետների քաղաքականություն: Դատավորների աշխատավարձերը և հավելավճարները սահմանված են ՀՀ դատական օրենսգրքի 75 հոդվածով: Նույն հոդվածը, ինչպես նաև օրենսգրքի 157 և 165 հոդվածները, սահմանում են, որ դատավորի աշխատավարձը և հավելավճարները չեն կարող նվազեցվել դատավորի պաշտոնավարության ընթացքում, բացառությամբ այնպիսի դեպքերի, երբ օրենքով սահմանված կարգապահական սանկցիաներ են կիրառվում դատավորի հանդեպ, որը ենթադրում է աշխատավարձի ժամանակավոր նվազեցում: «Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրույքաչափերի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ Հայաստանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի պաշտոնային դրույքաչափը սահմանվում է յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի մասին օրենքի առանձին հոդվածով:⁴¹⁰ Նման իրավական դրույթները սղաճի դեպքում ապահովում են դատավորների աշխատավարձերի չափերի կանոնակարգումը:

Համաձայն «Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրույքաչափերի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 2.1-ի՝

⁴¹⁰ Համաձայն «2011 թ.-ի պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9-ի մաս 5-ի՝ ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի աշխատավարձը կազմում է 440,000 դրամ (մոտավորապես 1140 ԱՄՆ դոլար): Դատական օրենսգրքի հոդված 75-ը սահմանում է այլ դատավորների աշխատավարձերը՝ որպես դրույքաչափի հաշվարկի առնչված ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի դրույքաչափը:

Սահմանադրական դատարանի նախագահի պաշտոնային դրույքաչափը սահմանվել է 680,000 դրամ կամ մոտավորապես 1762 ԱՄՆ դոլար, իսկ Սահմանադրական դատարանի անդամների համար՝ 600,000 դրամ (մոտավորապես 1554 ԱՄՆ դոլար): Օրենքը նաև սահմանում է, որ աշխատանքի ստաժից ելնելով՝ նրանք ստանում են հավելավճարներ: Համաձայն Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքի հոդված 12-ի՝ Սահմանադրական դատարանի անդամի՝ օրենքով սահմանված լիազորությունների դադարեցման դեպքում նրան տրվում է կենսաթոշակ, որը հավասար է նրա վերջին վարձատրության 75 տոկոսին (պաշտոնային դրույքաչափ և հավելավճարներ):

Համաձայն Սահմանադրության 96 հոդվածի՝ դատավորները և Սահմանադրական դատարանի անդամները նշանակվում են մշտական հիմունքներով, և պաշտոնավարումը տևում է մինչև դատավորի 65 տարեկան լրանալը: Նրանց լիազորությունները դադարեցվում են միայն Սահմանադրությամբ և օրենքներով նախատեսված դեպքերում ու կարգով: ՀՀ Սահմանադրության 95 և 97 հոդվածները սահմանում են, որ ոչ մի դատավոր կամ Սահմանադրական դատարանի անդամ չի կարող պատասխանատվության կանչվել առանց, համապատասխանաբար, արդարադատության խորհրդի կամ սահմանադրական դատարանի համաձայնության:

Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքի 10 և 14 հոդվածները պաշտպանում են Սահմանադրական դատարանի անդամներին լիազորությունների կամայական դադարեցումից: Նույն օրենքի 12 հոդվածը կոնկրետացնում է Սահմանադրական դատարանի անդամների անձեռնմխելիությունը: Համաձայն հոդված 14-ի՝ Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները կարող են դադարեցվել որոշակի դեպքերում՝ ներառյալ մահվան, Հայաստանի քաղաքացիության կորուստի, հրաժարական ներկայացնելու, դատարանի կողմից որպես իր պարտականությունները կատարելու անընդունակ ճանաչման և օրենքի խախտման դեպքում:

Համաձայն Դատական օրենսգրքի հոդված 14-ի՝ դատավորներն անփոփոխելի են: Նույն օրենսգրքի հոդված 13-ը մանրամասնում է դատավորի կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավման կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու կարգը:

Սահմանադրական դատարանի անդամների նշանակման կարգը սահմանված է «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 1-ով: Նույն օրենքի հոդված 3-ը սահմանում է Սահմանադրական դատարանի անդամության պահանջները: Այդ պահանջներն ընդգրկում են բարձրագույն կրթությունը, առնվազն 10 տարվա աշխատանքային ստաժը, պետական կամ կրթական հաստատություններում աշխատանքային ստաժը, բարձ բարոյական ստանդարտները և այլն:

Դատական օրենսգրքի հոդված 115-ը սահմանում է այն մասնագիտական չափանիշները, որոնց պետք է բավարարի դատավորը, իսկ 115-117 հոդվածները մանրամասնում են դատավորների նշանակման ընթացակարգը: Դատավորների ծառայողական առաջխաղացումը կարգավորվում է մասնագիտական, կազմակերպչական, էթիկական և նույն օրենսգրքի հոդված 135-ում նշված նման այլ պահանջներով:

Ավելի մանրամասն. նշանակման ընթացակարգը ներառում է հետևյալ փուլերը՝

- ՀՀ դատական դպրոցի կառավարման խորհուրդը ՀՀ արդարադատության խորհրդին ներկայացնում է 16 հավակնորդների ցուցակը, ովքեր հավաքել են ամենաբարձր հանրագումարային միավորներ (ՀՀ դատական օրենսգրքի հոդված 116)
- Արդարադատության խորհուրդն ուսումնասիրում է ցուցակը և հավակնորդներին հրավիրում հարցազրույցի (օրենսգրքի հոդված 117)
- Արդարադատության խորհրդի 13 անդամները քվեարկում են (յուրաքանչյուր անդամ իրավունք ունի քվեարկել առավելագույնը 10 հավակնորդի համար)
- ՀՀ Նախագահը հաստատում է հավակնորդների ցուցակը

Քանի որ Նախագահը լիազորված է հաստատել կամ չհաստատել ցանկացած հավակնորդի և, ըստ էության, միջամտել արդարադատության խորհրդի կառավարման գործընթացին, ապա ոչ մի երաշխիք գոյություն չունի, որ ընտրությունը միշտ կատարվում է բացառապես արժանիքների հիման վրա:

Բյուջետային գործընթացը կարգավորող Հայաստանի իրավական համակարգը՝ հիմնականում Բյուջետային համակարգի մասին օրենքը, բյուջետային միջոցներ ստացողներին՝ ներառյալ դատական համակարգին, պետական կամ համայնքային բյուջեներից նվազագույն տոկոսի բաշխման մասին իրավական դրույթներ չի պարունակում: Այնուամենայնիվ, «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը

իրավաբանորեն լիազորում է պետական կառույցներին մասնակցել պետական բյուջեում իրենց մասնաբաժնի բաշխմանը:⁴¹¹ Սա վերաբերում է նաև դատական համակարգին և Դատական օրենսգիրքը պարունակում է դրույթներ,⁴¹² որոնք կարգավորում են դատական համակարգի (բացառությամբ՝ Սահմանադրական դատարանի) մասնակցությունն այս գործընթացին: Սահմանադրական դատարանի դեպքում Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքը⁴¹³ սահմանում է, որ Սահմանադրական դատարանի նախագահը ծախսերի նախահաշիվը ներկայացնում է կառավարություն՝ օրենքով սահմանված ժամկետում: Այս գործընթացում կարևոր իրավական դրույթ է հանդիսանում այն, որ եթե կառավարությունը չի հաստատում Դատական դեպարտամենտի կամ Սահմանադրական դատարանի նախագահի հայտը, ապա կառավարությունը պետք է ԱԺ-ին ներկայացնի և՛ նշված դատական մարմինների կողմից կազմված նախահաշիվը, և՛ այդ նախահաշիվերի վերաբերյալ իր մանրակրկիտ առարկությունները:⁴¹⁴ Այսպիսով, բյուջեի բաշխման հարցում վերջին խոսքը պատկանում է ոչ թե կառավարությանը (գործադիր իշխանություն), այլ Ազգային ժողովին (օրենսդիր իշխանություն), որը որոշում է, թե արդյոք կառավարության առարկությունները ընդունելի են, թե՛ ոչ: Ի լրումն հիմնական ֆինանսավորմանը՝ դատական համակարգը իրավասու է չնախատեսված ծախսերի համար ունենալ պահուստային ֆոնդ, որը պետական բյուջեում արտացոլվում է առանձին տողով:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանո՞վ դատական իշխանությունն ունի համապատասխան ֆինանսական ռեսուրսներ, կադրեր և գործնականում արդյունավետ գործելու համար ենթակառուցվածքներ:

ABA/CEELI-ն գործարկել է Դատական բարեփոխումների ինդեքս՝ գնահատելու համար երկրների դատական համակարգերը: Այն հիմնված է 30 գործոնների վրա, որոնց թվում

⁴¹¹ Հոդված 21, «Բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը

⁴¹² Մասնավորապես, Դատական օրենսգրքի հոդված 64-ը սահմանում է, որ Դատական դեպարտամենտը կառավարության հաստատման են ներկայացնում (Դատարանների նախագահների խորհրդի կողմից հաստատվելուց հետո) տարվա բյուջետային հայտը: Կառավարության կողմից դրա հաստատվելուց ԱԺ-ի կողմից պետական բյուջեի ընդունումից հետո այն «Պետական բյուջեի մասին»

ՀՀ օրենքում արտահայտվում է առանձին տողով՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատարաններ»:

⁴¹³ Հոդված 6, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենք

⁴¹⁴ Այս դեպքում դատական դեպարտամենտի ղեկավարը կամ Սահմանադրական դատարանի նախագահը պետք է մասնակցեն Ազգային ժողովում պետական բյուջեի նախագծի՝ այդպիսով քննարկմանը և ներկայացնեն իրենց բյուջե տային հայտի հիմնավորման փաստաթղթերը:

առկա է սյունակ, որը կոչվում է «Ֆինանսական ռեսուրսներ», որն ունի 4 գործոններ՝ բյուջետային ներդրումներ, դատական աշխատավարձերի ադեկվատություն, դատական շենքեր և դատական պաշտպանություն: Հայաստանում ABA/CEELI-ն այս գնահատման գործիքը կիրառել է 3 անգամ. 2002, 2004 և 2008 թթ.-ին: Գնահատման այս ժամանակահատվածների ընթացքում, բյուջետային ներդրումների գործոնը 2008 թ.-ին բացասականից վերափոխվեց չեզոքի, մինչդեռ դատական աշխատավարձերի ադեկվատությունը մնաց չեզոք:⁴¹⁵ Անցյալ տարի, ի պատասխան ԹԻՀԿ-ի նամակի, Դատական դեպարտամենտը պատասխանեց, որ *«դատական համակարգի բյուջեի համանասնորեն տարաբաշխման և Դատական դեպարտամենտի ներառման իրավական ընթացակարգերը գործնականում լրջորեն պահպանվում են»:*

Կապված դատավորների և սահմանադրական դատարանի աշխատավարձերի հետ՝ պետք է նշել, որ, համաձայն «ՀՀ Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրուքաչափերի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9-ի, ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի աշխատավարձը յուրաքանչյուր տարվա համար սահմանվում է ՀՀ Պետական բյուջեի մասին օրենքով: 2011 թ.-ին, համաձայն 2011 թ.-ի «Պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9-ի, ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի աշխատավարձը սահմանված էր 440,000 ՀՀ դրամ: Սահմանադրական դատարանի անդամի աշխատավարձը սահմանվում է «ՀՀ Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրուքաչափերի մասին» ՀՀ օրենքով: Համաձայն նշված օրենքի հոդված 2.1-ի՝ սահմանադրական դատարանի նախագահի աշխատավարձը 2011 թ.-ի համար կազմում էր 680.000 ՀՀ դրամ, իսկ սահմանադրական դատարանի անդամինը՝ 600.000 ՀՀ դրամ: Այս աշխատավարձերը վճարվում են կանոնավոր կերպով առանց ուշացումների, և դրանք շատ ավելի բարձր են երկրի միջին աշխատավարձից:⁴¹⁶ Այս աշխատավարձերը նույնիսկ ավելի մեծ են, քան Նախագահինը կամ վարչապետինը:⁴¹⁷

Այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ ապրանքների գները հաշվի առնելով, աշխատավարձը բավարար չէ 4 հոգուց բաղկացած ընտանիք պահելու համար, ինչպես նաև

⁴¹⁵Տես "Spotlight on Armenia: edited by Adam Hug", The Foreign Policy Centre, էջ 37.

⁴¹⁶Համաձայն Հայաստանի Ազգային վիճակագրական ծառայության՝ 2011 թ.-ի նոյեմբերի համար Հայաստանում միջին աշխատավարձը կազմում էր 114,766 AMD.

⁴¹⁷Համաձայն «ՀՀ Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրուքաչափերի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 1-ի՝ Նախագահի աշխատավարձը կազմում է 400,000 ՀՀ դրամ, և համաձայն նույն օրենքի հոդված 2-ի՝ վարչապետի աշխատավարձը կազմում է 340,000 ՀՀ դրամ.

խնայողություններ կատարելու, զվարճալիքներ վայելելու կամ արձակուրդը հանգստյան վայրերում անցկացնելու համար: «Ֆորին Փոլիսի Սենթր»-ը Հայաստանի կառավարությանը ներկայացրած առաջարկություններում վերջինիս ուշադրությունը սևեռում է դատավորների աշխատավարձերի վրա և նշում է. «Շարունակել դատական իշխանության բարեփոխումները՝ ավելացնելով դատական աշխատավարձերը իրենց կարգավիճակին համապատասխան աստիճանի...»:⁴¹⁸

Ավելին, համաձայն Անկախ դատական համակարգերի աշխատանքային խմբի, դատական իշխանության բյուջեի նախագծման ընթացակարգը համահունչ չէ եվրոպական լավագույն փորձի հետ՝ արդարադատության խորհրդի սահմանափակ մասնակցության պատճառով:⁴¹⁹

Դատավորների և գործող իրավաբանների աշխատավարձերի համեմատության առումով դժվար է հանգել որևէ հստակ եզրահանգման, քանի որ վերջիններս չեն ստանում ֆիքսված աշխատավարձեր, և նրանց եկամուտները հիմնականում կախված են իրենց հաճախորդների քանակից և հարստությունից, և այս գործոնները իրավաբանների շրջանում մեծապես տարբերվում են: Փորձը ցույց է տալիս, որ փոքրաթիվ հայտնի իրավաբանների եկամուտները ավելի բարձր են, քան դատավորներինը: Այնուամենայնիվ, իրավաբանների մեծամասնության եկամուտները շատ ավելի քիչ են, քան դատավորներինը:

Համաձայն Դատական օրենսդրության 79-րդ հոդվածի՝ առաջին ատյանի դատարանի և վերաքննիչ դատարանի յուրաքանչյուր դատավոր պետք է ունենա մեկ օգնական և մեկ գործավար, մինչդեռ վճռաբեկ դատարանի նախագահը, այդ դատարանի պալատների նախագահները և դատավորները պետք է ունենան երկուական օգնական: Ինչ վերաբերում է սահմանադրական դատարանին, ապա «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 6-ը պահանջում է, որ կառավարությունը այդ դատարանին տրամադրի առանձին շենք, անհրաժեշտ սարքավորումներ և միջոցներ նրա բնականոն գործունեության համար:

⁴¹⁸Տե՛ս "Spotlight on Armenia: edited by Adam Hug", The Foreign Policy Centre, էջ 5

⁴¹⁹Տե՛ս "Project Report/Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career", Eastern Partnership, Enhancing Judicial Reform in the Eastern Partnership Countries, Working Group on Independent Judicial Systems, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Strasbourg, September 2011, էջ 31.

2010 թ.-ին ԹԻՀԿ-ին ուղված իր պաշտոնական պատասխանում դատական դեպարտամենը պնդում էր, որ դատարանները, հատկապես Երևանում, այժմ լավ հագեցած են տեխնիկական միջոցներով, ունեն անհրաժեշտ օժանդակող աշխատակազմ, ինտերնետ, պարբերաբար թարմացվող գրադարան և DATALEX տեղեկատվական բազան: Այնուամենայնիվ, մարզերի դատարանները դեռևս վերոնշյալ ռեսուրսների կարիքն ունեն: Այդուհանդերձ, համաձայն Եվրոպական հարևանության քաղաքականության՝ Հայաստանում 2010 թ.-ին իրականացման վերաբերյալ աշխատանքային փաստաթղթի՝ «2009-2011 թթ. Դատական բարեփոխումների ռազմավարական գործողությունների ծրագրի ներքո որոշակի առաջընթաց է գրանցվել դատական բարեփոխումների իրականացման առումով, մասնավորապես, դատական համակարգում թափանցիկության ուժեղացման, դատական վիճակագրական էլեկտրոնային տվյալների կատարելագործման առումով և դատարանների շենքերի կառուցման և կատարելագործման հետ կապված»:⁴²⁰

Դատական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներ վերաբերում են դատավորների վերապատրաստմանը: Մասնավորապես, օրենսգրքի հոդված 193-ը նախատեսում է, որ որակավորման հանձնաժողովը մինչև համապատասխան օրացուցային տարվա հոկտեմբերի 1-ը սահմանում է վերապատրաստման հիմնական ուղենիշները և վերապատրաստման ծրագրերի ընդհանուր ժամաքանակը գալիք տարվա համար: Վերապատրաստման ընդհանուր ժամաքանակը, նույն հոդվածով որոշված, չպետք է լինի ավելի քիչ, քան տարեկան 80 ժամը, և չգերազանցի տարեկան 120 ժամը: Սա վերաբերում է դատական դպրոցի կողմից կազմակերպվող պարտադիր վերապատրաստումներին:⁴²¹ Ի լրումն՝ օրենսգրքի հոդված 77-ը սահմանում է, որ դատավորն իրավունք ունի մասնակցել այլ վերապատրաստման ծրագրերի, ֆորումների, կոնֆերանսների և այլ իրադարձությունների՝ կապված իր ունակությունների և իմացության բարելավման հետ: Վերջապես, օրենսգրքի հոդված 167-ը սահմանում է, որ դատավորի լիազորությունները կարող են դադարեցվել, եթե դատավորը երկու տարի անընդմեջ չի անցել տարեկան պարտադիր վերապատրաստման ծրագիրը: Այս բոլոր իրավական պահանջները պահպանվում են գործնական կյանքում: Ի լրումն՝ պետք է նկատի ունենալ, որ ՏՀԶԿ Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի հակակոռուպցիոն ցանցը իր 2011 թ.

⁴²⁰Տե՛ս «Joint Staff Working Paper: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 in Armenia», COM (2011) {303}, Brussels 25/05/2011. Էջ 4

⁴²¹Դատական օրենսգրքի մաս 2-ը (հոդվածներ 172-193) կարգավորում է դատական դպրոցի գործունեությունը.

մոնիտորինգային զեկույցում նշում է, որ մոնիտորինգային խմբին հայտնել են, որ մի շարք վերապատրաստումներ անցկացվել են, որոնք վերաբերել են էթիկային, օրինավորությանը և հակակոռուպցիային:⁴²²

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ է անկախ դատական համակարգը:

Հայաստանի Սահմանադրությունը հստակ սահմանում է, որ «Դատարանների անկախությունը երաշխավորվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով»:⁴²³ Արդարադատության իրականացնելիս դատավորը կամ Սահմանադրական դատարանի անդամը անկախ են և ենթարկվում են միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին, և նրանք կարող են կալանավորվել, որպես մեղադրյալ ներգրավվել կամ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկվել միայն համապատասխանաբար Արդարադատության խորհրդի կամ Սահմանադրական դատարանի համաձայնությամբ:⁴²⁴ Ինչպես արդեն նշվել է, Սահմանադրությունը որպես Հայաստանի բարձրագույն դատական ատյան սահմանում է վճռաբեկ դատարանին՝ բացառությամբ սահմանադրական արդարադատության հարցերից, իսկ սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը:⁴²⁵ Սահմանադրության ընդունման նմանությամբ, նրանում յուրաքանչյուր լրացում կարող է կատարվել միայն հանրաքվեի միջոցով,⁴²⁶ որը Հայաստանի Սահմանադրությունը դարձնում է կոշտ: Այս սահմանադրական դրույթները սահմանում են դատական համակարգի անկախության հիմքերը:

Համաձայն Սահմանադրության՝ Նախագահը նշանակում է դատական համակարգի բոլոր աստիճանների դատավորներին, ներառյալ այն 9 դատավորներին, ովքեր հանդիսանում են Արդարադատության խորհրդի անդամներն:⁴²⁷ Արդարադատության խորհրդի առաջարկությամբ Նախագահը նաև դադարեցնում է վճռաբեկ դատարանին նրա պալատներին և նախագահներին և դատավորներին, վերաքննիչ,

⁴²² SLEU Monitoring Report, OECD Anti-corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, էջ 71

⁴²³ Հոդված 94, ՀՀ Սահմանադրություն

⁴²⁴ Նույն տեղում, հոդված 97

⁴²⁵ Նույն տեղում, հոդված 92 և 93

⁴²⁶ Նույն տեղում, հոդված 111

⁴²⁷ Նույն տեղում, կետ 11, հոդված 55

առաջինատյանինմասնագիտացվածդատարաններինախագահներիլիազորությունները, համաձայնությունէտալիսնրանց՝ որպէսմեղադրյալներգրավելու, կալանավորելուկամնրանցնկատմամբդատականկարգովվարչականպատասխանատվությանենթարկելուհարցհարուցելուվերաբերյալ:⁴²⁸ Ավելին, Արդարադատության խորհրդի որոշակի որոշումներ ՀանրապետությանՆախագահիկողմից կամ պէտք է հաստատվեն կամկարողենփոփոխվելնկամլրացվել:⁴²⁹Այդիսկպատճառով, իրավացիորեն կարելի է պնդել, որ Արդարադատության խորհուրդը դատավորների նշանակման, առաջխաղացման, լիազորությունների դադարեցման կամ նրանց հանդէպ սանկցիաների կիրառման հարցում չունի անհրաժեշտ անկախություն Նախագահից:⁴³⁰

Համաձայն Սահմանադրության հոդված 83-ի՝ Սահմանադրական դատարանի ինը անդամներից հինգը նշանակվում են ԱԺ-ի կողմից, և համաձայն Սահմանադրության հոդված 55-ի կետ 10-ի՝ մնացած չորս անդամները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից: Սահմանադրության նույն հոդվածները սահմանում են, որ Սահմանադրական դատարանի կոնկրետ անդամի լիազորությունները կարող են դադարեցնել միայն այն համապատասխան մարմինները, որոնք նշանակել են նրան, ինչպէս նաև համաձայնություն տալ նրան կալանավորելու, որպէս մեղադրյալ ներգրավելու կամ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու առումով: Սահմանադրական դատարանի նախագահը նշանակվում է ԱԺ-ի կողմից:⁴³¹ Իշխանության երկու ճյուղերի (Նախագահ և խորհրդարան) մասնակցությունը Սահմանադրական դատարանի ձևավորմանը ենթադրում է նրա անկախության ապահովում:

⁴²⁸ Նույնտեղում

⁴²⁹ Հոդված 117, 123, 137, 138 և 166, ՀՀ դատական օրենսգիրք

⁴³⁰ Չնայած Սահմանադրության հոդված 95-ը կարևոր էրեհատկացնումարդարադատության խորհրդին՝ դատավորների նշանակմանևառաջխաղացման, նրանցլիազորություններիդադարեցմանևայլհարցերում, այնուամենայնիվ, այնփաստը, որվերջնականորոշումներըկայացվումենՆախագահիկողմից, ինչպէսնաևարդարադատության խորհրդիանդամների (ինըդատավորներևիրավաբանգիտնական) նշանակումըհիմնավորումէայսպնդումը:

⁴³¹ Հոդված 83, ՀՀ Սահմանադրություն: Սահմանադրական դատարանինախագահիպաշտոնըթափուրմնալուպահիցսկսած 30 օրվաընթացքում, եթէԱզգայինժողովըչիկատարումայդպաշտոնումնշանակում, ապաայդնշանակումըկատարվումէՀանրապետությանՆախագահիկողմից:

Դատավորների նշանակման համար օրենքը սահմանում է հստակ մասնագիտական չափանիշներ, և արդարադատության խորհրդի եզրահանգումները պետք է հիմնված լինեն այս չափանիշների վրա:⁴³² Նման չափանիշեր են նաև սահմանված Սահմանադրական դատարանի անդամների համար:⁴³³ Դատավորը կամ Սահմանադրական դատարանի անդամը չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ:⁴³⁴ Կուսակցության անդամակցության չափանիշը պարզ է: Այնուամենայնիվ, ինչպես փորձագետներն են նշում, քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելու չափանիշը ենթակա է մեկնաբանման, հատկապես երբ թույլատրված է դատական իշխանության ներկայացուցիչների մասնակցությունը ընտրական գործընթացներում⁴³⁵ որպես թեկնածու, ընտրական հանձնաժողովի անդամ, վստահված անձ, ինչպես նաև դատավորի հրապարակային ներգրավվածությունը թեկնածուների կամ կուսակցությունների նախընտրական քարոզչությանը:

Այս առումով Դատական օրենսգիրքը առավել սպեցիֆիկ է, քան Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքը, որը պարզապես վերարտադրում է Սահմանադրության՝ քաղաքական գործունեությամբ չզբաղվելու վերոնշյալ դրույթը: Դատական օրենսգիրքը հստակ սահմանում է, որ դատավորը կարող մասնակցել ընտրական գործընթացներին միայն որպես ընտրող, և չի կարող ներգրավված լինել նախընտրական քարոզչությանը:⁴³⁶ Սահմանադրական դատարանի անդամի կամ դատավորների համար կուսակցություններին կամ թեկնածուներին նվիրատվություն անելու սահմանված արգելք գոյություն չունի:⁴³⁷ Դատավորները և Սահմանադրական դատարանի անդամները ընտրությունների ընթացքում չեն կարող հանդես գալ որպես վստահված անձ:⁴³⁸ Նրանք նաև չեն կարող որպես թեկնածու առաջադրվել ԱԺ, ինչպես նաև համայնքի ղեկավարի

⁴³² Հոդված 115, ՀՀ դատական օրենսգիրքի հոդված 3, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենք

⁴³³ Հոդված 3, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենք

⁴³⁴ Հոդված 98, ՀՀ Սահմանադրություն

⁴³⁵ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 965

⁴³⁶ Մաս 2, հոդված 10, ՀՀ դատական օրենսգիրք

⁴³⁷ Մաս 3, հոդված 25, ՀՀ ընտրական օրենսգիրք. այն սահմանում է, որ ընտրական իրավունքունեցող քաղաքացիներն անկարող են կուսակցությունների կամ թեկնածուներին նախընտրական իմնադրամներ կատարել նվիրատվություն:

Նման իրադրություն է առկա կուսակցություններին նվիրատվություն կատարելու հարցում, որը կարգավորված է «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25-ով:

⁴³⁸ Նույն տեղում, մաս 3, հոդված 32

կամ ավագանու (ներառյալ՝ Երևանի քաղաքի) ընտրություններին:⁴³⁹ Ինչ վերաբերում է նախագահի թեկնածու առաջադրվելուն, ապա նման սահմանափակում դատավորների համար գոյություն չունի:⁴⁴⁰ Այնուամենայնիվ, նախագահի թեկնածուները, բացառությամբ քաղաքական պաշտոն զբաղեցնողների,⁴⁴¹ որպես թեկնածու գրանցվելուց հետո՝ մինչև ընտրությունների արդյունքների ամփոփումը, ազատվում են նիստաշատան քային պարտականությունները կատարելուց:⁴⁴² Քանի որ դատավորները և Սահմանադրական դատարանի անդամները չեն հանդիսանում քաղաքական պաշտոն զբաղեցնողներ, ապա այս պահանջը կիրառվում է նրանց նկատմամբ:

Պաշտոնավարման ժամկետի ապահովվածությունը պաշտպանված է Սահմանադրությամբ: Սահմանադրության 96 հոդվածը սահմանում է, որ դատավորը և Սահմանադրական դատարանի անդամը անփոփոխելի են և պաշտոնավարում են մինչև 65 տարին լրանալը: Նույն հոդվածը սահմանում է, որ նրանց լիազորությունները կարող են դադարեցվել միայն Սահմանադրությամբ և օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Չնայած Հայաստանի օրենսդրությունը ուղղակիորեն չի ապահովում դատավորների մասնագիտական միավորումների ստեղծելու հնարավորությունը, այնուամենայնիվ, ՀՀ դատական օրենսգիրքը հղումներ է կատարում նման միավորումներին (տես օրենսգրքի հոդված 10-ը), որը ենթադրում է, որ օրենքը չի սահմանափակում դատավորների մասնագիտական միավորումներ ստեղծելու իրավունքը:

⁴³⁹ Նույնտեղում, հոդված 107՝ ԱԺ պատգամավորի թեկնածության նշանակում, հոդված 132՝ համայնքի ղեկավարի կամ համայնքի ավագանու անդամի նշանակում (բացի Երևան քաղաքից), և հոդված 151՝ Երևանի ավագանու անդամի թեկնածության նշանակում:

⁴⁴⁰ ՀՀ Սահմանադրության հոդված 50-ը սահմանում է չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարի նախագահի յուրաքանչյուր թեկնածու: Թեկնածուն պետք է լինի 35 տարին լրացած, ՀՀ քաղաքացի կերտին 10 տարին և քաղաքացի է լինելու միջոցով իրավունքները ստանալու և նույն նախնական իրավունքները: Այդ չափանիշները կրկնվում են Շտրական օրենսգրքի հոդված 77-ում:

⁴⁴¹ Մաս 3, հոդված 4, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է Հայաստանում քաղաքական պաշտոններ զբաղեցնողներին:

⁴⁴² Հոդված 87, ՀՀ ընտրական օրենսգիրք

Դատավորների նշանակման, առաջխաղացման և լիազորությունների դադարեցման հարցերում Նախագահի իշխող դերը հավասարակշռված չէ նշված գործընթացներում քաղաքացիական հասարակության մասնակցության մեխանիզմներով, ինչը մեկ այլ օրենսդրական թերություն է, որը խանգարում է դատական իշխանության անկախությանը: Ավելին, Դատական օրենսգրքի հոդված 109-ը սահմանում է, որ Արդարադատության խորհրդի նիստերը դռնփակ են, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատավորը, որին կատարմամբ կարգապահական վարույթ է հարուցվել, պահանջում է իր գործի հրապարակային քննություն:

Անկախություն (Գործնականում)

Որքանո՞վ է դատական իշխանությունը գործում կառավարության կամ այլ դերակատարի միջամտությունից ազատ:

Առաջին հերթին պետք է նշել, որ Հայաստանում անգամ տեսականորեն հնարավոր չէ պնդել, որ դատավորների նշանակումը հիմնվում է զուտ մասնագիտական չափորոշիչների վրա: Հայաստանում որևէ մեկին դատավոր նշանակելու առումով վերջին խոսքն ամբողջությամբ կախված է երկրի նախագահի հայեցողությունից: Սա մի բաց է, որը մատնացույց է արվել մի շարք փորձագետների կողմից: Անկախ դատական համակարգերի աշխատանքային խումբն իր «Դատական ինքնակառավարվող մարմինները. դատավորի կարիերան» ծրագրային զեկույցում մանրամասնորեն վերլուծում է Հայաստանի այս խնդիրը:⁴⁴³ Քաղաքացիական հասարակության արևելյան գործընկերության ֆորումի փորձագետները նույնպես արտահայտել են շատ նման դիրքորոշում:⁴⁴⁴

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ նորանշանակ որոշ դատավորներ հանդիսանում են բարձրաստիճան պաշտոնյաների ազգականներ: 2011 թ.-ի հոկտեմբերի 17-ին ՀՀ Նախագահը նշանակեց 11 դատավորների, որոնցից 3-ը հանդիսանում են բարձրաստիճան պաշտոնյաների զավակներ՝⁴⁴⁵ Էդվարդ Ամալյանը՝ Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի նախագահի որդին, Մարգիս

⁴⁴³Տե՛ս "Project Report/Judicial Self-Governing Bodies: Judges' Career", Eastern Partnership, Enhancing Judicial Reform in the Eastern Partnership Countries, Working Group on Independent Judicial Systems, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Strasbourg, September 2011, էջ 39-41

⁴⁴⁴Judicial Independence in the Eastern Partnership Countries, էջ 4. Տես հետևյալի դմամբ http://www.eap-csf.eu/assets/files/publications/Judicial_Independence_in_the_EaPCountries.pdf

⁴⁴⁵Տես հետևյալի դմամբ <http://www.president.am/events/decrees/arm/?pn=7&id=660>

Երիցյանը՝ Լեզվի պետական տեսչության ղեկավարի որդին, Դավիդ Հարությունյանը՝ Հայաստանի Նախագահի թիկնազորի պետի որդին:⁴⁴⁶

Դատավորների հեռացումը, մինչ իրենց պաշտոնավարման ավարտը, լայնորեն տարածված չէ: 2011 թ.-ին գրանցվել է վաղ հեռացման միայն 3 դեպք: Առաջին դեպքում ՀՀ Վերաքննիչ վարչական դատարանի նախագահ Տիգրան Մուկուչյանն անմիջապես իր հեռացումից հետո նշանակվեց ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահ:⁴⁴⁷ Երկրորդ դեպքում Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի նախկին դատավոր Սուրեն Ղազարյանը հեռացվեց վճռաբեկ դատարանի նախագահի միջնորդության հիման վրա: Վերջինս իր միջնորդությունը պայմանավորել էր Սուրեն Ղազարյանի ծանր հիվանդությամբ: Այնուամենայնիվ, հեռացումից հետո նախկին դատավոր Սուրեն Ղազարյանը տվեց ցնցող հարցազրույց, որում քննադատում էր Հայաստանի ողջ դատական համակարգը:⁴⁴⁸

Նախկին դատավոր Սուրեն Ղազարյանը նշված հարցազրույցում չի ժխտում իր հիվանդությունը (հիվանդության տեսակը մասնավորեցված չէ ոչ ՀՀ արդարադատության խորհրդի որոշման մեջ և ոչ էլ բացահայտված է Սուրեն Ղազարյանի կողմից հարցազրույցի ընթացքում), այնուամենայնիվ, նա մատնանշում է, որ Արման Մրկտումյանի՝ վճռաբեկ դատարանի նախագահ նշանակվելուց հետո աշխատանքային պայմանները վատթարացան:

Երրորդ դեպքում, Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Սամվել Մնացականյանը ենթարկվեց կարգապահական պատասխանատվության, և արդարադատության խորհուրդը որոշեց դիմել ՀՀ Նախագահին նրան պատշոնից հեռացնելու միջնորդությամբ:⁴⁴⁹ Նման կոշտ գործողության միակ պատճառը դատավորի որոշումն էր մեղադրյալին գրավի դիմաց ազատ արձակելու մասին: Գրավի դիմաց ազատ արձակելու միջնորդությունն արվել էր պաշտպանության կողմից, և անգամ դատախազը չէր ընդդիմացել դրան: Այնուամենայնիվ, արդարադատության խորհուրդը գտավ, որ որոշումը պատճառաբանված չէր: Նախկին դատավոր Ս. Մնացականյանի վաղաժամկետ

⁴⁴⁶Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.hraparak.am/2011/10/18/nor-datavorner/>

⁴⁴⁷Տես հետևյալ հղմամբ <http://elections.am/CecMembers.aspx>

⁴⁴⁸Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.armtimes.com/en/node/27476>

⁴⁴⁹Տես Արդարադատության խորհրդի որոշումը (ԱԽ-13-Ո-17, 2011 թ.)

հեռացման դեմ, 2011թ.-ի հուլիսի 7-ին, ՀՀ փաստաբանների պալատը կազմակերպեց բողոքի ակցիա ՀՀ վճռաբեկ դատարանի շենքի դիմաց:⁴⁵⁰

Ինչպես նախկինում արդեն իսկ նշվել է, ըստ Սահմանադրության, բարձրագույն դատական ատյան է հանդիսանում վճռաբեկ դատարանը՝ բոլոր գործերով, բացառությամբ սահմանադրական արդարադատության գործերի, և սահմանադրական դատարանը՝ սահմանադրական արդարադատության գործերով: Այս դատարանների իրավական հիմքերը սահմանված են Սահմանադրությունում, ինչը, ընդհանուր առմամբ, ժամանակի ընթացքում նրանց դարձնում է կայուն: Այնուամենայնիվ, 2005 թ.-ի հանրաքվեով Սահմանադրությունում բարեփոխումների կատարելուց հետո, շատ փոփոխություններ և լրացումներ ներմուծվեցին Քաղաքացիական դատավարության և Քրեական դատավարության օրենսգրքերում, ինչն ազդեց վճռաբեկ դատարանի լիազորությունների վրա:

Համաձայն «Ֆրիդրմ Հաուզ»-ի՝ Հայաստանի դատական համակարգի կախվածությունը մնում է բարձր, և 5.50 միավորը չի փոփոխվել վերջին 3 տարիների ընթացքում:⁴⁵¹ Համաձայն «Ֆրիդրմ Հաուզ»-ի մանրակրկիտ վերլուծության՝ *«Դատական համակարգը մնում է խոցելի գործադիր իշխանության ազդեցությունների կողմից և հաճախ զբաղվում է կոռուպցիոն գործունեությամբ»*:⁴⁵² Միավորը 2012թ.-ի համար մնացել է անփոփոխ:⁴⁵³ Այնուամենայնիվ, համաձայն 2010 թ.-ին Հայաստանում Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացման աշխատանքային փաստաթղթի՝ *«Որոշ առաջընթաց գրանցվել է դատական համակարգում թափանցիկության բարձրացման ուղղությամբ, սակայն դատական համակարգի անկախության բարձրացման ուղղությամբ առաջընթաց չի գրանցվել»*:⁴⁵⁴ Առյուծ փաստաթուղթը, շարունակելով, հայտարարում է. *«Այնուամենայնիվ, դատական համակարգի անկախության բարձրացման ուղղությամբ ոչ մի առաջընթաց չի կատարվել. դատական համակարգը մնում է մտահոգության առարկա: Դատավորները դեռևս խստորեն մնում են*

⁴⁵⁰Տես հետևյալ հղումը http://www.lin.am/arm/a_a_25833.html

⁴⁵¹Տես "Nations in Transit 2011. The authoritarian dead end in the former Soviet Union. Selected data from Freedom House's annual analyses of democratic development in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union.", Freedom House, էջ 18

⁴⁵²Տես նույն տեղում, էջ 70

⁴⁵³<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia>

⁴⁵⁴Տես "Joint Staff Working Paper: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 in Armenia", COM (2011) {303}, Brussels 25/05/2011. էջ 2

դատախազների, ինչպես նաև քաղաքական և տնտեսական ազդեցիկ գործիչների ազդեցության տակ»:⁴⁵⁵

ՄԹ-ի «Ֆորին Փոլիսի Սենթր»-ն իր «Հայաստանն ուշադրության կենտրոնում 2011»-ում նշում է. «Թերևս Հայաստանում արդյունավետ օրենքի իշխանության հասնելու մեծագույն խոչընդոտը, այնուամենայնիվ, հանդիսանում է ամբողջովին անկախ և արդյունավետ դատական համակարգի բացակայությունը»:⁴⁵⁶ Այն նաև նշում է. «Ինչպես շատ հետխորհրդային պետություններ, Հայաստանի Սահմանադրությունը տեսականորեն պահպանում է անկախ դատական համարգի սկզբունքը, սակայն գործնականում դատական համակարգը մնում է քաղաքական ազդեցությանը և միջամտությանը ենթակա»:⁴⁵⁷ Ավելին, համաձայն «Բերթելսման Անցումային Համաթիվ»-ի Հայաստանի վերաբերյալ 2010թ.-ի զեկույցի՝ «Պաշտոնապես, չնայած անկախ դատական համարգ առկա է, այն դեռևս լայնորեն ենթարվում է և չափազանց զիջող է իշխանության գործադիր ճյուղի պահաջների հանդեպ, որն, անկասկած, հանդիսանում է իշխանության ամենից ուժեղ և ամենից գերակայող ճյուղը»:⁴⁵⁸

Եվրոպայի խորհրդի մոնիտորինգային կոմիտեն իր 2011 թ.-ի սեպտեմբերի 15-ի «Հայաստանում ժողովրդավարական կառույցների գործելու մասին» զեկույցում մանրամասնորեն անդրադարձել է Հայաստանի դատական համակարգի անկախության խնդրին: Մասնավորապես այն ասում է. «Դատական համակարգի հետ և դատական համակարգի անկախության հետ խնդիրները ճանաչված են իշխանությունների կողմից, ինչը դատական համակարգի բարեփոխումը դարձրել է իրենց բարեփոխումների փաթեթի առաջնայնություններից մեկը: Այնուամենայնիվ, ի հեճուկս առաջնայնության, բարեփոխումները ցայսօր չեն հասել ցանկալի արդյունքների: Զրուցակիների մեծամասնությունը դիտարկում է դատական համակարգի անկախության բացակայությունը և կոռուպցիան որպես էնդեմիկ և որպես Հայաստանի հասարակության զարգացումը խոչընդոտող հիմնական խնդիրներից մեկը»:⁴⁵⁹

⁴⁵⁵Տեսնույնտեղում, էջ 4

⁴⁵⁶ "Spotlight on Armenia: edited by Adam Hug", The Foreign Policy Centre, էջ 10

⁴⁵⁷Տեսնույնտեղում, էջ 27

⁴⁵⁸Տեսհետևյալիղմամբ <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/country-reports/laendergutachten/cis-and-mongolia/armenia/>

⁴⁵⁹Տես "The functioning of democratic institutions in Armenia: report of Monitoring Committee of CoE", 15.09.2011, էջ 13, կետ 61

«Փենալ Ռեֆորմ Ինթերնեշնլ»-ը Մարդու իրավունքների կոմիտեի 103-րդ նստաշրջանին ուղղված իր ուղերձում նշում է. «ՓՌԻ-ն հավատում է, որ ուժեղ և անկախ դատական համակարգի բացակայությունը հանդիսանում է Հայաստանի կողմից ՔՔԻՄԴ-ի հոդված 9(3)-ի չիրականացման հիմնական գործոն»:⁴⁶⁰

Վերևում հիշատակված՝ նախկին դատավորներ Ս. Ղազարյանը և Ս. Մնացականյանը իրենց հարցազրույցներում հստակորեն նշել են, որ դատավորները Հայաստանում անկախ չեն:⁴⁶¹

Դատավորների և սահմանադրական դատարանի անդամների քաղաքական գործունեության նկատմամբ իրավական արգելքները, և ի մասնավորի՝ կուսակցություններին անդամակցության արգելքը, արդյունավետորեն գործադրվում է, չնայած դա դատավորներին և սահմանադրական դատարանի անդամների չի դարձնում անկախ՝ երկրի քաղաքական առաջնորդությունից: ԹԻՀԿ-ի՝ Հայաստանում կարևոր վերջին երեք ընտրությունների (2007 խորհրդարանական, 2008 նախագահական և 2009թ. Երևանի ավագանու) նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգը չի բացահայտել դատական իշխանության անդամի կողմից նախընտրական գործողությունների անմիջական ֆինանսավորման դեպքեր:

Արդարադատության խորհուրդը ակտիվ է, այնուամենայնիվ, վերը՝ *Օրենք* բաժնում նկարագրված պատճառների հետևանքով այն անկախ մարմին չէ, և, հետևաբար, այս իմաստով չի կարող լինել արդյունավետ: Նույնը ճշմարիտ է Հայաստանի դատավորների միակ մասնագիտական միավորման՝ Հայաստանի Հանրապետության դատավորների միության առումով, որն ունի ՀԿ կարգավիճակ:

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

⁴⁶⁰Տես, էջ 12

⁴⁶¹Տես հետևյալ հղումներով <http://www.armtimes.com/en/node/27476>,
և <http://www.azatutyun.am/content/article/24280696.html>

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ են առկա դրույթներ, որոնք երաշխավորում են հանրությանը ձեռք բերելու համապատասխան տեղեկատվություն դատական համակարգի գործունեության և որոշումների կայացման գործընթացների մասին:

Հանրային ծառայության մասին օրենքի համաձայն՝ դատավորները և Սահմանադրական դատարանի անդամները հանդիսանում են քարաքար ստիճան պաշտոնատարան ձևի վրա,⁴⁶² նրանց գույքի և եկամուտների բացահայտումը կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին նույն օրենքով և նույն ձևով, ինչպես այլ քարաքար ստիճան պաշտոնատարան ձևի անցդեպքում: (տես **Օրենսդիր իշխանություն** նյախ համախառն պատասխանացուցիչի վերլուծությունը):

Դատական մարմինների համար հիմնական պարտավորություն հանդիսացող օրենքների, դատական ակտերի, դատական վիճակագրության, նիստերի, սղագրությունների, մասնակցությունը համապատասխան կազմակերպությունների հանրային մեկնաբանման ներկայացնելը սահմանված է Դատական օրենսգրքի հոդված 111-ով, համաձայն որի, Արդարադատության խորհրդի որոշումները և եզրակացությունները պետք է հրապարակվեն ՀՀ ԱԺ կանոնակարգ օրենքում և դատական իշխանության պատշտանական վեբ-կայքում (www.court.am): Ի լրումն՝ վերջերս Դատական օրենսգրքում ներմուծված լրացման միջոցով Դատարանների նախագահների խորհուրդը, հիմնվելով ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի վրա, դիմումում նշված իրավական ակտի վերաբերյալ տալիս է առկա իրավակիրառ պրակտիկայի վերաբերյալ խորհրդատվական բնույթի պաշտոնական պարզաբանումներ:⁴⁶³ Համաձայն Դատական օրենսգրքի հոդված 67-ի՝ Վճռաբեկ դատարանի վճիռները հրապարակվում են դատարանի պաշտոնական վեբ-կայքում (www.court.am), և համաձայն նույն օրենսգրքի հոդված 68-ի՝ դրանք նաև հրապարակվում են ԱԺ կանոնակարգ օրենքում: Վճռաբեկ դատարանի այլ որոշումների հրապարակման պահանջ չկա: Այլ դատարանների դատական ակտերի հրապարակումը գտնվում է ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի հայեցողության ներքո, որը միանձնյա որոշում է, թե որ որոշումները պետք է բաց լինեն հանրության համար: Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 50-ի՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումները

⁴⁶² Հոդված 5, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁴⁶³ Հոդված 1, «ՀՀ դատական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» ՀՀ օրենք: Օրենքը ընդունվել է 2010 թ. - ի դեկտեմբերի 7-ին և ուժի մեջ է մտել 2011 թ. հունվարի 6-ին:

հրապարակվում են, և համաձայն նույն օրենքի հոդված 62-ի՝ դրանք հրապարակվում են Հայաստանի Հանրապետության ԱԺ կանոնակարգ օրենքում:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի հոդված 146-ը սահմանում է դատարանի դահլիճում արձանագրության վարման ձևը, արձանագրություններ վարվում են առաջին ատյանի դատարանի, վճռաբեկ և վերաքննիչ դատարանների նիստերի ընթացքում, ինչպես նաև դատական նիստերից դուրս առանձին դատավարական գործողություններ կատարելիս:

Առաջինատյանի, վերաքննիչևվճռաբեկդատարանի, ինչպես նաև դատական նիստերից դուրս առանձին դատավարական գործողություններ կատարելիս արված արձանագրությունները կցվում են գործի նյութերին:

Ինչպես սահմանված է Քրեական դատավարության և Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերի համապատասխանաբար 315 և 148 հոդվածներով, միայն գործի մասնակցող անձինք իրավունք ունենում են ձևաթղթի վրա գործի նյութերի նկատմամբ քաղված քննության արձանագրության ցուցակով: Դատական օրենսգրքի հոդված 20 (4)-ը սահմանում է, որ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից հասարակության բոլոր անդամները կարող են պահանջել ավարտված գործի նյութերը՝ նեռառյալ արձանագրությունները: Յուրաքանչյուր դիմումի համար որպես պետական տուրք պետք է մուծել 1,000 դրամ (~ 2.5 ԱՄՆ դոլար) («Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9 (13)):

Դոքսան նիստերի համար առկա չեն իրավական պահանջներ:

Եվ վերջում, դատավորներին շնանակման, տեղափոխման, առաջի ադաջման կամ լիազորությունների դադարեցման մասին Հանրապետության Նախագահի բոլոր հրամանագրերը կանոնավոր կերպով հրապարակվում են «Հայաստանի Հանրապետություն» պաշտոնական օրաթերթում և տեղադրվում են Հանրապետության

Նախագահի վեբ-կայքում (www.president.am): Դրանք նաև առկա են ԻՐՏԵԿ իրավական տեղեկատվական համակարգում (միայն հայերենով):

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է հանրությանը հասանելի դատական տեղեկատվությունը և գործունեությունը:

Ընդհանուր իրավասության դատարանների և Վարչական դատարանի պաշտոնական վեբ-կայքը՝ [«www.court.am»](http://www.court.am)-ը գործարկվել է դատական տեղեկատվության մեծ կողմից, և սահմանադրական դատարանի պաշտոնական վեբ-կայքն է [«www.concourt.am»](http://www.concourt.am)-ը: Այս կայք էջերը տրամադրում են ամբողջական տեղեկատվություն դատական համակարգի գործունեության, կառուցվածքի և տեղեկատվարման մասին:⁴⁶⁴ Իլրումն՝ ինչպես այս ցուցիչի *Օրենք* բաժնում արդեն իսկ նշվել է, արդարադատության խորհրդի որոշումները և եզրակացությունները և՛ ճշգրիտ և՛ հարգելի դատարանի վճիռները պետք է հրապարակվեն ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում և դատական իշխանության պաշտոնական վեբ-կայքում:⁴⁶⁵ Այս իրավական պահանջները պրակտիկայում պահպանվում են: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել որ նախկին դատավոր Ս. Մնացականյանի գործի վերաբերյալ արդարադատության խորհրդի որոշումը [«www.court.am»](http://www.court.am) վեբ-կայքը չի հրապարակել (վերջին մուտքը իրականացվել է 05.01.2012):

Գոյություն ունի նաև մեկ այլ վեբ-կայք, որը կոչվում է [«www.datalex.am»](http://www.datalex.am) և որը հասանելի է հանրությանը. մարդիկ կարող են դատական նիստերի օրվա և ժամի մասին տեղեկություն ստանալ, ինչպես նաև կարողալ վճիռներ և այլ դատական ակտեր: Բացառություն են կազմում այն գործերը, որոնք քննվել են դոնփակ: Այնուամենայնիվ, այս վեբ-կայքը երբեմն չի գործում բավականաչափ լավ, և այս փաստը ընդունվել է նաև Դատական բարեփոխումների գրասենյակի ղեկավար Արթուր Թունյանի կողմից 2011 թ.-ի սեպտեմբերի 9-ի «hetq.am»-ին տված հարցազրույցում:⁴⁶⁶ Դատական ընթացակարգերի և

⁴⁶⁴ Դատարանների ծախսերի մասին տեղեկատվությունը կարելի է գնտել կառավարության կողմից պատրաստվող պետական բյուջեի տարեկան կատարողականների մեջ:

⁴⁶⁵ ՀՀ դատական օրենսգրքի հոդված 111-ը սահմանում է արդարադատության խորհրդի որոշումների և եզրակացությունների այն տեսակները, որոնք պետք է հրապարակվեն դատական իշխանության պաշտոնական վեբ-կայքում, որպեսզի ունենան իրավական ուժ: Ինչպե՞ր պետք է վճռաբեկ դատարանի վճիռներին, դրանք պետք է հրապարակվեն միայն ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում (հոդված 51(2), ՀՀ դատական օրենսգրք):

⁴⁶⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/interviews/4232/dataranneri-shengery-chbnakecnely-mez-nuympes-mtahogum-e.html> (կատարված վերջին մուտքը 08.01.2011)

վճիռների մասին տեղեկատվությունը հասանելի է համապատասխան կայքէջերի ու պաշտոնական տեղեկագրի և կամ լրագրողների, քաղաքացիների և քաղաքացիական հասարակության կառույցների ներկայացուցիչների՝ դատական նիստերին մասնակցության արդյունքում: Դատական նիստերը Հայաստանում անցնում են դռնբաց պայմաններում, ինչը իրավական պահանջ է՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ, որոնք ապահովում են, որպեսի դատական իշխանությունն իր գործունեության վերաբերյալ պետք է լինի հաշվետու և զեկուցող:

Դատական իշխանության հաշվետվողականության գլխավոր իրավական չափանիշներն են՝ ա.

Սահմանադրական դատարանի անդամների և դատավորների կողմից իրենց որոշումների պատճառաբանման պահանջը, Բ.
ընդունվող դատավորներին ներկայացված բողոքների քննության համար անկախ մարմնի առկայությունը, ինպես և անբողոքի քննարկման պաշտոնական կարգի առկայությունը, Գ.
բողոքներ կայացնողների պաշտպանության իրավական մեխանիզմների առկայությունը և դ. հանրային պարսավանքի/նկատողության, տուգանքի, դատավորի լիազորությունների դադարեցման կամ տեղափոխման հնարավորությունը: Հայկական օրենսդրությունը պարունակում է բավարար դրույթներ՝ ապահովելու համար դատավորների կողմից իրենց գործունեության վերաբերյալ հաշվետու լինելը և զեկուցելու պահանջը:

Համաձայն Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի հոդված 130-ի, Քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 358-ի և Վարչական դատավարության օրենսգրքի հոդված 112-ի և հոդված 117.14-ի՝ դատավորները պարտավոր են հիմնավորել և բացատրել իրենց դատավճիռները, վճիռները, և որոշումները: Նշված պահանջի խախտումը կարող է հիմք ծառայել վերադասատյանի կողմից դատավճիռը, վճիռը կամ որոշումը բեկանելու համար:

Համաձայն Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքի հոդված 64-ի՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումների հիմնավորումը և բացատրումը ներառված է հենց Դատարանի որոշման մեջ:

Բողոքներն ընդդեմ դատավորների կարող են բերվել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողով, Արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողով, վճռաբեկ դատարանի նախագահին կամ արդարադատության նախարարին: Օրենքը չի տրամադրում բողոք ներկայացնողներին պաշտպանելու հատուկ մեխանիզմներ:

Դատավորը կամ Սահմանադրական դատարանի անդամը կարող է կալանավորվել, որպես մեղադրյալ ներգրավվել կամ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկվել իր կողմից կատարված ցանկացած իրավախախտման կամ հանցագործության համար:;) Ինչպես արդեն նշվեց (տես *Անկախություն* ցուցիչի *Օրենք* բաժինը), սա կարող է տեղի ունենալ այն մարմնի միջոցով, որը նշանակել կամ առաջադրել է Սահմանադրական դատարանի կոնկրետ անդամին: Համաձայն հայկական իրավական համակարգում անձեռնմխելիության հասկացության՝ անձեռնմխելիությունը կիրառվում է օրենքով սահմանված որոշակի դեպքերի համար, որոնք ակնհայտորեն չեն ներառում հանցագործությունները:

Դատավորներին պարսավանքի/նկատողության կամ տուգանքի ենթարկելու որոշումները ընդունվում են Արդարադատության խորհրդի կողմից, և այս որոշումները խորհրդի այլ որոշումների հետ համատեղ (տես *Թափանցիկություն* ցուցիչի *Օրենք* բաժինը) ենթակա են հրապարակման ՀՀ ԱԺ կանոնակարգ օրենքում: Նույն ձևով, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերը դատավորի լիազորությունների դադարեցման կամ դադարման մասին նույնպես ենթակա են հրապարակման տեղեկագրում: Սա պահովում է ընդդեմ դատավորների կիրառված կարգապահական գործողությունների հրապարակայնությունը: Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքը չի սահմանում կարգապահական սանկցիաներ ընդդեմ դատարանի անդամների: Միայն օրենքի հոդված 14-ը սահմանում է Սահմանադրական դատարանի անդամի լիազորությունների դադարեցման կամ դադարման հիմքերը:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում) – *Գործնականում որքանո՞վ են դատական իշխանության անդամները պարտավորվելուց ել և լինել պատասխանատու իրենց գործունեության համար:*

Վճռաբեկ դատարանի դատական որոշումները հրապարակվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության պաշտոնական կայքէջում, ինչը նախատեսված է Դատական օրենսգրքով: Դատարանի որոշումներ կարելի է գտնել նաև [«www.datalex.am»](http://www.datalex.am) դատական ցանցում և [«www.court.am»](http://www.court.am) վեբ-կայքում:⁴⁶⁷

Նախկին դատավոր Ս. Մնացականյանի՝ վերոնշյալ պաշտոնավարության վաղաժամկետ ընդհատումը պատճառ հանդիսացավ, որպեսզի փաստաբանների պալատը բողոքեր առայն, որ դատարանները դատական ակտերը պատշաճորեն չեն պատճառաբանում: ՀՀ Նախագահին դատավոր Ս. Մնացականյանի (արդեն նախկին) լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման համար միջնորդելու ժամանակ արդարադատության խորհուրդը որպես հիմնական պատճառ նշել է Ս. Մնացականյանի կողմից մեղադրյալին գրավով ազատ արձակելը չպատճառաբանելը: Նախկին դատավորի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման դեմ իրենց բողոքների ժամանակ փաստաբան Լուսինե Սահակյանը նշել է. *«Բայց ՀՀ-ում համատարած չեն պատճառաբանվում դատական ակտերը, բազմիցս այս հարցը բարձրացվել է նաև ձինք գրվում են ազատությունից՝ առանց պատճառաբանվածակտի խոչընդոտանց պատասխանատվության նորահամար չինթարկում»*:⁴⁶⁸ Ավելին, փաստաբանների պալատի նախագահը, ի պատասխան արդարադատության խորհրդի վերոնշյալ որոշման, դիմեց ՀՀ վճռաբեկ դատարանին նախագահին՝ առաջարկելով կարգապահական վարույթ հարուցել վճռաբեկ դատարանի դատավորների հանդեպ՝ իրենց որոշումը չպատճառաբանելու համար:⁴⁶⁹

5

Ավելին, Մարդու իրավունքների կոմիտեի 103-րդ նստաշրջանին ներկայացրած՝ Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցում «Փենալ Ռեֆորմ Ինթերնեշնլ»-ը նշել է. *«Այնուամենայնիվ, մինչդատական կալանքի համար մինչդատական թույլատվության պահանջների և նախնական թույլտվության վերաբերյալ 82 արխիվային որոշումների վերաբերյալ ՓՌԻ-ի գնահատականը հուշում է, որ*

⁴⁶⁷Steu Monitoring Report, OECD Anti-corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, էջ 71
⁴⁶⁸Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.e-press.am/en/2011/07/07/armenian-attorneys-protest-council-of-justice-decision-to-strip-judge-of-power.html>
⁴⁶⁹Տես հետևյալ հղմամբ http://www.advocates.am/index.php?option=com_content&view=article&id=315:2011-07-07-10-41-34&catid=40:2010-09-13-16-28-11&Itemid=67

Հայաստանի դատարանների մինչդատական կալանքի որոշումները մեծամասամբ պատճառաբանված են սխեմատիկ ձևով՝ հիմնված կամ Քրեական դատավարության օրենսգրքի թվարկված հիմքերի, և առանց պահանջելու մինչդատական կալանք խնդրող պաշտոնյայից, որպեսզի վերջինս հիմնավորի այս հիմքերը կոնկրետ գործի հատուկ փաստերի հետ: ՓՌԻ-

ի կողմից վերլուծության ենթարկված որոշումները միտում ունենում են ընդգրկելու չհիմնավորված , սխեմատիկ ենթադրությունների փախուստի ռիսկի մասին, արդարադատության իրականացման խոչընդոտման մասին կամ / և այլ հանցագործություն կատարելու մասին: Միշարք որոշումներում ՓՌԻ-ն հայտնաբերել է, որ մեղսագրվող հանցանքի ծանրությունը հանդիսացել է մինչդատական կալանքի կիրառման միակարգ արագում:

Այս մտահոգությունը հավասարապես բարձրացվել է այլուսումնասիրություններում ևս, օրինակ կիսամար, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի կողմից կատարված սումնասիրությունում՝ «Հայաստանում դատավարությունների դիտարկում. վերջնական զեկույց» (2008թ. ապրիլ-2009թ. հունիս)».⁴⁷⁰

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դատական իշխանության անդամների օրինավորությունը ապահովող մեխանիզմներ:

Դատավորները և Սահմանադրական դատարանի անդամները, որպես բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձինք, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները, պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները՝ ինչպես պահանջվում է Հանրա յին ծառայության մասին օրենքով⁴⁷¹

(ավելի մանրամասն տես Օրենսդիր իշխանության և Հանրային սեկտորայունների համապատասխան ցուցիչները): Բացի այդ, Դատական օրենսգրքի հոդված 96-ը դատավորների ցպահանջում է ուղարկել իրենց հայտարարագրերը Դատարանների նախագահներին իր հրդի էթիկայի հանձնաժողով:

⁴⁷⁰Տես հետևյալ հղմամբ http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/PRI-Submission_Armenia_CCPR103.pdf

⁴⁷¹Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

Դատականօրենսագրքի գլուխ 12-ը, որը ներառում է հոդված 87-ից հոդված 96-ը, նվիրված է նաև դատավորների վարքագծի կանոններին: Դատականօրենսագրքի 91 հոդվածը սահմանում է դատավորի ինքնաբացարկը և նման միջնորդության հիմքերը,⁴⁷² և Քաղաքացիական,

Քրեական և Վարչական դատավարության օրենսգրքերը սահմանում են դատավարության կողմերի համար ինքնաբացարկի միջնորդություններ կայացնելու հիմքերը և նրանց քննման կարգը:

Սամիակիրավական ընթացակարգն է,

որի միջոցով քաղաքացիները կարողվի ձարկել դատավորի կողմնակալությունը:

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ այս կարգը արդյունավետ չէ, քանի որ միջնորդությունը քննվում է այն դատավորի կողմից, որի դեմ այն ներկայացվել է: Որպես հետևանք, նման միջնորդություններին մեծ ամասնությունը մերժվում են:

Ինչ վերաբերում է հետաշխատանքային սահմանափակումներին, ապա այս խնդրի հետևյալ պատճառներով կիրավական սահմանափակում առկա չէ:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված դատական իշխանության անդամների օրինավորությունը:

Գույքի և եկամուտների հայտարարագրումը Հայաստանում մնում է խնդրահարույց. ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը այս կապակցությամբ նշում է. «Չնայած հանրային պաշտոնյաները որոշ չափով պետական եկամուտների ծառայությանը ներկայացնում են իրենց հայտարարագրերը, և այն հայտարարագրերը, որոնց վերաբերյալ համաձայնություն է տրվել, հրապարակված են, չի ներդրվել ներկայացված հայտարարագրերը մոնիտորինգի ենթարկելու մեխանիզմ, ու սա դեռևս ընկալվում է որպես ձևականություն: Ոչ մի տեղեկատվություն չի տրամադրվել առ այն, թե արդյոք Հանձնարարական 19-ի հետ համահունչ մոնիտորինգային մեխանիզմ դիտարկվել է, թե ոչ»⁴⁷³ Սկսած 2012թ.-ից դատավորները ներկայացնում են իրենց գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովին, որը ստեղծվել է 2012թ.-ի հունվարին:

⁴⁷² Հոդված 91, ՀՀ դատական օրենսգրք

⁴⁷³ StEU Monitoring Report, OECD Anti-corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, էջ 51

Երևանի մամուլի ակումբը 2009-2010 թթ.-ի Հայաստանում ժողովրդավարական բարեփոխումների մասին իր մոնիտորինգում առաջարկում է հետևյալը. «Դատավորների կողմից, ինչպես նաև դատավարության այլ մասնակիցների կողմից էթիկային դեմ վարքագծի համար պատիժները դարձնել առավել խիստ, որպեսզի նվազեցվեն կոռուպցիոն ռիսկերը»:⁴⁷⁴

2011 թ.-ի նոյեմբերի 16-ին ՀՀ արդարադատության նախարար Հրայր Թովմասյանը, պատասխանելով լրագրողի՝ դատավորների կողմից էթիկային խախտման դեպքերի հարցին, նշեց, որ արդարադատության խորհուրդն ընդունել է մոտավորապես 200 որոշում՝ կապված դատավորների կողմից էթիկայի խախտման հետ:⁴⁷⁵ 2011 թ.-ին արդարադատության խորհուրդն ընդունել է դատավորների կարգապահական խնդիրների վերաբերյալ 16 որոշում, որոնցից 6-ով գտել է Դատավորների վարքագծի կանոնադրքի խախտում (8 դատավոր):

2011 թ.-ի վերջին հրապարակվեց դատավորների կողմից կարգապահական խախտումների մասին տեղեկատվություն. 7 գործ նախաձեռնվել էր կարգապահական հանձնաժողովի կողմից, և 2 գործ ուղարկվել էր էթիկայի հանձնաժողով:⁴⁷⁶ 2012 թ.-ի հունիսի դրությամբ, Արդարադատության խորհուրդն ընդունել է որոշումներ 7 դատավորների կարգապահական խախտումների վերաբերյալ:

Դերակատարում

Գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն (օրենք և իրականություն)

Որքանո՞վ է դատական իշխանությունն իրականացնում արդյունավետ վերահսկողություն գործադիր իշխանության նկատմամբ:

Սկսած 2008 թ. հունվարի 1-ից՝ գործում է Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանը և սկսած 2010 թ. հոկտեմբերի 30-ից՝ վարչական վերաքննիչ դատարանը: Հայաստանում գտնվող բոլոր իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք կարող են դիմել

⁴⁷⁴Տես Monitoring of Democratic Reforms in Armenia, Report 2009-2010, էջ 14

⁴⁷⁵Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/interviews/6696/hay-datavorin-kasharaker-datavori-mashkic-patrastats-ator-petq-e.html> (կատարված վերջին մուտքը 08.01.2011)

⁴⁷⁶Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.tert.am/am/news/2011/12/29/court/> (կատարված վերջին մուտքը 08.01.2011)

վարչական դատարան՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործողությունների և անգործության վերաբերյալ հարցերով,⁴⁷⁷ և վարչական դատարանի որոշումները կարող են բողոքարկել վարչական վերաքննիչ դատարան:⁴⁷⁸ Վերջինիս որոշումները կարող են բողոքարկվել վճարել դատարան:⁴⁷⁹

Հետաքրքիր դիտարկումեր կատարվել «Գործընկերություն հանուն բաց հասարակության»-ի կողմից.

«Դատական իշխանության նդատախազների միջնա հերիքախումբ կարգավորված է, և ներձավորագրականները (հայրերնորդիներ, քույրենուեղբայրները) աշխատում են երկու ճամբարներում էլ: Այդդեպքերում դատավորի կարիերայի առաջխաղացումը կախված է՝ թե որքանով է սիրայի դատավորը դատախազության հետ»:⁴⁸⁰

Այս ցուցիչի միակի բավական չափորոշիչը գործադիր իշխանության գործունեության հանդեպ վերահսկողության դատարանների ընդդատությունն են ալնէ: Սկսած 2008 թ.-ի հունվարի 1-ից՝ գործում է Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատարանը: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում նշված անձինք կարող են բողոքել վարչական դատարանի պետական տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ գործողությունները, և՛ անգործությունը:

Համաձայն Սահմանադրության հոդված 100-ի՝ սահմանադրական դատարանը որոշում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կառավարության և վարչապետի որոշումների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

Այս հարցի կապակցությամբ, Բերթելսման Անցումային Համաթիվ 2012-ը նշում է. «Դոմինանտ նախագահության առկայության դեպքում, երբ գործադիր իշխանությունը աներկբայորեն մնում է իշխանության ամենից ուժեղ ճյուղը, դատական իշխանությունը կարող է ավագույն սբնութագրվել որպես գործադիր պահանջներ

⁴⁷⁷ Հոդված 3, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք
⁴⁷⁸ Նույն տեղում, հոդված 117.1
⁴⁷⁹ Նույն տեղում, հոդված 118
⁴⁸⁰ Տե՛ս Armenia's ENP implementation in 2010, Partnership for Open Society Perspective, էջ 8

ինծայրահեղգիջող”:⁴⁸¹ ՄինչՖրիդլմ շաուզիկողմից (Անցումային երկրներ) Դատական իշխանության անկախության 2012թ. - ի միավորը չի փոխվել:⁴⁸²

Կոռուպցիայի հետապնդում (Գործնականում)

Որքանո՞վ է դատական իշխանությունը հավատարիմ կոռուպցիայի դեմ պայքարին՝ հետապնդման և այլ գործողությունների միջոցով:

ՀՀ դատական ղեկավարամենտը ներառնված է 2009-2012 թթ.- ի Հակակոռուպցիոն ազնավարության իրականացման միջոցառումների ծրագրում նշված է որպես պատասխանում արմիններից մեկը: ՏՀԶԿ-ի մոնիտորինգային խումբը նշում է. «Չնայած Նախագահի հրաման գիրքը նախատեսում է, որ հակակոռուպցիոն ազնավարության մոնիտորինգային հանձնաժողովն է պատասխանատու հակակոռուպցիոն ազնավարության իրականացման հակակոռուպցիոն ծրագրերի համար, շատ քիչ է հայտնի փաստացի հանձնարարությունների և նդգրկված արմինների մասին»:⁴⁸³

Նույն տեղում մոնիտորինգային խումբը նշում է. «Ընդհանուր առմամբ, կարծես թե Հայաստանում ցայտորձեռն արկված հակակոռուպցիոն միջոցառումների հիմնականում օրենսդրական են նշեն հետևում կամ որպես արդյունք ստացվում հակակոռուպցիոն ազնավարությունից: Տարբեր կառույցների կանանցում են 2009-2012 թթ.- ի հակակոռուպցիոն ազնավարության արմին է սված միջոցառումները, բայց չկա պատասխանատու արմինների միջոց համակարգում և հաջորդող մեխանիզմներ՝ տեսնելու համարավելի մեծ պատկերը և գնահատելու համար, թե ինչպես են այս միջոցները պատասխան հակակոռուպցիոն ազնավարության իրականացման առաջընթացին»:

Ինչպես ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը նշում է. «Այնուամենայնիվ, կոռուպցիոն հանցագործությունների հետաքննման և մեղադրման արդյունքները շատ սահմանափակ են: Բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից կատարված կոռուպցիոն հանցագործությունների

⁴⁸¹ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/2012#chap4>
⁴⁸² <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia>
⁴⁸³ Monitoring Report, OECD Anti-corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, էջ 14

հետաքննությունների, մեղադրման նդատապարտումների թիվը շատ համեստ է:
Հիմնականում միջին աստիճանի պաշտոնյաներ են ենթակալինում հետաքննության նմեղադ
րման կոռուպցիայի համար՝ ներառյալ իրավապահ մարմինների ծառայողները,
կազմակերպությունների տնօրենները և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավ
արները»:⁴⁸⁴

Այնուամենայնիվ, 2010 թ.-ի ընթացքում դատապարտվել է 2
բարձր աստիճանի պաշտոնյա՝ բնապահպանական պետական տեսչության պետը և նրա տեղա
կալը: Տեսչության պետ Տիգրան Գրիգորյանը դատապարտվել է 7 տարվա ազատազրկման և
3,790,000 ՀՀ դրամի չափով գույքի բռնագրավման և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 4-
րդ մասի 2-րդ կետով (կաշառք ստանալը) նախատեսված հանցանքի համար,
և տեղակալ Արսեն Պետրոսյանը 10 տարվա ազատազրկման և 210,000
ՀՀ դրամի չափով բռնագրավման և ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 311-րդի 3-րդ մասի 3-
րդ կետով և 4-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործության համար:⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Monitoring Report, OECD Anti-corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, էջ 5

⁴⁸⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.panarmenian.net/arm/society/news/52056/>

Հանրային ծառայություն

Ցուցիչների միավորների ցանկ⁴⁸⁶

Հանրային ծառայություն Սյան ընդհանրական միավոր			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն	Ռեսուրսներ		
	Անկախություն	75	
Կառավարում	Թափանցիկություն	50	75
	Հաշվետվողականություն	75	
	Օրինավորության մեխանիզմներ	50	50

⁴⁸⁶ Քանի որ Հանրային ծառայության մասին օրենքն օժիմ է ջնջվել 2012 թ.-ի հունվարի 1-ին նստյն հետագոտությունը ծածկում է մինչև 2012 թ.-ի հունիսի 30-ը ժամանակահատվածը, ապա այդ օրենքի կիրառման մասին տեղեկատվությունը 2012 թ.-ի հունվարի 1—ից հունիսի 30-ը ժամանակահատվածի համար շատ սակավ էին օգտագործելի համար այսպիսինի Գործնականում ցուցիչների համար: Այսպիսով, միայն **Թափանցիկության** **Օրինավորության** ցուցիչների Գործնականում հատվածներն են, որ մասնամիջոցներ կլենեն այս գլխում:

Որոշակի տեղեկատվություն դրամասին հավաքվել է ընդհանուր առմամբ ՄԹՊԵՍԿԻ Կառավարության մեջ ԹԻ ՀԿ-ի կողմից կրականացված մոնիթորինգի “Հանրային ծառայության օրենսդրության մոնիթորինգ” (իրականացված է հունվարի 1-ից մինչև հունիսի 30-ը, 2012 թ.-ի) շրջանակներում:

Պերակատարություն	Հանրային կրթություն		
	Հանրային ինստիտուտների , ՔՀԿ- երի նմանավոր կառույցներ ի հետ համագործակցություն , կոռուպցիան կանխարգելել ու/հասցեավորելու համար		
	Կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցում ապահովելու հանրային նպատակների օրինավորությունը	75	

Կառուցվածք և կազմակերպում

2011 թ. մայիսի 26-ին Ազգային ժողովն ընդունեց «Հանրային ծառայության մասին» օրենքը, որը ուժի մեջ կմտնի 2012 թ. հունվարի 1-ին:⁴⁸⁷ Օրենքը սահմանում է հանրային ծառայության սկզբունքները, դրա կազմակերպման ընթացակարգերը, էթիկայի կանոնները, ինչպես նաև գույքի և եկամուտների հայտարարագրման հետ կապված հարաբերությունները և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հետ փոխկապակցված անձանց հարաբերությունները:⁴⁸⁸ Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 3-ը **հանրային ծառայությունը** սահմանում է որպես պետությանը Սահմանադրությամբ օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացում: Նույն հոդվածով, հանրային ծառայությունը ընդգրկում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից քաղաքականությունների իրականացումը և ներառում է պետական ծառայությունը, համայնքային ծառայությունը, պետական և

⁴⁸⁷ Համաձայն Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 49-ի, որը կարգավորում է օրենքի ուժի մեջ մտնելը, հոդվածներ 38, 39, 40 և 42 ուժի մեջ կմտնեն 2011 թ. -ին տյեմբերի 1-ից: Այս հոդվածները կարգավորում են հանրային ծառայողների համար էթիկայի հանձնաժողովների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի ստեղծումը և գործունեությունը:

⁴⁸⁸ Հոդված 1, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

համայնքային պաշտոնները: Ուստի, այն պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք օրենքով իրականացում են այս լիազորությունները, կազմում են հանրային հատվածը:

Պետական ծառայությունը ընդգրկում է քաղաքացիական ծառայությունը, դատական ծառայությունը, դիվանագիտական ծառայությունը, հատուկ ծառայությունները՝ պաշտպանության, ազգային անվտանգության, ոստիկանության, հարկային, մաքսային, փրկարար ծառայության հանրապետական գործադիր մարմիններում, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական ծառայությունը, Ազգային անվտանգության խորհրդում, ինչպես նաև օրենքներով նախատեսված այլ ծառայություններ:⁴⁸⁹ Հանրային ծառայության մասին օրենքի ընդունումը չհանգեցրեց պետական ծառայության յուրաքանչյուր տեսակը կարգովորոշ օրենքների վերացմանը, և այժմ յուրաքանչյուր տեսակ կարգավորվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքով և իր համապատասխան օրենքով, ինչպես օրինակ, Հարկային ծառայության մասին օրենքը,⁴⁹⁰ Մաքսային ծառայության մասին օրենքը,⁴⁹¹ Ոստիկանությունում ծառայության մասին օրենքը,⁴⁹² Դիվանագիտական ծառայության մասին օրենքը⁴⁹³ և այլ ծառայություններ:

Համայնքային ծառայությունը վերաբերում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից քաղաքականությունների իրականացմանը և կարգավորվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով և «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:⁴⁹⁴ Իրենց էությամբ համայնքային ծառայության կազմակերպման սկզբունքները և կիրառումը շատ քիչ են տարբերվում քաղաքացիական ծառայության սկզբունքներից և կիրառումից, մասնավորապես այնպիսի կողմերով, ինչպիսիք են ծառայության սկզբունքները, նշանակման և առաջխաղացման կարգավորումը, ատեստավորումը,

⁴⁸⁹ Հոդված 3, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁴⁹⁰ Պաշտոնական տեղեկագիր 2002/33(208), 14.08.02

⁴⁹¹ Պաշտոնական տեղեկագիր 2002/32(207), 08.08.02

⁴⁹² Պաշտոնական տեղեկագիր 2002/33(208), 14.08.02

⁴⁹³ Պաշտոնական տեղեկագիր 2001/39(171), 12.12.01

⁴⁹⁴ Պաշտոնական տեղեկագիր 2005/7(379), 26.01.05

վերապատրաստումը և այլն: Այնուամենայնիվ, կան կարևոր տարբերություններ: Օրինակ՝ ի տարբերություն քաղաքացիական ծառայության, չկա առանձնացված կենտրոնական մարմին՝ լիազորված կառավարման և կազմակերչական գործառնություններով՝ ինչպես քաղաքացիական ծառայության դեպքում Քաղաքացիական ծառայության խորհուրդն է (ՔՕԽ): Նաև, հաշվի առնելով համապատասխան հատկանիշներով մարդկային ռեսուրսների սղությունը զբաղեցնելու համար համայնքային ծառայության պաշտոնները, օրենքով ներկայացվող պահանջները համայնքային ծառայողների համար առավել թեթև են, քան քաղաքացիական ծառայողներին ներկայացվող պահանջները: Օրինակ՝ համայնքային ծառայող դառնալու համար անհրաժեշտ չէ լինել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի: Նման պաշտոնները կարող են համալրվել նաև այն անձանցով, ովքեր մշտապես բնակվում են կոնկրետ համայնքում և ունեն փախստականի կարգավիճակ:⁴⁹⁵

Հանրային ծառայության մասին օրենքի գործողությունը տարածվում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձնաց վրա և այն անձանց, ովքեր զբաղեցնում են հանրային ծառայության պաշտոնների հետևյալ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում:⁴⁹⁶

- Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունների աշխատակազմերում.
- Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինների աշխատակազմերում.
- Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով ստեղծված մշտապես գործող մարմինների (հանձնաժողովների, ծառայությունների, խորհուրդների) աշխատակազմերում.
- Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի աշխատակազմում.
- Ազգային անվտանգության խորհրդի աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտում.

⁴⁹⁵ Հոդված 11, «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁴⁹⁶ Հոդված 2, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

- Հայաստանի Հանրապետության դատախազության աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունների կառավարման ոլորտում գործող պետական մարմինների աշխատակազմերում.
- Հայաստանի Հանրապետության մարզպետարանների աշխատակազմերում.
- Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմում.
- Հայաստանի Հանրապետության տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատակազմերում.
- Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում:

Մինևույն ժամանակ, նույն հոդվածը սահմանում է, որ նշված օրենքը չի տարածվում այն անհատների վրա, ովքեր զբաղեցնում են քաղաքական, հայեցողական կամ քաղաքացիական պաշտոններ.⁴⁹⁷ Բացառություն են կազմում նշված օրենքով նախատեսված դեպքերը և այն անձինք, ովքեր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում տեխնիկական սպասարկում են իրականացնում: Նշված հոդվածը նաև սահմանում է, որ հանրային ծառայողների նկատմամբ կիրառվող դրույթները տարածվում են նաև բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց վրա միայն այս օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքերում:

Հանրային ծառայության մասին օրենքը չդարձավ իսկապես համալիր օրենք, որը կսահմաներ համընդհանուր չափանիշներ և միասնական կարգավորում հանրային ծառայության այնիպիսի կողմերի համար, ինչպիսիք են օրինակ, հանրային ծառայողներին պաշտոնի նշանակումը և առաջխաղացումը, նրանց ռոտացիան, վերապատրաստումը, ատեստավորումը, խրախուսումը, պատասխանատվության ենթարկումը կամ պաշտոնից հեռացումը և այլն: Այս ամենը կարգավորելու դեպքում «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը սովորաբար սահմանում է որոշակի ընդհանուր սկզբունքներ, որոնց հիման վրա այս հարցերը պետք է կարգավորվեն, և այնուհետև հստակ սահմանում է, որ հանրային ծառայության կոնկրետ կողմի հետ կապված հարաբերությունները պետք է կարգավորվեն պետական, ինչպես նաև

⁴⁹⁷Օրենքի հոդված 4-ը սահմանում է քաղաքական, հայեցողական և քաղաքացիական պաշտոնները

տեղական ինքնակառավարման ծառայության հատուկ ոլորտների մասին օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Օրինակ՝ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13-ի 1-ին մասը սահմանում է, որ թափուրպաշտոնները զբաղեցվում են մրցույթով կամ օրենքով սահմանված այլ կարգով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ Հանրային ծառայության թափուրպաշտոնները զբաղեցնելու հետևանքով ապավանհարարությունները սահմանվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող օրենքներով և այլ իրավական ակտերով: Նաև օրենքը չի ստեղծել մեկ մարմին, որը լիազորված կլիներ հանրային ծառայության ոլորտում քաղաքականության իրականացման և համակարգման գործառույթով:

Մինչև նույն ժամանակ, Հանրային ծառայության մասին օրենքը ունի համալիր օրենքի տարրեր: Առաջին հերթին, այն սահմանում է հանրային ծառայության հիմնական սկզբունքները⁴⁹⁸ և կարգավորում է հանրային ծառայողի իրավական կարգավիճակի այնպիսի կողմեր, ինչպիսիք են նրանց հիմնական իրավունքները,⁴⁹⁹ պարտականությունները,⁵⁰⁰ զեկուցումը (որը ներառում է կարևոր դրույթների իրավախախտումների տեղեկացման (Whistle-blowing) մասին),⁵⁰¹ վարձատրությունն ու սոցիալական ապահովությունը,⁵⁰² նրանց հանդեպ կիրառվող սահմափակումները,⁵⁰³ գործունեությունը,⁵⁰⁴ նրանց հանձնարարականներ տալու սահմանափակումները⁵⁰⁵ և նրանց սոցիալական երաշխիքները:⁵⁰⁶

Վերջին նշված հարցերը (նրանց և նրանց գործունեության հանդեպ կիրառվող սահմանափակումները, հանձնարարականներ տալու սահմանափակումները և սոցիալական երաշխիքները) տարածվում են նաև բարձրաստիճան պաշտոնատար

⁴⁹⁸ Հոդված 6, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁴⁹⁹ Նույն տեղում, հոդված 20

⁵⁰⁰ Նույն տեղում, հոդված 21

⁵⁰¹ Նույն տեղում, հոդված 22

⁵⁰² Նույն տեղում, հոդված 27

⁵⁰³ Նույն տեղում, հոդված 23

⁵⁰⁴ Նույն տեղում, հոդված 24

⁵⁰⁵ Նույն տեղում, հոդված 25

⁵⁰⁶ Նույն տեղում, հոդված 26

անձանց վրա:⁵⁰⁷ Այնուամենայնիվ, օրենքով սահմանված ամենից կարևոր համընդհանուր դրույթները նրանք են, որոնք վերաբերում են հանրային ծառայողների օրինավորությանը: Դրանց թվում են հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի կանոնները,⁵⁰⁸ նվերներ ընդունելու արգելքը⁵⁰⁹ և հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց համար էթիկայի հանձնաժողովների ստեղծումը և գործելը:⁵¹⁰ Այս դրույթները տարածվում են նաև բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց վրա և առավել մանրամասն վերլուծության կենթարկվեն զեկույցի **Օրինավորություն** բաժնում:

Հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հանդեպ կիրառվող վերոնշյալ կարգավորումներից զատ առկա են նաև այլ կարգավորումներ, որոնք հենց կարգավորում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց օրինավորության կոնկրետ խնդիրները: Դրանք են շահերի բախման կարգավորումը,⁵¹¹ նրանց և նրանց հետ փոխկապակցված անձանց կողմից գույքի և եկամուտների հայատարարագրումը,⁵¹² և

⁵⁰⁷ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 5-ը թվարկում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց: Դրանք են նաև հոգևորականները, վարչապետին, ԱԺ պատգամավորներին, Սահմանադրական դատարանի անդամներին, դատավորներին, նախարարներին և նրանց տեղակալներին, գլխավոր դատախազին և նրա տեղակալներին, մարզերի դատախազներին, Երևան քաղաքի և կայսրապետի դատախազներին, օրենքով ստեղծված պետական մարմինների ղեկավարներին և նրանց տեղակալներին, կենտրոնական բանկի խորհրդի ղեկավարին, տեղակալին և անդամներին, կառավարության անառն թերյալ պետական մարմինների ղեկավարներին և նրանց տեղակալներին, վերահսկիչ պալատի խորհրդի նախագահին, տեղակալին և անդամներին, Նախագահի շխատակազմի ղեկավարին և տեղակալներին, ԱԺ աշխատակազմի ղեկավարին և տեղակալներին, Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի ղեկավարին, կառավարության աշխատակազմի ղեկավարին և տեղակալներին, Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի անդամներին (հանձնաժողովի մասին տես ներքևում), Երևանի քաղաքապետին և նրա տեղակալներին, արտերկրում Հայաստանի դիվանագիտական առաքելությունների ղեկավարներին, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղարը, Նախագահի և վարչապետի խորհրդականները և օգնականները, 50,000- իցավելի բնակչություն ունեցող քաղաքների քաղաքապետերը, ինչպես նաև Նախագահի և վարչապետի վերահսկողական ծառայության ղեկավարները:

⁵⁰⁸ Հոդված 28, Հանրային ծառայության մասին օրենք

⁵⁰⁹ Նույն տեղում, հոդված 29

⁵¹⁰ Նույն տեղում, հոդված 38

⁵¹¹ Նույն տեղում, հոդված 30 և 31

⁵¹² Նույն տեղում, հոդված 32-37: Արժենշել, որ 2012 թ.-ի հունվարի 1-ին «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելու հետ միաժամանակ «Ֆիզիկական անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին» ՀՀ օրենքի կողմնորոշման հրավերը (հոդված 49, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք): Հետևաբար, մյուս տարվան ից սկսած միայն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք կներկայացնեն գույքի և եկամուտների հայտարարագրեր (այժմ, համաձայն «Ֆիզիկական անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին»

բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի ստեղծումը և գործելը⁵¹³ (ավելին տես զեկույցի այլ համապատասխան բաժիններում): Այս կարգավորումների ներառմամբ Հայաստանի կառավարությունը կատարեց ԳՐԵԿՈ-ի, ՏՀԶԿ Ստամբուլի միջոցառումների ծրագրի և Եվրոպական հարևանության քաղաքականությամբ ստանձնած իր միջազգային հակակոռուպցիոն պարտավորությունների մի մասը:

Գնահատում

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ է հանրային հատվածի անկախությունը պաշտպանված:

Հանրային ծառայողների անկախությունը կախված է մի շարք գործոններից: Դրանց թվում են հատուկ մարմինների և կարգավորումների առկայությունը՝ միտված հանրային ծառայողների նշանակման և առաջխաղացման հարցում քաղաքական միջամտության նվազեցմանը, և նրանց մասնագիտական անկողմնակալության վերաբերյալ կարգավորումների առկայությունը: Այս առնչությամբ հիմնական խնդիրը հանրային ծառայողների անպատշաճ քաղաքական ազդեցությունից պաշտպանող մեկ համընդհանուր մարմնի բացակայությունն է:

Հանրային ծառայության մասին օրենքը հանրային ծառայության հիմնական սկզբունքներից է հռչակում քաղաքական զսպվածությունը և մասնագիտական անկողմնակալությունը:⁵¹⁴ Հանրային ծառայության պաշտոն կամ բարձրաստիճան պաշտոն զբաղեցնելու համար «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է կոնկրետ չափանիշներ, պահանջներ և սահմանափակումներ, որոնց թվում է նաև կուսակցությունների, հասարակական, այդթվում՝ կրոնական միավորումների համար փաստացի առավելություններ կամ արտոնություններ պահանջող վերահամար իր ծառայողական դիրքն օգտագործելու արգելքը:⁵¹⁵ Այն քաղաքացիները, ովքեր իրավասու են հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնել, իրավունք ունեն պաշտոնը զբաղեցնել անկախ իրենց ազգությունից, ռասայից, սեռից,

ՀՀ օրենքի,

իրենցից բացի այդ պիսի հայտարարագրեր պետք են երկայացնեն անկողնակալության համապատասխանող անձինք, ինչպես նաև բոլոր պետական և համայնքային աշխատողները):

⁵¹³ Նույն տեղում, գլուխ 8 (հոդված 38-44)

⁵¹⁴ Հոդված 6, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁵¹⁵ Նույն տեղում, հոդված 23

դավանանքից, քաղաքականկամայլհայացքներից, սոցիալականծագումից, գույքայինկամայլդրությունից:⁵¹⁶

Ընդհանրապես, հանրային ծառայությունում առաջխաղացումը կարող է պատահել միայն ավելի բարձր թափուր պաշտոնների համար մրցույթին մասնակցությամբ և, ինչպես վերը նշվեց, մրցույթները կարգավորող ընթացակարգերը կարգավորվում են պետական ծառայության կոնկրետ ոլորտների մասին համապատասխան օրենքներով և «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով: Հետևաբար, վերլուծելու համար, թե օրենքով մրցույթի ընթացքում ինչպես են հանրային ծառայողները ապահովված անպատշաճ քաղաքական և այլ տեսակի ազդեցությունից, պետք է ընթերցել վերոնշյալ համապատասխան օրենքները: Օրինակ՝ «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի կոնկրետ դրույթներ ստեղծում են հնարավորություններ՝ անպատշաճ ազդեցության, ներառյալ քաղաքացիական ծառայողների պաշտոնի նշանակման և առաջխաղացման համար: Մասնավորապես, քաղաքացիական ծառայությունում⁵¹⁷ թափուր տեղերը լրացնելու համար մրցույթի երկրորդ և վերջին փուլերը հարցազրույցն է, երբ առաջին փուլը (թեստ) հաջողությամբ անցած մասնակիցները հարցազրույց են ունենում կամ կառույցի ղեկավարի կամ կառույցի աշխատակազմի ղեկավարի հետ:⁵¹⁸ Հարցազրույց անցնելուց և նաև ատեստավորման այն դեպքերում, որոնք նախատեսված են «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:⁵¹⁹ Օրենքը չի սահմանում պարզ չափանիշներ հարցազրույցի գնահատման համար, ինչը կարող է հանգեցնել հայեցողական կամ սուբյեկտիվ որոշումների կայացմանը, ներառյալ՝ քաղաքականությամբ պայմանավորված որոշումների կայացմանը: Նման ընթացակարգը նաև նպաստող է հարցազրույցավարի հանդեպ քաղաքական կամ ազդեցության այլ տեսակների համար: Քաղաքական կամ մեկ այլ ճնշման հնարավորություն, այս անգամ Քաղաքացիական ծառայության խորհրդի (ՔԾԽ) հանդեպ, հանդիսանում է «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի այն դրույթը,⁵²⁰ համաձայն որի, ՔԾԽ-ն քաղաքացիական ծառայության բարձրագույն պաշտոնների մրցույթների կազմակերպման և անցկացման համար հանդիսանում է պատասխանատու կառույց:

⁵¹⁶ Նույնտեղում, հոդված 11

⁵¹⁷ Քաղաքացիականծառայողներիառաջխաղացմանմիակտարբերակըավելիբարձրպաշտոններիհամարանցկացնվողմրցույթներիմասնակցելնէ: Մասնաթաղրվումէ «Քաղաքացիականծառայությանմասին» ՀՀօրենքիհոդված 14-ով:

⁵¹⁸ Նույնտեղում, հոդված 14

⁵¹⁹ Նույնտեղում, հոդված 19

⁵²⁰ Նույնտեղում, հոդված 14

Նման դրույթը հակասում է նշված օրենքի մեկ այլ դրույթի, որը սահմանում է, որ ՔՕԽ-ն լիազորված է քաղաքացիական ծառայության ոլորտում քաղաքականության իրականացման և համակարգման գործառնությունը:⁵²¹ Ավելին, ՔՕԽ-ի հանդեպ ճնշման բանեցման հնարավորությունը խոչընդոտում է խորհրդի կարողությանը՝ արդյունավետ կերպով վերահսկելու պետական այլ մարմինների գործունեությունը՝ կապված քաղաքացիական ծառայության վերաբերյալ իրավական պահանջների պահպանման հետ:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը չի տրամադրում հանրային ծառայության բոլոր տեսակների համար մեկ համընդհանուր կառույց՝ նվիրված կամայական հեռացումից կամ քաղաքական միջամտությունից հանրային հատվածի բոլոր աշխատակիցների պաշտպանությանը:

Առկա չէ իրավական կարգավորում խորհրդարանական լոբբիի մասին պլաններում, ծրագրերում կամ բյուջեներում պետական գնումների նախագծերի ընդգրկման/բացառման համար: Այնուամենայնիվ, խորհրդարանականները կարող են ակտիվորեն ազդել նմանատիպ ծրագրերի վրա ԱԺ-ում բյուջեի նախագծի քննարկման ընթացքում (ավելին տես *Օրենսդիր իշխանություն* սյան *Գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողություն* ցուցիչը):

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար հանրային հատվածի ֆինանսական, մարդկային տեսուրսների և տեղեկատվության կառավարման թափանցիկությունը:

Այն հանրային ծառայողները,
ովքեր մինչև նույն ժամանակահատվածի սահմաններում են բարձրաստիճան պաշտոնատարանձ,
պարտավոր են բարձրաստիճան պաշտոնատարանձ անցեթիկայի հանձնաժողովի ներկայացնել իրենց գույքի և եկամուտների հայտարարագրերը,
ինչպես նաև իրենց հետորոշ փոխկապակցված անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագ

⁵²¹ Նույն տեղում, հոդված 37

րերը

(ամուսին,

ծնողներին և երեխաներին և տեղի և արտաքին գործերի բաժնի):⁵²² Այս հայտարարագրերի բացահայտումը կարգավորվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով նույն կարգով, ինչպիսիք արձրատիճան պաշտոնատար անձանց դեպքում (տես *Օրենսդիր շխառություն* նյութի համապատասխան ցուցիչի վերաբերյալ վերլուծությունը):

Հանրային տեղեկատվության կառավարումը կարգավորվում է

«Տեղեկատվության ազատության մասին»

ՀՀ օրենքով և այդ օրենքի վրա հիմնված ընթացակարգերով:

«Պետական ծառայողական գաղտնիքի մասին»

ՀՀ օրենքը սահմանում է այն տեղեկություններին ցանկը,

որոնք համարվում են պետական կամ ծառայողական գաղտնիք:⁵²³ Վարչական իրավախախտումներին մասին օրենսգիրքը նախատեսում է վարչական պատասխանատվություն

պաշտոնատար անձանց կողմից պահանջված տեղեկատվության չտրամադրման համար:⁵²⁴ Պաշտոնատար անձը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել նաև ոչ

լրիվ կամ աղավաղված տեղեկատվության տրամադրման համար:⁵²⁵ Այնուամենայնիվ,

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի

առումով որպես խոչընդոտելի արտահանում մնալ այն հանգամանքը, որ օրենքից բխող երկրորդական օրենսդրությունը դեռևս մշակված չէ, և նման ակտերի բացակայությունը

դեռևս օգտագործվում է պաշտոնատար անձանց կողմից պահանջվող տեղեկատվության տրամադրման մերժման համար: Օրենքի մեկ այլ բարդությունը, որը նաև նշվել է ՏՀԶԿ-

ի Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի հակակոռուպցիոն ցանցի կողմից,⁵²⁶ այսպես կոչված «երեք մասից բաղկացած թեստի» բացակայությունն է,

որին տեղեկատվության մատչելիության նյութաբանական փակում պետք է

բավարարի: Սա նշանակում է, որ պեստի տեղեկատվության մատչելիությունը

⁵²² «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 5-ը տալիս է հանրային ծառայողի սահմանումը: Համաձայն այս սահմանման, պետական համայնքային ծառայության պաշտոններին անվանացանկով նախատեսված որևէ պաշտոն զբաղեցնող կամ օրենքով սահմանված դեպքերում մեկ կարգով հանրային ծառայության համապատասխան կարգերի թեզերով մտնող անձ: Ձեկույզի հեղինակները չկարողացան գտնել հանրորեն հասանելի պետական կամ համայնքային ծառայության պաշտոններին անվանացանկ:

⁵²³ Հոդված 9, «Պետական ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենք

⁵²⁴ Հոդված 189.7, Վարչական իրավախախտումներին մասին օրենսգիրք

⁵²⁵ Հոդված 148, Քրեական օրենսգիրք

⁵²⁶ www.oecd.org/dataoecd/38/51/48964985.pdf էջ 64

սահմանափակվի՝ պետական մարմինը պետք է ապացուցի, որ ա) առկա է իրավաչափ շահագրգռվածություն մատչելիությունը սահմանափակելու համար, բ) այդ բացահայտումը կարող է նման շահին պատճառել էական վնաս, գ) այդ վնասը գերակայում է տեղեկատվություն ստանալու հանրային շահի հանդեպ:

Իրավական փաստաթղթերի պատրաստման և հրապարակման խնդիրները կարգավորվում են «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով: Մասնավորապես, օրենքի 13-62 հոդվածները կարգավորում են իրավական ակտերը ընդունող մարմինների կողմից իրավական ակտերի ընդունման կարգը և դրանց հրապարակման պահանջները:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է պետական գնումների հետ կապված փաստաթղթերի և արձանագրությունների խնդիրները:⁵²⁷ Սա կքննարկվի այս պլան ***Նվազեցնում է կոռուպցիոն ռիսկերը՝ ապահովելով պետական գնումների օրինավարությունը*** ցուցիչի բաժնում:

Հանրային ծառայությունում թափուր պաշտոնների նշանակումը կարգավորվում է պետական կամ համայնքային ծառայության կոնկրետ տեսակների համապատասխան օրենքներով: Օրինակ՝ քաղաքացիական ծառայության դեպքում, համաձայն «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի, քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոնը զբաղեցվում է արտամրցությամբ կարգով կամ մրցությամբ:⁵²⁸ Մրցույթի անցկացման կարգը որոշվում է ՔՕԽ-ի կողմից:⁵²⁹ Արտամրցությամբ կարգով նշանակումները նախատեսված են միայն սահմանափակ սահմանափակ վիճակում լիցենզիայի համար:⁵³⁰ Պետական մարմինը, որը անցկացնում է մրցույթը,⁵³¹ մրցույթ անցկացնելու մասին հայտարարությունը հրապարակում է մրցության անցկացնելու ցուցուշ, քան մեկ ամիս առաջ՝ առնվազն երեք հազար տպագրված օրինակով և առնվազն չորս անգամ ավելի քան յոթ օրվա ընթացքում:

⁵²⁷ Հոդված 7, 8, 23, 24, 30, 31 և 34, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենք
⁵²⁸ Հոդված 12¹, Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք
⁵²⁹ ՔՕԽ N17-Ն որոշումը (2002թ. հունիսի 13)
քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոնը զբաղեցնելու համար մրցության անցկացնելու կարգը սահմանելու մասին
⁵³⁰ Հոդված 12.2, Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենք
⁵³¹ Համաձայն Քաղաքացիական ծառայության մասին օրենքի հոդված 14-ի, ՔՕԽ-ն կազմակերպում է բարձրագույն կազմակերպչական ծառայության պաշտոնների մրցությունները, և համապատասխան պետական մարմինը՝ առաջատար նկրտությունների համար

ներով:⁵³²Պաշտոնների համալրման և համապատասխան շանակումների ընթացակարգերը շարունակում են մնալ թերևս բարդ և չեն բավարարում ԵՄ պահանջներին:⁵³³

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Որքանով են առկա դրույթներ ապահովելու համար հանրային հատվածի ֆինանսների, մարդկային ռեսուրսների և տեղեկատվության կառավարման թափանցիկությունը արդյունավետորեն կատարվեն?

2012թ.-ի առաջին կիսամյակի ընթացքում ԹԻ ՀԿ-ն *Հետաքննող լրագրողներ* ՀԿ-ի հետ համագործակցությամբ մոնիտորինգի է ենթարկել և վերլուծել բարձրաստիճան պաշտոնեաների և նրանց ազգականների կողմից գույքի և եկամուտների հայտարարագրման ընթացակարգերի իմպլեմենտացիան: Երկու անգամ Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովին ներկայացվեց երկու գրավոր հարցում (առաջինը 2012թ.-ի ապրիլի 19-ին, իսկ երկրորդը 2012թ.-ի մայիսի 10-ին) ստանալու համար ընտրված բարձրաստիճան պաշտոնեաների հայտարարագրերը:⁵³⁴ 2012թ.-ի հունիսի 5-ին Հանձնաժողովը պատասխանեց տրամադրելով 100 էջից բաղկացած տեղեկատվություն հարցման առարկայի մասին: Հիմնվելով ստացված նյութերի վրա, հունիսի 13-ից 29-ը ժամանակահատվածում *Հետաքննող լրագրողներ* ՀԿ-ն իր կայքում (<http://hetq.am>) հրապարակեց 6 հոդվածներ: Այս վերլուծության արդյունքում հետազոտության ավարտման պահին (հունիսի 30, 2012թ.) բացահայտված հիմնական խնդիրն էր այն, որ Հանձնաժողովի կողմից հայտարարագրերի բովանդակության ստուգման ոչ մի դեպք չէր գրանցվել: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով որ Հանձնաժողովը ստեղծվել է միայն 2012թ.-ի հունվարի 9-ին և սկսել է իր գործունեությունը նույն տարվա մարտ ամսին, ապա առավել շատ ժամանակ կպահանջվի բացահայտելու համար, թե արդյոք հայտարարագրերի բովանդակության ստուգումը կդառնա ամենօրյա աշխատանք Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի համար թե ոչ:

⁵³² Հոդված 14, Քաղաքացիական ծառայության օրենք

⁵³³ Այս պահանջները ձևակերպված են Եվրոպական հարևանության ծրագրի ԵՄ/Հայաստան գործողությունների ծրագրում (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf)

⁵³⁴ Պետք է նշել,

որ այդ ժամանակ նշյալ Հանձնաժողովը չունի բնփական վեբկայքը և հայտարարագրերը հանրորեն հասանելի չէին

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ, որոնք ապահովում են, որպեսզի հանրային հատվածի աշխատողներն իրենց գործունեության վերաբերյալ լինեն պատասխաստանատու և զեկուցեն:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 22-ը սահմանում է, որ հանրային ծառայողն իր ծառայողական պարտականությունների կատարման ժամանակ պետք է օրենքով սահմանված կարգով համապատասխան պաշտոնատարան ձևն ցուցնել կացն իր ծառայողների կատարած իրավախախտումներին հանրային ծառայությանն առնչվող անկացած անօրինական, այդ թվում՝

կոռուպցիոն բնույթի գործողությունների մասին: Եթե այդ պաշտոնատարան ձևն ցկող մի ցուցված պատասխանը չի բավարարում իրեն,

ապանա այդ մասին կարող է գրավոր կարգով տեղեկացնել համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարին կամ այլ իրավասու պետական մարմիններին:

Վերջինս պետք է երաշխավորի տեղեկացնողի (whistle-blower) անվտանգությունը: Տեղեկացմանն հանրային ծառայողի անվտանգության երաշխավորման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Սա ըստ էության հանդիսանում է հանրային ծառայության ոլորտում առաջին լուրջ քայլը կոռուպցիայի մասին հաղորդման (whistle-blowing) խնդիրը համակողմանիորեն լուծելու համար, և միայն կիրառման և իրականացման փորձը ցույցը կտա, թե ինչպես կաշխատի այս կարգավորումը: Հաշվի առնելով կոռուպցիայի

հաղորդման վերաբերյալ հայկական իրականությունների կարատև բացասական հանրային ընկալումը (որը բխում է ստալինյան ժամանակաշրջանում դրան համաձայն փնթաղաքականությամբ պայմանավորված օգտագործմամբ, ինչպես նաև պետական մարմիններում ավտորիտար կառավարման ոճը), այս հոդվածում պարունակվող պոտենցիալ թերությունները, որոնք կարող են խանգարել դրա արդյունավետ իրականացմանը, հանդիսանում են կոռուպցիայի մասին հաղորդողի (whistle-blower) պարտականությունը՝ ապօրինությունների մասին զեկուցել առաջին հերթին համապատասխան պաշտոնատար անձին, այնուհետև բարձրաստիճան պաշտոնյաներին կամ իրավասու մարմիններին, ինչպես նաև կոռուպցիայի մասին հաղորդող (whistle-blower) անձի՝ օրենքով տրամադրվող անվտանգության տեղեկացման և երաշխավորման սկզբունքների բացակայությունը: Պետական գնումներին

գործընթացներում ապօրինի վարքագծի մասին կոռուպցիայի հաղորդման բողոքների կառավարման միակողմանի քննարկումներում «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16-ը, համաձայնորի, Գնումների աջակցման կենտրոնի գործառնություններից է հանդիսանում գնումների վերաբերյալ ահազանգերի արձանագրման նհարցերին արագ արձագանքմանն աատակով գնումների աջակցության ծառայության (թեժգիծ) ապահովումը:

Պաշտոնատարան ձանց, ներառյալ քաղաքացիական ծառայողների համար, համաձայն Քրեական օրենսգրքի, քրեական պատասխանատվություն է նախատեսված այն պիսի հանցանքների համար, ինչպիսիք են պաշտոնական լիազորությունների չարաշահումը, կաշառակերությունը, շորթումը, ազդեցությունը շահադիտական պատակով օգտագործելը, կեղծիքը և այլն:⁵³⁵ Ինչպես արդեն նշվել է (տես սույն գեկույցի **Թափանցիկություն** բաժինը), պաշտոնատարան ձը կարող է նան պատասխանատվության ենթարկվել ոչ լրիվ կամ սխալ տեղեկատվության ներկայացման համար: Նրանք նան ենթակա են վարչական պատասխանատվության այնպիսի վարչական իրավախախտումների համար, որոնք կապված են կառավարման, պետական և հանրային կարգի, բնապահպանության, առողջապահության և այլ ոլորտների կանոնների և կարգերի խախտումներ հետ, որոնց իրականացումը գտնվում է այս պաշտոնյաների պարտականությունների շրջանակում:⁵³⁶ Այնուամենայնիվ, ոչ Քրեական օրենսգիրքը և ոչ էլ Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգիրքը չեն տարբերակում պաշտոնատարան ձանց հանրային ծառայողներից և, հետևաբար, չեն սահմանում պատասխատանվության տարբեր աստիճաններ նրանց կողմից կատարված խախտումների համար: Որպես հետևանք առկա է հնարավորություն, ըստ որի իբարձրաստիճան պաշտոնատարան ձը նցածրաստիճան հանրային ծառայողը կարող են ենթարկվել նույն պատժին՝ առանց հաշվառնել նրան կարգավիճակների տարբերությունը:

Ընդդեմ պաշտոնատարան ձանց՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց բողոքների հիմնական մեխանիզմն է «Վարչարարության նվարչական հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքի կիրառումը:⁵³⁷ Օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումներին ներկայացման,

⁵³⁵ Հոդված 308-314, Քրեական օրենսգիրք

⁵³⁶ Հոդված 14, Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգիրք

⁵³⁷ Պաշտոնական տեղեկագիր 2004/18(317), 31.03.04

քննմաննորոշմանկարգերը, վարչական ակտերի ընդունման, բողոքարկման, կատարման, փոփոխման, հրապարակման, անվավերության և գործողության դադարման հետ կապված հարաբերությունները, ինչպես նաև այս ակտերի կատարումով պայմանավորված՝ ստացված վնասների փոխհատուցումը: Օրենքը սահմանում է կարգեր, որոնք քաղաքացիները պետք է կիրառեն՝ վարչական դատարանում բողոքարկելու համար պետական կառույցների գործողությունները (տես ներքևում):

2005 թ. նոյեմբերի հանրաքվեով Սահմանադրության մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու հետևանքն այն է, որ այժմյուրաքանչյուրքունիիրանձնականկամհասարակականշահերիպաշտպանությաննկատառումներովիրավասուպետականնտեղականինքնակառավարմանմարմիններինևպաշտոնատարանձանցդիմումներկամառաջարկություններկայացնելուևողամիտժամկետումպատշաճպատասխանատանալուիրավունք:⁵³⁸ Ավելին, եթե առկա է դատարանի վերջնական դատական ակտ և անձը սպառել է դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, ապա նա կարող է կիրառված իրավական ակտի սահմանադրականությունը վիճարկել Սահմանադրական դատարանում:⁵³⁹Եվվերջում, Վարչականդատավարությանօրենսգրքիընդունմամբստեղծվեցվարչականդատարանը, որինկարողենդիմելքաղաքացիներըևիրավաբանականանձինք:⁵⁴⁰ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի կարևոր հավելված է հանդիսանում «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» ՀՀ օրենքը,⁵⁴¹ որը մինչ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը հանդիսանում էր միակ իրավական ակտը քաղաքացիների դիմումների համար: Ներկայումս «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» ՀՀ օրենքն ուժի մեջ է միայն քաղաքացիների առաջարկությունների մասով:⁵⁴² Միննույն ժամանակ, պետք է նշել, որ այս օրենքը հնացած է և կարիք ունի կարևոր փոփոխությունների, որպեսզի համապատասխանիառավելգարգացածևվերջերսընդունված «Վարչարարությանհիմունքներիևվարչականվարույթիմասին» ՀՀօրենքին:

⁵³⁸Հոդված 27.1, ՀՀՍահմանադրություն

⁵³⁹Նույնտեղում, հոդված 101

⁵⁴⁰Պաշտոնականտեղեկագիր 2007/64(588), 19.12.07

⁵⁴¹Պաշտոնականտեղեկագիր 1999/31(97), 27.12.99

⁵⁴²Հոդված 113, «Վարչարարությանհիմունքներիևվարչականվարույթիմասին» ՀՀօրենք

Քաղաքացիները կարող են նաև իրենց ցղիմունքները, բողոքները և առաջարկությունները՝ կապված հասարակական հատվածի կառույցների գործունեության հետ, ներկայացնել Նախագահին կառավարության աշխատակազմերին, որոնք կազմակերպում են քաղաքացիների ընդունելությունը և ստուգում են նրանց ցղիմունքները :

Կառավարության աշխատակազմը ստուգում և կրճատում է այն ցղիմունքները, որոնք չեն կրճատվել կառավարական վարչությունների կողմից, ինչպես նաև այն ցղիմունքները, որոնք հանդիսանում են այդ վարչությունների ղեկավարների ղեմներ կայացված բողոքներ:

Միակ անկախ կառույցը, որն իրականացում է վերահսկողություն հասարակական հատվածի վարչությունների հանդեպ, հանդիսանում է Հայաստանի վերահսկիչ պալատը, որը երկրի բարձրագույն աուդիտային կառույցն է: Վերահսկիչ պալատն իրականացնում է արտաքին պետական վերահսկողություն պետական և համայնքային գույքի օգտագործման նկատմամբ: Վերահսկիչ պալատի գործունեությունը ներկայացված է **Բարձրագույն աուդիտային կառույց** սյան գլխում: Հասարակական հատվածի վարչություններն անմիջապես չեն զեկուցում խորհրդարանին: Այնուամենայնիվ, խորհրդարանն անուղղակիորեն կարող է վերահսկել նրանց՝ վերահսկի պալատի կողմից ԱԺ-ին ներկայացված զեկույցների հետազոտման միջոցով:

Հանրային հատվածի կազմակերպությունների ներքին աուդիտն իրականացվում է Ներքին աուդիտի մասին օրենքի հիման վրա:⁵⁴³ Այն կարգավորում է միայն ֆինանսական աուդիտը:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝

ապահովելու համար հանրային հատվածի աշխատողների օրինավորությունը:

Հանրային ծառայության մասին օրենքը սահմանում է հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևանցելի կայի կանոնները:⁵⁴⁴ Դրանք են՝

- հարգել օրենքը և ենթարկվել օրենքին.
- հարգել հանրության բարոյական նորմերը.

⁵⁴³ Պաշտոնական տեղեկագիր 2011/4(807), 26.01.11

⁵⁴⁴ Հոդված 28, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

- իր գործունեության արժեքները համարժեցում են իր կատարած աշխատանքի արժեքները:
- ամենուրեք ներդրում են անում իր կատարած աշխատանքի արժեքները:
- հարգելի են իր արժեքները և իր կատարած աշխատանքի արժեքները:
- բացառապես ծառայողական նպատակներով օգտագործելով իր գործունեության առաջնությունը, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական այլ ծառայողական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվությունը:
- ձգտել կատարել իր ներդրումներն այնպես, որ հնարավորինս նվազագույն ի հասցվեն շահերի բախման իրավիճակները:

Ինչպես կարելի է նկատել, այս կանոնները արգելում են չարտոնված կարգով օգտագործել պաշտոնական գույքը/միջոցները և պաշտոնական տեղեկատվության օգտագործումը, եթե այն պարունակում է ծառայողական գաղտնիք: Նույն հոդվածով սահմանվում է, որ այս կանոնները սպառնալից են, նպետական կամ համայնքային ծառայության համապատասխան լորտները կարգավորող օրենքները կարող են ներառել լրացուցիչ կանոններ ևս:

Իլրումն՝ օրենքի հոդված 38-
 ընախատեսում է էթիկայի հանձնաժողովների ստեղծումը լորտայն պետական մարմիններում, որոնք գտնվում են այս օրենքի իրավասության ներքո (այդ մարմինները ներկայացված են վերևում՝ **Կառուցվածքն կազմակերպում և բաժնում**): Այդ հանձնաժողովների ստեղծման գործունեության կարգը և էթիկայի կանոնները իսխատման դեպքում քննության կարգը պետք է սահմանվի պետական ծառայության յուրաքանչյուր լորտը կարգավորող օրենքներով:
 Նույն հոդվածով սահմանվում է Բարձրաստիճանի պաշտոնատարանի անցնել էթիկայի հանձնաժողովի կազմավորման կարգը: Այդ հոդվածը, ինչպես նաև օրենքի 39-44 հոդվածները, սահմանում են հանձնաժողովի կազմը, նրա անդամների կարգավիճակը և անդամների խտրության չափանիշները, նրանց լիազորությունները և պարտավորությունները,

հանձնաժողովի գործառույթները և բարձր աստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից թիկայ ի կանոններին խախտման դեպքում հանձնաժողովի կողմից վարույթի քրականացման կարգը:

545

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 30-
ը սահմանում է շահերի բախումը և շահերի բախման իրավիճակները միայն
բարձր աստիճան պաշտոնատար անձանց համար:
Շահերի բախումը սահմանվում է որպես պաշտոնատար անձի լիազորությունների շրջանակ
ում այն պիտի գործողություն կատարելը կամ որոշումը նդունելը, որը թեև ինքնին օրինական է,
սակայն պայմանավորված է սեփական շահով և հանգեցնում է անպաստում է կամ ողջամտոր
են կարող է հանգեցնել կամ անպաստել՝

- Իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի գույքային կամ իրավական նորություն բարելավում
- Իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անդամակցության բռնադատային կազմակերպության գույքային կամ իրավական նորություն բարելավում
- Իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անդամակցության բռնադատային կազմակերպության գույքային կամ իրավական նորություն բարելավում
- Իր հետ փոխկապակցված անձի պաշտոնին շանակումը

Մինևս այն ժամանակ, այս հոդվածը սահմանում է, որ այս դրույթները չեն կիրառվում ԱԺ պատգամավորների, Սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների հանդեպ, որոնց համար շահերի բախման նորմերը պետք է սահմանվեն իրենց ոլորտները կարգավորող օրենքներով: Հոդվածը նաև սահմանում է, որ բարձր աստիճան պաշտոնատար անձը չպետք է դիտարկվի որպես իր կամ իր հետ փոխկապակցված անձի անձնական շահերով չառաջնորդվող, եթե տվյալ գործողությունը կամ որոշումն ունի համընդհանուր կիրառելիություն:

⁵⁴⁵ Այնուամենայնիվ պետք է նկատել, որ Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 43-
ը չմիայն պարզապես մշտնի լիազորություններն են, ԱԺ պատգամավորների կողմից կատարված թիկային կանոնների
խախտումները, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի անդամների,
դատավորների և դատախազների կողմից կատարված խախտումները,
եթե այդ խախտումները եղել են իրենց պաշտոնավարությանը թացքում:
Հետևաբար Հանձնաժողովը կարող է Սահմանադրական դատարանի անդամների,
դատավորների և դատախազների կողմից թիկային կանոնների խախտումները քննել միայն եթե կատարվել են իրենց
պաշտոնական պարտականությունների հետ չկապված իրադրություններում:

ունևանդրադառնում է անձանց լայն շրջանակի վրա այնպես, որնա չի կարող ընկալվել որպես անձնական շահերով առաջնորդվող:

Շահերի փախում առաջանալու դեպքում քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարանը՝ բացառությամբ պատգամավորների, սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների,

ինչպես նաև սույն օրենքի մաստով⁵⁴⁶ վերադասչունեցող քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձի,

պարտավոր է իր վերադասան ձին գրավորներ կայացնել շահերի փախման վերաբերյալ հայտարարություն:⁵⁴⁷ Սա իրավունք չունի ձեռնարկել որևէ գործողություն կամ կայացնել որևէ որոշում՝ մինչև աչտանագրավոր համաձայնություն իր վերադասից, ու մնա գրավորներ կայացրել է հայտարարությունը:

Նույն հոդվածով պաշտոնատարանը իրավունք ունի դիմել քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձանց էթիկայի հանձնաժողով պարզաբանման համար,

թե արդյոք առկա է անհրաժեշտություններ կայացնելու վերոնշյալ հայտարարությունը:

Նշված հանձնաժողովը իրավասու է քննել և բացահայտել քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձանց շահերի փախման իրավիճակները (ներառյալ նրանց, ովքեր ստորադասչեն որևէ քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձի)՝

բացառությամբ ԱԺ պատգամավորների, Սահմանադրական դատարանի անդամների, դատավորների և դատախազների հետ կապված իրավիճակները:⁵⁴⁸ ԱԺ պատգամավորների, Սահմանադրական դատարանի անդամների,

դատավորների և դատախազների բացառումը այն քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձանց ուցակից որոնց շահերի փախումը ենթակա է քննման քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձանց էթիկայի հանձնաժողովի կողմից, կարող է դիտարկվել որպես հավանական թերություն:

Եվ վերջում, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքում նույնպես առկա է հանրային ծառայողների շահերի փախումը կանխարգելող դրույթ գնումների

⁵⁴⁶ Բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձանց միջև վերադասությունը պարզաբանվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 5-ի կետ 18-ով: Համաձայն դրա՝ օրինակ՝ Հանրապետության Նախագահի շխատակազմի է կազմավորվել, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձանց էթիկայի հանձնաժողովը կազմավորվել, ինչպես նաև Նախագահի խորհրդակցության ներքին օգնականները հանդիսանում են Նախագահի ստորադաս քարտեզագրության ստիճան պաշտոնատարան ձինք:

⁵⁴⁷ Հոդված 31, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁴⁸ Նույն տեղում, հոդված 43

ընթացակարգերի ընթացքում: Համաձայն «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 30-ի՝ հայտերի քանակական ստիգման միջապես հետո սվայլը ընթացակարգի առնչությամբ շահերի քանակական ստիգման միջապես հետո սվայլը կազմված է հանրային ծառայողներից և գնման պատվիրատու հանդիսացող պետական մարմնի պաշտոնյաներից) ինքնաբացարկե հայտնում սվայլը ընթացակարգից, հակառակ դեպքում նրան բացարկե հայտնում հանձնաժողովի նախագահը: Եթե սվայլը ընթացակարգի առնչությամբ շահերի քանակական ստիգման միջապես հետո սվայլը կազմված է հանրային ծառայողներից և գնման պատվիրատու հանդիսացող պետական մարմնի պաշտոնյաներից՝ բացառելով իր մասնակցությունը սվայլը ընթացակարգին, իսկ սվայլը ընթացակարգում նրան փոխարինում է հանձնաժողովի նախագահը: Հանձնաժողովի նախագահը ստորագրում է նաև շահերի քանակական ստիգման միջապես հետո սվայլը ընթացակարգի մասին հայտարարություն:

Բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևանց հանրային ծառայողների կողմից նվերներ ստանալու արգելքը սահմանվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 29-ով: Հոդվածը նվերը սահմանում է որպես «ցանկացած գույքային առավելություն, որը ոչ ամբողջաբարձր ստանդարտի պաշտոնատարան ձևանց հանդիսացող անձի»:
Պետական պաշտոնյան չպետք է ընդունի կամ համաձայնվի ընդունելու անվերապա գայում: Մինչև նյութական, նյութական չափերը սահմանվում է, թե որոնք չեն կարող համարվել նվերներ: Դրանք են պաշտոնական միջոցառումների ժամանակ տրվող նվերները, պարգևները և հյուրասիրությունը, ծառայողական օգուտ գործմանն պատկանող վճար տրամադրվող գրքերը, համակարգչային ծրագրերը և նմանատիպ այլ նյութերը, մրցույթի արդյունքում տրված կրթաթոշակները կամ դրամաշնորհները՝ մյուս հիմնորդների և ատմամբ կիրառված նյութային անհատական նյութերը կամ նյութական չափերի շնորհակալական ցուցանիշներով կամ թափանցիկ այլ գործընթացի արդյունքում, եթե դրանց շուկայական արժեքը չի գերազանցում 100,000 դրամը (մոտավորապես 250 ԱՄՆ դոլար),⁵⁴⁹ կենցաղային հյուրընկալությունը, ազգականից, բարեկամից կամ ընկերոջից ստացված նվերը,

⁵⁴⁹Նյութական չափերը, եթե նման նվերի շուկայական արժեքը գերազանցում է 100,000 դրամը, ապա հանրային ծառայողը կամ բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևանց հանդիսացող անձը պետք է ստանա իր վերադասի համաձայնությունը, իսկ եթե բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևանց հանդիսացող անձը չի վերադաս, ապա նա պետք է վերը տրամադրվող բարեգործական նպատակներին համար: Նման նվերը դառնում է համապատասխան պետական մարմնի սեփականությունը:

եթենվերընությունը բնչափով ողջամտորեն համապատասխանում է միմյանց միջև հարաբերություններին: Այստեղ իրավական կարգավորման հավանական թերությունն այն է, որ ոչ մի մեխանիզմն ախտեսված է՝ պարզելու համար նվեր ստացողներին (այն հիմնված է միայն պաշտոնյայի բարի կամքի վրա), նույնիսկ անկցիան ախտեսված է նման նվերի ստացման հայտնաբերման դեպքում:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 23-ը սահմանում է որոշակի սահմանափակումներ, որոնք պետք է կիրառվեն հանրային ծառայողների և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց նկատմամբ: Դրանց թվին են դասվում, մասնավորապես, այն, որ նրանց արգելվում է այլ նպատակներով օգտագործել նյութատեխնիկական, ֆինանսական և տեղեկատվական միջոցները, պետական և/կամ համայնքային այլ սեփականությունը և պաշտոնական տեղեկությունը, որը որպես պաշտոնատար անձ գտնվում է իր տիրապետման ներքո: Նաև արգելվում է ծառայողական պարտականությունների հետ կապված ստանալ նվերներ, դրամ կամ ծառայություններ այլ անձանցից: Նույն հոդվածով նրանց նաև արգելված է աշխատել միասին կամ որպես պետության ներկայացուցիչ գույքային գործարքներ կնքել մերձավոր ազգականների և խնամիների հետ (ծնող, ամուսին, զավակ, եղբայր, քույր, ամուսնուծնող, զավակ, եղբայրնքույր), եթե նրանց միջև առկա են վերադաս-ստորադաս կամ վերահսկողական հարաբերություններ:⁵⁵⁰ Եվ վերջում, նույն հոդվածի համաձայն, հանրային ծառայողները կամ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց պաշտոնից ազատվելուց հետո արգելվում է առնվազն մեկ տարվա ընթացքում, ընդունվել աշխատանքային գործատուի մոտ կամ դառնալ այն կազմակերպության աշխատող և, որին կատամբնաան միջակահսկողություն է իրականացրել իր պաշտոնավարման վերջին մեկ տարվա ընթացքում:

Պաշտոնական ճանապարհորդությունների կարգավորումները տրված են

«Հանրային ծառայության մասին»

ՀՀ օրենքով:

Առկա է գործուղումների միասնական կարգավորում,

ներառյալ հանրային ծառայողների և պետական պաշտոնյաների առումով,

որը սահմանված է Աշխատանքային օրենսգրքի հոդված

209-

⁵⁵⁰ Այդ դրույթները չեն կիրառվում ԱԺ պատգամավորների նկատմամբ

ովնենթաօրենսդրականակտերով,

որոնցովում գլխավորը Հայաստանի կառավարության թիվ 2335 որոշումն է՝ ընդունված 2005 թ. դեկտեմբերի 29-ին,

որը կարգավորում գործուղումների ծախսերի հետևյալ ավանդի խիստ ուցման կարգերը, գործուղման նվազագույն ծախսերի ծավալը և գործուղումների համար պետական համայնքա յին բյուջեների ցատկազված նվազագույն և առավելագույն չափերը նային:

Քրեական օրենսգրքի հոդված 311-ը և հոդված 312-ը կաշառք ստանալը և տալը սահմանում են որպես հանցագործություններ բոլոր պետական պաշտոնյաների և հանրային ծառայողների համար:

Պետական գնումների մրցութային/պայմանագրային փաստաթղթերը բացահայտորեն չեն պարունակում հակակոռուպցիոն դրույթներ: Այնուամենայնիվ,

դրանցում առկա են դրույթներ՝ միտված գնումների գործընթացներում թափանցիկության, հաշվետվողականության և օրինավորության հզորացմանը: (Այդ մասին ավելի նտես ստորև՝ **Կոռուպցիոն խիսկերի նվազեցում՝**

ապահովելով պետական գնումների օրինավորությունը բաժնի վերլուծությունում)

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է երաշխավորված քաղաքացիական ծառայողների օրինավորությունը?

Բարձրաստիճան պաշտոնեաների գույքի և եկամուտների հայտարարագրման գործընթացների մոնիտորինգին զուգահեռ (տես վերը՝ **Թափանցիկություն** ցուցիչի *Գործնականում* մասը), ԹԻՉԿ-ն նաև մոնիտորինգի է ենթարկել շահերի բախման իրավիճակը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից էթիկայի կանոնների պահպանումը: Այս նպատակով, 2012թ.-ի մարտի 20-ին և հունիսի 18-ին, այն Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովին ուղղարկեց գրավոր հարցումներ ստանալու համար շահերի բախման իրավիճակների մասին և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից էթիկայի կանոնների խախտման վիճակագրական տվյալներ: Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովն այս հարցումներին ի պատասխան իր երկու պաշտոնական գրավոր

պատասխաններով (առաջինը 2012թ.-ի մարտի 23-ին, իսկ երկրորդը հունիսի 25-ին) ԹԻ ՀԿ-ին տեղեկացրեց որ Հանձնաժողովը չի ստացել որևէ դիմում առ շահերի բախման իրավիճակների հայտարարման պարզաբանման համար կամ **որևէ** տեղեկատվություն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից էթիկայի խախտումների մասին: Հաշվի առնելով մոնիտորինգի կարճ ժամանակահատվածը և այն փաստը, որ սույն հետազոտության ավարտին Հանձնաժողովը նոր միայն սկսել էր գործել, ապա առավել ժամանակ է անհրաժեշտ գնահատելու համար թե Հանրային ծառայության մասին օրենքի կողմից հանրային ծառայության ոլորտում օրինավորության մեխանիզմներն ինչպես կգործադրվեն:

Դերակատարում

Կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցում՝ ապահովելով պետական գնումների օրինավորությունը (Օրենք)

Որքանո՞վ է առկա արդյունավետ դաշտ ապահովելու համար պետական գնումների գործընթացներում օրինավորությունը, ներառյալ խելամիտ սանկցիաներ և մատակարարի և պետական պաշտոնյաների անպատշաճ վարքագծի համար, և վերանայման և բողոքների մեխանիզմներ:

Պետական գնումների օրինավորությունը դիտարկված է «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքում, որը ընդունվել է ԱԺ-ի կողմից 2010 թ.-ի դեկտեմբերի 22-ին և ուժի մեջ է մտել 2011 թ. հունվարի 1-ից: Գնումների գործընթացը հիմնվում է հետևյալ սկզբունքների վրա:⁵⁵¹

- Գնումների գործընթացների կազմակերպումը հիմնված է միասնական կանոնների, մրցակցության, հրապարակայնության և ապախտրականության վրա:
- Մասնակիցների դաշտի ընդլայնում և նրանց միջև մրցակցության խթանում՝ պայմանագրերի կնքման համար:
- Գնումների գործընթացում բոլոր մասնակիցների հավասարություն՝ անկախ նրանից, թե նրանք օտարերկրյա ֆիզիկական անձինք են, կազմակերպություններ կամ քաղաքացիություն չունեցող անձինք:

⁵⁵¹ Հոդված 3, «Գնումներին մասին» օրենք

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ գնումների կատարման նախընտրելի և հիմնական ընթացակարգը բաց ընթացակարգն է⁵⁵² և գնումների այլ ընթացակարգերը կարող են կատարվել նշված օրենքով սահմանված դեպքերում:⁵⁵³ Օրենքի հերթական երեք հոդվածները (հոդված 18-ից 20) հստակ սահմանում են գնումների կատարման այլ ընթացակարգերի կիրառման պայմանները:⁵⁵⁴

Հաղթողի ընտրության ընթացքի օբյեկտիվությունը ապահովվում է «Գնումների մասին» օրենքում պարունակվող մի քանի դրույթներով: Առաջին, հրավերը պետք է սահմանի հաղթողի ընտրության կարգը:⁵⁵⁵ Հայտերի բացման գործընթացի թափանցիկությունն և հանրության համար բաց լինելը հանդիսանում է հաղթողի ընտրության գործընթացի օբյեկտիվության մեկ այլ նախապայման: Օրենքի հոդված 30-ը ապահովում է նման թափանցիկությունը և հանրության համար բաց լինելը այնպիսի պահանջների միջոցով, ինչպես օրինակ, հայտերի բացման նիստի օրվա և ժամանակի համակնույնը հայտի հրավերի մեջ նշված հայտերի ներկայացման վերջնաժամկետի հետ, նիստի ընթացքում հոդվածում թվարկված տեղեկատվության հայտարարումը, նիստի արձանագրության պատրաստումը, որը պետք է պարունակի օրենքով սահմանված տեղեկատվությունը, հանձնաժողովների անդամների և մասնակիցների համար իրենց կարծիքը գրավոր կարգով արտահայտելու հնարավորությունը, որը պետք է կցվի նիստի արձանագրությանը, բոլոր մասնակիցների իրավունքը՝ մասնակցելու հայտերի բացման նիստին, շահերի բախման մասին հայտարարումը հանձնաժողովի անդամի կողմից և նիստի արձանագրության պատճենների հասանելիությունը բոլոր մասնակիցներին՝ նիստի օրվանը հաջորդող օրացույցային օրից սկսած:

Հաղթողի ընտրությանը վերաբերվող՝ «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի ամենից կարևոր հոդվածն է հանդիսանում հոդված 31-ը: Այն սահմանում է հաղթողի ընտրության

⁵⁵² Նույնտեղում, հոդված 17

⁵⁵³ Օրենքի նույն հոդվածով (հոդված 17) այլ գնման ընթացակարգերից են մրցակցային երկխոսությունը, սահմանափակ ընթացակարգերը և բանակցային գործընթացը:

⁵⁵⁴ Օրենքի հոդված 18-ը սահմանում է մրցակցային բանակցության կիրառելիության պայմանները, հոդված 19-ը՝ սահմանափակ ընթացակարգերինը, և հոդված 20-ը՝ բանակցային գործընթացներինը:

⁵⁵⁵ Մաս 1 ենթակետ 5, հոդված 25, «Գնումների մասին» օրենք

ընթացակարգերը և չափանիշները: Համաձայն այդ հոդվածի՝ հաղթող է ճանաչվում այն մասնակիցը, ով առաջարկել է նվազագույն գինը կամ նա, ում ստացած գործակիցների, որոնք կապված են գնին և ոչ գնային չափանիշներին, հանրագումարն ամենից մեծն է: Հետևաբար, մասնակցի ընտրության մեջ գինը, այնուամենայնիվ, դիտարկվում է որպես գերակա չափանիշ: Իրականության մեջ ոչ գնային չափանիշի կիրառությունը դեռևս մնում է շատ սահմանափակ, և միակ չափանիշը գինն է: Այստեղ խնդիրը կայանում է նրանում, որ ցածր գնային հայտերը հանգեցնում են ցածրորակ ապրանքների, ծառայությունների կամ աշխատանքի:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, թե որոնք են հանդիսանում ստանդարտ գնումային փաստաթղթերը և ինչպես դրան պետք է օգտագործվեն: Այդ փաստաթղթերն են՝ գնումների հայտարարությունը, գնումների հրավերը, ինչպես նաև գնումների ընթացակարգի արձանագրությունը և զեկույցները և տեղեկային հանձնաժողովի հիմնական նիստերի (բացման, գնահատման և եզրափակիչ) արձանագրությունները, որոնք կցվում են գնման գործընթացի արձանագրությանը: Այս բոլոր փաստաթղթերի բովանդակությունը և նպատակը տրվում է (կամ ներառված են) օրենքի առանձին հոդվածում: Մասնավորապես, օրենքի հոդված 8-ը սահմանում է, որ եթե գնման գինը գերազանցում է գնումների բազային միավորը,⁵⁵⁶ ապա պատվիրատուն կազմում է գնման ընթացակարգի արձանագրություն: Նույն հոդվածը պարզբանում է, թե որ տեղեկությունները պետք է ներառվեն արձանագրության մեջ: Համաձայն նույն հոդվածի՝ պետության համար պարտավորություններ առաջացնող գնումների գործարքների հաշվառմանն պատկանում,

պետական բյուջեի միջոցների հաշվին պայմանագիր կնքելուց կամ գնման գործընթացը չկայացած հայտարարվելուց հետո պատվիրատուն ներկայացնում է հաշվետվություն: Եվ վերջում, նույն հոդվածը սահմանում է, որ պատվիրատուները պետք է պատրաստեն իրենց գնումների տարեկան հաշվետվություններ, որոնք պետք է ներկայացվեն պետական գնումների լիազորված մարմնին՝ Ֆինանսների նախարարությանը: Համաձայն համապատասխանաբար հոդված 30-ի, 31-ի և 34-ի՝ հայտերի բացման, հայտերի գնահատման և արդյունքների ամփոփման տեղեկային հանձնաժողովների

⁵⁵⁶ Համաձայն «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 2-ի՝ բազային գնման միավորը Հայաստանում հավասար է 1 մլն դրամի (մոտավորապես 2,591 ԱՄՆ դոլար):

արձանագրությունները պետք է պատրաստվեն և կցվեն գնման ընթացակարգի արձանագրությանը:

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 24-ը սահմանում է, որ բացընթացակարգով գնում կատարելու համար, որքան հնարավոր է շատ կազմակերպություններն ենթարկվելու պատակով, գնումների հայտարարությունը հրապարակվում են Գնումների էլեկտրոնային տեղեկագրում: Այս հոդվածը լրացվել է ՀՕ-157-Ն (19.03.2012) օրենքով և այժմ ի լրումն Տեղեկագրին, հայտարարությունը և հրավերը պետք է նաև տեղադրվեն www.azdarar.am կայքում (Հայաստանի Հանրապետության հանրային ծանուցումների պաշտոնական կայք): Նույն հոդվածը պարզորոշ կերպով սահմանում է, թե ինչ տեղեկություններ պետք է ներառվեն հայտարարության մեջ: Հիմնվելով հայտարարության վրա՝ ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ պատվիրատուին ներկայացված գրավոր դիմումով կարող է թղթային ձևաչափով ստանալ գնման հրավեր:⁵⁵⁷ Եվ վերջում, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25-ը մանրասնորեն սամանում է գնման հրավերի բովանդակությունը:

Գնումների վերաբերյալ նոր օրենքի ընդունմամբ Հայաստանը որդեգրեց պետական գնումների ապակենտրոնացված համակարգը. ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը, որը գնումների լիազորված պետական մարմինն է, ալևս չունի գնումների վերահսկողության գործառույթ: Այնուամենայնիվ, նախարարությունը պահպանում է իր կարգավորիչ և համակարգման գործառույթները, ինչպես օրինակ, գնումների վերաբերյալ իրավական ակտերի նախագծերի մշակման անշխատանքների համակարգումը, գնումների գործընթացի մեթոդական ղեկավարումը, պատվիրատուների գնումների համակարգողների վերապատրաստումը և այլն:⁵⁵⁸ Միննուն ժամանակ, գնումների նկատմամբ ֆինանսական վերահսկողությունը կարող է իրականացվել վերահսկիչ պալատի կողմից, որը անկախ մարմին է (ավելին տես **Բարձրագույն աուդիտային**

⁵⁵⁷Նույն հոդվածի համաձայն՝ եթե գնման գինը բազային գնման միավորից 50 անգամ գերազանցում է (50 միլիոն դրամ կամ մոտավորապես 129,534 ԱՄՆ դոլար), ապա անձնիրավունքուն ինան պահանջելու գնման հրավեր՝ անգլերենով նուսերենով:
⁵⁵⁸Հոդված 15, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենք

կառույցի մասին գեկույցը), ինչպես նաև ստուգիչ մարմինները՝ ինչպես Պետական եկամուտների կոմիտեն, Նախագահի վերահսկողական ծառայությունը, վարչապետի վերահսկողական ծառայությունը և այլն:

Գնումների համակարգի ապակենտրոնացման արդյունքում նախկին Պետական գնումների գործակալությունը, որն իրականացնում էր պետական մարմինների համար գնումներ, վերակազմավորվեց և այժմ կոչվում է Գնումների աջակցման կենտրոն և իրականացնում է գնումների համակարգողների համար վերապատրաստումներ, անվճար խորհրդատվություն է տրամադրում պատվիրատուներին, վճարովի՝ մասնակիցներին և այլոց, գնահատում է մասնակիցների՝ գնումներին մասնակցելու իրավունքը և տրակավորումը, մոնիտորինգի է ենթարկում և գնահատում է պատվիրատուների հաստատած գնման առարկաների բնութագրերը և պատվիրատուների կողմից մշակված որակավորման պահանջները, բողոքների համար ապահովում է թե՛ զծի առկայությունը և այլն:⁵⁵⁹ Կենտրոնը այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, որոնք գնման գործընթացներում հանդես են գալիս որպես պատվիրատուներ, կապված չէ և կախում չունի նրանցից:

Գնումների մասին օրենքը հստակ տարբերություններ չի սահմանում գնման ընթացակարգի տարբեր փուլերում ընդգրկված մասնագետների միջև, և հետևաբար, այն չի պահանջում նրանցից ունենալ իրենց առաջադրանքների հետ կապված հատուկ որակավորումներ: Միայն նշումը նման մասնագետների մասին այն է, որ յուրաքանչյուր պատվիրատու (պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին) պետք է սահմանի իր գնումների համակարգողին, ով պատասխանատու է պատվիրատուի՝ գնումների գործընթացի կազմակերպման և համակարգման համար, ով եզրակացություն է տալիս գնումների շրջանակներում պատվիրատուի հաստատած փաստաթղթերի վերաբերյալ,

⁵⁵⁹Գնումների աջակցման կենտրոնի գործառնությունների կազմակերպությունների մասին ավելի նույնպես «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16-ում:

իրականացնում է գնահատող հանձնաժողովի քարտուղարի լիազորությունները և կազմում մասնավորապես իրատու իդեկավարի հաստատման ներկայացնում մոլյալ գնման ընթացակարգի արձանագրությունը նպայմանագիրը:⁵⁶⁰ Նույն հոդվածով, գնումների համակարգող կարող են լինել պատվիրատուի համապատասխան ստորաբաժանումը, պաշտոնատարան ձևով կամ անհիմն կամ հրավիրված անձը՝ խորհրդատու և կամ խորհրդատուները: Մինչև ժամանակ, այն գնումների համակարգողը, ով ինչպես նշվեց, իրականացնում է գնահատող հանձնաժողովի քարտուղարի լիազորությունները, չի կարող լինել այդ հանձնաժողովի անդամ:⁵⁶¹

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26-ը կարգավորում է պարզաբանման և լրացումների ընթացակարգերը: Հոդվածի դրույթների շարքում առկա է մեկը, որը պահանջում է, որպեսզի հարցման և պարզաբանումների բովանդակության մասին հայտարարությունը հրապարակվի Գնումների էլեկտրոնային տեղեկագրում՝ հարցումը կատարած մասնակցին պարզաբանումը տրամադրելու օրվան հաջորդող օրը՝ առանց նշելու հարցումը կատարած մասնակցի մոլյալները: Նույն հոդվածով սահմանվում է, որ մասնակցից իրավունքունի հայտերի ներկայացման վերջնաժամկետը լրանալուց առնվազն ինգորացուցային օր առաջ պահանջելու հրավերի պարզաբանում:

Բաց ընթացակարգի դեպքում փոփոխություն կատարելու օրվան հաջորդող երեք օրացուցային օրվա ընթացքում փոփոխություն կատարելու մասին հայտարարություն է հրապարակվում Գնումների էլեկտրոնային տեղեկագրում: Սահմանափակ ընթացակարգի դեպքում փոփոխությունները տրամադրվում են հրավեր ստացած բոլոր անձանց (ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց):

«Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 10-ը սահմանում է, որ եթե պայմանագրի գինը գերազանցում է գնումների բազային միավորը, ապա պատվիրատուն՝ Գնումների էլեկտրոնային տեղեկագրում հրապարակելու նպատակով, պայմանագիրը կնքելու օրվան ից հետո 7

⁵⁶⁰ Հոդված 15, «Գնումների մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁶¹ Նույն տեղում, հոդված 23

օրացուցային օրվա ընթացքում, ֆինանսների նախարարություն (լիազորված մարմին) էներկայացնում այդ մասին հայտարարություն: Նույն ժամանակահատվածի ընթացքում պատվիրատուն նշված հայտարարությունը պետք է հրապարակի www.azdarar.am կայքում:⁵⁶²

Այս դրույթը չի կիրառվում այն պայմանագրերի նկատմամբ, որոնք կրում են պետական, ծառայողական կամ բանկային գաղտնիք: Նույն հոդվածը սահմանում է հայտարարության բովանդակությունը:

Պետական գնումների տարեկան հաշվետվությունների հրապարակումը հանդիսանում է ֆինանսների նախարարության, որպես գնումների լիազորված պետական մարմնի, գործառույթներից մեկը:⁵⁶³ Այնուամենայնիվ, օրենքը պարզորոշ կերպով չի սահմանում այս հաշվետվությունների բովանդակությունը, և հետևաբար, չի պարտավորեցնում նախարարությանը հաշվետվության մեջ ներառել պայմանագրերի վերաբերյալ համապարփակ վիճակագրական տեղեկատվություն:

Գնումների գործընթացի բողոքարկումը կարգավորված է «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի գլուխ 6-ով (հոդված 45-49): Այն սահմանում է բողոքարկման իրավունքը (հոդված 45), գնումների բողոքարկման խորհուրդը (հոդված 46), ինչպես նաև սահմանում է խորհրդի գործունեությունը (հոդված 47), խորհրդին բողոք ներկայացնելու կարգը (հոդված 48) և գնումների ընթացակարգի կասեցման կարգերը (հոդված 49):

Գնումների գործընթացների հանդեպ քաղաքացիական վերահսկողությունը իրականացվում է գնումների բողոքարկման խորհրդում հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ-ների) ներգրավմամբ: Օրենքի հոդված 46-ը սահմանում է, որ խորհրդի անդամներից մեկը պետք է լինի Հայաստանում պաշտոնապես գրանցված ՀԿ, որը գրավոր կարգով դիմել է ֆինանսների նախարարությանը: Նաև համաձայն օրենքի հոդված 8-ի՝

⁵⁶² ՀՕ-157-Ն (ընդունված 19.03.2012) Գնումների մասին օրենքում լրացումներ կատարելու մասին
⁵⁶³ Նույն տեղում, հոդված 23

պատվիրատուն պարտավոր է գնման ընթացակարգի արձանագրության կամ դրամասկզմն
դիաստաթղթի պատճենը տրամադրել ցանկացած անձի՝

վերջինիս կողմից գնման պահանջատան ալուցիին գորացուցային օրվար ընթացքում: Եվ
վերջում, որպես պետական գնումների կազմակերպման հիմնական սկզբունքներ
հռչակելով թափանցիկությունը և հրապարակայնությունը,⁵⁶⁴ օրենքը թույլատրում է
քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների մոնիտորինգի ենթարկել
գնումների գործընթացները, մասնավորապես, բաց ընթացակարգով գնումները:

Պետական գնումների հետ կապված հանրային կառավարման դեմ
հանցագործությունների համար չկան հատուկ վարչական սանկցիաներ:
Այնուամենայնիվ, նման հանցագործությունները որակվում են որպես պետական
ծառայության դեմ հանցագործություններ և կարգավորվում են Քրեական օրենսգրքի 29-րդ
գլխով՝ հոդվածներ 308-315.2:

Ավարտելով այս բաժնի վերլուծությունը՝ կարելի է պնդել որ «Գնումների մասին» ՀՀ նոր
օրենքը էապես զարգացրեց գնումների գործընթացների իրավական կարգավորումը՝
դարձնելով նրա համապատասխանությունը ԱՕՀ (ազգային օրինավորության
համակարգ) ստանդարտներին առավել լայն և լավ: Մասնավորապես, մեկ ընկերության
հետ բանակցելը օրենքով բարդացվել է, բողոքների ընթացակարգերը առավել խիստ են և
բողոքներին առնչվող կառուցվածքը ավելի անկախ և ընդգրկուն է քաղաքացիական
հասարակության կազմակերպությունների համար և այլն: Միննույն ժամանակ,
տարբեր պատճառներով որոշակի թերություններին պաշտաճ անդրադարձ չի կատարվել:
Ոչ գնային չափանիշը մրցույթի հաղթողին որոշելու համար չի ստանում աջակցություն
օրենքի կողմից: Գնումների տարբեր փուլերի համար օրենքը չի պահանջում զանազանում
գնումների աշխատակազմի միջև, պարզորոշ սահմանված չէ գնումների տարեկան
հաշվետվությունների բովանդակությունը: Նաև չկա հստակ մեխանիզմ քաղաքացիական
հասարակության կազմակերպությունների կողմից գնումների գործընթացների
մոնիտորինգի համար: Գնումների գործընթացների ընթացքում կատարվող

⁵⁶⁴ Նույն տեղում, հոդված 3

հանցագործությունները չեն տարբերակվում նման այլ հանցագործություններից՝
կատարվող ընդդեմ հանրային ծառայության և այլն:

Իրավապահ մարմիններ

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Իրավապահ մարմիններ Սյան ընդհանրական միավոր: 58.3			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 62.5	Ռեսուրսներ		Չի գնահատվել
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 62.5	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորության մեխանիզմներ	75	50
Դերակատարություն 50	Կոռուպցիայի հետապնդում		50

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանում հիմնական իրավապահ մարմիններն են հանդիսանում ոստիկանությունը և դատախազությունը: Նրանց գործունեությունը կարգավորվում է «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքով,⁵⁶⁵ «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով,⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2001/15(147), 31.05.01

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով⁵⁶⁷ և այլ օրենքներով և օրենսգրքերով (հատկապես՝ Քրեական դատավարության օրենսգրքով):

Հայաստանի անկախանալուց ի վեր հայկական ոստիկանությունը (մինչ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի ուժի մեջ մտնելը այն կոչվում էր *միլիցիա*), որը հանդիսանում էր ներքին գործերի համակարգի մասը (ժառանգված խորհրդային տարիներից) մինչ «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» օրենքի ուժի մեջ մտնելը, ենթարկվեց լուրջ իրավական և կառուցվածքային փոփոխությունների: Նախագահի 1992 թ.-ի հունիսի 21-ի համար 116 հրամանագրով նույն թվականին ստեղծվեցին ներքին գործերի նախարարության ներքին գործերը (ավելի ուշ վերանվանվեցին ոստիկանության գործեր): Ստեղծվեցին հատուկ կառուցվածքներ՝ կազմակերպված հանցավորության և թմրանյութերի դեմ պայքարի, ոստիկանության բարձրագույն դպրոցը վերակազմավորվեց ոստիկանության ակադեմիայի: 1992 թ.-ին Հայաստանը դարձավ Ինտերպոլի անդամ: 1996 թ.-ի նոյեմբերից 1999 թ.-ի հունիսն ընկած կարճ ժամանակահատվածում ներքին գործերի նախարարությունը և ազգային անվտանգության նախարարությունը միավորվեցին, որպես մեկ՝ ներքին գործերի և ազգային անվտանգության նախարարություն: «Ոստիկանություն» տերմինը ներմուծվեց «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ, և սկզբնապես այն հանդիսանում էր ներքին գործերի համակարգի մաս: Մի շարք կառուցվածքային փոփոխություններից հետո, որոնց թվում հատկապես ուղղիչ հաստատությունների իրավասության փոխանցումն էր ներքին գործերի նախարարությունից արդարադատության նախարարությանը (որը Եվրոպայի խորհրդի առջև Հայաստանի ստանձնած պարտավորություններից մեկն էր), ներքին գործերի նախարարությունը վերակազմավորվեց Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության:⁵⁶⁸

Ոստիկանությունը ղեկավարվում է ոստիկանության պետի կողմից, ով նշանակվում է Հանրապետության Նախագահի կողմից: Նա ունի 5 տեղակալներ, որոնցից մեկը առաջին տեղակալն է: Նաև ոստիկանության գործերի հրամանատարը ի պաշտոնե հանդիսանում

⁵⁶⁶ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2002/32(207), 08.08.02

⁵⁶⁷ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/19(543), 11.04.07

⁵⁶⁸ Կետ 1.բ, ՀՀ Նախագահի հրամանագիր ՆՀ-1218-Ն (2002 թ.-ի դեկտեմբերի 17)

է պետի տեղակալ: Ոստիկանության պետի մեկ այլ ի պաշտոնե տեղակալ է հանդիսանում Քննչական գլխավոր վարչության պետը: Բոլոր տեղակալները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից: Համաձայն «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի՝ ոստիկանության համակարգը կազմված է ոստիկանությունից և պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններից և հիմնարկներից, որոնք գտնվում են ոստիկանության ենթակայության տակ:⁵⁶⁹ Ոստիկանության մասին օրենքի նույն հոդվածով, ոստիկանությունը

բաղկացած է ոստիկանության կենտրոնական մարմիններից, ոստիկանության՝

Երևան քաղաքի նարգային վարչություններից: Կենտրոնական մարմինները կազմված են ոստիկանության պետի աշխատակազմից, բաժիններից, առաձևացված ստորաբաժանումներից (կապի և օպերատիվ-տեխնիկական ստորաբաժանումներից), ինչպես նաև այնպիսի կառույցներից, որոնք ոստիկանության կառուցվածքի մեջ են մտնում, ինչպես օրինակ, ոստիկանության գործերի շտաբները, ոստիկանության ակադեմիան և ուսումնական կենտրոնը:

Մինչև 1999 թ.-ի հունվարի 12-ը, երբ դատախազության մասին ներպետական օրենքը առաջին անգամ մտավ ուժի մեջ (ընդունվել է ԱԺ-ի կողմից 1998 թ.-ի հուլիսի 1-ին),⁵⁷⁰ Հայաստանի դատախազական համակարգի իրավական կարգավորումը դուրս եկավ ԽՍՀՄ դատախազական համակարգի մասին օրենքից: Ներպետական օրենքի ներմուծումը բխում էր անկախացումից հետո առաջին հայկական Սահմանադրությունից (հանրաքվեով ընդունված 1995 թ.-ի հուլիսի 5-ին), որի հոդված 103 սահմանում է դատախազական համակարգի իրավական կարգավիճակը: 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով Սահմանադրությունում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց հետո փոխվեց նաև դատախազական համակարգի մասին նշված հոդված 103-ը: Որպես դրա հետևանք, այժմ գլխավոր դատախազը, ով դատախազության գլուխն է, նշանակվում է ԱԺ-ի և ոչ թե Նախագահի կողմից, չնայած վերջինիս առաջարկությամբ (այս մասին ավելին տես սույն զեկույցի *Անկախություն* բաժնում): Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Նախագահը դեռևս պահպանում է գլխավոր դատախազի տեղակալներ նշանակելու լիազորությունները, այս փոփոխությունը՝ գլխավոր դատախազի նշանակումը ԱԺ-ի

⁵⁶⁹ Հոդված 9, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁷⁰ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 1998/21(54), 10.09.98

կողմից, միտված էր հավասարակշռելու դատախազության նկատմամբ Նախագահի ազդեցությունը խորհրդարանի ազդեցության հետ, և դրանով ուժեղացնել դատախազության անկախությունը: Մեկ այլ կարևոր փոփոխությունը, չնայած այն հասակորեն նշված չէ հոդված 103-ում, այն էր, որ դատախազությունը դադարեցրեց իրականացնել նախաքննական գործառույթներ:⁵⁷¹

Հետևելով Սահմանադրության 117-րդ հոդվածի պահանջներից մեկին՝ որը սահմանում է, որ ԱԾ-ն երկու տարվա ընթացքում համապատասխանեցնում է գործող օրենքները Սահմանադրության փոփոխություններին, 2007 թ.-ի փետրվարի 22-ին ընդունվեց դատախազության մասին նոր օրենք, որը ուժի մեջ մտավ 2007 թ. մայիսի 1-ին:

Համաձայն Սահմանադրության հոդված 103-ի՝ դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը: Դատախազությունն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝

- 1) հարուցում է քրեական հետապնդում.
- 2) հսկողություն է իրականացնում հետաքննության եւ նախաքննության օրինականության նկատմամբ.
- 3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.
- 4) պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան.
- 5) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.

⁵⁷¹Դատախազությունը ղեկավարող քրեական հետապնդում հարուցել (հոդված 182, Քրեական դատավարության օրենսգիրք): Այնուամենայնիվ, նշված օրենսգրքի հոդված 189-ը, որը սահմանում է, թե որ մարմիններն են նախաքննության լիազորություն, չինչում դատախազությունը (այս հոդվածում համապատասխան փոփոխությունն ընդունվել է 2007 թ.-ին) 28-նսմտելու ժամեջն ույն տարվա դեկտեմբերի 27-ին):

6) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ:

Դատախազության կառուցվածքը սահմանված է օրենքով:⁵⁷² Դատախազությունը կազմված է գլխավոր դատախազությունից, Երևան քաղաքի դատախազությունից, Երևանի վարչական շրջանների դատախազություններից, մարզային դատախազություններից, զինվորական կենտրոնական դատախազությունից և կայազորների զինվորական դատախազություններից: Օրենքը նաև նախատեսում է դատախազության կոլեգիայի գործունեությունը, որը ղեկավարվում է գլխավոր դատախազի կողմից, որը որոշումներ է կայացնում դատախազության գործունեության կազմակերպման հիմնարար հարցերի վերաբերյալ,⁵⁷³ գլխավոր դատախազին առընթեր էթիկայի հանձնաժողովի և որակավորման հանձնաժողովների գործունեությունը⁵⁷⁴ և դատախազության դպրոցը:⁵⁷⁵

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Գործնականում իրավապահ մարմիններն որքանո՞վ ունեն համապատասխան ֆինանսական, մարդկային (անձնակազմ) ռեսուրսներ և ենթակառուցվածքներ արդյունավետորեն գործելու համար:

Գնահատում

Կարողություն

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ են իրավապահ մարմիններն անկախ:

⁵⁷² Հոդված 8, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁷³ Նույն տեղում, հոդված 22

⁵⁷⁴ Նույն տեղում, հոդված 23

⁵⁷⁵ Նույն տեղում, հոդված 62

Դատախազների նշանակման հիմնական չափանիշներն ու պահանջները սահմանված են «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ ոստիկանության ծառայողների համար՝ «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով: Այս երկու իրավապահ մարմիններում նշանակման կատարման հիմնական պահանջներն են քաղաքացիությունը, որը նշանակում է, որ նշանակվողները պետք է լինեն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ⁵⁷⁶ և հայերենի իմացությունը, որը Հայաստանի պաշտոնական լեզուն է:

Բացի վերոնշյալ պահանջներից, դատախազի թեկնածուն, համաձայն «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի, պետք է մշտապես բնակվի Հայաստանում, ունենա բակալավրիկամդիպլոմավորված մասնագետի քաղաքացիության իրավաբանական կրթության տրակավորման աստիճան կամ մանատիպաստիճան ձեռքբերած լինի օտարերկրյա պետությունում, որը որպես այդպիսին ճանաչված է և հավասարազոր է նշված հայկական աստիճանին:⁵⁷⁷ Դատախազները (բացառությամբ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների) նշանակվում են ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից⁵⁷⁸ դատախազների թեկնածությունների ցուցակից և դատախազների ծառայողական առաջխաղացման ցուցակից:⁵⁷⁹

Միայն այն ծառայողները կարող են պաշտոնի բարձրացում ստանալ, ովքեր ներառված են դատախազների պաշտոնական առաջխաղացման ցուցակում (տես վերը) և նրանք կարող են նշանակվել միայն այն պաշտոններին, որոնք սահմանված են օրենքով:⁵⁸⁰ Առաջխաղացման ցուցակը կազմվում է որակավորման հանձնաժողովի կողմից կամ ատեստացիայի ընթացքում (երբ հիմնվելով ատեստացիայի արդյունքների վրա՝ որակավորման հանձնաժողովը կարող է որոշել ներառել դատախազին այդ ցուցակում)

⁵⁷⁶ Մինչև նույն ժամանակ, «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 3-ը սահմանում է, որ ոստիկանության ծառայողները, բացառությամբ բարձրագույն պաշտոնում եղողների, կարող են միաժամանակ լինել այլ պետության քաղաքացիներ, այսինքն՝ երկքաղաքացիներ:

⁵⁷⁷ Հոդված 32, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁷⁸ Նույն տեղում, հոդված 36

⁵⁷⁹ Դատախազների թեկնածությունների ցուցակի կազմավորման ներառման նշանակման չափանիշների կարգը սահմանված է «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 34-ով:

Դատախազների ծառայողական առաջխաղացման ցուցակի ձևավորման կարգը սահմանված է

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 35-ով:

⁵⁸⁰ Հոդված 36, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

կամ արտահերթ կարգով, երբ գլխավոր դատախազը կամ նրա տեղակալները առաջարկություններ կայացնում որակավորման հանձնաժողով՝ դատախազին կատմամբ որպես խրախուսում նրան առաջխաղացման ցուցակում ընդգրկելու վերաբերյալ:⁵⁸¹ Վերջին դեպքում, այն պաշտոնյան, ով նման առաջարկությամբ է հանդես գալիս, պետք է ներկայացնի համապատասխան գնահատագիր, և դատախազը ներառվում է առաջախաղացման ցուցակում, եթե առկա է որակավորման հանձնաժողովի դրական եզրակացություն: Բացառիկ դեպքում դատապազը կարող է ընդգրկվել և առաջխաղացման և թեկնածությունների ցուցակներում,⁵⁸² որովհետև, համաձայն օրենքի, ատեստացիան⁵⁸³ անց է կացվում զբաղեցրած պաշտոնին դատախազության ծառայողների մասնագիտական գիտելիքների և աշխատանքային նունակությունների համապատասխանությունը որոշելու համար, ապա կարելի է պնդել, որ համաձայն օրենքի առաջախաղացումը հիմնված է մասնագիտական չափանիշների վրա: Այնուամենայնիվ, օրենքը չի սահմանում չափանիշներ և ցուցիչներ համապատասխան ցուցակներում ներառված թեկնածուների գնահատման համար նրանց նշանակման և առաջախաղացման նպատակով, և որպես հետևանք նշանակումը և առաջախաղացումը թողնված են գլխավոր դատախազի հայեցողությանը:

Իր զբաղեցրած պաշտոնի պահանջներին դատախազի համապատասխանությունը ստուգելու համար, նրա գիտելիքները և ունակությունները ստուգելու և նրա առաջախաղացման համար, նա պարտավոր է կանոնավոր կեպով անցնել ատեստացիա (3 տարին մեկ անգամ):⁵⁸⁴ Դատախազության մասին օրենքի նույն հոդվածով գլխավոր դատախազը, նրա տեղակալները, ինչպես նաև Երևանի, նրա վարչական շրջանների և մարզերի դատախազները, կայազորների զինվորական դատախազները և վարչությունների և բաժինների պետերը ենթակա են ատեստացիայի:

⁵⁸¹ Նույն տեղում, հոդված 35

⁵⁸² Նույն տեղում. սակիբառելի է միայն այն թեկնածուի առումով, ով ունի 3 տարվա աշխատանքային մասնագիտական ստաժոր պեստախազ, դատավոր, քննիչ կամ իրավաբան, պայմանով, որ ցուցակում ներառվելու պահին չի անցել վելիքան 5 տարի, երբ նա թողել է պաշտոնը, կամ ունի իրավագիտության դոկտորի կոչում և կամ ունի իրաբանական գիտությունների թեկնածուի կոչում և 5 տարվա աշխատանքային ստաժոր պեստախազ:

⁵⁸³ Նույն տեղում, հոդված 54

⁵⁸⁴ Նույն տեղում, հոդված 54

Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը 6 տարի ժամկետով նշանակվում է ԱԺ կողմից ՀՀ Նախագահի առաջարկությամբ, և նա չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ նշանակվել:⁵⁸⁵ Գլխավոր դատախազի տեղակալները նշանակվում են Նախագահի կողմից գլխավոր դատախազի առաջարկությամբ:⁵⁸⁶ Դատախազության մասին օրենքի նույն հոդվածը սահմանում է չափանիշներ գլխավոր դատախազի տեղակալի նշանակման համար: Գլխավոր դատախազի տեղակալը պետք է ունենա դատավորի, դատախազի, փաստաբանի, քննիչի, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնում իրավաբան իմասնագիտությամբ աշխատանքի առնվազն հինգ տարվա ստաժկամ իրավաբան իմասնագիտությամբ այլ աշխատանքի առնվազն տասը տարվա ստաժ:⁵⁸⁷

Ոստիկանությունում ծառայության նշանակվելու չափանիշները սահմանված են «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:⁵⁸⁸ Ի լրումն քաղաքացիությանը և հայերենին տիրապետմանը՝ անձը, ով ցանկանում է ծառայության անցնել ոստիկանությունում, պետք է լինի մինչև 30 տարեկան,⁵⁸⁹ անցած լինի պարտադիր զինվորական ծառայություն (բացառությամբ իգական սեռի քաղաքացիների և նրանց, ովքեր ազատված են եղել պարտադիր զինվորական ծառայություն կրելուց ոչ առողջական պատճառներով), իր գործնական, անձնական, բարոյական հատկանիշներով, կրթությամբ, առողջական վիճակով և ֆիզիկական պատրաստականությամբ լինի ունակ կատարելու ոստիկանության ծառայողի պարտականությունները՝ անկախագգությունից, ռասայից, սեռից, սոցիալական ծագումից,

⁵⁸⁵ Հոդված 103, ՀՀ Սահմանադրություն: Նույն դրույթը կրկնվում է «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 36-ում:

⁵⁸⁶ Հոդված 36, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁸⁷ Հետաքրքիր է այն, որ նշված օրենքը նմանատիպ չափանիշ չունի գլխավոր դատախազի պաշտոնի համար:

⁵⁸⁸ Հոդված 11 և 14, «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենք: Պետք է նշել, որ «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքում նոր գլխի լրացմամբ (գլուխ 11.1), ընդունված 2007 թ. - ի դեկտեմբերի 6-ին,

քաղաքացիական հատուկ ծառայության ինստիտուտը ներդրվեց ոստիկանության համակարգի մեջ:

Լրացված գլուխը կարգավորում է քաղաքացիական հատուկ ծառայողների,

ովքեր ծառայում են ոստիկանության համակարգում (նրանք իմանականում աշխատակազմի այն անդամներն են,

ովքեր իրականացնում են կից գործառույթներ, օրինակ, ֆինանսատնտեսական,

բժշկական և բժշկական շխատողները և այլն),

կարգավիճակը նկատարողական ընկերման վաճառքային և քաղաքացիական ծառայության սկզբունքներին մեխանիզմներով պարտա:

⁵⁸⁹ Նույն հոդվածը սահմանում է, որ ոստիկանությունում որոշակի մասնագիտություններ չունենողները, որոնց ցանկը սահմանվում է կառավարության կողմից,

ոստիկանի կամ ոստիկանության ծառայողի որակավորումը և նեցող քաղաքացիները նույն պետ կարող են նշանակվել՝ հիմնվելով նրանց վերապատրաստման արդյունքներով:

գույքային կամ այլ դրությունից:⁵⁹⁰ Ի լրումն՝ օրենքի նույն հոդվածը բնորոշում է նրանց, ովքեր չեն կարող ծառայության անցնել ուստիկանությունում: Այդ քաքաքացիներն են՝ ովքեր դատական կարգով ճանաչվել են անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ, դատական կարգով զրկվել են քաղաքացիական կամ այլ ծառայությունում պաշտոն զբաղեցնել ու իրավունքից, դատապարտվել են ռիտա վոլոյալի անցագործություն կատարելու համար, դատապարտվել են անգույշ հանցագործություն կատարելու համար, նդատվածությունը սահմանված կարգով հանված կամ մարված չէ, ում նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում, և կամ ովքեր չեն բավարարում վերոնշյալ չափանիշներին: Եվ վերջում, օրենքը սահմանում է, որ միայն նրանք, ովքեր ունեն միջնակարգ կրթություն, կարող են նշանակվել ուստիկանության կրտսեր խմբի պաշտոններին,⁵⁹¹ իսկ միջին պաշտոնների նշանակման համար անձը պետք է ունենա բարձրագույն կրթություն:⁵⁹² Նույն հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի ուստիկանության կամ օտարերկրյա պետության նմանատիպ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններն ավարտած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները միանգամից (առանց կրտսեր պաշտոնում ծառայության անցնելու) նշանակվում են ծառայության ուստիկանության տեսուչի պաշտոնում, որը միջին պաշտոն է: Դատախազների նմանությամբ ուստիկանության ծառայողները նույնպես պարտավոր են կանոնավոր կերպով ատեստավորում (3 տարին մեկ անգամ) անցնել (բացառությամբ նրանց, ովքեր ուստիկանությունում զբաղեցնում են բարձրագույն պաշտոններ):⁵⁹³

Դատախազների գործունեության մեջ քաղաքական ազդեցության կանխումը օրենքով երաշխավորված է այն պահանջով, որ դատախազը պետք է լինի ապաքաղաքականացված, օրենքով դատախազների գործունեության համար սահմանված

⁵⁹⁰ Հոդված 11, «Ուստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենք: Նույն հոդվածը սահմանում է, որ մասնագիտական, ֆիզիկական և առողջական պահանջները սահմանվում են կառավարության որոշմամբ:

⁵⁹¹ Համաձայն «Ուստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4-ի՝ ուստիկանությունում պաշտոնները սակարգվում են 5 կատեգորիաների՝ բարձրագույն, գլխավոր, ավագ, միջին և կրտսեր: Նույն օրենքի հոդված 14-ը պահանջում է, որ պետք է ուստիկանության ծառայողի առաջին աղացումն ավելի բարձր կատեգորիա իրականացվի միայն այն դեպքում, երբ նա, երբնա, ըստ նույն հոդվածի, սահմանված ժամկետով ծառայել է որոշակի տարիներ ավելի ցածր կատեգորիայում: Միակ բացառությունը միջին պաշտոններն են, որոնց կարող են նշանակվել լցմիայն կրտսեր պաշտոններում ծառայողները, բայց նաև (ին պետք ստում է նշված) նրանք, ովքեր ավարտել են Հայաստանի կամ մի ավասարաբժեք օտարերկրյա հաստուկ (ուստիկանական) բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները (ակադեմիաներ):

⁵⁹² Հոդված 14, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁵⁹³ Նույն տեղում, հոդված 15

սահմանափակումներով և նրանով, որ օրենքով սահմանված է դատախազի իրավական պաշտպանությունը: Օրենքը արգելում է դատախազին անդամակցել որևէ կուսակցության, որևէ ձևով ներգրավված լինել քաղաքական գործունեության մեջ, և ցանկացած պարագայում նա պետք է դրսևորի քաղաքական գաղվածություն և չեզոքություն:⁵⁹⁴ Ի լրումն՝ նույն հոդվածը սահմանում է, որ դատախազը կարող է մասնակցել համապետական կամ համայնքային ընտրություններին միայն որպես ընտրող և չի կարող մասնակցել նախընտրական քարոզչությանը:

Դատախազի և ոստիկանության ծառայողի հանդեպ կիրառվող սահմանափակումներից է այն, որ նա իրավունք չունի իր պաշտոնեական շրջանում գործել կուսակցությունների, հասարակական, այդ թվում՝ կրոնական միավորումների շահերի համար, նրանց նկատմամբ վերաբերմունք քարոզել, ինչպես նաև ներծառայողական պարտականությունները կատարելիս այլ քաղաքական կամ կրոնական գործունեություն իրականացնել:⁵⁹⁵

Եվ վերջում, օրենքը սահմանում է դատախազի իրավական պաշտպանությունը:⁵⁹⁶ Այս իրավական պաշտպանությունը նշանակում է, որա. դատախազն պետք է ինիանկախ և ենթարկվի միայն օրենքին, բ. դատախազը չի կարող ազատվել զբաղեցրած պաշտոնից՝ բացառությամբ Սահմանադրության բն «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված դեպքերի նկարգի, գ. դատախազին չի թույլատրվում բերման ենթարկել լատանց գլխավոր դատախազի կամ գլխավոր դատախազի տեղակալների համաձայնության՝ բացառությամբ դատական ակտի հիման վրա բերման ենթարկելու դեպքերի: Նույն հոդվածով, դատախազին կատմամբ բքրեական հետապնդում կարող է հարուցվել միայն գլխավոր դատախա

⁵⁹⁴ Նույն տեղում, հոդված 7

⁵⁹⁵ Հոդված 43, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 39, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք: Արժենշել, որ վերջերս այս հոդվածում կատարված լրացման միջոցով (ընդունվել է ԱԺ կողմից 2011 թ. -ի ապրիլի 11-ին նմտելու ժամեջ 2011 թ.-ի մայիսի 2-ին) դատախազներին այժմ թույլատրվում է մասնակցել ցույցերի և երթերի: Այնուամենայնիվ, գործադուլներ կազմակերպելու և դրանց մասնակցելու արգելքը շարունակում է մնալ: «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 39-ում մանրաբան ընդունվելու մեջ մտավ հենց նույն օրերին, երբ դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 43-ի լրացման դեպքում:

⁵⁹⁶ Հոդված 44, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

ազիկամնրատեղակալներին կողմից:⁵⁹⁷ Եվ վերջում, դատախազի ծառայողական ապարտական ություններին կատարման ընդհանրորեն դատախազները,
նրա գործունեության կապակցությամբ նրան վիրավորելը,
նրան նրա ընտանիքի անդամներին կյանքի,
առողջության կամ գույքի նկատմամբ տնօրինություն գործադրելը կամ դրա սպառնալիքն առաջ աջնում են օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն:

Որևէ իրավական դրույթ չկա, որը կթույլատրեր մեկ այլ մարմնին՝ դատախազներին ցուցում տալ որևէ գործի կապակցությամբ քրեական հետապնդման չիրականացնել:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ են իրավապահ մարմիններն անկախ:

Դատախազության ներքո գործում է դատախազների դպրոցը, և դպրոցի նպատակներից մեկը համակարգը պրոֆեսիոնալ պատրաստված անձնակազմով համալրումն է:⁵⁹⁸ Հայաստանում դատախազների նշանակման պրակտիկայի մասին քիչ բան է հայտնի: Այնուամենայնիվ, համաձայն 2010 թ.-ին Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացման աշխատանքային փաստաթուղթ՝ երկրի մասին զեկույցի «Հայաստանը նաև պետք է շարունակի իր բարեփոխումների ջանքերը գործադրել ոստիկանության, անվտանգության ծառայությունների և դատախազության ոլորտներում: Օրենսդրության պատշաճ իրականացումը բոլոր ոլորտներում և դրա արդյունավետ հարկադիր կատարումը, կարողությունների զարգացումը և դատական իշխանության ուժեղացված անկախությունը կարևոր նշանակություն կունենա Ասոցացման համաձայնագրի հետագա իրականացման համար»:⁵⁹⁹ Ինչ վերաբերում է ոստիկանությանը, ապա այդ առումով հայտնի է շատ քիչ բան: Այնուամենայնիվ, կառավարությանը ներկայացված օրենքի նախագիծը միտված էր ավելի շատ արհեստավարժ մարդկանց հավաքագրմանը: Ոստիկանության պետի կողմից

⁵⁹⁷ Շոդված 24-ի լրացման միջոցով (ուժի մեջ մտավ 2010 թ.-ի հուլիսի 3-ին), դատախազի անդեպ քրեական հետապնդում հարուցելը կամ բերման ենթարկելը կարող է տեղի ունենալ ոչ միայն զլխավոր դատախազի, այլև նրա տեղակալների համաձայնությամբ:

⁵⁹⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://genproc.am/en/53/>

⁵⁹⁹ Տես հետևյալ հղմամբ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_639_en.pdf, էջ 3

ներկայացված զեկույցից ընդհանուր տպավորությունն այնպիսին է՝ կարծես ուստիկանությունը ընդունում է, որ անձնակազմի հետ կապված խնդիրներ ունի:⁶⁰⁰

Քրեական դատավարությունները, կապված 2008 թ.-ի մարտի 1-ի դեպքերի հետ, որոշ կազմակերպությունների կողմից գնահատվեցին որպես քաղաքական դատավարություններ: Օրինակի համար ՖԻԴԻՆ-ն 31.05.2011 թ.-ին ողջունեց քաղաքական բանտարկյալների ազատ արձակումը և նշեց. *«Բազմիցս միջազգային հանրությունը կոչ է արել Հայաստանի կառավարությանը դադարեցնելու քաղաքականությամբ պայմանավորված հետապնդումները, հետաքննելու դեպքերը, երբ 10 անձինք սպանվեցին, և ազատ արձակել ընդդիմության ակտիվիստներին, ովքեր կալանավորվել էին դրանից հետո»*.⁶⁰¹ «Ֆրիդրմ Հաուզն»-ն իր «Անցումային երկրներ 2011» հրապարակումում նշում է. *«Ողջ տարվա ընթացքում տեղական և միջազգային կազմակերպությունները պաշարել են Հայաստանի քաղաքական բանտարկյալների ազատ արձակման օգտին, մասնավորապես նրանց համար, ում գործերը դատարանի կողմից դիտարկվել են՝ կապված 2008 թ.-ի հետընտրական անհանգստությունների հետ»*.⁶⁰² Ներկայումս դատախազությունը մնում է բավական ազդեցիկ կառույց, և ինչպես Հայաստանի հելսինկյան ասոցացիան է նշում 2010 թ.-ին «Հայաստանում Մարդու իրավունքների վիճակի մասին» իր զեկույցում. *«... Կատարելով դատախազության և իշխանությունների հրամանները, դատարանները չեն իրականացնում արդարադատություն»*.⁶⁰³ Ինչպես ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտն է իր «Մարդու իրավունքներ 2010» զեկույցում նշում. *«Իշխանությունները շարունակեցին կամայականորեն կալանավորել այն անհատներին, ովքեր ունեին այնպիսի քաղաքական պատկանելիություն կամ ընդգրկված էին այնպիսի գործունեության մեջ, ինչն ընկալվում էր որպես կառավարությանն ընդդիմադիր»*.⁶⁰⁴

Ինչպես նշում է Եվրոպական հարևանության քաղաքականության իրականացումը Հայաստանում 2010 թ.-ի ընթացքում համատեղ աշխատակազմի զեկույցը. *«Դատավորները դեռևս դատախազների, ինչպես նաև քաղաքականապես և տնտեսապես*

⁶⁰⁰Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.tert.am/am/news/2011/11/10/gasparyan-police/>

⁶⁰¹Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.fidh.org/FIDH-and-CSI-welcome-the-release>

⁶⁰²Տես հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf

⁶⁰³Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.hahr.am/files/report2011pt1eng.pdf>, էջ 4

⁶⁰⁴Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154411.htm>

ազդեցիկ անձանց ազդեցությանն են ենթարկված».⁶⁰⁵ Այնուամենայնիվ, լինելով բավական ազդեցիկ կառույց, դատախազությունը դեռևս կախված է գործադիր իշխանությունից: «Ֆրիդրմ Հաուզն»-ն իր «Անցումային երկրներ 2011» զեկույցում նշում է. «*Դատական բարեփոխումների ջանքերը, գործադրված 2007 թ.-ից սկսած, չեն հաջողել նվազեցնել դատախազության և դատական համակարգի կախվածությունը գործադիր իշխանությունից*».⁶⁰⁶

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար, որ պեսզի հրավապահմարմնի գործունեության տեղեկատվությունը մատչելի լինի հանրության համար:

Համաձայն «Նախարային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի՝ ոստիկանության պետը և նրա տեղակալները (ունի 6 տեղակալ), գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները (գլխավոր դատախազն ունի 4 տեղակալ), մարզերի դատախազները, ինչպես նաև Երևան քաղաքի դատախազը և կայազորի դատախազները, համարվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք⁶⁰⁷ և, հետևաբար, նրանք, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները, և այդ հայտարարագրերը պետք է ներկայացվեն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով⁶⁰⁸ (մանրամասների համար տես *Օրենսդիր իշխանություն* սյան համապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը):

Պետք է նշել, որ հրապարակայնությունը հոչակված է որպես հիմնական սկզբունքներից մեկը, ինչի վրա պետք է հիմնված լինի ոստիկանության և դատախազության մարմինների

⁶⁰⁵Տես հետևյալ հղմամբ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_639_en.pdf, էջ 4

⁶⁰⁶Տես հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf

⁶⁰⁷Մաս 1, հոդված 5, Հանրային ծառայության մասին օրենք

⁶⁰⁸ Նույն տեղում, հոդված 32

գործունեությունը:⁶⁰⁹ Մինևույն ժամանակ, հաշվի առնելով իրավապահ մարմինների գործունեության առանձնահատկությունները, հիմնականում կապված հանցագործությունների կանխարգելման և բացահայտման հետ, տրամաբանական է ակնկալել, որ որոշակի սահմանափակումներ պետք է կիրառվեն նախաքննության պահանջներից բխող և անմեղության կանխավարկածի կիրառման համար: Օպերատիվ-հետախուզական բնույթի նման տեղեկությունները օրենքի կողմից որակվում են որպես ծառայողական գաղտնիքի տեսակ, և դրա օգտագործումը կարգավորվում է օրենքով:⁶¹⁰

Օրենքը սահմանում է, որ դատախազությունը հանրությանը տեղեկացնում է իր իրականացրած գործունեության մասին և այնքանով, որքանով դա չի հակասում մարդու և քաղաքացու իրավունքներին, ազատություններին և սօրինական շահերին, ինչպես նաև պետական և օրենքով պաշտպանվող այլ գաղտնիքների պահպանությանը:⁶¹¹ Ելքում և նույն հոդվածի ժողովրդատախազը պարտավոր է յուրաքանչյուր տարի ԱԺ-ին և Նախագահին ներկայացնել հաղորդում դատախազության նախորդ տարվա գործունեության մասին: Վերոնշյալ հոդվածի կիրառման համար գլխավոր դատախազը 2009 թ.-ի փետրվարի 20-ին ստորագրեց համար 5 հրամանը «Հայաստանի Հանրապետության դատախազության նախարարական կազմակերպությունների միջև մասնակցային համագործակցության կարգը հաստատելու մասին»:⁶¹²

Հանցագործությունների տուժողների իրավունքը ծանոթանալիք են ցուցաբերել նյութերին սահմանված է քրեական դատավարության օրենսգրքով: Մասնավորապես, օրենսգրքը սահմանում է տուժողի իրավունքը ծանոթանալու իր գործի նյութերին: Ավելի կոնկրետ, մինչև մեղադրական եզրակացություն կազմելը, քննիչն այն ներկայացնում է տուժողին, եթե վերջինս ներկայացնում է համապատասխան միջնորդություն:⁶¹³ Արժե նշել, որ տուժողը իրավունք ունի ծանոթանալու իր գործի նյութերին, նույնիսկ այն դեպքում, երբ գործը կարճվել է:⁶¹⁴

Թափանցիկություն (Գործնականում)

⁶⁰⁹ Հոդված 3, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 5, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁶¹⁰ Հոդված 2, «Պետական ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8,

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենք

⁶¹¹ Հոդված 5, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁶¹² <http://www.genproc.am/am/46/item/5431/> (հայերենով)

⁶¹³ Հոդված 265, Քրեական դատավարության օրենսգրք

⁶¹⁴ Հոդված 262, Քրեական դատավարության օրենսգրք

Գործնականում իրավապահ մարմինների գործողություններում և որոշումների կայացման ընթացակարգերում որքանո՞վ է առկա թափանցիկություն:

Հայտարարագրերի հրապարակումը վեբ-կայքում պարտադիր չէր դատախազների համար: Դատախազության աշխատանքի թափանցիկությունը կարող է գնահատվել նրա լավ մշակված վեբ-կայքով, ինչը ճանաչվել է որպես ամենից հասանելի Ֆոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի կողմից:⁶¹⁵ Ավելին, դատախազների աշխատավարձերի հետ կապված՝ հրապարակվել էր ոչ ճշգրիտ տեղեկատվություն, և գլխավոր դատախազությունը բավական արագ հրապարակեց իր մանրամասն պատասխանը:⁶¹⁶

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար, որպեսզի իրավապահ մարմիններն իրենց գործունեության համար լինեն հաշվետու և զեկուցեն:

Օրենքը (այս դեպքում Քրեական դատավարության օրենսհրքը⁶¹⁷) չի պահանջում պատճառաբանելքրեականգործհարուցելուկամքրեականգործիհարուցումըմերժելումասի նորոշումները, ինչըշատլուրջիրավականթերությունէ:

Հանցագործություններիցտուժողներըկարողենլիմելարդարադատությանհամակարգին՝ապահովելուհամար քրեական հետապնդումը: Մասնավորապես, համաձայն «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի, ոստիկանությունըպարտավորէմիջոցներձեռնարկելհանցագործություններիցևայլիրավախախտումներից, դժբախտդեպքերիցտուժած, ինչպեսնանկյանքիկամառողջությանհամարվտանգավորայլվիճակներումգտնվողմարդկանցօգնությունցույցտալուհամար:⁶¹⁸ԱյնպարտավորէՀայաստանիՀանրապետությանկառավարությանսահմանածկարգվրնդունել, գրանցելևհաշվառելհանցագործություններիուայլիրավախախտումների, պատահարներիվերաբերյալդիմումներնուհաղորդումները,

⁶¹⁵Տեսհետևյալիղմամբhttp://www.jnews.am/node/743?page=7&quicktabs_2=2&quicktabs_1=2

⁶¹⁶Տեսհետևյալիղմամբ<http://www.genproc.am/am/49/item/6796/>

⁶¹⁷Հոդված 182 և 185, Քրեականդատավարությանօրենսգիրք

⁶¹⁸Հոդված 10, «Ոստիկանությանմասին» ՀՀօրենք

դրանց տալիս համապատասխան ընթացք:⁶¹⁹ Հանցագործություններից տուժողները կարող են նաև արդարադատության համակարգին դիմել Ազգային անվտանգության ծառայության, հատուկ քննչական ծառայության, հարկային և մաքսային մարմինների, և պաշտպանության նախարարության միջոցով: Սրանք այն մարմիններն են, որոնք ոստիկանության հետ համատեղ իրավունք ունեն իրականացնել նախաքննություն:⁶²⁰

Օրենքը սահմանում է, որ քաղաքացիները ոստիկանության անօրինական գործողությունները կարող են բողոքարկել կամ այն ոստիկանության ծառայողին, որի ենթակայության տակ են ոստիկանության ծառայողները, ովքեր անօրինական գործողություններ են կատարել, և կամ դատական կարգով:⁶²¹ Նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ ոստիկանության ծառայողի անօրինական գործողության կամ անգործության հետևանքով կազմակերպությունների և քաղաքացիների նպատճառված վնասը ենթակա է փոխհատուցման՝ Քաղաքացիական օրենսգրքին

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով ընձեռնվող մեխանիզմների և կարգերի միջոցով Բացի այդ, Քրեական դատավարության օրենսգիրքը թույլատրում է քաղաքացիներին, ովքեր գործով ընդգրկված են որպես տուժող, մեղադրյալ, կասկածյալ կամ քաղաքացիական հայցվոր, բողոքարկել նախաքննության մարմնի, քննիչի կամ դատախազի գործողությունները: Այս ստանդարտ իրավական կարգավորումը կիրառվում է ողջ աշխարհում:

Ի լրումն՝ քաղաքացիները կարող են բողոքել ոստիկանության անօրինական գործողությունների մասին ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ: Բողոքը ստանալուց 30 օր անց պաշտպանը պետք է պատասխանի,⁶²² իրականացնի իր ուսումնասիրությունը (քննություն) և զեկուցի բողոք ներկայացնողին կատարված քննության արդյունքների մասին: Հիմնվելով քննարկման արդյունքների վրա՝ պաշտպանը

⁶¹⁹ Հոդված 11, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք

⁶²⁰ Հոդված 190, Քրեական դատավարության օրենսգիրք

⁶²¹ Հոդված 43, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք

⁶²² Հոդված 11, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենք: Բողոք ստանալով՝ պաշտպանը որոշում է՝ ա) բողոքը քննարկմանը նդունելու մասին, բ) դիմողին իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության հնարավորությունները ներկայացնելու մասին, գ) բողոքը ներկայացնողի համաձայնությամբ բողոքը այն պետական մարմին, տեղական ինքնակառավարման մարմին կամ դրա պաշտոնատարայն անձին փոխանցելու մասին, որի իրավասությանն է պատկանում բողոքի ըստեղծությանը, դ) բողոքը քննարկելու մասին:

կարող է ընդունել հետևյալ որոշումները՝ ա. առաջարկել այնպես տակն կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնին կամ դրա պաշտոնատարայնանձին, որի որոշումների կամ գործողությունների (անգործության) մեջնատեսնում է մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտում, վերացնել թույլտրված խախտումները՝ նշելով մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների վերականգնման համար անհրաժեշտ կատարման ենթակահիմարավորմի ջոցառումները, բ. մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտման բացակայության մասին, եթե բողոքի քննարկման ընթացքում չի բացահայտվել պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատարանձի կողմից մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտում, գ. օրենքով նախատեսված հիմքերով բողոքի քննարկումը ադարեցնելու մասին, եթե բողոքի քննարկման ընթացքում բացահայտվել են բողոքը չքննարկելու կամ քննարկումը ադարեցնելու վերաբերյալ հիմքեր, դ. մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները խախտող պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներքին կառավարման մարմնի կողմից մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտումը պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներքին կառավարման մարմնի կողմից մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտումը, ե. առաջարկել իրավասու պետական մարմնին՝ կարգապահական կամ վարչական տույժի ենթարկել կամ քրեական պատասխանատվության կանչել պաշտոնատարայնանձին, որի որոշումներով կամ գործողություններով (անգործությամբ) խախտվել են մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները, և (կամ) որը խախտել է սույն օրենքի պահանջները:⁶²³ Եվ վերջում, քաղաքացին ուստի կանության գործողությունների մասին կարող է բողոք ներկայացնել նաև դատախազություն և հատուկ քննչական ծառայություն:

Հայաստանի

օրենսդրությունը չի նախատեսում իրավապահ մարմնների պաշտոնյաների կողմից կատարվող

⁶²³ Հոդված 15, «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենք

ածկոռուպցիոնդեպքերը հետաքննելու նախաքննելու համար հատուկ կառույցի գոյություն: Նման կերպ, Հայաստանի օրենսդրությունը չի պարունակում որևէ դրույթ, որը իրավապահ մարմինների պաշտոնյաներին անձեռնմխելիություն կտրամադրեր՝ քրեական վարույթի զգրված մարմիններին համար: Հայկական քրեական օրենսգիրքը պարունակում է հատուկ գլուխ՝ նվիրված պետական պաշտոնյաների կողմից պետական ծառայության դեմ կատարված հանցագործություններին,⁶²⁴ նաև իր իրավապահ մարմինների պաշտոնյաների անդիսանում են պետական պաշտոնյաներ, ապա այս հոդվածները կիրառելի են նաև անցիանդեպ: Իլրումն՝ «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի հատկապես համարում է, որ ոստիկանության ծառայողն իր ծառայողական պարտականություններն անհարգելի պատճառով չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, ծառայողական դիրքը չարաշահելու, ինչպես նաև ծառայողական լիազորությունների սահմանն անցնելու, օրենքով ուղղակի նախատեսված՝ ոստիկանության ծառայողի էթիկայի կանոնները խախտելու համար ենթարկվում է պատասխանատվության՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով:⁶²⁵ Մինևույն ժամանակ, ինչպես արդեն վերը նշվել է (տես այս գլխի *Սնկախություն (Օրենք)* բաժինը), քրեական հետապնդման մարմիններին պետական այլ մարմիններից առավել պակաս կախված լինելն ապահովելու համար, դատախազների հանդեպ քրեական գործի հարուցումը հանդիսանում է գլխավոր դատախազի բացառիկ իրավունքը, ինչն ավելի է բարդացնում դատախազների քրեական հետապնդման ենթարկելը: Օրենսդրությունը չի պարունակում որևէ հատկադրույթ առայն, թե ով ինչպես պետք է քրեական գործի հարուցի գլխավոր դատախազի դեմ:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով են իրավապահ մարմինները ստիպված՝ զեկուցելու և պատասխանատու լինելու իրենց գործունեության համար:

Գլխավոր դատախազությունը յուրաքանչյուր տարի ներկայացնում է նախորդ տարվա զեկուցը խորհրդարանին, ինչը հասանելի է գլխավոր դատախազության պաշտոնական

⁶²⁴ Գլուխ 29 (հոդված 308 – 315.2), Քրեական օրենսգիրք
⁶²⁵ Հոդված 43, «Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենք

վերկայքում՝ [«www.genproc.am»](http://www.genproc.am)-ում: Ընդհանուր առմամբ, դատախազությունը հանրային հնչեղություն ստացած գործերի առումով տալիս է իր պատճառաբանությունը և տեղադրում է իր հայտարարությունները վեբ-կայքում: Քրեական դատավարության օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս բողոքարկել դատախազության որոշումները և գործողությունները: Կոռուպցիոն հանցագործությունների բացահայտումը 2011թ.-ին 2010թ.-ի համեմատությամբ նվազել է -0.6%-ով (634):⁶²⁶ Այնուամենայնիվ, Անցումային երկներ 2012 զեկույցը բարձրացրել է այս մասով աստիճանը տրամադրելով 5.50-ի փոխարեն 5.25 միավոր՝ համեմատելով թվերը 2008թ.-ի հետ:⁶²⁷ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը նշել է. «Այնուամենայնիվ, կոռուպցիոն հանցագործությունների հետաքննությունների և նախաքննությունների արդյունքները շատ սահմանափակ են: Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց կողմից կատարված կոռուպցիոն հանցագործությունների հետաքննությունների, նախաքննությունների և դատապարտումների թիվը շատ համեստ է: Մեծամասամբ միջին օղակի պաշտոնյաների հանդեպ է իրականացվում հետաքննում և նախաքննում կոռուպցիայի առումով՝ ներառյալ իրավապահ մարմնի պաշտոնյաների, կազմակերպությունների տնօրենների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարների»:⁶²⁸

Պրակտիկայում իրավապահ մարմնի պաշտոնյաներն անձեռնմխելի չեն քրեական հետապնդումից: Ինչպես նախկին բաժիններում է նշվել՝ ոստիկանության 2 բարձրաստիճան պաշտոնյաների գործեր քննվում են դատարանում:

Օրինավորությանմեխանիզմներ (Օրենք)

Ըստօրենքի՝ որքանո՞վ է ապահովված իրավապահ մարմինների օրինավորությունը:

Ոստիկանության ծառայողների և դատախազների օրինավորության հետևապլված իրավակա նկարգավորումը հիմնված է կա՛մայսպետական ծառայությունների վերաբերյալ համապատասխան օրենքների վրա, ինչպես օրինակ, ոստիկանությունում ծառայության մասին և դատախազության մասին օրենքների և դրանցից բխող իրավական ակտերի, կա՛մայլ իրավական ակտերի վրա,

⁶²⁶ http://www.armstat.am/file/article/sv_12_11a_550.pdf

⁶²⁷ <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia>

⁶²⁸ OECD, էջ 5

որոնք կարգավորում են հանրային ծառայության օրինավորության համապատասխան կողմերը, այդ թվում, օրինակ, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը:⁶²⁹

Ընդհանուր առմամբ,

իրավապահ մարմինների պաշտոնյաների և ծառայողների համար նախատեսված իրավակա նսահմանափակումները բխում են բոլոր հանրային ծառայողների հանդեպ կիրառվող ընդ հանուր սահմանափակումներից: Այնուամենայնիվ, նրանց համար, ովքեր ծառայություն են իրականացնում իրավապահ մարմիններում, կանխարգելիչ սահմանափակումներ, որոնք հիմնականում կապված են կուսակցությունների և քաղաքացիական հասարակության այլ տեսակի կազմակերպությունների հանդամակցությանը, ինչպես նաև այնպիսիք, որոնք վերաբերում են ետաշխատանքային գործունեությանը:

Մասնավորապես, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ դատախազը չի կարող զբաղեցնել իր պարտականությունների հետևյալ ավազաշտոն պետ ական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և կամ առևտրային կազմակերպու թյուններում, կատարել այլ վճարովի աշխատանք, բացի զիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից, պայմանով, որ վերջինիս աշխատանքի համար վճարումը չպետք է գերազանցի այնչափը, որը ստանում է նույնպիսի գործունեության համար, բայց դատախազի անդի սացող անձը:⁶³⁰ Նույն հոդվածը սահմանում է նաև այլ սահմանափակ ումներ:

Դատախազն իրավունք չունի հոնորար ստանալու ծառայողական պարտականությունների կատարումից բխող իրապարակումների կամ էլ լույթների համար, ոչ ծառայողական նպատակներով օգտագործելու նյութատեխնիկական, ֆինանսական և ստեղծկատվական միջոցները, կամ ծառայողական պարտականությունների կատարման համար այլ անձանցի ցատանալուն վերներ, գումարներ կամ ծառայություններ՝ բացառությամբ օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերի:

⁶²⁹ Օրինավորության հարցերի կարգավորման համար, հատկապես ստիկանության ծառայողների համար, տրամադրվող «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով, տես նաև **Գործադիր շխանություն և Հանրային հատված** այլուների Օրինավորություն (Օրենք) ցուցիչի վերլուծությունները.

⁶³⁰ Հոդված 43, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁶³¹Նաչիկարող լինել անհատ ձեռնարկատեր,

կամ լինել ներգրավված ձեռնարկությունների կամ կազմակերպությունների կառավարման մեջ:

Դատախազին արգելվում է համատեղ աշխատել իր մերձավոր ազգականների հետ (ծնողներ, ամուսին, չափահաս զավակ, եղբայր, քույր) կամ նրա ամուսնու մերձավոր ազգականների հետ,

եթե նրան ցճառայությունը կապված է մի մյանց կատմամբ անմիջական ենթակայության հետ:

Գրեթե նույն կանոնային երեւոյն ախատե սված նաև ոստիկանության ծառայողների համար:⁶³²

Իլրումն՝ նույն հոդվածով 39-

ով ոստիկանության ծառայողն իրավունք չունի ծառայությունից ազատվելու ցիտո՝

մեկ տարվա ընթացքում,

ընդունվել աշխատանքի այն գործատուի մոտ կամ դառնալ այն կազմակերպության աշխատող, որին կատմամբ անմիջական հսկողություն է իրականացրել իր ծառայության վերջին մեկ տարվա ընթացքում: Պետք է նշել,

որ նման դրույթն է տա աշխատանքային այլ սահմանակումներ գոյություն չունեն դատախազներին համար:

Դատախազի վարքագծի եթիկայի կանոնները սահմանվում են դատախազի վարքագծի կանոնագրքում, որը հաստատված է գլխավոր դատախազի 2007 թ.-ի մայիսի 30-ի համար 17 հրամանով:

Համաձայն հրամանի՝ դատախազի վարքագծի կանոնների պահպանության երաշխավորը գլխավոր դատախազն է:⁶³³ Եթե դատախազը խախտում է կանոնագրքում սահմանված կանոնները,⁶³⁴ ապա կարգապահական սանկցիաներ են կիրառվում նրա հանդեպ՝ էթիկայի հանձնաժողովի համապատասխան եզրակացության հիմքով: Դատախազության մասին օրենքը սահմանում է, որ էթիկայի հանձնաժողովը գործում է գլխավոր դատախազին առընթերն կազմված է 7 անդամներից, որոնցից 3-ը նշանակվում են գլխավոր դատախազի կողմից

⁶³¹Քանի որ ոստիկանության նդատախազության ծառայողները հանդիսանում են հանրային ծառայողներ, նրանց ղեկավարությունը՝ բարձրատիճան պաշտոնատարան ձինք, ապա «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28-ը կիրառվում է նրանց հանդեպ նս,

այս հոդվածը սահմանում է բացառություններն վերը նդում անհամար: Տես նաև **Օրենսդիր շխանություն** սյան համապատասխան վերլուծությունը:

⁶³²Հոդված 39, «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁶³³Կետ 5.2, Դատախազի վարքագծի կանոնագիրք

⁶³⁴Կետ 5.1, Դատախազի վարքագծի կանոնագիրք

(որոնցից մեկը գլխավոր դատախազի տեղակալներից մեկն է կերկու դատախազ), իսկ չորսը (բոլորը իրավաբաններ) նշանակվում են Նախագահի կողմից 3 տարի ժամկետով:⁶³⁵

Որպես բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձինք ուստի կանության պետք են րատեղակալները, գլխավոր դատախազը և նրատեղակալները, Երևան քաղաքի դատախազը և կայազորների դատախազները, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները, ինչպես նաև շվածե «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:⁶³⁶ Մանրամասների համար տես *Օրենսդիր շխանություն* նյան համապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված իրավապահ մարմինների անդամների օրինավորությունը:

Ուսուցումները մի այնպիսի ոլորտ են, որտեղ Հայաստանի իրավապահ կառույցները հաջողություն ունեն: ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը նշում է, որ «Գլխավոր դատախազը 2009 թ.-ի մարտի 30-ին հրապարակեց թիվ 20 հրամանը «Դատախազների կոռուպցիայի վերաբերյալ կանոնավոր ուսուցումների ուսումնական ծրագիրը հաստատելու մասին»: Հրատարակվեց «Կոռուպցիայի մասին դասընթաց: Փուլ 1» ձեռնարկը: 2009 թ.-ի մարտ-դեկտեմբեր ամիսների միջև ընկած հատվածում 269 դատախազներ ուսուցում անցան 13 խմբերում: 2010 թ.-ին Հայաստանի ոստիկանությունում դեկավար, ավագ, միջին և կրտսեր պաշտոններ զբաղեցնող հանրային ծառայողների մոդելային թեմատիկ ծրագրում կոռուպցիայի դեմ պայքարը ընդգրկվեց որպես պարտադիր առարկա: Կարծես թե հակակոռուպցիոն/կոռուպցիոն դասընթացները դարձել են ավելի համատարած, ավելի ինստիտուցիոնալիզացված և պարտադիր դատախազների և ոստիկանության համար: Հայտնի է դարձել, որ նաև իրականացվել է միասնական ուսուցում՝ ընդգրկելով ոստիկանությանը, դատախազներին և դատավորներին: 2011 թ.-ի ապրիլին Բազելի կառավարման ինստիտուտը և ԱՄՆ-ն անցկացրեցին միացյալ դասընթաց դատախազների և քննիչների համար ֆինանսական քննությունների ուղղությամբ:⁶³⁷

⁶³⁵ Մաս 2, հոդված 23, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենք

⁶³⁶ Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

⁶³⁷ OECD, էջ 40-41

Քիչ բան է հայտնի՝ կապված իրավապահ մարմիններում վարքագծի կանոնագրքի խախտումների հետ: ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը նշում է, որ 2010 թ.-ին դատախազների դեմ հարուցվել են 20 կարգապահական վարույթներ:⁶³⁸ Այնուամենայնիվ, ինչպես Սախարովի կենտրոնն իր այլընտրանքային զեկույցում է նշում, վարքագծի կանոնագրքերը շատ հաճախ կյանքի չեն կոչվում և խախտվում են, և համապատասխան վերահսկողություն չի ապահովվում՝ կարգավորելու համար իրավապահ մարմինների ծառայողների վարքագիծը:⁶³⁹

Դերակատարում

Կոռուպցիայի քրեական հետապնդումը (Օրենք և իրականություն)

Որքանո՞վ են իրավապահ մարմինները բացահայտում և հետաքննում կառուպցիոն գործերը երկրում:

Պատշաճ հետաքննչական մեթոդների կիրառումը կարգավորվում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով:⁶⁴⁰ Օրենքը հստակ չի սահմանում, թե հատկապես որ հետախուզական մեթոդները պետք է կիրառվեն կոռուպցիոն գործերի բացահայտման համար: Միննույն ժամանակ, օպերատիվ-հետախուզական գործիքները սահմանված են օրենքի հոդված 14-ով և նշված են հենց այնպիսիք, որոնք ընդհանրապես ճանաչված⁶⁴¹ են որպես գործիքներ՝ միտված կոռուպցիոն գործերի բացահայտմանը, մասնավորապես, կաշառք տալու կամ ստանալու իմիտացիան (կաշառքի սադրանք): Հայաստանում, կոռուպցիոն հանցագործությունների հետաքննման և հետապնդման համար հատուկ իրավական-դատավարական լիազորություններ չկան: Ոստիկանությունը և դատախազներն ունեն նույն լիազորությունները կոռուպցիոն գործերով, ինչ որ այլ գործերով, և այս լիազորությունները նույնական են (խուզարկության

⁶³⁸ OECD

⁶³⁹Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.sakharovcenter.org/files/analyses/63d090de8.pdf>

⁶⁴⁰ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/59(583) 28.11.07

⁶⁴¹Տես օրինակի համար <http://www.unodc.org/pdf/crime/toolkit/f5.pdf>, էջ՝ 188-191

կատարելու օրդեր, ձերբակալություն, անձնական տեղեկատվության հասանելիություն և այլն):⁶⁴²

Գլխավոր դատախազի 2008 թ.-ի նոյեմբերի 19-ի համար 82 հրամանով Քրեական օրենսգրքի թվով 31 հոդվածներ ճանաչվել են որպես կոռուպցիոն հանցագործություններ:

2011թ.-ին կոռուպցիան առնչվող 634 հանցագործություններ են գրանցվել: Ինչպես արդեն նշվել է, սա 2010թ.-ի համեմատությամբ իրենից ներկայացնում է 0.6%-ով նվազում: Համաձայն Գլխավոր դատախազության վիճակագրության, 2011թ.-ին դատական քննության է ենթարկվել 14 գործ կաշառք վերցնելու հետ կապված, որն ընդգրկել է 22 անձի, և նրանցից դատապարտվել է 18-ը: ⁶⁴³ Կաշառք տալու համար 2 գործ է գրանցվել, որը ներառել է 5 անձի, ովքեր բոլորը դատապարտվել են: Գլխավոր դատախազության կողմից որպես կոռուպցիոն հանցագործություններ նշված 31 տեսակի հանցագործությունների համար, 2011թ.-ին ընդհանուր առմամբ դատական քննության է ենթարկել 121 գործ, որը ներառել է 189 անձի, որոնցից 68-ը եղել են պաշտոնեաներ: 189 անձից միայն 143-ն են դատապարտվել:

⁶⁴² Նույնտեղում

⁶⁴³ <http://genproc.am/upload/File/Korupcia%20dataqnnutyun2011.pdf>

Ընտրությունների կառավարման մարմին

Ընտրությունների կառավարման մարմինը (ԸԿՄ) Հայաստանում խաղում է էական դերակարում նրա քաղաքական համակարգում: Եռաստիճան հանձնաժողովները վերահսկում են ընտրությունների բոլոր ասպեկտները: Ինչպես այլ պետական կառույցների դեպքում, այս դեպքում ևս իրավական կարգավորումը գնահատվում է ավելի շատ որպես դրական, քան հակառակը: Ընդհանուր առմամբ նույնն է նաև ռեսուրսների մասով, չնայած առկա են որոշ խնդիրներ, որոնք հիմնականում կապված են Երևանում տեղակայված ընտրական հանձնաժողովների տարածքների սղությամբ և մի շաքր տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների (հատկապես գյուղերում) ոչ բավարար տարածքով: Այնուամենայնիվ պրակտիկան լրջորեն ետ է մնում իրավական կարգավորումից: Մա հատկապես ակնառու է ընտրական հանձնաժողովների անկողմնակալության/անկախության, հաշվետվողականության առումով և ընտրությունների կառավարման: Այս թերությունները փոխկապակցված են, քանի որ ոչ հավասարակշռված հանձնաժողովները դժվարությամբ կարող են լինել հաշվետու և կառավարել ընտրությունները, հատկապես բողոքների քննությունը, քվեների հաշվարկը կամ վստահված անձանց, դիտորդների և մեդիա ներկայացուցիչների հետ պատշաճ աշխատանքը: Որպես դրա հետևանք, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Ընտրությունների դիտարկման առաքելության կողմից (որը տեղակայված էր դիտորդելու 2012թ.-ի մայիսի խորհրդարանական ընտրությունները), իր վերջնական զեկույցում, որպես առաջնահերթ առաջարկություններից մեկը հստակորեն նշվել է, որ “Հատուկ միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն բարձրացնելու համար հանրային վստահությունը ընտրական գործընթացի օրինավորության հանդեպ: Դրանք կարող են ընդգրկել, բայց չսահմանափակվել, ընտրական և պետական իշխանությունների աշխատանքի թափանցիկության բարձրացմամբ, քվեարկության գաղտնիության վերաբերյալ ընտրողների լրացուցիչ կրթությամբ, և ընտրակաշառքի դեմ առավել ակտիվ քարոզչությամբ”:⁶⁴⁴

⁶⁴⁴Տես Առաջարկություն 2-ը *Republic of Armenia Parliamentary Elections 6 May 2012: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report*. Warsaw 26 June 2012, էջ. 25

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Ընտրությունների կառավարման մասին Սյանընդհանրական միավոր: 65.1			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 66.7	Ռեսուրսներ	75	
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 66.7	Թափանցիկություն	75	75
	Հաշվետվողականություն	75	50
	Օրինավորություն	75	50
Դերակատարություն 62.5	Քարոզարշավի կարգավորում	50	
	Ընտրությունների կառավարում	75	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Ընտրական համակարգի կազմավորման, լիազորությունների և գործառույթների կանոնները սահմանված են Ընտրական օրենսգրքով, որն ընդունվել է Հայաստանի Ազգային Ժողովի կողմից 2011 թ. մայիսի 26-ին:⁶⁴⁵ Համաձայն դրա՝ Հայաստանն ունի եռաստիճան ընտրական կառավարման համակարգ՝ բաղկացած կենտրոնական

⁶⁴⁵Սա Հայաստանի խորհրդարանի կողմից ընդունված երկրորդ Ընտրական օրենսգիրքն է: Առաջին ընդունվել է 1999 թ.-ի փետրվարի 5-ին: Մինչ այդ տարբեր տեսակի ընտրությունները կարգավորվում էին համապատասխան ընտրական օրենքներով, ինչպես օրինակ, Նախագահի ընտրություններին օրենքը նային:

ընտրական հանձնաժողովից (ԿԸՀ), ընրտատարածքային ընտրական հանձնաժողովներից (ԸԸՀ) և տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներից (ՏԸՀ):⁶⁴⁶ Ընտրատարածքների թիվը պետք է լինի հավասար Ազգային ժողովում մեծամասնական տեղերի թվին,⁶⁴⁷ որը ներկայումս կազմում է 41: Հետևաբար, այժմ Հայաստանում առկա են 41 ԸԸՀ (յուրաքանչյուր ընտրատարածքի համար մեկ ԸԸՀ), որոնք բաղկացած են 1, 923 ՏԸՀ-երից:

Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի՝ ընտրական հանձնաժողովներն ապահովում են ընտրողների ընտրական իրավունքի իրականացումը և պաշտպանությունը:⁶⁴⁸ ԿԸՀ-ն լիազորված է ընդունել նորմատիվ և անհատական իրավական ակտեր, իսկ ԸԸՀ-ները և ՏԸՀ-ները կարող են ընդունել միայն անհատական իրավական ակտեր:⁶⁴⁹ Ընտրական օրենսգիրքը նաև կարգավորում է ընտրական հանձնաժողովների աշխատանքները,⁶⁵⁰ ավելի բարձր ընտրական հանձնաժողովների կողմից բողոքների վերանայման ընթացակարգը⁶⁵¹ և քվեարկությունների աղբյուրների վերահաշվարկը:⁶⁵² Այն նաև սահմանում է ընտրական հանձնաժողովների լիազորությունների շրջանակը:⁶⁵³ Եվ վերջում, ԿԸՀ-ն, ՏԸՀ-ն կազմված են 7-ական անդամներից⁶⁵⁴, և յուրաքանչյուր ընտրական հանձնաժողով ունի իր նախագահը, նախագահի տեղակալը և քարտուղարը:⁶⁵⁵

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք և Գործնականում)-Որքանով ընտրությունների կառավարման մարմինը (ԸԿՄ) ունի համապատասխան ռեսուրսներ հասնելու համար իր նպատակներին գործնականում?

⁶⁴⁶ Հոդված 34, Ընտրական օրենսգիրք

⁶⁴⁷ Նույն տեղում, հոդված 17

⁶⁴⁸ Նույն տեղում, հոդված 35

⁶⁴⁹ Նույն տեղում, հոդված 36

⁶⁵⁰ Նույն տեղում, հոդված 44

⁶⁵¹ Նույն տեղում, հոդված 47: Համաձայն հոդված 46-ի՝ ՏԸՀ-ի որոշումների, գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները կամ ԸԸՀ-ում քվեարկության արդյունքների դեմ բողոքները պետք է հղվեն համապատասխան ԸԸՀ, իսկ ԸԸՀ-ի որոշումների, գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները պետք է ուղղվեն ԿԸՀ:

⁶⁵² Նույն տեղում, հոդված 48

⁶⁵³ Նույն տեղում, գլուխ 10 (հոդված 49-53)

⁶⁵⁴ Նույն տեղում, հոդված 40 և 41 ԿԸՀ-ի և ԸԸՀ-ի կազմերի վերաբերյալ համապատասխանաբար

⁶⁵⁵ Նույն տեղում, հոդված 39-41 ԿԸՀ-ի, ԸԸՀ-ի և ՏԸՀ-ի համար համապատասխանաբար

Ըստ ԿԸՀ Նախագահի ԿԸՀ-ն պետական բյուջեից ստանում է ողջ անհրաժեշտ ֆինանսավորումը ժամանակին և բյուջետային հայտի միջոցով Կառավարությունը (Ֆինանսների նախարարություն) պահանջվող միջոցները հիմնականում բավարարված են:⁶⁵⁶ Պետության կողմից բաշխվող ֆինանսական ռեսուրսները նույնպես կանոնավոր կերպով աճում են: Օրինակի համար, եթե 2003թ.-ին ընտրական հանձնաժողովները ծախսում էին միայն 0.19 ԱՄՆ դոլար մեկ ընտրողի համար, ապա 2010թ.-ին գումարը արդեն կազմում էր շուրջ 1 ԱՄՆ դոլար:⁶⁵⁷ Չնայած այն դեռևս կազմում է փոքր գումար համեմատած եվրոպական զարգացած երկրների հետ, որտեղ այն տատանվում է 3-ից 5 ԱՄՆ դոլարի սահմաններում, այնուամենայնիվ առաջընթացը ակնառու է:⁶⁵⁸

Ընտրական հանձնաժողովների անդամների վարձատրությունը սահմանվում է ՀՀ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 38-ով: Մասնավորապես համաձայն այդ հոդվածի ԿԸՀ Նախագահի և անդամների աշխատավարձերը սահմանվում են Օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրույքաչափերի մասին ՀՀ օրենքով: Մասնավորապես ԿԸՀ Նախագահի պաշտոնային դրույքաչափը հավասար է Հայաստանի Սահմանադրական դատարանի անդամի դրույքաչափին:⁶⁵⁹ Նույն հոդվածով սահմանվում է, որ ԿԸՀ Քարտուղարի և Նախագահի տեղակալի դրույքաչափը կազմում է ԿԸՀ Նախագահի դրույքաչափի 85%-ը, իսկ ԿԸՀ այլ անդամներինը 75%-ը: Կապված ԸԸՀ անդամների վարձատրության հետ արդեն իսկ նշված հոդված 38-ը նախատեսում է, որ համապետական ընտրությունների անցկացման ժամանակահատվածում, Ազգային ժողովի մեծամասնական ընտրությունների կամ նոր ընտրությունների ժամանակահատվածում, տեղական ինքնակառավարման կանոնավոր ընտրությունների ժամանակահատվածում ԸԸՀ Նախագահների, տեղակալների և քարտուղարիների դրույքաչափերը հավասար են ԿԸՀ անդամների դրույքաչափերին:⁶⁶⁰ ԸԸՀ այլ անդամների դրույքաչափերը պետք է հավասար լինեն ԸԸՀ նախագահների

⁶⁵⁶ԿԸՀ նախկին նախագահ պրն. Գարեգին Ազարյանի հետ հարցազրույց, 26-ըմայիսի, 2010թ.

⁶⁵⁷Նույն տեղում

⁶⁵⁸Նույն տեղում

⁶⁵⁹Համաձայն Օրենսդիր,

գործադիր և դատական իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների պաշտոնային դրույքաչափերի մասին ՀՀ օրենսգրքի հոդված 2.1-

ի ԿԸՀ Նախագահի պաշտոնային դրույքաչափը հավասար է Սահմանադրական դատարանի անդամի դրույքաչափին, նկատվում է 646,190 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 1,546 ԱՄՆ դոլար).

⁶⁶⁰Ընտրական օրենսգրքի հոդված 38-ը սահմանում է,

որ ՏԸՀ անդամների վարձատրման ժամանակահատվածը պետք է հավասար լինի 60

դրույքաչափերի 50%-ին: Տեղական ինքնառավարման այլ ընտրությունների ընթացքում, ԸԸՀ նախագահները, տեղակալները և քարտուղարները ստանում են ՏԸՀ նախագահների դրույքաչափերին հավասար աշխատավարձ:

Նույն հոդվածով սահմանվում է, որ ընտրությունների անցկացման ընթացքում ՏԸՀ նախագահների պետք է վարձատրվեն Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնապես սահմանված նվազագույն աշխատավարձից երկու անգամ շատ: ՏԸՀ անդամների ստանում են վարձատրություն, որը հավասար է նշված նվազագույն աշխատավարձին: Նրանք ստանում են իրենց վարձատրությունը քվեարկության արդյունքների հաշվարկներից հետո և միայն եթե նրանք ստորագրել քվեարկության արդյունքների պաշտոնական արձանագրությունները: Վերջապես, Ընտրական օրենսգրքի հոդված 37-ը սահմանում է, որ ընտրությունների անցկացման ընթացքում ԸԸՀ և ՏԸՀ անդամների աշխատավարձերը իրենց հիմնական աշխատավայրերում պետք է պահպանվեն:

Համաձայն ԿԸՀ Նախագահի, ԿԸՀ-ն ունի բավարար քանակով աշխատակիցներ ապահովելու համար ԿԸՀ բնականոն աշխատանքը: Երևան քաղաքից դուրս յուրաքանչյուր ընտրատարածքում, ԿԸՀ-ն ունի իր առանձնացված միավորը, որում աշխատում է մեկ աշխատող: Ընտրական շրջանի ընթացքում ԿԸՀ-ն ժամանակավոր հիմունքներով վարձում է լրացուցիչ աշխատողներ այդ միավորներում աշխատելու համար: Մինևույն ժամանակ ԿԸՀ Նախագահը ընդունել է որ դեռևս առկա են խնդիրներ Երևան քաղաքի ընտրատարածքներին համապատասխան տարածք տրամադրելու հարցում, ի հեճուկս այն հանգամանքի, որ առկա է Հայաստանի Կառավարության հատուկ որոշում այս խնդրի վերաբերյալ:⁶⁶¹

⁶⁶¹ ԿԸՀ նախկին նախագահ պրն. Ազարյանի հետ հարցազրույցը անցեկացվել է մինչև երկայիս Ընտրական օրենսգրքի ընդունումը: Ընտրական օրենսգրքի հոդված 38-ը այժմ թույլատրում է ԿԸՀ-ին ունենալ նաև արտաբյուջետային հաշիվ ֆինանսավորվող ծրագրերի համար, որոնք միաված են ընտրական վարչարարության ընտրական հանձնաժողովների տեխնիկական կարողությունները բարելավմանը: Նաև, նույն հոդվածը սահմանում է, որ ԿԸՀ-ն իրորոշում մեթոդով պարտական է իր համար կարող է օտգագործել կուսակցությունների կողմից ընտրական գրավների հատուկ հաշիվի նվազագույն արժեքի մինչև 15 տոկոսը: Ավելին, Կառավարության հատուկ որոշումով, այդ հաշիվի մեծ մասը պետք է ծախսվի ԿԸՀ-ի ընտրական հանձնաժողովների տեխնիկական կարողությունները բարելավելու և ընտրական օրենսդրության վերաբերյալ նյութերի մշակման ներառյալ կամ անհամար:

Տեխնիկական միջոցները (համակարգիչներ, ֆաքսային մեքենաներ և այլն) բավարար են և կանոնավոր կերպով թարմացվում են, հիմնական միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ: Ինչ վերաբերվում է տրանսպորտին ապա դրանք նույնպես հիմնական աղեկվատ են, չնայած ընտրությունների ընթացքում ընտրական հանձնաժողովների անդամների երբեմն ստիպված են եղել օգտագործել իրենց անձնական մեքենաները:

Համաձայն ԿԸՀ Նախագահի, ԿԸՀ-ի և ԸԸՀ-երի աշխատակազմերը կանոնավոր կերպով անցնում են վերապատրաստումներ, որոնցից ոմանք իրականացվում են միջազգային կազմակերպությունների կողմից: Աշխատակազմի աշխատակիցների կարիերայի աճը կախված է ԿԸՀ աշխատակազմում նոր բաժինների ստեղծմամբ կամ բուն աշխատակազմի ներսում թափուր պաշտոնների առկայությամբ:

ԿԸՀ ռեսուրսների վերաբերյալ վերոգրյալ տեղեկատվությունը հիմնականում հաստատվել է ԿԸՀ անդամներից մեկի կողմից, ով ըննդիմադիր է Կառավարությանը:⁶⁶² Նա նաև նշեց, որ իր ընտրական մարմինների ռեսուրսների կապակցությամբ իր իմացությունը չէր կարող լինել այնքան մանրամասն, որքան ցանկալի կլիներ, քանի որ ԿԸՀ անդամների հիմնական պարտականություններից չի հանդիսանում զբաղվել ռեսուրսների հետ կապված հարցերով:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանով է ԸԿՄ-ն (ընտրությունները կարգավորող մարմին)անկախ:

Ընտրական օրենսգրքի հոդված 34-ը սահմանում է, որ ընտրական հանձնաժողովներն իրենց լիազորություններն իրականացնելիս անկախ են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից և գործում են կոլեգիալության և հրապարականության սկզբունքների հիման վրա: Ընտրական հանձնաժողովների թափանցիկությունը ապահովող իրավական պահանջների մասով ավելին տես սույն գեկույցի **Թափանցիկություն** բաժնում: Ընտրական հանձնաժողովի անդամը պետք է

⁶⁶²Տկն. Ջոյաթադեվոյանի հետ հարցազրույց, 3-րհունիսի, 2010թ.: Հարցազրույցի անցկացման ժամանակ տկն. Թադևոսյանը ԿԸՀ-ում ներկայացնում էր «Ժառանգություն» կուսակցությանը:

գործի իրեն նշանակողից անկախ:⁶⁶³ Այնուամենայնիվ, Ընտրական օրենսգրքում այս դրույթների լոկ առկայությունը բավարար չէ՝ ապահովելու համար օրենքով ընտրական հանձնաժողովների անկախությունը: Ընտրական հանձնաժողովների անկախության աստիճանը կախված է այնպիսի գործոններից, ինչպիսիք են իշխանության ցանկացած ճյուղի ներառումը կամ բացառումը, ընտրական հանձնաժողովների կազմավորման սկզբունքը, որոշումներ կայացնող հանձնաժողովների միջև լիազորությունների բաշխումը և աշխատակազմը, որը ղեկավարում է ընտրական մարմնի ամենօրյա գործունեությունը, աշխատակիցների հավաքագրումը, հանձնաժողովների անդամների և նրանց ղեկավարության (նախագահ, նախագահի տեղակալ և քարտուղար) նշանակման և առաջադրման մեթոդները, հանձնաժողովի անդամների վարձատրության կարգավորումը, ընտրական հանձնաժողովների անդամների հեռացման հիմքերը և կարգը և այլն:

Ընտրական համակարգը չի ներառնված Հայաստանի Սահմանադրության մեջ, այլ դրա կազմվածքը և ֆունկցիոնավորումը կարգավորվում է Ընտրական օրենսգրքով: ԿԸՀ-ն և ԸԸՀ-ն մշտական հիմունքներով գործող պետական կառույցներ են, մինչդեռ ՏԸՀ-ները ժամանակավոր մարմիններ են, որոնք կազմավորվում են կոնկրետ ընտրական ժամանակաշրջանի ընթացքում: ԿԸՀ-ի, որպես պետական կառույցի կարգավիճակը, սահմանված է նրա կանոնակարգերով, որոնք ընդունվում են ԿԸՀ որոշմամբ:⁶⁶⁴ Նույն կարգավիճակն ունեն ԸԸՀ-ները, որոնց միասնական կանոնակարգերը նույնպես սահմանված են և ընդունված ԿԸՀ-ի նույն որոշմամբ, ինչ որ ԿԸՀ-ի ընթացակարգերի համար: Նշված որոշումը նաև սահմանում է ՏԸՀ-ի կանոնակարգերը: Ընտրական համակարգը արտացոլված չէ Հայաստանի Սահմանադրության մեջ:

Ներկայիս Ընտրական օրենսգիրքը ընտրական հանձնաժողովների կազմավորման հարցում որդեգրել է խառը մոտեցումը: Ավելի կոնկրետ, ԿԸՀ-ն և ԸԸՀ-ները ձևավորվում են քաղաքական չեզոքության սկզբունքի հիման վրա, երբ կոնկրետ պետական մարմինները առաջադրում են և/կամ նշանակում ընտրական հանձնաժողովների անդամներին, իսկ ՏԸՀ-ները ձևավորվում են կուսակցական պատկանելության հիման

⁶⁶³Հոդված 37, Ընտրական օրենսգիրք

⁶⁶⁴ԿԸՀ-ի ներկայիս ընթացակարգերի մասին տես ԿԸՀ 55-Ն որոշումը (2011 թ.-ի օգոստոսի 11) ԿԸՀ-ի կանոնադրությունը հաստատելու մասին: *ՀՀ գերատեսչական կտերի տեղեկագիր*, 2011/21(404) 01.09.11

վրա, երբ բոլոր կամ հիմնական մասը հանձնաժողովի անդամների նշանակվում են կուսակցությունների կողմից:⁶⁶⁵ Նման ընտրության հիմնավորումը հնարավոր է, որ պայմանավորված է այն ենթադրությամբ, թե որտեղ կառավարվում է քվեարկության ընթացքը և կարգը, ձայները հաշվարկվում են և աղյուսակավորվում, ապա այնտեղ ընտրությունների մասնակցող կուսակցությունների և թեկնածուների ներկայացուցիչների կողմից փոխադարձ հսկողությունը ամենից ուժեղ գրավականն է ընտրությունների ընթացքում խախտումների կանխարգելման համար: Մինևույն ժամանակ, բարձր օղակներում (ԿԸՀ և ԸԸՀ-ներ), որտեղ կարևոր է ՏԸՀ-ների և ընտրություններում ներգրավված այլ անձանց գործողությունների՝ ընտրական օրենսդրությանը համապատասխանությանը հետևելը, ապա արհեստավարժությունը, կոմպետենտությունը և իրավական վերապատրաստումը (որը կուսակցությունների մեծամասնությունը չունի) հանդիսանում է որոշիչ: Հետևաբար, տարբեր աստիճաններում փոխադարձ հսկողությունների և իրավական կոմպետենտության համակցությունը կարող է ապահովել ընտրական ողջ համակարգի բարձր աստիճանի անկախությունը, եթե պատշաճ կարգով նախագծվի և իրականացվի:

ԿԸՀ անդամները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից 6 տարի ժամկետով, այն անձանց կողմից առաջադրմամբ, ովքեր սահմանված են Ընտրական օրենսգրքով:⁶⁶⁶ Առաջադրող անձինք են Մարդու իրավունքների պաշտպանը (առաջադրում է 3 անդամ), վճռաբեկ դատարանի նախագահը (2 անդամ) և փաստաբանների պալատը (2 անդամ): ԸԸՀ-ների անդամները նշանակվում են ԿԸՀ-ի կողմից՝ ԸԸՀ-ների գործունեության ողջ ժամանակահատվածի համար:⁶⁶⁷ ԿԸՀ և ԸԸՀ անդամները աշխատում են մշտական հիմունքներով:⁶⁶⁸ Ներկայիս ԿԸՀ-ի անդամները

⁶⁶⁵Արժենշել, որ համաձայն նախկին Ընտրական օրենսգրքի, բոլոր ընտրական հանձնաժողովները կազմավորվում էին կուսակցական պատկանելիության սկզբունքի հիման վրա:

⁶⁶⁶Հոդված 40, Ընտրական օրենսգրք: ԿԸՀ անդամի 6 տարով նշանակումը չի վերաբերում ԿԸՀ-ի առաջին անգամ կազմավորմանը, որը տեղի կունենա օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո: ԿԸՀ-ի առաջին կազմի ձևավորման կարգը սահմանված է Ընտրական օրենսգրքի հոդված 167-ով, որը սահմանում է, որ ԿԸՀ-ի Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից առաջադրված անդամները պետք է նշանակվեն 3, 5 և 7 տարվա համար, վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից առաջադրվածները՝ յուրաքանչյուրը 5 և 7 տարվա համար, և փաստաբանների պալատի նախագահի կողմից առաջադրվածները՝ յուրաքանչյուրը 3 և 5 տարվա համար:

⁶⁶⁷Նույն տեղում, հոդված 41

⁶⁶⁸Նույն տեղում, հոդված 37: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ ի տարբերություն ԿԸՀ անդամների, որոնք աշխատում են մշտական հիմունքներով,

նշանակվել են 2011թ.-ի հուլիսին իսկ ԸՀ-երը կազմավորվել են մեկ ամիս ուշ՝ 2011թ.-ի օգոստոսին:

ՏՀ-ն բաղկացած է լինում նվազագույնը 8 անդամից, որոնցից երկուսը նշանակվում են համապատասխան ԸՀ-ի կողմից և առնվազն հինգը՝ ԱԺ-ում խմբակցություն ունեցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինք) և համապատասխան ԸՀ-երի կողմից:⁶⁶⁹ Օրենսգրքի նույն հոդվածով, ՏՀ-ն գործում է ժամանակավոր հիմունքներով: Դրանք պետք է ձևավորվեն ոչ ուշ քան քվեարկությունից 25 օր առաջ և պետք է լուծարվեն քվեարկության օրվանից 5 օր անց, եթե քվեարկության արդյունքները չեն բողոքարկվել:

Չնայած ընտրական հանձնաժողովների անդամների նշանակումը Նախագահի կողմից այլ պետական մարմինների առաջադրմամբ ընդունելի է միջազգային ստանդարտների տեսակետից, հատկապես նկատի ունենալով այն փաստը, որ Նախագահը ունի խիստ սահմանափակ ժամկետ նշանակում կատարելու, որոշում ընդունելու համար,⁶⁷⁰ տեսականորեն հնարավոր է, որ Նախագահը կարող է օգտագործել իր լիազորությունը առաջադրումը մերժելու համար: Դա կխախտի ԿՀ-ի անկախությունը: ԿՀ-ի անկախության հավանական մեկ այլ սահմանափակում է այն, թե որքանով են առաջադրող պետական մարմիններն իրականում անկախ (Մարդու իրավունքների պաշտպան, վճարեկ դատարանի նախագահ և փաստաբանների պալատի նախագահ): Վերջապես, Ընտրական օրենսգիրքը չի պահանջում առաջադրող պաշտոնյաներից՝ իրենց թեկնածուներին ընտրելու համար անցկացնել բաց և թափանցիկ մրցույթ, և առաջադրումը ամբողջությամբ կախված է նրանց հայեցողությունից: Նույն խնդիրը

ԸՀ անդամները շխատում են մշտական հիմունքներով միայն համապետական, Երևանի ավագանու, տեղական ինքնակառավարման ընդհանուր կամ լրացուցիչ ԱԺ մեծամասնական ընտրությունների ընթացքում՝ 60 օր ժամկետով (հոդված 38, Ընտրական օրենսգրք):

⁶⁶⁹ *Նույն տեղում*, հոդված 42: Եթե խմբակցությունների թիվը մեծ է 4-ից, ապա յուրաքանչյուր կուսակցություն (դաշինք), որն ԱԺ-ում ունի խմբակցություն, նշանակում է ՏՀ մեկ անդամ, իսկ եթե այդքանակը 5-ից փոքր է, ապա յուրաքանչյուր խմբակցություն նշանակում է երկու անդամ:

⁶⁷⁰ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 40-ի՝ ԿՀ անդամի առաջադրումը պետք է տեղի ունենա ԿՀ անդամի լիազորությունների ավարտից ոչ ուշ քան 20 օր առաջ և ոչ ուշ քան 30 օր առաջ,

և նշանակման մասին հանրապետության Նախագահի կողմից արված պետք է հրապարակվի ոչ ուշ քան ԿՀ անդամի լիազորությունների դադարումից 7 օր առաջ, և Նախագահը ունի 13-ից 23 օր նշանակում կատարելու համար: ԿՀ առաջին կազմի համար, համաձայն օրենսգրքի հոդված 167-ի, այս ժամկետը կազմում է միայն 3 օր:

վերաբերվում է ԸԸՀ անդամներին: ՏԸՀ-ների անդամների նշանակման մեթոդի հետ կապված խնդիրը կայանում է նրանում, որ նման մեթոդը կարող է միայն առաջացնել անկախ հանձնաժողովներ, եթե առկա է քաղաքական ուժերի (իշխանամետ և ընդդիմադիր) հավասարակշռված ներկայացուցչություն, այսինքն հավասար կամ գրեթե հավասար իշխանամետ և ընդդիմադիր խմբակցությունների քանակը, և եթե համապատասխան ԸԸՀ-ների կողմից նշանակված ՏԸՀ անդամները նույնպես անկախ են:

Հայկական Ընտրական օրենսգիրքը պարզորոշ կերպով սահմանում է, որ որոշում ընդունողը միայն ընտրական հանձնաժողովն է:⁶⁷¹ ԿԸՀ աշխատակազմն ունի միայն վարչական գործառնություններ՝ ապահովում է նշված հանձնաժողովների գործունեությունը: ԿԸՀ աշխատակազմն ունի այպես կոչված պետական կառավարչական հիմնարկի կարգավիճակ, որի գործունեությունը կարգավորվում է «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ օրենքով (տես ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2001/37(169)03.12.01) և ԿԸՀ-ի կողմից ընդունված իր կանոնադրությամբ (ներկայիս կանոնադրությունը ընդունվել է ԿԸՀ 4-Ա որոշմամբ՝ 2006 թ. մարտի 16-ին): Համաձայն նշված «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» ՀՀ օրենքի՝ այս աշխատակազմի աշխատողները հանդիսանում են քաղաքացիական ծառայողներ, և այդ իսկ պատճառով նրանց գործունեությունը, նշանակումը, առաջխաղացումը, աշխատանքից ազատումը կարգավորվում են «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով (այս օրենքի մասին ավելին տես ***Հանրային հատված*** սյան բաժնում):

Համալրման չափանիշի վերլուծությունը վերաբերելի է միայն ԿԸՀ և ԸԸՀ անդամների համար, քանի որ ՏԸՀ-ների անդամների մեծամասնությունը նշանակվում են կուսակցությունների կողմից՝ հիմնվելով իրենց կուսակցության հանդեպ լոյալության սկզբունքի վրա:⁶⁷² ԿԸՀ և ՏԸՀ անդամության թեմաձուների համալրման չափանիշները

⁶⁷¹ Հոդված 34, Ընտրական օրենսգիրք

⁶⁷² Աշխատանքի վերցնելու որոշակի չափանիշներ կարող են կիրառվել ՏԸՀ-այն անդամներին կատմամբ, որոնք նշանակվել են համապատասխան ԸԸՀ-ի կողմից: Այնուամենայնիվ, նման չափանիշներ սահմանված չեն Ընտրական օրենսգրքով, և ավելին, համաձայն օրենսգրքի հոդված 42-ի, եթե ԸԸՀ-ի ավելի քան երկու անդամ են առաջադրում իրենց թեկնածուներին (ապա ԸԸՀ-ի յուրաքանչյուր անդամ ունի մանրավորված Բացառությամբ՝ Նախագահի), ապա երկու անդամները պետք է որոշվեն ԸԸՀ-ում անցկացվող վիճակահանության արդյունքում:

համապատասխանաբար սահմանված են Ընտրական օրենսգրքի 40 և 41 հոդվածներում:
Մասնավորապես,

կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի անդամ կարող է լինել ընտրական իրավունք ունեցող շայաստանի շահապետության այն քաղաքացին, որը հրապարակային հասարակական-քաղաքական գործունեություն չի ծավալում մեծ քանակությամբ և՛

բարձրագույն իրավաբանական կրթությունն ավերջին 5 տարում առնվազն 3 տարվա մասնագիտական ստաժ, բ) իրավունքի լորտում գիտական աստիճանն ավերջին 5 տարում առնվազն 3 տարվա մասնագիտական ստաժ, գ) բարձրագույն կրթությունն ավերջին 10 տարում պետական մարմիններում առնվազն 5 տարվա հանրային ծառայության աշխատանքային ստաժ, դ)

բարձրագույն կրթությունն ավերջին 5

տարում մշտապես գործող ընտրական հանձնաժողովում 3

տարվա աշխատանքային փորձ կամ հանձնաժողովի աշխատակազմում առնվազն 3

տարվա աշխատանքային ստաժ: ԸԸՀ անդամակցության համար թեկնածուներին առաջադրվող չափանիշները շատ նման են ԿԸՀ-ի անդամակցության չափանիշներին: Աշխատանքային ստաժը բոլոր դեպքերում, և եթե ԿԸՀ-ի անդամակցության համար այն 3 տարի է, ապա այստեղ պետք է հավասար լինի 2 տարվա: “Գ” չափանիշի դեպքում (որը նույնական է ԿԸՀ անդամակցության “Գ” չափանիշին) աշխատանքային ստաժը պետք է լինի ավերջին 6 տարիների ընթացքում 3 տարի և այդ ստաժը պետք է ներառի ղեկավար պաշտոնում աշխատանք ոչ միայն կենտրոնական, այլև տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կամ պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններում: Ի լրումն՝ որպես ՏԸՀ անդամներ կարող են նշանակվել միայն այն քաղաքացիները, ովքեր անցել են մասնագիտական վերապատրաստման դասընթացներ ընտրությունների անցկացման վերաբերյալ (կազմակերպվում է ԿԸՀ-ի կողմից) և ստացել են այս դասընթացների ավարտման վերաբերյալ վկայագրեր: Այս չափանիշները կարող են որակվել որպես մասնագիտական և ոչ խտրական:

Ընտրական օրենսգրքի վերոնշյալ հոդված 40-ը և 41-ը, ինչպես նաև 42-ը, նաև սահմանում են որ ԿԸՀ-ի, ԸԸՀ-ների և ՏԸՀ-ների նախագահները, նախագահների տեղակալները և քարտուղարները համապատասխանաբար պետք է ընդունվեն համապատասխան հանձնաժողովի կազմից և իրենց կողմից: Մա բացառում է ընտրական հանձնաժողովների

կառավարման կառուցվածքների ձևավորման գործընթացում որևէ արտաքին ազդեցություն: Ընտրական օրենսգրքի հոդված 43-ը նաև արգելում է նշանակող կամ առաջադրող պաշտոնյաներին կամ կուսակցություններին (ՏԸՀ-ների դեպքում) կամայական կերպով պաշտոնանկ անել ընտրական հանձնաժողովների անդամներին: Այն սահմանում է, որ հանձնաժողովի նախագահը, նախագահի տեղակալը կամ քարտուղարը կարող են պաշտոնանկ արվել միայն հանձնաժողովների անդամների քվեարկության դեպքում, եթե նրանք պատշաճ կարգով չեն իրականացրել իրենց պարտավորությունները:⁶⁷³ Հոդվածը նաև սահմանում է ընտրական հանձնաժողովների անդամների լիազորությունների վաղաժամկետ դադարման հիմքերը:⁶⁷⁴

Եվ վերջում, Ընտրական օրենսգրքը նաև հստակ սահմանում է ընտրական հանձնաժողովների անդամների վարձատրության չափը, ընթացակարգերը և ժամանակացույցերը:⁶⁷⁵ Նման կարգավորման ընդգրկումը օրենսգրքի մեջ ապահովում է հանձնաժողովների անդամների անկախության մեկ այլ կողմ, որն է նրանց ֆինանսական անկախությունը, քանի որ իրենց վարձատրությունը կախված չէ Նախագահի, գործադիր իշխանության կամ այլոց կամքից:

Անկախություն (Գործնականում)- Գործնականում ԸԿՄ-ն որքանով է անկախ գործում?

Այս ցուցիչի *Օրենք* մասի նկարագրությունում նշվեց որ այն մոտեցումներն, որոնցով Հայաստանում ձևավորվում են ընտրական հանձնաժողովներ, կարող էր առաջացնել անկախ ընտրական մարմիններ, սակայն որոշակի պայմանների առկայության պարագայում: ԿԸՀ-ի և ԸՀ-երի դեպքում, ինչպես մի շարք քաղաքական գործիչներ և փորձագետներ նշում էին ներկայիս Ընտրական օրենսգրքի մշակման ընթացքում, հիմնական մտահոգության խնդիրն այն էր թե որքանով այն մարմիններն (դրանք են Օմբուդսմենը, Վճռաբեկ դատարանը և Փաստաբանների պալատը), որոնք առաջադրում

⁶⁷³Ընտրական օրենսգրքի հոդված 37-ը սահմանում է, որ ընտրական հանձնաժողովի անդամների պարտավորությունները սահմանվում են ԿԸՀ-ի կողմից:

⁶⁷⁴Մասնավորապես, այն սահմանում է, որ եթե ԿԸՀ կամ ԸՀ անդամը չի ապահովում ընտրական օրենսդրության նորոգումները, ապա նրա լիազորությունները դադարում են վարչական դատարանի կողմից համապատասխանակ տիրույթում մե, որի նդիմում է հանրապետության Նախագահը (ԿԸՀ անդամի դեպքում) կամ ԿԸՀ-ն (ԸՀ անդամի դեպքում): Նույն պատճառով ՏԸՀ անդամի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցվում են համապատասխան ԸՀ-ի կողմից՝ ԸՀ անդամի կամ նրան առաջադրած կուսակցության նդիմումի հիման վրա:

⁶⁷⁵Հոդված 38, Ընտրական օրենսգրքի

են այս հանձնաժողովների անդամներին, կլինեն իրականում անկախ այդ թեկնածուներին առաջադրելու ժամանակ: Քանի որ ՏՀՀ-երը ձևավորվում են կուսակցական ներկայացուցչության սկզբունքով (տես վերը), ԱԺ քաղաքական կոնֆիգուրացիայի պատճառով (այնտեղ միայն երկու ընդդիմադիր խմբակցություններ կան), ապա վերոնշյալ հանձնաժողովների անդամների բացարձակ մեծամասնությունը (7-ից 5-ը) ներկայացնում էին իշխող քաղաքական ուժերին: Ունենալով ընտրական հանձնաժողովների բոլոր մակարդակներում բացարձակ մեծամասնություն, իշխանությունը ակնհայտ է, որ կարիք չունի անմիջականորեն միջամտի ընտրական հանձնաժողովների գործունեությանը, և ըստ էության այդպիսի դեպքեր չեն եղել:

Հայաստանի մի շարք համայնքներում 2012թ.-ի փետրվարի տեղական ինքնակառավարման ընտրությունները, և հատկապես 2012թ.-ի մայիսի 6-ի ընտրությունները, որոնք դարձան ԿՀՀ-ի և ԸՀՀ-երի ձևավորման այս նոր մոտեցման առաջին փորձը, ցավոք սրտի հաստատեցին այն ընկալումը, որ այս հանձնաժողովներն անկախ չեն: Նույնը վերաբերվում է ՏՀՀ-երին: Ինչպես նախկին ընտրությունների դեպքում, այս անգամ ևս Հայաստանի հասարակության մեծամասնությունը և ընդդիմությունը մերժեցին ճանաչել դրա արդյունքները: Մասնավորապես ընդդիմադիր ուժերից մեկը՝ Հայ ազգային կոնգրես (ՀԱԿ) դաշինքը բողոք ներկայացրեց ԿՀՀ-ին պահանջելով անվավեր ճանաչել համամասնական ընտրությունների արդյունքները նախընտրական քարոզչության և քվեարկությանը օրը մի շարք հավանաբար տեղի ունեցած խախտումների պատճառով: Ինչպես ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ-ի վերջնական զեկույցում է նշվում մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունների կապակցությամբ. “ԿՀՀ-ն մերժեց ՀԱԿ-ի բողոքն այն հիմքերով, որ արդյունքների անվավեր ճանաչելը կարող է տեղի ունենալ միայն եթե խախտումներն ազդել են ընտրությունների արդյունքի վրա, չնայած ԿՀՀ-ն չի քննարկել արդյոք նշվող խախտումները տեղ էին ունեցել”:⁶⁷⁶ ԸՀՀ 3,6 եվ 30-ը ստացել էին բողոքներ ընդդեմ մեծամասնական ընտրությունների արդյունքների և այդ բոլոր բողոքները մերժվել էին: Այսպիսով կանխատեսելի էր, որ ընտրական հանձնաժողովների նման վերաբերմունքը, ինչպես նաև ընտրական գործընթացներում ներառված այլ դերակատարների, ինչպես օրինակ իրավապահ մարմինների ու դատարանների վերաբերմունքը ստիպեցին ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԸԴԱ հանդես

⁶⁷⁶ Republic of Armenia Parliamentary Elections 6 May 2012: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Warsaw 26 June 2012, էջ. 24.

գալ առաջնահերթ առաջարկությամբ, կոչ անելով նրանց “ընտրական իրավական դաշտը մեկնաբանել, իմպլեմենտացնել և գործադրել հաշվի առնելով օրենքի ոգին և նպատակը, որը միտված է մրցակիցների համար ապահովելու հավասար պայմաններ, ընտրողների ազատ կամարտահայտություն և ընտրական գործընթացի օրինավորությունը”:⁶⁷⁷

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու, որպեսզի հանրությունը ձեռք բերի ԸԿՄ-ի գործունեության նորոշումների կայացման գործընթացների մասին համապատասխան տեղեկատվություն:

Ընտրական օրենսգիրքը հստակ սահմանում է, որ ընտրությունների նախապատրաստումը նանցկացումը պետք է իրականացվի թափանցիկ⁶⁷⁸ և ողջ վերաբերելի տեղեկատվությունը ընտրությունների արդյունքների, ժամկետների, ընտրական տեղամասերի, նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման մասին հասանելի է և՛ լրատվամիջոցներով, և՛ ԿԸՀ-ի պաշտոնական կայքում (www.elections.am): Ի լրումն՝ համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ԿԸՀ-ի որոշումները պետք է հրապարակվեն ՀՀ գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագրում:⁶⁷⁹

Ընտրական օրենսգրքի հոդված 6-ը սահմանում է,
որ համապետական ընտրությունների ընթացքում⁶⁸⁰ ԿԸՀ-
ի նախատական որոշումները ընդունման իսկ օրը տեղադրվում են ԿԸՀ-ի վեբ-կայքում,
իսկ ԿԸՀ-

⁶⁷⁷ Տես Առաջարկություն 6 in *Republic of Armenia Parliamentary Elections 6 May 2012: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report*. Warsaw 26 June 2012, էջ. 26

⁶⁷⁸ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 1-ը սահմանում է,
«Ընտրությունները նախապատրաստվում են նանցկացվում են հրապարակայնորեն»

⁶⁷⁹ Հոդված 65, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք

⁶⁸⁰ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 2-ի՝
Հայաստանում համապետական ընտրություններ են նախագահական խորհրդարանի միայն համամասնական ընտրությունները:

ինորմատիվորոշումները տեղադրվում են օրենսդրությամբ սահմանված կարգով պետական գրանցում ստանալուց և ԿԸՀ-ում մուտքագրվելուց հետո նույն օրը:

Այլ տեսակի ընտրությունների համար, նշված հոդվածը ԿԸՀ-ի վեր-
կայքում տեղադրելու համար որպես վերջնաժամկետ սահմանում մինչև հաջորդ աշխատանք
ային օրվա ավարտը: Նույն հոդվածը սահմանում է, որ վստահված անձինք,

դիտորդները կրագրողները կարող են ներկայից ելն տրական հանձնաժողովներին հստեքին
և քվեարկությանը նթացքին,

և կարող են նույն և կարահանել և տեսանկարահանել այս նիստերը,

ինչպես նաև քվեարկության ողջը նթացքը՝

չխախտելով ընտրողների քվեարկության գաղտնիության իրավունքը:

Այն նաև պահանջում է հանձնաժողովներից քաղաքացիներին տրամադրել ամբողջական տեղ
եկատվություն առն տրական հանձնաժողովներին կազմի,

տեղամասային կենտրոնների գտնվելու վայրի,

հանձնաժողովների աշխատանքային ժամերի և այլնի մասին:

Նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ քվեարկությունից հետո ոչ ոք չպան 24 ժամ հետո, ԿԸՀ-ի
կայքում պետք է տեղադրվեն բոլոր տեղամասային կենտրոնների քվեարկության մանրակրկի
տարրերը: Համապետական ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ն քվեարկության օրը՝

ժամը 9.00-ին, տեղեկություններ է հրապարակում ընտրությունների ընթացքի մասին:

Դրանից հետո երեք ժամ պարբերականությամբ մինչև ժամը 21.00-ն ԿԸՀ-ն,

ըստ մարզերի, Երևան քաղաքի և 10.000-

իցավելի ընտրող ունեցող համայնքների, հրապարակում է տեղեկություններ քվեարկությանը
մասնակցած ընտրողների թվի վերաբերյալ:

Այս ողջ տեղեկատվությունը պետք է հեռարձակվի Հանրային հեռուստատեսության բնուղիով
ովև ըստ ընտրական տեղամասերի տեղադրվի ԿԸՀ-ի կայքում:

Ընտրական օրենսգրքի այլ վերաբերելի հոդվածները ընձեռում են մեխանիզմներ այս դրույթնե
րի իրականացման համար:

Ընտրական օրենսգրքի հոդված 25-27-

ը կարգավորում են նախընտրական հիմնադրամների ձևավորումը,⁶⁸¹ այս հիմնադրամում կու-

⁶⁸¹ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 25-ը սահմանում է, որ նախընտրական հիմնադրամները պետք է բացվեն թեկնածուների և կուսակցությունների կողմից՝
իրենց քարոզչությունը ֆինանսավորելու համար:

տակված միջոցներն ու գույքը ծուրն ախրն տրական հիմնադրամներին զեկուցման բովանդակությամբ ներկայացրել:

Նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման կարգավորումը ներկայանալիս հանձնաժողովներին դերը այս կարգավորման մեջ առավել մանրամասն կքննարկվի **Նախընտրական քարոզչություն** բաժնում: Ընտրական օրենսգրքը թույլատրում է կուսակցություններին

(խորհրդարանական և ներքաղաքի վազանի ընտրություններին մասնակցող)

մուծումներ և ելիքներ նախընտրական հիմնադրամներում և իրենց կողմից առաջադրված թեկնածուներին նախընտրական հիմնադրամներում:⁶⁸² Նաև ԿԸՀ-

նայժմ լիազորված է իր վերահսկիչ-

վերստուգիչ ծառայության միջոցով վերահսկել կուսակցությունների ֆինանսական գործողությունները (հստակեցված չէ՝ որոնք) նախընտրական քարոզչության ընթացքում (ավելին այս ծառայության մասով տեղ **Նախընտրական քարոզչության կարգավորում** բաժնում):⁶⁸³ Այսպիսով,

կուսակցությունների ֆինանսավորման գործունեության որոշակի հարցերի հանրայնացումը դարձել է կարևոր: Մասնավորապես,

կուսակցությունների հաշիվների ցվճարված միջոցները պետք է արտացոլվեն կուսակցությունների⁶⁸⁴ նախընտրական հիմնադրամներին կուսակցությունների կողմից

առաջադրված թեկնածուների հայտարարագրերի մեջ և պետք է հանրայնացվեն կամ ԿԸՀ-

ի կայքում այս հայտարարագրերի տեղադրման բեկամ դրանք լրագրողներին ներկայացնելով՝ ինչպես կուսակցությունների կողմից առաջադրված խորհրդարանական ընտրություններին է ծամասնական թեկնածուներին կամ տեղական ինքնակառավարման ընտրություններին ժամանակավազանում անդամներին կամ համայնքի ղեկավարի ղեկավարում:

Մանույն պես մանրամասն կքննարկվի **Նախընտրական քարոզչության կարգավորում** բաժնում: Իլրումն՝ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 6-

ը կուսակցությունների ցպահանջում է համասնական խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցելու համար ԿԸՀ-ում գրանցվելու ցիտո 5

Այս հիմնադրամները արտացոլում են նախընտրության ծախսերի համար կատարված վճարումները նախաձեռնությունը: վերաբերյալ մանրակրկիտ տեղեկատվությունը:

⁶⁸² Հոդված 25, Ընտրական օրենսգրք

⁶⁸³ Նույն տեղում, հոդված 28

⁶⁸⁴ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 27-ի՝ նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը պետք է պարունակեն հիմնադրամ կատարված մուծումներ ի ժամանակագրությունը և քարոզչության նպատակով ձեռք բերված գույքի և ծառայության համար կատարված ծախսերի չափը, ինչպես նաև նախաձեռնությունների հավաստող փաստաթղթերը և հիմնադրամում մնացած գումարի չափը: Ծառայություններին գույքի ձեռք բերման բոլոր պայմանագրերը կցվում են հայտարարագրերին (չնայած չկա պահանջ դրանք տեղադրելու ԿԸՀ վեր-կայքում):

օրվա ընթացքում ԿԸՀ ներկայացնել իրենց գույքի նեկամուտների հայտարարները:

Նույն հոդվածը նաև սահմանում է որ ԿԸՀ-

նպետք է դրանք իր կայքում տեղադրի դրանց ներկայացնելու հետո 3 օրվա ընթացքում:

Եվ վերջում,

ԿԸՀ-ի վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը պետք է ԿԸՀ վերկայքում տեղադրի նախընտրական հիմնադրամների ֆինանսական հոսքերի մասին ամփոփված տեղեկատվություն, որը նա ստանում է կուսակցությունների և թեկնածուների գրանցվելուց հետո յուրաքանչյուր 3 օրը մեկ այն բանկերից, որտեղ այս կուսակցությունները և թեկնածուները բացել են իրենց նախընտրական հիմնադրամների հատուկ հաշվեհամարները:⁶⁸⁵

Թափանցիկություն (Գործնականում)- *Գործնականում որքանով է ԸԿՄ-ն իր զեկույցները և որոշումները հանրայնացնում?*

Եվ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ Հակակոռուպցիոն կենտրոնի (ԹԻ ՀԿ) փորձը կապված 2007-2012 թթ.-երի նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգի համար իրականացված ծրագրերի հետ, և ԿԸՀ Նախագահի և ընդդիմադիր կուսակցություն ներկայացնող ներկայացուցչի հետ անցկացված հարցազրույնները, ցույց են տալիս որ ԿԸՀ-ն ընտրությունների կազմակերպման տեխնիկական մասով աշխատում է թափանցիկ կարգով: Հաշվի առնելով ընտրական հանձնաժողովների համակարգի հիերարխիկ կառուցվածքը, ընտրությունների հետ կապված ողջ տեղեկատվությունը հրապարակվում է ԿԸՀ-ի կողմից: ԿԸՀ-ի վեբկայքը www.elections.am տեղեկատվությամբ լեցուն է: Ընտրությունների ընթացքում ԿԸՀ-ն կանոնավոր կերպով անց էր կացնում մամուլի ասուլիսներ, և ինչպես նշում են և ԿԸՀ Նախագահը և ընդդիմադիր անդամը, այլ ժամանակահատվածներում մամուլի ասուլիսներ անց են կացվում միայն այն ժամանակ երբ առկա է որևէ հրատապ խնդիր: Ամեն անգամ երբ ընտրական փուլը սկսվում է, ԿԸՀ-ն հայտարարում է իր հեռախոսահամարը, ինչպես նաև ԸԸՀ-երի հեռախոսահամարները քաղաքացիների հարցումներ կատարելու հնարավորություն տալու համար:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք ապահովում են, որպեսզի ԸԿՄ-ն իր գործողությունների համար լինի հաշվետու և զեկույցի:

⁶⁸⁵ Հոդված 25, Ընտրական օրենսգիրք

Ինչպես արդեն նշվեց (տես *Անկախություն* բաժինը), Ընտրական օրենսգիրքը սահմանում է, որ իրենց պարտականությունների կատարման ընթացքում ընտրական հանձնաժողովները անկախ են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից: Միևնույն ժամանակ, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է հատկացնեն անհատույց աշխատանքային տարածքներ և գույք, և աջակցեն ընտրական հանձնաժողովներին նրանց քանակական աշխատանքային գործունեությունն ապահովելու համար:⁶⁸⁶

Օրենսգրքի հոդված 46-ը կարգավորում է ԿԸՀ-ի, ԸԸՀ-ների և ՏԸՀ-ների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոք ներկայացնելու կարգը և ժամկետները: Այն նաև սահմանում է, թե ովքեր կարող են բողոքարկել ընտրական հանձնաժողովների որոշումները և գործողությունները (անգործությունը) և թե ովքեր կարող են բողոքարկել տեղամասում քվեարկության արդյունքները:⁶⁸⁷ ՏԸՀ-երի որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ, ինչպես նաև տեղամասում ընտրություններ արդյունքների դեմ, բողոքները ներկայացվում են համապատասխան ԸԸՀ: ԸԸՀ-ի որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները ներկայացվում են ԿԸՀ:⁶⁸⁸ Եվ վերջում, ԿԸՀ-ի որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները ներկայացվում են ՀՀ վարչական դատարան: ԿԸՀ-ի և ԸԸՀ-ների ընտրությունների արդյունքների հանդեպ բողոքները ներկայացվում են ՀՀ սահմանադրական դատարան: Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության դեպքում, ընտրությունների արդյունքների հանդեպ՝ ԸԸՀ-

⁶⁸⁶ Նույն տեղում. հոդված 34

⁶⁸⁷ Ընտրական հանձնաժողովների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները ներկայացվելիս անհրաժեշտ է ներկայացնել հետևյալ տեղեկությունները՝ (վստահված անձ, ղիտորդ, ընտրական հանձնաժողովի անդամ) կողմից, ՏԸՀ-ում ընտրական իրավունքներ խախտվել են կամ կարող էին խախտվել: Վստահված անձի, ղիտորդի, կողմից, ՏԸՀ-ում քվեարկության արդյունքների վերաբերյալ բողոքները կարող են ներկայացվել թեկնածուի, ընտրությունների մասնակցող կուսակցության, ընտրական հանձնաժողովի համապատասխան անդամի կամ ԿԸՀ անդամի կողմից: Վստահված անձի,

⁶⁸⁸ Նախկին Ընտրական օրենսգրքով, ԸԸՀ որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները կարող էին ներկայացվել նաև ՀՀ վարչական դատարան: Հետևաբար, այսփոփոխությունը ներդրում է բողոքարկողի ԸԸՀ-ների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքարկելու ընտրության հնարավորությունը:

ներիբոլորտրոշումներիդեմբողոքներըներկայացվումենվարչականդատարան:

Ընտրականօրենսգրքինույնհոդվածըսահմանումենսկրողոքարկմանժամկետները:⁶⁸⁹

ՀայաստանիՔրեականօրենսգիրքըևՎարչականիրավախախտումներիմասինօրենսգիրքը պարունակումենմիշարքհոդվածներ,
որոնքսանցկիաներենսահմանումընտրություններինհետևապվածօրինախախտումներիհամար:⁶⁹⁰Դրանքկուսակցություններինթեկնածուներինտրամադրումենբավարարիրավակամիջոցներայլթեկնածուներին, կուսակցություններին, նրանցվստահվածանձանց, դիտորդներինընտրականգործընթացներումներառվածայլանձանցկողմիցընտրություններինթացքումկատարվածխախտումներըուղղելուառումով:

ՀամաձայնԸնտրականօրենսգրքի՝

համապետականընտրություններինվերջնականարդյունքներիհրապարակումիցհետո 3
ամսվաընթացքումԿԸՀնախագահըկամցանկացածայլանդամիրանունիցպետքէՀՀազգային
ժողովիններկայացնիհայտարարությունընտրություններինկազմակերպմանսանցկացման
ասին,

Ընտրականօրենսգրքիխախտումներիմասինվերլուծությունևառաջարկություններընտրականօրենսդրությանզարգացմանուղղությամբ:⁶⁹¹**Այնուամենայնիվ,**

օրենսգիրքըչիսահմանումայդեկույցիձևաչափըևորնէպետականկառույցիչիպարտավորեցումզեկույցիկապակցությամբորնէմիջոցձեռնարկել:⁶⁹²

Ընտրություններիպատրաստմանսանցկացմանհետևապվածբոլործախսերը,

ինչպեսնաևմշտապեսգործողԿԸՀ-ինԸԸՀ-

ներիպահպանմանհամարծախսերըկատարվումենպետականբյուջեից:

ԴրանքհատկացվումենԿԸՀաշխատակազմից՝

ՀՀկառավարությանկողմիցսահմանվածկարգով:⁶⁹³Հատկացմանկարգընմանէպետականայլկառույցներինհատկացմանկարգին, նինչպեսայլպետականկառույցներինդեպքումէ,

⁶⁸⁹ Հոդված 46, Ընտրականօրենսգիրք
⁶⁹⁰ Հոդված 149-154.6, Քրեականօրենսգիրքևհոդված 40.1 – 40.12, Վարչականիրավախախտումներիմասինօրենսգիրք
⁶⁹¹ Հոդված 49, Ընտրականօրենսգիրք
⁶⁹² Հոդված 41, Ընտրականօրենսգիրք
⁶⁹³ Հոդված 23, Ընտրականօրենսգիրք.
ընտրականհանձնաժողովներինֆինանսավորմաննպետականբյուջեիցվարձատրմանմասինառկաօրենսգրքի
հոդված 38-ում:

ԿԸՀ աշխատակազմի համապատասխան բաժինը պարտավոր է համապատասխան կառավարական մարմիններին ներկայացնել

(ֆինանսների նախարարությունն այն պետական եկամուտների կոմիտե) ներկայացնել

եռամսյակային և ֆինանսական հաշվետվություններ:⁶⁹⁴ ԿԸՀ-ին հատկացված միջոցների ծախսերի աուդիտը իրականացվում է ՀՀ վերահսկիչ պալատի կողմից, իսկ ԿԸՀ աշխատակազմին հատկացված միջոցների ծախսերինը՝ ԿԸՀ վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայության կողմից, որը ստեղծվում է համապետական ընտրությունների ընթացքում ԿԸՀ-ի որոշմամբ:⁶⁹⁵ Ի լրումն՝ Ընտրական օրենսգրքի նույն հովածով, ընտրություններից հետո 20 օրվա ընթացքում ԸԸՀ-ները ԿԸՀ-ին պետք է ներկայացնեն ֆինանսական զեկույցների բեռն ծախսերի վերաբերյալ:

Ֆինանսական զեկույցներում անհամապատասխանությունների բացահայտման կարգը նույնն է, ինչը Հայաստանի օրենսդրությամբ սահմանված է այլ կառույցների, կազմակերպությունների և ձեռնարկությունների համար:

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)- Գործնականում որքանով է ԸԿՄ-ն զեկուցում և լինում հաշվետու իր գործողությունների համար?

Գործնականում, ԿԸՀ-ն խստորեն հետևում է զեկուցման վերաբերյալ իրավական պահանջներին, որոնք նրակազմված են վերը՝ *Օրենք* հատվածում: Համապետական նախկին ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման մասին ԿԸՀ-ի զեկույցները տեղադրված են ԿԸՀ-ի վեբկայքում:⁶⁹⁶ Համաձայն ԿԸՀ նախկին Նախագահի, ԿԸՀ-ն կամովին ներկայացրել է իր ֆինանսական հաշվետվությունները ՀՀ վերահսկիչ պալատին, ինչն օրենքով չի պահանջվում:

Կապված ԿԸՀ-ի կողմից կուսակցությունների հետ, մեղիա ներկայացուցիչների և դիտորդների հետ հանդիպումներին, եվ ԿԸՀ Նախագահը և ընդդիմադիր անդամը նշել են որ ԿԸՀ-ն կանոնավոր կերպով հանդիպում է և մեղիա ներկայացուցիչների և դիտորդական առաքելությունների ներկայացուցիչների հետ, հատկապես միջազգային դիտորդների հետ: Այնուամենայնիվ նրանք պնդում են, որ կուսակցությունների հետ

⁶⁹⁴ ՀՀ ԿԸՀ պետական կառավարչական հիմնարկի կանոնադրություն, կետ 34 գ

⁶⁹⁵ Հոդված 23, Ընտրական օրենսգրք

⁶⁹⁶

2008թ.-

ինախագահական ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման վերաբերյալ վերլուծության մասին տես օրինակ հետևյալ հղումը <http://www.elections.am/images/docs/verluc19.02.08.pdf>

հանդիպումների փորձը առկա չէ: Նրանք սա կապում են կուսակցությունների կողմից հետաքրքրության բացակայությամբ:

Այնուամենայնիվ ամենից խնդրահարույց հարցը կապված ընտրական հանձնաժողովների հաշվետվողականության հետ հանդիսանում է ընտրական խախտումների վերականգնում է, և հետևաբար ընտրական վեճերի լուծման արդյունավետությունը: Այս խնդիրն, որպես այդպիսին ընդունվել է և ԿԸՀ նախկին ղեկավարի կողմից, և ԿԸՀ ընդդիմադիր անդամի և միջազգային դիտորդների կողմից: Այնուամենայնիվ, սույն խնդրի պատճառների վերաբերյալ առկան են տարբեր բացատրություններ: Համաձայն ԿԸՀ նախկին նախագահի այս խնդրի հիմնական պատճառներից մեկը կայանում է բողոք ներկայացնողների ընտրական օրենսդրությանը ոչ բավարար իմացությունը: Օրինակի համար որևէ տեղամասում քվեների վերահաշվարկի համար բողոք ներկայացնողն իր բողոքը ներկայացնում է ԿԸՀ այլ ոչ թե համապատասխան ԸԸՀ, և ԿԸՀ-ն իրավունք չունի վերահասցեագրել այդ բողոքը ԸԸՀ-ին:⁶⁹⁷ ԿԸՀ նախագահը պնդում է, որ հաճախ բողոքները լինում են սխալ ձևակերպված:

Ըստ ԿԸՀ ընդդիմադիր անդամի հիմնական պատճառը կայանում է բողոքների վերաբերյալ գործընթացների ընտրական օրենսդրության անկատարությունը: Նա պնդում է, որ հաշվի առնելով ընտրությունների ընթացքում տեղի ունեցող խախտումների քանակը առավել շատ ժամանակ պետք է տրամադրվի բողոքների վերանայմանը, հատկապես այն բողոքներին, որոնք վերաբերվում են քվեների վերահաշվարկին: Այս հարցազրույցների ընթացքում, նախկին Ընտրական օրենսգիրքը դեռևս ուժի մեջ էր և համաձայն նրա հոդված 40-ի, քվեարկության օրվա հետ կապված խախտումների բողոքների քննման համար ունեին ընդամենը 5 օր, ինչը հարցազրույց տվողի կողմից գնահատվել էր, որպես բացարձակապես ոչ բավարար՝ հաշվի առնելով վերահաշվարկի վերաբերյալ բողոքների բարձր թիվը: Ինչպես կարելի է տեսնել ներկայիս Ընտրական օրենսգրքի հոդված 46-ից, այս իրավիճակը մնում է նույնը: Համաձայն հարցազրույց տվողի, միայն լուծումը հանդիսանում է հետընտրական բողոքների քննման ժամկետի երակարացումը 5 օրվա փոխարեն առնվազն 15-20 օր:

⁶⁹⁷ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 40.2-ի, վերահաշվարկի պահանջով մանդիտումները կարող են ներկայացվել թեկնածուների, ընտրական հանձնաժողովների անդամների կողմից, ով կցում է իր հատուկ կարծիքը ընտրությունների արդյունքների վերաբերյալ վերջնական արձանագրությանը կամ ասնակցող թեկնածուի կամ կուսակցության վստահված անձը:

Հիմնվելով ԿԸՀ և ԸԸՀ-երի կողմից բողոքների գնահատման վրա, միջազգային դիտորդները առաջարկել են ընտրական հանձնաժողովներին և դատարաններին, որ նրան չորդեզրեն ծայրահեղ ֆորմալիստական մոտեցում ընտրությունների հետ կապված բողոքների քննությանը:⁶⁹⁸ Նույն ռեկոմենդացիայիում դիտորդները նաև կոչ են արել հանձնաժողովներին «որդեզրել առավել ակտիվ դերակատրություն բողոքների հիմնավորման համար ապացույցներ ձեռք բերելու հարցում և այս կապակցությամբ առավել սերտ համագործակցել իրավապահ մարմինների հետ»:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա մեխանիզմներ՝

ապահովելու համար ԸԿՄ-անդամների օրինավորությունը:

Իրականում Ընտրական օրենսգիրքը չի պարունակում դրույթներ՝ կապված ընտրական հանձնաժողովների անդամների օրինավորության հետ: Միննույն ժամանակ, այն պարունակում է որոշ դրույթներ, որոնք սահմանում են կոնկրետ սահմանափակումներ ԿԸՀ անդամների աշխատանքի վերաբերյալ, ինչպես նաև չափանիշներ ԿԸՀ և ԸԸՀ-ների անդամների որակավորման համար: Մասնավորապես, Ընտրական օրենսգրքի հոդված 37-րդ սահմանում է, որ ԿԸՀ անդամները ԿԸՀ-ում իրենց ծառայության ընթացքում իրավունք չունեն կատարել այլ աշխատանք՝ բացի գիտական, մանկավարժական և ստեղծագործական աշխատանքից, լինելու րեկոսակցության անդամ կամ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ: Քաղաքական կուսակցություններին անդամակցելու արգելքը կամ քաղաքական գործունեության մեթոդները և անվերաբերվում է ԸԸՀ անդամներին: Եվ վերջում, օրենսգրքի նույն հոդվածով, ընտրական հանձնաժողովների անդամները պետք է հրապարակապես լինեն ընթերցեն և ստորագրեն պարտավորություն՝ «Ընտրական հանձնաժողովների անդամի պարտականությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության պահանջներին համապատասխան իրականացնելու մասին»:

⁶⁹⁸Տես Առաջարկություն 7 in *Republic of Armenia Parliamentary Elections 6 May 2012: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report*. Warsaw 26 June 2012, էջ 26

ԿԸՀնԸԸՀ-ների անդամները, որպես բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձինք, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները, ինչպես պահանջվում է պարտավոր են հրապարակել իրենց գույքը և եկամուտները, «Հանրային ծառայության մասին»

ՀՀ օրենքով:⁶⁹⁹ Մանրամասների համար տես *Օրենսդիր իշխանություն և Հանրային հատված* այլ ներհամապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը:

ԸԸՀ-ների և ՏԸՀ-ների անդամներ կարող են լինել Հայաստանի միայն այն քաղաքացիները, որոնք անցել են ԿԸՀ-ի կողմից կազմակերպված և անց կացված հատուկ դասընթացներ և ստացել որակավորման վկայականներ:⁷⁰⁰ Նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ ԱԺ պատգամավորները, Սահմանադրական դատարանի անդամները, դատավորները, դատախազները, նախարարները և նրանց տեղակալները, մարզպետները և նրանց տեղակալները, համայնքների ղեկավարներն ու ավագանու անդամները, ոստիկանությունում և ազգային անվտանգությունում, դատականակ տերիտորիալ կառավարման ծառայությունում, քրեակատարողական հիմնարկներում ծառայողները, զինծառայողները, վստահված անձինք, լիազորների կայացուցիչները, դիտորդները, թեկնածուները, ինչպես նաև այն անձինք, ընկերությունները և անհատները, որոնք հետևյալ պայմաններում ծառայում են որպես համապատասխանաբար հոդված 40-ով և 41-ով:

Օրինավորություն (Գործնականում)-ԸԿՄ օրինավորությունը որքանով է ապահովված գործնականում?

Ընտրական հանձնաժողովների անդամների համար չկան Վարքածի կանոններ, իսկ աշխատակազմի աշխատակիցների համար գործում է Քաղաքացիական ծառայողների Վարքածի կանոնադրքն է գործում: Աշխատակազմի այնպիսի աշխատակիցներ ինչպես

⁶⁹⁹ Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք
⁷⁰⁰ Նույն տեղում, հոդված 39

օրինակ քաղաքացիական ծառայողները կնքում են պայմանագրեր: Ի հակադրություն ընտրական հանձնաժողովների անդամների, ԿԸՀ աշխատակազմի աշխատակիցները չեն ստորագրում հայտարարագրություն կամ երդվում:

ԿԸՀ նախկին նախագահը պնդում է (եվ այս պնդումը փաստեց ԿԸՀ ընդդիմադիր անդամը), որ սկսած 2002 թ.-ից ԿԸՀ աշխատակազմի կողմից չի գրանցվել խախտումների կամ անճշտությունների լուրջ դեպքեր:⁷⁰¹ ԿԸՀ աշխատակազմում ընտրությունների հետ կապված կոռուպցիան պրակտիկական ևս բացառվում է, քանի որ աշխատակազմը չի հանդիսանում որոշում ընդունող մարմին: ԿԸՀ աշխատակազմի վերաբերյալ լսումներ կամ քննություններ ակնհայտորեն տեղի չեն ունեցել:

Մինևույն ժամանակ ԿԸՀ ընդդիմադիր անդամը պնդում է, որ կոռուպցիոն գործողություններ հնարավոր են ՏԸՀ անդամների շրջանակում: Նման գործողությունների անուղակի նշան է հանդիսանում բոլոր վերջին ընտրությունների ընթացքում ՏԸՀ անդամների կողմից իրականացված մեծածավալ խախտումներն և անճշտությունները: Այս պնդումը իր աջակցությունն է ստանում մեդիայի կողմից, որը հայտնել է բազմաթիվ նման դեպքերի մասին 2008թ.-ի նախագահական, 2009թ.-ի Երևան քաղաքի ավագանու և 2012թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում:⁷⁰²

2010թ.-ի Ընտանեկան տնտեսությունների կոռուպցիայի վերաբերյալ Հայաստան հարցումը, անցկացված ԱՄՆ/ՄԶԳ-ի Հակակոռուպցիոն գործունեության մոբիլիզացման ծրագրի կողմից և իրականացված Կասալս ընդ Աստուսիեյթս-ի Կողմից, աջակցությամբ ԱյԷֆԻԷս-ի և Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոններ(ՀՌԿԿ)-ի, բացահայտեց որ հարցվածների 58%-ը ընկալում է ԿԸՀ-ին, որպես “Բարձ մակարդակի կոռումպացված” կամ “Որոշակի չափով կոռումպացված”:⁷⁰³ Ընկալման նման մակարդակով, հարցման հարցաշարի մեջ նշված 13 պետական կառույցների թվում, ԿԸՀ-ն հանդիսանում է երրորդը, ետ մնալով իրավապահ մարմիններից (Ոստիկանություն) և

⁷⁰¹ Համաձայն ԿԸՀ նախագահի կողմից ԹԻՉԿ-ին տրված պաշտոնական պատասխանի, 2008-2009 թթ.-երի ընթացքում ԿԸՀ 11 աշխատակիցների ազատվել են աշխատանքից իրենց ազատման օրինակների հիման վրա: Նրանցից 8 հոգին աշխատում էին ԿԸՀ առանձնացված ստորաբաժանումներում մարզերում:

⁷⁰² Տես ընտրական թեմաների վերաբերյալ թերթերի հոդվածների հավաքածուն 2007-2012 թթ.-երի քարտզարշավների ընթացքում ԹԻՉԿ-ի վեբկայքում հետևյալ հղմամբ www.transparency.am

⁷⁰³ Armenia Corruption Survey of Households 2008 *Mobilizing Action against Corruption* Yerevan 2009. էջ.11.

Ավելին, հարցվածների 66%-ը ընկալում են ընտրական համակարգը/գործընթացները, որպես “Շատ կոռումպացված” կամ “Ինչ որ չափով կոռումպացված”, և սրանով ընտրական համակարգը կիսում է ոստիկանության հետ միասին ամենից կոռումպացված ծառայությունների առաջին երկու հորիզոնականները:

Դերակատարություն

Նախընտրական քարոզչության կարգավորում (Օրենք և իրականություն)

ԸԿՄ-ն արդյոք արդյունավետ կերպով կարգավորում է թեկնածուի և կուսակցության ֆինանսավորումը:

Ինչպես արդեն նշվել է, Ընտրական օրենսգրքի հոդված 25-27-ը կարգավորում են կուսակցությունների (դաշինքների) և թեկնածուների նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումը: Հայկական օրենսդրությունը հստակորեն սահմանազատում է նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումը կուսակցությունների ֆինանսավորումից: Կուսակցությունների ֆինանսական իրավական կարգավորումը և իրականությունը ներկայացված են *Կուսակցություններ* սյան մեջ: Ցայսօր ընտրական հանձնաժողովները լիազորություն չունեն կարգավորելու կուսակցությունների ֆինանսավորումը: Այնուամենայնիվ, սկսած 2012 թ.-ի հունվարի 1-ից այդ լիազորությունը կփոխանցվի վերստուգիչ-վերահսկիչ ծառայությանը, որն, ինչպես վերը նշվել էր, գործում է ԿԸՀ-ի կազմում:⁷⁰⁴

Համապետական ընտրությունների ժամանակ ԿԸՀ-ն պարտավոր է պարբերաբար տեղադրել իր վեբ կայքում ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) և նախագահական թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը: Համաձայն ՀՀ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 27-ի՝ ԿԸՀ-ն պարտավոր է հրապարակել կուսակցությունների (կուսակցությունների

⁷⁰⁴Այսլիազորությունը շնորհիվ ձեռնարկված ԿԸՀ-ի Ընտրական օրենսգրքի հոդված 28-ով, որը, օրենսգրքի միջաբայի հոդվածների հետ համատեղ, ուժի մեջ է մտել ընդհանուր օրենսգրքի հետ միասին՝ 2011 թ.-ի հունիսի 26-ին: Դրանք ուժի մեջ կմտնեն ավելի ուշ, և հատկապես այս հոդվածն ուժի մեջ կմտնի 2012 թ.-ի հունվարի 1-ին:

դաշինքների) և նախագահական թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերը՝ դրանց ստացման պահից երեք օրվա ընթացքում: Նույն հոդվածը կուսակցություններից (կուսակցությունների դաշինքներից) և թեկնածուներից պահանջում է ընտրությունների ընթացքում երեք անգամ ԿՀՀ վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությանը ներկայացնել իրենց հայտարարագրերը: Առաջին հայտարարագիրը պետք է ներկայացվի նախընտրական քարոզչության սկսելուց հետո 10-րդ օրը, երկրորդը՝ 20-րդ օրը, և վերջինը ոչ ուշ, քան Ընտրական օրենսգրքով սահմանված՝ ընտրությունների վերջնական արդյունքի հայտարարման օրվանից 3 օր առաջ:

Նախընտրական հիմնադրամների զեկուցման և թափանցիկության ասպեկտները արդեն քննարկվել են *Թափանցիկություն* ցուցիչի բաժնում: Ընտրական օրենսգրքի հոդված 25-ը սահմանում է, որ կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) և թեկնածուները կարող են բացել նախընտրական հիմնադրամների հաշվներ նախընտրական քարոզչության ծախսերի համար: Հայաստանի ընտրական օրենսդրությունը սահմանում է, որ կուսակցությունները (կուսակցությունների դաշինքները) և ընտրություններին մասնակցող թեկնածուները պետք է բացեն նախընտրական հիմնադրամներ:⁷⁰⁵ Այնուամենայնիվ, ինչպես ԹԻ ՀԿ-ի նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգի իրականացումը հայտնաբերեց, որ որոշ դեպքերում կուսակցությունները և թեկնածուները դիտավորությամբ խուսափել են նման հաշիվների բացումից, որպեսզի գաղտնի պահեն քարոզչության ծախսերը:⁷⁰⁶

Նաև, օրենսգրքի հոդված 25-ը սահմանում է, թե ինչ միջոցներից կարող են ձևավորվել նախընտրական հիմնադրամները:⁷⁰⁷ Ընտրական օրենսգրքը նաև սահմանում է այս

⁷⁰⁵ Ընտրական օրենսգրքի հոդված 140-ը թույլատրում է ավագանու թեկնածուներին (բացառությամբ Երևան քաղաքի ավագանու), ինչպես նաև այն համայնքների քաղաքապետերի թեկնածուներին, որոնք ունեն 10,000-ից պակաս ընտրող, չբացել նախընտրական հիմնադրամ տեղական ինքնակառավարման ընտրությունների ընթացքում քարոզչության համար, եթե նրանց քարոզչության ծախսերը չեն գերազանցում 500,000 դրամը (մոտավորապես 1,295 ԱՄՆ դոլար):

⁷⁰⁶ *Monitoring of Campaign Finance of the 2007 Parliamentary and 2008 Presidential Elections*. Transparency International Anti-corruption Center. Yerevan 2009

⁷⁰⁷ Թեկնածուի նախընտրական հիմնադրամը ձևավորվում է իր անձնական միջոցներից, իրեն առաջադրած կուսակցության միջոցներից և ընտրական իրավունքունեցող անձանց կամ ավորմունքներից: Նույնադրյունները, բացառությամբ թեկնածուի անձնական միջոցները (քանի որ նույն հոդվածը սահմանում է, որ կուսակցության (դաշինքի) ցուցակում ընդգրկված թեկնածուներին արգելվում է իրենց կուսակցությունների նկատաբեկումներ), կարող են օգտագործվել կուսակցության (դաշինքի) նախընտրական հիմնադրամի ձևավորման համար: Հոդված 25-ը նաև տրակիր են սահմանում է, որ այլադրյուններից ստացված միջոցները պետք է փոխանցվեն պետական բյուջե:

հիմնադրամների բարձրագույն սանդղակը և ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց և կուսակցությունների կողմից նվիրատվությունների սահմանափակումների բարձրագույն սանդղակը: Մասնավորապես, Ընտրական օրենսգրքի հոդված 88-ը սահմանում է, որ նախագահի թեկնածուն կարող է իր նախընտրական հիմնադրամ վճարել 5 միլիոն հայկական դրամը (մոտավորապես 12,445 ԱՄՆ դոլար) չգերազանցող գումար, կուսակցությունը, որը առաջադրել է նրան, 25 միլիոն հայկական դրամ (մոտավորապես 62,229 ԱՄՆ դոլար) և անհատները՝ 100,000 հայկական դրամ (մոտավորապես 248 ԱՄՆ դոլար): Նախագահական թեկնածուի նախընտրական հիմնադրամի ծախսերի առավելագույն սահմանը 100 միլիոն հայկական դրամ է (մոտավորապես 248,917 ԱՄՆ դոլար): Մեծամասնական թեկնածուի նախընտրական հիմնադրամի ծախսերի առավելագույն սահմանը սահմանված է հոդված 122-ով և կազմում է 10 միլիոն հայկական դրամ կամ մոտավորապես 24,891 USD ԱՄՆ դոլար. հիմնադրամը համալրվում է 1 միլիոն հայկական դրամով կամ մոտավորապես 2,489 ԱՄՆ դոլարով թեկնածուի անձնական միջոցներից, իսկ թեկնածու առաջադրած կուսակցությունը կարող է մուծել 2 մլն. հայկական դրամ կամ մոտավորապես 4,978 ԱՄՆ դոլար և 100,000 հայկական դրամ էլ կազմում է անհատական նվիրատվությունը: Նույն հոդված 122-ով սահմանված համապատասխան սահմանափակումները կուսակցության (կուսակցությունների դաշինքի) դեպքում կազմում են 15 մլն. հայկական դրամ կամ մոտավորապես 37,337 ԱՄՆ դոլար (կուսակցության հաշվից կամ դաշինքի դեպքում սա հանդիսանում է ամբողջ գումարը), 100,000 հայկական դրամ (անհատական նվիրատվություն) և 100 մլն. հայկական դրամ (ծախսեր): Երևանի ավագանու ընտրություններին (միայն համամասնական կարգով) մասնակցող կուսակցությունների համար հոդված 163-ը սահմանում է հետևյալ սահմանափակումները՝ 10 միլիոն հայկական դրամ (կուսակցության(ների) հաշվից (հաշիվներից)), 100,000 հայկական դրամ (անհատական նվիրատվություն) և 75 մլն. հայկական դրամ կամ մոտավորապես 186,687 ԱՄՆ դոլար (ծախսեր): Եվ վերջում, հոդված 140-ը սահմանում է համապատասխան սահմանափակումներ համայնքների ղեկավարի և ավագանու թեկնածուների համար: Այս սահմանափակումները տարբերակված են՝ կախված համայնքի չափսից:

Օրենսգրքի հոդված 26-ը կարգավորում է նախընտրական քարոզչության ընթացքում նախընտրական հիմնադրամում կուտակված միջոցների օգտագործմամբ ծառայությունների և ապրանքների գնումը և այն, թե ինչպես պետք է օգտագործվեն այդ

միջոցները: Մասնավորապես, թեկնածուները և կուսակցությունները կարող են օգտագործել նախընտրական հիմնադրամի միջոցները լրատվամիջոցներով նախընտրական քարոզչություն կատարելու համար, սրահներ և նմանատիպ այլ տարածքներ վարձակալելու համար, նախընտրական նյութեր (պաստառներ, վահանակներ և այլն) պատրաստելու և տեղադրելու համար, տպագրական նյութեր ձեռք բերելու համար և այլն:⁷⁰⁸ Այն նաև սահմանում է, որ եթե բացահայտվում է, որ նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերում ներկայացված՝ նախընտրական քարոզչության նպատակներով գնված ապրանքների և վճարված ծառայությունների գները չեն համապատասխանում շուկայական գներին, ապա ԿԸՀ-ն որոշում է կայացնում՝ պարտավորեցնել թեկնածուին, կուսակցությանը՝ հիմնադրամի ծախսերում չներառված ծախսերի եռապատիկի չափով գումար փոխանցել պետական բյուջե: Նույն միջոցը պետք է օգտագործվի նաև այն դեպքում, երբ կուսակցությունները կան թեկնածուները ծախսել են ավելի շատ միջոցներ, քան ներկայացրել են իրենց նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերում: Ավելին, եթե նշված գումարը երեք անգամ գերազանցում է օրենսգրքով սահմանված նախընտրական հիմնադրամների առավելագույն սահմանը (տես վերը), ապա, հիմնվելով ԿԸՀ-ի ներկայացրած դիմումի վրա, դատարանը անվավեր է ճանաչում թեկնածուի կամ կուսակցության (դաշինքի) ընտրական ցուցակի գրանցումը: Այնուամենայնիվ, Ընտրական օրենսգիրքը չի պարզաբանում նման դատական ակտի հետևանքները, որը հատկապես կարևոր է, եթե նշված խախտումները ի հայտ են գալիս քվեարկության օրից հետո, բայց մինչև վերջնական արդյունքների պաշտոնական հայտարարելը: Հոդված 26-ի այլ կարևոր դրույթներից են նաև այն դրույթները, որոնք արգելում են զեղչերի օգտագործումը (նախընտրական քարոզչության նպատակներով գնված ապրանքները և վճարված ծառայությունները պետք է հայտարարագրվեն իրենց շուկայական արժեքով), նախընտրական քարոզչությունը սկսելուց առաջ գնված ապրանքների և վճարված

⁷⁰⁸ԲտարբերություննախկինԸնտրականօրենսգրքի՝ ներկայինսուղղակիորենսահմանումէ, թեի՞նչկարգիծառայություններևապրանքներկարողենձեռքբերվելնախընտրականհիմնադրամներիմիջոցներով : Այնուամենայնիվ, այսիրավականբարելավմանդերըէականորեննվազումէայնփաստիպատճառով , ործառայություններիչատտեսակներ, որոնքնույնպեսձեռքենբերվելքարոզչությաննպատակով, ներառնվածչենայդցուցակում: Դրանցթվումեն՝ քարոզչությանտղևորություններիհամարտրանսպորտայինմիջոցներիվարձակալությունըևվառելիքիծախսը (Երևանումտեղակայվածկուսակցությանտեղակալարությանայցերըմարզեր, կամթեկնածուինը՝ գյուղեր), քարոզչությանընթացքումընդգրկվածակտիվիստներիվարձատրությունը, նախընտրականշտաբներիտարածքներիվարձակալությունըևայլն: Սաթույլատրումէհանրությունիցթաքցնելքարոզչությանծախսերիմիեականմաս:

ծառայությունների բացառումը (նախընտրական քարոզչությունը սկսելուց առաջ գնված ապրանքները և վճարված ծառայությունները պետք է արտացոլվեն նախընտրական հիմնադրամների հայտարարագրերում), նախընտրական հիմնադրամների միջոցների՝ քվեարկության օրը կամ դրանից հետո օգտագործելու արգելքը, նախընտրական հիմնադրամներում մնացած միջոցների օգտագործման կարգավորումը ընտրություններից հետո, և այն դեպքում, երբ ընտրությունների արդյունքները ճանաչվել են անվավեր:

Համաձայն օրենսգրքի հոդված 28-ի՝ նախընտրական հիմնադրամներ կատարվող մուծումների, դրանց հաշվարկման նախադրյալները կատարվելու հսկողություն իրականացնելու նպատակով, ինչպես նաև կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության հանդեպ ընթացիկ վերահսկողության նպատակով ԿԸՀ-ն իր որոշմամբ ստեղծում է վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայություն (ՎՎԾ):⁷⁰⁹ ՎՎԾ-ի մշտական աշխատակազմը բաղկացած է երեք անձից, որոնցից մեկը ծառայության ղեկավարն է: Նա նշանակվում է ԿԸՀ որոշմամբ, նրա «պաշտոնը հանդիսանում է քաղաքացիական պաշտոն»: Նրա աշխատավարձը պետք է հավասար լինի ԿԸՀ անդամի աշխատավարձի 75 տոկոսին, և նա չի կարող անդամակցել որևէ կուսակցության: Մնացած երկու աշխատակիցները քաղաքացիական ծառայող են: Միննույն ժամանակ, ինչպես ԹԻ ՀԿ-ի մոնիտորինգի ընթացքում⁷¹⁰ պարզվեց, այս ծառայությունը շատ թույլ է քարոզչական ծախսերի ժամանակ թույլ տված խախտումների և անճշտությունների բացահայտման հարցում: Սա տեղի է ունեցել քարոզչության ֆինանսավորման խախտումների բացահայտման համար քաղաքական կամքի բացակայության պատճառով, ինչպես նաև ոչ բավարար մարդկային, տեխնիկական և ֆինանսական կարողությունների պատճառով: Այս նշվածները ուղակիորեն կամ

⁷⁰⁹ Այս ծառայությունը, որը նորոգելու սպասվող արժեքները մշտական մարմինն սկսած 2012 թ.-ի հունվարի 1-ից, նաև պատասխանատու է ընտրական հանձնաժողովների կողմից ԿԸՀ աշխատակազմի կողմից ընտրությունների կազմակերպման նանց կացման համար պետական բյուջեից ստացված միջոցների ատուղի տի համար:

⁷¹⁰ *Monitoring of Campaign Finance of the 2007 Parliamentary and 2008 Presidential Elections* Transparency International Anti-corruption Center Yerevan 2009 էջ. 42.

Հրապարակումը նաև վերհանեց միջառնակառուցված քաղաքական քարոզչության կարգավորման առումով, ինչպես օրինակ բնեղենով միջառնակառուցված քարոզչության կարգավորումը, երրորդ կողմի ֆինանսավորումը, ծառայությունն զույլ տրամադրողների կողմից կուսակցությունների զեղչերի տրամադրումը, քողարկված գովազդի չներառվածությունը և այլն (տես հրապարակման 37-39 էջեր)

անուղակիորեն հաստատվում են ԿԸՀ նախկին նախագահի և ընդդիմադիր անդամի կողմից:⁷¹¹

Ընտրական օրենսգրքի հոդված 19-ը, որը պարունակում է լրատվամիջոցներով նախընտրական քարոզչության կարգավորման հիմնական դրույթները, սահմանում է, որ համապետական ընտրությունների ընթացքում, կուսակցությունների և թեկնածուների գրանցման վերջնաժամկետին հաջորդող օրը, ԿԸՀ-ն Հանրային հեռուստատեսությամբ և ռադիոյով նախագահական թեկնածուների և համամասնական կարգով խորհրդարանական ընտրություններին մասնակցող կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքների) համար պետք է սահմանի անվճար և անվճարովի եթերաժամտրամադրելու կարգը ժամանակացույցը:⁷¹² Այն սահմանում է, որ Հանրային հեռուստատեսությունը և ռադիոն պետք է ապահովեն հավասար և ոչ խտրական պայմաններ բոլոր կուսակցությունների (դաշինքների) և թեկնածուների համար և լինեն անաչառ բոլոր կուսակցությունների (դաշինքների) և թեկնածուների հանդեպ:⁷¹³ Նույնը վերաբերում պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ստեղծված տպագիր լրատվամիջոցներին:

Ինչ վերաբերում է ընտրությունների ընթացքում լրատվամիջոցների կարգավորման ֆինանսական կողմերին, ապա հոդված 19-ը սահմանում է, որ ոչ ուշ, քան համապետական ընտրությունների կամ Երևանի ավագանիի ընտրությունների հայտարարումից հետո 10-րդ օրը, Հանրային հեռուստատեսությունը և ռադիոն պետք է հրապարակեն իրենց վճարովի եթերաժամկետային կրոնիկները, որը չի կարող գերազանցել մինչև ընտրություններին շանակումը վերջին վեցամսվա համարառևտրային գովազդի միջին գինը, և մինչև նախընտրական քարոզչության ավարտը չի կարող փոխվել: Այս դրույթները ամբողջովին վերաբերում են նաև բոլոր հեռուստաընկերություններին (վերգետնյա) և ռադիոընկերություններին՝ անկախ նրանց սեփականության ձևից: Նախընտրական քարոզչության գովազդները չպետք է ընդհատվեն կոմերցիոն գովազդներով: ԹԻՀԿ-ի կողմից կատարված՝ 2007 թ.-ի

⁷¹¹ Մասնավորապես, ԿԸՀ նախագահի իր հարցազրույցում ընդդեմ թեթևոր քան խիստ երկուստե՝ 2008 թ.-ին նախագահական ընտրությունների ժամանակ և լրատվությունների հոսքի հսկման ընթացքում:

⁷¹² Մի ժամանակ, նաչման րամասնեց թե ինչ պես է ԿԸՀ-ն վերահսկում քարոզչական ծախսերը: ԿԸՀ ընդդիմադիր անդամի հարցազրույցի ընթացքում մենք կանատեսեղան քիակառակ պատկերին, երբնաշատքննադատական երվերաբերվում ԿԸՀ-ի կատարողականին քարոզչության ծախսերի հետևելուն:

⁷¹³ Հանրային հեռուստատեսության բնութագրի վրա դաշինքական անվճար գովազդի ծավալը տարբեր ընտրություններին համար սահմանված է ընտրական օրենսգրքի հոդված 89-ով (նախագահական ընտրություններ), 123-ով (խորհրդարանական ընտրություններ) և 162-ով (Երևանի ավագանու ընտրություններ):

⁷¹³ Նույն դրույթները կրկնվում են «Հեռուստատեսությանն ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 10-ում:

խորհրդարանական և 2008 թ.-ի նախագահական ընտրությունների⁷¹⁴ նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման և վարչական ռեսուրսների օգտագործման մոնիտորինգի արդյունքների վերլուծությունը ի հայտ է բերում, որ Ընտրական օրենսգիրքը պետք է պարունակի Հանրային հեռուստաընկերությանը և ռադիոընկերությանը պարտավորեցնող դրույթ՝ ընտրությունների ժամանակ օրվա լավագույն ժամերին (prime time) հեռարձակելու նախընտրական քարոզչության գովազդներ և նախընտրական քարոզչության հետ կապված այլ նյութեր:⁷¹⁵ Այնուամենայնիվ, առկա են այլ թերություններ ևս: Առաջին, նախընտրական քարոզչության գովազդների գների հայտարարման մասին նշված դրույթները չեն վերաբերում նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին, չնայած Երևանից դուրս գոյություն ունի զարգացած հեռուստաընկերությունների ցանց (այդ մասով ավելին տես այս զեկույցի **Զանգվածային լրատվություն** սյան մեջ), որոնք լայնորեն օգտագործվել են (և անկասկած ապագայում ևս կօգտագործվեն) մեծ քաղաքներում քաղաքապետերի թեկնածուների կողմից նախընտրական քարոզչության համար: Երկրորդ, տրված չէ քարոզչական նյութերի սահմանումը: Որպես հետևանք հեռուստատեսային և ռադիո հաղորդումները, որոնք բացահայտորեն կոչ չեն անում քվեարկել կոնկրետ թեկնածուի օգտին, բայց քողարկված գովազդում են նրան (օրինակ՝ թեկնածուի կենսագրությունը ներկայացնող հաղորդում), կարող են պիտակավորվել որպես նախընտրական քարոզչության հետ չկապված, և հետևաբար, դրանց պատրաստման ծախսերը չեն կատարվի նախընտրական հիմնադրամներից:⁷¹⁶ Երրորդ, չկան սահմանված սանկցիաներ այն հեռուստառադիոընկերությունների համար, որոնք հեռարձակում են նախընտրական

⁷¹⁴ 2007 թ. -ի խորհրդարանական և 2008 թ. -ի խորհրդարանական ընտրությունների քարոզչության ֆինանսավորման մոնիտորինգ, Թրանսպարենսիթիթերնեշն լիակալոռուպցիոնկենտրոն, Երևան, 2009 թ.

⁷¹⁵ Նշված ընտրությունների ընթացքում, քարոզչական գովազդները հեռարձակվում էին եթերային լավագույն ժամանակից տարբեր ժամերին (ոչ prime time), որի արդյունքում մարդկանց մեծամասնությունը զրկված էր նրանց դիտելու հնարավորությունից:

⁷¹⁶ Հեռուստատեսության ռադիոյի մասին հեղված 10-ը սահմանում է, որ քարոզչությանն առնչվող հեռուստածրագրերը, որոնց համար ծախսերը վճարվել են նախընտրական հիմնադրամից, հեռարձակման ողջ ընթացքում պետք է լինեն «Նախընտրական քարոզչություն» լուսագիր: Նման ռադիոծրագրերի համար նույն հոդվածը սահմանում է, որ դրանց հեռարձակման ընթացքում նվազագույնը երեք անգամ բանավոր պետք է իշխեցվի, որ ծրագիրն ունի նախընտրական քարոզչական բնույթ:

քարոզչության գովազդներ՝ խախտելով վերոնշյալ պահանջները (նախապես հայտարարված գներ, չքողարկված գովազդ):⁷¹⁷

Նույն հոդվածը սահմանում է, որ Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը (ՀՌԱՀ) հեռուստառադիոընկերությունների կողմից լրատվամիջոցների միջոցով նախընտրական քարոզչության կարգավորումների իրականացման հանդեպ հանդիսանում է վերահսկողության պատասխանատուն: Այստեղ նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորման հետ կապված կարևոր դրույթն այն է, որ ՀՌԱՀ-ը իրականացնում է հեռուստաընկերությունների (վերգետնյա եթերային հեռարձակում իրականացնող) և ռադիոընկերությունների կողմից նախընտրական քարոզչության լուսաբանման մշտադիտարկում և ոչուշ, քաննախընտրական քարոզչության համար սահմանված ժամկետի 10-րդ և 20-րդ օրը, ինչպես նաև ընտրությունների արդյունքների ամփոփման համար սահմանված ժամկետից 2 օր առաջ հրապարակում և ԿԸՀ-ին էներկայացնում մշտադիտարկման արդյունքները և ՀՌԱՀ-ի եզրակացությունը՝ հիմնված այդ արդյունքների վրա (չնայած այն չի հստակեցնում, թե նրանց համար, ովքեր խախտել են ընտրական օրենսդրության դրույթները, ինչ հետևանքներ պետք է ունենա այս մշտադիտարկումը): 2012թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների լրատվամիջոցների լուսաբանման մասով միջազգային դիտորդների կողմից բարձրաձայնված ամենից կարևոր քննադատություններից մեկն էր կայանում էր նրանում, որ «խախտումները կապված ոչ անաչառ լուսաբանման հետ պատժի չէին արժանանում, ինչը ցուցանում է ՀՌԱՀ-ի կողմից գործադրման էական մեխանիզմի բացակայության մասին»:⁷¹⁸

Ընտրական վարչարարություն (Օրենք)

⁷¹⁷ Ընտրական օրենսգրքի ընդունման հետևանքով, 2011 թ.-ի մայիսի 26-ին ԱԺ-ն ընդունեց «Վարչական իրավախտումների մասին օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ անելու մասին» ՀՀ օրենքը, որն առաջին անգամ սահմանեց սանկցիաներ գանգվածային լրատվության միջոցներով նախընտրական քարոզչության իրականացման՝ սահմանված կարգի խախտման համար (օրենսգրքի հոդված 40.7): Սանկցիաները նախատեսված են մասնակցող կուսակցությունների (դաշինքների) և թեկնածուների համար հավասար նյութականություններից երժպատման ներչապահովելու, լրատվական հաղորդումների հեռարձակման ընթացքում կուսակցությունների (դաշինքների) կամ թեկնածուների վերաբերյալ տույլեկտիվ կարծիք հայտնելու, գրանցված թեկնածուների կողմից հաղորդումներ վարելու կամ մինչև ընտրությունների ավարտը ընտրություններ ըլուսաբանելու և նախընտրական քարոզչության գովազդները կոմերցիոն գովազդներով դիտարկելու համար:

⁷¹⁸ OSCE/ODIHR Report 2012, էջ. 15. ՀՌԱՀ կարող է միայն ընդունել զգուշացումներ կողմնակալ լուսաբանման համար և նույն հարցի շուրջ երեք անգամ նախազգուշացում տալուց անց հեռարձակման լիցենզիան դադարեցվում է (տես Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին օրենքի հոդված 55).

ԸԿՄ-ն արդյունավետ կերպով վերահսկում և կառավարում է արդյոք ազատ և արդար ընտրությունները և ապահովում ընտրական գործընթացի օրինավորությունը:

Ընտրական օրենսգիրքը լիազորում է ընտրական հանձնաժողովներին կառավարել և վերահսկել ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերը, մասնավորապես, ընտրողների ցուցակի գրանցումը, ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների և կուսակցությունների (դաշինքների) գրանցումը, նախընտրական քարոզչության իրականացումը, նախընտրական քարոզչության ֆինանսավորումը, քվեարկությունը և քվեների հաշվումը և աղյուսակավորումը:

Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի հոդված 7-9 և 12-ի՝ ընտրողների ցուցակները (այս ցուցակների կազմումը և վարումը, դրանցում քաղաքացիների ընդգրկումը՝ հետևելով այս ցուցակների համար սահմանված Ընտրական օրենսգրքի պահանջներին) գտնվում է ՀՀ ոստիկանության համապատասխան բաժնի իրավասության ներքո:⁷¹⁹ Ընտրական հանձնաժողովները ընդգրկված չեն այս հարցերի կարգավորման մեջ՝ բացառությամբ ընտրողների լրացուցիչ ցուցակների դեպքերի: Համաձայն հոդված 13-ի՝ նման ցուցակները կազմվում են ՏԸՀ-ների կողմից քվեարկության օրը քվեարկության ընթացքում (առավոտյան ժամը 8-ից մինչև երեկոյան ժամը 8-ը), և նրանք ներառում են այն ընտրողների անունները, ովքեր չեն ներառվել հիմնական ցուցակում և ներկայացրել են դատարանի՝ նման ցուցակում ներառվելու մասին որոշում կամ տեղեկանք ոստիկանության համապատասխան բաժնի կողմից: Ընտրողների ցուցակների հասանելիությունը սահմանվում և կարգավորվում է Ընտրական օրենսգրքի հոդված 11-ով: Այն ընտրողներին հնարավորություն է տալիս ստուգելու իրենց անունները ցուցակում: Ի լրումն՝ ոստիկանության կողմից պատրաստված ընտրողների ռեգիստրը տեղադրված է ԿԸՀ վեբկայքում, որը ընտրողների համար հանդիսանում է լրացուցիչ միջոց ստուգելու համար իրենց անունները: Օրենսգրքի հոդված 12-ը կարգավորում է ընտրողների ցուցակներում անճշտություններն ուղղելու ընթացակարգերը, և մասնավորապես, այն ընտրողների ներառումը, որոնց սխալմամբ հանել են դրանցից: Այս բոլոր իրավական դրույթները գործնականում պահպանվել են վերջին ընտրությունների ընթացքում:

⁷¹⁹ Հոդված 10, Ընտրական օրենսգիրք: Այն սահմանում է, որ ոստիկանությունը ՏԸՀ-ներին պետք է ընտրողների ցուցակները տրամադրի քվեարկության օրից 40 օր առաջ:

2012թ.-ի մեդիայի և դիտորդների կողմից նշված ամենից անհանգստացնող խնդիրներից մեկը հանդիսանում էր ընտրողների ուռվացված ցուցակները՝ մահացածների և արտերկրում ապրող անձանց անուններով, նույն հասցեում գրանցված մեծ քանակով ընտրողների առկայությունը, ինչպես նաև հասցեների ցուցակներում քանդված շինությունների առկայությունը:⁷²⁰ Շատ խնդրահարույց էր այն փաստը, որ գրանցված ընտրողների թիվը սկսած 2008թ.-ի նախագահական ընտրություններից ավելացավ 170,000-ով, մինչդեռ համաձայն պաշտոնական վիճակագրության տվյալների, սկսած 2008թ.-ից առավել քան 200,000 մարդ արտագաղթել է Հայաստանից: Այլ գործոններ որոնք խոչընդոտում են ընտրողների կարողությունը ընտրելու, ինչպես օրինակ ժամանակի կամ նյութերի սղությունը կամ անվտանգության նկատառումները, անկարևոր են:

Ընտրական օրենսգիրքը չի պահանջում ընտրական հանձնաժողովներից վարել/վերահսկել ընտրողների կրթական ծրագրեր: Այնուամենայնիվ, համաձայն ԿԸՀ նախկին նախագահի, ԿԸՀ-ն անցկացնում է ընտրողների կրթական ծրագրեր հանրային ծառայության հայտարարությունների միջոցով (ՀՕՀ), հիմնականում միջազգային կազմակերպությունների կողմից ֆինանսավորվող և նախընտրական քարոչչության ընթացքում հեռուստաընկերությունները հեռարձակում են դրանք նվազագույնը օրը երկու անգամ: Ըստ ԿԸՀ Նախագահի, ընտրողների կրթման անուղակի միջոց է հանդիսանում ընտրական հանձնաժողովների թեկնածուների վերապատրաստումը: Արդեն իսկ առավել քան 64,000 քաղաքացիները մասնակցել են այս դասընթացներին:

Ընտրական օրենսգիրքը ընտրական հանձնաժողովներից չի պահանջում ընտրողների համար կրթական ծրագրերի անկացում/վերահսկում: Ընտրական օրենսգրքի հոդվածներ 57 և 58-ը կարգավորում են քվեաթերթիկների, քվեարկության ծրարների, կնիքների և քվեատուփի պահպանման կարգը ընտրական հանձնաժողովների կողմից: Ընտրական օրենսգրքի ողջ 13-րդ գլուխը (հոդվածներ 67-75) կարգավորում է քվեաթերթիկների հաշվարկման, քվեարկության արդունքների ամփոփման, դրանց աղյուսակավորման, անճշտությունների սահմանման և ընտրությունների արդյունքների ամփոփման կարգերը: Եվ վերջում, օրենսգրքի 7-րդ գլուխը (հոդվածներ 29-33) կարգավորում է վստահված անձանց, դիտորդների և ՋԼՄ-ների ներկայացուցիչների կարգավիճակը, իրավունքները, պարտականությունները և ապահովում է վերջիններիս գործունեության իրականացումը:

⁷²⁰Օրինակի համար տես՝ OSCE/ODIHR Report 2012, էջ 8

Ընդհանուր առմամբ, բոլոր նշված գլուխները և հոդվածները տրամադրում են լավ իրավական հիմքեր բնականոն և արդար ընտրությունների անցկացման համար՝ նման ընտրություններ անցկացնելու անկեղծ քաղաքական կամքի առկայության պայմանով:

Ցավոք սրտի, ինչպես նշում են ընդդիմադիր կուսակցությունները և թեկնածուները և դիտորդական առաքելությունները, իրականությունն օրենքից էականորեն տարբերվում է, հատկապես ՏՀՀ մակարդակում: 2012թ.-ի խորհրդարանական ընտրությունների ընթացքում միջազգային դիտորդները զեկուցել են տարբեր տեսակի խախտումների մասին կատարված ՏՀՀ-երի կողմից ընտրության օրը, չնայած խախտումների մակարդակը համեմատած 2008թ.-ի նախագահական ընտրությունների հետ ավելի քիչ էր: Նրանք նաև ստեղծում էին անհիմն և/կամ ապօրինի խոչընդոտներ դիտորդների և վստահված անձանց համար: Այս բոլոր խախտումները մանրամասնորեն նկարագրված են նաև ԵԱՀԿ/ԺԳՄԻԳ ԸԴԱ զեկույցում:⁷²¹

⁷²¹ OSCE/ODIHR Report 2012, Part XII (էջեր 20-23).

Բարձրագույն վերահսկիչ կառույց

Ցուցիչների միավորներիցանկ

<p align="center">Բարձրագույն վերահսկիչ կառույց</p> <p align="center">Սյունի ընդհանրական միավորը: 69.4</p>			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
<p>Կարողություն</p> <p align="center">58.3</p>	Ռեսուրսներ		50
	Անկախություն	75	50
<p>Կառավարում</p> <p align="center">75</p>	Թափանցիկություն	100	75
	Հաշվետվողականություն	75	75
	Օրինավորության մեխանիզմներ	50	Գնահատված չէ
<p>Ղեկավարում</p> <p align="center">75</p>	Անպատշաճ վարքագծի բացահայտումն ապաստում	75	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանում բարձրագույն վերահսկիչ կառույցը հանդիսանում է Հայաստանի վերահսկիչ պալատը (ՎՊ): ՎՊ-ն, որպես պետական ֆինանսական վերահսկողության նոր համակարգ, ստեղծվել է 1996 թ. մայիսի 29-ին՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ:⁷²² Սկզբնապես ՎՊ-ն գտնվում էր ԱԺ իրավասության ներքո, և, հետևաբար, այն անկախ մարմին չէր: 2005 թ.-ի նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրությունում փոփոխություններ և լրացումներ ներմուծելու արդյունքում ՎՊ-ն դարձավ անկախ մարմին: ՎՊ-ի նոր կարգավիճակը անհրաժեշտություն առաջացրեց մշակել և ընդունել ՎՊ-ի մասին նոր օրենք, որը կներդնէր ՎՊ-ի անկախության համար նոր իրավական երաշխիքներ: Նոր օրենքը ընդունվեց 2006 թ. դեկտեմբերի 25-ին և ուժի մեջ մտավ 2007 թ. հունիսի 7-ին, և այն հանդիսանում է այն հիմնական իրավական ակտը, որը կարգավորում է ՎՊ-ի գործունեությունը:⁷²³ ՎՊ-ի անկախությունը երաշխավորող նոր դրույթների ներմուծմամբ (այդ մասին ավելին տես այս գլխի *Անկախություն ցուցիչի Օրենք* ասպեկտի վերլուծությունում) այն նաև ներմուծեց մի քանի կարևոր այլ դրույթներ, որոնք համահունչ են բարձրագույն վերահսկիչ կառույցների միջազգային իրավական պրակտիկային: Մասնավորապես, ՎՊ-ն այժմ կարող է նաև իրականացնել արտաձրագրային վերահսկողություն: Այն նաև կարող է իրականացնել վերահսկողության նոր տեսակներ (Հայաստանի ՎՊ-ի համար նոր), ինչպես օրինակ բնապահպանական կամ արդյունավետության:

ՎՊ-ի կառուցվածքը ներառում է նախագահին, ում Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ նշանակում է ԱԺ-ն (այս մասին ավելին տես ներքևում), խորհրդին և աշխատակազմին: Խորհուրդը հանդիսանում է ՎՊ-ի բարձրագույն ղեկավարման մարմինը և բաղկացած է յոթ անդամներից՝ ներառյալ ՎՊ-ի նախագահը, նրա տեղակալը, ով փոխարինում է նախագահին նրաբացակայության կամ պաշտոնեական պարտականությունները կատարել

⁷²² Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի տեղեկագիր 1996/12

⁷²³ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/3(527), 12.01.07.

ուանհնարինությանդեպքում, և հինգ անդամները: Խորհրդի անդամները, բացառությամբ ՎՊ-ի նախագահի, նշանակվում են Նախագահի կողմից 6 տարի ժամկետով:

ՎՊ-ի աշխատակազմը բաղկացած է 14 վարչություններից: Այս 14 վարչություններից տասնմեկը, որոնք անվանվում են ըստ թվային հաջորդականության, օրինակ, առաջին վարչություն, երկրորդ վարչություն և այլն, իրականացնում են կոնկրետ պետական մարմինների հանդեպ վերահսկողություն: Օրինակ՝ առաջին վարչությունը վերահսկողություն է իրականացնում ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարությունների և պետական եկամուտների կոմիտեի հանդեպ: Երրորդ վարչությունը վերահսկողություն է իրականացնում համայնքների բյուջեների նկատմամբ՝ ներառյալ համայնքների պետական բյուջեով հատկացված դոտացիաներն սուբվենցիաները, և համայնքային սեփականության օգտագործման նկատմամբ: Տասնմեկերորդ վարչությունը պատասխանատու է ՎՊ ներքին աուդիտի համար: Բացի այս 11 վարչություններից կան նաև 3 այլ վարչություններ՝ մեթոդաբանության, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և միջազգային կապերի վարչություն, վերլուծության վարչություն և իրավաբանական վարչություն:

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Գործնականում իր նպատակներին հասնելու համար աուդիտային կառույցը որքանո՞վ է տիրապետում համաչափ ռեսուրսների:

Վերահսկիչ պալատի 2012 թ.-ի բյուջեն կազմում է 859 մլն 414,3 հազար ՀՀ դրամ, և 2012 թ.-ի մարտ ամսվա դրությամբ ծախսվել էր մոտավորապես 164 մլն:⁷²⁴ 2011 թ.-ին պալատի բյուջեն կազմում էր 783 մլն 886,7 հազար ՀՀ դրամ, և այդ հատկացված միջոցներից չէր

⁷²⁴Տես հետևյալ հղմամբ <https://www.e-gov.am/interactive-budget/> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

ծախսվել 822,6 մլն դրամը:⁷²⁵ Համաձայն «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8-ի, մաս 4-ի, կետ “գ”-ի՝ պալատի նախագահը հատկացված բյուջետային միջոցների նկատմամբ իրականացնում է կարգադրիչ իրազրույթություններ: Չկանխատեսված ծախսերի համար առկա է պահուստային ֆոնդ, որը հանդիսանում է բյուջեի մաս, և դրա գումարը պետք է հավասար լինի պալատի տվյալ տարվա բյուջեի 2 տոկոսին:⁷²⁶ Կապված աշխատակազմի որակավորման հետ՝ պալատի ղեկավար Իշխան Զաքարյանը խորհրդարանի 2010 թ.-ի նոյեմբերի 17-ի նիստի ընթացքում, պատասխանելով պատգամավոր Արտակ Դավթյանին, նշել է, որ հիմնվելով կազմված հրապարակումների, արձանագրությունների և նյութերի վրա, կարելի է ասել, որ խորհուրդն ունի բավականին հետաքրքիր և լավ աշխատակիցներ:⁷²⁷ Նույն նիստի ընթացքում Ի. Զաքարյանը նաև նշել է, որ պալատը միշտ աշխատում է իր աշխատակիցների որակավորման բարձրացման ուղղությամբ: Վերապատրաստումների հնարավորությունները, ներառյալ միջազգային վերապատրաստումները, տրամադրվում են գործընկեր կազմակերպությունների միջոցով: Վարչությունների պետերի վերաբերյալ տեղեկատվության դիտումից պարզվեց, որ նրանք հիմնականում ունեն տեղական կրթություն, և նրանցից 5-ը հանդիսանում են գիտությունների թեկնածուներ:⁷²⁸

Անկախություն (Օրենք)

Որքանո՞վ է առկա աուդիտային կառույցի պաշտոնական գործառնական անկախությունը:

ՎՊ-ի իրավական կարգավիճակը սահմանված է Սահմանադրությամբ, համաձայն որի այն անկախ մարմին է:⁷²⁹ Չնայած Սահմանադրության համապատասխան հոդվածը սահմանում է, որ ՎՊ-ի գործունեության տարեկան ծրագիրը պետք է հաստատվի ԱԺ-ի կողմից և որ ՎՊ-ն պետք է առնվազն տարին մեկ անգամ ԱԺ-ին ներկայացնի իր գործունեության մասին հաշվետվություն, սա փորձագետների կողմից չի դիտարկվում

⁷²⁵Տես հետևյալ հղմամբ <https://www.e-gov.am/interactive-budget/2011/> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

⁷²⁶Տես ՀՀ Վերահսկիչ պալատի մասին ՀՀ օրենք, հոդված 13, մաս 6.

⁷²⁷Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.parliament.am/transcript.php?AgendaID=2072&day=17&month=11&year=2010&lang=arm> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

⁷²⁸Տես հետևյալ հղմամբ <http://coc.am/DepartmentsEng.aspx> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

⁷²⁹Հոդված 83.4, ՀՀ Սահմանադրություն

որպես նրա անկախությունը սահմանափակող դրույթներ, այլ որպես ԱԺ-ի առջև ՎՊ-ի հաշվետվողականության միջոց և դրանով իսկ հանրության առջև, որի ներկայացուցիչները ընտրված են ԱԺ-ում:⁷³⁰ Միևնույն ժամանակ, առկա չէ նրա անդամների անկախությունը երաշխավորող սահմանադրական դրույթ:

Սահմանադրության վերոնշյալ հոդվածը բնորոշում է ՎՊ-ի և ԱԺ-ի միջև հարաբերությունները: Համաձայն դրա, ԱԺ-ն հաստատում է ՎՊ-ի գործունեության ծրագիրը: Այն նաև Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ նշանակում է ՎՊ նախագահին (6 տարի ժամկետով և ոչ ավելի, քան երկու անգամ անընդմեջ): Եվ վերջում, առնվազն տարին մեկ անգամ ՎՊ-ն ԱԺ-ին է ներկայացնում իր վերահսկողական աշխատանքների արդյունքների հաշվետվությունը: Սահմանադրության ներկայիս ձևակերպման տրամաբանությամբ, որը հետևանք է 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով ընդունված փոփոխությունների և լրացումների, ՎՊ-ի սահմանադրական վերահսկողությունն այն է, որ ՎՊ նախագահի նշանակումը ԱԺ-ի կողմից կատարվում է Նախագահի առաջարկությամբ:⁷³¹ Ի լրումն՝ ՎՊ-ի մասին օրենքը սահմանում է, որ ՎՊ խորհրդի բոլոր անդամները, որը համաձայն օրենքի նույն հոդվածի, հանդիսանում է ՎՊ ղեկավար մարմինը, ՎՊ նախագահի առաջարկությամբ նշանակվում են Նախագահի կողմից (6 տարի ժամկետով):⁷³² Երկու կառույցների (ԱԺ և Նախագահ) մասնակցությունը ՎՊ նախագահի նշանակման հարցում ենթադրում է այս կառույցների ազդեցության հավասարակշռում, և դրանով ՎՊ-ն վեր է ածվում իսկապես անկախ մարմնի: Բացի այդ, համաձայն նոր օրենքի, ԱԺ-ն չի կարող ընդունել որոշում ՎՊ նախագահին հեռացնելու մասին (որը հնարավոր էր նախկին օրենքով):

«Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը չի նշում որևէ այլ ծրագիր, բացառությամբ նրա գործունեության տարեկան ծրագրի, որի վրա հիմնվելով ՎՊ-ն կարող է իրականացնել իր վերահսկողությունը: Այս ծրագիրը պատրաստվում է ՎՊ-ի կողմից և հաստատվում ԱԺ-ի կողմից: ՎՊ-ի մասին օրենքը սահմանում է, որ ՎՊ-ն ազատ է վերահսկողության ձևերի և

⁷³⁰ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, էջ 800-801

⁷³¹ Սահմանադրությունում փոփոխությունների և լրացումների կատարման արդյունքում, որը տեղի ունեցավ հանրաքվեի միջոցով 2005 թ. -ի նոյեմբերի 27-ին, ՎՊ-ն ձևափոխվեց անկախ մարմնի կարգավիճակ (մինչ այդ նա ենթակա էր ԱԺ-ին):

⁷³² Հոդված 10, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

մեթոդների ընտրության հարցում:⁷³³ Օրենքի նույն հոդվածը նաև սահմանում է վերահսկողության ձևերը և մեթոդները, քանի որ այն կարող է ընտրել միայն նրանցից, որոնք սահմանված են օրենքով: Հետևաբար, ՎՊ-ն ունի սահմանափակ ազատություն ընտրելու վերահսկողության մեթոդները և տեսակները, քանի որ այն կարող է ընտրել միայն նրանցից, որոնք սահմանված են օրենքով:

Համաձայն Սահմանադրության՝ անձը, ով բավարարում է ԱԺ պատգամավորներին ներկայացվող պահանջները, կարող է նշանակվել ՎՊ նախագահի պաշտոնում:⁷³⁴ Այս չափանիշները սահմանված են Սահմանադրության հոդված 64-ով, և ՎՊ-ի մասին օրենքը կրկնում է դրանք:⁷³⁵ Համաձայն դրանց՝ ՎՊ նախագահի թեկնածուն պետք է լինի առնվազն քսանհինգ տարի նրացած, վերջին հինգ տարում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի, վերջին հինգ տարում մշտապես բնակվող և ընտրական իրավունք ունեցող անձ: Ինչպես կարելի է նկատել, այս չափանիշները չեն ներառում բարձրագույն կրթության պահանջ, որը տեսականորեն հնարավոր է դարձնում այս պաշտոնին միջնակարգ կրթություն ունեցող անձի նշանակումը:⁷³⁶ ՎՊ-ի մասին օրենքը սահմանում է ավելի խիստ պահանջներ ՎՊ խորհրդի անդամների համար, այդ թվում նաև ՎՊ նախագահի տեղակալի համար:⁷³⁷ ՎՊ խորհրդի անդամը պետք է հանդիսանա Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի և ունենա բարձրագույն կրթություն: Նույն հոդվածը նաև բնորոշում է այն անձանց շրջանակը, ովքեր չեն կարող նշանակվել ՎՊ խորհրդի անդամներ: Դրանք են ա) դատարանի՝ օրինականություն մեջ մտածվ ճշտվան գործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձինք, ր) օրենքով սահմանված կարգով որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքից զրկված անձինք և) նրանք, ովքեր ենթարկվել են քրեական պատասխանատվության, և դատվածությունը օրենքով սահմանված կարգով հանված կամ մարված չէ:

⁷³³ Հոդված 18, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

⁷³⁴ Հոդված 83.4, ՀՀ Սահմանադրություն

⁷³⁵ Հոդված 8, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

⁷³⁶ Պետք է նշել, որ ՎՊ-ի մասին հին օրենքը ներառում էր բարձրագույն կրթության մասին պահանջ:

⁷³⁷ Հոդված 11, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

Հանրային ծառայության մասին օրենքը և ՎՊ-ի Նախագահին և խորհրդի անդամներին դիտարկում է, որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք, հետևաբար սահմանափակումներն և դրույթները այդ օրենքի կիրառելի են ինչպես այլ հանրային ծառայողների դեպքում (ավելիի համար տես համապատասխան ուսումնասիրությունները այս հետազոտությունում՝ վերը): Ոչ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը և ոչ էլ «Արհեստակցական միությունների մասին» ՀՀ օրենքը չեն արգելում ՎՊ նախագահին, խորհրդի անդամներին կամ աշխատակազմին լինել կուսակցությունների կամ արհեստակցական միությունների անդամ:⁷³⁸

Այս առումով միակ սահմանափակումն այն է, որ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ կուսակցությունների այն անդամները, որոնք Հայաստանի Հանրապետության պետական տեղական ինքնակառավարման մարմիններում պաշտոններ են զբաղեցնում,

իրավունք չունեն իրենց պաշտոնեական դիրքն օգտագործելի օգուտ կուսակցական շահերի:⁷³⁹ Մինևս ժամանակ, ՎՊ-ի մասին օրենքը սահմանում է, որ ՎՊ խորհրդի անդամները, ներառյալ ՎՊ նախագահը, չեն կարող առաջադրվել համապետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում որպես թեկնածու, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում զբաղեցնել այլ պաշտոն կամ կատարել ցանկացած այլ աշխատանք՝ բացառությամբ գիտական, կրթական կամ ստեղծագործական աշխատանքից:⁷⁴⁰

«Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է ՎՊ նախագահի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման հիմքերը:⁷⁴¹ Դրանք են՝ ա) իր հրաժարականը, բ) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարելու և կամ օտարերկրյա քաղաքացիություն ձեռք բերելը,

գ) ազատազրկման դատապարտվելու կամ անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչվելու մասին դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը (վճիռը):⁷⁴² ՎՊ-ի

⁷³⁸ Հոդված 10, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 6, «Արհեստակցական միությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁷³⁹ Հոդված 10, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁴⁰ Հոդված 11, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁴¹ *Նույն տեղում*, մաս 5, հոդված 8

⁷⁴² Չնայած ՎՊ անդամի մահը հոդված

ի վերոնշյալ մասում նշված չէ որպես նրա լիազորությունների վաղաժամկետ դադարման հիմք,

մասին օրենքի մեկ այլ հոդված սահմանում է ՎՊ խորհրդի անդամների լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման հիմքերը:⁷⁴³ ՎՊ նախագահի նկատմամբ կիրառվող հիմքերից բացի, այստեղ հստակորեն նշվում է խորհրդի անդամի մահը, և ավելացված է նաև մեկ հիմք, որն է՝ իր պարտականությունների թերի կատարումը, որի դեպքում անդամի լիազորությունները դադարեցվում են Նախագահի կողմից՝ ՎՊ նախագահի առաջակությամբ: Այնուամենայնիվ, օրենքը հստակ չի սահմանում պարտականությունների թերի կատարման նշանակությունը: Ինչ վերաբերվում է ՎՊ աշխատակազմին, ապա քանի որ նրանք քաղաքացիական ծառայողներ են, նրանց նշանակումը, առաջխաղացումը և ազատումը կարգավորվում է քաղաքացիական ծառայության օրենսդրությամբ (առավել մանրամասն տես *Հանրային հատված* սյան գլխում):⁷⁴⁴

ՎՊ աշխատակազմի պաշտոնավարման ժամկետը սահմանված է «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով: Միջազգային ստանդարտների համաձայն՝ ՎՊ նախագահի և խորհրդի անդամների պաշտոնավարման ժամկետը դիտարկվում է որպես քաղաքական ազդեցության բացառման համար բավական երկար:

ՎՊ-ի մասին օրենսդրությունը չի պարունակում որևէ հստակ դրույթներ՝ ապահովող ՎՊ նախագահի, խորհրդի անդամների և աշխատակազմի անձեռնմխելիությունը:

Ինչպես կարելի է նկատել վերլուծությունից, օրենսդրությունը սահմանում է բավարար հիմքեր ՎՊ-ի անկախության համար: Առաջին, կազմակերպչական առումով այն օրենսդիր իշխանության կամ գործադիր իշխանության մաս չի հանդիսանում, երկրորդ, ՎՊ-ն է որոշում, թե որ կառույցները պետք է ենթարկել վերահսկողության, երրորդ, այն կարող է վերահսկողության ենթարկել ցանկացած պետական կառույց՝ ներառյալ գործադիր մարմինները և ԱԺ-ն, և վերջում, ՎՊ-ն է որոշում իր հաշվետվությունների ձևը և բովանդակությունը: Ի լրումն՝ քանի որ ՎՊ-ն է պատրաստում իր բյուջեի հայտը, ապա կառավարությունը չունի որևէ լծակ նրա ծախսերի պլանավորման նկատմամբ: Մա երաշխավորում է ֆինանսական անկախության բավարար մակարդակ:

այննշված ենույնհոդվածիմեկայլկետում (8՝ մահ)
 որպես ՎՊ անդամի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարման մասին արձանագրության կազման հիմք
 (տեքստում նշված այլ հիմքերի հետ համատեղ՝ բացառությամբ րաժարականի):

Արձանագրությունը ստորագրվում է ԱԺ նախագահի կողմից, ով այդ մասին պետք է տեղեկացնի Հանրապետության Նախագահին:

⁷⁴³ Հոդված 11, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁴⁴ *Նույն տեղում*, հոդված 28

Անկախություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է առողիտային կառույցն իր աշխատանքի կատարման ընթացքում անկախ արտաքին միջամտությունից:

Ինչպես նշված է Նախագահի վերաբերյալ սյան մեջ, գործնականում ցանկացած հարցի վերաբերյալ վերջին խոսքը պատկանում է ՀՀ Նախագահին: Այդուհանդերձ, այլ պետական կառույցների հետ համեմատած, վերահսկիչ պալատը թվում է հարաբերականորեն անկախ: Ինչնիցե, «Բերթելսման Անցումային Համաթիվ 2012»-ը հայտնում է հետևյալը. «Մյնուամենայնիվ, վերանայման ժամանակահատվածը վկայեց ավելի արդյունավետ, բարձր առաջնահերթության հակակոռուպցիոն միջոցների կարիքի նոր ճանաչողության մասին: 2010 թ.-ի ուշ հունվարին, Նախագահ Սերժ Սարգսյանը կարգադրեց խորհրդարանական վերահսկողական մարմնին՝ Վերահսկիչ պալատին, «առավել ակտիվ աշխատել» իրավապահ մարմինների հետ պատասխանատվության կանչելու համար հանրային միջոցների յուրացման մեջ կասկածվող կամ այլ կոռուպցիոն գործունեության մեջ ընդգրված պետական պաշտոնյաներին: Նախագահը նաև կարգադրեց մարմնի ղեկավարին՝ Իշխան Ջաքարյանին, ապահովել Վերահսկիչ պալատի՝ կոռուպցիոն պաշտոնյաների «ձնշմանը դիմադրելու» ունակությունը: Եր մասով, Ջաքարյանը զեկուցեց, որ Վերահսկիչ պալատը արդեն իսկ իրականացրել է ամբողջական «ստուգումներ» նախարարությունների և պետական մարմինների մեծ մասի մոտ և պաշտոնապես զեկուցել է յուրացման 21 քրեական գործերի մասին: Ջաքարյանը նաև նշեց, որ մարմնի հետազոտական աշխատանքը հաջողացրել է 3 միլիոն ԱՄՆ դոլար (մոտավորապես 1.13 միլիարդ ՀՀ դրամ) «յուրացված կամ վատնված հանրային միջոցները» վերադարձնել պետական բյուջե 2008 թ.-ին, և ներկայումս «վերադարձնում է, ինչպես պնդվում է, 2009 թ.-ին չարաշահված միջոցները»:⁷⁴⁵ 2011 թ.-ի ընթացքում պալատի աշխատակազմի կամ խորհրդի անդամների առումով չեն արձանագրվել սկանդալային ազատումներ կամ շահերի բախման դեպքեր: Ինչ վերաբերում է քաղաքական միջամտությանը, ապա ուշագրավ էր պատգամավոր Սպարտակ Մելիքյանի և պալատի նախագահի միջև «առձակատումը»: Պալատը իրականացրել էր ուսումնասիրություն այն

⁷⁴⁵Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/2012#chap4> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

համալսարանում, որը պատկանում է նշված պատգամավորին: Պալատի նախագահը զրպարտության համար հայց էր ներկայացրել ընդդեմ պատգամավորի:⁷⁴⁶

Կատավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար, որպեսզի հանրությունը ձեռք բերի համապատասխան տեղեկատվություն ԲՎԳ-ի (բարձրագույնվերահսկիչկառույց) համապատասխան գործողությունների և որոշումների մասին:

«Վերահսկիչպալատիմասին» ՀՀ օրենքի մի շարք հոդվածներ սահմանում են այն փաստաթղթերը, որոնք ՎՊ-ն պարտավոր է պատրաստել: Ամենից առաջ, դրանք են պետականբյուջեիմասնավորեցմանծրագրիկատարմանմասինկառավարության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի տարեկան հաշվետվությունների վերաբերյալ զեկույցը: ⁷⁴⁷ Նույն հոդվածը որպես ՎՊ-ի հիմնական գործառնություն է նախատեսում նաև հաշվետվությունների և պարբերականների կազմումը և հրապարակումը: ՎՊ-ն նաև պարտավոր է կազմել ընթացիկ⁷⁴⁸ և տարեկան⁷⁴⁹ հաշվետվություններ: Տարեկան զեկույցը պետք է հրապարակվի ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագրում, ինչպես նաև www.azdarar.am կայքում, ԱԺ-ում զեկույցի քննարկումից հետո:⁷⁵⁰ Ի լրումն՝ ինչպես արդեն նշվեց վերը (տես սույն գլխի *Անկախություն (Օրենք)* բաժինը), ՎՊ-ն պարտավոր է պատրաստել իր տարեկան գործունեության ծրագրի նախագիծը և նրա հաստատման համար ներկայացնել ԱԺ:⁷⁵¹ Նախագիծը պետք է ներկայացվի ԱԺ-ի ֆինանսավարկային, բյուջետային և տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովոչուշ, քանբյուջետային տարին սկսվելուց 60 օր առաջ:⁷⁵² Նախագիծը պետք է քննարկվի ԱԺ նիստում և հաստատվի քվեարկությամբ:⁷⁵³

⁷⁴⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://haynews.am/hy/archive-40340> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁷⁴⁷ Նույն տեղում, հոդված 5

⁷⁴⁸ Նույն տեղում, հոդված 16

⁷⁴⁹ Նույն տեղում,

հոդված

17.

ՎՊ-

ի տարեկան զեկույցը ներառում է տարեկան ծրագրով նախատեսված բոլոր հարցերի մասին բոլոր ընթացիկ զեկույցները:

⁷⁵⁰ ՀՕ-133-Ն, ընդունվել է 19.03.2012թ.

⁷⁵¹ Այս սահմանադրական դրույթը ներառված է «Վերահսկիչպալատի մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15-ում:

⁷⁵² Հոդված 15, Վերահսկիչպալատի մասին օրենք

ՎՊ-ն նաև պարտավորել (տես նաև վերը *Անկախություն (Օրենք)* բաժինը) ներկայացնել իր տարեկան հաշվետվությունը ԱԺ քան հաշվետու տարվա ավարտից հետո 3 ամսվա ընացքում), որը պետք է քննարկվի ԱԺ նիստում: Այնուամենայնիվ, ԱԺ-ն չի քվեարկում նորոշում չի կայացնում այս քննարկումների արդյունքում, ն հաշվետվությունը հրապարակվում է ՀՀ *Պաշտոնական տեղեկագրում*:⁷⁵⁴ Նաև վերահսկողության արդյունքների վերլուծության հիման վրա ՎՊ խորհուրդը կարող է պետական մարմինների ներկայացնել առաջարկություններ գոյություն ունեցող իրավականակտերի կատարելագործման մասին:⁷⁵⁵

ՎՊ-ի մասին օրենքը նախատեսում է, որ ՎՊ-ն իր տարեկան ընթացիկ հաշվետվությունները ներկայացնում էր կայքում (www.coc.am) ՎՊ խորհրդի կողմից ցրահաստատվելուց հետո 30 օրվա ընթացքում: Նույն հոդվածը նաև սահմանում է, որ ՎՊ խորհրդի կողմից այս փաստաթղթերի հաստատումից հետո 10 օրվա ընթացքում ՎՊ-ն պետք է դրանք ներկայացնի ԱԺ նախընտանիքի Նախագահին նկատարությանը:

ՎՊ թափանցիկության իրավական կողմը ուժեղացված է այն պիսի դրույթների միջոցով, որոնք ԱԺ պատգամավորի իրավունքն են վերապահում մասնակցել ՎՊ խորհրդի նիստերին⁷⁵⁶ և այն պահանջը, որ ոչ ոչ, քան մինչև ՎՊ խորհրդի նիստեր երեք օր առաջ, ՎՊ նախագահը տեղեկացնում է ԱԺ նախագահին, նրա տեղակալներին, մշտական հանձնաժողովներին, իսկ քաղաքացիական իրավապաշտպաններին, իսկ քաղաքացիական իրավապաշտպաններին: ժամի նօրակարգի մասին:⁷⁵⁷

Ընդհանուր առմամբ, իրավական կարգավորումները թույլատրում են հանրայնացել լրջոր փաստաթղթերը, որոնք ՎՊ-ն պատրաստում է իր վերահսկողության արդյունքում:

⁷⁵³ Հոդված 100, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք
⁷⁵⁴ Հոդված 101, ԱԺ Կանոնակարգ օրենքի հոդված 17, Վերահսկիչ պալատի մասին օրենք
⁷⁵⁵ Հոդված 19, Վերահսկիչ պալատի մասին օրենք
⁷⁵⁶ Հոդված 5, ԱԺ Կանոնակարգ օրենք
⁷⁵⁷ *Նույն տեղում*. հոդված 7

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում առաջնություն կառույցի գործողություններում որքանով է առկա թափանցիկություն:

Ծրագրերը, տարեկան զեկույցները, ընթացիկ զեկույցները հրապարակվում են պալատի պաշտոնական կայքում:⁷⁵⁸ Ջեկույցները պարունակում են անհրաժեշտ տեղեկատվությունը: Խոսքի ազատության պաշտպանության հանձնաժողովը իրականացրել է պետական մարմինների պաշտոնական վեբ-կայքերի տեղեկատվության մոնիտորինգ,⁷⁵⁹ սակայն պալատին չի ներառել մոնիտորինգի ենթակա կառույցների մեջ: Ինչ վերաբերում է պատշաճ ժամանակին հրապարակմանը, ապա պետք է նշել, որ, օրինակ, 2011 թ.-ի տարեկան զեկույցը 2012 թ.-ի մարտի 25-ի դրությամբ դեռևս հրապարակված չէր:⁷⁶⁰ «Տեղեկատվության ազատություն կենտրոն» ՀԿ-ն 2010 թ.-ի հուլիսին ուղարկել է հարցում, և 16.12.2011 թ.-ի դրությամբ պատասխանի տրամադրման եղանակը գրանցված էր որպես «լուռ մերժում»:⁷⁶¹

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանով են առկա դրույթներ, որոնք ապահովում են որԲՎԿ-ն հաշվետու լինի և զեկույցի հրատարակման համար:

Ինչպես արդեն նշվեց նախորդ բաժիններում՝ *Անկախություն Օրենք* տարրի և *Թափանցիկություն* ցուցիչներում, ՎՊ-ն պարտավոր է իր տարեկան հաշվետվությունը, ինչպես նաև ընթացիկ հաշվետվությունները, ՎՊ խորհուրդի կողմից հաստատվելուց հետո և մինչ դրանց ՎՊ վեբ-կայքում տեղադրելը, ներկայացնել ԱԺ: Օրենքը սահմանում է այս հաշվետվությունների կառուցվածքը: Համաձայն դրա՝ ընթացիկ հաշվետվությունը ՎՊ գործունեության տարեկան ծրագրում ընդգրկված ծրագրային հարցի վերահսկողության արդյունքում կազմված հաշվետվությունն է:⁷⁶² Համաձայն նույն հոդվածի՝ ընթացիկ հաշվետվությունը կարող է բովանդակել՝ ա) գրառում՝ խախտումներ չհայտնաբերելու մասին, բ)

⁷⁵⁸Տես հետևյալ հղմամբ www.coc.am

⁷⁵⁹Տես հետևյալ հղմամբ <http://khosq.am/en/2011/01/1594> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁷⁶⁰Տես հետևյալ հղմամբ <http://coc.am/YearReportsEng.aspx> (կատարված վերջին մուտքը 25.03.2012)

⁷⁶¹Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.givemeinfo.am/hy/entity/197/> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁷⁶²Հոդված 16, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

գրառումներ՝ խախտումների վերաբերյալ, գ) առաջարկություններ՝ վերահսկվող օբյեկտի դեկավարության ընայլ շահագրգիռ կողմերին, դ) վերահսկվող իներկայացրած առարկություններ, ե) եզրակացություններ, զ) այլ համապատասխան տեղեկատվություն:

ՎՊ տարեկան հաշվետվությունը պետք է ներառի բոլոր ընթացիկ հաշվետվությունները:⁷⁶³

Համաձայն «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ՎՊ ֆինանսական գործունեությունը յուրաքանչյուր տարի ենթարկվում է աուդիտի անկախ միջազգային աուդիտորական կազմակերպության կողմից, որին ընտրում է ՎՊ խորհուրդը:⁷⁶⁴ Այնուամենայնիվ, օրենքը չի նշում, թե ինչպես պետք է կատարվի ընտրությունը (մրցակցային հիմունքով կամ ծառայությունների ձեռք բերման մեկ այլ մեթոդով), և արդյոք աուդիտի արդյունքները պետք է ներկայացվեն ԱԺ կամ այլ կառավարման մարմին և հրապարակվեն լրատվամիջոցներով կամ տեղադրվեն ՎՊ վեբ-կայքում:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ԲԱԿ-ը (բարձրագույն աուդիտային կառույց) պարտավոր զեկուցել և պատասխանատու լինել իր գործունեության համար:

Պալատի տարեկան զեկույցները հավուր պատշաճի մանրակրկիտ են և ամբողջական և գրված են առանց անհարկի մասնագիտական լեզվի օգտագործման: Անկախ աուդիտ տեղի է ունենում, և դրա զեկույցները հրապարակվում են պալատի կայքում:⁷⁶⁵

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար վերահսկիչ կառույցի օրինավորությունը:

ՎՊ աշխատակազմի անադամները հանդիսանում են քաղաքացիական ծառայողներ, և քանի որ քաղաքացիական ծառայությունը հանդիսանում է հանրային ծառայության տեսակ, հանրային ծառայողների օրինավորության վերաբերյալ կարգավորումները, որոնք տրվում «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով, կիրառելի են նրանց հանդեպ

⁷⁶³ Նույն տեղում, հոդված 17

⁷⁶⁴ Նույն տեղում, հոդված 13

⁷⁶⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://coc.am/ConclusionsArm.aspx> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

ևս (ավելին տես *Հանրային հատված*յան օրինավորության խնդիրների կարգավորման վերաբերյալ վերլուծությունում):

Որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք ՎՊ նախագահը, նրա տեղակալները և ՎՊ խորհրդի անդամները, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները, ինչպես որ պահանջվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:⁷⁶⁶ Առավել մանրամասների համար տես *Օրենսդիր իշխանություն* և *Հանրային հատված*յունների համապատասխան ցուցիչների վերլուծությունները:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված աուդիտային կառույցի օրինավորությունը:

Ինչպես արդեն նշվել է, 2012թ.-ի հունվարին կազմավորվեց Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովը: Վերահսկիչ պալատի նախագահը և Խորհրդի անդամները, Հանրային ծառայության մասին օրենքի ներքո համարվում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք: Նրաք պարտավոր են ներկայացնել հայտարարագրեր էթիկայի հանձնաժողովի և Հանրային ծառայության մասին օրենքով սահմանվող բոլոր նորմերը կապված էթիկայի, շահերի բախման և այլնի հետ, ամբողջովին կիրառելի են նրանց հանդեպ: Այս կապակցությամբ, դեռևս վաղ է գնահատել թե արդյոք օրինավորությունն ապահովված է թե ոչ, քանի որ էթիկայի հանձնաժողովը դեռևս նոր է սկսել գործել:

Դերակատարում

Անպատշաճ վարքագծի բացահայտում և պատժում

Արդյոք վերահսկիչ կառույցը բացահայտո՞ւմ և հետաքննո՞ւմ է պետական պաշտոն զբաղեցնողների կողմից դրսևորված անպատշաճ վարքագիծը:

⁷⁶⁶Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

«Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը տրամադրում է անհրաժեշտ գործիքներ և մեխանիզմներ, որոնք ՎՊ-ն կարող է կիրառել վերահսկողության ընթացքում՝ բացահայտելու համար ոչ պատշաճ վարքագիծը: Մասնավորապես, ՎՊ աշխատակազմի անդամները, ովքեր իրականացնում են վերահսկողություն, իրավունք ունեն ծանոթանալու բոլոր փաստաթղթերի հետ, որոնք առնչվում են վերահսկողության օբյեկտի ֆինանսատնտեսական գործունեությանը, պահանջելու և վերահսկողության օբյեկտի ղեկավարից ստանալու բոլոր անհրաժեշտ գրությունները, տեղեկատվությունը, հաշվապահական հաշվետվությունները և պազաբանումները, ազատորեն մուտք գործելու վերահսկողության օբյեկտի տարածք (եթե օրենքը այլ կարգ չի սահմանում) և վերահսկողության օբյեկտի ղեկավարի համաձայնությամբ՝ անհրաժեշտության դեպքում ընդգրկել վերահսկողության օբյեկտի մասնագետներին:⁷⁶⁷ Մինևույն ժամանակ, վերահսկողության օբյեկտի պաշտոնյաները պարտավոր են վերահսկողությունը սկսելու պահից մեկ ամսվա ընթացքում տրամադրել բոլոր անհրաժեշտ այն փաստաթղթերը, որոնք պահանջել է վերահսկողություն իրականացնող ՎՊ աշխատակիցը, և ձեռնպահ մնալ ՎՊ աշխատակիցների համար խոչընդոտներ ստեղծելուց: Նրանք պարտավոր են ներկայացնել ճշգրիտ տեղեկություն՝ անհրաժեշտ փաստաթղթերը, տվյալները և այլ տեղեկատվությունը, և ստեղծել ՎՊ աշխատակիցների համար անհրաժեշտ պայմաններ՝ վերահսկողությունը իրականացնելու համար:⁷⁶⁸

Նույն հոդվածի համաձայն՝ վերահսկվող օբյեկտի ղեկավարը (կան վերջինիս փոխարինողը) կրում է պատասխանատվություն ՎՊ աշխատակիցների օրինական պահանջների չկատարման համար: Օրենքը սահմանում է ՎՊ այլ մարմինների հետ համագործակցությունը, և ի թիվս դրանց նշվում է Դատական դեպարտամենտը, իրավապահ մարմինները և այլ օրենքների կողմից ստեղծված այլ մարմինները, որոնք լիազորված են հսկողական և վերահսկողական գործառնություններով, ինչպես նաև այն մարմինները, որոնք իրականացնում են ներքին հսկողություն և/կամ աուդիտ:⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Նույնտեղում, հոդված 21

⁷⁶⁸ Նույնտեղում, հոդված 24

⁷⁶⁹ Նույնտեղում, հոդված 26

ՎՊ-ն չունի հետաքննություն իրականացնելու լիազորություն՝ վերահսկողության ընթացքում հայտնաբերված խախտումների առնչությամբ: Փոխարենը ՎՊ-ն վերահսկողության ընթացքում կազմված արձանագրությունները ընթացիկ հաշվետվությունները ուղարկում է գլխավոր դատախազություն, եթե դրանցում առկա են կասկածներ քրեախրավական բնույթի խախտումների վերաբերյալ:⁷⁷⁰

⁷⁷⁰ Նույն տեղում, հոդված 6

Կուսակցություններ

Ցուցիչների գնահատականների ցանկ

Կուսակցություններ Սյունի ընդհանրական միավոր: 52.8			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 62.5	Ռեսուրսներ	75	50
	Անկախություն	75	50
Կառավարում 58.3	Թափանցիկություն	75	50
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորություն	100	25
Դերակատարություն 37.5	Շահերի ազդեցական և ներկայացում		25
	Հակակոռուպցիոն հանձնառություն		50

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանի ներկայիս բազմակուսակցական համակարգը, որը փոխարինեց հին խորհրդային ժամանակաշրջանի միակուսակցական ամբողջատիրական համակարգին, հիմնադրվեց 1991 թ.-ին առաջին ոչ կոմունիստական կառավարության կողմից (սկսած այն ժամանակից, երբ Հայաստանը 1920 թ. դեկտեմբերին կորցրեց իր անկախությունը), որը իշխանության եկավ 1990 թ. մայիսի ընտրությունների արդյունքում: Այդ համակարգի գործունեության իրավական հիմքը սկզբնապես հանդիսանում էր Սոցիալ-քաղաքական

կազմակերպությունների մասին օրենքը,⁷⁷¹ որն ընդունվել էր Հայաստանի Գերագույն խորհրդի կողմից (Հայկական խորհրդարանի նախկին անվանումը) 1991 թ. փետրվարի 26-ին: 2002 թ. հուլիսի 3-ին հայոց Ազգային ժողովը (Հայկական խորհրդարանի անվանումը սկսած 1995 թ.-ից, երբ ընդունվեց Սահմանադրությունը) ընդունեց «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը⁷⁷² (ուժի մեջ է մտել 2002 թ. նոյեմբերի 15-ին), որը հանդիսանում է այն հիմնական իրավական փաստաթուղթը, որը կարգավորում է կուսակցությունների գործունեությունը:

Հայաստանում կուսակցությունների թվի մասին ամենից թարմ տեղեկությունը, որը հանրությանը հասանելի է, կարելի է գտնել «Քաղաքացիական և սոցիալական զարգացման հիմնադրամ» հասարակական կազմակերպության (ՀԿ) կայքէջում, որը տեղադրել է Հայաստանի արդարադատության նախարարության Իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի կողմից ստացված պաշտոնական տեղեկատվությունը և վերաբերում է 2007 թ. հունվարի տվյալներին:⁷⁷³ Համաձայն այդ ցուցակի՝ այդ ժամանակ առկա էր 74 կուսակցություն: Այդ կուսակցությունների գաղափարախոսությունը ձգվում է կոմունիզմից մինչ ծայրահեղ լիբերալիզմ, և ընդհանուր առմամբ գաղափարախոսությունների սպեկտրը շատ ընդգրկուն է: Այս կուսակցությունների շարքում չկա որևէ ռեգիոնալ կուսակցություն և բոլոր կուսակցությունների գլխամասային գրասենյակները տեղակայված են մայրաքաղաք Երևանում:

«Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը կուսակցություններից պահանջում է ունենալ կանոնադրություն և ծրագիր: Կուսակցության բարձրագույն մարմինը նրա ժողովն է (համագումար, համաժողով և այլն): Ժողով պետք է անցկացվի յուրաքանչյուր 2 տարին առնվազն մեկ անգամ, և ժողովն ընտրում է իր մշտապես գործող մարմնին (խորհուրդ) հաջորդող ժողովների միջև ընկած ժամանակահատվածի համար: Կուսակցություններն ունեն իրենց տեղական կազմակերպությունները մարզերում: Արգելվում է կազմակերպություններում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և այլն (տարածքային հիմքով) տեղական կազմակերպությունների ստեղծումը:

⁷⁷¹ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր. 1991/4

⁷⁷² Պաշտոնական տեղեկագիր 2002/34(209), 15.08.02

⁷⁷³ <http://www.fcsd.am/downloads/PPList2007-en.pdf>

Հանրային ծառայողների որոշ կազմիաներ չեն կարող լինել կուսակցությունների անդամներ: Դրանք դատավորներն են, դատախազները, իրավապահ մարմիններում ծառայողները (նստիկանություն, ազգային անվտանգության ծառայություն և այլն) և հայկական բանակում և զինվորական միավորումների այլ տեսակներում (օրինակ՝ նստիկանության գործեր) ծառայություն իրականացնողները: Բոլոր այլ հանրային ծառայողներին արգելվում է օգտագործել իրենց դիրքը հօգուտ իրենց կուսակցությունների շահերի:

Կուսակցությունն այն միակ հասարակական միավորումն է, որը կարող է մասնակցել համապետական և տեղական ինքնակառավարման ընտրություններին՝ առաջադրելով թեկնածուներ ընտրովի մարմիններում կամ Նախագահի համար:

Եվ վերջապես, կուսակցությունների գույքը կազմավորվում է հետևյալ միջոցների հաշվին՝ ա) Անդամ դառնալու համար կատարվող միանվագ վճարներից (մուտքավճար), եթե այն նախատեսվում է կուսակցության կանոնադրությամբ, բ) անդամավճարներից, եթե այն նախատեսված է կուսակցության կանոնադրությամբ, գ) նվիրատվություններից, դ) պետական բյուջեից ֆինանսավորման հաշվին, ե) օրենքով չարգելված այլ աղբյուրներից:⁷⁷⁴

Կան որոշակի տեսակի նվիրատվություններ, որոնք արգելված են: Այդ նվիրատվություններն են՝ ա) Բարեգործական կամ կրոնական կազմակերպություններից կատարվող նվիրատվությունները, ինչպես նաև վերջիններիս մասնակցությամբ կազակերպություններից, բ) պետական և համայնքային բյուջեներից և /կամ/ արտաբյուջետային միջոցներից, գ) պետական և համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություններից և պետության կամ համայնքի մասնակցությամբ կազմակերպություններից, դ) մինչև նվիրատվության կատարումը 6 ամիս առաջ գրանցված իրավաբանական անձանցից, ե) օտարերկրյա պետություններից, քաղաքացիներից և իրավաբանական անձանցից, ինչպես նաև օտարերկրյա մասնակցությամբ իրավաբանական անձանցից, եթե օտարերկրյա մասնակցի մասնաբաժինը տվյալ իրավաբանական անձի կանոնադրական կապիտալում կազմում է ավելի քան 30 տոկոս, զ) միջազգային կազմակերպություններից և միջազգային

⁷⁷⁴Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 25

քաղաքական շարժումներից, է) քաղաքացիություն չունեցող անձանցից, ը) անանուն անձանցից:⁷⁷⁵

Հիշատակման արժանի է, այն որ նույն հոդվածը որպես նվիրատվություն է դիտարկում նաև աշխատանքները և մատուցված ծառայությունները ևս: Մեկ տարվա ընթացքում կատարվող նվիրատվությունների գումարը չպետք է անցնի նվազագույն աշխատավարձի միլիոնապատիկը, ներառյալ առևտրային կազմակերպություններից նվազագույն աշխատավարձի 10.000-ապատիկը, ոչ առևտրային կազմակերպություններից հազարապատիկը իսկ ֆիզիկական անձանցից նվազագույն աշխատավարձի 10.000-ապատիկը: Նման դեպքերում կուսակցությունը գումարի ստացումից հետո 2 շաբաթվա ընթացքում պետք է կամ ամբողջ գումարը կամ թույլատրվող գումարը գերազանցող գումարը վերադարձնի, իսկ եթե դա անհնար է, ապա փոխանցի պետական բյուջե: Նման կերպ չվարվելը առաջ է բերում վարչական պատասխանատվություն, ինչպես նախատեսված է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի հոդված 189.16-ով, նվազագույն աշխատավարձի 100-150ապատիկի չափով: Եթե նույն խախտումը կրկնվում է տուգանքի նշանակումից անց մեկ ամսվա ընթացքում, ապա նոր տուգանքը հավասար կլինի նվազագույն աշխատավարձի 200-250 ապատիկի չափով:⁷⁷⁶

Ինչ վերաբերվում է նվիրատվության արգելված աղբյուրներին, ապա նյն օրենսգրքի նույն հոդվածը այս դեպքում ևս կիրառելի է: Այնուամենայնիվ Կուսակցությունների մասին օրենքը նախատեսում է տարբեր տեսակի գործընթացներ, ոչ թե մեկ ընդհանուր բոլոր տեսակի արգելված նվիրատվությունների համար: Առավել մանրամասնորեն՝ ա) Բարեգործական կամ կրոնական կազմակերպություններից կողմից (կամ նրանց մասնակցությամբ կազմակերպությունների կողմից), մինչև նվիրատվության կատարումը 6 ամսվա ընթացքում իրավաբանական անձանցից, քաղաքացիություն չունեցող անձանց կողմից նվիրատվություն ստանալու դեպքում, կուսակցությունը պետք է 2 շաբաթվա ընթացքում ստացված ողջ գումարը վերադարձնի կամ դրա անհնարինության դեպքում կուսակցությունը պետք է այն փոխանցի պետական բյուջե; բ) մնացած տեսակի արգելված

⁷⁷⁵ Նույնտեղում

⁷⁷⁶ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրք, հոդված Article 189.1

նվիրատվությունների դեպքում, կուսակցությունը պետք է փոխանցի ստացված նվիրատվությունը պետական բյուջե՝ 2 շաբաթվա ընթացքում:⁷⁷⁷

Պետք է նշել, որ տուգանքների բոլոր վերագրյալ տեսակները պետք է կիրառվեն կուսակցության համապատասխան պաշտոնեաների դեմ:⁷⁷⁸

Խնդիրն այստեղ կայանում է նրանում, որ աշխատանքները և ծառայությունները նույնպես համարվում են նվիրատվության տեսակ և չկա սահմանված մեխանիզմ օրենքով հաշվելու համար կատարված աշխատանքի և մատուցված ծառայության արժեքը: Ցանկալի է ունենալ նման մեխանիզմ սահմանված օրենքով, քանի որ ֆիզիկական եւ իրավաբանական անձանց իրավունքների եւ ազատությունների սահմանափակումները, նրանց պարտականությունները, ինչպես նաեւ պատասխանատվության տեսակները, չափերը, պատասխանատվության ենթարկելու կարգը, հարկադրանքի միջոցներն ու դրանք կիրառելու կարգը, ֆիզիկական եւ իրավաբանական անձանց կողմից վճարվող հարկերի, տուրքերի եւ այլ պարտադիր վճարների տեսակները, չափը, վճարման կարգը սահմանվում են *բացառապես օրենքներով*: Սա հանդիսանում է Սահմանադրության պահանջ (հոդված 83.5): Հետևաբար, տեսականորեն առկա է Սահմանադրության հետ հակասություն ունենալու պոտենցիալ:

Արժե նշել նաև որ գումարային հատկացումները որոնք գերազանցում են նվազագույն աշխատավարձը 100 անգամ, պետք է կատարվեն անկանխիկ:⁷⁷⁹ Վարչական իրավախախտումներ վերաբերյալ օրենսգրքի հոդված 189.15-ը սահմանում է պատասխանատվություն և նվիրատվություն կատարողների և կուսակցության պաշտոնեաների համար:

Գնահատում

Կարողություն

⁷⁷⁷Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 25

⁷⁷⁸Նույն տեղում

⁷⁷⁹Նույն տեղում

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ է իրավական դաշտը կուսակցությունների համար տրամադրում նպաստող միջավայրի ձևավորման և գործունեության ծավալման համար պայմաններ:

Հայաստանի Սահմանադրությունը երաշխավորում է գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցական համակարգի գոյությունը, ինչպես նաև կուսակցությունների հիմնադրման ազատությունը:⁷⁸⁰ Սահմանադրության նույն հոդվածը նշում է, որ բոլոր կուսակցությունները նպաստում են ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանը և արտահայտմանը, նրանց գործողությունները չեն կարող հակասել Սահմանադրությանը և օրենքներին, իսկ նրանց գործունեությունը՝ ժողովրդավարության սկզբունքներին: Եվ վերջում, այդ հոդվածում նշվում է, որ կուսակցությունները ապահովում են իրենց ֆինանսական գործունեության թափանցիկությունը: Սահմանադրությունը նաև հռչակում է յուրաքանչյուր քաղաքացու իրավունքը, միայնակ կամ այլ քաղաքացիների հետ համատեղ, հիմնադրել կուսակցություններ և միանալ դրանց:⁷⁸¹ Սահմանադրության այս հոդվածը պարունակում է մի քանի այլ կարևոր դրույթներ ևս: Առաջին հերթին, այն նշում է, որ վերոնշյալ իրավունքները կարող են սահմանափակվել այն անձանց նկատմամբ, ովքեր ծառայում են զինված ուժերում, ոստիկանությունում, ազգային անվտանգությունում և դատախազության մարմիններում, ինչպես նաև դատավորներ են և Սահմանադրական դատարանի անդամներ: Այն նաև սահմանում է, որ արգելվում է անձին հարկադրել միանալ կուսակցությանը կամ միավորմանը: Եվ վերջում, միավորումների գործունեությունը (իսկ կուսակցություններն ունեն միավորումների իրավական կարգավիճակ) կարող է կասեցվել կամ արգելվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և միայն դատարանի որոշմամբ:

Միավորվելու ազատության հատուկ օրենքներ Հայաստանում առկա չեն: Ներկայումս կուսակցությունների գործունեությունը կարգավորվում է «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքով, որը կարգավորում է կուսակցություններում միավորվելու իրավունքի, կուսակցությունների հիմնադրման, դրանց իրավական կարգավիճակի, գործունեության

⁷⁸⁰ Հոդված 7, ՀՀ Սահմանադրություն

⁷⁸¹ Նույն տեղում, հոդված 28

իրականացման, վերահիմնադրման և լուծարման հետ կապված հարաբերությունները:⁷⁸² Օրենքն արգելում է այնպիսի կուսակցությունների հիմնադրումը, որոնց նպատակը և գործունեությունը միտված են ազգային, կրոնական, ռասայական ատելության բորբոքմանը կամ բռնություն և պատերազմ քարոզելուն:⁷⁸³ Նույն հոդվածը արգելում է այնպիսի կուսակցությունների ստեղծումը, որոնք ուղղված են Հայաստանում սահմանադրական կարգի կամ տարածքային ամբողջականության բռնի փոփոխությանը: Միջազգային իրավական փորձում այս սահմանափակումները ստանդարտներ են և համահունչ են այնպիսի հիմնարար սահմանադրական դրույթների հետ, ինչպես օրինակ, բոլորի հավասարությունն օրենքի առջև⁷⁸⁴ և անձանց՝ գոյություն ունեցող սահմանադրական կարգը բռնի փոփոխելու՝ իրենց իրավունքները կիրառելու արգելքը, ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության բորբոքման կամ պատերազմի և բռնության քարոզման արգելքի հետ:⁷⁸⁵ Կուսակցության գաղափարախոսության վերաբերյալ այլ սահմանափակումներ առկա չեն օրենքում:

Կուսակցությունների մասին օրենքը սահմանում է որոշակի իրավական սահմանափակումներ՝ կապված կուսակցությունների հիմնադրման հետ: Առաջին հերթին, գրանցման պահին կուսակցությունը պետք է ունենա նվազագույնը 200 անդամ⁷⁸⁶ և տարածքային ստորաբաժանումներ առնվազն մարզերի մեկ երրորդում՝ ներառյալ Երևանում:⁷⁸⁷ Ի լրումն այս պահանջների՝ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է, որ կուսակցության գրանցումից ոչ ուշ, քան 6 ամիս հետո կուսակցությունը պետք է ունենա առնվազն 2000 անդամ ողջ երկրով մեկ և առնվազն 100 անդամ յուրաքանչյուր մարզում, տարածքային ստորաբաժանումներ բոլոր մարզերում և Երևանում:⁷⁸⁸ Նույն հոդվածի համաձայն՝ կուսակցությունը պարտավոր է գրավոր կարգով տեղեկացնել այդ մասին պետական ռեգիստրին: Այս պահանջն ունի և դրական և բացասական կողմեր: Մի կողմից, այն նպաստում է մեծ կուսակցություններ ստեղծելուն և գործելուն, որը առավել լավ կարող է համախմբել հասարակության որոշակի խմբերի շահերը և առավել լավ ներկայացնել նրանց կարծիքը և լսելի դարձնել նրանց ձայնը: Մյուս

⁷⁸² Հոդված 1, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁸³ *Նույն տեղում*, հոդված 9

⁷⁸⁴ Հոդված 14.1, ՀՀ Սահմանադրություն

⁷⁸⁵ *Նույն տեղում*, հոդված 47

⁷⁸⁶ Այս 200 կամավելի անդամները կարող էին լիարկվել լրիվ պետական կուսակցության հիմնադիրներ:

⁷⁸⁷ Հոդված 5, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁸⁸ *Նույն տեղում*, մաս 1.1, հոդված 5

կողմից, առկա է սահմանադրորեն երաշխավորվող միավորման ազատությունը խախտելու ռիսկ հասարակության այն փոքր խմբերի համար, որոնք ցանկանում են միավորվել և աջակցել մի այնպիսի գաղափարախոսության, որը երկրի հիմնական գաղափարախոսությունների թվին չի դասվում: Եվ վերջում, կուսակցության հիմնադրման պահանջներից է հիմնադիր ժողովի անցկացումը⁷⁸⁹ և ժողովի կազմակերպիչների կողմից www.azdarar.am (հանրային ծանուցումների պաշտոնական կայք Հայաստանում) ժողովի տեղի և ժամանակի մասին ժողովից առնվազն մեկ ամիս առաջ տեղեկատվության հրապարակումը՝ նրան կցելով կուսակցության ծրագրի և կանոնադրության նախագծի հիմնական ուղղությունները:⁷⁹⁰

Կուսակցությունների մասին օրենքը թույլատրում է կուսակցություններին բողոքարկել իրենց գրանցման մերժումը:⁷⁹¹ Հայքը պետք է ներկայացվի ՀՀ վարչական դատարան:⁷⁹² Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ դատարանի որոշումը չի ենթադրում, որ գրանցող մարմինը⁷⁹³ պետք է անմիջապես գրանցի կուսակցությունը: «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի նույն հոդվածը, որը թույլատրում է կուսակցություններին բողոքարկել գրանցման մերժումը, սահմանում է, որ կուսակցությունը նման դեպքերում պետք է մեկ անգամ ևս դիմի գրանցման համար և գրանցող մարմինը պետք է կիրառի նույն ընթացակարգը, ինչը դրանից առաջ է կիրառել:

Հայաստանի օրենսդրությունը չի նախատեսում որևէ սահմանափակում կուսակցական քարոզչության վերաբերյալ: Միննույն ժամանակ, այն սահմանափակումները, որոնք սահմանված են իրավաբանական անձանց համար «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ օրենքով (իսկ կուսակցություններն ունեն իրավաբանական անձի կարգավիճակ), կիրառվում են նաև կուսակցությունների հանդեպ:⁷⁹⁴ Ընտրությունների ընթացքում կուսակցությունների քարոզչությունը կարգավորվում է Ընտրական օրենսգրքով,⁷⁹⁵ և օրենսգիրքը չի սահմանում կուսակցական քարոզչության նկատմամբ որևէ,

⁷⁸⁹ Նույնտեղում, հոդված 11

⁷⁹⁰ Նույնտեղում, հոդված 12

⁷⁹¹ Նույնտեղում, հոդված 14

⁷⁹² Հոդված 8, Վարչական դատավարության օրենսգիրք

⁷⁹³ Այսդեպքում՝ արդարադատության նախարարության պետական տեղի վարչություն

⁷⁹⁴ Հոդված 5, «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ օրենք

⁷⁹⁵ Հոդված 18-22, 89, 123, 141 և 162, Ընտրական օրենսգիրք

քաղաքականապես պայմանավորված, սահմանափակումներ: Նման կերպով, կուսակցությունների վերաբերյալ օրենսդրությունը չի սահմանում սահմափանակումներ կուսակցությունների ներքին ժողովրդավարական կարգով որոշումների ընդունման առումով:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Որքանո՞վ են քաղաքական կուսակցություններին

հասանելի ֆինանսական ռեսուրսները թույլ տալիս արդյունավետ քաղաքական մրցակցություն:

Համաձայն «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 27-ի՝

«պետական բյուջեից միջոցներ հատկացվում են այն կուսակցությանը

(կուսակցությունների դաշինքին),

որի ընտրական ցուցակն Ազգային ժողովի վերջին ընտրությունների ժամանակ ստացել է քվեարկությանը մասնակցած բոլոր

կուսակցությունների օգտին կողմ տրված ձայների ընդհանուր թվի նաև ճշտությունների թվի գումարի առնվազն 3 տոկոսը»:⁷⁹⁶ 2009 թ.-

ի ընթացքում Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը ստացել է 27,183,000 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 54,366 եվրո), «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը՝ 12,129,300 (մոտավորապես 24,258 եվրո), «Հայի եղափոխական դաշնակցություն»-ը՝ 10,522,900 (մոտավորապես 21,106 եվրո), «Օրինացերկիր» կուսակցությունը՝ 5,654,000 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 11,308 եվրո) և «Ժառանգություն» կուսակցությունը՝ 4,807,500 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 9,615 եվրո):⁷⁹⁷

Ընտրական օրենսգիրքը սահմանում է նախընտրական հիմնադրամների կատարվող կամավոր մուծումների առավելագույն գումարը:

Նախընտրական քարոզչության ընթացքում բոլոր ֆինանսական գործողությունները պետք է կ

⁷⁹⁶ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 27

⁷⁹⁷ Evaluation Report on Armenia on Transparency of party funding, Third Evaluation Report, GRECO, 03.12.2010, էջ 6.

հասանելի է հետևյալ հղմամբ [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3\(2010\)4_Armenia_Two_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3(2010)4_Armenia_Two_EN.pdf) (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

ատարվեն նախընտրական հիմնադրամից.⁷⁹⁸ Ցայսօրթե՝ հանրային ֆինանսավորումը կթե՛ մասնավոր ֆինանսավորումը չկարողացան էական հետևանք թողնել ընտրություններ վրա՝ 2007 (խորհրդարանական), 2008 (նախագահական), 2009 (Երևան քաղաքաի ավագանու) and 2012 (խորհրդարանական) :

Երևանի մամուլի ակումբը Երևանի ավագանու ընտրություններին իրականացրել է հայկական ն հեռուստաընկերություններին կողմից ընտրություններին լուսաբանման մոնիտորինգ:

Այն մասնավորապես նշում է. *«Մինչդեռ հիմքեր կան ենթադրելու, որ թաքնված քարոզչանյութերի մեծ մասի արտադրման եւ եթեր հեռարձակման ծախսերը նախընտրական հիմնադրամներից չեն կատարվել»:* Կապված ընտրակաշառքների հետ՝ Եվրախորհրդի տեղական և տարածքային իշխանությունների կոնգրեսը նշում է. *«Հիմնվելով դիտարկումների և ստացված գեկույցների վրա, պատվիրակության տպավորությունները թե՛ նախընտրական են՝ ընտրությունների դիտորդմանը նթացքում այն էր, որ Հայաստանում ընտրական իրավիճակը արտացոլում է երկրում մշտնապես ծողվող ավարական մշակույթի ընդհանուր խնդիրը: Այս առումով կառաջադրությունը, ինչը Հայաստանում բնութագրվում է որպես հանրահայտ պրակտիկա, լուրջ խնդիր է և ընդհանուր առմամբ իրավիճակին հասկանալի է: Ըստունեցած տեղեկությունների՝ Հայաստանում ընտրակաշառքը կարող է լինել 10,000 ՀՀ դրամի (20 եվրո) չափով».⁷⁹⁹*

Անկախություն (Օրենք) – Որքանո՞վ են առկա իրավական երաշխիքներ՝ կանխելու համար կուսակցությունների գործունեությունը արտաքին անհիմն միջամտությունից:

Օրենսդրությունը չի պարունակում մոցմի հատուկ դրույթ,
 որը կթույլատրեր պետությանը կիրառել հատուկ մոտեցում կուսակցության գործունեության մոնիտորինգի/հետաքննման նպատակով:

⁷⁹⁸ ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, հոդված 26
⁷⁹⁹ First Elections to the Mayor of Yerevan, Armenia (31 May 2009), Chamber of Local Authorities, Bureau of the Congress, Rapporteur: Nigel Mermagen, United Kingdom, 17th Plenary Session, CPL (17) 5, 21 Sep. 2009, VII. Intimidations, violations, fraud, point 36. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1508365&Site=COE> (կատարված վերջին մոտորը 24.03.2012)

Կուսակցություններնունենիրավաբանականանձիկարգավիճակ,
կայտությունըկարողենունիտորինգ
անել/հետաքննելկուսակցություններիգործունեությունըայնույնձևով,
ինչորիրավաբանականանձանցդեպքում: Մասնավորապես, «Կուսակցություններիմասին»
ՀՀօրենքըսահմանումէ,
որպետությունըպետքէվերահսկիկուսակցություններիֆինանսականգործունեությունըայն
ույնձևովինչորայլիրավաբանականանձանցդեպքում:⁸⁰⁰
Կուսակցությունների մասին օրենքը սահմանում է, որ կուսակցությունները պետք է
ներկայացնեն ֆինանսական և հաշվապահական հաշվետվություններ պետական
կառույցներին, իրավաբանական անձանց համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով
և ժամկետներում:⁸⁰¹ Կուսակցությունը յուրաքանչյուր տարի մարտի 25-ից ոչ ուշ պետք է
լրաստվամիջոցներով հրապարակի զեկուցվող տարվա ընթացքում ստացված և ծախսված
միջոցների մասին, ինչպես նաև աուդիտի եզրակացության մասին (այն դեպքում, եթե
սահմանված է օրենքով) և հրապարակի այն www.adarar.am կայքում:

Նույն հոդվածը նախատեսում է, որ հաշվետվությունը պետք է պարունակի տվյալներ
կուսակցության հաշվին ստացված միջոցների քանակի և աղբյուրների մասին տվյալներ,
այդ միջոցների ծախսման մասին տվյալներ, ինչպես նաև տիրապետվող գույքի մասին
տվյալներ նշելով դրա արժեքը: Հրապարակման և տրամադրման կարգը (ներառյալ
հաշվետվության ձևը) սահմանում է պետական լիազոր մարմինը:⁸⁰² Պետք է նշել, որ
Կուսակցությունների մասին օրենքով սահմանված պահանջների կատարման
վերահսկողության կապակցությամբ կուսակցությունների նկատմամբ
վերահսկողությունը իրականացնում է պետական լիազոր մարմինը, իսկ օրենքով
նախատեսված դեպքերում նաև այլ լիազոր մարմիններ ըստ իրենց լիազորությունների և
գործընթացների սահմանված Ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին
օրենքով: Հրապարակված և ներկայացված հաշվետվությունը ստուգելու նպատակով
պետական լիազոր մարմինը իրավունք ունի պահանջել տեղեկատվություն
կուսակցությանդրամարկղայինբանկայինմուտքերիևելքերիվերաբերյալ,
նախնականհաշվապահականհաշվառման. Կուսակցությունը պարտավոր է տրամադրել
այս տեղեկատվությունը 3 օրվա ընթացքում:

⁸⁰⁰ Հոդված 28, «Կուսակցություններիմասին» ՀՀօրենք

⁸⁰¹ Կուսակցություններիմասինօրենք, հոդված 28

⁸⁰² Նույնտեղում

Հետարքրքիր է բավական այն, որ նույն հոդվածը պահանջում է հաշվետվությունում մեջ նշել այն անձանց քանակը, որվքեր կատարել են վճարումներ համաձայն հոդված 23 (1)-ի՝ միանվագ վճար անդամագրվելու համար և անդամավճարներ: Ի լրումն, հաշվետվությունում պետք է նշվի նվազագույն աշխատավարը 100 անգամ գերազանցող նվիրատվության աղբյուրը:

Այնուամենայնիվ, պայմանավորված աուդիտի պահանջներով, մինչև մարտի 25-ը հաշվետվությունը հրապարակելու ընդհանուր պահանջից առկա են 2 բացառություն: Այդ բացառություններն ընդգրկված են հոդված 28.1-ում: Համաձայն դրա, այն կուսակցությունները որոնց ակտիվների քանակը գերազանցում է նվազագույն աշխատավարձի 10000 ապատիկը պարտավոր են հաշվետվությունները հրապարակել միայն աուդիտի ենթարկվելուց հետո (աուդիտորական եզրակացության հետ միասին): Երկրորդ դեպքը կրկին պարունակվում է նույն հոդվածում և վերաբերվում է այն կուսակցություններին, որոնք ստանում են ֆինանսավորում պետական բյուջեից: Այս կուսակցությունները ևս պետք է իրենց հաշվետվությունները հրապարակեն միայն աուդիտորական եզրակացության հետ միասին: Նաև, Կուսակցությունների մասին օրենքը սահմանում է աուդիտի պահանջ միայն այս 2 դեպքերի համար:

Պետք է նշել նաև, որ հոդված 22-ը պահանջում է կուսակցություններից www.azdarar.am կայքում տարեկան կտրվածքով հրապարակել հաշվետվություն գույքի օգտագործման վերաբերյալ (նշելով կազմավորման աղբյուրը):

Հաշվետվությունների չհրապարակելը կամ չներկայացնելը, կամ Կուսակցությունների մասին օրենքով նախատեսված կարգին չհամապատասխանող կարգով չներկայացնելը առաջ է բերում օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն:⁸⁰³ Սրա հետ կապված, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը նախատեսում է պատասխանատվություն. Ա) Հաշվետու ժամանակահատվածում կուսակցության կողմից ստացված և ծախսված միջոցների մասին հաշվետվության չներկայացնելու կամ չհրապարակելու համար (հոդված 189.13 նվազագույն աշխատավարձի 40-50 ապատիկի չափով տուգանք, բայց էթե նույն զանցանքը տուգանքի նշանակումից անց մեկ ամսվա

⁸⁰³Կուսակցությունների մասին օրենք, հոդված 28

ընթացքում կրկնվում է, ապա տուգանքի չափը տատանվում է նվազագույն աշխատավարձի 400-500 ապատիկի սահմաններում), բ) Օրենքով սահմանված փաստաթղթեր չներկայացման համար (հոդված 189.14 – նվազագույն աշխատավարձի 80-100 ապատիկի չափով տուգանք, բայց եթե նույն զանցանքը կրկնվում է տուգանքի նշանակումից հետո մեկ ամսվա ընթացքում, ապա տուգանքի չափը կազմում է նվազագույն աշխատավարձի 150-200-ապատիկը):

«Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը բնորոշում է այն դեպքերը, երբ կուսակցությունը կարող է լուծարվել:⁸⁰⁴ Առաջին դեպքն այն է, երբ կուսակցությունը կարող է ինքնալուծարվել կուսակցություն ժողովի որոշմամբ: Երկրորդ, կուսակցությունը ենթակա է լուծարման, եթե կուսակցությունը չի տեղեկացրել լիազոր մարմնին (կուսակցությունների դեպքում լիազոր մարմինն է արդարադատության նախարարությունը) օրենքի հոդված 5-ի մաս 1.1-ի պահանջների կատարման մասին (այդ մասին ավելին տես վերը, սույն գլխի *Ռեսուրսներ (Օրենք)* բաժնում): Եվ վերջապես, կուսակցությունը ենթակա է լուծարման, երբ նրա գործունեությունն արգելված է: Բացառությամբ առաջին դեպքի (լուծարում)՝ այլ դեպքերում լուծարումը տեղի է ունենում դատական կարգով: Կուսակցության լուծարման հետ կապված լուրջ խնդիր է այն, որ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը չի տրամադրում մեխանիզմներ՝ ստուգելու անդամների քանակի հետ կապված և մարզերում տարածքային ստորաբաժանումների գոյության հետ կապված վերոնշյալ տեղեկատվությունը: Որպես հետևանք՝ շատ կուսակցություններ կարող են ներկայացնել կեղծ և ուռճացված՝ անդամների և տարածքային ստորաբաժանումների քանակ:

Համաձայն Սահմանադրության՝⁸⁰⁵ կուսակցության գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել միայն Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, և «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ միայն Հանրապետության Նախագահը կարող է սույն օրենքով նախատեսված հիմքերով համապատասխան գործը ներկայացնել դատարան (կուսակցության ստեղծումը արգելող հիմքերի մասին տես վերը *Ռեսուրսներ* բաժնում):⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Նույնտեղում, հոդված 31

⁸⁰⁵ Կետ 9, հոդված 100, ՀՀ Սահմանադրություն

⁸⁰⁶ Հոդված 30, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենք

Քանի որ Սահմանադրական դատարանի որոշումները վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում դրանց հրապարակումից անմիջապես հետո,⁸⁰⁷ նման կուսակցության հիմնադիրները չեն կարող բողոքարկել իրենց կուսակցության արգելքը, ինչը կարող է դիտարկվել որպես օրենքի թերություն: Բացի այդ, առկա են նաև այլ թերություններ: Առաջին հերթին, չնայած Սահմանադրությունը նախատեսում է ոչ միայն արգելք, այլև կուսակցության կասեցում (ինչը հանդիսանում է առավել մեղմ սանկցիա կուսակցության հանդեպ),⁸⁰⁸ սակայն «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքում նույնիսկ չկա նշում վերջին տարբերակի մասին: Երկրորդ հերթին, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը լիազորում է միայն Նախագահին կուսակցության արգելքի գործը ներկայացնել Սահմանադրական դատարան, մինչդեռ Սահմանադրությունը լիազորում է նաև կառավարությանը և Ազգային ժողովին:⁸⁰⁹

Առկա չեն դրույթներ կուսակցության հանդիպումներին պետության ներկայացուցչի պարտադիր ներկա լինելու մասին:

Անկախություն (գործնականում)

Գործնականում քաղաքական կուսակցություններն իրենց գործողությունների մեջ որքանո՞վ են նազատան հիմնարտաքին միջամտությունից:

Անցյալ տարվա ընթացքում որևէ կուսակցության լուծարման կամ արգելման նշմի դեպք չի գրանցվել: Այնուամենայնիվ, Հայաստանի ավանդական կուսակցություններից մեկը՝ Սոցիալ-դեմոկրատական Հնչակյան կուսակցությունը, դեմառավ ներքին հակամարտությունների, ինչի արդյունքում այն փաստացի մասնատվեց: 2009 թ.-ից սկսած այս ներքին հակամարտությունը հանգեցրեց կուսակցության անդամների՝ երկու խմբի բաժանմանը. ընդդիմամետ՝ Լյուդմիլա Սարգսյանի և մեկ այլ խումբ՝ Վարդան Մաչատրյանի գլխավորությամբ: Այս ներքին բախումը հանգեցրեց 2012 թ.-ի փետրվարին կուսակցության նորովի գրանցմանը՝

⁸⁰⁷ Հոդված 102, ՀՀ Սահմանադրություն

⁸⁰⁸ Նույն տեղում, հոդված 28

⁸⁰⁹ Նույն տեղում, կետ 2 և 4, հոդված 101

Գևորգ Պերկուպեյանի ատենապետությամբ:⁸¹⁰ Համաձայն Լյուդմիլա Մարգարյանի թիմի աջակցությամբ կից Գուրգեն Եղիազարյանի՝ այս գործը թացից շահում են իշխանությունները:

Ինչ վերաբերում է ընդդիմադիր կուսակցությունների նկատմամբ հետապնդումներին և հարձակումներին, ապա պետք է նշել, որ Հայ ազգային կոնգրեսի (արտախորհրդարանական ընդդիմադիր քաղաքական ուժ, որը բաղկացած է 18 կուսակցություններից)⁸¹¹ և իշխող կոալիցիայի միջև երկխոսության դադարեցման պատճառն էր առաջինի 7 երիտասարդանդամների ձերբակալումը:⁸¹² 2011 թ.-ին մինչև համաներման հայտարարումը և իր ազատ արձակումը, ընդդիմադիր ակտիվիստ և «Հայկական ժամանակ» օրաթերթի գլխավոր խմբագիր Նիկոլ Փաշինյանը, իր դատապարտությունը կրելու ընթացքում, ինչպես հայտնում են, ենթարկվել էր հարձակումների:⁸¹³ Քրեական գործչերի արուցվել, ինչն (այդ որոշումը) ըստՆ. Փաշինյանի փաստաբան Վահե Գրիգորյանի, վերացվել էր գլխավոր դատախազի կողմից:

Ավելին, փողոցային առևտրի արգելքի դեմ բողոքի ժամանակ՝ մարտի 3-ին, բախում էր տեղի ունեցել ոչ միայն ցուցարարների կոստյումային հարձակումներ, այլև «Ժառանգություն» կուսակցության անդամ ԱԺ պատգամավորներ Զարուհի Փոստանջյանի, Անահիտ Բախշյանի և Արմեն Մարտիրոսյանի մասնակցությամբ:⁸¹⁴ Այնուամենայնիվ, 2011 թ.-ի մարտի 9-ի դրությամբ, ծառայողական քննություն չէր իրականացվել:⁸¹⁵ Բոլոր քաղաքական կուսակցությունների նկատմամբ վերաբերելու խնդրի հետևյալ ավաճ պետք է նշվի, որ մինչև արտախորհրդարանական ընդդիմադիր ուժ՝ Հայ ազգային կոնգրեսի (ՀԱԿ), իշխող կոալիցիայի միջև երկխոսություն սկսելը, առաջինը մերժում էր ստանում Երևանի Ազատության հրապարակում ցույցեր կազմակերպելու լոզունգներին:⁸¹⁶ Դրա պաշտոնական պատճառները հրապարակվել են կառուցումը,

⁸¹⁰ Օրինակ՝ տես հետևյալ հղումները. <http://www.a1plus.am/am/politics/2012/02/22/sdhk>, <http://www.hayatsk.am/3322.html> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹¹ Տես հետևյալ հղումները <http://www.anc.am/am/aboutANC/> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹² Տես հետևյալ հղումները <http://www.panarmenian.net/arm/news/76520/> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹³ Տես հետևյալ հղումները <http://www.amnesty.org/en/region/armenia/report-2011> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹⁴ Տես հետևյալ հղումները <http://www.azatutyun.am/content/article/2332242.html> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹⁵ Տես հետևյալ հղումները <http://tert.hayatsk.am/541.html> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸¹⁶ Տես հետևյալ հղումները <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-armenia> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

այնուամենայնիվ,

տասնյակդեպքերում Կոնգրեսը մերժվել էր նաև երթեր անցկացնելու հարցում:

Այնուամենայնիվ, 2011թ. մարտից սկսած ՀԱԿ-ը և այլ կուսակցություններ Ազատության հրապարակում անցկացնում են ցույցեր և 2011թ.-ի սեպտեմբերին ՀԱԿ-ը անցկացրեց մեկշաբաթյա նստացույց Ազատության հրապարակում:⁸¹⁷

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա կարգավորումներ, որոնք պահանջում են, որ պետական կուսակցությունները հանրությանը հասանելի դարձնեն իրենց ֆինանսական տեղեկատվությանը:

Կուսակցություններին մասին օրենքը սահմանում է, որ կուսակցությունները պետք է ներկայացնեն ֆինանսական հաշվապահական հաշվետվություններ պետական կառույցներին, իրավաբանական անձանց համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով և ժամկետներում:⁸¹⁸ Կուսակցությունը յուրաքանչյուր տարի մարտի 25-ից չուշ պետք է լրատվամիջոցներով հրապարակի զեկուցվող տարվա ընթացքում ստացված ծախսված միջոցներին մասին, ինչպես նաև առողիտի էզրակացության մասին (այն դեպքում, եթե սահմանված է օրենքով) և հրապարակի այն www.adarar.am կայքում:

Նույն հոդվածը նախատեսում է, որ հաշվետվությունը պետք է պարունակի տվյալներ կուսակցության հաշվին ստացված միջոցներին քանակի և աղբյուրներին մասին տվյալներ, այդ միջոցների ծախսման մասին տվյալներ, ինչպես նաև տիրապետվող գույքի մասին տվյալներն շեղվող արժեքը:

Հրապարակմանն տրամադրման կարգը (ներառյալ հաշվետվության ձևը) սահմանում է պետական լիազորմարմինը:⁸¹⁹ Պետք է նշել, որ Կուսակցություններին մասին օրենքով սահմանված պահանջներին կատարման վերահսկող

⁸¹⁷ <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/armenia>

⁸¹⁸ Կուսակցություններին մասին օրենք, հոդված 28

⁸¹⁹ Նույն տեղում

ության կապակցությամբ կուսակցություններին կատամբվեցին հսկողությունը իրականացնող մեկ տասական լիազորմամբինը,

իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև այլ լիազորմամբինները ստիպեցին լիազորություններին գործընթացներին սահմանված Ստուգումների կազմակերպման նանց կացման մասին օրենքով:

Հրապարակված ներկայացված հաշվետվությունը ստուգելուն պատկոպետական լիազորմամբինը իրավունքուն ի պահանջել տեղեկատվություն կուսակցության նրամարկային և քանակային մուտքերին և էլքերի վերաբերյալ, նախնական հաշվապահական հաշվառման. Կուսակցությունը պարտավորվեց տրամադրել այս տեղեկատվությունը 3 օրվա ընթացքում:

Հետաքրքիր է բավականայն,

որնույն հոդվածը պահանջում է հաշվետվությունում մեջ նշել այն անձանց անակը,

որ վքեր կատարել են վճարումների համաձայն հոդված 23 (1)-ի՝

միանվագ վճարան դամագրվելու համար նան դամավճարներ: Իլրումն,

հաշվետվությունում պետք է նշվին վագագույն աշխատավարը 100

անգամ գերագանցողն վիրատվության աղբյուրը:

Այնուամենայնիվ, պայմանավորված աուղիտի պահանջներով, մինչև մարտի 25-

ը հաշվետվությունը իրապարակելու ընդհանուր պահանջից առկան 2 բացառություն:

Այդ բացառություններն ընդգրկված են հոդված 28.1-ում: Համաձայն դրա,

այն կուսակցությունները որոնց ակտիվներին քանակը գերագանցում են վագագույն աշխատավարձի

10000 ապատիկը պարտավոր են հաշվետվությունները իրապարակել միայն աուղիտին թարկվելուց հետո (աուղիտորական եզրակացության հետ միասին):

Երկրորդ դեպքը կրկին պարունակվում է նույն հոդվածում և վերաբերվում է այն կուսակցություններին, որոնք ստանում են ֆինանսավորում պետական բյուջեից.

Այս կուսակցությունները նսպետք է ի ենց հաշվետվությունները իրապարակել միայն աուղիտորական եզրակացության հետ միասին: Նաև,

Կուսակցություններին մասին օրենքը սահմանում է աուղիտի պահանջ միայն այս 2

դեպքերին համար:

ըպահանջումէկուսակցություններիցwww.azdarar.amկայքումտարեկանկտրվածքովիրապարակելիաշվետվությունգույքիօգտագործմանվերաբերյալ (նշելովկազմավորմանաղբյուրը):

Հաշվետվություններիչիրապարակելըկամչներկայացնելը, կամԿուսակցություններիմասինօրենքովնախատեսվածկարգինչհամապատասխանողկարգովչներկայացնելըառաջէբերումօրենքովնախատեսվածպատասխանատվություն: 820

Սրահետկապված,

Վարչականիրավախախտումներիվերաբերյալօրենսգիրքընախատեսումէպատասխանատվություն. Ա)

Հաշվետուժամանակահատվածումկուսակցությանկողմիցստացվածնծախսվածմիջոցներիմասինհաշվետվությանչներկայացնելուկամչիրապարակելուհամար (հողված 189.13 նվազագույնաշխատավարձի 40-50 ապատիկիչափովտուգանք, բայցէթէնույնզանցանքըտուգանքինշանակումիցանցմէկամսվաընթացքումկրկնվումէ, ապատուգանքիչափըտատանվումէնվազագույնաշխատավարձի 400-500 ապատիկիսահմաններում), բ) Օրենքովսահմանվածփաստաթղթերչներկայացմանհամար (հողված 189.14 – նվազագույնաշխատավարձի 80-100 ապատիկիչափովտուգանք, բայցէթէնույնզանցանքըկրկնվումէտուգանքինշանակումիցհետմէկամսվաընթացքում, ապատուգանքիչափըկազմումէնվազագույնաշխատավարձի 150-200-ապատիկը):

Նախընտրականքարոզչությանդրամիբացահայտմանկարգավորումընկարագվածէնքննարկվումէմանրամասնորէն*Ընտրություններիկառավարմանմարմին*այունիվերաբերյալգլխում:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Որքանո՞վէնքաղաքականկուսակցություններնիրենցֆինանսականտեղէկատվությունըհասանելիդարձնումհանրությանհամար:

Զեկուցմանժամանակաշրջանիհամարտարեկանֆինանսականհայտարարություններըիրապարակվումէնտպագիրմամուլում՝ ոչուշ, քանհաջորդտարվամարտի 25-ը:

⁸²⁰Կուսակցություններիմասինօրենք, հողված 28

Իլրումն՝ ֆինանսական հայտարարությունները տրամադրվում են ՀՀ արդարադատությանն ա խարարությանը, որից քաղաքացիները կարող են պահանջել տեղեկատվություն՝ համաձայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի:
Համաձայն Տեղեկատվության ազատության կենտրոնի մոնիտորինգի՝ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված պարտականությունների կատարման առումով ցույց է տվել լավագույն արդյունքներից մեկը:⁸²¹

Երևան քաղաքի ավագանու ընտրություններին մասնակցած կուսակցություններից «Տեղեկատվության ազատության կենտրոն» ՀԿ-ն 2009 թ.-ի ապրիլին հարցում էր արել 2008 թ.-ի ֆինանսական զեկույցների 100,000 ՀՀ դրամը գերազանցող նվիրատվությունների աղբյուրներին մասին՝ տեղեկատվություն տրամ ադրելու խնդրանքով: 8 կուսակցություններից 6-ը տրամադրել են այդ տեղեկատվությունը, իսկ «Օրինացերկիր» կուսակցությունը ն ՀԱԿ-ը (կուսակցությունների դաշինք) չեն տրամադրել: «Օրինացերկիր» կուսակցությունը տրամադրել է անբավարար տեղեկատվություն, իսկ ՀԱԿ-ն ընդհանրապես չի պատասխանել հարցմանը:⁸²²

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա կուսակցությունների ֆինանսական վերահսկողությունը կարգավորող դր ույթներ:

Ինչպես արդեն նշվեց սույն գլխի *Թափանցիկություն* (Օրենք) բաժնում, «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը կուսակցություններից պահանջում է արդարադատությանն ախարարությունների կայացնել տարեկան ֆինանսական հաշվետվություններ: Օրենքը սահմանում է, որ ֆինանսական հաշվետվությունը պետք է ընդգրկի տեղեկություններ կուսակցության հաշվում մուտք արված միջոցների աղբյուրների ն ծավալի,

⁸²¹ Freedom of Information in the Republic of Armenia: Monitoring outcomes, Freedom of Information Center, Yerevan 2011, էջ 21. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.foi.am/u_files/file/Eng_monitoring.pdf (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁸²² Practice of the Judicial Defense of the Right of Access to Information, Freedom of Information Center, Yerevan 2010, էջ 6. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://foi.am/u_files/file/reports/Courtpractice_eng.pdf (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

ինչպես նաև կուսակցության գույքի մասին՝ նշելով դրա արժեքը:⁸²³ Համաձայն նույն հոդվածի՝ գրանցման հաշվետվության (ներառյալ հաշվետվություններին ձևերը) ընթացակարգը նկարագրվում է նաև արդարադատության նախարարության կողմից, որն էլ հանդիսանում է պետական լիազորմարմին: Իլրումն՝ ֆինանսական հաշվետվությունը ընդգրկում է նաև այն պիսի վիճակում գտնվող և, որոնց արժեքը գերազանցում է նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկը: Կուսակցության գործունեության այս սպեկտիկարևորություն է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ օրենսդրությունը հաշվետվություններում ներառված տեղեկություններին ստուգման մեխանիզմ չի տրամադրում: Մասնավորապես, Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքի հոդված 169.12 սահմանում է, որ այն կազմակերպություններին կողմից (դրանց շարքում նաև կուսակցությունները) պետական մարմիններին ֆինանսական հաշվետվություններ ներկայացնելու մերժումը, որոնց համար համապատասխան օրենքներով նախատեսված է սահմանված ժամկետներում նման հաշվետվություններին ներկայացումը, առաջացնում է 50,000 ՀՀ դրամի տուգանք (մոտավորապես 130 ԱՄՆ դոլար): Համաձայն նույն հոդվածի՝ եթե տվյալ կազմակերպությունը տուգանքից հետո 30 օրվա ընթացքում մերժում է ֆինանսական հաշվետվություններ ներկայացնել, ապա այդ դեպքում այն պետք է վճարի 500,000 ՀՀ դրամ տուգանք (մոտավորապես 1295 ԱՄՆ դոլար):

Կուսակցությունները, որպես իրավաբանական անձեր, նաև պարտավոր են ներկայացնել ֆինանսական հաշվետվություններ հարկային մարմիններին: Կուսակցություններին վերաբերող հատուկ նորմեր համապատասխան օրենքներում չեն պարունակվում:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է առկա կուսակցությունների նկատմամբ արդյունավետ ֆինանսական վերահսկողություն:

⁸²³ Նույն տեղում,

Ներկայացվող ֆինանսական զեկույցների վերահսկողության գործառույթն իրականացնում է կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի (ԿԸՀ) վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությունը: Այս մարմինը իրականացնում է և ընդհանուր վերահսկողություն կուսակցությունների հանդեպ և նախընտրական հիմնադրամների օգտագործման նկատմամբ:⁸²⁴ Այս կապակցությամբ Վենետիկի հանձնաժողովը և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը, Հայաստանի ընտրական օրենսգրքի մասին իրենց միասնական եզրափակիչ եզրակացությունում, նշում են. «*Հոդված 28-ը սահմանում է ԿԸՀ-ի վերահսկիչ-վերստուգիչ ծառայությանը, որպես նախընտրական հիմնադրամների և «կուսակցությունների ֆինանսական գործունեության» նկատմամբ վերահսկողի: Վենետիկի հանձնաժողովի և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ին ախկին եզրակացությունները քննարկել են այս պարտականությունները ԿԸՀ-ին փոխանցելու բացասական ապակետը ի հակադրություն անկախ գործակալության, առանց ընտրությունների, ընդհանուր դեկավարման պարտականությունների: Չնայած Վենետիկի հանձնաժողովը և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը ճանաչում են ԿԸՀ-ի ձեռնհասությունը, երկուսն էլ կրկնում են, որ առաջատար փորձը ցույց է տվել, որ անկախ հանձնաժողովը, որը ուշադրությունը բերում է միայն նախընտրական ֆինանսավորման վրա, հանդիսանում է կարևոր միջոցն ախընտրական ֆինանսական համակարգի հանդեպ հանրային վստահությունը բարձրացնելու և նախընտրական քարոզչության ֆինանսական համակարգի պատշաճ գործունեությունն ապահովելու համար»:⁸²⁵*

2007 թ.-
 ի խորհրդարանական ընտրությունների ֆինանսական հաշվետվությունների մասով ԵԱՀԿ ընտրությունների դիտորդական առաքելությունն (ԸԴԱ) իր զեկույցում նշում է. «*Չնայած որ իշխանությունները ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ին հայտնեցին, որ այդ ամենամյա հաշվետվությունները կարող են միջոց ծառայել՝ վերահսկելու սահմանված ժամկետի ցվադարձության իրականացումը կամ նախընտրական քարոզչության հետ կապված այլ գործողությունների կատարումը, առկա հաշվետվությունների ուսումնասիրությունն այլ բան է ցույց տալիս: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի ԸԴԱ-ի կողմից ուսումնասիրված բոլոր կուսակցական հաշվետվություններում* 42

⁸²⁴ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.elections.am/Default.aspx>
⁸²⁵ Joint Final Opinion on the Electoral Code of Armenia, Venice Commission and OSCE/ODIHR, 26.05.2011, կետ 54. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.osce.org/odihr/elections/84269> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

Ֆինանսները նկարագրվում են միայն ընդհանուր դասակարգմամբ՝
չնշելով մուտքերի կոնկրետ աղբյուրները կամ ծախսերի տեսակները, նկամ՝
գործառնությունների կատարման նպատակը: Լուրջ հարց կանան այն մասին,
թե արդյոք հաշվետվություններում ներկայացված գումարները ստույգ են լիարժեք:
Օրինակ, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը հաշվետվության մեջ ներկայացրել էր,
որ 2006 թ.-ին ընդհանրապես չի ունեցել մուտքեր, ծախսեր կամ սեփականություն, չնայած,
որ սլոյակ կուսակցությունը, ելնելով առերևույթ նշաններից,
ունենրլավ ֆինանսավորված կուսակցական ենթակառուցվածք»:⁸²⁶

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա կազմակերպչական կարգավորումներ՝
կապված հիմնական կուսակցությունների ներքին ժողովրդավարական կառավարման հետ:

«Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է,
որ կուսակցությունը գործում է իր կանոնադրության հիման վրա և դրա համաձայն:⁸²⁷ Կանոնադ
րությունը սահմանում է կուսակցության տարածքային և կառուցվածքային ստորաբաժանում
ների վերահսկողական և առաջատար միների կազմավորման կարգը,
լիազորությունները և ժամկետները:
Կուսակցության ղեկավարությունը ընտրվում է նրա համագումարում և հաշվետու է
համագումարին,
որը սահմանված է որպես կուսակցության քարտեզագույն մարմին:⁸²⁸ Կուսակցության կանոնադ
րությունը սահմանում է կուսակցության ղեկավարման միների ընտրության կարգը և ղեկավ
արմարմինների թեկնածուներին ընտրման կարգը:⁸²⁹

«Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքը պահանջում է,
որպեսզի կուսակցությունն ունենա ծրագիր:⁸³⁰ Կուսակցության ծրագիրը ընդունվում է կուսակ
ցության հիմնադիր համագումարի ժամանակ:⁸³¹ Կուսակցության կանոնադրությունում և/կա

⁸²⁶ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Republic of Armenia, Parliamentary Elections 12 May 2007, էջ 10. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.osce.org/odihr/elections/armenia/26606> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸²⁷ Նույն տեղում, հոդված 2

⁸²⁸ Նույն տեղում, հոդված 8 և 18

⁸²⁹ Նույն տեղում, հոդված 15

⁸³⁰ Նույն տեղում, հոդված 16

⁸³¹ Նույն տեղում, հոդված 12

մծրագրում կատարվող բոլոր փոփոխությունները կրացումները պետք է ընդունվեն կուսակցության ժողովի միջոցով:⁸³²

Ընդհանուր առմամբ,

կուսակցություններին ասի որ են աղբյուրները չի պարունակում որևէ դրույթ,

որը կխանգարեր ներկուսակցական հարցերի վերաբերյալ որոշումների կայացմանը և ֆացքում ժողովը դավարական մեխանիզմների կիրառման համար: Համաձայն

«Կուսակցություններին ասի» ՀՀ օրենքի՝ միջառքեական որոշումներ, ինչպես օրինակ, կանոնադրության նծրագրի ընդունումը,

կուսակցության ղեկավարն վերահսկողական ամարմինների կազմավորումը,

կանոնադրության նծրագրի մեջ փոփոխություններին կրացումների կատարումը,

ինչպես նաև նորավերականգնվող արտադրանքի լուծարումը ընդունվում են համագումարի պատվիրականների մեծամասնության ձայներով,

և ոչ թե այն պատվիրակների մեծամասնության ձայներով,

ովքեր ամասնակցում են համագումարին:⁸³³ Բացի այդ,

օրենքը սահմանում է նաև որ կուսակցության համագումարն իրավագործ,

եթե նրան ներկայեն համագումարի պատվիրակների ընդհանուր թվի առնվազն 2/3-
ը:⁸³⁴ Եվ վերջում, «Կուսակցություններին ասի» ՀՀ օրենքը նախատեսում է,

որ կուսակցության համագումարը, որպես կուսակցության բարձրագույն ամարմին, պետք է իրավիքով իրազնվազն 2 տարին մեկանգամ:⁸³⁵

Օրինավորություն (գործնականում)

Գործնականում որքանով է կուսակցություններում առկա ներքին արդյունավետ ժողովրդավարական կառավարում:

Գոյություն ունեցող 73 կուսակցություններից միայն քչերն են ակտիվ: Այդ հիմնական կուսակցությունների շարքում, վերջիններիս առաջնորդներն են հանդիսանում իրենց կուսակցությունների կառավարման հարցում ամենից նշանակալի գործիչները: Այս կապակցությամբ «Բերթելսման Հետազոտական կենտրոն»-ը նշում է. «Կուսակցական

⁸³² Նույն տեղում, հոդված 8

⁸³³ Նույն տեղում, հոդված 12 և 19

⁸³⁴ Նույն տեղում, հոդված 19

⁸³⁵ Նույն տեղում, հոդված 18

համակարգի արմատական թերությունն այն փաստն է, որ հիմնական կուսակցությունները բավական չափով չունեն գաղափարախոսություններ և քաղաքական հարթակ, և դրա փոխարեն ավելի շատ բնորոշվում են իրենց մեկ կամ երկու նշանակալի առաջնորդների անհատականությամբ կամ անձնական խարիզմայով»:⁸³⁶ Ինչպես գրում է փորձագետներից մեկը.

«... Հայաստանում մի քանի քաղաքական ուժերում մեկ են տրոհված երեք առանցքային քաղաքական գործիչների ձեռքում. Գործող նախագահ Սարգսյանի, ներկու նախկին նախագահների՝ Քոչարյանի և Լևոն Տեր-Պետրոսյանի (1991-98)».⁸³⁷

Հիմնական կուսակցությունների շարքում առաջնորդի ընտրությունը հիմնված չէ իսկապես ժողովրդավարական համակարգի վրա: Պատճառաբանման այս գիծը շարունակելով՝ հիշատակման էարժանի «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության դեպքը, որը հիմնադրվել է իր առաջնորդ Գագիկ Ծառուկյանի կողմից, նույնն է «Օրինաց երկիր» կուսակցության դեպքում: Հանրապետական կուսակցությունը, սկսած 1998 թ.-ից, եղել է բարձրաստիճան պաշտոնյաների քաղաքական հարթակը: Հայ ազգային կոնգրեսը գլխավորվում է Հայաստանի նախկին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի կողմից: Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը ներկայացնում է կուսակցական ղեկավարման յուրահատակ կարգ, որտեղ վճռորոշ ձայնը պատկանում է հենց կուսակցությանը:

Շահերի համախմբումն աներկայացում (գործնականում)

Քաղաքական լոբբիստները քան ղ Վեն կուսակցությունները համախմբումն աներկայացում համապասխան սոցիալական շահերը:

Ընդանուր առմամբ, Հայաստանում քաղաքական մշակույթը չի հասել այն աստիճանի, երբ մարդկանց հատուկ խմբերի շահերը կներկայացվեին կուսակցությունների կողմից: Ճշմարիտ է, որ առկա են այնպիսի կուսակցություններ, ինչպես Կանաչների կուսակցությունը կամ Երիտասարդական կուսակցությունը, այնուամենայնիվ, այս կուսակցությունները կարևոր դերակատարություն չունեն Հայաստանի քաղաքական կյանքում: Ինչպես փորձագետ Ալեքսանդր Իսկանդարյանն է նշում իր հոդվածում. «Այսպիսով

⁸³⁶Bertelsman Transformation Index 2012, Armenian Country Report. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/2012#chap3> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸³⁷ Caucasus Analytical Digest, No. 17, May 2010. The Political Systems of the South Caucasus Countries, Political Country Rankings. The political system of Armenia: Form and content. By David Petrosyan. Էջ 9. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=116564> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

Հայաստանում փոփոխությունները, որոնք կներկայացնեն այնպիսի սոցիալական խմբերի շահերը, ինչպիսիք են գյուղացիները կամ փոքր բիզնեսը, թոշակառուները կամ միջին խավը: Հասարակությունը դեռևս չի ձևավորել մանրադաքական մշակույթ, երբևիտրականացվել խորհրդարանում շահերի կազմակերպված ներկայացման կարիքը».⁸³⁸ Այնուհետև նա շարունակում է. «Փաստորեն քաղաքական դաշտում կուսակցությունները չեն, որ գործում են, այլ էլիտային խմբերը, նամենից առաջ բիզնես էլիտաները, նխորհրդարանը աստիճանաբար վեր է ածվում տնտեսական շահերի ներկայացման դաշտի».⁸³⁹

Ընդհանուր առմամբ, կուսակցությունների համար Հայաստանում պակասում է լեգիտիմությունը: Քաղաքացիական հասարակության ինդեքսի Բնակչության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հարցվածների 80.9%-ը չի վստահում կուսակցություններին:⁸⁴⁰ Համաձայն մեկ այլ իրականացված հետազոտության՝ բնակչության շրջանում խորհրդարանը հանդիսանում է ամենից քիչ վստահելի պետական մարմինը:⁸⁴¹

Համաձայն Քաունթերփարթի Ինթերնեշնլի՝ «...քաղաքական հովանավորությունը կլիենտելիզմը հարաբերությունների խորարմատավորված ձևեր են...»:⁸⁴² Ինչպես նշում է նույն աղբյուրը, երկրում որոշ իշխանություններ և իշխող կուսակցություններ ստեղծել են իրենց «գրպանային» հասարակական կազմակերպությունները՝ ապահովելու համար արտերկրյա ֆինանսավորում:⁸⁴³

Հակակոռուպցիոն հանձնառություն (գործնականում)

Որքանո՞վ են կուսակցությունները պատշաճ ուշադրություն դարձնում հանրային հաշվետվողականությանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին:

⁸³⁸ "Armenia between authocracy and poliarchy" by Alexander Iskandaryan, project Pro et Contra, May-August 2011, էջ 26. ուսական տարբերակը հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://carnegieendowment.org/files/ProetContra_52_19-28.pdf. կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸³⁹ Տես նույն տեղում

⁸⁴⁰ Armenian Civil Society: from Transition to Consolidation. Analytical country report. Counterpart. Yerevan, 2010, էջ 24. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <https://civicus.org/downloads/CSI/Armenia.pdf> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴¹ Caucasus Analytical Digest, No. 31, 21 November 2011. Social Capital. (Dis) Trusting People and Political Institutions in Armenia. By Yevgenya Paturyan. էջ 7. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=134593> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴² Armenian Civil Society: from Transition to Consolidation. Analytical country report. Counterpart. Yerevan, 2010, էջ 46

⁸⁴³ Տես նույն տեղում, էջ 17

Մանդատ ՀԿ-ն տրամադրում է վերլուծություններ նախկին գումարման Ազգային ժողովում (2007-2012) ներկա կուսակցությունների ծրագրերի առաջնահերթությունների շուրջ:⁸⁴⁴ Համաձայն դրա՝ ՀՅԴ-ն ավելի շատ շեշտ է դնում լրացուցիչ վերահսկիչ մարմնի ստեղծման, քան հենց կոռուպցիայի դեմ պայքարի խնդրին: Ինչ վերաբերում է «Օրինաց երկիր» կուսակցությանը, փորձագետը նշում է, որ կուսակցության ծրագիրը պարունակում է հանձնառություն պայքարելու կոռուպցիայի դեմ: «Ժառանգություն»-ը մեծագույն ուշադրություն է հատկացնում կոռուպցիայի դեմ պայքարին: «Բարգավաճ Հայաստան»-ի ծրագիրն ունի նկատելի հակակոռուպցիոն բնույթ:

Հայաստանի Նախագահը, ով միաժամանակ հանդիսանում է Հանրապետական կուսակցության նախագահը, շատ հաճախ նշում է կոռուպցիայի դեմ պայքարի անհրաժեշտության մասին (ավելին տես Նախագահի վերաբերյալ գլխում): Արթուր Բաղդասարյանը՝ «Օրինակ երկիր» կուսակցության նախագահը, Եվրոպական ժողովրդավարական կուսակցությանն իր կուսակցության անդամագրվելուն նվիրված ճառում նշեց, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարը մնում է իր կուսակցության համար առաջնահերթություն:⁸⁴⁵ Հայ հեղափոխական դաշնակցության առաջնորդներից Հրանտ Մարգարյանը նույնպես նշում է կոռուպցիայի խնդիրը:⁸⁴⁶ «Ժառանգություն» կուսակցության առաջնորդը, կուսակցության 7-րդ համագումարում մեծ ուշադրություն հատկացրեց կոռուպցիայի դեմ պայքարին:⁸⁴⁷ Հայ ազգային կոնգրեսի առաջնորդ, նախկին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը, 2012 թ.-ի մարտի 1-ի իր խոսքում նույնպես նշեց կոռուպցիան որպես Հայաստանի հիմնական խնդիրներից մեկը:⁸⁴⁸ Ինչ վերաբեր վում է «Բարգավաճ Հայաստան»-ի առաջնորդին, կուսակցության 6-րդ համագումարում նահանգն էսկավելույթով, որի ընթացքում ուղղակի կարգով նշեց կոռուպցիայի դեմ պայքարի անհրաժեշտության մասին:⁸⁴⁹

⁸⁴⁴ Այստեղ և այսուհետ տես www.parliamentmonitoring.am

⁸⁴⁵ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.oek.am/project/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=23&Itemid=59 (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴⁶ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.arfd.am/index.php?option=com_content&view=article&id=630:2011-09-19-10-24-02&catid=47:2010-08-20-10-21-46&Itemid=106 (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴⁷ Տես հետևյալ հղմամբ <http://heritage.am/congress/VII/speech.htm> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.anc.am/am/speeches/> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁴⁹ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.bhk.am/index.php?al=speeches_ofgt&id=1123&act=more (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

Մեղիա

Ցուցիչների գնահատականների ցանկ

<p align="center">Մեղիա</p> <p align="center">Սյան ընդհանրական միավոր: 29.85</p>			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործա- կանում
<p>Կարողություն</p> <p align="center">31.25</p>	Ռեսուրսներ	25	50
	Անկախություն	25	25
<p>Կառավարում</p> <p align="center">25</p>	Թափանցիկություն	25	25
	Հաշվետվողականություն	25	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	25	25
<p>Դերակատարու- թյուն</p> <p align="center">33.3</p>	Հետաքննել և բացահայտել կոռուպցիոն գործերը		25
	Տեղեկացնել հանրությանը կոռուպցիայի և դրա ազդեցության մասին		25
	Տեղեկացնել հանրությանը կառավարման խնդիրների մասին		50

Կառուցվածք և կազմակերպում

2011 թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ Հայաստանում առկա էին 62 լրագրեր՝ այդ թվում 13 օրաթերթ: Բոլոր օրաթերթերը համապետական են: Մնացած 49 լրագրերն ունեն տարբեր պարբերականություն, բայց դրանք բոլորը հրատարակվում են նվազագույնը շաբաթը մեկ անգամ: Այս 49 լրագրերից 22-ը համապետական են իսկ 27-ը մարզային: Մնացած լրագրերը հրատարակվում են անկանոն պարբերականությամբ, և հաշվի առնելով այն փաստը, որ սկսած 2004 թ.-ից լրատվամիջոցների պաշտոնական գրանցման պրակտիկան վերացվել է, ապա անհնար է ստուգել նրանց իրական թիվը: Ամսագրերի և պարբերականների շարքում (որոնք նույնպես հրատարակվում են անկանոն պարբերականությամբ) միայն 5-ն են ներկայացնում սոցիալ-քաղաքական տարբեր թեմաներ: Մնացած ամսագրերը և պարբերականները պարունակում են միայն ժամանցային թեմաներ:

Հայաստանում առկա են 45 հեռուստաալիքներ, որոնց թվում 4-ը (մեկը արբանյակային ալիք է) գտնվում են պետությանը պատկանող Հանրային հեռուստառադիոընկերության (ՀՀՌԸ) կառուցվածքում: Մնացած 41 ալիքները մասնավոր են, որոնցից միայն 6-ն ունեն համապետական սփռում, մեկը օտարերկրյա (ռուսական) հեռարձակողի վերահեռարձակման համար է, իսկ 9-ը սփռում ունեն մայրաքաղաքում (Երևան), որոնցից 3-ը վերահեռարձակում են օտարերկրյա հեռարձակողների՝ 2 ռուսական (ORT և RTR) և 1 ամերիկյան (CNN): Մնացած 26-ը մարզային ալիքներ են, որոնցից միայն 10-ն են ստացել լիցենզիա հեռարձակում իրականացնելու համար 2015 թ. հունվարից հետո, երբ կավարտվի դեպի թվայնացում անցումը:⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ Համաձայն

«Հեռուստատեսությանևռադիոյիմասինօրենքումփոփոխություններըլրացումներկատարելումասին» ՀՀօրենքի (ուժիմեջէմտել 2010 թ.-իհունիսի 28-ին), որն, ըստէության, Հեռուստատեսությանևռադիոյիմասիննորօրենքներ, մինչև 2015 թ.-իհունվարի 1-ը, թվայինհեռարձակմանցանցըՀայաստանիՀանրապետությանսեփականություննէ (օրենքիհոդված 47-ը), ինչընշանակումէ, որհեռուստատեսությանթվայնացումըիրանացվումէմիայնկառավարությանկողմից:Օրենքիհոդված 62-ով, 2010 թ.-իհուլիսի 20-ինՀեռուստատեսությանևռադիոյիազգայինհանձնաժողովըհայտարարումէլիցենզավորմանմրցույթմիայն 18 հեռուստաընկերություններիհամար, որոնքմինչև 2015 թ.-իհունվարի 1-ըթվայնացվեն: Այսմրցույթըհայտարարվելէրև 2010 թ.-իդեկտեմբերի 10-ին, երբմրցույթիարդյունքներըհայտարարվեցին, 4 հեռուստաալիքներհանրապետականմայրաքաղաքայինսփռմամբարվեցինիրենցլիցենզիաներիցև 2011 թ.-իհունվարի 20-ինփակվեցին (նույնհոդված 62-իհամաձայն,

Կան նաև 40 կաբելային հեռուստաընկերություններ, որոնք բոլորը մասնավոր են, և որոնցից երկուսը ունեն լիզենցիա համապետական սփոման համար և երկուսն էլ Երևանի համար, իսկ մեկն էլ հարակից մարզում հեռարձակման համար: Մնացած 36 կաբելային հեռուստաընկերություններից 13-ը հեռարձակվում են միայն Երևանում, իսկ 23-ը այլ մարզերում: Տասներեք ռադիոընկերություններ իրենց ծրագրերը թողարկում են 24 ալիքներով: Չորս ալիքներ ընդգրկված են Հանրային հեռուստատեսության և ռադիո ընկերության կառուցվածքում, 4-ը՝ «ԱրևադիօԿոնտինենտալ» ընկերությունում, և 3-ը՝ «Ռադիո-Հայ» ընկերության կառուցվածքում:

Նշված լրատվամիջոցներից միայն 10 տոկոսն է, որ պարբերաբար թարմացրել է իր օն-լայն տարբերակները: Ի լրումն՝ առկա են նաև յուրաքանչյուր օր թարմացվող մոտավորապես 20 էլեկտրոնային լրագրեր, որոնք պարունակում նորություններ և տեղեկություններ երկրի և աշխարհի քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական խնդիրների մասին:

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ է իրավական դաշտը ընձեռում նպաստող մթնոլորտ բազմազան, անկախ լրատվամիջոցների համար:

Համաձայն «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք կարող են լինել ռադիոընկերությունների և

այնմարզային հեռուստաընկերությունները որոնք ղեկավարվում են մրցային թիարդյունքներով կորցրել են իրենց լիցենզիաները, կշարունակեն հեռարձակվել անալոգային լիցենզիաներով մինչև 2015 թ.-ի հունվարի 1-ը):

հեռուստաընկերությունների հիմնադիրներ:⁸⁵¹ Հեռարձակման իրավունք ունենալու համար նրանք պետք է մրցակցային հիմունքներով ձեռք բերեն լիցենզիա: Այս դրույթը համահունչ է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 10-ի պահանջներին: Միննույն ժամանակ, նշված օրենքը սահմանում է, որ որոշ ֆիզիկական և իրավաբանական անձեր չեն կարող հանդիսանալ մասնավոր հեռուստառադիոընկերությունների հիմնադիրներ: Դրանք են Հանրապետության Նախագահը և նրա մերձավոր ազգականները, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, կառավարության անդամները և նրանց մերձավոր ազգականները, Ազգային ժողովի (ԱԺ) պատգամավորները և նրանց մերձավոր ազգականները, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարները և նրանց մերձավոր ազգականները, Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի (ՀՌԱՀ) անդամները և նրանց մերձավոր ազգականները, դատավորները և նրանց մերձավոր ազգականները, կուսակցությունները, 18 տարեկանից ցածր տարիքի քաղաքացիները և նրանք, ովքեր դատական կարգով ճանաչվել են անգործունակ, ինպես նաև այն անձինք, ովքեր դատապարվել են և կրում են իրենց պատիժը:⁸⁵² Եթե պետական լիազոր մարմինը, այս դեպքում ՀՌԱՀ-ը, մերժում է հիմնադրի լիցենզիայի դիմումը, ապա վերջինս կարող է բողոքարկել այդ որոշումը դատարանում:

«Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքը նաև սահմանում է լրատվամիջոցներ ստեղծելու հարցում սահմափակումներ՝ միտված լրատվամիջոցների մենաշնորհի և օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից վերահսկման դեմ: Մասնավորապես, իրավաբանական անձանց արգելվում է միաժամանակ ունենալ լիցենզիաներ մեկից ավել հեռուստաընկերությունների կամ ռադիոընկերությունների համար:⁸⁵³ Օրենքի նույն հոդվածով, ֆիզիկական անձը կամ իր մերձավոր ազգականը կարող է դառնալ միաժամանակ մեկից ավելի հեռուստա և ռադիոընկերությունների հիմնադիր և/կամ համահիմնադիր: Կապված օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ընդգրկման սահմանափակումների հետ՝ օրենքը սահմանում է, որ «Հեռուստառադիոընկերությունների հիմնադրման (ստեղծման) ժամանակ կամ դրանից հետո օտարերկրյա կապիտալի մասնակցության բաժինը չպետք է հավ

⁸⁵¹ Հոդված 16, «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁵² Նույն տեղում.

⁸⁵³ Նույն տեղում. Հոդված 18

ասարկամավելիլինիհեռարձակողկազմակերպությանորոշումներընդունմանհամարանհրաժեշտբաժնեմասերիհիսունտոկոսից:

Ավելիմեծբաժնեմասկարողէսահմանվելմիջպետականայամանագրերով»:⁸⁵⁴Օտարերկրյա սեփականատիրության հետ կապված սահմանափակումը հիմնականում միտված է «օֆշորների» միջոցով լրատվամիջոցի սեփականատիրությունը թաքցնելու հնարավորության կանխարգելման համար:

Միննույն ժամանակ, առավել լուրջ խնդիր է այն, որ Հայաստանի օրենսդրությունը չի ապահովում նպաստող և իրապես մրցակցային մթնոլորտ էլետրոնային մեդիայի համար ՀՌԱՀ-ի անկախության պատճառով, ինչն առավել մանրամասնորեն քննարկված է *Անկախություն (Օրենք)* բաժնում:

Լրագրության մասնագիտություն մուտք գործելու համար չկան որևէ իրավական սահմանափակումներ: Նույնն է տպագիր լրատվամիջոց ստեղծելու դեպքում: 2004 թ.-ից սկսած, Զանվածային լրատվության մասին նոր օրենքի ընդունմամբ, տպագիր լրատվամիջոցների համար այլևս չկա լիցենզավորման պահանջ:⁸⁵⁵

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Որքանո՞վ է առկա բազմազան անկախ մեդիա, որը տրամադրում է տարատեսակ տեսանկյուններ:

Համաձայն 2012 թ.-ի տվյալների՝ Հայաստանում առկա են 1199 լրատվամիջոցներ, որոնք գործում են և՛ մայրաքաղաքում, և՛ մարզերում:⁸⁵⁶ Հայաստանի տպագիր մամուլը բազմակարծիք է՝ աճողինտերնետային համայնքով, ինչը ծառայում է որպես ստեղծելատվության անկարծիքների ազատ հոսքի հիմնական ասպարեզ:

⁸⁵⁴ Նույն տեղում. Հոդված 16

⁸⁵⁵ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4-ը հստակ սահմանում է, որ «Լրատվության միջոցները թողարկվում և տարածվում են առանց նախնական կամ ընթացիկ պետական գրանցման, լիցենզավորման, պետական կամ որևէ այլ մարմնում հայտարարագրման կամ որևէ մարմնի ծանուցման»:

⁸⁵⁶ Տես հետևյալ հղմամբ http://1in.am/arm/armenia_economy_65266.html (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

Այնուամենայնիվ, հեռարձակվող մեդիան, հատկապես հեռուստատեսությունը, կառավարությանն տնտեսական շահերի կողմից ենթակա է եական ճնշման:⁸⁵⁷

Համաձայն Երևանի մամուլի ակումբի՝

հայկական լրատվական աղբյուրների բովանդակության 2011 թ.-ի փետրվարից մարտի մի ամիսների վերլուծության (ինչպես հայտնում է ՀՌԿԿ-ն)՝ «ամենից պոպուլյար լուրերի ծրագրերը ունեն պարզ տեղեկատվական լուսաբանման բնույթ, ինչպես և ևս վերլուծական լուրերի հեռուստա ծրագրային, միջազգային լուրերի, Հայաստանի կառավարության գործունեությանն սպորտի մասին»:⁸⁵⁸ ՀՌԿԿ-ն

(Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոններ)

իրականացրել է հետազոտություն,

որը տեղական գործերի հեռանկարի տեսանկյունից ցույց է տալիս,

որ բնակչությունը կցանկանա արստանալ ավելի շատ լուսաբանումը նտրական օրենսգրքի,

նախագահի գործունեությանն այնուհետև կառավարության գործունեության մասին:

Իսկ արտաքին գործերի հեռանկարի տեսանկյունից,

հայերը ավելի շատ ցանկանում են լուսաբանում ստանալ այն պիսի թեմաների շուրջ,

ինչպիսիք են, օրինակ, Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը, Ղարաբաղի կոնֆլիկտի և հայթորքական հարաբերությունների մասին:

Ինչ վերաբերում է սոցիալական տնտեսական գործերին,

ապա առավել լուրերը տրվում էր անակումտի ընդհանրապես, գների բարձրացման,

սոցիալական ապահովությանն ապաստիև առողջապահության հարցերի լուսաբանմանը:

Ինչ վերաբերում է մատչելիությանը, ապա պետք է նշել, որ, համաձայն ՀՌԿԿ-ի հարցախույզի,

հայերի 67 տոկոսը թերթեր չեն կարդում, նրանցից 13

տոկոսը որպես պատճառ նշել են դրամի բացակայությունը:⁸⁵⁹ Գյուղերի և փոքր քաղաքների մեծ

ամասնության համար, կախված իրենց աշխարհագրությունից,

հասանելի են տեղական ալիքը, Հանրային հեռուստատեսությունը,

մեկից մինչև երեք մասնավոր տեղական ազգային ալիքները,

և մեկ կամ երկու ռուսական ալիքներ՝ վերգետնյա անվճար հեռարձակմամբ:

Երկրի երկրորդ և երրորդ քաղաքներին՝ Գյումրի և Վանաձորին,

⁸⁵⁷ See Freedom House, Nations in Transit 2011, Country Report on Armenia, էջ 76. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Armenia_0.pdf (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁵⁸ Այստեղ և այսուհետ տես, Armenian Media Landscape, CRRC, by Katy Pearce, October 2011, էջ 11.

⁸⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 14

հեռուստատեսային ալիքները մի փոքրավելի են մատչելի,
նրանք ունեն համապատասխան արարելիքներ կուտեղական ալիքներ:⁸⁶⁰ Առկա են 23
հեռուստաընկերություններ մարզերում:⁸⁶¹ 2011 թ.-
ինքզյալին ինտերնետի ցուցանիշները հիմնականում 1.7 միլիոն,
մինչդեռ այն աշերտ ինտերնետի ցուցանիշները 240.000:⁸⁶²

Ինչվերաբերում է արդյունավետությանը, ապա Այոեքս-ը հայտնում է,
որ իրավիճակը մարզերում ավելի վատ է, քան մայրաքաղաքում: «Վանաձոր Խճանկար»-
ի սեփականատերը Այոեքս-ին հայտնել է, որ «*Ընդհանուր առմամբ,*
*մարզերում մամուլը կարող է միայն գոյատևել (հույս ունենալ):*⁸⁶³ Համաձայն Այոեքս-ի՝
գովազդատուները հիմնականում իրենց ուշադրությունը կենտրոնացնում են
հեռուստաընկերությունների և ռադիոյի վրա, իսկ բլոգերները չեն վաստակում բավարար
եկամուտ, և հեռարձակվող լրատվամիջոցները վաստակում են եկամուտներ զանազան
հաճախորդներից: Այնուամենայնիվ, այս իրավիճակը խմբագրական քաղաքականության
կամ բովանդակության վրա գովազդատուների անուղղակի ազդեցությունից բացարձակ
անկախություն չի երաշխավորում: Չնայած հանրային մեդիան ունի
համապատասխան երաշխավորված եկամուտներ, այնուամենայնիվ,
այս հանգամանքը նույնպես նրան ենթարկում է կառավարությանը և քաղաքական միջամտությ
յան: Հայկական մամուլի համար եկամուտների այլադրյունների թվում են հիմնադիրների,
բաժնետերերի, հիմնադիրների բիզնեսների (գովազդի հեռարձակումից տարբեր)
ներդրումները, դրամաշնորհները (որոնք գլխավորապես հասանելի են մարզային
մամուլին) և աուտոբիոգրային (արտաքին ռեսուրսների օգտագործում) ծառայությունները:
2012թ.-ի համար Այոեքս-ը հնչեցնում է նման դիրքորոշում: Մասնավորապես նշվում է.
Շատ հեռարձակողներ ունեն բազմազան գովազդատուներ, սակայն կաբելային վճարները
կամ առկա չեն կամ աննշան են: Սեփական տերերը սահմանում են լրատվամիջոցի
խմբագրական քաղաքականությունը: Ի տարբերություն, համացանցային և տպագիր
մամուլը չունեն դիվերսիֆիկացված եկամուտների ռազմավարություն: Ավելի շուտ
մեծամասնությունն ունի մեկ աղբյուր, իրական դոնոր, ով համապատասխանաբար
սահմանում է բովանդակությունը և խմբագրական մոտեցումը: Բլոգերները

⁸⁶⁰ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 138

⁸⁶¹ Media Sustainability Index 2012. http://www.irex.org/sites/default/files/u105/EE_MSI_2012_Armenia.pdf page 148

⁸⁶² Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 14

⁸⁶³ Այստեղ և այսուհետ տես Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 138

Հայաստանում չեն կարողանում աշխատել բավականաչափ գումար իրենց աշխատանքին անգամ աջակցելու համար և ստիպված են պահպանել իրենց բլոգերը պահպանելով այլ աշխատանքներ”:

Լրագրողների արհեստավարժության վերաբերյալ, Երևանի մամուլի ակումբը, լրագրողների կրթությունը քննարկելու ընթացքում եկավ այն եզրահանգման, որ *«հիմնական խնդիրը, որը խոչընդոտում է հայաստանյան լրագրողական կրթությանը հասնել ժամանակակից մակարդակին, թերևս, հանդիսանում է միջազգային ստանդարտներին տեղյակ արհեստավարժների համապատասխան պահանջարկի բացակայությունը»*:⁸⁶⁴ Այս կապակցությամբ, Այոեքս-ը հայտնում է. *«Լրագրության արհեստավարժության տրակինգի կայինորմերին կատմամբ հարգանքի հարցում տարիներ իր թացքում ոչ մեծ շարունակական առաջընթաց էարձանագրվել»*:⁸⁶⁵ Այոեքս-ը նշում է, որ արհեստավարժության ցածր տրակի պատճառները, ի թիվս այլոց, հանդիսանում են լրագրողական կրթության ցածր տրակը (որը հաճախ շեշտը դնում է տեսության վրա և ոչ չէ գործնականի), ցածր աշխատավարձերը և մեդիայի անտարբերությունը սեփական լսարանի հանդեպ:⁸⁶⁶

Անկախություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա իրավական երաշխիքներ՝ կանխարգելելու ապօրինի արտաքին միջամտությունը մեդիայի գործունեության մեջ:

Հայաստանում արտահայտման ազատությունը երաշխավորված է Սահմանադրությամբ: Այն սահմանում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Արգելվում է մարդուն հարկադրել հրաժարվելու իր կարծիքից կամ փոխելու այն»:⁸⁶⁷ Սահմանադրության նույն հոդվածը երաշխավորում է նաև խոսքի ազատությունը՝ ներառյալ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը՝ օգտագործելով ցանկացած միջոց և անկախ պետական սահմաններից: Վերջապես, այն երաշխավորում է լրատվամիջոցների և տեղեկատվության այլ միջոցների

⁸⁶⁴ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 23

⁸⁶⁵ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ.134

⁸⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 135

⁸⁶⁷ Հոդված 27, ՀՀ Սահմանադրություն

ազատությունը: Գրաքննության արգելքը նշվում է «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքում⁸⁶⁸ և «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքում:⁸⁶⁹

«Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է, որ Հայաստանում հեռուստառադիոընկերությունները կարող են լինել հանրային կամ մասնավոր, այսպիսով, թույլատրելով մասնավոր հեռուստատեսային և ռադիոընկերությունների գոյությունը, և նրանք ունեն հավասար իրավունքներ:⁸⁷⁰ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի նմանատիպ դրույթն ունի առավել լայն ենթատեքստ և վերաբերում է լրատվամիջոցների բոլոր տեսակներին՝ ներառյալ տպագիր մամուլին:⁸⁷¹

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է 2003 թ.-ի սեպտեմբերի 23-ին, և ուժի մեջ է մտել 2003 թ.-ի նոյեմբերի 15-ին: Օրենքը կարգավորում է տեղեկատվության ազատության հետ կապված հարցերը, սահմանում է տեղեկատվություն տիրապետողի լիազորությունները, ինչպես նաև տեղեկատվության ստացման ընթացակարգերը, ձևերը և պայմանները: Օրենքը տարածվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, պետական բյուջեից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպությունների և դրանց պաշտոնատար անձանց վրա:⁸⁷²

Մինչև 2010 թ.-ը զրպարտությունը, ինչպես նաև վիավորանքը, Հայաստանի օրենսդրության համաձայն համարվում էին հանցագործություններ: Այնուամենայնիվ, 2010 թ.-ի մայիսի 18-ին, Ազգային ժողովը Քրեական օրենսգրքում և Քաղաքացիական օրենսգրքում կատարեց փոփոխությունների և լրացումներ, որի արդյունքում զրպարտությունը և վիրավորանքը ապաքրեականացվեցին:⁸⁷³

⁸⁶⁸ Հոդված 4, «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁶⁹ Հոդված 4, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁷⁰ Հոդված 15, «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁷¹ Հոդված 4, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁷² Հոդված 1, «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁷³ Տես «Քրեական օրենսգրքում փոփոխությունների կատարելում մասին» ՀՀ օրենքը (որի արդյունքում մի հոդված 135 (զրպարտություն) և 136 (վիրավորանք) կորցրեցին իրենց ուժը) և

Զանգվածային լրատվության մասին օրենքը թեև չի հռչակում խմբագրական անկախությունը, սակայն այն անուղղակի կերպով ապահովում է նման անկախությունը՝ արգելելով գրաքննության ցանկացած տեսակի դրսևորում և լրատվամիջոցի նկատմամբ ցանկացած ճնշում կամ արգելելով լրագրողին ստիպելը, որպեսզի նա չտարածի տեղեկատվություն կամ տարածել այն տեղեկատվությունը, որն ինքը չի ցանկանում:⁸⁷⁴ Լրատվության ցանկացած տեսակի համար, անկախ նրանց ձևաչափից, շուկա մուտք գործելու համար չկան որևէ իրավական արգելքներ:

Հեռուստառադիոընկերություններից պահանջվում է հեռարձակման լիցենզավորում: ՀՌԱՀ-ը՝ լիցենզավորման մարմինը, բաղկացած է 8 անդամներից,⁸⁷⁵ որոնցից կեսը նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի, իսկ մյուս կեսը՝ Ազգային ժողովի կողմից:⁸⁷⁶ Տեսականորեն սա պետք է ապահովի ՀՌԱՀ-ի անկախությունը՝ Նախագահի և Ազգային ժողովի ազդեցությունների հավասարակշռման միջոցով:

Քանի որ ՀՌԱՀ-ը լիազորված է նաև վերահսկելու լրատվամիջոցների կողմից համապատասխան օրենսդրության և լիցենզիաների պահանջների կատարումը,⁸⁷⁷ այդ իսկ պատճառով այն հսկում է նրանց ծրագրերի քաղաքական բովանդակությունը: Լիցենզիայի տրման՝ օրենքով սահմանված չափանիշները ոչ միայն վերաբերում են հեռարձակման տեխնիկական կողմերին, այլև ընկերության կողմից առաջարկվող ծրագրերի բովանդակությանը:⁸⁷⁸ Մեդիա ծրագրերի բովանդակության նման հսկողությունը սահմանափակում է նրանց անկախությունը, քանի որ ՀՌԱՀ-ը լիազորված

«Քաղաքացիական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը
(երկու օրենքներ են հրապարակված են ՀՀ պաշտոնական տեղեկագրում, 2010/28(762), 23.06.10)

⁸⁷⁴ Հոդված 4, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենք

⁸⁷⁵ Հոդված 38, «Հեռուստատեսության նախադիմաստի» ՀՀ օրենք

⁸⁷⁶ Հոդված 83.2, ՀՀ Սահմանադրություն: Համաձայն նույն հոդվածի՝ ՀՌԱՀ-ի բոլոր անդամները նշանակվում են 6 տարի ժամկետով: Այդ դրույթը կրկնվում է նաև «Հեռուստատեսության նախադիմաստի» ՀՀ օրենքի հոդված 38-ում:

⁸⁷⁷ Հոդված 36, «Հեռուստատեսության նախադիմաստի» ՀՀ օրենք

⁸⁷⁸ Հոդված 49, «Հեռուստատեսության նախադիմաստի» ՀՀ օրենք

է իր իրավասության ներքո գտնվող լրատվամիջոցների նկատմամբ սանկցիաներ կիրառելուն՝ ներառյալ լիցենզայից զրկելուն՝ իր պահանջները չկատարելու համար:⁸⁷⁹

Անկախություն (գործնականում)

Գործնականում մեդիան իր աշխատանքում որքանով է ազատ անհիմն արտաքին միջամտությունից:

Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անկախությունը մտահոգման խնդիր է Հայաստանում պատշաճ գործող հեռարձակող մեդիան ապահովելու համար: Ինչպես հայտնում է IREX-ը, լիցենզավորման ընթացակարգերը քաղաքականացված են,⁸⁸⁰ և սրա պարզ օրինակ է հանդիսանում այն, որ 2010 թ.-ի դեկտեմբերին այն մերժեց «Ա1+» հեռուստաընկերությանը լիցենզիա տրամադրել 13-րդ անգամ, ի հեճուկս ՄԻԵԴ-ի վճռի (2008 թ.), համաձայնորի, խախտվել էր վերջինիս արտահայտման ազատությունը:⁸⁸¹ Այն անամերժեց մարզային ԳԱԼԱ հեռուստաընկերության հայտը:⁸⁸² Այս կապակցությամբ Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարը իր 2011 թ.-ի զեկույցում նշում է. «Տեսալսողական մեդիայի սպեկտրում բազմակարծությունը հանդիսանում է առողջ ժողովրդավարության հատկանիշ, որը կարևորություն է տալիս արտահայտման ազատության սկզբունքին: Այս կոնտեքստում, Հանձնակատարը ցավով է նկատել, որ հեռարձակման լիցենզիաների վերջին մրցույթը չաջակցեց այս սկզբունքի զարգացմանը»:⁸⁸³

Երևանի մամուլիակումբը նշում է, որ 2002 թ.-ից հետո, երբ «Ա1+» և «Նոյյան Տապան» հեռուստաալիքները դուրս մղվեցին նախնադրյալ, հեռարձակման մեդիա շուկայում «ազգային ներկայանքները զրկվեցան կախիմ բազրական քաղաքականություն և ենթարկվեցին բազմազան լուրերի հաղորդում տրամադրելու ձգտող հեռարձակողից»:⁸⁸⁴ Ինչ վերաբերում է տպագրման մամուլին, ապա «Լրագրողներ առանց սահմանների» կազմակերպությունը հայտնում է.

⁸⁷⁹ *Նույն տեղում*, ենթակետ 11, մաս 1, հոդված 36: Օրենքի մեկնող զուլի (զուլի 8-հոդված 58-61) նաև սահմանում է օրենքի դրույթների խախտման համար պատասխանատվության միջոցները:

⁸⁸⁰ *Նույն տեղում*, էջ 133

⁸⁸¹ Human Rights Watch, World Report 2012, Armenian part. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-armenia> (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁸⁸² See Freedom House, Nations in Transit 2011, Country Report on Armenia, էջ 76

⁸⁸³ Report by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Armenia from 18 to 21 January 2011. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1784273> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁸⁸⁴ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 9

«Անկախընդդիմադիրթերթերին գրաքննության ենթարկելու փորձերը շարունակվում են, բայց ավելի քաղաքակիրթ ձևով, և ամենից առաջ դատական հալածանքի միջոցով».⁸⁸⁵

Խոսքի ազատության պաշտպանության հայկական կոմիտեն 2011 թ.-ին լրագրողների շրջանում թաքնված գրաքննության շուրջ իրականացրել է հետազոտություն: Այս հետազոտությունը հետևյալ եզրահանգումներն է կատարում.

*«Որոշխմբարական աշխատակազմերում կանցուցակներ,
որտեղ նշված է այն անձանց անուններն ու կազմակերպություններին անվանումները,
որոնց մասին կամ պետք է հրապարակվեն դրական բնութհանրություններ,
կամ անհրաժեշտ չէ նշել նրանց կայացնել: Զանգվածային լրատվությունում,
հատկապես հեռուստատեսությունում,
առկա է որոշ թեմաների հիրադարձությունների չլուսաբանման պրակտիկա:
Առկա են արգելված թեմաներ, նաև հարցերի որոշակի շրջանակ,
որոնց կամ ընդհանրապես անդրադարձ չի կատարվում կամ ներկայացվում է
այսպես կոչված «դրական լույսի ներքո».⁸⁸⁶*

Ինքնագրաքննությունը մնում է լայնորեն տարածված և հատկապես հեռարձակող մեդիայում:⁸⁸⁷ Մինչդեռ, այսպրակտիկան տարածված չէ ինտերնետային մեդիայի և բլոգերների շրջանակում:⁸⁸⁸ Այն լրագրողները, ովքեր ազատորեն արտահայտվում են, և եթե այդ կարծիքը չհամընկնի տվյալ լրատվամիջոցի սեփականատիրոջ կամ ղեկավարի կարծիքի հետ, ապա հարցը կլուծվի աշխատանքի փոփոխմամբ:⁸⁸⁹ Առկա է զանգվածային լրատվության իրապես գործող արհեստակցական միությունների պակաս,⁸⁹⁰ ինչը հանդիսանում է նման աշխատանքային մթնոլորտի հատկանիշներից ևս մեկը:

Ինչվերաբերում է հարձակումներին և սպառնալիքներին, ապա Խոսքի ազատության պաշտպանության հայկական կոմիտեն իր 2011 թ.-ի տարեկան

⁸⁸⁵ Տես հետևյալ հղմամբ <http://en.rsfs.org/report-armenia.88.html> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)
⁸⁸⁶ Manifestations of hidden censorship in the mass media sphere of Armenia, December 2011, Armenia, էջ 3. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://khosq.am/en/2011/12/2491> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)
⁸⁸⁷ Freedom of the Press 2011, Freedom House, Armenia Country Report. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2011/armenia> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)
⁸⁸⁸ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 135
⁸⁸⁹ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 18
⁸⁹⁰ Տես նույն տեղում

զեկույցում⁸⁹¹ արձանագրել է լրագրողների դեմ ֆիզիկական բռնության 5 դեպք և 49 ճնշման դեպք:⁸⁹² Իրավախախտներին պատժելու և պատշաճ հետաքննության մատվելու անհամուլիակումբը նշում է.

«Գործերի ճշնող մեծամասնության միջադեպերը մնացել են չբացահայտված իրական «հաճախորդները» չեն հայտնաբերվել: Պատժելիության բացակայությունը խնդիրը դարձնում է խիստ զգայուն»⁸⁹³ Խնդրի անդրադարձել է նաև ԵԽ մարդու իրավունքների հանձնակատարը. *«Հանձնակատարը խորհուրդ է տալիս, որպեսզի երկրի քաղաքական ղեկավարությունը հստակ ուղերձ հղի՝ հայտարարելով, որ լրագրողների հանդեպ բռնությունը ահաբեկումները անընդունելի են և պատշաճ կարգով կպատժվեն: Ընտրություններին մոտակա ժամանակահատվածում սա առավել էական է: Լրագրողների հանդեպ բռնության միջադեպերի արդյունավետ հետաքննությունը առանցքային կարևորություն ունի. սա չկատարելը կարող է միայն խրախուսել մարդու իրավունքների խախտումների համար անպատժելիությունը»⁸⁹⁴*

Հեռարձակող մեդիան կառավարության կողմից վերահսկվում է զգալիչափով,⁸⁹⁵ և բողոքի ցույցերը կամ քաղաքական ընդդիմության հետ կապված այլ գործողությունները կամ անտեսվում են կամ աղքատիկ են լուսաբանվում մեծամասնությանը պատկանող (mainstream) հեռարձակող մեդիայի կողմից:⁸⁹⁶ Այոք քսի հետազոտության զեկույցի խմբի անդամները համաձայնվել են, որ հանրային մեդիան անկախ չէ պետությունից կամ իշխող կուսակցությունից:⁸⁹⁷ Ինչ վերաբերում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական տեղեկատվության աղբյուրների մատչելիության վերահսկմանը՝ Այոք քսը հայտնում է. *«Հայկական լրատվամիջոցներն և լրագրողներն ունեն միջազգային լուրերին և լուրերի աղբյուրներին անարգել մատչելիություն, և դրանք կարող են անարգել օգտագործել*

⁸⁹¹ Annual Report 2011. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://khosq.am/2012/01/2576/annual-report-2011-3> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁸⁹² Նույն տեղում, էջ 7

⁸⁹³ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 19

⁸⁹⁴ Report by Thomas Hammarberg Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Armenia from 18 to 21 January 2011. Կետ 104

⁸⁹⁵ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 136

⁸⁹⁶ Նույն տեղում, էջ 135

⁸⁹⁷ Նույն տեղում, էջ 137

*իրենց հաղորդագրություններում».*⁸⁹⁸ Այնուամենայնիվ, տեղեկատվության աղբյուրի գաղտնիությունը արդյունավետ կերպով չի պաշտպանվում:⁸⁹⁹

Ինչ վերաբերվում է կառավարության կողմից սուբսիդավորմանը նգովագրներին, «Ֆրիդոմ Հաուզ»-ը հայտնում է, որ պետական հանրային մեդիան ստանում է կառավարության գովազդների առյուծի բաժինը, նվիրաբերված պետական սուբսիդիաների հասանելի են մասնավոր տպագիր մամուլի համար,⁹⁰⁰ նրան չպեսե Հանրային հեռուստատեսությունը գործում՝ արդենիս կքննարկվել է վերը:

Քաղաքականագիտության պատկերավոր օրինակներ են հեռարձակման լիցենզիաների տրամադրման մեթոդը, ինչը քննարկվել է վերը, ինչպես նաև հատկապես հետապնդումները: Այս կապակցությամբ «Լրագրողներ առանց սահմանների» կազմակերպությունը նշում է. «2011 թ.-ին դատական վեճերի աճն օգնեց պահպանել ճնշումը այն լրագրողների հանդեպ, ովքեր քննադատում են քաղաքական գործիչներին, հետաքննում են մասնավոր հատվածի առաջատար ընկերությունների գործունեությունը կամ լուսաբանում են կոռուպցիան»:⁹⁰¹

Ինչ վերաբերում է լիցենզավորման գործընթացին՝ Այոեքսը հայտնում է, որ «Լիցենզավորումը, ինչը սահմանափակված է ն' վերգետնյա ն' կաբելային հեռարձակվող մեդիայի համար, դեռևս չի դիտարկվում որպես թափանցիկ կամ անգամ ապաքաղաքական»:⁹⁰²

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար մեդիայի գործունեության թափանցիկությունը:

Տպագիր լրատվամիջոցները պարտավոր են բացահայտել իրենց սեփականատերերին՝ համապատասխան տեղեկատվությունը տեղադրելով իրենց կողմից հրատարակվող լրագրերում:⁹⁰³ Էլեկտրոնային մեդիան ըստ օրենքի, պարտավոր է իր

⁸⁹⁸ Լույս տեղում, էջ 134

⁸⁹⁹ Լույս տեղում, էջ 133

⁹⁰⁰ Freedom of the Press 2011, Freedom House, Armenia Country Report.

⁹⁰¹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://en.rsfs.org/report-armenia.88.html>

⁹⁰² Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 133

⁹⁰³ Հոդված 11, «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենք

սեփականատերերին բացահայտել՝ երբ դիմում են հեռարձակման լիցենզիայի ձեռք բերման համար:⁹⁰⁴

Օրենքը սահմանում է, որ բոլոր լրատվամիջոցները յուրաքանչյուր տարի մինչև մարտի 31-ը պետք է հրատարակեն իրենց ֆինանսական հաշվետվության մասին տեղեկատվություն:⁹⁰⁵ Այնուամենայնիվ, չկան հրավական դրույթներ,

որոնք կթույլատրեն ինհամապատասխան պետական մարմիններին հետաքննել,

թե ովքեր են լրատվամիջոցի սկսական սեփականատերերը:

Այս բերությունը նույնպես ընդգծվել էր ԵԱՀԿ Մեդիայի ազատությանն ախկիններ կայացուցիչ Միկլոշ Հարաշտիի վերոնշյալ զեկույցում. «ՀՌԱՀ-

ըլի ազդրված է ստուգել լիմորդի սեփականատիրության կառուցվածքը: (...)

Սանձանակում է, որ չկան երաշխիքներ՝

պաշտպանելու սեփականատիրության բազմազանությունը,

որը բոլոր հասարակություններում տեղեկատվության մատչելիության հիմքն է»:⁹⁰⁶

Օրենքը չի պահանջում լրատվամիջոցներից ունենալ կանոններ՝

կապված ներքին աշխատակազմի,

զեկուցման նախագրական քաղաքականության տեղեկատվության բացահայտման հետ:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է առկա թափանցիկություն մեդիա ոլորտում:

Ինչպես արդեն նշվել է, մասնավոր հեռուստաընկերությունների մեծամասնությունը պատկանում է քաղաքական գործիչներին և իշխանություններին հետ կապված հիմնական ձեռնարկատերերին:⁹⁰⁷ Մեդիայի սեփականատիրության հետ կապված.

շատ դեպքերում պաշտոնապես գրանցված տերերը հանդիսանում են անվանական

(նումինալ) տնօրեններ և ոչ իրական սեփականատերեր կամ որոշում կայացնողներ:⁹⁰⁸

⁹⁰⁴ Հոդված 48, «Հեռուստատեսության նախադիտման» ՀՀ օրենք

⁹⁰⁵ Հոդված 12, Ձանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենք

⁹⁰⁶ Մեդիա ազատությունը Հայաստանում. Դիտարկումները ներկայումս ենթարկվում են հարցազնույն, հուլիսի 26, 2006, էջ 6

⁹⁰⁷ Օրինակի համար տես Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 10

⁹⁰⁸ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 137

Խնդրահարույց են տպագիր մամուլը և ինտերնետային մեդիան: Մինչև մանատիպ մեդիայի շրջանում առկա է քաղաքական կողմնորոշման հստակ բաժանում, իրական սեփականատերերի անունները մնում են գաղտնի:⁹⁰⁹ Տպագիր մամուլի լրորտում գլխավոր խմբագիրներին խմբագիրներին անունները ընդհանուր առմամբ հասանելի են, իսկ աշխատակազմի այլ անդամներին անունները հասանելի են միայն այն տպագիր մամուլներ իդեպքում, որոնք ունեն կեր-կայքեր: Հեռուստատառադիո հեռարձակման հատվածում աշխատակազմի անդամներին անունները ակտիվորեն չեն հրապարակվում: Խմբագրական և զեկուցման քաղաքականությունների առնչությամբ՝ տպագիր մամուլի որոշ ներկայացուցիչներ հրապարակում են իրենց քաղաքականությունները մեկ նախադասության տեսքով՝ իրենց թերթերի հետևի մասում: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ համաձայն ՀՌԿԿ հետազոտության. *«Հիմնական դեպքերում լրագրողները քաջատեղյակ են իրենց խմբագրական կազմի կողմնորոշման մասին և հետևաբար կիրառում են ինքազրաքննություն մինչև այն կհասնի խմբագրին»:⁹¹⁰*

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որանո՞վ են առկա իրավական դրույթներ՝ ապահովելու համար, որ պեսզի լրատվամիջոցները հաշվետու լինեն իրենց գործողությունների համար:

Էլեկտրոնային մեդիայի համար, ինչպես արդեն նշվել է, պետական կարգավորող մարմինն է ՀՌԱՀ-ը: «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված, ի թիվս այլ լիազորությունների, ՀՌԱՀ-ը հեռուստատառադիոնկերություններին տալիս է հեռարձակման լիցենզիաներ, վերահսկում է լիցենզավորված հեռուստատառադիոնկերությունների կողմից լիցենզիայում ամրագրված պայմանների և էլեկտրոնային լրատվամիջոցների գործունեությունը կարգավորող օրենքների պահանջների կատարումը, դադարեցնում է լիցենզիայի/լիցենզիաների ուժը և այլն:⁹¹¹ Այնուամենայնիվ, նշված օրենքը բացահայտորեն չի լիազորում ՀՌԱՀ-ին վերահսկել և հսկել Հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի ընկերությանը, չնայած Սահմանադրության հոդված 83.2-ը նշում է, որ ՀՌԱՀ-ի ստեղծումը նպատակաուղղված է էլեկտրոնային լրատվամիջոցների ազատությունը,

⁹⁰⁹Տես նույն տեղում

⁹¹⁰ CRRC, Report on In-Depth interviews, by Margarita Hakobyan, Yerevan 2011, էջ 23. հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.crrc.am/store/armedia/ARMedia%20ID1%20Analysis_CRRC_English%20September%202011.pdf (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

⁹¹¹Հոդված 36, «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենք

անկախություննուբազմազանություննապահովելուն: ՀԿմեդիավորձագետիկարծիքով,
սաքավարարէսահմանադրորենլիագորելուՀՌԱՀ-ին՝ վերահսկելՀՀՌԸ-ին:

Տպագիրլրատվամիջոցներիհամարօրենքովնմանմարմիննախատեսվածչէ:

Օրենքընանչինախատեսումմեդիաօմբուդսմենիինստիտուտը:

Այննանչիպահանջումլրատվամիջոցներիցունենալմիջոցներիհանրությանհետշփմաննհետ
ադարձ կապի համար: Լրագրությանխորհուրդներօրենքովչեննախատեսվում:

Անհատըկամկազմակերպությունըիրավունքունիպահանջելլրատվամիջոցիցներքելայդլր
ատվամիջոցովտարածված՝

իրիրավունքներըխախտողփաստականսխալները:⁹¹²Պահանջըգրավորկերպովպետքէներ
կայացվիհիշատակվածտեղեկատվությանհրապարակումիցհետոմեկամսվաընթացքում:⁹¹³

Լրատվամիջոցըկարողէմերժելիերքմանպահանջը,

եթեպահանջներկայացվելէսահմանվածժամկետիցհետո (մեկամիս),

կամպահանջըվերաբերումէայնպիսիտեղեկատվության,

որըհանդիսանումէմեջբերումհրապարակայինելույթից, պաշտոնականփաստաթղթից,

մեկայլլրատվամիջոցիցկամզեղարվէստականստեղծագործությանտեղեկատվությունէ,

նորաադրյուրըչիհերքելայն: Եթելրատվամիջոցըհամաձայնումէհրապարակելիերքում,

ապավերջինսպահանջիստացմանպահիցմեկամսվաընթացքումպետքէհրապարակիերք

մանտեքստը:

Մերժմանդեպքումանհատըկամկազմակերպությունըկարողէքաղաքացիականհայցներկա
յացնելդատարանընդդէմայդլրատվամիջոցի:

Անհատըկամկազմակերպությունընանկարողէիերքմանպահանջըլրացնելպատասխանի
պահանջով, որինպետքէընթացքստրվիայնույնկանոններիհամաձայն,

ինչորհերքմանդեպքում: Եթեպատասխանիպահանջըբավարարվածէ,

ապալրատվամիջոցըպետքէնահրապարակիայն:

Լրատվամիջոցներիկողմիցոչճիշտտեղեկատվությանուղղմանհատուկկարգավորողորոյթ
ներչկան:

⁹¹²Հոդված 8, «Զանգվածայինլրատվությանմասին» ՀՀօրենք

⁹¹³Նույնտեղում,

Նույնհոդվածով՝

հերքմանպահանջըպետքէմերժվի,

եթեայնանունեկամդատարանիկողմիցկայացվածնուժիմեջմտածակտինհակասումէ:

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Արդյոք մեդիանուղղորդման և տեղեկատվությունը ըստ անհրաժեշտության և ժամանակին:

Կառավարության կողմից միակ կարգավորող մարմին է հանդիսանում Հեռուստատեսության նև ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը, որը, ինչպես արդեն նշվել է նախկին բաժիններում, ունի անկախության նշանակալի կարևոր նպատակա: 2007 թ.-ին Երևանի մամուլի ակումբի նախաձեռնությամբ ձևավորվեց ԶԼՄ-ների էթիկայի դիտորդ մարմին (ԷԴՄ), որնունի 14 անդամ ընդհանուր կայանում է վարքական ունիվերսալ կոդքերի քննարկման և համապատասխանեզրահանգումներ կատարելու մեջ:⁹¹⁴ Մեդիայի այն երկայացուցիչները, որոնք միացել են նախաձեռնությանը, ճանաչել են ԷԴՄ-ի իրավունքը՝ քննարկելու իրենց նյութերի համապատասխանությունը վարքական ունին, նպատակապատասխանություն են հայտնել իրենց էջերում և եթերում տեղադրել իրենց հասցեի նբող քննարկվեբաբերյալ ԷԴՄ-ի եզրահանգումները: 2011 թ.-ի հուլիսի 1-ի դրությամբ վարքական ունի հոշակագիրը ստորագրվել է ինչայաստանի 44 ԶԼՄ-ների կողմից, ինչպես նաև այդ նախաձեռնությունը վայելում է 9-ը լրագրողների ասոցացիաների աջակցությունը: 2011 թ.-ի մարտի դրությամբ ԷԴՄ-ն կայացրել էր 28 որոշում-եզրակացություններ:⁹¹⁵ Ներքին օմբուդսմենի ինստիտուտի հիմնադրման փորձը ձախողվել է, որի առաջամարտիկներն էին հանդիսանում «Առավոտ» օրաթերթը և «Գալա TV»-ն:⁹¹⁶

Ինչպես նշվել է օրենքի բաժնում, հերքման պահանջը կարող է ունենալ պատասխանի տեսք: Այս կապակցությամբ պետք է նշել, որ դատական հետապնդումների ճնշող մեծամասնությունը կապված է այս խնդրի հետ: Ավելին, երբեմն հերքման պահանջները ունենում են աննախադեպ տեսք: Օրինակ՝ 2011 թ.-ի հոկտեմբերի 2-ին «Առավոտ» օրաթերթը ստացել էր էլեկտրոնային նամակ թիվ 3 միջնակարգ դպրոցի ուսուցիչներից, որում նրանք առաջարկում են հողվածի հերքման տեքստը: Հոկտեմբերի 14-ին օրաթերթը հրապարակել էր հողված «Ի՛նչը մերժել» վերնագրով: Ավելի ուշ պարզվել էր,

⁹¹⁴ Այս տեղեկություն հետո տես Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 16

⁹¹⁵ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.ypc.am/self_regul/in/en (կատարված վերջին մուտքը 15.03.2012)

⁹¹⁶ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 16-17

որ առկա է դատարանի վճիռ ընդդեմ օրաթերթի, սակայն օրաթերթը տեղեկացված չի եղել դատական վարույթի մասին ընդհանրապես:⁹¹⁷

Այս ոլորտում հետաքրքիր զարգացում տեղի ունեցավ 2012 թ.-ի մարտին, երբ Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանը մերժեց փաստաբան Արթուր Գրիգորյանի կողմից ընդդեմ «Հրապարակ» օրաթերթի ներկայացված հայցը:⁹¹⁸ Ա. Գրիգորյանը պահանջում էր 18 մլն ՀՀ դրամ որպես փոխհատուցում՝ օրաթերթի կայքէջում հրապարակված հոդվածի ներքո անհայտ անձանց կողմից արված մեկնաբանությունների համար: Ենթարկվելով Ա. Գրիգորյանի պահանջին՝ թերթը ջնջել էր մեկնաբանությունները, սակայն դա բավարար չէր արվել, որպեսզի կանխարգելվեր փաստաբանի՝ ընդդեմ թերթի դատարան հայց ներկայացնելը:

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝

ապահովելու լրատվամիջոցների աշխատակիցների օրինավորությունը:

Մեդիանկարգավորող օրենսդրությունը չի բավականապես մոնիթորինգի, որը կպահանջեր լրատվամիջոցների կամ լրագրողների համար վարքագծի կանոնադրությունները:

Համաձայն ՀԿ մեդիա փորձագետի՝

միայն երկու լրատվամիջոցներ Հայաստանում ունենառանձին վարքագծի կանոնադրություն:

Դրանք են «Առավոտ» օրաթերթը և «Հետք» երկշաբաթաթերթը:

2007 թ.-ի հունվարի 9-ին Երևանի մամուլի ակումբը (ԵՄԱ), որը լրագրողների պաշտպանության առաջատար ՀԿ-ն է, հրապարակեց կոչ, ուղղված Հայաստանի մեդիա համայնքին, առաջարկելով միասին մշակել մասնագիտական էթիկայի սկզբունքային նորմեր: 2007 թ.-ի փետրվարի 2-ին այն լրատվամիջոցների հանդիպման ժամանակ, որոնք աջակցում էին ԵՄԱ-ի նախաձեռնությունը, ձևավորվեց աշխատանքային խումբ, որը մշակեց

ԶԼՄ-երի

ներկայացուցիչների

վարքական նորմերի կոչակազմը՝ ընտրությունների և հանրաքվեների լուսաբանման

⁹¹⁷ Annual Report 2011, էջ 30

⁹¹⁸ Այս տեղեկություն հետո տես <http://www.hraparak.am/2012/03/08/haxtec-pastabanin/> (կատարված վերջին մուտքը 12.03.2012)

կզբունքների վերաբերյալ: Այս փաստաթղթերն ընդունվել են ստորագրվել են ՁԼՄ-ների ղեկավարների կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հավաքում 2007 թ. մարտի 10-ին: 2010 թ.-ի ղեկտեմբերի դրությամբ ՁԼՄ-ների ներկայացուցիչների վարքական նորմերը ընդունվել են ընտրությունների հանրաքվեների իրականացման մասնակցությունների վերաբերյալ Հոգևորականության 41 սուբյեկտ, որոնք ներկայացնում են Հայաստանի 44 լրատվամիջոց:⁹¹⁹ Բոլոր վերոնշյալ վարքական նորմերը նկատմամբ սակայն չունեն պարտադիր բնույթ:

2007 թ.-ի մարտի 10-ի հիշատակված հանդիպման ժամանակ նաև ընտրվեց **ՁԼՄ-երի էթիկայի դիտորդական մարմինը (ԴՄ)**, որը այժմ բաղկացած է 7 անդամներից, որոնք ներկայացնում են լրագրեր, լրատվական գործակալություններ, լրագրողների միավորումներ և հեռուստաընկերություններ: 2009 թ.-ի ղեկտեմբերի 13-ին ընդունվեց ԴՄ-ի աշխատակարգը: Վարքական նորմերը ստորագրած ՁԼՄ-երի ներկայացուցիչներն ընդունում են ԴՄ-ի իրավասությունը՝ քննելու իրենց գործողությունների հրապարակումների համապատասխանությունը Վարքական նորմերին, ինչպես նաև պատրաստակամ են իրենց լրատվամիջոցում հրապարակելու ԴՄ-ի որոշումները: ԴՄ-ի առաքելությունն է քննել Վարքական նորմերի խախտման վերաբերյալ բողոքները և քննության արդյունքները վերադարձնել լրատվականությանը: 2010 թ.-ին ԴՄ-ն ընդունել է 8 եզրակացություն/որոշում (2009 թ.-ին՝ 5):

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է ապահովված մեդիա աշխատողների օրինավորությունը:

Ինչպես նախկին բաժնում նշվեց, ՁԼՄ-
ների էթիկայի դիտորդ մարմինը գործում է Հայաստանում, որի վարքական նորմերը ստորագրվել է 44 ՁԼՄ-ների կողմից և որը վայելում է 9 լրագրողական ասոցիացիաների աջակցություն: ԷԴՄ-ի իրավասությունը նույնպես քննարկվել է: Այնուամենայնիվ,

⁹¹⁹ Համաձայն ՁԼՄ-երի էթիկայի դիտորդ մարմնի 2010 թ.-ի տարեկան զեկույցի՝ 44 լրատվամիջոցների թվում կային 16 հեռուստաընկերություններ և 1 ռադիոընկերություն: Նաև լրագրողների 9 միավորում աջակցել են խաձեռնությանը (http://www.ypc.am/self_regul/in/en):

ինչպես հայտնում է Այոեքսը,

Էթիկայի այդ ստանդարտները լայնորեն չեն կիրառվում կամ ընդունված չեն:⁹²⁰ Համաձայն ԵՄԱ-ի՝ «Տասնյակից ավելի հայաստանյան լրատվամիջոցներ և լրագրողների ասոցիացիաների մեծամասնությունը ունեն իրենց սեփական վարքական ռոնները»:⁹²¹ Առկա են մասնագիտական ասոցիացիաներ, որոնք տրամադրում են դասընթացներ, սակայն նրանց գործունեությունը կախված է դրամաշնորհներից և հետևաբար միշտ կայուն չեն:⁹²² Նաև մերթընդմերթ, այնպիսի հայտնի կազմակերպություններ, ինչպես օրինակ, «Article 19», «International Federation of Journalists», «European Journalism Center» և այլն, Հայաստանի լրագրողների համար անցկացնում են դասընթացներ:⁹²³ Առկա են տարբեր ՀԿ-ներ, որոնք նպատակաուղղված են խոսքի ազատության և մեդիայի անկախության պաշտպանությանը: Այնուամենայնիվ, դրանք շատ արդյունավետ չեն, քանի որ գործում են այն ժամանակ, երբ ունենում են դրամաշնորհներ/ֆինանսավորում:⁹²⁴ Ինչպես հայտնում է IREX-ը. *«Խմբի անդամները համաձայնվեցին, որ մամուլի մասնագետների համար հազվադեպ չէ ընդունել վճարներ կամ նվերներ որոշակի տեսակի լուսաբանման նյութի մաս»:*⁹²⁵

Կապված տարբեր աղբյուրների օգտագործման հետ՝ Մարգարիտա Հակոբյանն իր զեկույցում նշում է, որ շատ հաճախ լրագրողները չեն ստուգում տեղեկատվությունը տարբեր աղբյուրների միջոցով. *«Տեղեկատվության մեջ հավաստիանալը, ինչպես նաև տեղեկատվության քաղաքական օրյեկտիվ լուսաբանումը նշվել են որպես լրագրության այլ հիմնարար սկզբունքներ: Համաձայն փորձագետների ճնշող մեծամասնության՝ լրագրողների մեծամասնությունը դեպքերի մեծ մասում չեն ստուգում նաև հավաստիանում տեղեկատվության մեջ՝ անձնական կամ ընդհանուր շտապողականության, լուրերի աղբյուրների էական սակավության»*

⁹²⁰ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 135

⁹²¹ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, էջ 16

⁹²² Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 140

⁹²³ Yerevan Press Club, Media Landscapes of Eastern Partnership Countries, 2011, page 23

⁹²⁴ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 140

⁹²⁵ Լույս տեսնում է, էջ 135

(օրինակ՝ պաշտոնական մամուլը հաղորդագրություններն միջազգային մեդիայի թողարկումները), ինչպես նաև այլ խնդիրների պատճառով»:⁹²⁶

Կոռուպցիոն գործերի հետաքննումների կացում

Որքանո՞վ է մեդիան ակտիվ,

և որքանո՞վ հաջողություն ունի կոռուպցիոն դեպքերի հետաքննման ներկայացման հարցում:

Հետաքննող լրագրողների միակ մասնագիտական կազմակերպությունը հանդիսանում է «Հետք» ՀԿ-ն, որն ունի սեփական վեբ-կայքը և շաբաթաթերթը:⁹²⁷ «Հետք online»-ի յուրահաստկություններից մեկը կայանում է նրանում, որ լրագրողական հետաքննությունները հաճախ անց են կացվում թիմերով, ինչը հայկական լրագրությունում նորույթ է: Այս թիմերը նաև զբաղվում են «Հետքի» համար հետաքննող վավերագրական ֆիլմերով, որոնք հեռարձակվում են Հայաստանի Հանրապետության տարբեր

հեռուստաընկերություններով:⁹²⁸ Համաձայն ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտի Մարդու իրավունքների 2010 թ.-ի Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցի՝ «*հետաքննող լրագրությունը հաճախ դիտվում էր բացասական, հատկապես նրանց կողմից, ովքեր ուսումնասիրության սուբյեկտ էին*»:⁹²⁹ Այդպես հայտնում է, որ տեղի է ունեցել հետաքննող լրագրողների աճ, և որոշ պարբերականներ կարող էին իրենց թույլատրել կատարելու շարունակական հետաքննություններ և հաջորդիվ ռեպորտաժներ:⁹³⁰

Ինչ վերաբերում է լրագրողների կողմից հանրայնորեն հնչել կոռուպցիոն գործերի հետաքննությանը, ապա կարելի է նշել բարձրաստիճան պաշտոնյաների շահերի բախման խնդիրների հետաքննումը: Մրա հետ կապված՝ «Հետքը» հրապարակել է բնապահպանության նախարարի ունեցվածքը:⁹³¹

Իրազեկել հանրությանը կոռուպցիայի և դրա ազդեցության մասին (գործնականում)

⁹²⁶ CRRG, Report on In-Depth interviews, by Margarita Hakobyan, , Yerevan, 2011, էջ 24

⁹²⁷ Ավելի իհամար տես www.hetq.am

⁹²⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/eng/about/> (կատարված վերջին մուտքը 12.03.2012)

⁹²⁹ Human Rights Report 2010 on Armenia, US State Department. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154411.htm> (կատարված վերջին մուտքը 12.03.2012)

⁹³⁰ Media Sustainability Index 2011, The development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, IREX, էջ 135

⁹³¹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/articles/9099/etikayi-handznazhoxovy-kzbaxvi-bnapahpanutyannakhhararov.html> (կատարված վերջին մուտքը 12.03.2012)

Որքանո՞վ է մեղիանակտիվ նորքանո՞վ հաջողություն ունի հանրությանը կոռուպցիայի մասին նիրազեկելու ներկրումը րաազդեցության մեջ:

Համաձայն 2010 թ.-ի իսնային սոստեսությունների կոռուպցիայի մասին հետազոտությանը՝ «2010 թ.-ի ուսումնասիրության հարցվածների 73 տոկոսը նշել է, որ զանգվածային լրատվությունը (օրինակ հեռուստատեսությունը, ռադիոն և թերթերը) հանդիսանում է կոռուպցիայի մասին տեղեկատվության երեք հիմնական աղբյուրներից մեկը»:⁹³² Այնուամենայնիվ, կոռուպցիային վերաբերող մշտական ծրագրեր չկան: Հազվադեպ երբեք տրամադրվում է կոռուպցիային վերաբերող հաղորդումներին: Համաձայն հետազոտության՝ «Կոռուպցիան ռադիոթերթում քիչ քննարկվող թեմա է, և հեռուստաթերթում կոռուպցիային նվիրված ծրագրերը կարելի է հաշվել մեկ ձեռքի մատների վրա»:⁹³³

Տեղեկացնել հանրությանը կառավարման խնդիրների մասին (գործնականում)

Որքանո՞վ է մեղիան ակտիվ և հաջողակ հանրությանը կառավարության և կառավարման այլ դերակատարների գործունեության մասին տեղեկացման մեջ:

Համաձայն ՀՌԿԿ-ի իրականացրած հետազոտության՝ տեղեկատվության ամենից վստահելի աղբյուր է համարվում ազգային հեռուստատեսությունը, որը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վայելում է 55% հայերի վստահությունը, և միաժամանակ հայերի 42%-ն ամբողջությամբ կամ մասամբ չի վստահում դրան:⁹³⁴ Համաձայն ԵՄԱ-ի թեմատիկ լուսաբանման մասին իրականացված հետազոտության՝ հետազոտության առարկա հեռուստաալիքները երկու անգամ ավելի քիչ են ուշադրություն դարձրել

⁹³² Corruption Survey of Households 2010, CRRC, էջ 46

⁹³³ Quantative research of public opinion on corruption, Peculiarities of public perception of corruption in Armenia, 2009, page 25.

հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.crrc.am/store/files/corruption/fellows/Bagrat_Harutyunyan.pdf

(կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

⁹³⁴ Armenian Media Landscape, CRRC, by Katy Pearce, October 2011, էջ 6

«կառավարության գործունեությանը» (ընդհանուր լուսաբանման մեջ 11.4 %):⁹³⁵
Թերթերում նշված թեմայի լուսաբանմանը նվիրված էր հղումների 9.6%-ը:⁹³⁶ Առցանց
հրապարակումների արդյունքը կազմում է 9.9%:⁹³⁷

⁹³⁵ Yerevan Press Club, Monitoring the Thematic Directions of Armenian Media, 2011, էջ 11.

⁹³⁶Նույնտեղում, էջ 17

⁹³⁷Նույնտեղում, էջ 19

Քաղաքացիական Հասարակություն

Առկա իրավական դաշտն ինչ որ չափով տրամադրում է բարենպաստ միջավայր քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների (ՔՀԿ) համար, որի շնորհիվ նրանք լիազորված են հիմանդրվել ազատորեն, գրանցվել առանց լուրջ բարդությունների և/կամ գործել անկախ: Միննույն ժամանակ, գրանցման պրատիկան ապացուցում է, որ այն բարդ է և կոռումպացված, և գործողությունները ընթանում են աճող պետական միջամտության ներքո:

Օրենսդրությունը սահմանում է որոշակի սահմանափակումներ ՔՀԿ-ների ֆինանսական հիմքերը զարգացնելու համար, որոնք ապահովում են կազմակերպությունների կայունությունը: Հասարակական (շահույթ չհետապնդող) գործունեության համար հարկային արտոնություններ, ինչպես նաև նշանակալից խրախուսանքներ՝ աջակցությունը գրավիչ դարձնելու համար, չկան: Բացի այդ, ՔՀԿ-ների կարևոր խումբը՝ հասարակական կազմակերպությունները (ՀԿ-ներ) իրավունք չունեն եկամուտ գոյացնել ձեռնարկատիրական գործունեության միջոցով, ասել է, թե՛ կայունություն կերտել:

Հանրության առջև թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը օրենքով պարտադիր չեն, բայց դա ավելի շատ տեղի է ունենում որպես առանձին ՔՀԿ-ների կամավորական նախաձեռնություններ: Օրինավորության ասպեկտները կարգավորված չեն օրենսդրությամբ, կամ ամբողջ ոլորտը ներառող կամավորական ակտերով: Կառավարությանը հաշվետու դարձնելու՝ ՔՀԿ-ների ունակությունը և արդյունավետությունը աճում է ժամանակի ընթացքում, չնայած այն դեռևս թույլ է կառավարության՝ հանրության կամ քաղաքացիական կազմակերպությունների առջև պատասխանատու լինելու անկեղծ կամքի բացակայության պատճառով: Հասարակության ընդգրկվածությունը որոշումների կայացման մեջ թերևս մնում է որպես ժողովրդավարական կառավարման իմիտացիա: Իրականում, առկա է աճող միտում՝ անկախ ՔՀԿ-ների աշխատանքը հակազդելու «դեպի կառավարություն կողմնորոշված» հասարակական կազմակերպությունների միջոցով (GONGOS):

Ներքևի աղյուսակը ներկայացնում է քաղաքացիական հասարակության սյան գնահատման ցուցիչների միավորների ամփոփումը՝ քաղաքացիական հասարակության կարողության, կառավարման և Հայաստանի ազգային օրինավորության համակարգում նրա ստանձնած դերի լույսի ներքո:

Քաղաքացիական հասարակություն Մյունի ընդհանրական միավոր: 29.2			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 43.75	Ռեսուրսներ	50	25
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 18.75	Թափանցիկություն		25
	Հաշվետվողականություն		25
	Օրինավորություն	0	25
Դերակատարություն 25	Կառավարությանը հաշվետու պահել		25
	Քաղաքականության բարեփոխում		25

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանում առկա են գրեթե 7000 գրանցված ՔՀԿ-ներ, որը ներառում է 72% հասարակական կազմակերպություններ (ՀԿ-եր), 12% հիմնադրամներ, 11% արհեստակցական միություններ և 4% իրավաբանական անձանց միություններ:⁹³⁸ Ի լրումն՝ կան նաև ոչ պաշտոնական և չգրանցված շարժումներ և ակտիվ քաղաքացիների

⁹³⁸

«Թրանսփարենսիբնթերնեշնլիակակոռուպցիոնկենտրոն» ՀԿ-ին ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության կողմից ուղղված գրավոր պատասխան (Երևան, ապրիլ 15, 2010)

խմբեր: ՔՀԿ-ների մեծամասնությունը կենտրոնացված է Երևանում և Հայաստանի հյուսիսի մեծ քաղաքներում, որը կարող է վերագրվել Երևանում առավել արհեստավարժ մարդկային ռեսուրսների և ֆինանսավորման հնարավորությունների, ինչպես նաև ՔՀԿ-ների կենտրոնացված գրանցման ընթացակարգի առկայությանը:⁹³⁹

Ակտիվ ՔՀԿ-ների թիվն իրականում շատ ավելի նվազ է գրանցվածներից: Համաձայն ԱՄՆ ՄԶԳ-ի «2009 թ.-ի ՀԿ Կայունության ցուցիչը Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի և Եվրասիայի համար»՝ միայն 10-15 տոկոս ՀԿ-ներն էին ակտիվորեն իրականացնում իրենց առաքելությունները,⁹⁴⁰ մինչդեռ «Ֆրիդոմ Հաուզ»-ն իր «Անցումային շրջանի երկրներ 2010 Հայաստան» -ում նշել էր, որ դրանցից միայն քառորդից պակասն է ակտիվ:⁹⁴¹

ՔՀԿ-ների հասկացությունը հիմնականում զուգակցվում է ՀԿ-ների հետ, ինչը կարող է բացատրվել վերջիններիս՝ ոչ կառավարական ոլորտը ներկայացնող սուբյեկտների պատկերում առավել մեծ բաժնով: Ի տարբերություն՝ ամենից ճանաչված հիմնադրամները դրամաշնորհներ հատկացնող մի քանի կառույցներ են, որոնք ծառայում են որպես միջնորդ կառույցներ Հայաստանի քաղաքացիական հասարակությանը օտարերկրյա ֆինանսավորման փոխանցման համար: Առավել քիչ են իրավաբանական անձանց միությունները և, ըստ էության, աննկատ արհեստակցական միությունները: Հետևաբար, այս գնահատականը ամենից շատ ուշադրություն է հատկացնում ՀԿ-ներին որպես Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության ամենից մեծ և ակտիվ մասի:

Գնահատում

12.1.1 Ռեսուրսներ (օրենք)

Որքանո՞վ է առկա քաղաքացիական հասարակության համար բարենպաստ միջավայր ստեղծող իրավական դաշտ:

⁹³⁹ՖրիդոմՀաուզ, *Անցումայինշրջանիերկրներ. Հայաստան(2010)*, էջ 73

⁹⁴⁰ԱՄՆՄիջազգայինգարգացմանգործակալություն (ԱՄՆՄԶԳ), «2009թ.-ի ՀՀԿայունությանցուցիչը ԿենտրոնականևԱրևելյանԵվրոպայիևԵվրասիայիհամար» (Վաշինգթոն, ԱՄՆ Միջազգային գարգացման գործակալություն, Ժողովրդավարության, կառավարման և սոցիալական տրանսֆորմացիայի գրասենյակ, 2010), էջ 54

⁹⁴¹ՖրիդոմՀաուզ (2010), էջ 73

Ընդհանուր առմամբ, իրավական դաշտը ՔՀԿ-ների ստեղծման համար տրամադրում է բարենպաստ միջավայր,⁹⁴² սակայն ստեղծման և գործունեության բուն ընթացքը առաջ է բերում բարդ անհարմարություններ:

Միավորման մարդու և քաղաքացիական իրավունքը սահմանվում է ՀՀ *Սահմանադրության (2005) հոդված 28-ով* և ձևակերպվում է հետևյալ կերպ. *«Յուրաքանչյուր ոք ունի այլ անձանց հետ միավորումներ կազմելու, այդ թվում՝ արհեստակցական միություններ կազմելու եւ դրանց անդամագրվելու իրավունք»:*

Քաղաքացիական օրենսգիրքը(1998) ուրվագծում է պաշտոնապես գործող ՔՀԿ-ների հատվածը, որպես ոչ պետական, ոչ առևտրային կազմակերպություններ՝ ներառյալ հասարակական կազմակերպություններ (հոդված 122), ինչպես նաև արհեստակցական միություններ (հոդված 122), հիմնադրամներ (հոդված 123) և իրավաբանական անձանց միություններ (հոդված 125): Այս ՔՀԿ-ները պետք է գրանցվեն արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրում և ղեկավարվեն համապատասխան օրենսդրությամբ՝ *«Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով (2001)*, *«Արհեստակցական միությունների մասին» ՀՀ օրենքով (2000)*, *«Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքով (2002)* և *Քաղաքացիական օրենսգրքով*: Բացի այդ, ՔՀԿ-ների հատուկ գործողություններ կարող են ենթակա դառնալ *«Բարեգործության մասին» ՀՀ օրենքի (2002)* կարգավորմանը:

Հայկական օրենսդրությունը չի պարտադրում ՔՀԿ-երի գրանցումը: *«Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը* թույլատրում է անձանց չգրանցված միավորումների գործունեությունը այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրանք ընդդրված չեն ֆինանսական գործարքների մեջ: Ֆինանսավորում ստանալու ակնկալիքի դեպքում միավորումը պետք է գրանցվի որպես ՀԿ: Հետևաբար, միայն գրանցված կազմակերպությունները կարող են հրատարակել 1,000 օրինակից ավել տպագիր մամուլ, վարձակալել հանդիպման համար վայրեր, հեռարձակել հեռուստատեսային կամ ռադիո ծրագրեր և այլն, չնայած չկա արգելք անհատ անդամների հանդեպ այսպես վարվելու համար:⁹⁴³

⁹⁴² *Նույն տեղում(2010), էջ 67*

⁹⁴³ ԱՄՆ Պետական ղեկավարամենտ, *2009 Մարդու իրավունքների զեկույց. Հայաստան* (Վաշինգթոն, ԱՄՆ Պետական ղեկավարամենտ, Ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների և աշխատանքի բյուրո, մարտ 11, 2010), հասանելի է հետևյալ հղումով՝ www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136018.htm

Հայկական օրենքները չունեն որևէ սահմանափակում կառավարությանը հսկելու (watchdogging) և քննադատելու և քաղաքականության փոփոխում քարոզելու համար, քանի դեռ նման գործողությունները չեն մեկնաբանվում որպես գործողություններ, որոնք ուղված են *«ՀՀ սահմանադրական կարգի բռնի տապալմանը, ազգային, ռասայական, կրոնական աստելություն բորբոքելուն կամ բռնություն և պատերազմ քարոզելուն»*, հակառակ դեպքում աղերս ունեն կոչվելու ոչ լեգիտիմ: Նման դեպքերում այդ կազմակերպությունները կարող են դառնալ պարտադիր փակման ենթակա սուբյեկտներ:⁹⁴⁴

Իրենց նպատակներին հասնելու և շահառուներին դատավարությունների միջոցով ծառայելու ՀԿ-ների կարողության համար առկա են էական սահմանափակումներ: ՀԿ-ները չեն կարող պաշտպանել հանրային խնդիրներն իրենց կանոնադրական հետաքրքրությունների լույսի ներքո և պետական կառույցների ապօրինի ակտերը վիճարկել տեղի դատարաններում, քանի դեռ դրանք չեն խախտում ՀԿ-ների իրավունքները,⁹⁴⁵ որոնք բացահայտորեն սահմանափակված են իրենցով և իրենց անդամներով:⁹⁴⁶

ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է հասարակական կազմակերպությունների բարդ և երկար գրանցում: Այն կազմում է 21 օր՝ ի տարբերություն իրավաբանական անձանց այլ տեսակների մեծամասնության համար, որը 5 օր է, և որը լրացուցիչ կերպով ներառում է նաև հարկային մարմիններում և ոստիկանության ծառայությունում գրանցումը: *«2008 թ. ՀԿ Կայունության Յուզիչը»* այս ընթացակարգը դիտարկում է որպես *«որոշակի առումով թանկ և ծանրաբեռնող»*, հատկապես այն ՔՀԿ-ների համար, որոնք պետք է շրջաններից գան գրանցվելու համար:⁹⁴⁷ Չուտ գրանցման ընթացակարգը հավակնում է լինել *«կոռուպացված և պրակտիկորեն դժվար»* և որոշ կազմակերպություններ զեկուցել են, որ *«նրանցից խնդրել են վճարել «վճարներ»՝ գրանցման գործընթացն արագացնելու համար»*:⁹⁴⁸ Համաձայն ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտի *«2009թ. Մարդու իրավունքների զեկույցի»*՝ միավորումների գրանցման պահանջները *«մնացել են ծանրություն պատճառող»*:⁹⁴⁹ Ի լրումն՝ Քաղաքացիական

⁹⁴⁴ Հոդված 21, «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁹⁴⁵ Հոդված 3, Վարչական դատավարության օրենսգիրք

⁹⁴⁶ Հոդված 15, «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք

⁹⁴⁷ ԱՄՆ ՄՁԳ (2010), էջ 55

⁹⁴⁸ Նույն տեղում.

⁹⁴⁹ ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտ (2010)

օրենսգրքի հոդված 56-ի վրա հիմնված՝ «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13-ը պահանջում է ՀԿ-ների վերագրանցումը՝ դեպքերի մեծ մասում հետևելով գրանցման համար հոդված 12-ով սահմանված ընթացակարգին, որը ստեղծում է լրացուցիչ ոչ ողջամիտ վարչական բեռ նրանց համար:⁹⁵⁰

Հայաստանի հարկային օրենսդրությունը չի ապահովում պաստոզ միջավայր ՔՀԿ-ների համար:

Ոչ մի տարբերություն չկա առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների հարկման միջև: Հետևաբար, ՔՀԿ որոշ եկամուտներ (բացառությամբ դրամաշնորհների և անդամավճարների) դիտարկվում են որպես շահույթ և դառնում հարկման ենթակա նույնչափ, որքան բիզնեսի միջոցով գոյացած եկամուտները: Հարկերից ազատումը հնարավոր է միայն ավելացած արժեքի համար դրամաշնորհներից կատարված ծախսերի համար՝ որոշակի միջազգային համաձայնագրերի դաշտի ներքո (օրինակի համար ԱՄՆ և Հայաստանի կառավարությունների միջև երկկողմանի համաձայնագիր): Այնուամենայնիվ, սա ներառում է որոշակի «*ժամանակատար ձևականություններ Տինանսների նախարարության հետ յուրաքանչյուր ԱԱՀ-ից ազատված գնման դեպքում*»:⁹⁵¹

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Որքանով են ՔՀԿ-

երևում են անադեկվատ ֆինանսական և մադրկային ռեսուրսներ արդյունավետ գործելու համար?

ՔՀԿ-

երին վերաբերվող օրենսդրությունը պարունակում է միջարժեքություններ և խոչընդոտներ, որոնք արգելափակում են կազմակերպությունների զարգացումը և էապես սահմանափակում նրանց գործունեության շրջանակն արդյունավետությունն,

⁹⁵⁰ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն (ԵԱՀԿ), Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԺՀՄԻԳ), Հայաստանի Հանրապետության Հասարակական կազմակերպությունների մասին օրենքում լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագծի վերաբերյալ կարծիք (Վարչապետ, դեկտեմբեր 2, 2009), պարբերություն 9 Ե) և 17, հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbmVudG9sYXZlbnR1eXdlbmd8Z3g6MjU0OWM0NTFiNGI1ZjhhMg>

⁹⁵¹ Ֆրիդլանդ (2010), էջ 74

ինչպես նաև նրանց կայուն զարգացումը: «Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ» նախաձեռնությունը հայտնել է, որ Հայաստանի ԲՀՀ-երը չեն հանդիսանում ֆինանսապես կայուն կառույցներ՝ ունակ պահովելու սեփական գործունեության ֆինանսավորումը⁹⁵² կարգավորող դաշտը «չի սահմանում ապահով աջակցող միջավայր ՀԿ-երի դրամահավաք ջանքերի համար, կանխելով անմիջական շահույթի գեներացումը և մերժելով իրականացնել հարկային նվազեցումներ անուղակի հարկային գեներացման գործողությունները հանդեպ»:⁹⁵³

Համաձայն ՑԻՎԻԿՍ Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ 2009թ.-ի կազմակերպությունների ուսումնասիրության, հարցված ԲՀՀ-երի էական մի մասը կամ մեծ մասամբ հենվում է օտարերկրյա դոնորների վրա: Ուսումնասիրությունը գրանցել է, որ հարցվածների միայն 22.1%-ն է ստանում ֆինանսավորում կառավարությունից, 31.9%-ը օգտվում է անհատական նվիրատվություններից, 31%-ը հավաքում է անդամավճարներ, 17.7%-ը օգտագործում է ծառայության վճարները 8%-ը ընդունում է կորպորատիվ ֆինանսավորում: Հարցված կազմակերպություններից 5%-ը ունեցել է եկամուտ չորսաղբյուրներից, 15%-ը երեքից, 32%-ը երկուսից և մնացածը մեկից:⁹⁵⁴ Ուսումնասիրությունը նշում է, որ «Եկամտի մեկաղբյուրից մասնական կախումը, անգամ կանոնավոր կարգով, վտանգ է ներկայացնում անկախ գործելը և կազմակերպության երկարաժամկետ ավտանգությունը»:⁹⁵⁵

Ներկայումս օտարերկրյա ֆինանսավորումը նվազել է, մինչդեռ դրամաշնորհների համար արցակցությունն աճել է:⁹⁵⁶ Որոշ ՀԿ-ներ փորձում են հավաքել լրացուցիչ ֆոնդեր միջազգային դոնորներից, որոնք անցյալում ուժեղ ներկայացվածություն չեն ունեցել Հայաստանում:⁹⁵⁷ Շատ ՀԿ-եր գոյատևում են դրամաշնորհից դրամաշնորհ,

⁹⁵² Counterpart International/Armenia National Implementation Team (2010), *The CIVICUS Civil Society Index for Armenia Phase 2008-2010*, նշված Civil Society Index Initiative “Case Study: Financial Sustainability of Armenian CSOs” (Yerevan, 2010) հրատարակման մեջ, էջ 27: Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ civilsocietyindex.files.wordpress.com/2010/08/fin-eng_web.pdf

⁹⁵³ *Նույն տեղում*, էջ 28-29

⁹⁵⁴ *Նույն տեղում*, էջ 15

⁹⁵⁵ *Նույն տեղում*, էջ 5

⁹⁵⁶ Freedom House, *Nations in Transit: Armenia* (2009), էջ 73

⁹⁵⁷ USAID (2010), էջ 56

հաշվի առնելով որ ձեռք բերված ֆինանսավորումը հիմնականում փոքր է նկարճաժամկետ:⁹⁵⁸
Որոշ կազմակերպություններ անգամ հետադարձ են լինում այն պիսիդրամաշնորհների,
որոնք չեն համապատասխանում իրենց առաքելությանը ննպատակներին:⁹⁵⁹ Չնայած այն փաստին,
որ գործող ՔՀԿ դաշտի հիմնական մասը ստանում է ֆինանսավորում միջազգային կազմակերպություններից և Հայաստանում տեղակայված օտարերկրյա առաքելություններից,
ՀՀ օրենսդրությունը նախատեսում է հարավորություն նկարգավորում է պետական դրամաշնորհների կառավարումը,⁹⁶⁰ ինչը տարակուսանք է հարուցում ՔՀԿ-երի գործունեության միջավայրում:

Միջազգային ֆինանսավորման կրճատումը ստիպում է ՀԿ-երին նդիվերսիֆիկացնել ֆինանսավորման աղբյուրները:
Սուբսիդիաների/դրամաշնորհների կամ գումների միջոցով ՔՀԿ-երին կառավարության կողմից ֆինանսավորման առումով առկա է որոշակի զարգացում վերջերս:⁹⁶¹ Այնուամենայնիվ,
նմանազակցությունը Հայաստանում տեղի է ունենում որպես բացառություն,
ոչ թե որպես կանոն:⁹⁶² Այն հիմնականում ողոված է սոցիալական ծառայությունների ոլորտին,
հանրային իրազեկմանը և առողջապահական քարոզչությանը, և գտնում են,
որ դրանց ստացողները հանդիսանում են "պրոկառավարական նչհակասող"
կազմակերպություններ:⁹⁶³ Եվ չնայած կառավարության կողմից ֆինանսավորումը կարող է լիտարկվել որպես ՔՀԿ-երի աշխատանքի ընդունման ցուցիչ,
դոնորային համայնքի ներկայացուցիչները հիմնականում տահոգություն հայտնեց,
որ կառավարությունը հանդուրժում է ՔՀԿ-երին այն քան ժամանակ,
քան իդեոկարող է հսկել նրանց գործողությունները:⁹⁶⁴

ՀԿ-երի ֆինանսավորումը այլ տեղական աղբյուրներից շատ սահմանափակ է:
Բիզնեսներ կայացուցիչները "չունեն հարկային արտոնություններ կամ այլ խրախուսանքներ"

⁹⁵⁸ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)
⁹⁵⁹ Նույն տեղում.
⁹⁶⁰ ՀՀ պետական հաշվապահական ստանդարտներ, ընդունված ՀՀ Կառավարության N2159-Ն որոշմամբ, 09.12.2005թ.
⁹⁶¹ Civil Society Index Initiative, "Case Study: Financial Sustainability of Armenian CSOs," էջեր 22-27 և USAID (2010), էջ 56
⁹⁶² Civil Society Index Initiative, "Case Study: Financial Sustainability of Armenian CSOs," էջ 23
⁹⁶³ USAID (2010), էջ 56
⁹⁶⁴ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

ըպեսզի գրադվեն րարեգործական գործունեությամբ”, չնայած վերջերս գրանցվել են ՔՀԿ-երի ֆինանսավորման նյութեր:⁹⁶⁵ Երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակի պատճառով, անդամավճարները սովորաբար փոքր են և սիմվոլիկ⁹⁶⁶ և հետևաբար ունակ չեն ապահովելու կազմակերպությունների կայունությունը:

Միջազգային ուղևորներն ցիտերթի ունեն սահմանափակումներ կորպորատիվ սոցիալական ներդրումների հիմնադրամներին (endowment funds) և ոչ գործառնական ծախսերի (overhead expenditures) համար գումար չնորհել:

Անմիջական շահույթ գեներացնող գործողությունները, ներառյալ հանրային ֆինանսական միջոցների հավաքագրման նորամահավաքությունը (grassroots fundraising), վճարով ծառայությունները, անհատական միջոցավորումները կամ շահույթի պասիվ գեներացումը (օրինակ ի համար գույքի վարձակալության կամ բանկային հաշիվների վրա առաջացած տոկոսները) համաձայն ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի դիտարկվում են որպես ձեռնարկատիրական գործունեություն:⁹⁶⁷ Ըստ Հասարակական կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքի, ՀԿ-երը կարող են իրականացնել ման գործունեություն “միայն առևտրային կազմակերպություններին հիմնադրելու միջոցով կամ նորանցում մասնակցելու միջոցով”:⁹⁶⁸ Շե տևաբար, տարրական ֆինանսավորումը պահովելու համար ՀԿ-երը դեմ հանդիման են կանգնում երկու հիմնական տարբերակների.

Իրենց կարգավիճակը արհեստականորեն փոխել և վերածվել ի հիմնադրամի, ինչը թույլ է տալիս ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացում անդամության այլ ֆորմատի նորոշումներ իր նդուն ման այլ ֆորմատի միջոցով, կամ առանձին բիզնես կազմակերպություն ստեղծել, որն ունի շահույթ ստեղծելու նպատակներ, առանձին վարչարարություն և հաշվապահություն: Վերջին տարբերակը ՔՀԿ-երի կողմից ճանաչվել է, որպես “չափազանց ծանրաբեռնող”⁹⁶⁹,

⁹⁶⁵ USAID (2010), էջ 56
⁹⁶⁶ Tatchat.Stepanyan, *Country Report: Armenia* for The International Center for Not-for-Profit Law (ICNL), (Legal Analysis, 2005), էջ 5, նաև հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:iLqDY_gI53IJ:www.icnl.org/programs/location/crossregional/globalforum/ConferenceMaterials/Eco_Activities_Armenia.doc+Tatshat+Stepanyan,+ICNL+country+report&cd=2&hl=en&ct=clnk
⁹⁶⁷ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրք, հոդված 2
⁹⁶⁸ ՀՀ օրենքը Հասարակական կազմակերպությունների մասին, հոդված 4
⁹⁶⁹ Civil Society Index Initiative, “Case Study: Financial Sustainability of Armenian CSOs,” էջեր 16-17

այնուամենայնիվ վերջին տարում ՔՀԿ-

երիսկսել են հիմնադրել իրենց հետևյալ պլանային ծրագրերը:⁹⁷⁰

Ի հեճուկս ՔՀԿ-երի համար հայտնի խոչընդոտներ,

Հայաստանի կառավարությունը չի ցուցադրել քաղաքական կամ քարաքար գնելու առկա կարգավորիչ դաշտը զակցելու համար կազմակերպություններին կայունությանը:

Ի հեճուկս ՔՀԿ-երի հանրային ֆինանսավորման լոբբինգի փորձերի 1 տոկոսով օրենքին, այնուամենայնիվ առաջընթաց արձանագրվեց:⁹⁷¹ Նմանապես,

չկա զարգացում կամ վերադարձի մասին օրենքի ընդունման կապակցությամբ:⁹⁷² Կորպորատիվ ներդրումային ֆոնդերի մասին օրենքի նախագիծը, որը նախաձեռնվել է Եվրասիա

համագործակցության հիմնադրամի կողմից, 2009թ.-ին⁹⁷³ ներկայացվեց հանրային քննարկման նայնդեռնաքննարկումներին փոխում:

Արհեստավարժությունը, ակտիվությունը և ՔՀԿ մարդկանց նվիրվածությունն ընկալվում է, որպես այս հատվածի մենից մեծ ուժեղ կողմերը:⁹⁷⁴ Չնայած ֆինանսական խնդիրները կործանող էությունը նախկին հանրության անորոշ տեսլականները ծավալուն կերպով արտացոլվում են մարդկային ռեսուրսների որակական կողմի վրա,

քանի որ դժվար է վարձել ապահպանելի մուտքային սնունդներին: Մյուս կողմից, մարդկային ռեսուրսների սովորական անբավարար վածությունը ավելացնում է առկա աշխատակազմի աշխատանքի ծավալը ազդելով աշխատանքի որակի վրա և հետագա զարգացման կարողությունը:⁹⁷⁵ Հետևաբար միջազգային կազմակերպություններին որոշ ներկայացուցիչներ կարծում են,

որ Հայաստանի ՔՀԿ-երի շրջանում առավել որոշակի լծացում վերջիններիս մասնագիտական զարգացման առումով ,

ինչպես նաև կազմակերպության ներսումնորսերունդների չաճեցման առումով:⁹⁷⁶ Միննույն ժամանակ,

նկատվում է, որ վերջին ժամանակներին ֆինանսավորման պակասը նաև ավելացված մրցակցությունը

⁹⁷⁰ USAID (2010), էջ 57
⁹⁷¹ US Agency for International Development (USAID), *The 2008 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia* (Washington, US Agency for International Development, Bureau for Europe and Eurasia, Office of Democracy, Governance and Social Transition, 2009), էջ 54
⁹⁷² Freedom House (2009), էջ 72
⁹⁷³ Freedom House (2010), էջ 74
⁹⁷⁴ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)
⁹⁷⁵ Նույն տեղում
⁹⁷⁶ Նույն տեղում

պաստել է ռեսուրսների և կարողությունների հզորացմանը, ինչպես օրինակ Բարելավված պլանավորումը, աշխատակիցների Բարձրացված որակը, երիտասարդության ներգրավվածության բարձրացումը և առեվելու ժեղ համագործակցությունը:⁹⁷⁷

ՀԿ-

Երբ հիմնականում կազմակերպված են նշարունակում են առաջնորդվել անհատական խարիզ մատիկ առաջնորդների կողմից,⁹⁷⁸ ովքեր կայացնում են Բարձրաստիճան որոշումների մեծ մասը ներկայացնում են իրենց կազմակերպությունները: Համաձայն ԱՄՆ ՄԶԳ-ի 2008թ. -ի ՀԿ-երի կայունության հնդեքսի, ՔՀԿ Խորհուրդները “շարունակում են ինտեգրացված լինել կազմակերպությունների մեջ անբավարար չափով և չեն նպաստում կատարելագործված հաշվետվողականությանը կամ ազդեցությանը”:⁹⁷⁹ Իրավական դաշտը կանխարգելում է այնպիսի կառուցվածքների ընդունումը, ինչպես օրինակ տնօրենների խորհուրդը կամ խորհրդատվական խորհուրդների, որոնք են ընտրվում կազմակերպությունների անդամների կողմից:⁹⁸⁰ Համաձայն Ֆրիդոմ Հաուզի, ինչպես նաև ԹԻ ՀԿ հետազոտության, ՔՀԿ-երի “սոցիալական հիմքը մնում է նեղ և ստորին մակարդակում կապերը թույլ են”:⁹⁸¹ Իրենց համապատասխան շահառուների ցկտրվածությունը դիտարկվում է, որպես կառավարության կողմից ՀԿ-երի հանդեպ անվստահության համարեական գործոն:⁹⁸² Պետք է նշել, որ այս եզրահանգումը կրկնվել է հարցազրույցի մասնակցած իշխանության, միջազգային կազմակերպությունների և մեդիայի մեծ մասնությունում մասնակիցների կողմից:

983

Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ նախաձեռնության կամավորության մշակույթի վերաբերյալ կոնկրետ ուսումնասիրությունը հայտաբերեց, որ Հայաստանի

⁹⁷⁷ USAID (2010), էջեր 55-56

⁹⁷⁸ USAID (2010), էջ 56 և Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

⁹⁷⁹ USAID (2010), էջ 56

⁹⁸⁰ USAID (2010), էջ 55

⁹⁸¹ Freedom House (2009), էջ 67 և Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

⁹⁸² Anush Dulgaryan et al., *White Paper on Government and NGO Cooperation in Armenia*, Professionals for Civil Society NGO, Yerevan, 2008, էջ 6. Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ www.ngo.am/eng/index.asp?page=ecn1_materials#153

⁹⁸³ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

ՔՀԿ-երը չեն օգտագործում երկրում առկա կամավորների ռեսուրսների ողջ պոտենցիալը:⁹⁸⁴ Ոչ ֆորմալ, չկառավարվող կամավորականությունը գերակայում է ֆորմալ կամավորականության հանդեպ:⁹⁸⁵ Այն հիմնականում բացատրվում է կարգավորիչ դաշտի թերություններով:⁹⁸⁶ Վերջինս, մասնավորապես թույլատրում է հարկային և աշխատանքային օրենսդրության այնպիսի մեկնաբանում, որը հնարավոր է դարձնում կազմակերպություններին տուգանքի ենթարկումը կամավորների ներգրավման համար կամ այլ կերպ ասած աշխատուժի թաքցման և համապատասխան հարկերի վճարումից խուսափման համար:⁹⁸⁷

Անկախություն (Գործնականում)

Որքանով է քաղաքացիական հասարակությունը գործում և առկա առանց արտաքին միջամտության?

Ներկայումս կառավարության վերահսկողությունը գործնականում ծրագրված է և սահմանափակված է հանրության օրինական շահերի պաշտպանությամբ, այնուամենայնիվ տեղի ունեցան որոշակի փորձեր բարձրացնելու միջամտության հնարավորությունները: Առաջինը դա Լոբբիսթի մասին օրենքի նախագիծն է, որը նախաձեռնվել էր 2004-2005 թթ.-երին, ինչը պարունակում էր վարչական խոչընդոտների և ֆինանսական ծախսերի մեծացման ռիսկերի շխանության բոլորակարգ ակնբերում մուտք ունենալու համար, և ուղակիորեն արգելում էր ցանկացած տեսակի քարոզչություն և Լոբբիսթի ֆինանսավորվող օտարերկրյա կազմակերպությունների կողմից:⁹⁸⁸ Այս նախաձեռնությունը հաջողությամբ խոչընդոտվեց և կտիվ ՀԿ-երի խմբի⁹⁸⁹ ընդդիմությամբ: Երկրորդ փորձը ա ՀՀ Հասարակական կազմակերպությունների մասին օրենքում լրացումներն էին, ինչը նախաձեռնվեց 2009 թ.-ին և նդեռևս գտնվում է բանակցությունների/համաձայնության փուլում:

⁹⁸⁴ Civil Society Index Initiative, “Case Study: Culture of Volunteerism in Armenia,” էջ 4. Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2010/publications/Culture_of_Volunteerism_English.pdf

⁹⁸⁵ Նույն տեղում, էջ 3

⁹⁸⁶ Նույն տեղում, էջեր 13-16

⁹⁸⁷ Նույն տեղում, էջեր 14-15

⁹⁸⁸ “What are the Drawbacks and Advantages of the Bill “On Lobbyist Activity”?” (Yerevan, November 31, 2005) հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://parliament.am/news.php?cat_id=2&NewsID=1536&year=2005&month=11&day=30&lang=eng

⁹⁸⁹ USAID Civic Advocacy Support Program - Armenia, “Coalition of Armenian NGOs Blocks Controversial Lobby Law” (Yerevan, July 30, 2007), հասանելի է հետևյալ հղմամբ www.advocacy.am/en/?nid=5&id=31

Լրացումներին ախնական օրինակը ենթադրում էրավելացված վարչական և ֆինանսական խնդիրներ թափանցիկությունը նհաշվետվողականությունը կազմակերպություններին ապահովելու համար (հիմնականում պետության առջև), ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ վերահսկող մարմինը (Արդարադատության նախարարությունը) ունի որևէ կասկածներ կայացված տվյալներին արժանահավատության վերաբերյալ ապաստան եպքերում և նաև պետական ծավալում միջամտության հնարավորություն: ՀԿ-երին հետևյալին խորհրդակցվելը արագումներին ախազ ծոմասին:⁹⁹⁰ Դրան ակտիվորեն ընդդիմանում էին մոտ 100 ՀԿ-եր, ինչպես նաև քննադատվել է ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ կողմից:⁹⁹¹ Ներկայումս դարձնում են ման գործը նթացը Ազգային ժողովում կասեցված է, մախազի ծրվերանայվում է Արդարադատության նախարարության կողմից կորոշ հակասակ անդրություն երարդենի սկվերրացվել են:

Շատ տարիներ ԲՀԿ-

երը կարող են գոյություն ունենալ և աշխատել առանց կառավարության որևէ միջամտության հարկային իշխանություններին կոմիցվերահսկողության կամ աշխատանքային տեսչության վերահսկողության առումով, կամ Արդարադատության նախարարության կողմից պոտենցիալ վերահսկողության առումով, երբ ոչ օրենքի վրա հիմնված գործողություններ են առկա: Այնուամենայնիվ, համաձայն միջազգային կազմակերպությունների որոշ ներկայացուցիչների, ընդհանուր միջավայրն, որում ԲՀԿ-երը գործում են անկանխատեսելի է և նրանք սովորաբար չեն իմանում ինչ սպասել կառավարությունից և նրա իրավապահ կառույցներից:⁹⁹² Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ հսկողության գործիքները չեն կիրառվում հետևողականորեն և ավելի շատ պահվում են հատուկ դեպքերի համար: Օրինակի համար ԱՄՆ ՄԶԳ-ի 2008թ.-ի ՀԿ-երի Կայունության ինդեքսը զեկուցում է 2008թ.-ի նախագահական ընտրություններից հետո մի շարք քաղաքականապես ակտիվ ԲՀԿ-երի մոտ հարկային տեսչության այցերի մասին:⁹⁹³ Հետևաբար, չնայած օրենսդրությունը թույլատրում է ԲՀԿ-երի անկախ գործումը, ներառյալ իշխանությունների գործողությունների հանդեպ վերահսկողության իրականացումը (watchdogging), կառավարությանը քննադատումը և քաղաքականության

⁹⁹⁰ Commission of the European Communities, *Implementation of the European Neighborhood Policy in 2009: Progress Report Armenia* (Brussels, May 12, 2009), էջ 6, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progres2010/sec10_516_en.pdf

⁹⁹¹ OSCE ODIHR

⁹⁹² Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

⁹⁹³ USAID (2010), էջ 59

փոփոխության քարոզչությունը, որոշ ՔՀԿ-եր գործադրում են «ինքնագրաքննություն»⁹⁹⁴ սահմանափակելով գործողությունների սեփական շրջանակը որպեսզի քաղաքական հետապնդումների կամ պատժի չենթարկվեն: Միջազգային դոնոր ներկայացուցիչներից մեկն մտահոգություն հայտնեց առ այն, որ Հայաստանի կառավարությունը հետևում է Ռուսաստանում և Ադրբեջանում առկա քաղաքականություններին՝ ընդլայնելով ՔՀԿ-երի գործունեության հանդեպ պետական վերահսկողությունը:⁹⁹⁵

Կիրառվող միջամտության մեկայլձևեք ՀՀԿ-երին ահաբեկելը, հիմնականում նրանց որոնք զբաղվում են մարդու իրավունքներով և հանրային մոբիլիզացմամբ, այնպիսի միջոցների օգնությամբ ինչպես ակտիվիստներին ոչ պաշտոնապես զգուշացումը⁹⁹⁶, իշխանամետ լրատվամիջոցների կողմից ՔՀԿ-երին գունավոր հեղափոխություններին աջակցելու և օտարերկրյա շահերին ծառայելու մեջ մեղադրելու քարոզարշավների միջոցով,⁹⁹⁷ նկատվարության ներկայացուցիչների կողմից այն կազմակերպությունների դեմ հայտարարությունների միջոցով, որոնք խիզախում են հանրորեն քննադատել կառավարության քաղաքականությունները:⁹⁹⁸

Ըստ էության քաղաքացիական ակտիվիստների հանդեպ հարձակումները ուղեկցվում են հարձակվողներին աջակցությամբ և նրանց քողարկմամբ և տուժողների հանդեպ քրեական գործերի հարուցմամբ: 2008թ.-ի մայիսին երիտասարդ առաջնորդ Արսեն Խառատյանի վրա հարձակման և 2008թ.-ի հունիսին մեկ այլ երիտասարդ առաջնորդ Նարեկ Հովակիմյանի վրա հարձակման կապակցությամբ հարձակվողներին բացահայտելու և պատասխանատվության կանչելու առնչությամբ ոստիկանության քննության առումով դեռևս չկան զարգացումներ: Ի տարբերություն սրա, իշխանամետ քաղաքական կուսակցության առաջնորդ Տիգրան Ուլիխանյանի (ով 2008թ.-ի մայիսին

⁹⁹⁴ *Նույն տեղում* USAID (2009), էջ 53

⁹⁹⁵ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

⁹⁹⁶ Որոշ ՔՀԿ ներկայացուցիչների հետ հարցազրույցներ, ումանունները չեն նշվում անվտանգությանն կատարումով

⁹⁹⁷ Վլադիմիր Դարբինյան «ԱՄՆՄԶԳ-ի կոտորիտակ Կասալսն ընդ Աստիեյթսը» *Գոլոս Արմենիի* (Երևան, 3-րդ հունիսի, 2008թ.), Պարզև Քոչումյան «Քաղաքացիական հասարակության ճարտարապետները զբաղված են բացառապես տղարների ու տղերքերի եղական ընդդիմության ըծառայելով» *Ազատամտությունում* (Երևան, 30-րդ հունիսի, 2009թ.), Վրեժ Ահարոնյան «Ինչ էն առում թրանսպարենսի ինթերնեշնլը» *Հայոց Աշխարհում* (26-րդ մայիսի, 2010թ.) և այլն: .

⁹⁹⁸ Խորհրդարանի անդամ Ա. Աշոտյանի իրավաբանական խորհրդակցությունը Ազգային ժողովի արտահերթ խորհրդակցությունում 2008թ.-ի մարտի 1-ին, արտակարգ դրություն հայտարարելու ժամանակ

հարձակվել էր մարդու իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող Միքայել Դանիելյանի վրա) դեմ մեղադրանքներից հրաժարվեցին մեկ տարվա ընթացքում:⁹⁹⁹2009թ.-ին մի քանի քրեական գործեր հարուցվեցին մի քանի ակտիվիստների հանդեպ. Արշալույս Հակոբյան, ով ընգրկված էր ընտրությունների դիտորդության մեջ և զեկուցում էր խախտումների մասին,¹⁰⁰⁰ Տիգրան Առաքելյանը, ով ընդդիմադիր երթերի հրավերի թուցիկներ էր բաժանում¹⁰⁰¹, և Մարիամ Սուխուտյանը, ով զեկուցել էր հատուկ կարիքներով երեխաների դպրոցում սեռական բռնության դեպքերի մասին:¹⁰⁰²Քրեական գործերի ապօրինի հարուցմանը հաջորդում էր պատշատ և անկողմնակալ քննության բացակայությունը: Եվ չնայած ակտիվիստների դեմ շինծու մեղադրանքներից հրաժարվեցին մի քանի ամսվա ընթացքում ինտենսիվ հանրային քարոզարշավների և միջազգային կազմակերպությունների կողմից լոբինգի արդյունքում, ապօրինի գործողությունների համար պատասխանատու պաշտոնեաները չենթարկվեցին պատասխանատվության:

Քաղաքացիական ակտիվիստների հանդեպ հարձակումներն ընդհանուր ֆենոմեն չեն, այնուամենայնիվ դրա քանակն խատեսելի են: Սովորաբար, դրանք տեղի են ունենում մի պատասխան արտահայտման ազատության և հավաքների անցկացման իրավունքի և հավանականությունը աճում է քաղաքական ապստամբության և բռնության դեմ հարկապակց ությամբ, հատկապես ընտրությունների ժամանակ:

ՄիխումբՔՀԿ-

երին ահաբեկման տեխնիկաներին գուգահեռ կառավարությունը մանիպուլյացիայի է ենթարկում այլ լոցորպես զիստեղծի ժողովրդավարական կառավարման և համագործակցության պատրանք: Կան միշտ քվառավարամետ ՀԿ-եր (GONGO) և “գրպանային” ՀԿ-եր, որոնք գործում են կառավարության պաշտոնեաների, նրանց ազգականների կամ նրանց հետ կապված անձանց հովանավորության ներքո, և առկա է աճող տրենդայն կազմակերպությունների և ցուցադրականն պատակներով օգտագործելու համար:

⁹⁹⁹ US State Department

¹⁰⁰⁰ Նույն տեղում

¹⁰⁰¹ Նույն տեղում

¹⁰⁰² Նույն տեղում

Այս կապակցությամբ օգտագործված միջոցները ներառում են ՀԿ-

երի պայմանավորված հայտարարությունները նախագահական թեկնածուներին ի աջակցություն¹⁰⁰³, ընտրությունների այլընտրանքային դիտորդումը ապահովելու համար դրական կարծիք ընդդեմ կեղծված գործընթացների¹⁰⁰⁴, ընդգրկվածություն այսպես կոչված “հանրային խորհուրդներում”, որոնք հրավիրվում են որոշ պետական կառույցների ներքո ցուադրելու համար որոշումների ընդունման գործընթացում հանրային մասնակցություն¹⁰⁰⁵, “Միասին” երտասարդական շարժման հիմնադրում և մանիպուլյացիա տարբեր ոլորտներում կառավարության օրակարգը ձևավորելու համար:

¹⁰⁰⁶

Միջազգային կազմակերպությունների որոշ ներկայացուցիչների կողմից առկա է արտահայտված վախճանային, որ հաշվառնելով նշված միտումները, ինչ-որ պահի Հայաստանի երրորդ սեկտորը կգրկվի իրական ՔՀԿ-երից:¹⁰⁰⁷ Միևնույն ժամանակ, կան միջազգային նորոններ, ովքեր նախընտրում են ծախսել իրենց գումարները կառավարամետ ՀԿ-երի (GONGO) գործունեությունը ֆինանսավորելու համար,

որպես զի կառավարության հետ պահպանել ավիարաբերություններ:

Որ եպս հետևանք ստացվում է,

որ նրանք աջակցում են ժողովրդավարության իմիտացիային և իրականում անկախ ՔՀԿ-երի թուլացմանը:

Հայտնի են նդեպքեր, երբ ՀԿ-երին պաշտոնապես հրաժարվել են գրանցել, փակել են կամ այլ կերպով սահմանափակել են օրինական հիմքերով: Այնուամենայնիվ, առկա են նդեպքեր,

երբ կազմակերպության գործողությունները ապօրինի սահմանափակվել են նրանց վերաբերվող քաղաքացիական իրավունքների ճնշմամբ,

օրինակ ի համար արտահայտման իրավունքը և հավաքների իրավունքը:

Օրինակները ներառում են երթերի կազմակերպման մերժումը,

¹⁰⁰³ “Նրանք աջակցում են Սերժ Սարգսյանին” www.panorama.am կայքում (Երևան, 23-ը հունվարի, 2008թ.), “Յոթնակազմակերպություններ սատարում են Սերժ Սարգսյանին” *168 ժամում* (Երևան, 16-ը փետրվարի, 2008թ.)

¹⁰⁰⁴ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

¹⁰⁰⁵ *Նույն տեղում*

¹⁰⁰⁶ Մյուզան Սիմոնյան, « "Միասին"-ը, որպես ՊՈՒՆ ախազիծ» *Հրապարակ*-ում (Երևան, 27-ը օգոստոսի, 2009թ.) և Վահագն Հովակիմյան, «Վարչապետը որպես սակցիաների մասնագետ» *Հայկական ժամանակ*-ում (Երևան, 21-ը մայիսի, 2010թ.)

¹⁰⁰⁷ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

ցույցերի դադարեցումը ուստի կանականուժի գործադրման միջոցով, մասնավոր բիզնեսի վրա ճնշումի գործադրումը, որպեսզի վերջիններս մերժեն վարձակալության տրամադրելի յուրանցային տարածքներում ընդհանուր օրենքներին նարկման համարն չեղյալ ճանաչեն սրահների պատվերները:¹⁰⁰⁸

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Որքանով է առկա թափանցիկություն ՔՀԿ-երում?

ՀԿ-երի գործունեության թափանցիկությունը նախատեսվում է մասնակցային որոշումների ընդունման միջոցով և իրենց անդամների առջև բաց լինելով, համաձայն *Հասարակական կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքի*:¹⁰⁰⁹ Ելքում, օրենքը պահանջում է ցանկացած ֆիզիկական անձին կազմակերպության կանոնադրության տրամադրումը,

ինչպես նաև ապահովել հասարակության համար կանոնավոր տեղեկատվության և կազմակերպության գույքային հաշվետվությունների մատչելիությունը:¹⁰¹⁰ Այնուամենայնիվ,

փաստացիորեն ՀԿ-երը ավելի շատ թափանցիկ են իրենց ֆինանսավորող աբոյուրների հանդեպ, քան հանրության առջև: ՅԻՎԻԿՈՒՍ Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ 2009-ը կազմակերպությունների ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ հարցված ՔՀԿ-երից 70%-ի ֆինանսական տեղեկատվությունը հանրորեն հասանելի է:¹⁰¹¹ Մինչդեռ, համաձայն ՀԿ Կայունության համաթվի միայն մի քանիսն են, որ կամովին հրապարակում են տարեկան հաշվետվությունները և/կամ տեղադրում են իրենց վեբկայքերում:¹⁰¹²

Պետական ֆինանսավորմամբ գործողությունների հանդեպ չկա հատուկ թափանցիկության պահանջ, նաև չկա նման եկամուտների և ծախսերի բաց լինելու մասին որևէ դրական փորձ: Որպես հետևանք, առկա է ընկալում, որ *“կառավարության միջոցների բաշխման մեխանիզմները ունեն թափանցիկության էական մակարդակի և*

¹⁰⁰⁸US State Department and Human Rights Watch, “Armenia: Events of 2009”

հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ www.hrw.org/en/node/87532

¹⁰⁰⁹ ՀՀ օրենքը Հասարակական կազմակերպությունների մասին, հոդվածներ 4, 7 և 14

¹⁰¹⁰ ՀՀ օրենքը Հասարակական կազմակերպությունների մասին, հոդված 16

¹⁰¹¹ Civil Society Index Initiative, “Case Study on Status of CSO Accountability in Armenia”, էջ 6

¹⁰¹² USAID (2010), էջ 59

պարզ գործընթացների պակաս”¹⁰¹³ Օրինակի համար առկա է սուղ տեղեկատվություն երկու հասարակական կազմակերպությունների մասին (“Հասարակական երիտուրյան և զարգացման կենտրոն” ՀԿ և “Զարգացում և ինտեգրացիա” ՀԿ), որոնք նշանակվել են ՀՀ Նախագահի կարգադրությամբ 2005թ.-ին¹⁰¹⁴ և 2009թ.-ին¹⁰¹⁵ համապատասխանաբար, որպես պետական բյուջեի միտոցների կառավարման համար գործընկեր կազմակերպություններ զեկուցելու համար Հայաստանի ՔՀԿ-երին, համաձայն ՀՀ Նախագահի հրամանագրերի:¹⁰¹⁶ Այս կազմակերպություններն ընտրվել են առանց որևէ մրցույթի և առանց որևէ նախատեսված, թափանցիկ և ողջամիտ չափանիշներին, մինչդեռ նրանց գործունեությունը, եկամուտները և ծախսերը պատշաճ կազմով չեն հրապարակվել:¹⁰¹⁷

Պետական կառույցների,

կուսակցությունների և զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչների հետ հարցազրույցները բացահայտեցին ընկալում առայն, որ ՀԿ-

երի մեծամասնությունը թափանցիկ չեն, և առկա է բարձրացված թափանցիկության կարիք, հատկապես այն պատճառով որ նրանք բարոգում են բաց լինել կառավարության կողմից:

Հետևաբար,

վերջին ժամանակներին նախաձեռնությունը *Հասարակական կազմակերպությունների մասին նշվող քննարկ* լրացնելու հաճախարարացվում է այս կազմակերպությունների բարձրացված թափանցիկության կարիքով: Այնուամենայնիվ, շատերը կարծում էին, որ ՀԿ-

երը ավելի շատ են թափանցիկ քան պետական կառույցները,

զանգվածային լրատվության միջոցները և կուսակցությունները: Մինևս այն ժամանակ,

հիմնվելով ՀԿ-երի հանդեպ պետական հսկողության աճող միտումով,

հարցվածների ցորոշները ընդգծել են իրենց թափանցիկության հետ կապված ռիսկերը,

ինչպես օրինակ նախաձեռնության հրապարակայնությունը կամ ֆինանսավորման աղբյուրները

կարող են մեծացնել ճշումը և հատանդամների կամ դոնորների վրա:¹⁰¹⁸

¹⁰¹³Civil Society Index Initiative, “Case Study: Financial Sustainability of Armenian CSOs,” էջ 22

¹⁰¹⁴Տեղեկատվությունը հանրորեն հասանելի չէ և ի պատասխան ԹԻՀԿ-

ի հարցման ՀՀ Նախագահի պաշտոնակազմի կողմից պաշտոնապես չի տրամադրվել

¹⁰¹⁵ՀՀ Նախագահի Կարգադրություն համար ՆԿ-41-Ս, 13-ըմարտի, 2009թ.

¹⁰¹⁶ՀՀ Նախագահի հրամանագրի համար ՆՀ-87-Ն (13-ըմարտի, 2005թ.) և ՀՀ Նախագահի հրամանագրի համար ՆՀ-118-Ն (19-ըմայիսի, 2008թ.)

¹⁰¹⁷ՀԵԶԿ-ի մասովակա չվել կայքը կամ որևէ կոնտակտային տեղեկատվություն:

Սահմանափակ տեղեկատվություն է առկա ՁևԻ-ի մասին www.dei.am կայքում

¹⁰¹⁸Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Որքանով են ՔՀԿ-երը հաշվետու պատասխանատու իրենց շահառուների հանդեպ?

ՀԿ-

երի հաշվետվողականությունը նախատեսված է իրենց անդամների առջև հաշվետվողականությամբ նորոշված ակերպություններ կատարում են այսպարտականությունը իրենց անդամների հետևանքով:

Այնուամենայնիվ,

հաճախ վերջինսինքր պարզապես նույնիսկ չեն հասկանում, որ

ինչպես օրինակ խորհուրդները, թերևս թույլ են: Այն կազմակերպություններում, որտեղ բարձր մակարդակի որոշումներն ընդունվում են միայն առաջնորդների կողմից, այդ տեղի հաշվետվությունը դառնում է բավականին ներհարույց:¹⁰¹⁹

Համաձայն Քաղաքացիական հասարակության համաթիվ նախաձեռնության ՔՀԿ-երի հաշվետվողականության մասին գործնական օրինակի ուսումնասիրության, զեկուցման և գնահատման առումով, ՀԿ-երը զգալի չափով հաշվետու են իրենց դոնորների հանդեպ, քան իրենց շահառուների: Այնուամենայնիվ, նրանք նաև ներառում են շահակիցներին իրենց կառուցվածքներում և որոշումների ընդունման գործընթացներում:¹⁰²⁰ Ընդհանուր առմամբ, ՀԿ-

երի իրենց շահառուների միջև կապը թերևս թույլ է,

ինչը ճանաչվել է հիմնական շահակիցների կողմից,

ովքեր ներկայացնում են դոնորների համայնքը,

պետական կազմակերպությունները և մեդիան: ¹⁰²¹ ՀԿ-երի մեծամասնությունը ժամանակի ընթացքում զարգացրել են իրենց

առաջնորդների շահերին ծառայող բնույթի գնեսանման կազմակերպություններ,

այլույթ իրենց շահառուներին ծառայող:

Շատ ՀԿ-

երանգամ չունեն համապատասխան քաղաքացիների խմբի հետ տարակապի կարիքի հասկացողությունը և հետևաբար շատ ջանքեր չեն գործադրում ապահովելու համար

¹⁰¹⁹ Նույն տեղում

¹⁰²⁰ Civil Society Index Initiative, “Case Study: Status of CSO Accountability in Armenia,” էջեր 31-32, հասանելի է հետևյալ հղմամբ civilsocietyindex.wordpress.com/2010/08/16/Armenia-case-study-accountability/

¹⁰²¹ Transparency International Anti-corruption Center (TI AC), *Study of Watchdog NGOs in Armenia* (Yerevan, 2010)

հաշվետվողականությունը:¹⁰²²ՔՀԿ-երի հաշվետվողականության վերոնշյալ պրակտիկ դեպքի վերլուծությունը նշել է, որ “ուղղահայց լիարժեք գեկուցմանը զուգահեռ, Հայաստանի ՔՀԿ-երը դեռևս չունեն անհրաժեշտ հմտություններ, ռեսուրսներ և անգամ հիմնավորում շահառուների սպառիչ կերպով գեկուցելու համար”:¹⁰²³

ՀամաձայնՖրիդըմ Հաուզի, ՔՀԿ-երը “երբեմնդիտարկվումեն, որպեսեկամտիգեներացմաննպատակովհիմնադրվածբիզնեսներ:

Քաղաքացիականհասարակությանհանդեպշնամանքըկարողէհիմնվածլինելայնընկալմանվրա,

որայնիկատարեաձուժոտարերկրյաօրակարգևգործումէորպեսօտարերկրյաազդեցության գործակալ, ինչըկարողէլինելվնասակարազգայինավանդույթներինևարժեքներին”:¹⁰²⁴

12.1.3 Անկախություն (օրենք)

Որքանո՞վ են առկա իրավական երաշխիքներ՝ կանխելու համար ապօրինի արտաքին միջամտությունը ՔՀԿ-ների գործունեության մեջ:

Համաձայն Հայաստանի օրենսդրության՝ ՔՀԿ-ների գործունեության մեջ պետական միջամտությունը կարող է որակվել որպես սահմանափակված կառավարության օրինական շահի հետապնդմամբ, որն է իր դերի կատարումը անհրաժեշտ և համաչափ միջոցներով:Քաղաքացիներին՝ անկախ քաղաքական գաղափարախոսությունից, կրոնից կամ նպատակներից, թույլատրված է ընդգրկվել ՔՀԿ-ներում՝ ներառյալ նրանցում, որոնք նպաստում են լավ կառավարմանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին: Նրանց միավորվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն ապօրինի գործողությունների դեպքում:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության՝ «Միավորումների գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ դատական

¹⁰²² *Ibid.*

¹⁰²³ Civil Society Index Initiative, “Case Study on Status of CSO Accountability in Armenia”, էջ 27

¹⁰²⁴ Freedom House (2009), էջ 73

կարգով».¹⁰²⁵ Հետևելով վերոնշյալին՝ հասարակական կազմակերպության պարտադիր փակում կարող է տեղի ունենալ, երբ կազմակերպության գործողությունները ուղղված են ՀՀ սահմանադրական կարգի բռնի տապալմանը, ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելություն բորբոքելուն, կամ բռնություն և պատերազմ քարոզելուն, երբ կազմակերպությունը բազմիցս կատարել է օրենքի էական խախտումներ կամ իրականացրել է գործողություններ, որոնք հակասում են իր կանոնադրական նպատակներին, երբ հիմնադիրը (հիմնադիրները) կամ կազմակերպության լիազոր անձը կազմակերպության հիմնադրման ժամանակ կատարել է օրենքի էական խախտումներ: Ի լրումն՝ կազմակերպությունը նաև կարող է լուծարվել սնանկության արդյունքում:¹⁰²⁶

Քաղաքացիական օրենսգրքի հոդված 314-ը նախատեսում ենթադրում է, որ իրավաբանական անձանց գործարքները, որոնք հակասում են նրանց համապատասխան կանոնադրություններին, կարող են համապատասխան վերահսկող մարմնի հայցի հիման վրա ճանաչվել անվավեր դատարանի կողմից և, հետևաբար, սահմանափակել ՔՀԿ-երի գործունեության շրջանակը նրանցով, որոնք համահունչ են իրենց համապատասխան կանոնադրական նպատակներին:

Անձանց մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը նախատեսված է ՀՀ Սահմանադրության հոդված 23-ով, որը, ի թիվս այլ կազմակերպությունների, նաև վերաբերում է ՔՀԿ-ներին, քանի որ, համաձայն հոդված 42.1-ի, *«Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածվում են նաև իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով այդ իրավունքներն ու ազատություններն իրենց էությանը կիրառելի են դրանց նկատմամբ»:*

«Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է ՀԿ-ների ինքնակառավարումը, ինչն ենթադրում է, որ պետությունը չպետք է միջամտի այդ կառույցների կառավարմանը: Հետևաբար, օրենքով պարտադիր չէ պետության ներկայացուցիչների հաճախելը/մասնակցությունը ՔՀԿ նիստերին կամ

¹⁰²⁵Հոդված 28, ՀՀՍահմանադրություն

¹⁰²⁶Հոդված 21, «Հասարակականկազմակերպություններինմասին» ՀՀօրենք

ներգրավվածությունը ՔՀԿ խորհրդում: Մյուս կողմից, ՔՀԿ-ներում, ինչպես նաև դրանց խորհուրդներում, անհատ պետական պաշտոնյաների անդամակցության վերաբերյալ սահմանափակումներ չկան: Միակ սահմանափակումը վերաբերում է քաղաքացիական ծառայողների վարձատրությանը, քանի որ նրանց թույլատրված չէ ստանալ եկամուտ՝ բացառությամբ ստեղծագործական, մանկավարժական կամ գիտական աշխատանքներից:¹⁰²⁷

12.2.3 Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա ՔՀԿ-ների օրինավորությունն ապահովող մեխանիզմներ:

ՔՀԿ-ների օրինավորությունն ապահովող իրավական ռազմաքաղաքական մեխանիզմները:

«Քաղաքացիական հասարակության ցուցիչնախաձեռնությունը»

իր գեկույցում նշում է ողջ ընդհանուր տումհասանելի վարքագծի կանոնադրություններ, ¹⁰²⁸ որը սակայն չի ընդունվել, քանի որ ՔՀԿ-ները համաձայնության չեն եկել կանոնադրվածների շուրջ: Վերջերս նաև առկա էր Հայաստանում Քաղաքացիական զարգացման համագործակցության հիմնադրամի նախաձեռնությունը՝ 2010 թ.-ի սեպտեմբերին Ստամբուլում «ՔՀԿ զարգացման արդյունավետության» բաց ֆորումում ընդունված «ՔՀԿ զարգացման արդյունավետության» սկզբունքները խթանելու ուղղությամբ. դրա կապակցությամբ մի շարք քննարկումներ էին կազմակերպվել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հետ այդ սկզբունքներին աջակցելու նպատակով:¹⁰²⁹

Որոշ ՀԿ-ներ որպես ինքնակառավարման ձև ներմուծել են վարքագծի կանոնադրություններ՝ կարգավորելու համար իրենց կազմակերպությունների օրինավորության որոշ ասպեկտներ: «ՑԻՎԻԿՈՒՍ Քաղաքացիական Հասարակության Համաթիվ»-ի 2009 թ.

¹⁰²⁷ Հոդված 24, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

¹⁰²⁸ Քաղաքացիական հասարակություն ցուցիչնախաձեռնություն, «Հայաստանում ՔՀԿ հաշվետվողականության վիճակի ուսումնասիրություն», էջ 6

¹⁰²⁹ «ՔՀԿ զարգացման արդյունավետության համար միջազգային դաշտի նախագիծ», հասանելի է հետևյալ հղումով՝ http://www.cso-effectiveness.org/IMG/pdf/version_2_november_framework_for_cso_dev_eff_final.pdf

կազմակերպությունների բաժնի հարցման շուրջ 55 տոկոս պատասխանողներ նշել են, որ ունեն հանրության համար հասանելի վարքագծի կանոնագրքեր:¹⁰³⁰

Օրինավորություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով էՔՀԿ-երի օրինավորությունն ապահովված?

Առկա չէ հասանելի տեղեկատվություն առայնթե որքանով են վարքագծի կանոնները պահպանվում էՔՀԿ-երի կողմից:

Ըստ էության օրինավորության հետևյալ պատկան շատ խնդիրներ,

ինչպես օրինակ որոշ կազմակերպությունների քաղաքական համախոհությունը քաղաքական համապատասխան օրակարգերի խրախուսումը,

կառավարության քաղաքականություններին հանրային աջակցության իմիտացիա ստեղծելը և համարպետության կողմից այլոց մանիպուլյացիան,

ազգականներին նպաստումը կազմակերպության գործունեությանը նայլն:

Կուսակցություններին և հատկապես կանգործիչներին հետպատկանելիությունը ազդում է ՔՀԿ-երի չեզոքության և նաև կախսեկտորի հանրային իմիջիվրա:

Կառավարության օրակարգի նշանների համար ՀԿ-

երի մանիպուլյացիան կապված է կառավարության կողմից ֆինանսավորմամբ կամ այլ տեսակի աջակցության հետ: Ազգականներին աշխատանքի վերցնելու պրակտիկան ՔՀԿ-

երին վերաբերում է նաև տանեկան բիզնեսի հետևաբար փոխելով հանրային կազմակերպություններին փիլիսոփայությունը և ազդելով նրանց հեղինակության վրա:

Նմանատիպ նեղաթուրումներին հետևանքներ ից են կեղծ ժողովրդավարությունը,

որոշումներին նույն մանրկեղծ հանրային մասնակցությունը,

ֆինանսական հաշվետվություններին կեղծումը նայլն:

Իշխանությանը հաշվետու պահել

Որքանով է քաղաքացիական հասարակությունը ակտիվ և արդյունավետ իշխանությանն իր գործունեության համար հաշվետու պահելու հարցում?

¹⁰³⁰ Քաունթերփարթ Ինթերնեշնլ/

(2010), «ՑԻՎԻԿ ՈՒՍՔաղաքացիական հասարակության ցուցիչ Հայաստանի համար

Արմենիան էյ շնլի մփլեմենթ էյ շնլի մ

2008-2010

Ժամանակահատված», որին հղում է կատարված «Քաղաքացիական հասարակություն ցուցիչ» նախաձեռնության

«Հայկական ՔՀԿ-ների ֆինանսական կայունություն. Ուսումնասիրություն» (Երևան, 2010)

ՔՀԿ-երը Հայաստանում ունակ են պահանջել և հասնել հաջողության իշխանությանը հաշվետու պահելու հարցում, քանի որ նրանք կարողանում եմ իրենք իրենց մոբիլիզացնել-կազմակերպել, ապահովել առաջնորդություն և հետևողական են և սկզբունքային իրենց գործողություններում և պահանջներում: Այնուամենայնիվ, հանջողության չափը մեծամասամբ կախված է կառավարության հանրության առջև հաշվետու լինելու կամքից և պատրաստակամությունից:

ՔՀԿ-

երիվերահսկողության դերը զարգացած երրորդակի աստիճանի և հաջողությամբ իրականացվել էրրորդակի մասնագիտացված կազմակերպությունների կողմից: Առանձին ՔՀԿ-

երներգրավված են իրենց համապատասխան հատվածների քաղաքականությունների (օրինակ արտահայտման ազատություն, տեղեկատվության ազատության, հավաքների ազատություն, տեղական ինքնակառավարման իրականացում, և այլն) ընթացիկ մոնիտորինգի մեջ,

և ըստ պահանջի ներկայացնում են առաջարկություններ և քարոզչական գործողություններ:

Նաև առկա են առավել մեծ ջանքեր որոնք ընդգրկում ՔՀԿ-

երի կողմից հանրին օրինակի համար ընտրական գործընթացների տարբեր սպեկտրների, քրեական տարողական կառույցներում, հատուկ դպրոցներում,

Եվ ըստ պահանջի հարևանության քաղաքականության իրականացման մոնիտորինգում և այլն:

Այս մոնիտորինգային ջանքերի հետևում են առաջարկություններ և քարոզչություն միտված ընտրական իքաղաքականությունների և գործունեության փոփոխությանը: 2009թ.-

ընշանավորվեց Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքում լրացումների կապակցությամբ, հակակառույց ինտեգրացված կառավարության մշակման,

հատուկ կարիքավոր աշակերտների համար դպրոցների մոնիտորինգային խմբի ստեղծման, 2010թ.-

ի բյուջեի կազմման նրա շակցություն ցուցաբերելու և այլն ի կապակցությամբ բարեփոխումներ իր ժեղացված քարոզչությամբ:¹⁰³¹ Այնուամենայնիվ,

որպես կանոն այսպիսիակ տիվ և կառուցողական քարոզչությունը չի հասնում էական ազդեցության՝ ՔՀԿ-երի թույլ մոբիլիզացման նճնշման պատճառով:

¹⁰³¹ USAID (2010), էջ 57

Շատ հաճախ,

Հայաստանում ՔՀԿ-

երիքարոզչությունը նեոնակտիվ է՝ ձեռնարկված ի պատասխան պետության կառույցների կոնկրետ սպորինի գործողության դեմ կազմակերպված տարերայնորեն:

Նմանատիպ քարոզչությունը ապացուցել է,

որ առավել արդյունավետ է կգրանցել է առավել տեսանելի ազդեցություն:

Էական ձեռքբերումներից են ՀԿ-

երի մասին օրենքում վրացումների ընդունման գործընթացի դադարեցում,

ՀՀԿ առավարության որոշման ներառելի փոփոխությունը որը պարունակում էր էական տիպեր շրջակա միջավայրի համար,

բանտարկված քաղաքացիական ակտիվիստի ազատարձակումը/կամ իրենց համապատասխան քրեական գործերի կարճումը:

Այս նախկին քարոզչությունների հաջողությունը վերագրվել է քարոզչության ազդեցիկությանը նեոնակտիվիստությանը, առաջնորդությանը նհամակարգմանը:

Ի հեճուկս ակտիվ նեոնակտիվ քարոզչության դրական օրինակների,

առկա չէ էական առաջընթաց կառավարության հաշվետվողականության նորոշումների ընդունման թափանցիկության գործընթացի առումով:

Քաղաքացիական հասարակության հաջողության մակարդակը մեծապես խաթարվում է կառավարության բացասական նյութերը շմամբ,

քանի որ վերջինս հակված է անտեսելու քաղաքացիական հասարակության կողմից ներկայացվող քաղաքականության վերաբերյալ այն առաջարկությունները, զնահատումները,

որոնք չեն համապատասխանում իր սեփական տեսլականներին կամ եզրակացություններին, կամ որոնք վերաբերվում են քաղաքական զգայուն խնդիրներին:

Օրինակ ի համար համաձայն ԱՄՆ Պետական դեպարտամենտի,

իշխանությունները սովորաբար չեն մերժել տեղական ՔՀԿ-

երի դիտորդների հետ հանդիպումները նհետևել են նրանց կողմից ներկայացված որոշ առաջարկություններին, ինչպես օրինակ սոցիալական ապահովության ոլորտում,

կրթության և տեղական հարցերի: Այնուամենայնիվ, նրանք չարձագանքող են ՔՀԿ-երի

“իրավապահ մարմինների կողմից իրականացված վատ վերաբերմունքի նշարաշուի մներիմ ասին մեղադրանքներին:

Իշխանությունները սովորական պատասխանը նման դեպքերում դա էլ էլ այն,

որ նրանք քննել են մեղադրանքները,

սակայն չեն կարողացել հաստատել այդ մեղադրանքները”:¹⁰³² Մյուս կողմից, կառավարությունը ստեղծում է իր հաշվե տվողական լինելու մասին արհեստական պատկեր՝ կառավարամետ չԿ-երի (GONGO) նգրպանային կազմակերպությունների միջոցով նաև նրանց պահանջներին կամ “քննադատությանը” ի պատասխան գործելով:

Երկրում չեն ընթանում վայնաձավալի ակադեմիայի նպատակներ, կրթական նմանակցային նախաձեռնություններ: Առկա են միջարքժրագրեր, որոնք իրականացվում են ԱՄՆ ՄԶԳ Կոռուպցիայի դեմ մոբիլիզացման ծրագրի ներքո, ինչն ընդգրկում է միջարքժԿ-երի գանազան գործողություններում: Այս ծրագրի մեկնից վայնաձավալի նախաձեռնությունն է Շահերի պաշտպանության նախաձեռնությունը, որը նպատակ ունի աջակցել քաղաքացիներին իրենց հակակոռուպցիոն պայքարում, այնուամենայնիվ ձեռնպահ չեն մոմկոռում պացված իշխանությունների և պաշտոնեաների հետին ստիտուցիոնալ վաճառական գործակցությունից, ինչը հարցականի տակ է դնում ջանքերի արդյունավետությունը և փոփոխությունների հնարավորությունը: Հայաստանի իրեն ստորությունը կառավարությանը հաշվե տու պահելու հարցում նդատավարությունների միջոցով փոփոխության ներմուծման հարցում չԿ-երին հնարավորություններ տալու հարցում ինչոր առումով երկի մաստե: Հասարակական կազմակերպությունների մասին ՀՀ օրենքը թույլատրում է չԿ-երին պաշտպանել իրենց իրավունքները և իրանդամների իրավունքները ղատարանում:¹⁰³³ Այնուամենայնիվ, չԿ-երը կարող են մի ճարկել հանրային մտահոգության խնդիրների հետևյալ վաճառական մարմինների վարչական կտերը նգործողությունները, քանի որ ՀՀ Վարչական նդատավարության օրենսգիրքը թույլատրում է այս գործողություն միայն այն դեպքում, երբ կառույցի իրավունքները խախտվել են:¹⁰³⁴

Քաղաքականության քարտեզի մասում

¹⁰³² US State Department

¹⁰³³ ՀՀ օրենքը Հասարակական կազմակերպությունների մասին, հոդված 15

¹⁰³⁴ ՀՀ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք, հոդված 3

Որքանով է քաղաքացիական հասարակությունը ակտիվորեն ընդգրկված հակակոռուպցիոն քարտեզի խումբների քաղաքականությանն ախաձեռնություններում?

2003-2007 թթ.-

երիտառջին հակակոռուպցիոն քաղաքականության ընդունման ընթացիակա հասարակությունը գրեթե մասնակցություն չի ունեցել:

Քաղաքականության փաստաթղթի երկրորդ մասը,

ներառյալ Միջազգային կարգադրությունը և ընդհանրականացման ծրագիրը,

մշակվել են ընդունվել են թերևս քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին ահմանափակ մասնակցությամբ:

“Թրանսփարենսիթիթերնեշնիակակոռուպցիոն կենտրոն”

ՀԿ-

ընդգրկված էր այն Աշխատանքային խմբի մեջ,

որը մշակել էր ազգային կարգադրության աշխատանքի ծավալը: “Տեղեկատվության ազատություն”

ՀԿ-

ինտրամադրվել էր աշխատանքային փաստաթղթի հանդեպ մուտքում իշարք հրավիրված ՔՀԿ-երի մասնակցությամբ կազմակերպվել էին հանրային լսումներ:

Այնուամենայնիվ,

կառավարությունը ընդունեց վերջնական քաղաքականությունն առանց փաստաթղթի ամենից կրիտիկական բաժիններին շուրջ խորհրդակցելու,

այնպատ-առով որն շված ՀԿ-

իդրամաշնորհային ֆինանսավորումն ավարտվել էր:

Իլրումն,

ընդունված փաստաթուղթը չէր հասցեագրել որոշ մասնագիտացված ՔՀԿ-

երիքն ադատությունը և չէր ներառել գործողություններ քաղաքական կոռուպցիայի մասով:

1035

ՔՀԿ-

երին երկայի սեկտոր քրորությունները հակակոռուպցիոն քաղաքականության քարտեզի խումբներին հարցումներ է,

հիմնականում հակակոռուպցիոն աշխատանքում իջազգային տնորներին առկա օժանդակության պատճառով:

Ընդգրկված կազմակերպություններին մեծ մասնությունն աշխատում է իրազեկման բարձրացման ուղղությամբ կոռուպցիային վերաբերվող հարցերին շուրջ կրթությամբ մտնի տորին գով:

Ավելի քիչ թվով կազմակերպություններ կան մեծ մասով ելի առաջընթացն ալրացա

1035Վարուժան Հոկտանյանի հետ հարցազրույց, ԹԻՀԿ

հայտելով բարձրաստիճան կոռուպցիան/կամ կոռուպցիայի դեմ պայքարի վատիրականացման համար կառավարությանը քննադատելով:

Ընդհանուր առմամբ,

ՔՀԿ-

երբ վախենում են ոգտագործելիք են ցող ջպոտ են ցիալը նոտեսուրան երբ կոռուպցիայի դեմ պայքարի հարցում նշատի աճախչ են հաստատակամ չեն իրեն գործողություններում: Մյուս կողմից, կառավարության կողմից առկա է հետաքրքրության պակաս ապահովելու ավելի արդյունավետ հակակոռուպցիոն պայքարի համապատասխանաբար ՔՀԿ-

երիբ բարձրորակ մասնակցություն:

Իլրումն,

դոնոր կազմակերպությունները երբ են խաղում են էական դեր հակակոռուպցիոն աշխատանքի խեղաթյուրման նվարկաբեկման հարցում,

քանի որ մոլում են ՀԿ-

երին կոռումպցիոն ավազակառույցներին հետգործը նկերության կամ ինչ որ կերպ կոռումպցիոն ավազակառույցներին պաշտոն են երի հետ կապված կառավարման տՀԿ-երին

(GONGO)

դրամաշնորհներ տրամադրելով:

Բիզնես

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Բիզնես Սյան ընդհանրական միավոր: 36.1			
	Ցուցիչ	Օրենք	Իրականություն
Կարողություն 50	Ռեսուրսներ	50	50
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 45.8	Թափանցիկություն	75	50
	Հաշվետվողականություն	75	25
	Օրինավորության մեխանիզմներ	25	25
Դերակատարություն 12.5	Հակակոռուպցիոն քաղաքականության մեջ ներգրավվածություն	25	
	Քաղաքացիական հասարակության աջակցություն/ներգրավվածություն	0	

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ է իրավական նշանակություն ունեցող միջավայրան հատկանքի գնեսիձևն ավորմանն գործունեության համար:

Համաձայն «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի՝ պահանջվող փաստաթղթերը պետք է ներկայացվեն նոտարի համապատասխան տարածքային ստորաբաժանում, ում իրավասության ներքո գտնվում իրավաբանական անձի գտնվելու վայրի հասցեն¹⁰³⁶ կամ \$ իզի կական անձի (անհատ ձեռնարկատեր) բնակվելու վայրը: Ներկայացված փաստաթղթերի ու սումմասի բնութայն արդյունքների հիման վրա բիզնեսը կարող է գրանցվել կամ դրա գրանցումը կարող է մերժվել: Եթե որոշում դրական է, ապա պետական նոտարի տարածքային գրասենյակի ղեկավարը իրավաբանական անձին հատկացնում է գրանցման համար, ստորագրում և կնքում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցման քարտը, որը պարունակում է իրավաբանական անձի մասին պահանջվող տեղեկությունները, անհրաժեշտ տեղեկությունները մուտքագրում է պետական նոտարի իրավաբանական անձին տալիս է պետական գրանցման վկայական: Օրենքը սահմանում է, որ այս գործընթացը չպետք է գերազանցի 5 աշխատանքային օրը՝ իրավաբանական անձանց դեպքում, իսկ \$ իզի կական անձանց դեպքում՝ 2 աշխատանքային օրը:¹⁰³⁷ Պետական նոտարի գրանցման մերժումը, ինչպես նաև գրանցելու ցխուսափումը կարող է բողոքարկվել դատական կարգով:¹⁰³⁸ Բողոքը իրականացվում է վարչական դատարանի միջոցով, եբողոքարկման պրոցեսը կարգավորվում է նույն կերպ, ինչ որ վարչական դատարաններ կայացվող բոլոր այլ բողոքների դեպքում:

Ընդհանուր առմամբ,

նոր բիզնեսի գրանցումը պարզ գործընթաց է առանց խոչընդոտների կամ սահմանափակումների

¹⁰³⁶ Հոդված 11, «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք

¹⁰³⁷ Նույն տեղում, հոդված 16

¹⁰³⁸ Նույն տեղում

րի:¹⁰³⁹ Որոշքի գնեսներ ի համար կանսահմանափակումներ՝
կախված նրանց գործունեության առանձնահատկություններից,
ինչպես նաև առկա են նվազագույն պահանջներ,
որոնք բխում են բիզնեսի կազմակերպչի րավական կարգավիճակից:
Վերջերս տեղի ունեցան որոշակի ֆարելավումներ սնանկության իրավական կարգավորման հարցում: Մինևույն ժամանակ, բիզնեսի լուծարման ընթացակարգը շարունակում է մնալ բարդ, երկար և ծանր: Այս տեղի հիմնական խնդիրն այն է, որ կազմակերպության կողմից պետական տեղեկատվություն, ի թիվս այլ փաստաթղթերի, պետք է ներկայացվեն նաև տեղեկանք/տեղեկանքներ հարկային մարմիններից առայն, որ կազմակերպությունը պետական բյուջեի հանդեպ (օրինակ՝ հարկեր) և սոցիալական ապահովության վճարների առումով պարտավորություններ չունի:¹⁰⁴⁰ Նման տեղեկանք/տեղեկանքներ տրամադրելու համար հարկային մարմինը պետք է իրականացնի այ պես կոչված փականստուգում: Այնուամենայնիվ, օրենքը չի կարգավորում կամ ժամանակային սահմանափակումներ չի սահմանում առայն, թե համապատասխան տարածքային հարկային տեսչությունը երբ պետք է կատարի վերոնշյալ ստուգումը և կերպով կարող է իրականացնել սինդիկատներ կայացնելու ցիտոտ:

Որպես դրահետևանք՝
պրակտիկ այդուամայն հաճախ տու մեամի սներ կամ նույնիսկ տարիներ:
Նմանուշացման մեկ այլ բացասական հետևանք է այն, որ կազմակերպությունը շարունակում է իտար կվել լորպես գործող, ինչը պարտավորեցնում է նրան պարբերաբար ներկայացնել հաշվետվություններ և հայտարարություններ տարբեր կառույցներին՝ ներառյալ հարկային մարմիններին:

Մի շարք այլ երեսներ առված բիզնեսի մեկնարկի հետ, և դրանց առանձնահատկությունները կայանալ որված են բիզնեսի իրավական կազմակերպական ձևով, և դրանք մանրամասն կարագրված են այս ձևերից յուրաքանչյուրի գործունեությունը կարգավորող համապատասխան իրավական ակտերում:

¹⁰³⁹ Օրինակ՝ տես Քաղաքացիական օրենսգրքի հոդված 56-ը, «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16-ը, «Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 5-ը
¹⁰⁴⁰ Հոդված 24, «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք

Մտավոր սեփականության իրավունքները Հայաստանում պաշտպանված են Սահմանադրությամբ¹⁰⁴¹ և Քաղաքացիական օրենսգրքով:¹⁰⁴² Օրենքը դատական մեխանիզմներին իջոցով տրամադրում է պաշտպանություն պայմանագրերի և պայմանագրային իրավունքների իրականացման համար:¹⁰⁴³ Քաղաքացիական օրենսգիրքը պարունակում է որոշակի դրույթներ, որոնք թույլատրում են պայմանագրերի և պայմանագրի կողմերի իրավունքների իրականացման ապահովումը:

Այս դրույթները կիրառվում են միասնական ձևով բոլոր իրավաբանական նֆիզիկական անձանց հանդեպ: Մասնավորապես, պայմանագրի լրացումը, փոփոխությունը կամ դադարումը հնարավոր է միայն պայմանագրի կողմերի համաձայնությամբ,

և եթե պայմանագրի կողմերից մեկը պայմանագրի պայմաններին էական խախտումներ է կատարում,

ապամյուսկողմը կարող է դատարանին իջոցով պահանջել կատարել փոփոխություններ կամ ուժեղ պայմանագիրը:¹⁰⁴⁴ Վերջապես,

եթե պայմանագրի լուծման կամ պայմաններին փոփոխության հիմքերը առաջացել են պայմանագրի կողմերից մեկի էական խախտման հետևանքով,

ապամյուսկողմն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել այդ փոփոխության կամ լուծման ապատճառով կրված վնասների փոխհատուցում:¹⁰⁴⁵

Ավարտելով վերլուծությունը՝ արժենշել, որ, ընդհանուր առմամբ, օրենսդրությունը տրամադրում է խթանող միջավայր բիզնեսի ձևավորման նկատմամբ և երկուստեքնի համար: Այննակապաշտպանում է (սահմանադրորեն)

սեփականության իրավունքը և պայմանագրերի կատարումը:

Բիզնեսի գրանցման հղեպքում բողոքարկման մեխանիզմները նույնպես պատշաճ կարգով կարգավորված են օրենքով:

¹⁰⁴¹ Հոդված 31, ՀՀ Սահմանադրություն

¹⁰⁴² Հոդված 140, Քաղաքացիական օրենսգիրք

¹⁰⁴³ *Նույն տեղում*, գլուխ 28-30

¹⁰⁴⁴ *Նույն տեղում*, պարբերություն 1, մաս 2, հոդված 466: Մինչև նույն ժամանակ, նշված հոդվածի մաս 3-ը սահմանում է, որ եթե պայմանագրի լուծումը ընդլայնատրված է օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ, ապա եթե պայմանագրի կողմերից մեկը լրիվ կամ մասնակիորեն հրաժարվում է պայմանագիրը կատարելուց, ապա պայմանագիրը համարվում է լուծված կամ փոփոխված՝ առանց դատարանի նդիմելու:

¹⁰⁴⁵ *Նույն տեղում*, մաս 5, հոդված 469

Միակի իշատակման արժանի կարևոր բացառությունը բիզնեսների փակման իրավական կարգավորումն է: Որպես հետևանք՝ բիզնեսի փակումը շարունակում է մնալ բարդ, երկար և ծանր գործընթացի բացերով (որպես օրինակ՝ փակման ստուգման չկարգավորված ընթացակարգը), որը կրում է կոռուպցիոն ռիսկեր:

Ռեսուրսներ (գործնականում)

Գործնականում

անհատական բիզնեսները որքանո՞վ են նունակարդյունավետ կերպով կազմակերպվել և գործել:

Բիզնեսի գրանցման նոր տրամադրությունները պատկանելի զարգացում: Համաձայն «Doing Business» զեկույցի՝ բիզնեսի հիմնադրման ցուցանիշով Հայաստանը 183 երկրների տնտեսությունների թվում զտնվում է 10-րդ հորիզոնականում:¹⁰⁴⁶ Սկսած 2011 թ.-ի մարտից՝ արդարադատության նախարարությունում գործարկվեց բիզնեսի գրանցման համար նախատեսված «մեկ պատուհան» սկզբունքը, որով նրանք, ովքեր ցանկանում են բիզնես գրանցել, կարող են մեկ վայրում ստանալ անվանման ամրագրումը (ֆիրմային անվանում), հարկային հաշվառման համարը և գրանցել բիզնեսը: Օրենսդրական ժամկետը կազմում է 5 աշխատանքային օր, սակայն հնարավոր է նաև բիզնեսը գրանցել 3 օրվա ընթացքում: Տուրքը կազմում է 17.000 ՀՀ դրամ:¹⁰⁴⁷ Ի լրումն՝ հնարավոր է բիզնեսը գրանցել առցանց կարգով. www.e-register.am վեբ-կայքը տրամադրում է նման հնարավորություն: Սամիլոտրտե, որտեղ կառավարության ջանքերը չեն վիճարկվում:

Ինչ վերաբերում է օրենքների հարկադիր կատարմանը, ապա դրությունն ընդհանուր առմամբ նույնն է, ինչ որ այլ տրտեսներում: Ամենից մեծ խոչընդոտը հանդիսանում է օլիգոպոլիսային գոյությունը, ինչն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով բիզնեսի պատշաճ գործարկման վրա թողնում է բացասական ազդեցություն: Այս կապակցությամբ «Փրայս Ուոթերհաուս Բուսինես»-ը Հայաստանում 2011-2012 թթ.-ի համար բիզնեսի տեղեցույցում նշում է. «Հարկերի, մաքսատուրքերի (հատկապես գնահատման) և կանոնակարգող կանոնների (հատկապես տնտեսական շրջանում) կիրառումը

¹⁰⁴⁶ Doing business in a more transparent world. Economy Profile: Armenia 2012. The International Bank for Reconstruction and Development/ the World Bank. Էջ 16

¹⁰⁴⁷ Նույն տեղում, էջ 21

կարողելինելիակասական՝ միջինբիզնեսի և շուկա մուտք գործողների համարստեղծելովանորոչություն»:¹⁰⁴⁸ Մանկությանգործընթացը միջինը տևում է 1.9 տարի և արժենում է պարտապանի սեփականության 4%-ը:¹⁰⁴⁹ «Հերիթաջ հիմնադրամ»-ի 2012 թ.-ի «Տնտեսական ազատության համաթիվ»-ում Հայաստանըհայտնվել է 39-րդ հորիզոնականում: «Օրենքի իշխանություն» բաժնում, որտեղ առկա է սեփականության իրավունքներին նվիրված միավոր, ինդեքսը նշում է, որ«Հայաստանը չունի հուսալի օրենքի իշխանություն: Սեփականության իրավունքների և կոռուպցիայից ազատ լինելու նրա միավորները աշխարհի մակարդակում միջին աստիճանից շատ ավելի ցածր են...Մտավոր սեփականության իրավունքների պաշտպանությունը թույլ է»:¹⁰⁵⁰Թերևս ոլորտի ներկայիս իրավիճակի լավագույն ցուցադրական բնորոշումը տալիս է «Ֆրիդոմ Հաուզ»-ը իր «Աշխարհում ազատությունը 2011» զեկույցում. «Քաղաքացիները իրավունք ունեն մասնավոր սեփականության և բիզնեսի ստեղծման, սակայն անարդյունավետ և հաճախ կոռումպացված դատական համակարգը ու անազնիվ բիզնես մրցակցությունը խոչընդոտում են նման գործունեությունը: Հիմնական բիզնեսները մնում են այսպես կոչված օլիգարխների և ազդեցիկ խառնախմբի ձեռքում, որոնք ստացել են արտոնյալ վերաբերմունք՝ մասնավորեցմանվաղփուլերիժամանակ»:¹⁰⁵¹

Անկախություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա իրավական երաշխիքներ՝ կանխելու համար ապօրինի արտաքին միջամտությունը մասնավոր բիզնեսի գործունեության մեջ:

Համաձայն Հայաստանի օրենսդրության՝ պաշտոնատար անձինք կարող են միջամտել բիզնեսների գործունեությանը միայն ստուգումներ կամ ուսումնասիրություններ կատարելու միջոցով: Ստուգումների և ուսումնասիրությունների անցկացումը կարգավորված են Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին օրենքով:¹⁰⁵² Նման ստուգումները հիմնականում անց են կացվում հարկային և իրավապահ մարմինների կողմից: Օրենքը նման ստուգումների ընթացքում

¹⁰⁴⁸ Doing business guide in Armenia 2011-2012, PWC, էջ 6

¹⁰⁴⁹ Doing Business 2012, Economy Profile: Armenia, էջ 94

¹⁰⁵⁰ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.heritage.org/index/country/armenia#regulatory-efficiency> (կատարված վերջին մուտքը 21.03.2012)

¹⁰⁵¹ Freedom in the World 2011, Freedom House, Armenia Country Report. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/armenia> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)

¹⁰⁵² ՀՀպաշտոնականստեղծելագիր 2000/14(112), 23.06.00

անպատշաճ արտաքին միջամտության դեպքերի համար տրամադրում է բողոքարկման մեխանիզմներ՝ փոխատուցում ստանալու պահանջով:¹⁰⁵³ Մասնավորապես, հարկային մարմնի կամ հարկային ծառայողի գործողությունների կամ անգործության դեմ բողոքարկումը պետք է քննվի, և դրանց վերաբերյալ որոշումները պետք է կայացվեն Հարկային ծառայության մասին օրենքով սահմանված կարգով: Տուգանքներին առնչվող՝ հարկային տեսչության ծառայողների գործողությունների վերաբերյալ բողոքները պետք է բողոքարկվեն վարչական իրավախախտումների օրենսդրությանը համապատասխան, որը նախատեսում է նաև բողոքարկում դատարանների միջոցով:

Անկախություն (գործնականում)

Բիզնես հատվածը որքանո՞վ է գործնականում իր աշխատանքի մեջ ազատ արտաքին անհիմն միջամտությունից:

Հաշվի առնելով Հայաստանում պատշաճ զսպումների և հակակշիռների համակարգի բացակայությունը՝ մասնավոր հատվածը շահագործման ենթարկելու նպատակով պաշտոնի օգտագործումը դառնում է դյուրին: 2011 թ.-ին, երբ պարզ չէր, թե «Բարգավաճ Հայաստանը» կուսակցությունը (կառավարությունում Հանրապետական կուսակցության կոալիցիոն գործընկերը) կպահպանի, արդյոք, կոալիցիոն համաձայնությունը, որը սահմանում է, որ գործընկերները զերծ կմնան միմյանց հանդեպ մրցակցելուց, ճնշում գործադրվեց վերջինիս նախագահ Գագիկ Ծառուկյանի բիզնեսի վրա, ով միաժամանակ հանդիսանում է Հայաստանի ամենից հարուստ օլիգարխներից մեկը:¹⁰⁵⁴ Ինչ վերաբերում է բիզնես շահերից ելնելով օրենքների ընդունմանը՝ ապա 2011 թ.-ի «Անցումային երկրներ» զեկույցում նշվում է հետևյալը. «*Խորհրդարանի մեծ մասը քվեարկում և լոբբինգի էկստարումոյթեհամաձայնկուսակցականպատկանելիության, այլհոգուտայնմեծբիզնեսների, որոնքնրանքառաջնորդումենկամղեկավարում*»:¹⁰⁵⁵

2008 թ.-ի ընտրություններին, այնփոքրաքանակգործարարներիցմեկը, ովաջակցեցընդդիմադիրթեկնածուին, ԽաչատուրՍուքիասյանը, հանքայինջրերիոլորտումկորցրեցիրբիզնեսը: Ըստ Սարիբեկ Սուքիասյանի, ով

¹⁰⁵³ Շողվաճ 36, «Հարկերիմասին» ՀՀօրենք

¹⁰⁵⁴ Armenia without Illusions 2011, Civilitas Foundation, էջ 26

¹⁰⁵⁵ Nations in Transit 2010, Freedom House, էջ. 68

Խաչատուր Սուքիասյանի եղբայրնէ, իրենքկորցրին «Բջնի» հանքայինջրին «Նոյ» ջրիապրանքայիննշանները, քանի որ Խաչատուր Սուքիասյանը արտահայտեց իր քաղաքական դիրքորոշումը:¹⁰⁵⁶ Ինչպէս «Տրիդոմ Հաուզ»-ը նշում է. «*Հիմնական բիզնէսները մնում են այսպէս կոչված օլիգարխների և ազդեցիկ խառնախմբի ձեռքում, որոնք ստացել են արտոնյալ վերաբերմունք՝ մասնավորեցմանվաղփուլերիժամանակ*»:¹⁰⁵⁷ Ինչպէս արդէն նշվել է դատական իշխանության մասին գլխում, դատական համակարգը չունի անկախության անհրաժեշտ մակարդակ, և այս դեպքում իրավունքների պաշտպանությունը մնում է թույլ: Ինչպէս ավելի վաղ նշվեց, այս հանգամանքը հիշատակվել է նաև «Հերիթաջ» հիմնադրամի կողմից: Ի լրումն, ինչպէս նշում է Երևանի առևտրարդյունաբերականպալատինախագահԱնդրանիկԱլեքսանյանը, օրինական ճանապարհներով իրավունքների պաշտպանությունը դատարաններում ծանրէ:¹⁰⁵⁸ «Բերթելսման Անցումային Համաթիվ»-ը հայտնում է. «*Հայաստանն ունի բարգավաճող մասնավոր հատված, որն ընդլայնվել է վերջին երկու տարվա ընթացքում: Կառավարությունը ճանաչել է մասնավոր հատվածի դերը, որպէս կայուն զարգացումն ապահովող գործիքի, և բարելավել է բիզնէս միջավայրը՝ կրճատելով կարգավորումները, բարելավելովսնանկությանօրէնքըևմաքսատուրքերիվարչարարությունըևուժեղացնելովբանկայինհամակարգը:* Այնուամենայնիվ, ծանրացուցիչբյուրոկրատականընթացակարգերըդեռևսմիտումունենիտչընդոտելումասնավորհատվածիգործունէությունը»:¹⁰⁵⁹

Թափանցիկություն (Օրէնք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ բիզնէս հատվածի գործունէության թափանցիկությունը ապահովելու համար:

Գործունէության որոշ տեսակների համար, որտեղ բիզնէսըկարողէներառվածլինել, ինչպէսնաևբիզնէսիորոշակիիրավակազմակերպականձևերիհամարկանհատակիրավակ անպահանջներարտաքինանկախաուղիտիևհանրայինզեկուցմանառումով:

Մասնավորապէս,

¹⁰⁵⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.armtown.com/news/en/Ira/20110701/22464/> (կատարված վերջին մուտքը 18.03.2012)
¹⁰⁵⁷ Freedom in the World 2011, Freedom House. Armenia Country report
¹⁰⁵⁸ AMCHAM, Fall-winter 2010, էջ 55. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.amcham.am/files//files/Fall2010.pdf> (կատարված վերջին մուտքը 23.03.2012)
¹⁰⁵⁹ Bertelsmann Transformation Index 2012, Armenia. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.bti-project.org/countryreports/pse/arm/2012#chap4>

սավերաբերում է բանկերին և վարկային կազմակերպություններին և որոշ ֆինանսական կազմակերպություններին և ֆոնդերին (հիմնադրամներ): Հետևաբար, իրավական միջազգային դրական պրակտիկան, որը հիմնականում տարածված է վրոպայում, և, ըստ որի, փոքր բիզնեսը ազատված է աուդիտից և իր ֆինանսական հաշվետվության հրապարակումից, կիրառվում է Հայաստանում: Այնուամենայնիվ, հաշվառնելով այն փաստը, որ Հայաստանում շատ մեծ բիզնեսներուն են այնպիսի իրավակազմակերպական ձև, որը սովորաբար այլ վայրերում նի փոքր և միջին բիզնեսի բնութագիրներ (օրինակ՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն), ապա բիզնեսի իրավակազմակերպական ձևը բիզնեսի գործունեության բնույթով կամ իր եկամուտներով պայմանավորող իրավական պահանջներին բացակայությունը կարող է լիտարկվել որպես բերություն:

Հայաստանում ֆոնդային բորսայի ցիպահանջվում արտաքին աուդիտորի կողմից անկախ աուդիտի անցկացում: Հաշվապահների համար կան օրենքով նախատեսված վարքագծի կանոններ: Վերջապես, չկան բանկային ստուգումներ, չնայած օրենքով նախատեսվում են նման ստուգումներ: Նման ստուգումների հաճախականությունը որոշվում է Հայաստանի Կենտրոնական բանկի որոշմամբ:

Մի շարք իրավական ակտեր¹⁰⁶⁰ սահմանում են օրենքով նախատեսված զեկույցների հրապարակման տեխնիկական պահանջները, և այս պահանջների խախտումը առաջացնում է պատասխանատվություն այս ոլորտները կարգավորող իրավական ակտերի հիման վրա: Առկա են նաև հաշվապահության և հարկերի հաշվարկման պարզ և խիստ կանոններ՝ հատուկ յուրաքանչյուր բիզնեսի իրավակազմակերպական ձևի համար: Ի լրումն՝ բիզնեսի բոլոր տեսակները պարտավոր են ամեն տարի անցկացնել գույքագրում:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Բիզնես հատվածում գործնականում որքանո՞վ է առկա թափանցիկություն:

¹⁰⁶⁰Օրինակ՝ տես «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքը, «Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքը, «Բանկերի և ֆինանսական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը, «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքը և այլն:

Կառավարությունը վերջերս գործարկեց «www.e-register.am» կայքէջը, որի միջոցով հասանելի է որոշակի սահմանափակ տեղեկատվություն, ինչպես օրինակ, ընկերության մասնակիցների անունները և ընկերության գրանցման տարեթիվը և համարը: Վճարելով սահմանված պետական տուրքը՝ անձը կարող է անմիջապես ստանալ ավելի շատ տեղեկատվություն թիրախ ընկերության մասին:

Համաձայն Հայաստանի վերաբերյալ «Համաշխարհային Բանկի խմբի ձեռնարկությունների հետազոտության, երկրի վերաբերյալ տեղեկանք»-ի՝ հայկական ընկերություններից միայն 19 տոկոսն է, որ իրենց ֆինանսական հաշվետվությունները ներկայացնում են արտաքին ատղիտի, և այս թիվը ավելի մեծ է խոշոր ընկերությունների համար (45 տոկոս), քան թե միջին (25 տոկոս) և կամ փոքր (10 տոկոս) ընկերությունների համար:¹⁰⁶¹ Համաձայն «Միջազգային մրցակցություն 2011-2012» զեկույցի՝ նրանում ընդգրկված երկրներին մեջ Հայաստանն ատղիտային զեկուցման ստանդարտների հզորությամբ բաղեցնում է ընդամենը 87-րդ տեղը:¹⁰⁶² Համաձայն նույն զեկույցի՝ ընկերությունների էթիկական վարքագծի համար Հայաստանին շնորհվել է 4.1 միավոր, ինչն աշխարհում Հայաստանին դարձնում է 106-րդը:¹⁰⁶³

Կապված կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության (ԿՍՊ) հետ՝ ՄԱԿ-ի Զարգացման Ծրագրի գրասենյակը Հայաստանում նշում է. «ԿՍՊ-ի հայեցակարգը երկրում դեռևս գտնվում է շատ վաղ շրջանում, և հիմնականում անդրազգային ընկերություններն են, որոնք որոշակի պատկերացում ունեն սրա մասին և այն բանի մասին, թե ինչու է սա կարևոր: Նաև առկա է մեծ շփոթմունք ռազմավարական ԿՍՊ-ի և կորպորատիվ բարեգործության միջև: Չնայած այն հանգամանքին, որ որոշ տեղացի հայ ձեռներեցներ բարեգործության մեջ շատակտիվ են, սա շատ հաճախ սոցիալական մեկնում է հատիկ հետ, և չկա այս գործունեության հետ կապված սիստեմատիկ մոնիթինգ»:¹⁰⁶⁴ Ինչ վերաբերում է կոռուպցիային ընդդիմանալուն, ապա ընկերությունները սովորաբար շատ բացահայտում են չեն կատարում:

¹⁰⁶¹ World Bank Group's Enterprise Survey Country Note on Armenia (2011), էջ 4. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.enterprisesurveys.org/~media/FPDKM/EnterpriseSurveys/Documents/Country%20Notes/Armenia-09.pdf>

¹⁰⁶² Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, էջ 101

¹⁰⁶³ Նույն տեղում

¹⁰⁶⁴ Concept Note on Government of Armenia, Policy on CSR, UNDP Armenia, Yerevan 2010, էջ 6

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա կանոններն օրենքները բիզնեսի ստվածի վերահսկման նառանձին ընկերություններին կորպորատիվ կառավարման համար:

Համապատասխան օրենսդրությունը պարունակում է կոնկրետ դրույթներ՝ ուղղված կորպորատիվներ քիչ կառավարման համակարգի արդյունավետության ստեղծմանը:

Այն նաև տրամադրում է կորպորատիվ կառավարմանը վերաբերող հարցերի կարգավորման աստիճանակարգված համակարգ: Բացի օրենքներից, բիզնեսները նաև շնորհիվ ձեռք բերված են բավական լիազորություններով այս հարցերը իրենց կանոնադրություններով կարգավորելու համար:¹⁰⁶⁵

Առկա են հստակ սահմանված իրավական դրույթներ և մեխանիզմներ բիզնես ընկերությունների ստեղծման, դրանց կառավարման, ինչպես նաև դրանց խորհուրդների դերի և գործառույթների, կառավարման և սեփականատերերի վերաբերյալ: Ի լրումն դրան՝

բորսայի կարգավորման տեսչությունը և ընկերության ղեկավարող կանխապես սահմանված իրավական ընկերություններին կատարմբ:¹⁰⁶⁶ Մասնավորապես, այն պահանջում է մանրն ընկերությունների ցաքաթական, երկամսյա, ամսական, եռամսյակային և տարեկան զեկույցներին երկայացում:

Արժեթղթերի շուկայի մասին օրենքը նախատեսում է արժեթղթերի շուկայի վերահսկողական մարմին:

Նման մարմին է հանդիսանում Հայաստանի Կենտրոնական բանկում առաձևացված ստորաբաժանումը:

¹⁰⁶⁵ Օրինակ՝ «Բանկերի նրբանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 20-ը սահմանում է, թե ինչպե տքե կարգավորվի բանկի կանոնադրությամբ: Մասնավորապես, նշված հոդվածի 2-րդ մասի զեկե տը սահմանում է, որ կանոնադրությունը սահմանում է բանկի կառավարման մարմինների կառուցվածքը, իրավասությունը նրանց կողմից գործումները ղտնելու կարգը:

¹⁰⁶⁶ Հոդված 11, 40, 43 կզուլի 8, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

Գործնականում ընկերություններում որքանո՞վ է առկա արդյունավետ կորպորատիվ կառավարում:

Համաձայն «Միջազգային մրցակցություն Competitiveness 2011-2012» զեկույցի՝ կորպորատիվ խորհուրդների արդյունավետության առումով Հայաստանը զբաղեցնում է 115-րդ տեղը, իսկ փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանության մասով՝ 120-րդ:¹⁰⁶⁷ Համաձայն մեկ հետազոտողի՝ Հայաստանի բանկերի տնօրենների խորհրդի դերը պասիվ է:¹⁰⁶⁸

Օրինավորության մեխանիզմներ (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար բոլոր նրանց օրինավորությունը, ովքեր գործում են բիզնես հատվածում:

Ողջ ոլորտով մեկ տարածված ո՛չ կորպորատիվ վարքագծի կանոններ, ո՛չ հակակոռուպցիոն օրենքներառկա չեն, և ակնհայտ կերպով բացակայում է շահերի բախման, նվերների և ընդունելության քաղաքականությանն էթիկայի այլ հարցերի կարգավորումը:

Միննույն ժամանակ, «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության» ՀՀ օրենքը, որպես անազնիվ մրցակցության դրսևորում, արգելում է բիզնեսի այնպիսի գործողությունը կամ վարքը, որը կարող է շփոթություն ստեղծել իր ինքնության, գործունեության կամ արտադրանքի մասին՝ այն առումով, որ այդ հատկանիշները շփոթեցման աստիճանի նման են ավելի ճանաչված կազմակերպության հատկանիշներին:¹⁰⁶⁹ Նաև, բանկերի կառավարման հետ կապված, առկա են շահերի բախման մասին որոշակի կարգավորող դրույթներ: «Բանկերի և բանկերի գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է փոխկապակցված անձանց ինստիտուտը (ամուսիններ, ծնողներ, երեխաներ և այլն) և

¹⁰⁶⁷ Նույն տեղում

¹⁰⁶⁸ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.armedia.am/?action=InnerLife&what=show&id=22964136&lang=arm> (կատարված վերջին մուտքը 19.03.2012)

¹⁰⁶⁹ Հոդված 11, «Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք

կարգավորում է նրանց հարաբերությունները, եթե նրանք աշխատում են նույն բանկում:¹⁰⁷⁰

Օրինավորության մեխանիզմներ (գործնականում)

Գործնականում բիզնես հատվածում աշխատողների օրինավորությունը որքանո՞վ է ապահովված:

Հայաստանի իշխանությունները ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խմբին տեղեկացրել են, որ «...յուրաքանչյուր ընկերություն ունի իր սեփական քաղաքականությունը և սահմանում է վարքագծի ստանդարտներ՝ ներառյալ կոռուպցիայի վերաբերյալ հարցեր»:¹⁰⁷¹ Ինչ վերաբերում է այս կանոնների կիրառմանը, ապա հասանելի տեղեկատվություն առկա չէ: Այնուամենայնիվ, իրավիճակի գնահատման համար որպես ցուցիչ կարող է հանդես գալ «Ձեռնարկությունների երկրի ուսումնասիրություն»-ը, համաձայն որի, «հարցվածների 67 տոկոսը պատրաստ է պահի թելադրանքով կաշառք տալ»:¹⁰⁷²

Համաձայն ՀՀ զլխավոր դատախազության 2011 թ.-ի վիճակագրության՝ առևտրային կաշառքի դեպքով հարուցվել է 7 գործ,¹⁰⁷³ սակայն դատարան է ուղարկվել միայն 3 գործ, որոնցում ընդգրկված է 7 մեղադրյալ:¹⁰⁷⁴ Համաձայն «Ձեռնարկությունների երկրի ուսումնասիրություն»-ի՝ «Ձեռնարկությունների հարցման մասնակիցներն ավելի շատ էին հակված ասելու, որ կոռուպցիան Հայաստանի կյանքում իրականություն է, քան տնային տնտեսությունների հարցման մասնակիցները»:¹⁰⁷⁵ Ավելին, համաձայն «Ֆորին փոլիսի սենթթր»-ի՝ «Բիզնես միջավայրը բարդացնող գործոնների ցուցակում բարձր իրքում են համընդգրկուն կոռուպցիան և մենաշնորհների առկայությունը, ինչը խեղաթյուրում է դաշտը»:¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁰ Հոդված 8, «Բանկերի ներկայից գործունեության մասին» ՀՀ օրենք

¹⁰⁷¹ OECD, Second Round of Monitoring, 2011, էջ 73. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://www.oecd.org/dataoecd/38/51/48964985.pdf>

¹⁰⁷² Armenia Corruption Surveys of Households and Enterprises, 2009, էջ 2, հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.crrc.am/store/files/corruption/2009%20Armenia%20Corruption%20Survey%20of%20Households%20and%20Enterprises_Report_English.pdf (կատարված վերջին մուտքը 24.03.2012)

¹⁰⁷³ <http://www.genproc.am/upload/File/Korupcia%20hetaqnnutyun,%20naxaqnnutyun%202011.pdf> (վերջին մուտքը կատարվել է 21.03.2012)

¹⁰⁷⁴ Տես նույն տեղում

¹⁰⁷⁵ Armenia Corruption Surveys of Households and Enterprises, 2009, էջ 37

¹⁰⁷⁶ Spotlight on Armenia, Foreign Policy Center, 2011, էջ 26

Ընկերությունների էթիկական վարքագծի կորպորատիվ խորհուրդների արդյունավետությանն առումով Հայաստանին համապատասխանաբար տրվել 106-րդ և 115-րդ հորիզոնականները:¹⁰⁷⁷ Այս հորիզոնականները հուշում են, որ նշված յոթ տներում առկա են լուրջ խնդիրներ: Ինչ վերաբերում է վերապատրաստումներին, ապավերապատրաստումն անցկացնողների ցամաքային «Բիզնես աջակցման կենտրոն»-ն է,

ով անցկացնում է վերապատրաստումներն և րագործը նկերները հանդիսանում են բավական հեղինակավոր ընկերություններ:¹⁰⁷⁸

Համաձայն մեկ հետազոտողի՝ ընկերություններից միայն 3 տոկոսն է, որոնք պես կոռուպցիայի դեմ պայքարի միջոցի,

կարևորություն է տալիս աշխատողների շրջանում բացատրական աշխատանքին: Ավելին, ընկերությունների 9 տոկոսը ոչ միայն դատապարտում է կոռուպցիոն փաստերը, այլ ընդհակառակը, փորձում է խրախուսել կոռուպցիան, պատճառաբանելով, որ ոչ մի բիզնես չի կարող հաջողության հասնել առանց կաշառքների և այլ կոռուպցիոն դրսևորումների:¹⁰⁷⁹

Հակակոռուպցիոն քաղաքականությունում ներգրավվածություն (օրենք և գործնականում)

Որքանո՞վ է բիզնես հատվածը ակտիվ ազգային կառավարությանը հակակոռուպցիոն գործում ներգրավելու մեջ:

«Մենաշնորհները և կոռուպցիան,- ինչպես հայտնում է ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբը,- ձեռնարկությունների կողմից ընկալվում են որպես Հայաստանում բիզնեսի զարգացման երկու հիմնական խոչընդոտներ, և կառավարություն-մասնավոր հատված երկխոսությունը թվում է որպես լայնորեն չհետազոտված ոլորտ: Այդ իսկ պատճառով բիզնես հատվածը կարող էր ավելի ընդգրկված լինել՝ ներառյալ նոր օրենսդրության մշակման և բիզնեսին վերաբերելի օրենսդրության պարզեցման մեջ»:¹⁰⁸⁰ Սփյուռքահայերը ավելի հաճախ են հանրորեն կոչ անում պայքարել կոռուպցիայի դեմ: Օրինակ՝ «Փարիզյան սուրճ» ընկերության ղեկավար Վալերի-Աշխեն Գործունյանը վաճառեց իր

¹⁰⁷⁷ Տես հետևյալ հղմամբ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf, էջ 101

¹⁰⁷⁸ Տես հետևյալ հղմամբ www.bsc.am

¹⁰⁷⁹ Corporate Culture as the basis for Economic Democracy, CRRC, by Narine Melikyan, 2008-2009, էջ 14

¹⁰⁸⁰ OECD, Second Round of Monitoring, Monitoring Report on Armenia, September 2011, էջ 7

բիզնեսը և լքեց Հայաստանը: Որպես Հայաստանը լքելու պատճառների մեկը նա նշեց նաև անպատժելի կոռուպցիան:¹⁰⁸¹ Մեկ այլ ճանաչված սփյուռքահայ գործարար Լևոն Հայրապետյանը նույնպես նշել է կոռուպցիայի դեմ պայքարի անհրաժեշտությունը:¹⁰⁸² Երրորդ սփյուռքահայ գործարարը՝ Նարեկ Հարությունյանը, ում հանդեպ հարուցվել էր քրեական գործ, հրապարակայնորեն նշել է, որ շատ պետական պաշտոնյաներ չարաշահում են իրենց դիրքը:¹⁰⁸³ Ինչ վերաբերում է ՄԱԿ-ի Գլոբալ Կոմպակտին անդամակցությանը՝ Հայաստանն ունի միայն 14 բիզնես մասնակիցներ, որոնք անդամակցում են նորան, որից 7-ը ակտիվ են:¹⁰⁸⁴

Քաղաքացիական հասարակությանը աջակցություն/ներգրավվածություն (օրենքն գործնականում)

Որքանո՞վ է բիզնես հաստիվածը ներգրավված կամ աջակցում քաղաքացիական հասարակությանը կոռուպցիայի դեմ պայքարի խնդրում:

Վերջին մեկ տարվա ընթացքում կոռուպցիայի դեմ պայքարում «բիզնես-քաղաքացիական հասարակություն»

տանդեմի որևէ կանոնադրական առաջնություն մասին հայտնի չէ:

Ինչպես ՏՀԶԿ մոնիտորինգային խումբն է նշում,

քաղաքացիական հասարակության կողմից կազմակերպվել են գործողություններ՝

միտված բիզնես հաստիվածում կոռուպցիայի վերաբերյալ իրազեկության բարձրացմանը:

Մոնիտորինգային խումբը մասնավորապես նշում է.

«Քաղաքացիական հասարակությանն առնտրաարդյունաբերական ստացիաների կողմից իրականացվել են միջարք գործողություններ բիզնես հաստիվածի կոռուպցիայի վերաբերյալ իրազեկության բարձրացման համար: Փոքր

և միջին բիզնեսի հիմնադրամրզնահատման է ենթարկել վիոքր և միջին բիզնեսի հանդեպ կիրառվող հարկային օրենսդրությունը և քաղաքականությունը: ԱՄՆ ՄԶԳ-

ի հակակոռուպցիոն գործողություններին մոբիլիզացման ծրագիրը,

Ճինանսների կենտրոնի կային ախարարությանն ԱՄՆ ՄԶԳ Հայաստանի մրցակցային մասնա

¹⁰⁸¹ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.orakarg.am/index.php/money/64-companies/682-coffe.html>

¹⁰⁸² Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/news/7149/gortsarar-levon-hayrapetyany-cankanum-e-orakyal-hexapokhutyun-tesnel-hayastanum-tesanyut.html>

¹⁰⁸³ Տես հետևյալ հղմամբ <http://hetq.am/arm/news/7996/>

¹⁰⁸⁴ Տես հետևյալ հղմամբ www.unglobalcompact.org

«Հառաջդեպի առավել լուծող կորպորատիվ օրինակները»

կոնֆերանսը:

Համաձայն մոնիտորինգային հարցաշարի պատասխանների՝

այս կոնֆերանսը փորձեր խրախուսելու համար ձեռնարկություններին՝

պայքարելու կոռուպցիայի դեմ առավել լուծող կորպորատիվ օրինակները անվտանգությունը»:

1085

Բիզնեսի հատվածը լայնորեն ներգրավված է քաղաքացիական հասարակությանը հովանավորելու մեջ: Ինչպես «Ֆրիդոմ Հաուզ»-ը հայտնում է «Անցումային երկրներ 2010»-ում. «Տեղական բիզնեսի կողմից ՀԿ-ներին տրամադրվող աջակցությունը սուղ է. Այնուամենայնիվ, կոալիցիոն «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցության ղեկավարի և միաժամանակ գործարար Գագիկ Ծառուկյանի կողմից հիմնադրված նոր հիմնադրամը 2009 թ.-ի ընթացքում աջակցել է որոշակի ՀԿ-ների գործողություններին»:¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁵ OECD, Second Round of Monitoring, Monitoring Report on Armenia, September 2011, էջ 72

¹⁰⁸⁶ Freedom House, Nations in Transit 2010, Country Report on Armenia, էջ 72

Հանրապետության Նախագահ

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Նախագահ սյան ընդհանրական միավոր: 52.8			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 75	Ռեսուրսներ		75
	Անկախություն	75	75
Կառավարում 33.3	Թափանցիկություն	50	50
	Հաշվետվողականություն	25	25
	Օրինավորություն	25	25
Դերակատարում 50	Իրավական համակարգ	50	
	Հակակոռուպցիոն առաջնորդություն	50	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանում Նախագահի ինստիտուտը հիմնադրվել է 1991 թ.-ին Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի մասին օրենքի ընդունմամբ:¹⁰⁸⁷ Առաջին նախագահական ընտրությունները անցկացվեցին 1991 թ.-ի հոկտեմբերի 16-ին, և Լևոն Տեր-Պետրոսյանը ընտրվեց որպես Հայաստանի առաջին Նախագահ: Նա վերընտրվեց 1996 թ.-ի սեպտեմբերի նախագահական ընտրությունների աղբյուրում ևս: 1998 թ.ի մարտին, նույն թվականի փետրվարի 3-ի հրաժարականից հետո, անցկացվեցին արտահերթ ընտրություններ, և Ռոբերտ Քոչարյանն ընտրվեց Նախագահ: Նա վերընտրվեց 2003 թ.-ի

¹⁰⁸⁷ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի տեղեկագիր 1991/15. Օրենքն ընդունվել է 1991 թ.-ի օգոստոսի 1-ին և ընդունվել է 2006 թ.-ին նոյեմբերի 28-ին:

փետրվարին: Վերջապես, 2008 թ.-ի փետրվարին ընտրվեց գործող Նախագահ Սերժ Սարգսյանը: Պետք է նշել, որ բացի 1991 թ.-ի առաջին նախագահական ընտրություններից, բոլոր հաջորդող ընտրությունները նախագահական մյուս թեկնածուների կողմից վիճարկվել են, և հասարակության շրջանում առկա է համատարած ընկալում, որ դրանց արդյունքները կեղծված են:

Սկզբնապես (վերոնշյալ 1991 թ.-ի օրենքով) Նախագահը դիտարկվում էր որպես գործադիր իշխանության գլուխ: Այնուամենայնիվ, ավել ուշ՝ 1995 թ.-ի Սահմանադրության ընդունմամբ, այս դրույթը վերացվեց և Նախագահը հռչակվեց որպես պետության գլուխ, և նա հետեւում է Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովում է օրենսդիր, գործադիր եւ դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը:¹⁰⁸⁸ Նման ձևակերպումը հանդիսանում է կիսանախագահական սահմանադրական համակարգ ունեցող երկրների բնութագիր, ինչով բնորոշվում է հատկապես Ֆրանսիան:

Նախագահը ընտրվում է 5 տարի ժամկետով, և նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել:¹⁰⁸⁹ Սահմանադրության նույն հոդվածով կարող են ընրվել միայն նրանք, ում 35 տարին լրացել է, հանդիսանում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ և մինչ ընտրությունները վերջին 10 տարին մշտապես բնակվում են Հայաստանում և ունեն ընտրական իրավունք: Նախագահի թեկնածուն պետք է հավաքի ընտրություններին մասնակցած անձանց ձայների կեսից ավելին:¹⁰⁹⁰ Այս դրույթի ենտատեքստն այն է, որ եթե երկուսից ավելի թեկնածուներ են մասնակցում ընտրություններին, ապա հնարավոր է ընտրությունների երկրորդ փուլ, եթե թեկնածուներից ոչ մեկը առաջին փուլի ընթացքում չի ստացել ձայների կեսից ավելին:¹⁰⁹¹ Արտակարգ և ռազմական դրության ժամանակ նախագահական ընտրություններ չեն անցկացվում:¹⁰⁹² Իշխանության երեք ճյուղերի հետ Նախագահի հարաբերությունները արտացոլված են Սահմանադրության հոդված 55-ում, որը սահմանում է Նախագահի լիազորությունները: Այս լիազորությունների շարքում են.

- Ազգային ժողովի (ԱԺ) կողմից ընդունված օրենքների հրապարակումը (ստորագրումը) կամ վերադարձնելը

¹⁰⁸⁸Հոդված 49, Սահմանադրություն

¹⁰⁸⁹Նույնտեղում, հոդված 50

¹⁰⁹⁰Նույնտեղում, հոդված 51

¹⁰⁹¹Դատեղի էությունեցել 1998 և 2003 թթ.-ին նախագահական ընտրությունների ընթացքում:

¹⁰⁹²Հոդված 53.1, Սահմանադրություն

- Սահմանադրության հոդված 74.1-ով նախատեսված դեպքերում և կարգով ԱԺ արձակումը
- Վարչապետի և կառավարության անդամների նշանակումը
- Օրենքով նախատեսված դեպքերում պետական պաշտոններում նշանակումների կատարումը
- Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմավորումը և նախագահումը
- Արտաքին հարաբերություններում Հայաստանի ներկայացումը, արտաքին քաղաքականության ընդհանուր դեկլարումը, միջազգային կոնվենցիաների և պայմանագրերի ստորագրումը
- Դեսպանների նշանակումը և հետ կանչումը, Հայաստանում օտարերկրյա դեսպանների հավատարմագրերի ընդունումը
- ԱԺ կողմից նշանակման համար գլխավոր դատախազի, կենտրոնական բանկի նախագահի և վերահսկիչ պալատի նախագահի թեկնածությունների առաջադրումը
- Սահմանադրական դատարանի չորս անդամներից (9-ից) նշանակումը և հեռացումը
- Գլխավոր դատախազի տեղակալների նշանակումը
- Արդարադատության խորհրդի կողմից բոլոր դատարանների բոլոր դատավորների նշանակումը և հեռացումը
- Արդարադատության խորհրդի երկու իրավաբան գիտնական անդամների նշանակումը
- Զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարն է, և զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմի նշանակումը
- Ռազմական դրության հայտարարումը և ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաքի հայտարարումը
- Արտակարգ դրության հայտարարումը և այլն:

Նախագահի և այլ պետական կառույցների միջև հարաբերությունների առավել մանրամասն վերլուծություններ պարունակվում են ԱՕՀ ցուցիչների վերաբերյալ վերլուծություններում, ինչպես նաև այլ համապատասխան սյուններում:

Նախագահը լիազորված է հրապարակել հրամանագրեր և կարգադրություններ, որոնք չպետք է հակասեն Սահմանադրությանը կամ Հայաստանի օրենքներին:¹⁰⁹³ Իր պաշտոնավարության ողջ ժամկետի ընթացքում, ինչպես նաև դրա ավարտից հետո այն գործողությունների համար, որոնք բխել են նրա պաշտոնական կարգավիճակից, Նախագահը օգտվում է անձեռնմխելիությունից:¹⁰⁹⁴ Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրության նույն հոդվածով, նա չի կարող պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար:

Սահմանադրության հոդված 57-ը սահմանում է, որ Նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար, ինչպես նաև տրամադրում է պաշտոնանկության մեխանիզմը: Նախագահը նաև իրավունք ունի հրաժարական տալ, որը երաշխավորված է Սահմանադրության հոդված 58-ով, որը նաև սահմանում է հրաժարականի ընթացակարգը: Վերջապես Սահմանադրությունը նաև տրամադրում է ծանր հիվանդության կամ այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության դեպքում, որը անհնար է դարձնում Նախագահի կողմից լիազորությունների կատարումը տևական ժամանակով, Նախագահի կողմից իր լիազորությունների կատարման անհնարիության մասին հայտարարման մեխանիզմ:¹⁰⁹⁵ Եթե Նախագահի պաշտոնը վերոնշյալ պատճառներով ժամանակավորապես թափուր է մնում, ապա մինչև նոր Նախագահը կստանձնի պաշտոնը, ԱԺ նախագահը, կամ եթե դա անհնար է, ապա վարչապետը, ժամանակավորապես դառնում է Նախագահի պարտականությունները կատարող:¹⁰⁹⁶ Այնուամենայնիվ, Սահմանադրության նույն հոդվածով, Նախագահի պարտականությունները կատարողը չունի Նախագահի վերոնշյալ բոլոր լիազորությունները: Մասնավորապես, նա չի կարող նշանակել վարչապետին, զինված ուժերի բարձրագույն հրամկազմին (բացառությամբ ռազմական դրության դեպքում), ոստիկանության և ազգային անվտանգության ծառայության բարձրագույն ծառայողներին, ինչպես նաև արձակել ԱԺ-ն, նշանակել խորհրդարանական ընտրություններ, նշանակել դեսպաններ և այլն:

¹⁰⁹³ Նույն տեղում, հոդված 56

¹⁰⁹⁴ Նույն տեղում, հոդված 56.1

¹⁰⁹⁵ Նույն տեղում, հոդված 59

¹⁰⁹⁶ Նույն տեղում, հոդված

60:

Եթե ԱԺ նախագահը դառնում է Հանրապետության Նախագահի պարտականությունները կատարող, ապա նրա տեղակալներից այն մեկը, ով ընտրվել է ավելի շատ ձայներով, դառնում է ԱԺ նախագահի պարտականությունները կատարող:

Համաձայն Սահմանադրության՝ Նախագահը օրենքով նախատեսված կարգով ձևավորում է իր աշխատակազմը:¹⁰⁹⁷ Չնայած վերոնշյալ հողվածում գրված է «...օրենքով նախատեսված կարգով», սակայն իրականում Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրությունը և կառուցվածքը սահմանված են ոչ թե ԱԺ-ի կողմից ընդունված օրենքով, այլ Նախագահի 2007 թ.-ի օգոստոսի 17-ի ՆՀ-193-Ն հրամանագրով:¹⁰⁹⁸ Հրամանագիրը սահմանում է աշխատակազմի կողմից իրականացվող լիազորությունները և նրա կառուցվածքային միավորները:

Վերջապես, Սահմանադրության նույն հոդված 61-ը սահմանում է, որ Նախագահի վարձատրությունը, ծառայությունը և պաշտպանությունը պետք է սահմանվի օրենքով: «Նախագահի վարձատրության, ծառայության և պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը¹⁰⁹⁹ կարգավորում է նշված խնդիրները:

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Ի՞նչ ասվել է Նախագահի աշխատակազմը տիրապետում համապատասխան ռեսուրսների իր պարտականությունները կատարելու համար:

Ավանդորեն Նախագահի աշխատակազմը, պետական մարմինների շրջանակում, դիտարկվում է որպես լավագույն մասնագետների կուտակման վայր:

Աշխատակազմի ղեկավարը հանդիսանում է Վիգեն Սարգսյանը,

ով Հայաստանի նախագույնից ի վեր Ֆլեթչերի Իրավունքի և Կրթության նախարարի անվան դոկտոր շրջանավարտներից մեկն է:¹¹⁰⁰ 2012 թ.-

ին Նախագահի աշխատակազմը բաղկացած կլինի 362

¹⁰⁹⁷ Նույն տեղում, հոդված 61

¹⁰⁹⁸ ՀՀ պաշտոնական տեղեկագիր 2007/43(567), 29.08.07

¹⁰⁹⁹ ՀՀ ազգային ժողովի տեղեկագիր 1996/5-6

¹¹⁰⁰ Տես հետևյալի դմամբ <http://president.am/administration/structure/eng/> (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

հաստիքից:¹¹⁰¹ Այս թիվը իրենից ներկայացնում է

6

հաստիքի աճ,

ինչը պայմանավորված է Բարձրաստիճան պաշտոնատարան ձևանցելի կայի հանձնաժողովի գործունեությամբ: 2012 թ.-ի համարաշխատավարձերի ֆոնդը կազմում է 586,701,500 ՀՀ դրամ, մինչդեռ 2011 թ.-ին այն 470,509,100 ՀՀ դրամ էր: 2012 թ.-ին Նախագահի աշխատակազմի ընդհանուր բյուջեն կազմում է 2,890,022.7 ՀՀ դրամ, մինչդեռ 2011 թ.-ին այն 2,326,674.3 ՀՀ դրամ էր:

Անկախություն (Օրենք)

Ըստ օրենքի՝ որքանո՞վ է Նախագահը անկախ:

Նախագահի անկախությունը վերլուծելու ընթացքում պետք է ուշադրություն դնենք էլ երկուսն էլ պեկտների վրա, որոնք վերաբերում են անկախությանը.

- ա) Անձեռնմխելիությունը որպես առանց սահմանափակումների գործելու երաշխիք (հիմնված իր ներքին համոզման և քաղաքական առաջնահերթությունների վրա), հետևաբար, անկախության երաշխիք
- բ) Ինստիտուցիոնալ անկախություն:

Նախագահի անձեռնմխելիությունը երաշխավորված է Սահմանադրությամբ, որը հստակ սահմանում է, որ «Նախագահը անձեռնմխելի է»:¹¹⁰² Նույն հոդվածը սահմանում է, որ իր լիազորությունների ժամկետում նա չի կարող հետապնդվել եւ պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար, բայց կարող է պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից չբխող գործողությունների համար, չնայած միայն իր լիազորությունների ավարտից հետո:

¹¹⁰¹ Այս տեղեկատվությունը հասանելի է <http://www.emedia.am/arm/article/7478/%D4%B2%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%BB%D5%A5%D5%B8%D5%BE%20%D5%80%D5%80%20%D5%B6%D5%A1%D5%AD%D5%A1%D5%A3%D5%A1%D5%B0%D5%AB%20%D5%A1%D5%B7%D5%AD%D5%A1%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%A6%D5%B4%D5%AB%D5%B6%20311%D5%B4%D5%AC%D5%B6%20%D5%A4%D6%80%D5%A1%D5%B4%20%D5%BA%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%BD%20%D5%AF%D5%B0%D5%A1%D5%BF%D5%AF%D5%A1%D6%81%D5%BE%D5%AB> (վերջին կատարված մուտքը 21.03.2012)

¹¹⁰² Հոդված 56.1, Սահմանադրություն: Այս հոդվածը ներմուծվել է 2005 թ.-ին Սահմանադրությունում փոփոխություններ կազմակերպող 2005 թ.-ին նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեի արդյունքում

Կապված ինստիտուցիոնալ անկախության հետ՝ առաջին հերթին պետք է նշել, որ Սահմանադրությունը չի պարունակում հստակ դրույթ, որը կհռչակեր Նախագահի անկախությունը: Ավելին, ո՛չ Սահմանադրությունը և ո՛չ էլ այլ իրավական ակտեր չեն պարունակում այնպիսի իրավական նորմեր, որոնք կբացահայտեին Նախագահի անկախության բաղադրիչները:

Անուղղակիորեն Նախագահի ինստիտուցիոնալ անկախությունը դրսևորվում է իշխանության այլ ճյուղերի և/կամ այլ պետական մարմինների՝ Նախագահի որոշումների կայացման մեջ միջամտության աստիճանով: Սահմանադրությամբ սահմանված է երկու դեպք, երբ իշխանության այլ ճյուղերը լիազորված են միջամտել Նախագահի որոշումների կայացմանը, չնայած կարելի է պնդել նաև հակառակը այն իմաստով, որ այս դեպքերում Նախագահը ոտնձգություն է անում իշխանության այս ճյուղերի որոշումների կայացման հանդեպ:¹¹⁰³ Առաջին դեպքը պայմանավորված է երկրի արտաքին քաղաքականության իրականացման մեջ Նախագահի դերով: Համաձայն Սահմանադրության հոդված 55-ի՝ Նախագահը իրականացնում է արտաքին քաղաքականության ընդհանուր ղեկավարումը, ինչը ենթադրում է այդ ոլորտում որոշումների կայացման լիազորություն: Միննույն ժամանակ, Սահմանադրության հոդված 85-ը սահմանում է, որ կառավարությունը Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունը մշակում և իրականացնում է Նախագահի հետ համատեղ (այս հարցի հետ կապված տես նաև *Գործադիր իշխանություն* այս գլխում): Երկրորդ դեպքը պայմանավորված է ռազմական դրություն հայտարարելու (զինված հարձակման կամ դրա անմիջական սպառնալիքի դեպքում կամ պատերազմի հայտարարման դեպքում)¹¹⁰⁴ և արտակարգ դրություն հայտարարելու (երկրի սահմանադրական կարգին անմիջական սպառնացող վտանգի դեպքում) Նախագահի լիազորությամբ:¹¹⁰⁵ Նախագահին շնորհելով այս լիազորությունները՝ Սահմանադրությունը, միննույն ժամանակ, սահմանում է, որ Հայաստանի խորհրդարանը՝ Ազգային ժողովը (ԱԺ) կարող է դադարեցնել Սահմանադրության

¹¹⁰³Նմանիքադրությունն, ըստ էության, կարող է մեկնաբանվել որպես իշխանության մեկ ճյուղի միջամտություն մյուս իրոշման կայացման մեջ, բայց ոչ որպես կիսանախագահական կառավարման համակարգերում, որոնց թվին էլ ասվում են Հայաստանը, իշխանության ճյուղերի գսպման և հավասարակշռման մեխանիզմներ:

¹¹⁰⁴Մաս 13, հոդված 55, ՀՀ Սահմանադրություն

¹¹⁰⁵Նույն տեղում, մաս 14, հոդված 55

հողված 55-ի համապատասխան կետերով (կետ 13 և 14) նախատեսված միջոցառումների իրականացումը:

Անկախություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է անկախ Նախագահը:

Ինչպես նշվել է նախկին գլուխներում (Օրենսդիր արմինն Գործադիր շխանություն), Նախագահը Հայաստանի երբի քաղաքականության ներկայիս սխեմայի ներքո հանդիսանում է ամենից ուժեղ անձը: Նախագահը հանդիսանում է շխտող Հանրապետական կուսակցության նախագահը, կոալիցիոն կառավարությունը գլխավորում է հանրապետական վարչապետը, և Ազգային ժողովում Նախագահի կուսակցությունն ունի մեծ ամասնություն:

Անցած երկու տարվա ընթացքում անպատշաճ միջամտության բացարձակ ոչ մի նշույլ չի գրանցվել: Ի լրումն՝ ինչպես արդեն նշվել է նախկին գլուխներում, Նախագահը հանդիսանում է Հայաստանի ղեկավար էլիտայի գլուխը: Ինչպես հայտնում է «Բերթելսման Անցումային Համաթիվ»-ը. *«Աղյունավետ որևէ «զսպումների և հակակշիռների» կամ իշխանության բաժանման բացակայությունը մնում է Հայաստանի ժողովրդավարական տրանսֆորմացիայի ամենից լուրջ խոչընդոտը»*:¹¹⁰⁶ Կապված Նախագահի անկախության հետ՝ փորձագետներից մեկը գրում է. *«Նախագահի գրասենյակը որոշակի առումով վերցրել է նախկինում Կոմունիստական կուսակցության կողմից կատարվող դերը: Ի հեճուկս 2005 թ.-ի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում առաջացած նախագահական իշխանության սահմանափակումների՝ պետության գլուխը դեռևս պահպանում է երկրի գրեթե բոլոր կարևոր հարցերի շուրջ վերջին խոսքն ասելու իրավունքը»*:¹¹⁰⁷ Այսպիսով, Նախագահը գործնականում վայելում է գրեթե բացարձակ անկախություն:

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

¹¹⁰⁶ Օրինակի համար տես <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/country-reports/laendergutachten/cis-and-mongolia/armenia/> (վերջին կատարված մուտքը 10.02.2012)

¹¹⁰⁷ South Caucasus-20 Years of Independence, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011: "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy" (written by Boris Navasardyan), էջ 96

Որքանով են առկա իրավական դրույթներ՝ ապահովելու համար Նախագահի համապատասխան գործողությունների թափանցիկությունը:

Նախագահի աշխատակազմի կողմից տեղեկատվության ստացման և հրապարակման իրավահարաբերությունները, ինչպես այլ պետական կառույցների պարագայում ևս, կարգավորվում է «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով: Նշված օրենքը, ինչպես նաև Նախագահի աշխատակազմի գործունեությունը կարգավորող այլ իրավական ակտերը¹¹⁰⁸ ևս չեն պարունակում հստակ դրույթներ՝ պահանջող, որպեսզի հրապարակվեն պետական պաշտոնյաների, կուսակցությունների առաջնորդների կամ արտասահմանյան պաշտոնական պատվիրակությունների հետ Նախագահի հանդիպումների արձանագրությունները: Մինևույն ժամանակ, համաձայն Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրության,¹¹⁰⁹ աշխատակազմի հասարակության և տեղեկատվության միջոցների հետ կապերի վարչության պարտականություններից է՝ ա) Նախագահի և աշխատակազմի գործունեության լուսաբանումը, բ) Նախագահի և աշխատակազմի գործունեության վերաբերյալ ամուլի հաղորդագրությունների պատրաստումը, գ) Նախագահի վեբ-կայքի կազմակերպումը և պահպանումը (www.president.am):

Այս դրույթներն ապահովում են նախագահի ինստիտուտի թափանցիկության որոշակի աստիճան:

Դրությունը առավել քան հետաքրքիր է Նախագահի աշխատակազմի բյուջեի հրապարակման հետևյալ պատճառով: Մի կողմից, համաձայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 7-ի մաս 3-ի, տեղեկատվություն տնօրինող մարմինը (նույն օրենքի հոդված 3-ի համաձայն՝ Նախագահի աշխատակազմը համարվում է այդպիսին) պետք է առնվազն տարին մեկ անգամ, ի թիվս այլ տեղեկությունների, հրապարակի նաև իր բյուջեն: Ավելին, նույն հոդվածի մաս 5-ը նախատեսում է, որ մաս 3-ում նշված տեղեկատվությունը՝ ներառյալ բյուջեն, պետք է հրապարակվի հասարակության համար ընդունելի լեզանակով և, եթե վերոնշյալ մարմինն ունի իր վեբ-կայքը, ապա նաև այն պետք է տեղադրի իր վեբ-կայքում: Այնուամենայնիվ, մյուս կողմից, նշված օրենքի նույն հոդվածի մաս 6-ը սահմանում է,

¹¹⁰⁸Նմանակ տերիշտարքում ամենից նշանակալին է ՀՀ Նախագահի ՆՀ-193-

Նհրամանագիրը ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրությունը և կառուցվածքը հաստատելու մասին

¹¹⁰⁹Գետ 40, ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրություն

որ հանրային նշանակություն ունեցող կազմակերպությունները (հոդված 3-ը սահմանում է, թե որոնք են այդ կազմակերպությունները),
ինչպես նաև պետական բյուջեի ցֆինանսավորում ստացող կազմակերպությունները կարող են որոշել չհրապարակել իրենց բյուջեն,
իրենց աշխատողների անձնական տվյալները և հաստիքացուցակները,
աշխատանքի ընդունման կարգը և թափուր աշխատատեղերը:¹¹¹⁰ Քանի որ,
համաձայն Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրության,¹¹¹¹ աշխատակազմն ունի պետական կազմակերպության կարգավիճակ,
և այն իրող ցֆինանսավորումը ստանում է պետական բյուջեից,¹¹¹² ապա հոդված 7-ի մաս 6-ի վերոգրյալ դրույթն ամբողջովին կիրառելի է աշխատակազմի հանդեպ: Հետևաբար, աշխատակազմը պարտավոր է չհրապարակել իր բյուջեն:

Համաձայն «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի՝ Նախագահը, որպես բարձրաստիճանյա շտոնատարան, ինչպես նաև նրա մերձավոր ազգականները պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները,
և այդ հայտարարագրերը պետք են երկայացվեն բարձրաստիճանյա շտոնատարան ձևն ցեֆի կայքի հանձնաժողով:¹¹¹³ Մանրամասներին համարուես *Օրենսդիր շխանություն* սյան համապատասխան ցուցիչ շուրջ կատարված վերլուծությունը:

Թափանցիկություն (գործնականում)

Նախագահի համապատասխան գործողությունները գործնականում որքանո՞վ են թափանցիկ:

Նախագահի վեբ-կայքը հասանելի է երեք լեզուներով՝ հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն:¹¹¹⁴
2011 թ.-
ին խոսքի ազատության պաշտպանության կոմիտեի ներկայանացրել է պետական մարմինների կայքէջերի մոնիտորինգ՝

¹¹¹⁰ Նշված տեղեկությունները դասվում են նրանց թվին, որոնք, համաձայն օրենքի հոդված 7-ի մաս 3-ի, ենթակա են հրապարակման:
¹¹¹¹ Կետ 1, ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի կանոնադրություն
¹¹¹² *Նույն տեղում*, կետ 53
¹¹¹³ Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք
¹¹¹⁴ Տես հետևյալ հղմամբ www.president.am

գնահատելու համար տեղեկատվության թափանցիկությունը:¹¹¹⁵ Մոնիտորինգը իրականացվել է երկու փուլով: Առաջին փուլն իրականացվել է փետրվարի 1-ից ապրիլի 30-ը: Երկրորդ փուլը ձգվել է հունիսի 1-ից մինչև հոկտեմբերի 15-ը:¹¹¹⁶ Առաջին փուլի ընթացքում Նախագահի վեբ-կայքին տրվել էր 33,03%, մինչդեռ երկրորդ փուլի ընթացքում ցուցանիշը նվազել էր և դարձել 32,5%:¹¹¹⁷ Համաձայն փորձագետների՝ նման անկումը պայմանավորված էր լուրերի և/կամ փաստաթղթերի ոչ արագ հրապարակմամբ, ներքեմն էլ տեղեկատվությունը սպառիչ չի եղել:¹¹¹⁸ Բյուջեի ծախսերը հասանելի չեն Նախագահի վեբ-կայքում:¹¹¹⁹ Հանդիպումների արձանագրությունները, որպես այդպիսին, հրապարակային չեն, սակայն կայքէջը տրամադրում է Նախագահի հանդիպումների քննարանային քննարկման էրաբերյալ տեղեկատվություն: Բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց հայտարարագրերը արդեն իսկ քննարկվել են նախորդ լույսներում: Այնուամենայնիվ, Նախագահի 2011 թ.-ի հայտարարագրերը չէր հանրայնացվել:

Տեղեկատվության ազատության հատվածում առաջատար Հեռահեռաձայնային հաղորդակցության ազատության կենտրոնն իրականացրել է տեղեկատվության ազատության մոնիտորինգ: Այնուամենայնիվ, Նախագահի կայքէջը (Նախագահի աշխատակազմը), եթե հիմնվելու լինենք մոնիտորինգի գեկույցի վրա, կարծես չի ներառվել մոնիտորինգի մեջ:¹¹²⁰ Այնուամենայնիվ, «Տուրինձ տեղեկատվություն» վեբ-ծրագիրը նշյալ հարցի շուրջ տրամադրում է սահմանափակ տեղեկատվություն:¹¹²¹ Համաձայն այս ծրագրի՝ 2010 թ.-ի հունիսին Տեղեկատվության ազատության կենտրոնը ներկայացրել է մեկ հարցում և ստացել է սպառիչ և ժամանակին տրված պատասխան:¹¹²²

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա դրույթներ՝ ապահովելու համար, որպեսզի Նախագահը լինի հաշվետու և զեկույցող:

¹¹¹⁵ Accessibility of Information of the Armenian State Authorities, Annual Report, 2011. հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://khosq.am/en/2011/12/2482> (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

¹¹¹⁶ Նույն տեղում

¹¹¹⁷ Նույն տեղում, էջ 26

¹¹¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում

¹¹¹⁹ Նույն տեղում

¹¹²⁰ Freedom of Information in Armenia, Monitoring 2011, Freedom of Information Center. հայկական տարբերակը հասանելի է հետևյալ հղմամբ http://www.foi.am/u_files/file/Arm_monitoring.pdf (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

¹¹²¹ Տե՛ս հետևյալ հղմամբ <http://www.givemeinfo.am/en/> (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

¹¹²² Տե՛ս հետևյալ հղմամբ <http://www.givemeinfo.am/en/entity/134/> (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

Սահմանադրության միակերպությամբ,
որը թույլատրում է վերահսկողության իրականացնել Նախագահին կատմամբ,
հանդիսանում է Սահմանադրական դատարանի այն լիազորությունը,
ըստ որի վերջինս կարող է որոշում կայացնել Նախագահի հրամանագրերի սահմանադրական
ության վերաբերյալ:¹¹²³ Սահմանադրությունը սահմանում է,
որ ԱԺ պատմավորներին վազագույնը մեկ ինքնուրույն,
Մարդու իրավունքներին պաշտպանող (միայն մարդու իրավունքներին հետևող) պաշտպան
Սահմանադրության գլուխ (2-ի հետ համահունչ)
և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են դիմել Սահմանադրական դատարան
և՛ վիճարկել նախագահական հրամանագրերի սահմանադրականությունը:¹¹²⁴ Իրումն՝
քաղաքացիները կարող են դիմել վարչական դատարան՝¹¹²⁵ վիճարկել նախագահի
րավական ակտերի համապատասխանությունը և վերաբարձր իրավական ակտերի հետ:¹¹²⁶

Չնայած «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքի բացահայտ չինչում,
որ Նախագահի աշխատակազմը պետք է ենթարկվի աուդիտի,
սակայն այն կարող է ենթարկվել աուդիտի պետական կառույցի ներկայությամբ:¹¹²⁷

Չկա որևէ իրավական ակտ,
որը կարտադրեր Նախագահին հանրության կամ պետական մարմինների առջև պատճառա
բանելի ընդդրությունները:
Նաև իրավական առումով նա պարտավորված չէ գեկույցներ երկայացնել որևէ մեկին:
Միակողմանի, երբ Նախագահը պետք է դիմի ժողովրդին, այն է,
երբ նա հայտարարում է արտակարգ դրություն՝
երկրի սահմանադրական կարգին սպառնացող անիջական վտանգի դեպքում:¹¹²⁸

Սահմանադրությունը սահմանում է,
որ միայն երկու դեպքում Նախագահը պետք է խորհրդակցի պետական պաշտոնյաների կամ հաս

¹¹²³ Հոդված 100, ՀՀ Սահմանադրություն

¹¹²⁴ Նույն տեղում, հոդված 101

¹¹²⁵ Հոդված 135, Վարչական դատավարության օրենսգիրք

¹¹²⁶ Իրավական ակտերի աստիճանական կարգը սահմանված է (օրենքի գլուխ 2, որն ընդգրկում է հոդվածներ 8-25-ը):

¹¹²⁷ Հոդված 5 և 6, «Վերահսկիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենք

¹¹²⁸ Գետ 14, հոդված 55, ՀՀ Սահմանադրություն

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով

տուկխմբերի հետ: Երկու դեպքերն էլ սահմանված են Սահմանադրության հոդված 55-ում:
Առաջին դեպքը վերաբերում է վարչապետին շանակմանը,
երբ՝ Նախագահը խորհրդակցում է ԱԺ-
ում ներկայացված խմբակցությունների հետ շանակման մասին որոշում ընդունելու համար:
Չկան որևէ իրավական պահանջներ Նախագահի հանդեպ հասարակության հետ խորհրդակց
ելու համար:¹¹²⁹ Ըստ երկրորդ դեպքի՝
Նախագահը պետք է խորհրդակցի ԱԺ նախագահի նվարչապետի հետ մինչև արտակարգ դրու
թյուն հայտարարելը:¹¹³⁰

Սահմանադրությունը հռչակում է Նախագահի անձեռնմխելիությունը
(այս քննարկման հետևյալ վաճառվելի նոտես *Անկախություն* ցուցիչում)
և այդպես առավել զրեթեան հինարե հանցագործության համար
նրան պատասխանատվության ենթարկել լայաշտոնավարման ընթացքում:¹¹³¹
Հանցագործության միակ տեսակը, որի համար կարելի է պատասխանատվության կանչել
Նախագահին՝ չնայած երկար և բարդ ճանապարհով, հանդիսանում է պետական
դավաճանությունը կամ այլ ծանր հանցագործությունը:¹¹³² Այս դեպքում Նախագահը
կարող է ԱԺ-ի կողմից պաշտոնանկ արվել (տես այս մասին *Օրենսդիր իշխանության*
այսն զեկույցում):

Հաշվետվողականություն (գործնականում)

*Գործնականում որքանով է սուկա Նախագահի գործունեության նկատմամբ
արդյունավետ վերահսկողություն:*

Ինչպես քննարկվել է օրենքի բաժնում, Նախագահն, ըստ էության,
գտնվում է իշխանության այլ ճյուղերի որևէ վերահսկողությունից դուրս:

Ըստ Սահմանադրության՝ Նախագահի պաշտոնը իտարկվում է որպես իշխանության 3
ճյուղերի բնականոն գործունեության երաշխավոր:

Նախագահը չունի պարտավորություն անցկացնելու հանրային քննարկումներ:

¹¹²⁹ Կետ 4, հոդված 55, ՀՀ Սահմանադրություն

¹¹³⁰ Կետ 14, հոդված 55, ՀՀ Սահմանադրություն

¹¹³¹ Այնուամենայնիվ, համաձայն Սահմանադրության հոդված 56.1-ի, որը հռչակում է Նախագահի անձեռնմխելիությունը, նակարող է պատասխանատվության կանչվել իր պաշտոնավարման ընթացքում կատարված խախտման համար, բայց միայն իր պաշտոնավարության ժամկետի ավարտից հետո:

¹¹³² Հոդված 57, Սահմանադրություն: Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ պարզ է, թե ինչպես հանցագործություններ են ենթարկվում «... այլ ծանր հանցագործության» տակ:

Ինչպես արդեն իսկ քննարկվել է,

Նախագահն իրավունքուն իրողեր ձուլվել Ազգային ժողովին ժողովրդին:

Այնուամենայնիվ, Սահմանադրությամբ այսուղեր ձևերի բովանդակությունը սահմանված է:

Ինչևիցե,

անկախ հանրային քննարկումներ անցանց ելուորն է պարտականության առկայությունից՝
2011 թ.-ի հուլիսին Հայազգային կոնգրեսի (արտախորհրդարանական ընդդիմություն)

և կոալիցիոն կառավարության միջև կսվեց երկխոսություն,

որի համար ստեղծվեց աշխատանքային խումբ:¹¹³³ Նախագահի համար Սահմանադրությամբ
սահմանված է զեկուցելու որևէ պարտականություն:

Ինչ վերաբերում է սանկցիաներին և հետապնդումներին՝ Հայաստանի անկախացումից Վեր 3
նախագահների ցուցմանը պատասխանատվության չի ենթարկվել, և 3

նախագահներին կատմամբ բերվեց պաշտոնանկության ընթացակարգ չի նախաձեռնվել:

Միակ դեպքը, որը անուղղակիորեն կապված է խնդրի հետ, տեղի է ունեցել 2008 թ.-ի
մարտին, երբ

նախագահական ընտրություններին մասնակից և Հայաստանի առաջին Նախագահ Լևոն Տեր-

Պետրոսյանը փաստացիորեն տնային կալանքի ենթարկվել:¹¹³⁴ Նաև, ինչպես արդեն շվել է,

Նախագահը մում է Հայաստանի քաղաքական սխեմայի ամենից ազդեցիկ քաղաքական գործ

իչը, և փորձագետը մատնանշում է որ «պետության գլուխը դեռևս պահպանում է երկրի
բոլոր կարևոր հարցերի շուրջ վերջին խոսքն ասելու իրավունքը»:¹¹³⁵ Աուդիտի

վերաբերյալ. ՀՀ վերահսկիչ պալատի անցկացրած ստուգումը չի բացահայտել, որ 2010 թ.-

ից սկսած՝ վերջինիս կողմից որևէ գործողություն է իրականացվել՝ կապված Նախագահի

աշխատակազմի ֆինանսական գործողությունների հետ: Այնուամենայնիվ, 2010 թ.-ի

դեկտեմբերին, Նախագահի աշխատակազմի գլխավոր հաշվապահ Անահիտ Զաքարյանը

հեռացվեց աշխատանքից ֆինանսական խախտումների համար:¹¹³⁶ Նույն

գործակալությունը հայտնում է, որ Նախագահի աշխատակազմի հաշվապահությունը

¹¹³³ Տես հետևյալ հղմամբ http://www.europeanforum.net/news/1203/armenian_government_prepared_to_talk_with_op_position_coalition (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

¹¹³⁴ Parliamentary Assembly of Council of Europe, Ad hoc Committee of the Bureau of the Assembly, Observation of the Presidential Election in Armenia (19 February 2008), Doc. 11564, Rapporteur: Mr. John Prescott, United Kingdom, Socialist Group. կետ 67.
հասանելի է հետևյալ հղմամբ <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/workingdocs/doc08/edoc11564.htm> (վերջին կատարված մուտքը 22.03.2012)

¹¹³⁵ South Caucasus-20 Years of Independence, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011: "Politics and Governance in Armenia: The Prospects for Democracy" (written by Boris Navasardyan), էջ 96

¹¹³⁶ Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.newsarmenia.am/arm1/20101209/42357776.html> (վերջին կատարված մուտքը 24.03.2012)

երբեք չէր ստուգվել վերահսկիչ պալատի և ֆինանսների նախարարության վերահսկիչ ծառայության կողմից:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա մեխանիզմներ՝ ապահովելու համար Նախագահի օրինավորությունը:

Համաձայն Հանրային ծառայության մասին օրենքի հոդված 5-ի՝ Նախագահը հանդիսանում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ, և էթիկայի, նվերների ստացման և շահերի բախման, ինչպես նաև նրանց գործունեության սահմանափակումների մասին կարգավորումները կիրառելի են նաև նրա հանդեպ (այսինդիքների մասին վերլուծությունը տես, օրինակ, զեկույցի **Գործադիր իշխանություն** սյան մեջ):

Որպես բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ, Նախագահը, ինչպես նաև նրա մերձավոր ազգականները պարտավոր են հայտարարագրել իրենց եկամուտները և գույքը, ինչպես պահանջվում է «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:¹¹³⁷ Առավել անրամասնությունները տես **Օրենսդիր իշխանություն** սյան համապատասխան ցուցիչի վերլուծությունը: Այս տեղի սինդիքը կայանում է նրանում, որ Նախագահը հանդիսանում է այն անձը, ով նշանակում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողովի բոլոր 5 անդամներին¹¹³⁸ և դժվար էր նկատել, որ հանձնաժողովը կստուգի այս հայտարարագրերը:

Օրինավորություն (գործնականում)

Գործնականում որքանո՞վ է Նախագահի օրինավորությունն ապահովված:

Ինչպես վերը նշվեց, Նախագահ Սարգսյանը հանդիսանում է իշխող Հանրապետական կուսակցության ղեկավարը: Այդ դրությունը, երբ, ըստ Սահմանադրության, Նախագահի մանդատն է իշխանության 3 ճյուղերի բնականոն գործունեության ապահովումը, կարող է Հայաստանում Նախագահի մանդատի պատշաճ իրականացման վրա ազդեցություն ունենալ: Հայաստանի կառավարման համակարգի յուրահատկությունը Նախագահի

¹¹³⁷ Հոդված 32, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

¹¹³⁸ Հոդված 38, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

պաշտոնը վեր է ածում անկախ դատավորի (արբիտրի), և իշխող կուսակցության նախագահի պաշտոն զբաղեցնելը լրջորեն վտանգում է Սահմանադրությամբ սահմանված երաշխիքները:

Մինչև 2011 թ.-ին յեմբերը՝ Նախագահի փեսա (աղջկաամուսին) Միքայել Մինասյանը զբաղեցնում էր Նախագահի աշխատակազմի ղեկավարի առաջին տեղակալի պաշտոնը,¹¹³⁹ ներկայումս նա ընդգրկված է Հանրապետական կուսակցության նախընտրական շտաբում:¹¹⁴⁰ Բնշվեքաբերվում է Նախագահի աշխատակազմում իրավախախտումների մասին քարոզարձայնողներին (whistleblower)՝ ապաստան չափանշաններով և թաքցնում նաև նոցա ի դեպ չի գրանցվել:

Իրավական համակարգ (օրենքագործականում)

Որքանո՞վ է Նախագահը առաջնահերթություն տալիս հանրային հաշվետվողականությանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին որպես երկրի մտահոգության խնդիրներին:

Նախագահ Սարգսյանը միշտ շեշտ է դնում կոռուպցիայի դեմ պայքարի վրա, երբ հանդես է գալիս ելույթով: Հանրապետական կուսակցության 13-րդ համագումարի ժամանակ նա հանդես եկավ երկար ելույթով, որի ընթացքում նշեց. «Մենք պետք է հաղթահարենք այն քաղցկեղը, որով հիվանդ է մեր հասարակությունը և որը կոչվում է կաշառակերություն: Այս ճանապարհին կիրառվելու են և՛ վիրահատական, և՛ մյուս բոլոր օրինական մեթոդները: Դժվար չէ տեսնել, որ թվարկված նպատակները, այդ թվում և Հայաստանի տնտեսական զարգացումը, սերտորեն շաղկապված են միմյանց: Նրանք միմյանց շարունակությունն են և մեծ հաշվով նույն՝ մեկ նպատակի տարբեր երեսներն են: Այս ուղղությամբ զգալի գործ է արվել և արվում, բայց մենք դեռ չենք ապահովել մեր նախանշած մակարդակը: Հայաստանի նոր դեմքն ու նկարագիրը կերտելու պատմական հնարավորությունը մեր ձեռքերում է, առանց չափազանցության՝ մեզանից յուրաքանչյուրի ձեռքերում: Եվ մենք դա անելու ենք»:¹¹⁴¹

Թերևս կոռուպցիայի դեմ պայքարի ամենից կարևոր հայտարարությունը՝ Նախագահ Սարգսյանը կատարեց Հանրապետական կուսակցության 20-ամյակի կապակցությամբ.

¹¹³⁹Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.panarmenian.net/arm/news/82823/> (վերջին կատարված մուտքը 21.03.2012)

¹¹⁴⁰Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.azatutyun.am/content/article/24510619.html> (վերջին կատարված մուտքը 21.03.2012)

¹¹⁴¹Տես հետևյալ հղմամբ <http://president.am/events/statements/eng/?id=123> (վերջին կատարված մուտքը 24.03.2012)

«Հարգելի՛ կուսակիցներ, այսօր մեր առաջընթացի թիվ մեկ խոչընդոտներն են կաշառակերությունն ու կոռուպցիան: Դրանց պատճառների և նախադրյալների մասին կարելի է ժամերով խոսել, բայց մեր խնդիրն այսօր դրանց հաղթահարումն է: Կան նախկին խորհրդային հանրապետություններ, որտեղ մեր աչքի առաջ այդ խնդիրը լուծվեց: Իհարկե ո՛չ ամբողջությամբ, բայց կաշառակերությունն ու կոռուպցիան հասցվեցին այնպիսի նվազագույնի, որ ժողովուրդը սկսեց հավատալ պետական չինովնիկներին, ոստիկաններին ու դատավորներին: Մա հեքիաթ չէ, սա իրականություն է: Մա մեր վաղվա իրականությունն է: Այդ վաղը մենք պետք է մոտեցնենք մեր ուժերի ողջ լարումով: Մենք հպարտանում ենք մեր հայրենակիցներով, որոնք օրինապահ և օրինապաշտ են արտերկրում: Ես համոզված եմ, որ հեռու չէ այն օրը, երբ մենք կհպարտանանք Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների օրինապահությամբ: Մեր քաղաքացիները հարգում են օրենքը, երբ այն բոլորի համար է: Օրենքի առաջ բոլորի հավասարությունը և պատժի անխուսափելիությունը պետք է ապահովեն պետական կառույցները: Մենք դա պետք է անենք: Այո՛, դժվար է լինելու, բայց ոչ մի լավ բան այս աշխարհում հեշտ չի լինում»:¹¹⁴²

Կոռուպցիայի դեմ պայքարում առաջամարտիկություն (Օրենք)

Որքանո՞վ է Նախագահը առաջնահերթություն տալիս հանրային հաշվետվողականությանը և կոռուպցիայի դեմ պայքարին՝ որպես երկրի մտահոգության խնդիրներ:

Օրենքով ՀՀ Նախագահի վերահսկողական ծառայությունն անմիջականորեն ներգրավված չէ կոռուպցիոն դեպքերի հետաքննման մեջ, քանի որ Քրեական դատավարության օրենսգիրքը հստակ սահմանում է այն մարմիններին, ովքեր կարող են հետաքննություն իրականացնել¹¹⁴³ և ովքեր՝ նախաքննություն,¹¹⁴⁴ իսկ նշված ծառայությունը այդ մարմինների ցանկում թվարկված չէ:

¹¹⁴²Տես հետևյալ հղմամբ <http://www.president.am/events/statements/eng/?year=2010&id=81> (վերջին կատարված մուտքը 24.03.2012)

¹¹⁴³Հոդված 189, Քրեական դատավարության օրենսգիրք

¹¹⁴⁴Հոդված 56, Քրեական դատավարության օրենսգիրք

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ

Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգը հանդիսանում է Հայաստանի Ազգային օրինավորության համակարգի ամենից կարևոր սյուններից մեկը:

Այս ինստիտուտի գնահատումը բացահայտեց մի կերպար,

որը հանրային հատվածի հետևանքի ջանքեր են վերաբերվող Հայաստանի այլ սյունների մեծ մասնության համարը նդհանուր է:

Այն է ոչ իրավական կարգավորմանը նդհանուր առմամբ գոհացուցիչ մակարդակը չունի նույն մակարդակի իմպլեմենտացիա, ինչը ցուցանում է այն փաստը,
որ ինստիտուցիոնալ զարգացումը Հայաստանում դեռևս շատ հեռու է գտնվում ավարտվելուց:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների դեպքում, օրենսդրության մեջ որոշակի խնդիրներ, որոնք հիմնականում կապված են երկրորդական օրենսդրության մեջ իրավական դրույթների իմպլեմենտացիոն մեխանիզմների բացակայության հետ, ստեղծում են իրավական բացեր տեղական ինքնակառավարման պաշտոնեաների և համայնքների ղեկավարների և ավագանու անդամների համար սահմանափակելու համար համակարգի անկախությունը, թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունը և օրինավորությունը: Պրակտիկայի վերլուծությունը վեր է հանում այն որ այս բացերը ցավոք սրտի հաճախ չարաշահվում են նշված հանրային պաշտոնեաների կողմից: Վատ կատարողականը պրակտիկայում հիմնականում հանդիսանում է ներկայիս Հայաստանի քաղաքական համակարգի պատճառով, ինչը վերլուծաբանների և միջազգային կազմակերպությունների մեծամասնության կողմից պիտակավորված է որպես ավտորատիվ և մասամբ ազատ: Պրակտիկայում լայնածավալ և էնդեմիկ կոռուպցիան նույնպես նպաստում այս ցածր միավորներին: Գործնականում վատ կատարողականի մեկ այլ պատճառ է հանդիսանում համայնքների կողմից տիրապետվող ռեսուրսների սակավությունը: Ցածր աշխատավարձերը վանում են որակավորված և լավ կրթված անհատներին այս ոլորտում աշատելուց: Սահմանափակ հարկային բազան և կենտրոնական կառավարության կողմից հավաքված երկամտի և շահութահարկի մի մասը համայնքներին փոխանցելը, ինչպես պահանջվում է օրենքով, ցանկության մշտական դժկամությունը, առավել է թուլացնում համայնքին և դարձնում դրան պետական բույժեից ստացվող սուբսիդիաներից կախված:

Ցուցիչների միավորների ցանկ

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ սյան ընդհանրական միավոր: 52.8			
	Ցուցիչ	Օրենք	Գործնականում
Կարողություն 50	Ռեսուրսներ	75	25
	Անկախություն	75	25
Կառավարում 58.3	Թափանցիկություն	75	50
	Հաշվետվողականություն	50	50
	Օրինավորություն	75	50
Դերակատարում 50	Հանրային ոլորտի կառավարում	50	

Կառուցվածք և կազմակերպում

Հայաստանի ներկայիս տեղական ինքնակառավարման հակամակարգը հիմնադրվեց անկախ Հայաստանի առաջին Սահմանադրության ընդունմամբ 1995 թ.-ին և ներդրվեց 1996 թ.-ի նոյեմբերի 10-ի տեղական ինքնակառավարման ընտրություններից հետո: Հայաստանի տեղական ինքնակառավարման համակարգը միաստիճան ինքնակառավարման համակարգ է՝ միայն մեկ ինքնակառավարվող միավորով՝ համայնքով: Համայնքը վարչատարածքային միավոր է, որը ներառում է մեկ կամ ավելի բնակավայրեր (գյուղեր կամ քաղաքներ): Այն ունի իրավաբանական անձի կարգավիճակ և ունի սեփականության իրավունք:

Համայնքի տեղական ինքնակառավարման մարմինը կազմված է համայնքի ավագանուց և համայնքի ղեկավարից, որոնք ընտրվում են գաղտնի քվեարկությամբ՝ ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա: Միակ բացառությունը հանդիսանում է Երևանը, Հայաստանի մայրաքաղաքը, որտեղ հանրության կողմից ընտրվում են միայն քաղաքի ավագանու անդամները, իսկ այնուհետև ավագանին իր անդամներից ընտրում է քաղաքապետին:¹¹⁴⁵ Համայնքի ավագանու և ղեկավարի ընտրություններն անց են կացվում յուրաքանչյուր չորս տարին մեկ: Ընտրական համակարգը մեծամասնական է, բացառությամբ Երևանի, որտեղ գործում է համամասնական ընտրակարգը:

Ներկայումս Հայաստանում կան 915 համայնքներ, որոնցից 49-ը քաղաքային են, իսկ 866-ը գյուղական: Համաձայն 2010 թ.-ի հունվարի 1-ի վիճակագրական տվյալների՝ մեկ համայնքի բնակչության միջին չափը կազմում է 3,552¹¹⁴⁶ և դրա տարածքի միջին չափը՝ 20 քառակմ:¹¹⁴⁷ Հայաստանի համայնքների գրեթե կեսը ունի 1,000-ից պակաս բնակչություն, և դրանցից շատերը թույլ կարողություններով փոքր համայնքներ են՝ իրենց բնակիչներին ծառայություն մատուցելու համար ոչ ունակ:¹¹⁴⁸

Միջհամայնքային համագործակցությունը Հայաստանում դեռևս թերզարգացած է: Չնայած Սահմանադրությունը հստակ թույլատրում է միջհամայնքային միավորումների ստեղծումը և գործումը, դեռևս նման միավորումներ, որոնք կկարողանային ծառայություններ մատուցել ռեսուրսներից զուրկ թույլ համայնքներին, չկան: 2009 թ.-ի հունվարի 1-ի դրությամբ 411 համայնքներ կամ բոլոր համայնքների 44.4%-ը ներառված էին 23 ռեգիոնալ համայնքային միավորումներում:¹¹⁴⁹ Այնուամենայնիվ, անգամ այս միավորումներն ակտիվ չեն համայնքների իրավունքների պաշտպանության հարցերում: Միջհամայնքային համագործակցության միակ դրական և կայուն օրինակը այն

¹¹⁴⁵ Հայաստանի Սահմանադրության մեջ փոփոխություններն լրացումներ կատարելուց հետո, որը կտարվեց 2005 թ.-ին նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով, Երևանը վերածվեց համայնքի (դրանից առաջ այնուներմարզին հավասար կարգավիճակ, որը վարչատարածքային միավոր է) Երևանի տեղական ինքնակառավարման մարմինները ձևավորվեցին 2009 թ.-ի մայիսի 31-ի Երևանի ավագանու ընտրություններից հետո:

¹¹⁴⁶ Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2009 թ.-ի հունվար-դեկտեմբերի ամիսներին թացքում, որը ինտերնետով հասանելի է Հայաստանի Ազգային վիճակագրության ծառայության կայքէջում՝ www.armstat.am

¹¹⁴⁷ Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները (2004-2006), Գիրք 2, խմբագրված Բ.

Թումանյանի (տնտեսական գիտությունների թեկնածու) կողմից, Երևան, Նոյան Տապան, 2009 թ., էջ 32 և 164

¹¹⁴⁸ Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները (2007 և 2008), Գիրք 3, խմբագրված Բ. Թումանյանի (տնտեսական գիտությունների թեկնածու) կողմից, Երևան, Նոյան Տապան, 2008 թ., էջ 80 և 213

¹¹⁴⁹ Հայաստանում տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները (2007 և 2008), Գիրք 3, խմբագրված Բ. Թումանյանի (տնտեսական գիտությունների թեկնածու) կողմից, Երևան, Նոյան Տապան, 2009 թ., էջ 80

կառույցներն են, որոնք ստեղծվել են որոշ համայնքների կողմից իրենց գույքահարկի և հողահարկի սվյալների բազայի վարման նպատակով և լիազորված են հավաքել այդ հարկերը:

Գնահատում

Կարողություն

Ռեսուրսներ (Օրենք)

Որքանո՞վ է տեղական ինքնակառավարման ՏՔ օրենսդրությունը տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (ՏԲՄ) տրամադրում համապատասխան ռեսուրսներ իրենց գործառույթները արդյունավետորեն իրականացնելու համար:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը¹¹⁵⁰ և «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքը¹¹⁵¹ շնորհում է համայնքներին այնպիսի եկամուտներով, որոնք կօժտեն համայնքներին իրենց գործառույթները իրականացնելու կարողությամբ: Նաև համայնքներին պատվիրակված լիազորությունների իրականացումը ֆինանսավորվում է պետական բյուջեի կողմից:¹¹⁵²

Համաձայն «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի՝ համայնքային բյուջեն ձևավորվում է օրենքների և այլ իրավական ակտերի կողմից նախատեսված եկամուտներից, և եկամուտների այդ աղբյուրները ներառում են հողի հարկը, գույքահարկը, հյուրանոցային հարկը, տրանսպորտային միջոցների կայանատեղի հարկը, եկամտահարկից մասհանումները, շահութահարկից մասհանումները և բնապահպանական վճարներից մասհանումները:¹¹⁵³ Համայնքի հարկման բազան կազմված է համայնքի սեփականություն հանդիսացող հողից և գույքից: Հայաստանի Սահմանադրությունը նաև սահմանում է, որ համայնքի վարչական սահմաններում ներառված հողը, բացառությամբ պետական կարիքների համար անհրաժեշտ հողերից և ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց պատկանող հողերից, հանդիսանում է

¹¹⁵⁰ Հոդված 106, Սահմանադրություն

¹¹⁵¹ Հոդված 9, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁵² *Նույն տեղում*, հոդված 10

¹¹⁵³ *Նույն տեղում*, հոդված 57

համայնքի սեփականությունը:¹¹⁵⁴ Պետությանը պատկանող և համայնքի ներսում տեղակայված գույքը պետք է փոխանցվի համայնքին:¹¹⁵⁵

Եկամտահարկից, շահութահարկից և բնապահպանական վճարներից մասհանումների չափը (եկամտի այս աղբյուրների ընդհանուր չափից տոկոսային տեսքով) յուրաքանչյուր տարի սահմանվում են այդ տարվա «Պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքով, որը, համաձայն սույն զեկույցի տեղական ինքնակառավարման մարմինների մասի հեղինակի, հանդիսանում է էական թերություն: Նա պնդում է, որ մասհանումների չափը պետք է սահմանվի և ֆիքսվի «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով:

Մինչև ժամանակ, յուրաքանչյուր տարի «Պետական բյուջեի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է այս մասհանումների տոկոսային միավորը, որը հավասար է զրոյի (առանց մասհանման): «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքը նաև սահմանում է համահարթեցան սկզբունքի հիման վրա պետական բյուջեից թույլ համայնքներին դոտացիաների տրամադրումը:¹¹⁵⁶ Այստեղ նույնպես առկա են խնդիրներ: Համաձայն «Ֆինանսական համահարթեցման մասին» ՀՀ օրենքի, որի հիման վրա հաշվարկվում են դոտացիաների չափերը, դոտացիաների գումարը, ի թիվս այլոց, կախված է համայնքի բնակչության չափից, որը ոչ միշտ է արտացոլում համայնքի տնտեսական հզորությունը: Մեկ այլ չափանիշ է հանդիսանում համայնքի ֆինանսական կարողությունը, որը հաշվի չի առնում նրա իրական կարիքները:

Ռեսուրսներ (Գործնականում)

Գործնականում որքանով տեղական ինքնակառավարման մարմինները (ՏԲՄ) ունեն բավարար ռեսուրսների իրեն գործառույթները արդյունավետ կերպով իրականացնելու համար?

Հայաստանի 915 համայնքներից գրեթե կեսը ունեն 1000 անձից պակաս բնակչություն:¹¹⁵⁷ Այս փոքր համայնքները խնդիր ունեն լրացնել իրենց տեղական աշխատակազմերը որակավորված աշխատողներով և իրենց աշխատակազմերը ունեն

¹¹⁵⁴ Հոդված 105.1, Սահմանադրություն

¹¹⁵⁵ Հոդված 49, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁵⁶ Նույն տեղում, հոդված 9 և 58

¹¹⁵⁷ Local Self-Government Reforms in Armenia (2004-2006) Book 2, Yerevan 2008, էջ 40

համապատասխան կրթությամբ և որակավորմամբ աշխատակիցների պակաս: 2008թ.-ի ավարտին 6688 համայնքային ծառայության պաշտոններից միայն 5502-ն էր լրացված:¹¹⁵⁸

Համայնքների ֆինանսական ռեսուրսները ծայրահեղ սահմանափակ են:¹¹⁵⁹Դրանք բավարար չեն ՏԻՄ մարմինների համար օրենքով նախատեսված իրենց լիազորություններն իրականացնելու համար: Պետք է նաև նկատել, որ բոլոր ՏԻՄ մարմինները Հայաստանում, անկախ իրենց չափսերից ունեն միևնույն լիազորությունները, և փոքր համայնքները չեն կարողանում տրամադրել իրենց բնակչությանը այն ծառայությունները, որոնք համաձայն օրենքի իրենք պարտավոր են տրամադրել: Օրինակի համար, 11.11.2009թ.-ի դրությամբ 213 համայնքներ պարտք էին իրենց համայնքային ծառայողներին¹¹⁶⁰, և այս պարտքերը կուտակվել էին տարիների ընթացքում: Համաձայն օրենքի աշխատավարձի վճարմանը հատկացվում է բարձր առաջնահերթություն և պարտքերի կուտակումը, ինչպես նաև այս համայնքների ծայրահեղ փոքր բյուջեները նշանակում են, որ այս համայնքները չեն տրամադրում ծառայություններ իրենց բնակիչներին:

Ինչպես արդեն նշվել է, 2008թ.-
ին Հայաստանի բոլոր համայնքների բյուջեների ընդհանուր փաստացի ծախսերը կազմում էին ընդամենը 814.33 մլրդ հայկական դրամ (2.157 մրդ. ԱՄՆ) և սաճայրահեղ փոքր թվեր են: Նմանատիպ խնդիրներ առկա են նաև համայնքային սեփականության հետ կապված:
Իրենց քանակով դրանք չեն հանդիսանում ադեկվատ ընդամենը մասը մաշված էրևկարիք ուներ վերանորոգման: Վերջապես,
համայնքների մեծ մասն ունենում են վատ թարվի ճակում գտնվող ենթակառուցվածքներ:

Անկախություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են անկախ ՏԻ մարմինները:

¹¹⁵⁸Տեղեկատվությունը ձեռք բերվել է Հայաստանի Տարածքային կառավարման նախարարությունից

¹¹⁵⁹ Local Self-Government Reforms in Armenia (2007 and 2008) Book 3, Yerevan 2009, էջեր. 96, 134-136

¹¹⁶⁰Տես www.mta.gov.am (Հայաստանի Տարածքային կառավարման նախարարության ինտերնետային կայք)

Համաձայն «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի՝ տեղական ինքնակառավարման սկզբունքների թվին են դասվում ինքնավարությունը և իրենց գործառույթների կատարման ընթացքում պատասխանատվությունը, ինչպես նաև օրենքով սահմանված միջոցներով համայնքի իրավունքների, օրինական շահերի և սեփականության պաշտպանությունը:¹¹⁶¹Նշված օրենքը բացահայտ կերպով սահմանում է, որ տեղական ինքնակառավարման (ՏԻ) մարմինները չեն հանդիսանում ազգային կառավարության մաս:¹¹⁶²Հայաստանի Սահմանադրությունը սահմանում է, որ ՏԻՄ ընտրությունները պետք է անցկացվեն գաղտնի քվեարկությամբ՝ ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա:¹¹⁶³Նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայությունը կարգավորվում է առանձին օրենքով՝ «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով: Վերջապես, չկան դրույթներ, որոնք կսահմանափակեին ՏԻ մարմինների անկախությունը՝ իրենց որոշումների կայացման ընթացքում:

Այնուամենայնիվ, 2008 թ.-ի սեպտեմբերի 30-ին Հայաստանի Ազգային ժողովը (ԱԺ) լրացրեց «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, որի արդյունքում օրենքու ներմուծվեց նոր դրույթ, որը, ըստ անկախ փորձագետի կարծիքի, վտանգում է ՏԻ մարմինների անկախությունը: Համաձայն այդ դրույթի՝ համայնքի ղեկավարի աշխատակազմի համայնքային ծառայության պաշտոնների ցանկը, ինչպես նաև համայնքային ծառայության պաշտոնների յուրաքանչյուր խմբի և ենթախմբի համայնքային ծառայության պաշտոնների ցանկը պետք է հաստատվի պետական լիազոր մարմնի կողմից: Սա նշանակում է, որ համայնքի ավագանու լիազորությունը փոխանցվել է կենտրոնական կառավարությանը: ՏԻ մարմինների անկախության մեկ այլ սահմանափակում է հանդիսանում այն սահմանադրական դրույթը, ըստ որի օրենքով նախատեսված դեպքերում Հայաստանի կառավարությունը Հայաստանի Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա կարող է պաշտոնանկ անել համայնքի ղեկավարին (ընտրված համայնքի բնակչության կողմից):

Անկախություն (Գործնականում)

¹¹⁶¹ Նույնտեղում, հոդված 9

¹¹⁶² Նույնտեղում, հոդված 70

¹¹⁶³ Հոդված 4, Սահմանադրություն

Գործնականում որքանով են ՏԻՄ մարմինները անկախ?

Գործնականում ՏԻՄ մարմիններն ունեն թերի անկախություն: Կենտրոնական կառավարությունը, հատկապես իր տարածքային կառավարման մարմինները (մարզպետարանները), հաճախ անտեղի միջամտում են ՏԻՄ մարմինների գործերին:¹¹⁶⁴Մարզպետները պարզապես հրահանգներ են տալիս համայնքների ղեկավարներին:¹¹⁶⁵Շատ համայնքների բյուջեներ մշակված են ոչ թե համայնքների ավագանիների կողմից, այլ մարզպետարանների համապատասխան բաժինների: Որպես հետևանք, մարզպետարանների և ՏԻՄ մարմինների միջև հարաբերությունները նմանվում են վերահսկող (մարզպետարան)-ենթակա (ՏԻՄ մարմիններ): Սրա հիմնական պատճառներն են հանդիսանում համայնքների ոչ բավարար ֆինանսական, տեխնիկական և մարդկային ռեսուրսները:¹¹⁶⁶

Գործնականում ՏԻՄ մարմինների և իշխող կոալիցիայի մաս կազմող կուսակցությունների միջև բաժանումը շատ ցածր է: Այն համայնքներում, որտեղ համայնքի ղեկավարը հանդիսանում է իշխող կոալիցիայի մաս կազմող կուսակցության անդամ, նա միաժամանակ հանդիսանում կուսակցության տեղական կազմակերպության գլուխ: Նման օրինակներից են Վեդին և Բերդը, Փարաքյարը և Ներքին Կարմիր Աղբյուր և Մովսես գյուղերը:

Կառավարում

Թափանցիկություն (Օրենք)

Որքանով են առկա ՏԻ մարմինների գործունեության թափանցիկությունը ապահովող դրույթներ:

ՏԻ մարմինների հրապարակայնության և թափանցիկ գործունեության սկզբունքները նախատեսված են «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով:¹¹⁶⁷Նշված օրենքի

¹¹⁶⁴ Report on Monitoring of the Democratic reforms in Armenia, 2007-08 on www.ypc.am (Երևանի Մամուլիակուրբիինտերնետային կայքը), էջ 36

¹¹⁶⁵ *Նույն տեղում*

¹¹⁶⁶ Local Self-Government Reforms in Armenia (2007 and 2008) Book 3, Yerevan 2009, էջեր. 96, 135-137

¹¹⁶⁷ Հոդված 9, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

հողված 9-ը սահմանում է տեղական ինքնակառավարման սկզբունքները, որոնց թվում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների հրապարակայնության և թափանցիկության պահանջները:

Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝ ՏԻ մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերը պետք է պաշտոնապես հրապարակվեն, իսկ անհատական իրավական ակտերը կարող են հրապարակվել համայնքի ղեկավարի կողմից:¹¹⁶⁸ ՏԻ մարմինները պարտավոր են հրապարակել համայնքների ղեկավարների կողմից ընդունված իրավական ակտերը «Համայնքի իրավական ակտերի տեղեկագրում» կամ տեղադրեն դրանք հատուկ ցուցատախտակների վրա (պատրաստված այդ նպատակով և տեղադրված համայնքի տարբեր մասերում), որը (եթե իրականացվի) կարող է համայնքի լայն զանգվածներին տրամադրել տեղեկատվություն:¹¹⁶⁹ Այնուամենայնիվ, օրենքը չի սահմանում բոլոր անհրաժեշտ մեխանիզմները՝ ապահովելու համար այս միջոցառումների իրականացումը: Մասնավորապես, օրենքում առկա չէ որևէ դրույթ ՏԻ մարմինների համապարփակ տեղեկատվական համակարգ ստեղծելու մասին:

Համայնքի զարգացման ծրագիրը և համայնքի բյուջեն,

ինչպես նաև բյուջեի տարեկան կատարողական ընթացիկ պահանջվում է հրապարակել www.azdarar.am կայքում:¹¹⁷⁰

Համաձայն «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի՝ Երևանի քաղաքապետը և նրա տեղակալները, ինչպես նաև 50,000 բնակիչը գերազանցող քաղաքների քաղաքապետերը հայտարարագրերի ներկայացման տարին նախորդող տարվա հունվարի 1-ից¹¹⁷¹ հանդիսանում են բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք,¹¹⁷² և, հետևաբար նրանք, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները պարտավոր են ներկայացնել գույքի և եկամուտների հայտարարագրեր, և այդ հայտարարագրերը պետք է ներկայացվեն բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց էթիկայի հանձնաժողով: Նրանց եկամուտների և գույքի բացահայտումը կարգավորվում է հանրային ծառայության մասին նույն օրենքով

¹¹⁶⁸ Հողված 56, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁶⁹ Նույն տեղում, հողված 63

¹¹⁷⁰ Article 64 of the Law on Local Self-Administration and Article 36 of the Law on the Budgetary System of the Republic of Armenia

¹¹⁷¹ 2011 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Երևանից բացի կային ևս 5 քաղաքներ 50,000 բնակչից ավել բնակչությամբ: Դրանք էին՝ Գյումրին, Վանաձորը, Աբովյանը, Հրազդանը և Վաղարշապատը (www.armstat.am)

¹¹⁷² Մաս 1, հողված 5, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

և այն նույն ձևով, ինչ որ այլ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց համար: Առավել մանրամասների համար տես *Օրենսդիր իշխանություն* սյան շուրջ վերլուծությունը:

Համայնքի ավագանու հանդիպումները բաց են հասարակության համար:¹¹⁷³ Լրատվության միջոցների ներկայացուցիչները և քաղաքացիները իրավունք ունեն ազատորեն մասնակցել այդ նիստերին: Որոշ դեպքերում, ավագանու անդամների երկու երրորդի կողմից ընդունված որոշման դեպքում, կարող է անցկացվել փակ նիստ:¹¹⁷⁴ ՏԻ մարմինների գործունեության մասին քաղաքացիները կարող են ձեռք բերել տեղեկատվություն՝ իրականացնելով իրենց տեղեկացված լինելու իրավունքը՝ համաձայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի: Այնուամենայնիվ, առկա չէ որևէ իրավական դրույթ, որը կպարտավորեցներ համայնքի ավագանուն՝ հրապարակել նիստերի արձանագրությունները:

Թափանցիկություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով են ՏԻՄ մարմինների գործողությունները թափանցիկ?

ՏԻՄ մարմինների էլեկտրոնային տեղեկատվական համակարգերի զարգացումը դեռևս ընթացքի մեջ է և ներկայումս Հայաստանի համայնքներից 225-ը կամ մոտավորապես 23.7%-ը ընդգրկված են այդ նախագծում, որն իրականացվում է “Ինֆորմացիան համակարգերի զարգացման և վերապատրաստման կենտրոն” ՀԿ-ի կողմից:¹¹⁷⁵ 915 համայնքներից միայն 131-ը (ընդհանուր թվի 14.3%-ը) ունեն ինտերնետ կապ և միայն 20 համայնքներ ունեն իրենց վեբկայքերը:¹¹⁷⁶

Տեղեկատվական ցուցանակներն առկա են միայն 645 համայնքներում:¹¹⁷⁷ Հաճախ այս ցուցանակները չեն ծառայում իրենց նպատակին, այն է համայնքի ղեկավարի և ավագանու որոշումների, համայնքի բյուջեի և դրա կատարման մասին որոշումների հրապարակման համար, և այլն: Օրինակի համար, Աշտարակ քաղաքում այս ցուցանակները օգտագործվում էին տների և բնակարանների առուվաճառքի և վարձակալության հայտարարությունների տեղադրման համար, և այլ ոչ վերաբերելի

¹¹⁷³ Հոդված 14, «Տեղականինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁷⁴ *Նույն տեղում*.

¹¹⁷⁵ Տես հետևյալի դմամբ <http://mta.gov.am/region/downloads/docs/System/Hamaynq/irazekum.pdf>

¹¹⁷⁶ Տես www.region.am

¹¹⁷⁷ *Նույն տեղում*

տեղեկությունների համար:¹¹⁷⁸Այն համայնքները որոնք չունեն այս ցուցանակներից չեն հրապարակում իրենց բյուջեները: Գույքի և եկամուտների մասին հայտարարագրերը շատ հազվադեպ են հրապարակվում:

Ինչպես «Տեղեկատվության ազատության կենտրոն» ՀԿ-ի ուսումնասիրությունները¹¹⁷⁹ ցույց են տալիս, սովորաբար համայնքները դժվարություններ ունեն Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքի հետ կապված: Յուրաքանչյուր տարի այս ՀԿ-ն հրապարակում է իր «սև ցուցակը», որում ներառում է այն պաշտոնեաների անունները, ովքեր խախտել են քաղաքացիների տեղեկատվության իրավունքը: 2008թ.-ին այս ցուցակը ներառեց «Կենտրոն» համատիրությունը և 14 քաղաքագլուխների և գյուղապետների: 2006թ.-ին առկա էին 30 հանրային պաշտոնեա «սև ցուցակում», որոնց կազմի մեջ նաև 12 համայնքների ղեկավարներ: 2007թ.-ին այս թիվը 46 էր և 43 համապատասխանաբար, իկա 2009թ.-ին 19 և 7 համապատասխանաբար:¹¹⁸⁰

2008թ.-ի օգոստոսի վերջին, Առավոտ օրաթերթը 6 գյուղապետերի ուղարկեց հարցումներ խնդրելով տրամադրել համայնքների ավագանիների կողմից ընդունված որոշումների պատճենները:¹¹⁸¹ 4 քաղաքագլուխներ չպատասխանեցին այս հարցմանը, իսկ 2-ը պատասխանեցին էական ուշացմամբ: Ինչ վերաբերվում է ավագանիների նիստերի հաճախելիությանը, ոչ քաղաքացիները և ոչ էլ լրագրողները չեն ցուցաբերում ակտիվություն և ցանկություն մասնակցելու, և ոչ էլ տեղական պաշտոնեաներն են խրախուսում նման հաճախումը:

Հաշվետվողականություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա ՏԻ մարմինների զեկուցման և իրենց գործողությունների համար հաշվետու լինելն ապահովող դրույթներ:

Թափանցիկության սկզբունքի նմանությամբ ՏԻ մարմինների՝ համայնքի անդամների հանդեպ հաշվետվողականությանը ևս հոչակված է «Տեղական ինքնակառավարման

¹¹⁷⁸Տես <http://www.foi.am/rcontent/16/1449/> (իհնտերնետային կայք)

¹¹⁷⁹Տես www.foi.am

¹¹⁸⁰Նույն տեղում,

¹¹⁸¹Նույն տեղում, Տեղեկատվության հոլովածը *“Benevolent” Heads of Communities before Elections: Communities Are Out of Control*”

(«Տեղեկատվության ազատության կենտրոն»

ՀԿ-

մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9-ում:¹¹⁸² Այնուամենայնիվ, ի հակադրություն թափանցիկության դեպքի, նշված օրենքը բացարձակորեն չունի բնակչության առջև ՏԻ մարմինների հաշվետվողականության սկզբունքի գործադրման մեխանիզմների ոչ մի դրույթ: Միջազգային փորձից հայտնի նման մեխանիզմների օրինակներ կարող են լինել համայնքի տարեկան բյուջեի կատարման մասին զեկուցումը, համայնքային բյուջեի միջոցներով իրականացված ծրագրերի մասին զեկույցները, համայնքի բնակչության ուշադրության կենտրոնում գտնվող հարցերի շուրջ հանրային լսումների կազմակերպումը:

Մինույն ժամանակ,

օրենքը սահմանում է կենտրոնական կառավարության այն մարմիններին,

որոնք վերահսկում են ՏԻ մարմինների գործունեությունը,

և այն վերահսկողության մեխանիզմները,

որոնք ՏԻ մարմիններին հաշվետու են դարձնում կենտրոնական կառավարության առջև: Այդ մարմիններն են տարածքային կառավարման նախարարությունը, արդարադատության նախարարությունը, ճյուղային նախարարությունները, ում իրավասությանն ներքո պատվիրակված է լիազորություն, մարզպետները և Հայաստանի վերահսկիչ պալատը:¹¹⁸³ «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է ՏԻՄ ֆինանսական և բյուջեի կատարողականի ֆինանսական վերահսկողության ընթացակարգը և համայնքի բյուջեների կատարողական զեկույցների ներկայացումը:¹¹⁸⁴

Համաձայն նշված օրենքի հոդված 35-ի՝ համայնքի ղեկավարը (քաղաքապետ) համայնքի ավագանուն և համապատասխան մարզպետին է ներկայացնում բյուջեի կատարման մասին հայտարարություն եռամսյակային հիմքով՝ եռամսյակին հաջորդող ամսվա 15-րդ օրը: Հայտարարության ձևը սահմանված է երկրորդական օրենսդրությամբ սահմանված ընթացակարգով:

Նույն հոդվածը սահմանում է,

որ քաղաքապետը համայնքի ավագանուն է ներկայացնում տարվա բյուջեի կատարման մասին զեկույց՝ մինչև զեկույցվող տարվան հաջորդող տարվա մարտի 1-ը: Մինչև մարտի 20-ը ավագանին քննարկում և հաստատում կամ մերժում է այն՝

¹¹⁸² Նույն տեղում, հոդված 9

¹¹⁸³ Նույն տեղում, հոդված 68.1, 77 կգլուխ 7.1

¹¹⁸⁴ Հոդված 34 և 35, «Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» ՀՀ օրենք

հիմնվելով մասնագիտացված աուդիտորական կազմակերպության

(բյուջենաուդիտին թարկելու համար վարձված)

եզրակացության վրա:

Հաստատման դեպքում,

քաղաքապետը,

համայնքի ավագանու կողմից բյուջեի հաստատման պահից հետո երեք օրվա ընթացքում գեկու

յցը ուղարկում է մարզպետին:

Նշված հոդվածը նաև սահմանում է, թե ինչպե՞տք է ներառվի տարեկան գեկույցում:

Մասնավորապես, այն պետք է ընդգրկի՝ ա))

տեղեկություններ հաշվետու տարում համայնքի բյուջեի մուտքերի և ելքերի հիմնավորված ու թ

յան վերաբերյալ և այդ տվյալների համեմատական վերլուծությունը նախորդող տարվա համա

պատասխան տվյալների հետ, բ))

տեղեկություններ համայնքի բյուջեի պահուստային ֆոնդից կատարված ծախսերի մասին՝

համապատասխան հիմնավորումներով, գ))

տեղեկություններ հաշվետու տարում բյուջեի պարտքերի նորանցս պասարկման վերաբերյալ,

դ)) այլ տեղեկություններ,

որոնք համայնքի ղեկավարն անհրաժեշտ է համարում համայնքի բյուջեի կատարման արդյուն

քները ներկայացնելու և հիմնավորելու համար: Լիազոր պետական մարմինը,

ինչպես նաև տվյալ մարզի մարզպետը, որ տեղ գտնվում է համայնքը,

կարող են այդ համայնքի որոշումները,

գործողությունները և անգործությունները բողոքարկել լրատարանն ուր անվի հաշվետու պահելի հա

մայնքը:¹¹⁸⁵ Այնուամենայնիվ,

հաշվետվողականության իրավական կարգավորման լուրջ թույլ կողմ է հանդիսանում այն,

որ օրենքը չի սահմանում որևէ հստակ դրույթներ՝

ապահովելու համար համայնքի ղեկավարի հաշվետվողականությունը համայնքի բնակչույթ

անառջև, և, հետևաբար,

համայնքի ղեկավարը պարտավորություն չունի խորհրդակցելու բնակիչներին հետ:

Համաձայն Հայաստանի Սահմանադրության՝

համայնքների առանձնացման կամ միացման դեպքում Հայաստանի կառավարությունը այդի

արցի առնչությամբ համապատասխան համայնքներում անցեկացնում տեղական հանրաքվե:

¹¹⁸⁵ Հոդված 70, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁸⁶Մամիակիրավականդրույթն է,

որը պարտավորեցնում է խորհրդակցել համայնքի բնակչության հետ:

Համաձայն

«Տեղական հանրաքվեի մասին»

ՀՀ օրենքի՝

տեղական հանրաքվեներ կարող են նախաձեռնվել այն հարցերի շուրջ,

որոնք համայնքի համար ունեն կարևոր նշանակություն:

Վարչական իրավախախտումներին մասին Հայաստանի օրենսգիրքը նախատեսում է տուգանքներ,¹¹⁸⁷ որոնք պետք է կիրառվեն ՏԻՄ մարմինների կողմից համայնքային ծառայողների հանդեպ՝

իրենց պարտականությունները չկատարելու կամ նախակատարելու համար:

Այդ պարտավորությունները չեն աղբահանումը,

համայնքի սեփականությունը հանդիսացող հողի օգտագործման իրավունքի փոխանցման կամ փոխանակարգերը, հող օգտագործողի իրավունքի օտարումը կամ փոխանցումը՝

համայնքի սեփականությունը հանդիսացող հողի օգտագործումը դրան պատկանելի ոչ չհամապատասխան կամ քաղաքաշինական և կամ գյուղատնտեսական հատակագծերով սահմանված գործառնական նշանակության ընդհամապատասխան նայլն: Համայնքային

ծառայողների իրավական պաշտպանությունը երաշխավորված է

«Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով:¹¹⁸⁸ Մասնավորապես, համայնքային ծառայողը իրավունք ունի իրավական պաշտպանության՝ ներառյալ քաղաքական հետապնդումից պաշտպանությունը: Նա նաև կարող է իր նկատմամբ կարգապահական սանկցիայի կիրառման մասին որոշումը կամ աշխատանքից ազատումը բողոքարկել դատարան:¹¹⁸⁹

Հաշվետվողականություն (Գործնականում)

Գործնականում որքանով է ՏԻՄ մարմինների վերահսկողությունն արդյունավետ?

Գործնականում, վերջին տարիներին առկա է դրական միտում ՏԻՄ մարմինների հանդեպ վերահսկողության իրականացման այն պետական մարմինների կողմից, որոնք համաձայն օրենքի (տես վերը) ունեն նման նման վերահսկողություն իրականացնելու լիազորություն:

¹¹⁸⁶ Հոդված 110, ՀՀ Սահմանադրություն

¹¹⁸⁷ Օրինակ՝ տես հոդված 43¹, 56¹, 56², ՀՀ վարչական իրավախախտումներին օրենսգիրք

¹¹⁸⁸ Հոդված 5 և 22, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁸⁹ Նույն տեղում, հոդված 35

Համաձայն իրավական պահանջների, ՏԻՄ մարմինները պարբերաբար համապատասխան մարզպետներին ներկայացնում են հաշվետվություններ, չնայած միայն բյուջեի կատարման մասին: Ինչպես ավելի վաղ նշվել է, Վերահսկիչ պալատը իրականացնում է ՏԻՄ մարմինների ստուգումներ: Այս ստուգումները կանոնավոր բնույթ ունեն և դրանց իրականացման ընթացքում Պալատի աշխատակիցներին ոչ ահաբեկում են, և ոչ էլ ՏԻՄ մարմինների պաշտոնեաները ոչ պատշաճ կարգով միջամտում են իրենց ստուգումներին:¹¹⁹⁰

Մեղիան դեռևս չի տեղեկացրել տեղեկություններ տրամադրողների (whistleblowing) մասին գործեր: Նմանապես տեղական ինքնակառավարման ոլորտի փորձագետները չունեն տեղեկություններ նման դեպքերի մասին: Սա կարող է լինել ցուցիչ առ այն փաստի, որ տեղեկություններ տրամադրելու պատճառով վրեժի վախը խնդիր է:

Ինչպես ավերը նշվել է,

Տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքը չի պարունակում դրույթներ, որոնք կտրամադրեն ՏԻՄ մարմինների կաշտոնեաների հանրության առջև հաշվետվողականության մեխանիզմներ:

Օրենքով սահմանված նման մեխանիզմների բացակայությունը պայքարում,

ՏԻՄ մարմինների նրանց պաշտոնեաների համայնքի բնակչության առևհաշվետվողականության մակարդակը կախված է միայն մասնավոր համայնքի ղեկավարի բարիկամքից, և ինչպես փորձը ցույց է տալիս¹¹⁹¹, նման բարիկամքի մեծ պակաս է առկա:

Օրինավորություն (Օրենք)

Որքանո՞վ են առկա ՏԻ մարմինների օրինավորությունը ապահովող իրավական դրույթներ:

Համայնքային ծառայողների համար ներկայումս ուժի մեջ է 2006 թ.-ի սեպտեմբերի 11-ին տարածքային կառավարման նախարարի կողմից ընդունված «Համայնքային ծառայողների էթիկայի կանոնները», որոք միտված են «Տեղական ինքնակառավարման

¹¹⁹⁰ Այս հանգամանքը միջանկյալ համապատասխանվել է Կարն.

(Հայաստանի Վերահսկիչ պալատի նախագահ)

Այս հարցազրույցների շարքում մեկը նատվել է Շանթեռուստա ընկերության «Հեռանկար» ծրագրին

հիփետրվարի 10-ին

¹¹⁹¹ Report on Monitoring of the Democratic reforms in Armenia, 2007-08 www.ypc.am կայքում, էջ. 38

Իշխան Զաքարյանի կողմից

հարցազրույցների ընթացքում:

2010թ.-

մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան դրույթների¹¹⁹² իրականացմանը: Կանոնները ներառում են նաև հակակոռուպցիոն դրույթներ, ինչպես օրինակ, անկողմնակալ, ազնիվ, կարգապահ հայլի ինտելուպահանջները:

«Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է որոշակի սահմանափակումներ համայնքի ավագանու անդամի համար այլ պաշտոններ զբաղեցնելու և շահերի բախումից խուսափելու կապակցությամբ,¹¹⁹³ ինչպես նաև դրույթ համայնքի ղեկավարի պաշտոնի հետ այլ պաշտոնների անհամատեղելիության մասին:¹¹⁹⁴ Համաձայն այս դրույթների՝ համայնքի ավագանու անդամը միաժամանակ չի կարող՝ ա) աշխատել նույն աշխատակազմում, համայնքի բյուջե տալիս հիմնարկներում, ինտելիգենցիայի հիմնարկներին կազմակերպությունների ղեկավար, բ) ինտելիգենցիայի ղեկավար, գ) աշխատել իրավապահ, պետական անվտանգության նրատական մարմիններում:

Նաչպետք է մասնակցի ավագանու այնպիսի որոշումների կայացման կապակցությամբ քվեարկությանը, որը վերաբերվում է իրեն, իր ընտանիքի անդամներին և իր մերձավոր ազգականներին (ծնողներ, քույրեր, եղբայրներ, երեխաներ):

Համայնքի ղեկավարը իրավունք չունի զբաղեցնել այլ պաշտոն, կատարել այլ վճարովի աշխատանք՝ բացառությամբ գիտական, ստեղծագործական կամ մանկավարժական աշխատանքից, կամ միաժամանակ ինտելիգենցիայի ավագանու անդամ:

«Համայնքային ծառայության մասին»
ՀՀ օրենքը արգելում է համայնքային ծառայողների ծառայողական պարտականությունների կատարման համար այլ անձանցի ցատանալուն վերներ, գումարներ կամ ծառայություններ, անձամբ զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ:¹¹⁹⁵ Իրունն նշված օրենքի՝ համայնքային ծառայողները անգտնվում են հանրային ծառայության օրենքի համապատասխան դրույթների իրավասության ներքո, որը կիրառվում է նաև համայնքային ծառայողների հա

¹¹⁹² Նույն տեղում, հոդված 23

¹¹⁹³ Հոդված 18 և 20, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենք

¹¹⁹⁴ Նույն տեղում, հոդված 25

¹¹⁹⁵ Համայնքային ծառայության մասին օրենք, հոդված 24, կետ 4

նդեպ,

քանիորհամայնքային ծառայությունը հանդիսանում է հանրային ծառայության տեսակներից մեկը: Հետևաբար, օրինավորության հարցերի համապատասխան դրույթները՝

վերլուծված **Հանրային հատված**ի սյան մեջ,

ամբողջովին կիրառվում են նաև համայնքային ծառայողներին կատմամբ:

Որպես բարձաստիճան հանրային ծառայողներ՝ 50,000-ից ավելի բնակչություն ունեցող քաղաքների քաղաքապետերը, ինչպես նաև նրանց մերձավոր ազգականները, հայտարարագրի ներկայացման տարվանը նախորդող տարվա հունվարի 1-ի դրությամբ¹¹⁹⁶ պարտավոր են հայտարարագրել իրենց գույքը և եկամուտները, ինչպես պահանջվում է Հանրային ծառայության մասին օրենքով:¹¹⁹⁷ Նշված քաղաքապետերի հանդեպ նույնպես կիրառվում են Հանրային ծառայության մասին օրենքով նախատեսված՝ բարձաստիճան պաշտոնատար անձանց վերաբերյալ օրինավորության այլ հարցերը (ինչպես օրինակ, շահերի բախումը, հետաշխատանքային սահմանափակումները և այլն): Առավել մանրամասների համար տես **Հանրային հատված** **Օրենսդիր իշխանության** սյուների համապատասխան ցուցիչների վերլուծությունը: Հիշատակման արժանի է նաև, որ Հայաստանի համայնքների ղեկավարները, ինչպես նաև բոլոր համայնքների ղեկավարների տեղակալները, բացառությամբ Երևանի, չեն հանդիսանում ոչ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձ և ոչ էլ հանրային ծառայողներ, ինչի արդյունքում «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով տրված օրինավորության կարգավորումները նրանց նկատմամբ չեն կիրառվում: Ի լրումն՝ «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքը չի պարունակում որևէ դրույթ համայնքների ղեկավարների, նրանց տեղակալների կամ համայնքի ավագանիների անդամների օրինավորության վերաբերյալ: Հետևաբար, ՏԻՄ մեծ թվով պաշտոնյաներ դուրս են մնում օրինավորության հարցերի կարգավորումներից, ինչը օրենսդրության լուրջ թերություն է: «Գնումների մասին» ՀՀ նոր օրենքի ընդունմամբ, որը ուժի մեջ մտավ 2011 թ.-ի հունվարի 1-ին, համայնքի գնումների ընթացակարգերը հանդիսանում են բացարձակ նույնը, ինչպես որ մյուս պետական մարմինների համար (գնումների մասին ավելին տես **Հանրային հատված** սյան զեկույցի համապատասխան մասը):

¹¹⁹⁶Մաս 1, հոդված 5, Հանրային ծառայության մասին օրենք

¹¹⁹⁷Հոդված 32, Հանրային ծառայության մասին օրենք

Օրինավորություն (Գործնականում)

Որքանով է ՏԻՄ մարմինների օրինավորությունը ապահովում գործնականում?

Համայնքային ծառայողի վարքագծի կանոնագրքում ներառնված կանոնները ընգրկված են համայնքային ծառայողների վերապատրաստման ծրագրերում: Այնուամենայնիվ, միայն հազվադեպ դեպքերում է, որ կարգապահական սանկցիաները կիրառվել են այս կանոնների խախտման համար: Մեղիայում առկա չեն շահերի բախման վերաբերյալ հիշատակումներ: Համաձայն այս գլխի հեղինակի, “Ոտտվող դրան” ֆենոմենը լայն տարածում չունի տեղական ինքնակառավարման համակարգում, միայն այդ համակարգի թույլ կարողությունների պատճառով:

Համաձայն Վերահսկիչ պալատի հաշվետվությունների, Գնումների մասին օրենքի պահանջների խախտումներ են գրանցվել Հայաստանի շատ համայնքներում:¹¹⁹⁸Դրանց թվին են պատկանում մեկ անձից գնման մեթոդի կիրառման պահանջի խախտումներ, այն է առկա չեն եղել Ֆինանսների նախարարության կողմից սահմանված փաստաթղթերը այդպիսի գնման արդարացման համար, գնացուցակների բացակայությունը, գնումների մրցակցային, թափանցիկ և հանրային գործընթացներ չկատարելը, և այլն:

2009թ.-ի հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ, ավագանիների կողմից ընդունված գնումների մասին որոշումների միայն 7.3%-ն է, որ չի համապատասխանել օրենքներով սահմանված իրավական պահանջներին:¹¹⁹⁹Նման որոշումներ վերադարձվել են ուղղման համար: 85 համայնքներ խախտել են օրենքը և չեն ներկայացրել իրենց որոշումները մարզպետարաններ: Նման խախտումները հիմնականում հանդիսանում են օրենքների և այլ իրավական ակտերի թերի իմացության հետևանք, չնայած եղել են նաև դեպքեր դիտավորությամբ կատարված խախտումների և թույլ զարգացած կարողությունների:¹²⁰⁰

Միայն միջազգային կազմակերպությունների և ՀԿ-երի կողմից իրականացվող ծրագրերի ընթացքում ՏԻՄ մարմիններն իրականացնում են իրենց գործառնությունները թափանցիկ,

¹¹⁹⁸Տե՛ս 2008-2009թթ.-երի Վերահսկիչ պալատի կողմից համայնքներում իրականացված աուդիտների վերաբերյալ հաշվետվությունները

¹¹⁹⁹Տե՛ս www.mta.gov.am

¹²⁰⁰ Հայաստանի պետական գնումների համակարգի գործունեության մոնիտորինգ 2008-2009թթ.-երի (Հայերենով), Թրանսփարենսիբիթերնեշնիակակոռուպցիոն կենտրոն, Երևան 2010թ., էջեր 54-47

ներառական և հաշվետու կարգով: Ցավոք սրտի նման ծրագրերը ընդգրկում են միայն սահմանափակ թվով համայնքների և հաճախ նույն ՏԻՄ-երը վերադառնում են իրենց հին պրակտիկային անմիջապես նման ծրագրերի ավարտից հետո: Օրինակի 2006-2008թթ.-երին ՄԱԿ-ի ԶԾ-ն իրականացրեց “Կատարողականի վրա հիմնված բյուջետավորում” ծրագիրը, որի շրջանակներում 13 քաղաքային իշխանություններ (Իջևան, Դիլիջան, Մասիս, Վեդի, Աբովյան, Մեղրի, Քաջարան, Արարատ, Արթիկ, Ալավերդի, Գավառ և Եղեգնաձոր) գուզահեռ իրենց ըստ հողվածների բաշխված բյուջեի մշակեցին նաև կատարողականի վրա հիմնված բյուջե: Այնուամենայնիվ, ծրագրի ավարտից հետո, այս գեկույցի հեղինակը հայտնաբերեց, որ նշված համայնքները ներկայումս կատարողականի վրա հիմնված բյուջե չեն մշակում և իրականացնում ընհանրապես:

Դերակատարում

Հանրային հատվածի կառավարում (Օրենք)

Որքանո՞վ են ՏԻՄ պաշտոնյաները նպատակամղոված և ներգրավված տեղական լավ կառավարման իրականացմանը:

«Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է որոշակի դրույթներ համայնքային ծառայողների նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողության համար, ինչպես օրինակ, համայնքային ծառայողների կողմից գեկույցների ներկայացումը, նրանց խրախուսումը, նրանց հանդեպ կարգապահական սանկցիաների կիրառումը և այլն, ինչպես նաև սահմանում է մարմիններ նրանց նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով (համայնքի ղեկավար և համայնքի ավագանի):

Միայն ծրագրերի կատարման ընթացքում, որոնք իրականացվում են հիմնականում միջազգային կազմակերպությունների և ՀԿ-երի կողմից, ՏԻՄ մարմինները իրականացնում են իրենց գործառնությունները թափանցիկ, ներառական և հաշվետու կարգով: Ցավոք, նման ծրագրերը ծածկում են միայն սահմանափակ թվով համայնքներ և հաճախ նույն համայնքները վերադառնում են իրենց հին պրակտիկային անմիջապես նման ծրագրերի ավարտից հետո: Օրինակի համար ՄԱԿ-ի ԶԾ-ն 2006-2008թթ.-երին

իրականացրեց “Կատարողականի վրա հիմնված բյուջետավորում” ծրագիրը, որի ներքո 13 քաղաքային համայնքներ (Իջևան, Դիլիջան, Մասիս, Վեդի, Աբովյան, Մեղրի, Քաջարան, Արարատ, Արթիկ, Աշտարակ, Ալավերդի, Գավառ և Եղեգնաձոր) զուգահեռ իրենց հողվածային բյուջեներին իրենց համայնքների համար մշակեցին նաև կատարողականի վրա հիմնված բյուջեներ: Այնուամենայնիվ, ծրագրի ավարտից հետո, զեկույցի հեղինակը հայտնաբերեց որ նշված համայնքները ներկայումս չեն մշակում և իրականացնում կատարողական բյուջետավորում իր ամբողջության մեջ: